

Mr. Рыбаков

Максим Рильський. 1962.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

*

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА,
ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ
ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

КІЇВСЬКИЙ
ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Зібрання
творів
у двадцяти
томах*

*Автобіографічні матеріали
Записні книжки
Листи (1907—1956)*

НАУКОВА ДУМКА

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

*

*Том дев'ятнадцятий
Автобіографічні матеріали
Записні книжки
Листи (1907—1956)*

В том вошли автобиографические материалы, записные книжки, письма (1907—1956).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Л. М. НОВИЧЕНКО

(голова)

В. А. БУРБЕЛА

(секретар)

Г. Д. ВЕРВЕС

М. М. ГОРДІЙЧУК

(заступник голови)

І. О. ДЗЕВЕРІН

Д. В. ЗАТОНСЬКИЙ

С. Д. ЗУБКОВ

С. А. КРИЖАНІВСЬКИЙ

(заступник голови)

Н. Є. КРУТИКОВА

Б. М. РИЛЬСЬКИЙ

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

Упорядкування автобіографічних
матеріалів та листів

Н. А. ПІДПАЛОЇ і Р. Я. ПИЛИПЧУКА

Коментарі

Н. А. ПІДПАЛОЇ

Підготовка текстів «Записних книжок»

і коментарі до них

К. М. СЕКАРЕВОЇ

Редактори тому

Л. М. НОВИЧЕНКО і Б. М. РИЛЬСЬКИЙ

Редакція художньої літератури

P 4603000000-512
M221 (04)-88 передплатне

ISBN 5-12-009272-3

© Видавництво «Наукова думка», 1988,
упорядкування, примітки

АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

АВТОБІОГРАФІЯ

Максим Тадейович Рильський.

Народився 7 березня¹ 1895 року в Києві. Батько — відомий народник Тадей Розеславович Рильський². Мати³ — селянка із с. Романівки Сквирського повіту на Київщині.

Дитячі роки пройшли в Романівці. Товариші перших дитячих літ — виключно селянські діти із названого села.

В 1902 р. помер батько, і родина Рильських усі переїхала до Києва (старші брати⁴ Максима Рильського ще зими жили там, працюючи над своєю освітою) і оселилась у помешканні друга Тадея Рильського, професора Вол[одимира] Антоновича⁵.

Тієї ж таки сими сомилітній Максим пише перші свої вірші (початкові лекції написані та читані давав йому ще батько). Провадились вони на українській мові й по українських книжках, і до теплового часу в родині зберігався примірник Грінченкової переробки «Робінзона»⁶, що її М[аксим] Р[ильський] читав їще зі своїм батьком).

Ось перша чи друга «поетична» спроба М. Р[ильсько]го:

ІРОШАК

Ішов прошак обідраний,
Од всіх людей обіжений.
Шкода мені прошака,
Що у його гірка доля така!
Але я проти бога не іду,
Л за старця
Молюсь і ввечері, і вранці.

Після зими 1902—[190]3 рр. Максим Рильський знову на селі. Пряятелює знову з селянськими хлопцями — особливо яскраві спомини про дружбу з сипом бідного

чиншовника⁷ Яськом Ольшевським — пише «поеми», трактати «Про те, як робити наливку» і «Як треба читати і вчитись» і без жодних систем та заборон читає все, що в батьківській бібліотеці вважає гідним своєї уваги: і «Вестник иностранной литературы»⁸, і «Киевскую старину»⁹, і галицьку «Зорю»¹⁰ та «Л[ітературно]-Н[ауковий] в[існик]»¹¹, і романи Тургенєва¹², і «Вокруг света»¹³, і Гюго¹⁴, і т. д. Ця звичка до несистематичного читання позначилась і на дальшому житті.

Великий нахил до природи: з Яськом просиджує М[аксим] Р[ильський] над ніркою, що з неї вилітають і в неї влітають золоті оси, цілі години; промочує ранньої весни ноги зі спеціальною метою послухати жайворонків і т. д. Захоплюється популярними книжками по зоології (власне, про так звані «нравы животных»). Взагалі — завше чим-небудь захоплений: то проектує збудувати машину для літання, то — захопившись теслярством і столярством — ходить до старого майстра Хведька по наукі і носить вічно порубані та порізані пальці, то — і в значно пізнішому часі — носиться з садівницькими ножицями та книжками про садівництво і т. д.

Два особливо яскравих нахили, а любов'ю до природи сполучені, — рибальство й полювання (першого не зрадив М[аксим] Р[ильський] до останнього часу).

До 3-го класу гімназії М[аксим] Р[ильський] вчиться вдома. Великий вплив мають учителі М[икола] Тр[охимович] Голобородько¹⁵, що знайомить М[аксима] Р[ильського] з Діккенсом¹⁶ і взагалі працює коло введення до певної системи знайомства малого хлопця з літературою, і В. П. Тутківський¹⁷. Літературі спроби підтримує опікун М[аксима] Р[ильського], давній приятель його батька, д[октор] Осип Юркович¹⁸, що першим надрукував його віршик «Сон» у «Раді»¹⁹ (ще до вступу в гімназію, чевно, р. 1908).

В ці дитячі роки бере М[аксим] Р[ильський] лекції, крім загальних дисциплін, також піменецької та польської мови (останньої — несистематично — у брата Івана).

З 1908 р.— в Київській гімназії Науменка²⁰. Живе перші два роки в родині Лисенка²¹, захоплюється музикою і самим композитором. Пізіше — в родині Русових²².

Вчитель С. Б. Трабша²³ прищеплює любов до античності (що не шкодить Рильському отримувати «двойки» по латині), словесники Д. М. Ревуцький²⁴,

В. П. Науменко — епізодичними лекціями — і пізніше Т. П. Сушицький²⁵ змінюють любов до літератури та її студіювання (в старших класах М[аксим] Р[ильський] пише низку рефератів — «Рим и его религия», «Любовь сильнее смерти» — про «мотив Ленори», де між іншим матеріалом притягає І. Шевченкові балади, «Античный театр», реферат про Гоголя, де М[аксим] Р[ильський], виходячи зі статті Розанова²⁶, намагається довести, що Гоголь піколи не був реалістом, і т. п.).

З 1910 року починає містити вірші в «Українській хаті»²⁷, в 1911-му випускає першу книжечку — «На білих островах»²⁸.

В гімназії приятелює з Мих [айлом] Алексєєвим²⁹ (тепер — дослідник історії літератури) та ін. З Алексєєвим Рильський засновує папіржартівливе Т[оварист]во «антропофагів» — поетів, митців і т. п. Рильський — єдиний там представник української поезії — здебільшого мовчить, зате естетствують Вол [одимир] Маккавейський³⁰, Зуммер³¹, Фореггер³² та інші. Гра Івана Косипча³³ на скрипці і сама ця орігінальна постать дуже цікавлять М[аксима] Р[ильського].

В 1915 р. він вступає до університету (по «особливих обставинах»³⁴ — на медичний факультет, що зовсім його не цікавить).

Велика революція застає його ще на медичному факультеті, але в 1918 р. він переходить до тодішнього Українського університету³⁵ на філологічний відділ. Однак сімейні обставини примушують його іхати на село. Того ж року виходить 2-га збірка його поезій «Під осінніми зорями». Перед тим працював М[аксим] Р[ильський] у журналах «Українська хата», «ЛІНВісник», «Сяйво»³⁶, «Засів»³⁷, «Шлях»³⁸ та інш[их] і видав ідилію «На узлісся»³⁹. Один час М[аксим] Р[ильський] служить у Сквирському повітовому продовольчому відділі (чи упразві) на посаді помічника секретаря. З 1919—[19]20 рр. Рильський вчителює у селах Вчорайшому та своїй рідній Романівці, а з 1924 р.— у Києві. Крім названих книжок, випустив у 1922 р. збірку «Синя далечінь» і в 1924 — «Дві поеми». Містить свої речі в журналах «Нова громада»⁴⁰ (поема «Ганнуся»; лірика) та «Червоний шлях»⁴¹ («Чумаки», «Крізь бурю й сніг»). ...

10 квітня 1924 р.

[«Я РАБОТАЮ ТЕПЕРЬ...»]

Я работаю теперь над большой поэмой¹ из времен крепостного права на Украине. Хотел бы и надеюсь выдержать ее в тоне эпическом, в реалистическом плане: думаю, что среди пробелов в современной украинской литературе один из важнейших — отсутствие более или менее крупных, хотя бы приближающихся к монументальности произведений. Пробел этот в последнее время, впрочем, значительно восполняется (главным образом прозаиками).

Работаю, кроме того, над целым рядом переводов («Саламбо» Флобера², серия французских псевдоклассиков³ — Буало, Корнель, Расин, Мольер), а также редактирую некоторые переводы с французского, русского и польского языков.

Я ЩАСЛИВИЙ РАДЯНСЬКИЙ ПОЕТ

Мені вже не раз у тій чи іншій формі доводилося висловлювати думку, що характерна риса радянського поета — це не так радянська тематика, як радянське світосприймання. «Поет сучасний — він тим сучасний, що нещасний»¹, — писав колись Франко. Можемо перефразувати франківський вислів, застосовуючи його до поета Радянського Союзу: поет сучасний — він тим сучасний, що щасливий. Щасливий, бо бере участь у небувало величенню історичному процесі будування соціалізму, щасливий, бо діє одним повітрям з гіантами, які хочуть і які можуть перетворити світ, бо знає, що кожне його гаряче слово — зерно, яке впаде на родючий ґрунт.

Всі знають, і знаю я сам, може, краще за всіх, який складний шлях довелось мені перейти для того, щоб цілком іциро і з абсолютною відповідальністю за своє слово назвати себе радянським поетом у тому високому значенні цього виразу, яке я тільки що подав. Певність моя в тім, що я стою на вірнім шляху, окрімлює мене в моїй поетичній роботі (готую збірки «Київ»² і «Салют»³ для видавництва «Радянська література»), і нехай у моїх писаннях будуть (і будуть напевно) зрыви, але не сумніваюсь, що сте щастя бути учасником радянського будівництва я в своїх книжках відіб'ю.

[«ЦІМИ ДНЯМИ Я ПІДГОТУВАВ...»]

Цими днями я підготував до друку дві нові збірки віршів. Одна з них присвячена новому Києву, зростанню цього старого міста, яке більшовики суміли перетворити на квітучу столицю. В цій збірці є окремий цикл: «Золоті ворота». В основу циклу я поклав легенду про Михайлика, який ніби підняв ці ворота на плечах. І показ справжнього гіганта, вже не легендарного, а реальнего, показ нашої нової людини, що виконує пеймовірні подвиги — я поклав в основу своєї книги.

2-а книга¹ — це збірка ліричних віршів, присвячених переважно подоланню старого світогляду, завдяки творчому підпесеплю всієї країни. Крім цього, я подаю окремий цикл портретів, починаючи з Гоголя², Шевченка, Шопена³ і кінчаючи портретом нашого рядового робітника (голови сільради). Тут я хочу показати, що коли раніше тільки великі люди були здатні творити великі справи, то тепер це роблять наші рядові люди, виховані революцією.

Крім цих двох книжок, я закінчує переклади українською мовою російських класиків — Пушкіна, Лермонтова, Некрасова⁴ і Брюсова⁵.

МІЙ РАПОРТ

Останні роки своєї роботи я вважаю особливо плідними.

Це роки світоглядного доспівання й напруженої праці над собою. Книжка «Знак терезів»¹ та поема «Марина»², здані до друку дві нові книжки цеозій (з них одна спеціально присвячена Києву — столиці), ряд перекладів з французької та російської мов, оригінальні та перекладні вірші для дітей — ось те, про що я тепер можу рапортувати радянському громадянству.

Коли там є животворні, життерадісні яскраві поти і тони, коли ці поти зігривають і бадьорістю словнять людські серця, — то перше «спасибі» за це треба сказати величній радянській дійсності й тим, хто цю дійсність, — між іншим і умови письменницької роботи, творить...

ПОЕМА, ЛІБРЕТТО ОПЕРИ, ПЕРЕКЛАДИ

Основним твором, який я присвячує славетній даті 20-річчя Жовтневої революції, є велика поема про радянську жінку¹. Над нею я працюю довгий час. Вона становить третю частину трилогії, початком якої є поема «Марина». В останній частині трилогії я пробую створити синтетичний образ сучасної жінки, який би певною мірою можна було протиставити ідеалові жінки передреволюційної літератури. Гадаю, що такі образи, як Антигона², Гретхен³, Лаура⁴ та ін., при всій своїй принадності, для нас надто вузькі⁵. Моя героїня, якій не чуже ніщо людське (любов, ревнощі), змальовується разом з тим і, на самперед, як активний учасник соціалістичного будівництва.

В плані відзначення величних роковин 20-річчя Жовтня у мене стоїть написання лібретто опери «Щорс»⁶. Зраз я інтенсивно збираю матеріали. Опера має являти собою монументальний твір, в якому б було якнайповніше розкрито славетну сторінку часів громадянської війни на Україні.

Так само я остаточно обробляю нову збірку віршів.

Чималу працю вкладаю також у нову редакцію лібретто опери «Тарас Бульба»⁷. В ній центр уваги переносяться з особистої драми Андрія на боротьбу українського козацтва з польською шляхтою.

Не менш важливе мое завдання закінчити переклад українською мовою «Евгения Онегина»⁸. В роботі над «Онегіним» я поклав максимально наблизити переклад до лексики, синтакси і стилю оригіналу. Вважаю, що в цьому розумінні робота буде кроком вперед в порівнянні з іншими моїми перекладами.

Разом з тов. Петрушевським⁹ перекладаю лібретто опери «Тихий Дон»¹⁰.

МОИ ТВОРЧЕСКИЕ ЗАМЫСЛЫ

Как всегда, я работаю и в этом году в нескольких, так сказать, плоскостях. Первая и, хочется думать, основная плоскость — оригинальное поэтическое творчество. Мой новый, подготовленный к печати сборник стихотворений «Літо» («Лето»), являясь до некоторой степени тематическим продолжением моей книжки «Знак терезів»

(«Знак весов»), носит, как мне кажется, несколько более углубленный и органический характер. Отмечавшиеся критикой недостатки «Знака терезів» — известный схематизм, декларативность, а отсюда и бледность, худосочие некоторых вещей,— по-видимому, в меньшей степени будут присущи этой книге. Равным образом изживается в ней и несомненное (в некоторых стихах) несоответствие между старой, привычной поэтикой и новой.

Основная тема книжки — тема жизненной зрелости («Лето») и вместе с тем новой молодости, молодости, выросшей на плодородной почве нашей великой творческой эпохи. Пейзаж, любовная улыбка и любовная грусть, раздумье, веселье, встреча с людьми, ненависть к врагу, упоение трудом, отзвуки борьбы — все это вращается вокруг одной оси; ось эта — рост в человеке нового миросознания. Это, конечно, тема многих книг, а не какая-то личная моя, но у каждого художника указанный процесс проходит по-своему, и если удалось честно и ясно выразить это преломление общего процесса в индивидууме, то, по-моему, художник-лирик достиг своей цели.

Наряду с работой над лирическим сборником я начал большую поэму, являющуюся, по моему замыслу, последним звеном трилогии о женщинах (первая часть трилогии — поэма «Марина» — напечатана в 1934 г.).

Женщина наших дней, советская женщина — вот «героиня» поэмы. Как ни прелестны образы Антигоны, Лауры, Джульетты¹, Гретхен, Татьяны² — они все же слишком далеки от нас, им недостает той глубины и той полнокровности, которой мы ищем и которую находим в наших современницах. Я далек от претензии на создание типа, равного по художественной силе вышеназванным мировым образам, по дерзаю хоть что-нибудь посильное сказать в том направлении.

Проблемы («вечные») любви и ревности возникают, конечно, в моей поэме. Сознаю всю ответственность взятых на себя задач. Пока, однако, не намерен отступать...

Много работаю как переводчик. В печати сейчас находится мой перевод «Орлеанской девы» Вольтера³, подготавливается второе издание «Пана Тадеуша» Мицкевича⁴ и др. Главное же мое внимание как переводчика сосредоточено в этом году на Пушкине. Перевод «Евгения Онегина» — задача высочайшей трудности и ответственности. Я ставлю себе в этом переводе целью дать

максимальное (в моих средствах) соответствие с подлинником и в отношении звуания, и в смысле словарного и синтаксического богатства и т. д. Теплое внимание нашей общественности к этой работе меня не только радует, но и творчески стимулирует.

Есть еще одна «плоскость», которую я хочу здесь отметить. Это — непрерывная связь с нашими оперными театрами (в особенности с Киевским орденоносным). А ведь известно, что именно «словесная часть» в нашем оперном искусстве до сих пор хромает, и работникам слова, особенно стихотворного, давно пора обратить внимание на этот запущенный участок. Результат моей работы для театров — ряд переводов опер (в сотрудничестве с Б. Д. Петрушевским) и обработка старых — «Наташки Полтавки»⁵ и «Запорожца за Дунаем»⁶. Сейчас на очереди перевод «Тихого Дона» (в том же сотрудничестве) и новый вариант оперы Лысенко «Tarас Бульба» (текст — по Гоголю — М. Старицкого).

МІЙ ДОРОБОК

Зустрічатиму я Великий Жовтень рядом нових робіт. Написав лібретто опери «Щорс», над яким уже працює композитор Жданов і паралельно має працювати композитор Лятошинський.

Взяв участь у колективній поемі «Іван Голота»¹.

Написав поему «Україна»² до відповідного розділу книги «Наша родина», що має вийти у видавництві «Молодая гвардия» до ХХ-річчя Жовтня.

Тепер я пишу совети про Чернігів для збірки «Чернігівщина»³ та працюю над поемою «Любов» — про радянську жінку, почуття любові та ревнощів.

Крім того, незабаром мають вийти з друку мої «Вибрані твори»⁴ (Держлітвидав), поема «Марина»⁵ і вибрани твори в російських перекладах⁶ (Государственное издательство художественной литературы, Москва) і переклад Вольтера «Орлеанська діва».

[«ПРОШУ НЕ ВІДМОВИТИ...»]

Прошу не відмовити надрукувати у Вашій газеті цих кілька рядків:

До ХХ річниці Жовтневої революції я здав Державно-

му літературному видавництву книжку поезій «Україна»¹, видавництву «Молодая гвардия» поему «Україна», закінчив для двох композиторів, тт. Жданова і Лятошинського, що працюють у порядку творчого змагання, два варіанти тексту опери «Щорс». Крім того, всю свою поточну літературу, зокрема перекладацьку роботу вважаю присвячено Великому Жовтню. З перекладів, що вийшли останнім часом, назву «Євгенія Онегіна» Пушкіна, «Орлеанську діву» Вольтера. З не зрозумілих для мене причин досі не бачу дитвидавівського видання моого перекладу «Конька-Горбунка» Єршова², інсценізацію якого, так само як і «Синю птицю» Метерлінка³, я переклав окремо для Київського дитячого театру. Переклав я також оперу Даєржинського (текст Л. Даєржинського) «Піднята цілина» і дав нову редакцію опери Лисенка (текст Старицького) «Тарас Бульба».

ВЕЛИКЕ ТВОРЧЕ ПІДНЕСЕННЯ

У 1937 році я закінчив і здав до друку збірку «Україна», що складається з однайменної поеми, двох розділів поеми «Іван Голота» і циклу віршів, об'єднаних спільною тематикою. Ця тематика — наша прекрасна радянська соціалістична Україна. Працював також над поемою «Любов». Крім того, написав тексти для опери «Щорс», музику якої, в порядку творчого змагання, написали тт. Жданов і Лятошинський.

Весь час я працював і в моїй улюблений галузі — галузі перекладної літератури (у 1937 році вийшов мій переклад «Орлеанська діва» Вольтера), зокрема — переклад оперних текстів. Незабаром у Київському ордена Леніна оперному театрі йтиме в мосму перекладі опера «Мазепа»⁴ Чайковського.

У 1938 рік входжу з широкими планами, з великим творчим піднесенням, яке особляво зросло після руставелівського пленуму² правління Спілки радянських письменників у Тбілісі.

Гадаю — мені пощастить у цьому році остаточно закінчити текст опери «Щорс», подати читачеві поему «Любов» про сучасну жінку, про любов і ревність, як вони виявляються у людини наших днів, нашої променістої доби.

На кінець року дам, очевидно, і нову книжку дрібніших віршів...

МАКСИМ ФАДДЕЕВИЧ
РЫЛЬСКИЙ

(Автобиография)

Я родился 19 (7 по ст.ст.) марта 1895 года. Отец — мелкий помещик, известный общественный деятель, автор ряда статей по этнографии¹, печатавшихся в «Киевской старине» под общим заглавием «К изучению украинского народного мировоззрения», исследования по экономике «Студії над основами розкладу багатства»² («Записки наукового товариства ім. Шевченка у Львові»), популярных брошюрах о заработках в Херсонской губернии³, о сервитутном праве⁴ и т. п. Умер в 1902 году.

Мать — крестьянка села Романовка Сквицкого уезда Киевской губернии (теперь Попельнянского района Житомирской области).

Детские годы мои протекли в с. Романовке, над рекой Унавой. С живописными прудами, образуемыми Унавой, связаны мои лучшие детские и юношеские воспоминания. Здесь рыбача, а позже и охотясь в обществе моих сверстников, крестьянских детей, подростков и юношей, под руководством охотников-поэтов⁵ — Дениса Каленюка и Радиона Очкура, а также двух старших моих братьев, научился я понимать и любить нашу прекрасную природу. В убогих хатах тех же Каленюка, Очкура, в семьях друзей моих детских и юношеских лет видел я и неприкрашенную жизнь селян того времени, и картины эти врезались мне в память навеки. Я слышал и впитывал в себя меткую, образную народную речь, изумительные народные песни, но слышал и видел я также много вещей горьких и страшных, причину которых — социальную несправедливость — я понял и вполне осознал, конечно, позже.

В семье нашей с глубоким уважением, даже благоговением, произносилось всегда имя великого Шевченко; отец был связан узами личной дружбы с известным историком и археологом проф. В. Б. Антоновичем, отцом украинской музыки Н. В. Лысенком, филологом Михальчуком⁶ и другими украинскими деятелями демократического направления. Братья увлекались до самозабвения украинским театром, театром Кропивницкого⁷, Заньковецкой⁸, Саксаганского⁹, Садовского¹⁰, и это увлечение перешло впоследствии ко мне.

Среди таких впечатлений, традиций и веяний формировалось мое юное миросозерцание.

Мне было лет пять, когда отец начал учить меня грамоте, причем — что было редкостью в те времена — грамоте украинской. Первая книжка, которую я прочел, был «Робинзон» в украинском пересказе Гринченко.

В гимназию я поступил в третий класс. Это была Киевская гимназия Общества содействия среднему образованию. Учился я вначале отлично, а впоследствии «съехал» по многим предметам, за исключением русского языка и словесности — по этим предметам я шел всегда первым. С глубокой благодарностью вспоминаю «словесника» Д. Н. Ревуцкого, недолго, к сожалению, преподававшего у нас. Уроки его были всегда живы и увлекательны. Вне класса он не раз собирал старших гимназистов и пел им русские песни, «сказывал», подражая знаменитому Рябинину¹¹, былины. Пел и много украинских дум и песен. В классе он не раз устраивал чтение «в лицах»: так читались отрывки из «Драматической трилогии» Алексея Толстого¹², так прочитан был «Скупой рыцарь»¹³, — причем сам Дмитрий Николаевич, впоследствии автор учебника выразительного чтения¹⁴ (на укр. языке) и серьезного труда об украинских думах и исторических песнях¹⁵, читал роли царя Федора Иоанновича и Скупого рыцаря...

Любил я и уроки латинского языка. Преподавал его С. Б. Трабша. Под его влиянием увлекался я античной поэзией, античным миром. В седьмом классе я читал для учеников седьмого и восьмого классов доклады «Религия древнего Рима» и «Любовь сильнее смерти» (о мотиве Леноры¹⁶ в древней классической поэзии). Это все не мешало мне, впрочем, получать подчас от милого С. Б. Грабши «двойки» за невыученные уроки.

Гимназию я окончил в 1915 году, после чего поступил в Киевский университет, где учился два года, а потом перешел на историко-филологический факультет открытого после Февральской революции Народного (украинского) университета.

Вскоре этот университет был закрыт. Я уехал в Романовку, некоторое время работал в Сквицкой земской управе. С 1919—20 гг. начал учительствовать — преподавал украинский язык и литературу сначала в селе Вчераишнем, потом в Романовке, а с 1923 и по 1929 годы — в трудшколах Киева. Кроме того, одно время преподавал украинский язык и литературу на рабфаке Киевского

университета и впоследствии, уже оставив педагогическую работу, читал один сезон лекции по украинской стилистике и по технике перевода в Украинском лингвистическом институте¹⁷. С 1929 года по нынешний день основное мое занятие — литература. Писать я начал рано. Уже семи лет я писал стихи, а через несколько лет — и «драмы», и «новести», и даже какие-то «трактаты». В 1940-м году вышла моя первая книжка стихов — «На білих островах». Теперь я насчитываю до 20-ти сборников стихов («Синя далечінь», «Крізь бурю й сніг», «Де сходяться дороги», «Гоміл і відгомін», «Знак терезів», «Літо», «Київ», «Україна», «Збір винограду», поэма «Марина» и др., за время Великой Отечественной войны — «За рідну землю», «Слово про рідну матір», «Світова зоря», «Світла зброя»). Многие стихотворения мои, в том числе и поэма «Марина», переведены на русский язык. Есть также переводы на французский, польский, немецкий, белорусский, грузинский, армянский, азербайджанский, татарский, башкирский, еврейский и др. языки...

Мои литературные взгляды и вкусы во время пребывания в гимназии и университете были весьма эклектичны. Я увлекался и древними, и символистами (русскими и французскими), и французскими паршасцами¹⁸, и Пушкиным, и Мицкевичем... Впоследствии, оставляя за собой право на широту вкуса, продолжая страстью любить Блока¹⁹ и Иннокентия Анненского²⁰, а вместе с тем ценя и Эредиа²¹, и Леконта де Лиля²², я начал строить свою поэтику (без предвзятого плана, конечно), избрав путеводителями Шевченка, Мицкевича, Пушкина — и величайшего учителя всех поэтов: народ.

Я много переводил и перевожу. Горд, что в своем переводческом активе могу назвать произведения Пушкина («Евгений Онегин», «Медный всадник» и др.), Мицкевича («Пан Тадеуш», баллады, сонеты), Вольтера («Орлеанская девственница»), Корнеля («Сид»), Буало («Искусство поэзии»), Расина («Федра»), Мольера («Мизантроп»), Гюго («Эрнани» и «Король веселится»), Шекспира («Король Лир», «Двенадцатая ночь»). Переводил также прозу — Мопассана²³, Бедье²⁴ («Тристан и Изольда»), Гоголя («Майская ночь»)...

Многие стихотворения поэтов Советского Союза также напечатаны в моих переводах. Кроме того, я перевел ряд опер для украинских советских театров. Написал совместно с И. Кочергой текст оперы «Щорс» (музыка

Б. Н. Лятошинского), дал новые редакции текстов классических спер «Наталка Полтавка» и «Запорожець за Дунаем».

С 1923-го года по 1941-й я жил в основном в Киеве, выезжая из него иногда в Москву, Харьков, Ялту, Коктебель, Кисловодск, Железноводск, украинские села и города, а в последние годы, главным образом, на свою дачу в Ирпене под Киевом.

Незабвенные впечатления оставил во мне Тбилиси, где я был на руставелевском пленуме ССП. С горьким чувством утраты вспоминаю гостеприимно принимавший нас, писателей, Минск²⁵.

Последние годы, кроме чисто литературного труда, отдавал я значительную часть своего времени редактированию стихотворного отдела в журнале «Радянська література»²⁶. Работал также как член президиума [а] ССПУ. Вел все время (и веду) оживленную работу с начинающими поэтами. В июле 1941-го года я вместе с рядом товарищей был по постановлению Украинского правительства эвакуирован в глубокий тыл²⁷. Здесь продолжаю работать как поэт, выпуская новые книжки стихов, сотрудничаю в газетах «Комуніст», «Советская Украина»²⁸, «Известия», «Правда» (в последних двух печатаю свои стихи в собственных переводах, а в «Известиях», кроме того, и публицистические статьи), «Литература и искусство»²⁹, «Література і мистецтво»³⁰, в журнале «Українська література» (членом редколлегии которого состою).

С осени 1941-го года являюсь также сотрудником Института языка и литературы Академии Наук УССР. В качестве такового прочел на заседаниях и сессиях Академии несколько историко-литературных докладов³¹.

В последнее время много внимания уделяю работе по редактированию двухтомного русско-украинского словаря³² (редколлегия — академик Л. А. Булаховский³³, академик М. Я. Калинович³⁴ и я). Считаю подготовку этого издания очень важным делом именно в наше время, когда гитлеровские выродки стремятся в своей тупой ярости уничтожить прекрасную украинскую культуру. Это им, разумеется, не удастся, — но трудиться должны мы все, работники культуры, не покладая рук...

ТВОРЧИЙ ПІДСУМОК

Українська радянська література входить у 1945 рік з чималими досягненнями: ми маємо написані, а почасти вже надруковані і поставлені п'єси Корнійчука¹ «Місія містера Перкінса в країну більшовиків», Кочерги «Ярослав Мудрий», Копиленка² «Чому не гаснуть зорі», п'єси Смілянського³, Головка⁴, Смолича⁵, Мартича⁶, Юхвіда⁷, а також романі і повісті Пашча⁸, Рибака⁹, Кротевича¹⁰, Ільченка¹¹, Чередничепко¹², Ле¹³, Козаченка¹⁴ і багатьох інших. Про «відставання» прози і драматургії сьогодні вже ніхто не говорить. Правда, те, що зроблено і робиться, далеко ще не відповідає величі завдань, поставлених перед працівниками літератури й мистецтва епохою, народом, партією. Адже наша країна переживає найбільш важливий момент своєї історії і наша література повинна цей момент гідно відобразити. Я сподіваюся, що так воно й буде.

Поезія паша, представлена широко відомими іменами Тичини¹⁵, Бажана¹⁶, Сосюри¹⁷, Первомайського¹⁸, Малишка¹⁹, Голованівського²⁰, Терещенка²¹, Усенка²² і багатьох інших, також гідних уваги й пошани, переживає великий приплив молодих сил, народжених у боях і великих випробуваннях, яких зазнала за ці роки радянська земля...

Про свою роботу можу сказати, що вийшла моя книжка «Неопалима купина»²³, присвячена визволеному Києву, друкується поема²⁴ «Мандрівка в молодість», має відбутися постановка в театрі ім. Заньковецької²⁵ в Львові геройчної комедії Ростана «Сірано де Бержерак» у моєму перекладі.

Вітаю дорогих читачів з новим роком, з новим щастям і бажаю, щоб цей рік був роком остаточної нашої перемоги, повного розгрому гітлеризму, нового розквіту нашої Батьківщини.

[«В НАЧАЛЕ ЛЕТА...»]

В начале лета был я в Ленинграде¹. То, что я видел в этом прекрасном городе, потрясло меня. «Ленинградские стихи», кажется мне, будут гармонировать со стихами о возрождающейся Украине, составляющими основной раз-

дел в моем новом сборнике², который я скоро сдам в печать. Как назову я этот сборник,— не знаю, но центральная тема его — победа. Речь идет в нем не только о победе на ратном поле, но и о победах наших на поле мирного труда, о победе широкой радостной жизни. Вот почему в книгу войдет и цикл лирических, интимных стихотворений³. А какова будет вся книга — судить не мне.

Мысль о дружбе славянских народов, об обмене между ними культурными ценностями — моя давнишняя излюбленная мысль. Она особенно укрепилась во мне после летней поездки в Чехословакию и Польшу⁴. С любовью я редактирую теперь три издания Мицкевича: большой однотомник русских переводов из Мицкевича⁵ для Гослитиздата, выбранные стихи Мицкевича — тоже в русских переводах — для Детгиза⁶ и выбранные произведения Мицкевича в украинских переводах⁷ — для Укриздата. Под моей редакцией вскоре будет сдан в печать перевод на украинский язык «Горя от ума»⁸, исполненный Е. Дробязко и Д. Бобырем.

Совместно с Ушаковым⁹ подготавлю для Гослитиздата новое издание стихотворений и поэм Шевченко в русских переводах¹⁰. Это издание значительно будет отличаться от первого, вышедшего под названием «Кобзарь»¹¹, как сам Шевченко называл только один цикл своих стихотворений. Мы надеемся, что исправления, вносимые нами в переводы, пойдут им на пользу.

Так выглядит моя работа сегодня. А какой она будет завтра — предполагаю, но точно сказать не могу.

РІК НАПРУЖЕНОЇ ПРАЦІ

Тисяча дев'ятсот сорок шостий рік вимальовується мені як рік напруженої роботи над перекладанням сербських епічних пісень¹ та класичної польської лірики². Цим думаю хоч частково заповнити ту прогалину в знайомстві нашему з слов'янськими літературами, яка довго мучить мене як поета і громадянина. Щодо своєї оригінальної творчості, то я ніколи не любив хвалитись, ідучи на рать. Думаю, проте, що гідні слова на славу воскреслої Радянської України мені пощастить сказати. Це обов'язок — і це радість.

**ЗВІТ ПРО РОБОТУ
ДІЙСНОГО ЧЛЕНА АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
М. Т. РИЛЬСЬКОГО В 1949 р.**

У 1949 році моя науково-літературна робота виявилась так:

I. Редакторська діяльність

1. Збірник «МХАТ і українська театральна культура», вид[авницт]во АН УРСР—редактор. 1949.

2. Т. Шевченко. Повна збірка творів у трьох томах — член редколегії. 1949.

3. Т. Шевченко. Собрание сочинений в пяти томах (рос[ийський] перекл[ад]) под редакцией М. Рильского и Н. Ушакова. У 1949 році вийшов 5-й том (Гослитиздат).

4. Т. Шевченко. Повне зібрання творів у десяти томах, АН УРСР. Член редколегії. У 1949 р. вийшов III том.

5. Іван Франко. Избранные сочинения под редакцией М. Рильского и Б. Турганова (рос[ийський] перекл[ад]. М., Гослитиздат). У 1949 р. вийшов III том.

6. А. Мицкевич. Собрание сочинений в 5 томах (руск[ие] переводы). Головный редактор. У 1949 р. вийшов II том.

7. Вілок Пушкіну (Збірник творів поетів Радянського Союзу). Редактор. «Радянський письменник», 1949.

8. Радищев¹. Подорожъ з Петербурга в Москву, переклад І. Сенченка² за редакцією М. Рильського. Держлітвидав, 1949.

9. Леся Українка. Собрание сочинений в 3-х томах (рос[ийський] перекл[ад]. Москва, Гослитиздат). Член редколегії. У 1949 р. всі три томи заматрицьовано, будуть друкуватись у 1950 р.

10. О. С. Пушкін. Твори (однотомник в українському перекладі, Держлітвидав). Член редколегії. Книга вийшла 1949 р.

11. Одною з найголовніших своїх праць, як дійсного члена АН УРСР, я вважаю постійну роботу над українсько-російським словником³ (АН УРСР, Інститут мовознавства), одним із членів редколегії якого я являюсь.

II. Перекладницька діяльність*

1. Твори, III т.⁴ — переклади. Держлітвидав. 1949.

* Про оригінальні поетичні свої твори я не вважаю потрібним говорити в цьому звіті.— M. P.

2. А. Міцкевич. Пан Тадеуш (мій заново зроблений переклад⁵ і вступна стаття). Держлітвидав. 1949.

3. О. Пушкін. Полтава⁶ — переклад М. Рильського і А. Малишка.

4. Переклади віршів різних радянських поетів, надруковані в пресі та окремих збірниках — понад 2500 рядків.

ІІІ. Статті про літературу

1. Провісник правди (Т. Шевченко) — «Київська правда» 9/ІІІ 49 р.

2. Шевченко і наша сучасність — «Радянська Україна» 9/ІІІ 49.

3. «Всегда с нами» (про Пушкіна) — «Літературная газета» 1/VI 49.

4. «Навіки наші» — «Літ[ературна] газета» 2/VI 49.

5. «Народа вечная любовь» (про Пушкіна) — «Правда України» 5/VI 49.

6. Пушкін і Шевченко⁷.

7. Адам Міцкевич і його «Пан Тадеуш» (див. «Переклади»).

ІV. Статті про фольклор і мистецтво

1. Таланти народу, «Правда України». 26/ІІ 49 р.

2. Братня Башкирія, «Літ[ературна] газета» 24/ІІІ 49.

3. З ким справжні майстри культури, «Радянське мистецтво» 30/ІІІ 49.

4. Слово о воле народной — «Правда України» 29/Х 49.

5. Праздник народных талантов — «Правда України» 29/ХІ 49.

V. Лекції та доповіді

1. Доповідь про Малий театр⁸, читана на урочистому засіданні в Театрі рос[ійської] драми (Київ).

2. Дві лекції про Пушкіна⁹, організовані Товариством поширення науков[их] і політ[ичних] знань.

3. Доповіді про Пушкіна па ювілейних святах в Кам'янці та Кіровограді.

VI. Робота по вихованню кадрів

Керуючи роботою дисерантів нашого інституту¹⁰ взагалі, як і підвищенню наукової кваліфікації всіх співробітників, Ін[ституту], я був зокрема офіційним опонентом на захисті таких дисертацій:

1. Костюк¹¹, «Драматургія Корнійчука». Тов. Костюк дістав ступінь кандидата мистецтвознавства.

2. Бобкова¹², «Потебня як фольклорист». Вчена рада присудила т. Бобковій ступ[інь] кандидата філологічних наук.

В Інституті української літератури ім. Шевченка АН УРСР, членом Вченої ради якого я являюсь, я був офіційним опонентом на захисті дисертації Г. Д. Вервеса¹³ «Міцкевич і українська література». Тов. Вервесу присуджено ступінь кандидата філологічних наук.

VII. Науково-організаційна діяльність

Ця діяльність виявлялась у керівництві Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії (директор) і в завідуванні відділом театру і кіно. Весь час був головою Вченої ради інституту, виступав на засіданнях Ради з такими доповідями, вступними словами тощо:

1. На поширеному засіданні Вченої ради 15/II 1949 — обговорення статті, вміщеної в газеті «Правда» «Об одній антипатріотическій групіше театральних критиків».

2. На засіданні В[ченої] р[ади] 11/IV — підсумки роботи інституту за 1-й квартал 1949 р.

3. На засіданні В[ченої] р[ади] 20/IV — обговорення Постанови президії АН УРСР від 22/II «Про роботу з кадрами по Академії наук УРСР».

4. На засіданні В[ченої] р[ади] 4—5/V. Підсумки XVI з'їзду КП(б)У і завдання інституту.

5. На засіданні В[ченої] р[ади] 4/XI доповідь: «125-річчя Державного Академічного Малого театру ордена Леніна».

6. На науковій сесії Інституту, присвячений Шевченкові, 30/III доповідь: «Тарас Шевченко і сучасність».

7. 4/VII — творча зустріч із артистами МХАТ ім. Горького, вступне слово і привітання артистам...

Двічі звітувався перед Президією АН УРСР про роботу Інституту. Брав участь у засіданнях бюро відділу суспільних наук.

M. Рильський

14/II 50

[НЕЛЕГКО БУВАЄ ПИСЬМЕННИКОВІ]

Нелегко бував письменниківі, зокрема поетові, а, особливо поетові в основному ліричного спрямування, розповісти читачам про свою поточну роботу, про свої плани й перспективи. Ці плани й перспективи раз у раз міняться

під впливом життя, яке може завтра владно продиктувати поетові тему, про яку він сьогодні й не думає. Проте у кожного літератора є, так би сказати, центральні, саме йому властиві лінії, своя улюблена тематика, якій він протягом років присвячує своє перо, прагнучи дедалі глибше, з різних сторін освітити обране ним коло явищ.

Однією з найдорожчих для мене тем є тема дружби всіх трудящих світу, нерозривно пов'язана з темою боротьби за мир у всьому світі.

Я не можу сказати, що зробив у цьому напрямі щось уже достатнє по кількості, а надто по якості, і власне тому нову мою книжку поезій¹, яку здаю до друку в цьому році, і ту книжку, яку плачува на прийдешній рік, твердо хочу в міру моїх сил освітлити саме ідею дружби народів.

Багато дали мені мої подорожі по радянській країні. Те, що я побачив у поїздках своїх по Радянській Україні, по РРФСР, по Білорусії, по Грузії, Вірменії, те, чим обдаровують мене кожні відвідини столиці СРСР, цитаделі всього передового людства — Москви, наснажує мене все новими й новими образами та мотивами, показуючи в усій величі красу нашої Вітчизни і могутність та велич творчого труда багатонаціонального, нерозривного в своїй єдності радянського народу, що твердим кроком іде до світлосияних верховин комунізму.

Почесним обов'язком своїм вважаю я перекладницьку роботу як над класиками світової літератури, в першу чергу, літератури російської, так і над сучасними радянськими і передовими зарубіжними майстрами слова.

Майбутнє сторіччя з дня кончики великого польського поста Адама Міцкевича Радянська Україна має відзначити двома виданнями² творів цього поета. Над перекладами цих творів працює численний загін наших поетів, і я докладу всіх сил, щоб і моя участь у цій праці була гідною знаменної дати, покріпляючи братерство радянського народу з народом польським.

Ми, радянські письменники, живемо в атмосфері іцирії взаємоповаги, одвертої, а коли треба, то й суворої критики і самокритики, і це є запорукою дальншого зростання нашої літератури, запорукою того, що ми вірою й правдою служимо радянському народові, веденому по прекрасному шляху до сонячного майбутнього Комуністичною партією.

ТВОРЧІ ЗАДУМИ І ПЛАНИ

В 1953 р. вийшла книга моїх віршів «Ранок нашої Вітчизни»¹. Найближчим часом вийде в світ збірка «Триста літ»², укладена з опублікованих раніше і нових віршів, присвячених возз'єднанню України з Росією, дружбі народів Радянського Союзу. Також виходить книга статей літературознавчого, мистецтвознавчого і публіцистичного характеру «Під зорями Кремля»³.

Уже вийшли три томи і незабаром вийде останній том чотиритомника творів Пушкіна⁴ в українських перекладах, загальне редактування якого здійснюю я у співробітництві з Л. Дмитерком⁵.

Минулого року я переклав лібретто опери «Руслан і Людмила»⁶ і при співробітництві з П. Карманським⁷ закінчив переклад першої частини «Божественої комедії» Данте — «Пекло»⁸.

Закінчується видання п'ятитомника творів А. Міцкевича⁹ в російських перекладах, загальне редактування якого покладене на мене.

У 1954 р. сподіваюся закінчити початий минулого року цикл віршів «Щедра осінь»¹⁰ про поїздку по Україні і Білорусії.

Сподіваюся взагалі дати цього року нову книгу віршів¹¹. Працюватиму й над перекладом другої частини «Божественої комедії»¹², над редактуванням двотомника А. Міцкевича¹³ в українських перекладах.

ПОДОРОЖІ

В дитинстві, як і всі, мабуть, діти, я мріяв про далекі подорожі. Змалку полюбивши книжки, захоплено читав романи Майн Ріда¹, Густава Емара², пізніше — Жюля Верна³ й Купера⁴, книжки про мандрівки Лівінгстона⁵, Стенлі⁶, Пржевальського⁷... Під виливом цих творів я уявляв собі далекі краї, неможливі пригоди, гарячі, з буйною рослинністю тропіки, безлюдні пустелі та бурі в пустелях, пампаси та прерії Америки, полювання на левів і тигрів і т. ін. Про тодішні мрії мої та моого вірного товариша Яська я пізніше написав вірш «Дитинство»⁸, який і навожу тут:

На стільці я їду по Сахарі,
Пелікан з палички стріляю,

Поринаю в піну Ніагари,
Океан на трісці пропливаю.

Вчора був я лоцманом. Синіли
І ревіли темнокосі хвилі,
А сьогодні я господар вілля,
Де в саду блукають пави білі.

Взутра маю їхати в пампаси,
Де бізони бродять табунами,
І складаю ютівні припаси:
Сухарі, консерви, сир од лами.

А Ясько готує томагавки
І бурмоче, чистячи гвинтовки,
Що, мовляв, бізон — не для забавки,
А пампаси — не Криве й не Бровки.

Криве й Бровки — це села, недалекі від того села, де я жив у дитинстві, а частково і дорослою вже людиною,— села Романівки на теперішній Житомирщині. По суті за дитячих літ я, запальний у мріях мандрівник, майже ніде крім околиппіх сіл та ще повітового міста (тепер районного центра) Сквири не бував. Прожив, правда, зиму 1902—1903 року, семилітнім хлопчиком, після смерті моого батька, в Києві, де на мене величезне враження справив цирк і особливо коюючня при цирку, в якій містилися тоді «вчені» тварини знаменитого дресирувальника Володимира Дурова⁹.

Бував я в Києві інколи й пізніше, і щоразу це було для мене величезною подією. Я на все життя полюбив прекрасне наше місто. З 1907 року в Києві вчився — спочатку в гімпазії, потім в університеті. Далі за Київ, одначе, майже нікуди не виїздив, навіть і разу не був у Каневі, на могилі Шевченка. От тобі й завзятий мандрівник!

Тільки після 1920 року, коли я почав учителювати, працюючи і як поет, відбулися перші мої подорожі.

Ніколи не забуду поїздки парошлавом по Дніпру з Києва до Одеси. Це було влітку, не пам'ятаю вже якого року¹⁰. Тоді ще існували знамениті дніпрові пороги, отже, довелося обминути їх суходолом і пересісти на другий парошлав, уже не річковий, а морський чи, як говорили дасажири, «оceanський». «Oceanський» — це справді лунало гордо.

Пороги справили на мене велике враження. Скелі й ревуча сизо-біла вода, чайки над нею... І тісю кипучою водою, між тими скелями, спеціальним, од прадідів ще відомими, проходами спускались вниз по Дніпру байдаки з пасажирами, якими керували майстри свого діла, славетні дніпровські лоцмани. Я бачив одного такого лоцмана, який плив порогами невеликим човном, а перед ним на споді човна сидів його син, маленький хлопчик, якого батько «привчав» змалку до порогів...

Звичайно, через багато років після того інервіяно більше враження, ніж пороги, справив виниклий на їх місці Дніпрогес з його чудовими шлюзами, по яких плавно спускається пароплав униз — до продовження Дніпра, що синьою широкою стъожкою стелеться перед очима... Пороги — то було чудо природи. Дніпрогес — чудо людських рук...

Побували під час тої подорожі ми і в знаменитому степовому заповіднику Асканія-Нова¹¹ (по-тутешньому — Чаплі). Заповідник з його чудесним парком, з його світлими й свіжими водами — серед безводного сухого степу! — і з його різноманітним пташиним та звірячим населенням здався мені дуже подібним до тих оазисів, про які я колись читав у своїх улюблених книжках. Особливо вразило мене таке видовище: антилопи й страуси, що паслися на волі серед українського степу під наглядом пастуха на коні...

Уже в тридцятих роках побував я з групою товаришів-поетів у Ленінграді¹². Це одне з найкращих і найвеличніших міст у світі. Ніколи не забути мені ленінградських «білих ночей», про які Пушкін пише в своїй поемі «Мідний вершник»:

Люблю тебе, дитя Петрове,
Люблю твій гордий, строгий вір,
Неві одіння гранітове
І хвиль її державний шир,
Твоїх чавунних грат узори,
Ночей задумливих твоїх
Безсяйний блиск, туман прозорий,
Коля серед книжок німіх
Пишу, читаю без лампади,
І вулиць видяться громади,
І око бачить звідусіль
Адміралтейський ясний шпиль

І, не пускавши мли нічної
На неба золоту твердинь,
Зоря, чергуючи з сестрою,
Жене короткочасну тінь.

(Переклад мій.— М. Р.)

У Ленінграді я заприязнився назавжди з письменниками — М. Тихоновим¹³ (тепер він живе у Москві), О. Прокоф'євим¹⁴, М. Брауном¹⁵, М. Коміссаровою¹⁶... Ми разом — українські й російські поети — виступали перед курсантами військового училища, перед студентами, перед робітниками, читаючи свої вірші. І скрізь нас так тепло, так сердечно зустрічали! І часто ми згадували, що тут, у Петербурзі, жив і вчився наш великий Шевченко, згадували ту дружбу, яка зв'язувала його з передовими діячами російської культури — Брюлловим¹⁷, Щепкіним¹⁸, Чернишевським¹⁹...

Про багаторазові мої відвідини Москви пісма чого й говорити. Мені здається, що піде так не почуває себе радянський громадянин, радянський письменник зокрема — в д о м а, як у столиці Радянського Союзу, світовій цитаделі миру, як у Москві. Московський Кремль, на який мильувався паш Шевченко із безсмертним Щепкіним,— це не тільки чудовий архітектурний ансамбль. Це — серце і мозок народу.

Ми всі — росіяни, українці, білоруси, грузини, вірмени, таджики, узбеки, всі люди безмежної радянської землі — москвичі. Москва — наша мати!

Після Великої Вітчизняної війни довелось мені одвідати зарубіжні слов'янські країни — Польщу, Чехословаччину, Болгарію, Румунію, Югославію...

Нині відбудовану Варшаву бачив я вперше цілком зруйнованою фашистськими розбійниками — і так тяжко було дивитись на ті руїни! І так відрадно думати, що у відбудові прекрасної столиці нової, демократичної Польщі велику допомогу подав Радянський уряд, велику й безпосередню участь взяли радянські робітники!

У давньому польському місті Кракові, що перед Варшавою був столицею Польщі, бував я з товаришами кілька разів у похмуromу королівському замку Вавелі. Там серед гробниць давніх королів та єпископів міститься окрема ниша з останками найбільших польських поетів — Адама Міцкевича та Юліуша Словацького²⁰. На відкритті чи, вірніше, поновленні пам'ятника Міцкевичу у Варшаві,

скаліченого фашистами, я був в останню свою поїздку до Польщі. Це було дійсно всенародне свято!

Бачив я в Краківському театрі виконувану, звісно, польською мовою п'есу радянського російського драматурга К. Треньова ²¹ «Любов Ярова». Краків за нової Польщі став значним промисловим центром, і більшість глядачів у театрі складалася з робітників. Вони з захопленням сприймали цю п'есу про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, про дні громадянської війни.

Ніколи не забуду я, як не забудуть і мої товариші, села Пороніна в Польщі, біля підніжжя мальовничих гір — Татр. Там, у будиночку, де збиралися колись польські робітники на таємні розмови з В. І. Леніним, міститься тепер музей Леніна ²². Над входом до музею написано по-польськи: «Справа Леніна безсмертна»...

Столиця Чехословаччини Прага і головне місто Словаччини Братіслава навіки ввійшли в мою пам'ять. Вона справді золота, як кажуть чехи, Прага. В ній дуже багато прекрасних пам'ятників і зв'язаних з історією чеського народу та його багатовіковою боротьбою з німецькими по-неволювачами місць та будинків. Прага — місто давньої й дуже багатої культури. Тут жили й творили великі поети, прозаїки, драматурги, вчені Чехії, тут уперше поставлена була на сцені опера геніального німецького композитора Моцарта ²³ «Дон-Жуан».

З великим інтересом розпитували чеські письменники про наше радянське життя, про нашу літературу. З великою пошаною називали вони ім'я Тараса Шевченка. Шевченка, який написав про чеського борця проти католицького папства Яна Гуса ²⁴ поему «Бретік» і присвятив її видатному чеському діячеві та вченому Шафарикові ²⁵, в Чехословаччині добре знають і люблять.

Радісно дивитись на аразково обладнані заводи й фабрики Чехословаччини, на дбайливо оброблені поля й сади, що свідчать про надзвичайну працьовитість і талановитість чеського й словацького народів...

Скрізь у зарубіжних країнах зустрічали ми найсердечніше, найдружніше, братерське ставлення до радянського народу, скрізь ми чули слова подяки і хвали Радянській Армії, армії-визволительці.

У казково мальовничій Югославії, в найсуворішій з її частин — у Чорногорії — зустріли ми хлопчика, який радісно скрикнув, побачивши моого товариша, полковника Радянської Армії ²⁶, у військовій формі: «Здраво, друге!»

(«Здоров будь, товариш!») — і простяг йому своє засмагале рученятко...

Останні роки я щоліта подорожую по Україні, Російській Федерації, Білорусії та інших республіках Радянського Союзу. Про ці подорожжі я розповім іншим разом — у прозі. А віршами, мої юні читачі, я описав багато з того, що бачив і на рідній землі, і в зарубіжних країнах, і за те я глибоко вдячний своїм подорожкам. Може, й вам колись потраплять на очі ті вірші.

...Бажаю і вам поїздити по світу, побувати між людьми, — це і радісно, і корисно.

ЗАДУМИ І ПЛАНІ

Боюсь я говорити про свої творчі плани на 1957 рік. Якось так воно буває — не в усіх письменників, але у мене особисто — що заплануєш — і не зробиш, або зробиш зовсім не так, як планувалось... А тим часом виникає незаплановане, і виходить інколи непогано. Проте скажу кілька слів про те, що повинен зробити в ближчому часі і що хочу зробити. Отже:

Маю написати вступну статтю до антології¹ української поезії джовтневого часу, що буде видана «Гослитиздатом» (Москва) і Держлітвидавом України (з деякими відмінами в складі) у 1957 році.

Працюю над статтею про творчість Олександра Довженка², вибрані сценарії й п'еси якого видас Держлітвидав України.

Здав уже «Радянському письменникові» збірку ліричних поезій «Троянди й виноград», але пишу нові речі, які хочу додати до цієї збірки. Тема збірки — людина, природа, мистецтво, праця в радянському суспільстві.

Працюватиму далі над перекладом «Божественної комедії» Данте. (Перша частина — «Пекло», зроблена в співробітництві з П. Карманським, незабаром має вийти в світ.)

ПОЕЗІЯ ПРО РАДІСНУ ПРАЦЮ

Я працюю над циклом нових віршів, об'єднаних назвою «Троянди й виноград»¹. Це — вірші про творчу, радісну колективну працю, про красу природи, про красу людей і людської дружби, про сади, які вкривають дедалі густіше нашу радянську землю.

Одну з провідних ідей циклу сформульовано в таких рядках:

Ми працюємо, що в творчість перейшла²,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянді й виноград, красиве і корисне.

Пишу книгу «Поезія Міцкевича»³. Це — данина щирого захоплення поетом, чия творчість осяяла все мое свідоме життя благотворним своїм промінням, данина братерської любові до польського народу, що має щастя називати великого Адама Міцкевича своїм сином.

Незабаром вийде з друку зредагований мною двотомник Міцкевича в перекладах радянських українських поетів та з передмовою Г. Д. Вервеса (Держлітвидав), а також однотомник у видавництві «Молодь»⁴.

Беру участь у редакуванні російського ювілейного видання Міцкевича⁵ (Гослитиздат) разом з тт. Живовим⁶ і Песісом⁷.

Переглядаю для нового видання свій переклад «Орлеанської діви»⁸ Вольтера.

ІЗ СПОГАДІВ

Село Романівка на Київщині (тепер Житомирської області), кулерявий лісок на ледве помітному узгір'ї, білі хати й зелені сади понад річкою Унавою, що, перепинена греблею, розливається в широкий, порослий комишами і лататтям став... Босі діти з засмаглими ногами, з пастушими торбинками через плечі... Вечірні співи дівчат, що солодкою луною пливуть у далечінь, парубочі розгонисті пісні... Солов'їні жагучі ночі, жаб'ячий хор і гукання водяного бугая... Світ — як таємнича, ледве розкрита книга...

Я почав із цих літніх і весняних тонів, бо про що ж і споминати, як не про весну й літо, тому, кому осінь налягла на плечі, а зима посрібила волосся. Я почав про село, бо саме з ним пов'язані найсолідні і найболячіші спогади про дитячі мої роки. А втім, народився я, власне, і перші місяці прожив у місті, в Києві.

Народився я на одній з тихих і зелених вулиць Києва — на Тарасівській — 19 березня 1895 року.

Названо мене Максимом — на честь одного із геройів

нашої минувшини, Максима Залізняка¹. Ім'я це прибрав мені батько з своїми друзями. При цьому тихенько й проспівав пісню: «Максим козак Залізняк». Щоправда, моїй матері припадало більше до серця Володимир, Володя. Вона, кажуть, під час хрестин і впросила була веселого, не дуже тверезого панотця саме так мене найменувати, і він проголосив був уже «раба божого Володимира», але батько мій підійшов до нього, шепнув щось дуже переконливо, і священик поправився: «Максима»...

Мій батько, Тадей Рильський, був із польської, чи, вірніше, спольщеної, поміщицької родини, але в студентські роки, разом з певеликою групою товаришів, твердо поклав служити тому народові, який його вигодував і виховав — народові українському. Цей крок дав привід польським панам на Україні писати на Тадея Рильського незчисленні доноси; серед авторів тих доносів був і мій дід, красивий бонвіан Розеслав Рильський,— і Тадеєві Рильському загрожувало заслапляння. Тільки допомога «впливових людей» та благословення дурість царських урядовців врятували його. Звичайно, в доносах акцентовано не «зраду» польського народу, а освітньо-демократичну роботу серед селян, участь у недільних потайних школах із забороненою викладовою мовою українською, опікування батьком — уже як власником невеликого маєтку, тієї самої Романівки, що про неї написав я, перші слова цього парису, — сільської школи (до речі, підкresлювано, що католик Рильський дбас про школу православну), «надто добре стосунки з селянами» (так і написано в одному з доносів)² і т. ін.

Статті його з поля етнографії та політичної економії наївіч показують, що своїми переконаннями належав він до лівого крила київської української «Громади»*. Це ще більше можна було бачити з приватних його листів, на жаль, безнадійно втрачених.

Мати моя, з якою Тадей Рильський одружився другим шлюбом, була романівська селянка. Цікаво зазначити, що в «добросусідських» доносах на батька підкresлювано як «неблагонадійний» і той факт, що Рильський, дворянин, одружився з селянкою. Була моя мати люди-

* «Громадами» називалися на Україні культурно-громадські організації, в основному буржуазно-ліберального напрямку. Організовуватися «громади» почали в 60-і роки минулого століття.— М. Р.

ною безперечного природного розуму. Навчена чоловіком читати і писати, вона все життя багато читала, а любила особливо Толстого, зокрема «Анну Кареніну».

Коли мені було всього лише кілька місяців, родина наша — мати, батько, два старші брати-гімназисти і я — переїхала з зимової київської квартири в Романівку. Там і влаштував батько мої хрестини. З'їхалось чимало гостей із Києва, але і все село було закликане в гості, — а що невеликий наш домок не міг умістити всього того люду, то бенкет улаштовано в клуні. Привезено ще не монопольної, казенної, а «вольної» корчменої, горілки в барилах, і уча тута була, розповідають, гомерична. Щодо центрального героя тієї події, то мій дядько по матері, Кузьма Чуприна, любив пригадувати, як я під час «тайнства» намагався «смикнути попа за бороду».

Про раннє дитинство пам'ятаю мало. Як у тумані все. Окремі тільки світляні плями. Така, приміром. Пройшов теплий літній дощ. Перед домом нашим, біля круглої барвінкової клумби, утворилася велика калюжа. Я в самій сорочечці вискочив із хати — і просто в калюжу. Бовтаю ногами, нібито плаваю... А мама і п'янька Хведора вибігли, благають мене вийти — «простудиться дитина!» Або таке. Візок, запряжений старим коєм Попом (за професію колишнього хазяїна). Батько збирається іхати в поле, бере й мене з собою — яке це щастя! — сіли вдвох, мені дається кінчик віжок, я нібито правлю конем. А втім, нехитре діло і правити мудрим, досвідченим Попом. Ледачий кінь-філософ, він добре знає і дорогу, і звички свого господаря. Коли пазустріч нам іде людська постать, то він доконче притишує ходу і навіть зуничиться; напевне ж у хазяїна знайдеться про що поговорити з доброю людиною. Іноді Піп з власної ініціативи звертає до невеликої пивниці з зеленою алтанкою, власник якої Максим Іванович — чудесний коваль і слюсар, — на ґрунті жінчиної невірності (про це дізнався я, певна річ, багато пізніше) трошки падто скілький до чарчини, а загалом — людина пресимпатична. Часом Піп отак собі просто спиняється... «Но!» — кричу я по змозі поважлив голосом... «Но», — спокійно каже батько. Батога він не вживає. Кінь рушає далі, але знає, що під горою хазяїн доконче крутитиме цигарку й закурюватиме, отже, знов треба буде перейти на тиху ходу... А верби придорожні тихо шумлять, а хати біліють, а польова далечинь мріє — і люди всі здаються щасливими...

Щоправда, людські нещастя,— як щось зовсім випадкове, і, властиво, неістотне, щось не зовсім реальне і не до кінця зрозуміле,— вриваються часом і в мое життя. Так от одного разу батько вранці, вмиваючись, розказує: «Дядька Йосила цієї ночі тяжко побито...» Приїхав доктор, вийняв йому дві кістки з черепа...» Дядько Йосип — найстарший з материних братів, учасник російсько-турецької кампанії, здоровений чолов'яга... Пізніше дізнався я, що дядька Йосипа, шалено закоханого у власну дружину — красиву і вельми легковажну жінку,— побито одним із її полюбовників,— можливо, з метою вбити. Так припаміні здогадувалось.

Але слова старших про такі речі легко перебігали по поверхні дитячої душі, і світ здавався, загалом беручи і забуваючи про деякі прикrostі, річчу вельми цікавою і принадною...

Батько помер року 1902, і зimu після його смерті прожила паша сім'я в Києві. Там я, семилітній хлопчик, уперше паписав віршчик, що починається словами «Іванушка-дурачок скочив копю на бочок...» До речі сказати, письма й читання першим учив мене батько, і — дивила у нас за тих часів — українською мовою. Перша книжка, яку я прочитав, була «Робінзон» у переказі Грінченка. Ще один віршчик, набазграний тієї зими, запам'ятав я до слова. От він:

ПРОШАК *

Ішов прошак обідраний,
Од всіх людей обижений.
Шкода мені прошака,
Що у нього гірка доля така.
Але я проти бога не іду,
А за старця
Молюсь і ввечері, і вранці.

(Як видно з останніх рядків, «перекопання» я мав на той час досить помірковані).

По зimu 1902—1903 року аж до року 1907 чи 1908 жив я майже весь час на селі.

Батько мій, та й старші брати за цим, не водили компанії з сусідівми поміщиками. Виняток становила тільки родина лікаря Юркевича, що кинув практику і «осів на

* Прошак — жебрак.— М. Р.

землі», та два-три околицьні диваки, що вряди-годи заїздили до нас у гості. Загалом же обертається я серед своїх однолітків — селянських дітей, з ними ріс, із ними навчався розуміти життя. Пригадую сіроокого Андрія, внука великого приятеля батькового, діда Олекси Романенка. Втішце, жував хлоп'я з дуже буйною фантазією, виріс потім Андрій у людину досить понуру, промишляв — невеликий клаптик землі маючи — шевством і вмер, п'яний, над півпляшкою брудного самогону... А які в нас були хороші мрії, як весело спускалися ми зимою на санчатах з гори, як справді любили один одного! І Василька пам'ятаю, моого двоюрідного брата, з напрочуд довгими віями, — він теж помер рано. І багатьох ще, і надзвичайно ранні прояви наївного, а таки кохания — синьооку Андрієву сестру Ганю, і перші в житті поцілунки з нею; чоряяву Горчину, що не тільки її саму, але й усю її родину — двох старших сестер, батька й братів, які гралі по сільських весіллях на скрипці, трубі й барабані, — вважав чимось зовсім одмінним, неповторним у світі чудом, на самий згад про яке починало особливо битися серце...

Але найбільше місце в цих дитячих спогадах посідає мій приятель Ясько Ольшевський, син дуже бідного «шляхтича» — чиншовика *. Це ж із ним ми терпляче мерзли на морозі, ловлячи синичок та снігурів, це з ним пропадали цілі дні на ставу, удачі верховодок, пічкурів, лящиків, окунців, це з ним ми кидалися, як гончі пси, на звук мисливського пострілу, з ним бігали на ранній провесні, провалюючись по коліна в мокрому снігу, слухати перших жайворонків. Старший за мене, Ясько був невичерпний у вигадках. Свого рудого песика Какваса оголосив він першорядним лягавим псом, — і, взявши того Какваса на ремінець, ми з саморобними луками ходили на полювання і навіть стріляли з них куріпок — звичайно, без усякої для тих птахів шкоди. З ним ходили ми ввечері, постаршавши, на вулицю і, певні у власній непереможності, виспівували зовсім «по-парубочому»: «Ой зацвіла черешенька у саду...» Я виводив, Ясько окслентував... З тим же таки Яськом ми року 1905, коли «флюїди» революції черкнули людські серця, коли в хаті чи в клуні у дядька Тодося, завзятого садовода і великого мудреця, збиралися люди послухати заїжджого агітатора і взагалі

* Чинш — поземельна орендна плата ще з часів феодалізму.—
M. P.

творилися потаємні й дивовижні речі, коли щовечора на обрії червоніли заграви пожеж, — із тим же, кажу, Яськом ми зробили своєрідну демонстрацію: пройшли мимо «волосного правління», співаючи марсельєзу. Ніхто, звісно, не звернув на нас уваги, але які ми самі були горді з того вчинку!

І знов — безглузда смерть... Яська призвано в солдати — і він умер від випадкового пострілу з гвинтівки: товариш «балувався» з набитою зброєю — і потрапив йому просто в лоб...

Пам'ятаю я похмурий 1904 рік, і весняно-бурхливий 1905 рік — пам'ятаю, розуміється, крізь призму дитячого світосприймання, — пам'ятаю сільських і пайкіджих революціонерів різних кольорів (у тих кольорах не тільки ми, малеча, але й більшість тодішніх людей — обивателів — мало що тямili). «Революціонер» — та й годі!, пам'ятаю, що багато хто із ліберальпо й навіть радикально настроєних поміщиків і поміщицьких синків усією своєю поведінкою показали тоді ті риси, які так тонко відбив Коцюбинський³ в оповіданні «Коні не винні» — тобто: революція хороша річ, поки нас не торкається... Пам'ятаю я й те, що й тоді бачив, у якому вбожестві й голоді живе тей самий друг мій Ясько та його родина, той самий сіроокий жваній Андрій, його міла сестра Галя; знат, що тут юсіє не гаразд, схильованій був падзичайно, почувши, що один із моїх приятелів, — це вже було пізніше, — веселий і добродушний рибалка Іван, з яким разом ловили ми на коника срібну краснопір, посварився з братом за земельний наділ — і зарубав його сокирою; бачив мало не кожного свята, як підхмелені парубки провалюють кілками один одному голови... Словом, і злідці тодішнього села, і його темряву я бачив, я знат, я розумів... Проте це юсіє проходило поз мене, і тільки пабагато пізніше спомини про всі ті речі помогли сформуванню моого справжнього світогляду і прийняттю всім серцем, не тільки розумом, Великої Жовтикової революції. А тоді — тоді справжнє мое було: весняні фіалки, що проростають з-під жовтого й багряного торішнього листя, напружене життя птиці, риби, звіра, таємниче занурювання в воду рибальського білого поплавця, посвист качиних крил, мрії про власну рушницю, пісні над вечірньою рікою, оповідання старих про химерну давницю, розкішні муки дитячої любові, дружба та її ревнощі, книга, яких читав я багато і без усякої системи, і власні вірші, яких писав

теж багато, писав і «оповідання», і «драми», і навіть якісь «трактати».

До гімназії мене віддано просто в третій клас. До того готували мене домашні вчителі — педантичний до смішного Вадим Павлович, що робив гімнастику «по Мюллера» і відчиняв певними днями двері лівою рукою «для гармонійного розвитку організму», а зрештою був розумний чоловік, і прекрасний педагог, Микола Трохимович, що вчив мене розумно читати книгу і говорив семіпарським баском найдивовижніші парадокси...

І от — гімназія...

Гімназія... Заведено в споминах лаяти стару школу, подавати її читачеві чимось на кшталт «Бурси» Помяловського⁴ або школи, описаної Свидицьким⁵ у «Любопрощаннях». Я цим шляхом не піду. Пушкін носив у серці крізь все своє тривожне життя спогад про милі сади ліцею⁶, де він «безтурботно розвітав». Короленко найтепліші сторінки «Історії моего современника» присвятив своєму «вчителеві словесності»⁷, — хочу і я, в ці хороши сліди ступаючи, добрим словом слом'януть шкільну свою лаву.

Гімназія, в яку мене, по довгих сімейних нарадах, віддано, була приватна.

Тепло стає на серці, коли згадую я першу мою вчительку мови — Надію Новоборську⁸. Трошки старомодна, типова російська інтелігентка початку століття, вона, безперечно, прищепила багатьом із нас любов до слова, до літератури. На цьому місці хочу назвати свого шкільного товариша, пізні видатного літературознавця Михайла Павловича Алексєєва. Він, я думаю, не заперечуватиме, що так називану нашими дідами «священну іскру» любові до книги першою закинула в наши сердця саме Новоборська... Новелу Меріме⁹ «Матео Фальконе», що вона прочитала нам поза всякою, звісно, шкільною програмою, я пам'ятаю й досі майже до слова.

Географію викладав нам у молодших класах Елісей Кундрянович Трегубов, аматор, сказати б, «анекдотичної» географії. Він розповідав нам про те, як в англійських броварнях плавають два чоловіки човном у величезному казані з пивом, збираючи шумовиння, вражав учнів раптовими реченнями на кшталт такого: «Славетна Англія також і своїми мопсиками з чорними носами» (це, однак, можливо, і гімназична вигадка) — а проте був милий чоловік і непоганий учитель. Пізніше я дізнався, що

Є. К. Трегубов був визначним учасником київської «Громади» і людиною, близько зв'язаною з Іваном Франком.

Латиніст Станіслав Болеславович Трабша велику роль відіграв у формуванні моого естетичного світогляду, привівши глибоку, на все життя, любов до античного світу і мистецтва. Десь у сьомому чи восьмому класі я читав на його лекціях доповіді про релігію давнього Риму і про мотив Ленори в античній поезії (за Т. Ф. Зелінським)¹⁰... Такі доповіді в «класичній» гімназії тих часів були річчю не дуже часто стріваною.

Глибокий слід у душі залишив «словесник» наш Дмитро Миколайович Ревуцький, брат славнозвісного композитора, автор — у пізніші часи — цінної книжки (українською мовою) про виразне читання та монографії про українські думи та пісні...

Ревуцький багато читав нам хорошої поезії й прози, влаштовував читання «в лицах» — так прочитано у нас ним самим і двома моїми товаришами «Скупого рицаря» Пушкіна. Але найбільше враження справляв на нас Ревуцький, коли збирав нас коло рояля і співав українські та російські народні пісні, билини і думи. Це бувало щоразу справжнім святом — і не тільки для мене, що успадкував від батька і братів замилування в народні пісні, а й для найрізномацітіших моїх колег... Ревуцький викладав у нас тільки один рік — у п'ятому класі...

В поглядах у мене й моїх гімназичних товаришів була, кажучи Самійленковим словом, «престрашна мішаниця»¹¹. Я, приміром, вважаючи себе перекопаним демократом і майбутнім революціонером, бачачи серед товаришів моїх старших братів тодішніх українських есдеків і вбачаючи в них верховину революційності, був разом з тим великим поклонником не тільки Достоєвського¹², але навіть Мережковського¹³. Та вже тоді глибоко полюбив я на все життя Шевченка, Пушкіна, Міцкевича, трьох пайдорожчих моїх учителів, а з любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився. Ця любов поглиблювана була в мені впливом старших братів — Івана, дуже обдарованого музично, і Богдана, прекрасного виконавця українських пісень. Найсильніше ж закріпило в душі цю любов до музики і пісні проживання мое на початку гімназичної науки в родині Миколи Лисенка. Сам Лисенко, бездоганний рицар української пісні, прекрасний композитор і піаніст, зостався в моїй пам'яті як найчарівливіша людина.

Пізніше жив я на квартирі в О. О. Русова, професора статистики, етнографа і фольклориста, що разом з Лисенком записував думи й пісні від славетного кобзаря Остапа Вересая¹⁴.

У Русова бачив я єдиний раз у житті В. Г. Короленка.

Короленко вельми картино і схвильовано розповідав про свіжу тоді в пам'яті Сорочинську трагедію¹⁵ — жахливу покару «статським советником» Філоновим сорочинських селян Полтавської губернії. Гнівний лист Короленка¹⁶ до Філонова програмів тоді на всю Росію, але кулю терориста, що вбив Філонова, даремно зв'язувано з Королевковим листом: терорист не міг того листа прочитати, і це весь час підкresлювало у тодішній розмові автор «Сліпого музиканта». Короленко здивував мене високою своєю простотою й скромністю...

На гімназичні часи припадас мое захоплення театром і музикою, що залишилося па все життя. Я часто, іноді разом із сім'єю Лисенків, бував на симфонічних та камерних концертах. У так званому Купецькому зібрannі (тепер там міститься Українська державна філармонія) чув я таких піаністів-композиторів, як Скрябін¹⁷ і Рахманінов¹⁸. Скрябін, як виконавець, надто великого враження на мене не справив, хоч деякі, особливо ранні, речі його, з виразним повіром Шопена, схвильовали мене сильно. А Рахманінов — той просто чаравав публіку, серед неї й мене, своїм повновладдям пануванням над інструментом, своїм глибоким, співучим тоном, особливою виразністю гри... Тримався він на естраді зі спокійною гідністю, без усяких зовнішніх, «артистичних» ефектів.

Бував я в російському театрі Соловцова¹⁹, де незабутню пам'ять по собі залишив актор надзвичайної тонкості та різноманітності — Степан Кузнецов²⁰. Добре пам'ятаю Й Нєделіна²¹ в ролі Фамусова... Але частіше одвідував я український театр, з ентузіазмом стрічав кожну появу Заньковецької (тоді вже підупалої на фізичих силах), Садовського, Саксаганського, Федора Левицького²², Мар'яненка²³, Ліницької²⁴.

Щодо Саксаганського, то досі вважаю його одним з найбільших артистів нашої доби. «Марія, сонце, Саксаганський», — такий рядок із одпої загубленої моєї поеми здавався мені піби формулою людського щастя: любов, життя, мистецтво.

Зпайомство мое з чудовими театралами Москви, Худож-

нім²⁵ та Малим²⁶, припадає вже на пізніші, пожовтніві роки. Воно дало мені дуже багато.

В літературі я певний період захоплювався французькими та російськими символістами. Олександр Блок, що трагічним зусиллям волі вирвався з символістського кола і по-своєму, багато чого не розуміючи, але широ прийняв жовтневу революцію, і досі залишається в списку моїх улюблених поетів.

Захоплення символізмом, а пізніше й «парнасцями», становить у моєму житті давно перейдений етап, про який я, здається, можу тепер говорити вже цілком об'єктивно, як про «безумство юних літ»²⁷. Думаю, проте, що ні Верлена²⁸, ні Ередіа не варто викреслювати з пам'яті людства.

Велике у мене, слідом за братами, було замілування в природі, в рибальстві та в полюванні. Щороку проживаючи літо у себе в Романівці, я цілими дніми пропадав на тихій, пахучою зеленню порослій Унаві, ловлячи вудкою лини, окуні, щуки, плітки, а там і коропи... Приїдеш, бувало, навесні, випливеш з братом погожого росяного ранку човном на тихе свічадо весняної води та й ловиш до нестями на бабки (стрекози) срібну пліть і краснопір... Коли нападець на хороший табун пліток або «тирло» (нерестовище) красепері, то білий гусиний поплавець щохвилини плавно навкосяк зануряється в воду,— підсікаєш, удлище гнеться в дугу, прозора волосінь аж дзвенить... І потім, коли ввечері лягаеш, солодко втомлений, спати,— перед заплющеними очима весь час майорить білий поплавець, срібно-синя вода, гнеться вудлице, блищить на сенці туга волосінь.

Років у п'ятнадцять почав я й з рушницею вештатись по нашему ставу, по болотах, луках, лісах та полях. Стрілець із мене все життя був препоганий, але які хороші сторінки вписало мені в життя полювання! Приїздили частенько до мене на влови мої товарищи шкільні, і ми завзято полювали. Так безумно хвилював срібний свист качиної зграї, раптовий виліт вальдшнепа в жовто-багряних осінніх кущах, засძь, що зненацька вискочив мало не з-під самих наших ніг і сірим м'ячем котиться по полю!..

Під час мисливських та рибальських мандрів заприязнівся я дуже з двома селянами — Денисом Каленюком, кумом і другом моїх старших братів, і Родіоном Очкуром. Денис Каленюк був справжній поет вдачею, захарбленій, між іншим, у паходці, — вія цілими годинами міг неру-

хомо сидіти в човні й нюхати, як пахне водяна кропивка,— співець, чия пісня так чудесно протинала ранкову або вечірню тишку на Унаві, справжній артист — рибалка, мисливець, сільський донжуан і дуже мила, великолідуща й благородна людина. Малописьменний, він, проте, охоче, читав і особливо любив пригодницькі романі Жаколі²⁹, навіть одну яму в лісі, де веспою знаменито цвіли фіалки, називав, разом з моїми братами «роазбійницькою печерою». Скільки цікавого розповідав він мені про звичай риби, про норови птиці,— спостережливість у нього була дуже велика!

Родіон Очкур, сільський швець, музикант-скрипаль, чудовий жнець, аматор чарчини і веселої при ній розмови, найбільш за все любив однаке вудку й рушничу, і саме на цім ділі ми й зблизилися з цим тісно... Кілька років побув він у Сибіру, переселившись туди як один з найбідніших у Романівці селян, але вернувся до вбогенької своєї хати, втікши, як сам казав, од «мошкари» — від мошок та комарів, що й справді являють справжній бич для тамтешніх людей і тварин... Ходило, правда, по Романівці оповідання, ніби перехоплено кимось листа Родіона Васильовича із Сибіру до одної досить знадливої й дуже легковажної романівської молодиці, де він у вікно-незграбних висловах писав їй про свою любов до неї, і висловлювало припущення, ніби саме туга за цією молодицею й потягла бідолаху назад, до свого села...

Інтересний був чоловік Родіон Васильович, невтомний оповідач і непоправний фантаст,— а як химерно й задерикувато грав він по весіллях на пемудрій своїй скрипочці!

Власне, ці два чоловіки — Родіон Очкур і Денис Каленюк — навчили мене більше, ніж будь-хто, любити незвичайну талановитість прекрасного нашого народу...

Десь у класі четвертому почав я друкувати свої вірші, а 1910 року вийшла в світ перша моя книжечка «На білих островах»... Відтоді почав я вважати себе справжнім літератором...

Я писав раніше, що мі 1905 рік, коли я, правда, був ще дитиною, мі роки реакції, мі повсякчасне обертання перед сільської бідноти, мі книги, мі приятелі не помогли мені усталити твердий соціально-політичний світогляд. Ще дивніше, що не зробили цього й похмурі роки імперіалістичної війни, на які припадає мое студентування, про котре, як і взагалі про пізніше мое життя, оповіда-

тиму прозою колись, а в основному оповів уже з можливою для людини ширістю книжками своїх віршів. Я, правда, не тільки твердо усвідомив уже за тих часів, але й гостро, серцем відчув соціальну несправедливість тодішнього ладу,— але не бачив і не вмів шукати виходу із того стану...

А далі — і навчання в Київському університеті (спочатку на... медичному, потім на історико-філологічному факультеті), і місяць лютий 1917 року, і оманливе марево «безкровної революції», і ляєсні пориви, падії та мрії, і великий, суворий Жовтень, і вчителювання в сільській, а потім у міській школі, і літературна робота з підпесеннями й спадами, і письменницькі суперечки та групова боротьба літераторів... А понарад усім — розумна й строга школа життя і голоси великих учителів — пароду, Партиї, Леніна... Ця школа, ці голоси зробили з мене те, ким я нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в цій великої священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії, твердо пообіцявши знання комуніста своєю роботою виправдати...

З 1919 року по 1929, не залишаючи літературної роботи, я вчителював — спочатку на селі, потім у Києві³⁰. Вчитель із мене був не дуже, сказати б, щасливий, але деякі моменти із свого вчителювання згадую з приємністю, особливо читання перед затихлою аудиторією творів Шевченка, Квітки³¹, Коцюбинського, Васильченка³², Тичини... (Я викладав українську мову й літературу). Деякий час читав я лекції на робітничому факультеті Київського університету і в Українському інституті лінгвістичної освіти (УІЛО), де предметами моїми були українська стилістика та практика перекладу... (інститут той проіснував недовго...). В основному ж ділом свого життя вважаю літературу — поезію й перекладацьку роботу), вага якої в справі зміцнення дружби між пародами і в видобленні, збагаченні мови здається мені очевидною. Під час Великої Вітчизняної війни мене з дружиною та молодшим сином (старший був в армії) евакуйовано до Уфи, де почав я працювати у вивезеній також до Уфи Академії наук УРСР як науковий співробітник³³. Разом з академією, дійсним членом якої мене обрано, переїхав я 1943 року до Москви, сполучаючи з літературною та — дуже скромною — науковою працею і участь у керівництві Спілки радянських письменників України. В Уфі

заприязнився я з башкирськими письменниками — Сайфі Кудашем³⁴, Баязітом Бікбаєм³⁵, в Москві, а потім і в Ленінграді поглибив дружні стосунки з російськими та білоруськими письменниками, серед яких хочеться в першу чергу назвати Олександра Фадєєва³⁶, Миколу Тихонова, Павла Антокольського³⁷, Олександра Прокоф'єва, Марію Коміссарову, Костянтина Паустовського³⁸, Бориса Лавреньова³⁹, Леопіда Соболєва⁴⁰, Леоніда Леонова⁴¹, Валентина Катаєва⁴², Михайла Светловського⁴³, Якуба Коласа⁴⁴, Янку Купалу⁴⁵, Михася Ліньковського⁴⁶, Петруся Бровку⁴⁷, Петра Глебку⁴⁸. Трагічна смерть Купали боліче озвалася не тільки в моєму сердці... По-братньому стрічались ми і з Симоном Чиковані⁴⁹, Самедом Вургуном⁵⁰, Наїрі Заряпом⁵¹, Гегамом Саряном...⁵² Ніколи не забуду вечора, коли в мене в готелі був гостем великий артист Качалов⁵³, що цілу ніч з особливим піднесенням читав нам і Пушкіна, і Маяковського⁵⁴, і Блока, і Горького (із «На дні»)... Не без гордості признаюсь, що читав він, у російському перекладі Б. Турганова⁵⁵, мое «Слово про рідину матір», яке кілька разів виконував і по радіо... Качалов справляв велике враження своєю незвичайною пристрастю та ширістю. Його читання в ту ніч не можна й порівняти з тим, як звичайно читав він на естраді. Це були хвилини справжнього високого натхнення.

В роки війни кілька разів виїздив я разом з іншими товаришами-письменниками на фронт [...]

Навіки в пам'яті залишилися два великі антифашистські радіомітинги в Саратові⁵⁶, на яких промови транслювалися для потаємних радіоустановок на окупованій Україні, для героїчних наших партизанів... Особливе, незабутнє враження спровадив на мене, і не тільки на мене, виступ на одному з цих мітингів О. П. Довженка⁵⁷.

Після переможного закінчення війни ми — письменники, наукові працівники, композитори, художники, артисти,— ті з бойового поля, де показали свою відданість Радянській Вітчизні, ті з міст, куди були евакуйовані урядом і де працювали в міру сил в ім'я перемоги,— повернулись на Україну. Київ зустрів нас пожарищами й руїнами, але побачили ми незабаром, які творчі сили, який благородний патріотизм, яка жадоба розумного й красивого життя таяться в грудях радянського народу, що з таким же героїзмом, з яким бився проти фашистської навали, взявся відбудовувати свої міста й села, свій

добробут, свою культуру... Наслідки геройчного цього труда ми всі наочно бачимо...

Кілька разів у повоєнні часи довелось мені побувати в зарубіжних слов'янських країнах — в Польщі, Чехословаччині, Болгарії, Югославії,— і це не тільки дало ряд незабутніх вражень, але й змінило любов до волелюбних зарубіжних народів, до їх літератури, до їх мистецтва.

Із подорожей в Польщу особливо запам'яталися мені відвідання її року 1956, коли разом з російськими, білоруськими, литовськими друзями я брав участь у міцкевичевській ювілейній сесії Польської Академії наук⁵⁸, а пізніше — восени того ж таки року — в Декаді української культури, що була завершенням традиційного місячника польсько-радянської дружби. Скільки радісних, справді братніх зустрічей, скільки хвилюючих вражень! Піднесена на воєнному попелищі Варшава з її глибоко-своєрідною красою, з цілими кварталами, реставрованими точно в тому вигляді, в якому були вони ще в середні віки, з її бурхливим молодим життям... Стародавній Краків з його велично похмурим королівським замком Вавелем, який так чудесно відбився в творчості прекрасного поета і художника Станіслава Виспянського⁵⁹, з кипучою промисловістю, що виникла тільки за умов нової, демократичної Польщі... Желязова Воля — село, де народився великий Шопен і де ми слухали, сидячи в поетичному саду при відкритих вікнах дому-музею, натхненну його музику у виконанні одного з кращих польських шансістів... Соляні копальні під Краковом, коло входу до яких невідомий художник-робітник зворушливо-чайно зобразив Леніна в разомові з польськими горянами-пастухами... Ленінський домик у селі Пороніні, біля підніжжя Татр, — домик, на фронтоні якого вільні громадяни вільної Польщі начертали «Справа Лепіна безсмертна»... Прадьовиті польські селяни і селянки, чарівні пісні і танці братнього народу... Високі традиції Міцкевича і Словашського, Шопена і Монюшка⁶⁰ — і палкі суперечки про шляхи літератури і мистецтва.

Побував я останнім часом і в Австрії⁶¹ — у складі парламентської делегації Верховної Ради СРСР — і переїхався ще раз в тому, у що вірю все життя: нема на світі поганих народів, неможлива ворожнеча між народами...

Подорож до Франції⁶² 1957 року — в Париж, в сонячний Прованс — становить тему окремого поетичного

циклу. Відвідати Францію я мріяв ще з юних літ, і мушу з радістю сказати, що подорож ця не розчарувала мене. Країна великих традицій, країна героїчного народу, волелюбний дух якого не зламали і не могли зламати ніякі ворожі сили і ніякі «свої» зрадники, країна — я в цьому не сумніваюсь — величезного майбутнього. Низько вклоняюсь величавим будовам і могутнім платалам Парижа, священним пам'ятникам героїв Опору⁶³, трудівникам провансальських виноградників і маслинових садів, оспіваному народом Авіньйонському мосту і гомілівій пристані Марселя, над якою ширяють шовковисті чайки, робітникам французьких заводів і фабрик, передовим людям мистецтва і письменникам Франції, серед них у першу чергу другові багатонаціональної радянської літератури Луї Арагону⁶⁴ і його дружині та вірному товарищеві Ельзі Тріоле...⁶⁵

Улітку 1957 року побував я — не вперше — в Болгарії, на торжествах, присвячених пам'яті історичних битв на Шипці⁶⁶, під Плевеном і в інших місцях, битв, які увінчалися визволенням болгарського народу від іга султанської Турції. Це були справді дні дружби й братерства. Бути в Болгарії і не полюбити її сердечний, нєвтомний, яскраво талазовитий народ — неможливо.

Багато дала мені і торішня подорож до міста старої й дуже своєрідної слов'янської культури — Дубровника, куди ми, учасники регіональної конференції ЮНЕСКО⁶⁷, проїхали на автомашині з столицею Югославії Белграда по стрімкій та звивистій дорозі через дико-мальовничу Чорногорію. Мені здається, ніби я досі чую пlesкіт найчарівнішого з бачених мною морів — Адріатичного...

Останніми роками, працюючи в академії як директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, віддаючи багато часу літературній — поетичній, перекладацькій, а почасти й публіцистичній та критичній — роботі, я шоліта вирушаю з друзями в мандрівку автомобілем. Об'їхав більшу частину Правобережної та Лівобережної України, Крим, побував у західноукраїнських землях, у мальовничому Закарпатті. Подорожував по РРФСР. Одвідав Білорусію, Литву, Латвію, Естонію, Грузію, Вірменію, Азербайджан. Не було ще поїздки, яка б тою чи іншою мірою не відбилась у моїх віршованых рядках, а що головне — яка б не поглибила моєї незмірної пошаны та любові до трудового радянського народу, до його животворної праці, до його невмирущої пісні. Сла-

вен хай буде вовіки віків великий багатонаціональний радянський народ, що вистояв, як лев, проти всіх гроз і буревіїв, ведений мудрою Комуністичною партією, побудував на своїй землі соціалізм і твердою ходою йде до світлих берегів комунізму!

Після ХХ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу й мудрих його рішень чудотворно змінюється лице радянського села, радянського міста. Я бачив це по багатьох містах, бачив і в рідній Романівці. Радісна праця дає радісні плоди. Росте добробут народу, новим цвітом цвіте і його культура.

Пишу ці рядки весною, напередодні Першотравневого свята, у дні, коли я бачив уже першу ластівку, слухав курликання журавлів, що високо летіли, томпе кувалня зозулі й одномагітно-приємний голос одуда в лісі, який не сьогодні-завтра прибереться (весна цього року спізнилась) у свіжку запашну зелень... І знов вабить мене далечінь, знов пригадуються слова старої чумацької пісні:

А вже тому чумакові
Мандрівочка пахне...⁶⁸

«Мандрівочка пахне!..»

28 квітня 1958 р.

«ПЕРЕВОЖУ СТИХИ ДРУЗЕЙ»

В этом году вышла книга избранных произведений замечательного польского поэта Юлиана Тувима¹ в переводе коллектива украинских поэтов. Я перевел для этой книги ряд стихотворений (в том числе отрывки из поэмы «Цветы Польши») и написал к ней предисловие. Переводил также стихи польских поэтов Леопольда Страффа² и Владислава Броневского³.

В последние месяцы я работал над переводами чешских и словацких поэтов и — совместно с Г. П. Кочуром⁴ — над редактированием антологий чешской и словацкой поэзии. Обе антологии⁵ сданы в печать.

Предполагаю продолжить работу над переводами польских поэтов, редактировать для нового издания⁶ мой перевод поэмы Адама Мицкевича «Пан Тадеуш».

Собираюсь вместе с группой украинских поэтов работать над «Избранным» Поля Верлена⁷,

[«В КИЕВЕ ТОЛЬКО ЧТО ВЫШЛА...»]

В Киеве только что вышла новая книга моих стихотворений — оригинальных и переводных — «Зимние записи». Почти одновременно в Москве издана книга «Кобзарь» Тараса Шевченко. За истекший год, в связи с юбилеем нашего великого поэта¹, мне приходилось не раз обращаться к шевченковской теме. Для книги «Шевченко и мировая культура» я написал статью² «Шевченко — новатор». Подготовил две вступительные статьи к пятитомному собранию сочинений Т. Г. Шевченко³ и к томику «Стихотворения и поэмы»⁴, который издается в малой серии «Библиотеки поэта».

Упомяну еще участие в переводе на украинский язык выбранных произведений Юлиана Тувима, редактирование совместно с Гр. Кочуром «Антологии словацкой и чешской поэзий», большую статью об Александре Довженко для его пятитомника⁵.

Сейчас работаю над вступительной статьей об О. Олесе⁶ для украинской «Библиотеки поэта». Пишу стихи для новой книги, перевожу Поля Верлена.

ЗАПИСНІ КНИЖКИ

[КІЇВ — МОСКВА — КРИМ — КАВКАЗ. 1954 Р.]

23.VIII 1954

Вчора зранку я, Коля¹, Богдан², Ваг[ан] Ол[ександрович]³ виїхали з Києва і вчора ж увечері прибули — через Чернігів, Гомель, Могилів — до Орши Вітебської області. Майже ввесь час — дощ, проте обідали (за Гомелем) «на траві». Орша — очев[идно], крупний промисл[овий] центр. Бачили в ресторані молодь, очев[идно], робітничу, що святкувала весілля (старих не було). Сиділи тихо, трошки поспівали (погано) — і розійшлися. Місто — брудне. Дніпро, над яким, біля царома, я оце вранці (7 год.) сиджу, досить жалюгідний і ніяк не мальовничий. Учора з моста бачили рибалок на човнах. Орша — великий залізничний вузол. Була під час війни майже зовсім зруйпов[ана], тепер відбудов[ана]. Дніпро літ 15 тому був судноплавний — обмілів.

Приток — Ориця.

Спідапок па вокзалі — м'ясні страви тільки з капустою (і де в Білорусії).

Житній хліб у меню є, насправді нема. Ні кефіру, ні кислого молока нема.

Мибули Смоленськ (через цього не переїздили), зупинка на річці Хмостъ. Річечка живописна, ловля — не вдалась. А щось викидається, головники, мені здається...

Кажуть, що тут багато тетеруків, качок — не дуже.

Кардимовський р[айон].

Не доїжджаючи до В'язми — втретє переїхали Дніпро.

24.VIII

Зайдали (вчора) у В'язьму (вона в стороні од шосе Мінськ — Москва). Сильно зруйноване війною, розкидане, дуже невпорядковане місто. Всі церкви — а було їх

багато — зруйновані. Місто, мабуть, було гарне. Рельєф гористий. Пірпиків нема. В готелі було тільки два місця. Поїхали далі. Зайдили і в Гжатськ (теж у забоці). Неможливо брудний, вонючий готель. Утекли.

Ночували в Можайську, все чоловіче населення п'яне. Дорогу до готелю показували охоче й добродушко.

Біля «готелю» пам'ятник двом офіцерам (Татіщеву й Оленіну), що під час війни 1812 року були вбиті одним ядром у Бородінській битві.

Тут близько Бородіно, але, здається, товариші мої не мають охоти туди заїздити.

Наш омріяний маршрут: Москва (сільськогосподарська виставка) — Крим — море — Кавказ — побачим. У Можайську — в зв'язку я 300 — Переяслав-Хмельницький — Москва.

26.VIII

Москва.

С [ільсько] г [осподарська] виставка. Грандіозно. Фонтани. Коні (проводка). Були в павільйонах грузинсь [ко-му] (цитрусові) ще з 41-го р.), вірменському, українському, механізації. Квіти. Бджільництво. Виноградарство. Ставки з короцами (булка... накидаються як вовки).

Обійти за день неможливо. Публіки маса.

Були ми в Тургановими.

27.VIII

Виїхали з М [оск]ви.

Місто Подольськ. Велике, видно, промислове.

Р [ічка] Пахра — хороша.

Гор [од] Чехов (хороші будинки).

Серпухов, річка Ока. Багато рабалок-ударів. Мене кіртою спинітись, але я не дістав підтримки (Коля хотів купити риби на юшку,— теж...).

Скоро Тула.

Тула. Порядне місто. Трамваї.

Ясна Поляна. Літ [ературний] і побутовий музей. Могила — де закопана «зелена паличка». Кучерська⁴, звідки востаннє викликав кучера Л [ев] М [иколайович], щоб нававжди покинути Ясну Поляну. Каретна, звідки він виїхав в останню подорож. Богдан зняв.

Ночували у швейцара місцевого ресторану Mixeева

Фед[ора] Ів[ановича], що в юності служив у маєтку Толстих, знав Л[ева] М[иколайовича].

Біля хати Міхеєва — на диво рясний горобійник («Рябини заалеет гроздь...»⁵).

У хаті — том-щоденник Л[ева] М[иколайовича] і С[офії] А[ндріївни]⁶ (останні роки).

Гор. Щекино, Плавск, Спасское-Лутовиново⁷.

(Див. книжку «Государств[ецний] заповедник»).

Чудові алеї. («Бирюк»⁸, «Кобилий верх», «Призраки»⁹ і т. п.)

Мценськ. Річка — [Зуша]. Хороші лист'яні ліси. Ялин (диких) уже нема. Перед Орлом почиваються білі хати (ран[іше] дерев'ялі немазані або цегляні).

Орел. Ока. Кромы. Перед Курськом став, кажуть, дуже багатий коропами, але нічого не зловили. Чимало літає качок (крижні, чирята), куликів.

Колгосп-мільйонер.

Село Железнопавловка.

Курськ проїздили вночі. Велике місто!

29.VIII

Ночували в Обояні в приватній квартирі — в «готелі» (!!!) місць не було.

В Обояні — р[ічка] Псьол. Із Обояні їдемо. Буряки. Белгород.

УРСР — пограли [чий] стови — недалеко Харкова. Піраміdalні тополі.

Харків.

Держпром. Університет. Пам'ятник Шевченка. Благ-баз (Слабідзе).

12 год.— масла вже нема, свіж[ої] риби теж, м'ясо препогане, картопля — 4 крб.

Мерефа. Бірки. Красноград. Річка — ? Багато вдарів, латаття і т. п.

С[ело] Натальїно (заправ [очна] ст [анція]). С[ело] Пекельне. Річка Орель.

Новомосковськ. Річка Самара (Гей Самара річка...). Рибалки. Живописно.

Річка Самарчук.

Піщанка. Мимо Запоріжжя — Зелен[ий] Гай (Ночували в дорожній гостинниці). Двірник — поет. Погода хмарна. Кажуть, що в Ялті була вчора злива.

Мелітополь. Сади — черешні, абрикоси. Кавуни.

Після Мелітополя. Степові міражі.

Річка Большой Утлюк.

Проїхали мимо Генічеська.

Сиваш!!

Сіль на берегах. Гончарський пролив. Хризоліт.

Джанкой — у стороні (праворуч).

Перед Джанк[осм] — величезний молодий виноградник, чудово оброблений.

Скрізь, де ми їдемо, полезахисних смуг дуже мало, деякі доглядаються добре...

«Река Салгир» — висохла!..

Малий Салгір.

Сімферополь. Спілка письменників. Поповкін Євгеній Ефим [ович]¹⁰, Михалков¹¹. За порадою Поповкіна поїхали на Ялту — через Перевал. Ресторан «Перевал» — непогано обідали.

Стемніло. Алушта прихована. Зміяста дорога, хвилювання М[иколи] Петр [овича].

Гурзуф, Артек (проїхали ввечері мимо). Нікітський сад. Шукання тов. Коверги Анатол [ій] Софр[оновича]¹². Блукання Ваг[ана] Ол[ександровича] і Богдана в попушках дому приїжджих. Ночували ніч з тридцятого на тридцять перше у домі приїажджих.

Вчора було хмарно і холоднувато. Сьогодні — 31/VIII — чудовий рапок. Збираємось оглядати сад.

А у куба («аолоте дерево»). Дуб пушистий. Дуб каштанолистий. Пробкове, земляничне дерево. Жимолость (каприфоль).

1.IX

В редакції «Курортной газеты!» «Щедрість»¹³ (4 вірші) надруковано в «Радянській Україні».

2.IX

Нікітський сад. Помологічна лабораторія. Дегустація персиків!!! Огляд частини персикового саду — колекційної!!!! Директор Коверга Анатол [ій] Софонович. Заввідділу плодівництва, селекціонер-ентузіаст Іван Миколайович Рябов¹⁴ — світовий спеціаліст по персиках.

8.IX

Вчора ловили під навислими скелями Аю-Дага морських йоршів. Ловили: на ракушку (мало), на м'ясо «собаки» (нейстівного бичка) і того самого йорша. Найуспішніше ловив Анат[олій] Софронович (шт. 12—15), за ним я — (шт. 10). Богдан і Коля піймали по парі. Ловля без удлиць. Бачили величезну зграю — кажуть, ставрида, що вистрибуючи, втікала від якоїсь хижої риби — по словах Ан[атолій] Софр[оновича] — паламіди.

Ан[атолій] Софр[онович] завзятій рибалка і мисливець. Каже, що тут біля Алушти, багато олепів. Річний відстріл — 500 шт. (про розмеження на У[краї]ні!).

Полює в Азербайджані на кабанів.

Розповіді про перепелів — у степу (45, 56, 76 шт.).
Петр Семенович Савин.

4.IX

Поїздка в Бахчисарай. «П'яної рощі» і знайомої — після перевалу — берізки я не знайшов. А загалом — краса!

На Ай-Петрі — перепели. Ми мазали кілька разів. Спостерігали стрільбу (з-під лягавих) — пабивають до чорта (до 50...) Однорукий мисливець — добрий стрілець.

Через перепелів у ханський палац запізнились: було закрито, співробітники порозходились.

Павлонія або Адамове дерево.

5.IX

Вчора на обід в ресторані «Южний» були у нас привезені (sic) з Ай-Петрі перепели.

Ввечері нарешті сіли на пароплав «Победа» — з квитками до Сочі, бо кажуть, що в Сухумі не можна вивантажити автомобіль. Погрузка машини на пароплав — ціла епопея. Тут — якась мішанина новочасної техніки з камінним віком. Здається, навіть, що останній пересважає. «Майна!», «Віра!» — і навіть «віра з богом!» Мата не чув.

Сьогодні вранці на морі п'ять балів, сfectно.

З нами їде академік Презент (сільгосп.), приятель і вчитель Коверги (по Ленінграду).

Назва збірки «Сад над морем»¹⁵.

Дельфіни.

Підїздимо до Новоросійська. Кажуть, що він був страшно розбитий — тут була загибель ескадри¹⁶. Це — Краснодарський край.

Увечері побували в Новоросійську. В ресторані подали Колі шашлик, перепрошуючи, що нема цибулі. Зате картоплі, за якою ми скучили, скільки завгодно.

Богдан по телефону говорив з Галею¹⁷ і Жоржем¹⁸. Удома все гаразд.

6.IX

Вранці був дощчик, зараз нема, але па обрії — дощові хмари. Пливемо недалеко від берега. Вкриті лісом гори. Човни. Чайки (інколи). Пишу це на палубі в машині. Кажуть, скоро Туапсе.

Рибалки в човнах — з удочками — смикають — ма-
бути, самодур.

Де-не-де паруси. Жара.

7.IX

Проїхали Сочі. Ночували у робітниці санаторія Лен-
совета в Хості. Вночі гроза.

Куде паста — колосальне оранжерейне хазяйство.

Адлер. Базар. Персики, виноград, груші, інжир,
яблука. Снідали в їдаліні птицефабрики. Чудесні кур-
чата.

Мисливці з перепелами. Собаки по кручині.

Гірські річки (наприклад Псоу).

Дорога над морем. Дощ.

Залізниця над самим морем.

Гагра. Проїхали мимо «України»¹⁹.

Ріка Бзібі. Багато тютону.

Річка Мчішта. Прекрасна прозора вода.

Гудаута. Покупались! Чудово. Старецька продав
інжир, але пропонує й «чачу».

Річка Абаста. Порядна, в зелених берегах,
здаеться, не дуже бистра.

Новий Афон. Гори, кипариси, монастир. В'ючні
ослики. Ріка Гуміста (багато рукавів, тече в до-
лині).

Сухумі. Прекрасне місто, маса рослинності. Паль-
ми, агави, квітучі олеандри, бапани...

Хороші білі будинки.

Були в розпліднику мавп. Експерименти — прищеплювання хвороб. Людиноподібних мавп, м[авп] вищого типу — нема — не витримують павіт сухумських умов.

Стадо — вожак (найсильніший). Мавпенята. П'яте покоління мавп, що вивелись тут.

Сіли обідати в ресторані — «поплавку» — над морем. Ставрида, харчо, чехохблі з кур.

Взагалі ж ресторан не виблискує розмаїтістю, особливо щодо східних наїдків.

Ріка Келасурі.

Ріка Кодорі.

(Після зливи).

8.IX

Ночували в місті Очамчірі. Приїхали — було дуже шумно (абхазці!) і душно. Полябовались морем, освітлюванням прожекторами (казкова карт[ипа] огнів на морі — хвилі ніби займались!). Здалека блискало — пасувалась гроза, яка і вдарила вночі. Зара з, уранці, досить погідно.

Річка Окумі. Чоловіки в теплих шапках, у башликах.

Похорон. Плачальніці.

Буйво[ли].

Ріка Рінчірі.

Руїни Рухської (від села Рухи) фортеці — проти турків — XII ст.

Чайні плантації. Збирання чаю.

Колгосп Рохи чи Рухи, па трудоділь — 100 (?) крб. і чотири кіло хліба. Голова колгоспу Рогава²⁰, двічі Герой Соціалістичної Праці.

В трьох кілометрах фабрика.

М[істо] Зугдіді. Шашлична! (Перець).

Річка Джермі. Імеретія. Р[ічка] Хобі. Р[ічка] Абаша.

Річка Ногела. Місто Самтредіа. Повозки-двоеколки. (Кінь, воли і т. д.).

Кутаїсі. Тролейбус!! (Після Харкова не бачили). Lamqistremia india (дерево з рожевим цвітом у Кутаїсі).

М[істо] Чіатурі. Добувають марганець.

Проїхали вчора Сурамський перевал — д о в ж е л е з -
н е узгір'я, що ввесь час іде над річкою, яку декілька
разів довелось переїздити через містки. Дуже мальовничі
гори, ліси (листв'яні) хмари. Дорога — трудна, вузька,
іноді над чималими урвищами. Виноградники на узбіччях
гір.

Сурамі проїздили, як уже стемпіло. Приїхали в
Горі, тут і ночували. Отель чималий, але дуже погано
устаткований — брудний, до того ж у ньому ремонт.

Населення — грузини — не менше шумливі, ніж аб-
хазці.

У ресторані, де ми вечеряли — самі чоловіки (одвіду-
вачі). Те саме бачили і в Абхазії, в Очамчірі. В рестора-
нах скрізь, таке враження, всі знають один одного. Від-
відувачі ресторанів п'ють дочорта вина, шумливо-веселі,
співають. В ресторані у Кутаїсі, де ми вчора обідали,
компанія — один з гітарою, всі співають, досить ста-
течно.

Домик Сталіна. Музей (новий — будеться). Вірш
А. Церетелі²¹ «Гори — сердце Картвалиши...»

В Горі річка Ліахві. Горійська фортеця. У Горі —
арики. Взагалі в Абхазії, Імеретії, Картвелі багато річок,
річечок, струмків (пор. Крим!).

Недалеко вже від Тбілісі (кіл[ометрів] 50) — мимо-
зільца зулинка: мають бути велогонки. Село, біля якого
ми спинились,— а з е р б а й д ж а н с ь к е, проте в школі —
тільки грузинська і російська мови.

Мцхета (руїни), р. Кура.

Тбілісі. Ночували в готелі «Інтурист» (давніша
назва «Orient»).

В ресторані, де вечеряли, оригінальна страва — «чи-
жи — пыжи» (м'ясний фарш з яйцем, гостре).

Збираємося у місто.

Ул[иця] Лесі Українки.

Напис на могилі Грибоєдова:²²

«Ум и дела твои бессмертны в памяти русской, но для
чего пережила тебя любовь моя».

З фасаду:

«Александр Серге[евич] Грибоедов родился 1795 года
генваря 4 дня, убит в Тегеране 1829 года генваря
30 дня».

Мати Сталіна.

Метехський замок.

Над Курою домики на скелях просто над урвищем.

11.IX

Вчора я й Богдан вечеряли у Чиковані. Був Хорава²³,
ще дехто, дружина Тіціана Табідае²⁴.

Коло одинадцятої (по місцевому) ранку. Виїздимо на
Єреван. Спочатку заблудилися, потрапили на стару доро-
гу (на Пушкінський перевал). Довелося вертатись.

Р [і ч к а] Храм. Бистра. Рибаки з сітками — ба-
гою риби. Привал. Смажили рибу («храмулі»).

Переїхали частину Азербайджану.

Вірменія.

(По дорозі, особливо у вірменській частині — бавов-
ник. Тютоп скрізь. Виноград).

Сем'оновський перевал — дуже мальовничий. Хороша
дорога. Гори, вкриті лісом, хмари — поруч з нами, під
нами. Чудесна веселка в горах. Дуже багато овець (кур-
дючні). Вівчарки. Осли. Буйволи.

Севанске озеро. Ресторан «Минутка». Риба «сиг»
(форелі не було) — варена. Хороша. Озеро — прекрасне,
особливо при місячному освітленні.

12.IX Єреван

Спинились в готелі «Інтурист». Спідасмо па відкритій
веранді ресторану. Велика компанія грузинів за столом —
співають під гармошкою (початок одинадцятої).

Приїхали на іподром — ждемо скачок. Публіки поки
що дуже мало. (І було потім зовсім мало).

Сусід розказує: під Кіроваканом буряки — до
700 центнерів зектара. Цукроварня.

Зранку — каже В[аган] О[лександрович] — Macic²⁵
було добре видно. Я все бачив тільки верховину — із
хмар, зараз (коло першої год[ини]), видно тільки нижню
частину.

Гора Алагез. Там живуть гірські вірмени. Схожі оде-
жею, каже В[аган] О[лександрович], на гуцулов.

13.IX

Вдень — зустріч із Вахтангом Ананяном²⁶, письмен-
ником і мисливцем.

Увечері у нас були Салахян²⁷ (другий секретар Спілки), Рачія Ованесян²⁸ (поет, перекладав мене), Топчян²⁹ (перший секретар Спілка).

Розмови про літературу, про «варпета»³⁰, про Єгіше Чаренца³¹, якого спішно видають. Були ми вдень па колгосиному базарі. Колгоспи продають своє вино (в Грузії це до жовтня заборонено) і горілку.

Сьогодні вранці ходили з Ваг[аном] у критий ринок. Прекрасні овочі. Персиків зовсім мало — вимерзли. Думасмо послати додому гранати. Ага! Вночі був дощ із градом.

В Єревані — Київська вул. [300 річня] [...]

14.IX

Отже, недалеко від Macica (Арапата) — кілометрів за 25, мабуть,— вчора постеригали в дуже комишастій річці внутрій, що живуть і в домиках, і на волі. Багато черепах. Бачили великі зграї риби, що трас під верхом, як краснопір, також срібла, але — довга і вузька. Стріляли по листках і порчиках — я мазав. Анапян убив іорчика. Літали табуниці величезних, як нам здалось, крижнів, по одному табуницю стріляли, але дуже далеко. Маса шпаків. Полявали на перепелів — я в основному гавив, мазав, боявся стріляти через чудесного пса Марса (ірл[андський] сестер, мав дві золоті медалі; його судив Пупашев!), милувався майстерною стрільбою Марсового хазяїна. Анапян теж застрелив кілька перепелів.

Macic дуже гарний, добре було видно. «Вартій сонета!»³² Шашник, «синенъкие», хороше місцеве, куплене на базарі, вино. Голова колгоспу, па винограднику якого ми полювали, був дуже гостинний, подарував ящик зі знаменитим виноградом, помідорами, довжелезними місцевими огірками і т. под.

Послали сьогодні в Київ 4 ящики гранатів.

(Оповідання про недавній похорон католікоса. При словах диктора, що гроб католікоса спускають у землю, міліціонер крикнув хлопчикові на дереві: «Спускайся нивидше, сучай сину!» — по-вірм[енському] — і це пішло по радіо).

14.IX

Річка Зангур (біля Севана тече під землею, тунелем. Дев'ять кілометрів, найдовший тунель в СРСР) — теп[е]

рішня] в [азва] — Раздан. Витікає із Севана. Гідростанція, підземна електростанція.

Рибалки — ударі (зnamенита зангійська риба).

Тунель.

Дитяча залізниця над річкою.

Парк Перемоги височіє пад містом, монумент Сталіна.

Будинок Ованеса Туманяна³³. Кабінет, як він був у Тбілісі. На столі — як залишилось — Пушкін і Шевченко (вид[ання] Брокгауза і Шевченко по-російськи).

Обід у І секретаря ЦК — Товмасяна. Був серед гостей композитор Хачатурян³⁴.

15.IX

Колгосп ім. Паризької Комуни..... району в Ааратській долині. Цього року матиме прибутку 9 мільйонів.

Хороші будови, новий коровник за останнім словом техніки, дитячий садок — дітки співали і читали вірші³⁵.

Прекрасно обладнані польові дитячі ясла — з кімнатою, де матері годують немовлят, з паркетною підлогою. Обідали у голови колгоспу Гайка Хачатуряна. Велика світла квартира. Серед книжок — «Кобзар» у перекладі Гегама Саряна, Чехов по-вірменськи.

16.IX

Ідемо на Тбілісі. С[ело] Канакер, де родився Хачатур Абоян³⁶. Зберігся домик, там — музей.

16-го вийшли з Еревана. Холодюка, на перевалі особливого. Севан бурхливий. Купили форелів. Снідали в ресторані «Минутка».

Побували в Діліжані — чудесний гірський курорт. Там недалеко в селі родився Вахтанг Ананян, що їхав до Діліжана з нами (і Степан Зорян³⁷). В гостях у варпета Ісаакяна.

17.IX

Вранці відправили Богдана літаком у Київ. Вдень разом із Іраклієм Абашідзе отгляд[али] знамениту підпільну Авлбарську друкарню (колодязі).

Був на прийомі у І секретаря ЦК Мджаванадзе. «Стрекоза». Обідав у Абашідзе³⁸ на дачі. Гірська місцевість. Дача простен'ка, недавно збудована.

18.IX

Історія: Богданові речі, серед яких — фотоплівки, корзина винограду, форелі — попали не на той літак і опинилися у Впукові. Морока, телеграми і т. п. (Вночі розмова з Галею — речі вони одержали, форелі, що ще в Тбілісі розмерзлися, розуміється, зіпсувались).

Ще про позавчора: «Стрекоза»³⁹, яку показували в ЦК — фільм, дубльований по-російському, за п'кою Бараташвілі (жепщина, нічого спільногого зі знаменитим поетом)⁴⁰.

Обідали на горі Давида, частував дядько Вагана — Тигран Назарович Аatabегов (рідний брат Левона — і матері Вагана).

Хванчкара.

В Тбілісі — улиця Лесі Українки та її бюст.

19.IX

Поїздка з Чейшвілі Олександром Микол[айовичем]⁴¹. «Самгорське водохранилище імені І. В. Сталіна» (Тбілісське море.)

Село Сартачала. Переселені хевсури⁴² — в стандартних будинках. Біля дома прибиті роги тура і гірського козла.

В селі одержали по три кіло пшениці на трудодень. Одержать ще кіло по два кукурудзи і т. д.

Школи — грузинська, російська, азербайджанська (в й азербайджанське населення).

Предки хазяїна були з долини, переселились у гори.

Село — об'єднання двох сіл: старого і нового, хевсурського.

Рядом з хевсурами жили кістіни (магометани). Ріспрі. Кроваві сутички, угоцяння скота.

Бузинний самогон.

Жінки у хевсурів родили в хлівах («діти родились, як поросята»).

Відірвані від міста, звідси сталі старовинні звичаї. Сусіди не заходили б, якби хазяїн порушив звичаї.

Обвали.

Національна одягда подібна до гуцульської чи сербської. Вишита, гаптована, цяцькована.

З хлощі і 4 дівчини — один уже жопатий. Хозяїнові 66 р., спина згорблена — обвалилась стіна й придавила.

Па н д у р і — трьохструпний інструмент. Мідні глечики.

У домі переселенців з західної Грузії тужать за лісами. Виноград, персики (кілька плодів, дуже хороші), сливи, тутове дерево — дуже велике листя (прищеплене), абрикоси, виноград (з 1952 р.), чудесна кукурудза. Хазяйка — рядова колгоспниця, з восьмикласною освітою. Фото сім'ї в грузинському журналі.

Діти в школі — добре вчаться.

«Коли б діти не ходили до школи, а працювали на полі, то був би більший заробіток».

Чоловік хазяйки загинув на фронті...

Півектара присадибної землі.

У Тбілісі — Сіонський собор (засн. у V ст.). Розпис художника Гагаріша⁴³ (XIX ст.).

Виставка німецької книги (Народна республіка).

Вино Твіші (солодкове патуральце).

Музиканти — Чайк [овський].

20.IX

Ідемо на Орджонікідзе. Гідростанція ім. Леніна.

Почались гори. Церква на горі св. Тамари. Мцхета.

Собор, р[іка] Кура, Руїни фортеці.

Р[іка] Арагві. Спіданок па узгір'ї.

С[ело] Анакурі. Церква на скелі.

Млета. Монастир. Вівці. Цигани. Хрестовий перевал. Гірські водопади. Вода б'є фонтаном! (в одному місці, ст. Казбегі) Дар'яльське узгір'я. Вижаспо!

Терек, урвище, сліди обвалів. Солдати ремонтують. Через хмари гори К[азбек] не видно. В кількох місцях бачили в горах — серед зеленої трави — сніг, щось подібне до льодовиків. Вівці, як біле каміння, і навпаки. Чабани, вівчарки.

Розширяють дорогу. Село Ларсі — Осетія.

Вечір. Ми в Нальчику (Кабарда). Прекрасні нові будинки, готель, де ми спінилися — великий і чистий. При готелі є бібліотека. Слухав передачі по місцевому радіо про боротьбу з пережитками — виявляється, тут є ще такі пережитки, як «многоженство и похищение девушек»!

21.IX. Ранок у Нальчику

Хороший парк ім. Сталіна. Чути мисливські постріли. Бачив я й мисливця, що йшов очевидно на полювання з

лісім ірландцем. Тут є собачий питомник. Здається мені, що ми бачили і кіпський завод.

Їдемо на Мін[еральні] Води. (Мишули). Мисливець з перепелами (дочорта!) і лягавим пойнтероподібним ублюдком.

Ріка Чегем, Баксан. П'ятигорськ.

Станиця Невинномиська. Р[іка] Кубань. Армавір.

22.IX

Ночували в м(!) Кропоткіно.

Ти хорецка я.

Розмова з прохожим: — Где лучшее? В ресторане (привокальному) или в столовой?

— Конечно, в столовой! Рабочие!

Там можете найти все по деньгам!

Дорога. Вітер, пилуга. Батайськ.

Ростов-Дон. Рибці. Невдача з готелями (якийсь з'їзд). Дом колхозника!!!

Новочеркаськ.

Мипули (збоку) м. Шахти.

Чудесний молодий сад майже біля шахти.

23.IX

Ночували в Новошахтинську. Люди. (Дім приїзджих.) Рибалка — робітник показував спасі (в кафе) на коропів. Ловлять у ставках на макуху (прив'язують до гачка) — на донку і поплавну. Про рибальство говорить а захопленням. Ставки — колгоспні.

Приїхали в Боково-Антрацит, де й поспідали. Сухий закон. Проїхали мимо Артемовська (Бахмут.) (Сіль!)

Минаємо Слов'янськ. Сади. Нарешті — ліс — дуби і т. п., дорога через нього. Ізюм, річка Північний Донець. Чугуїв (той са[мий] Донець).

Не доїжджаючи до Харкова — виноградник.

Харків. Закупки! Дощ, далека гроза.

Полтава.

24.IX

Ночували в Полтаві. Вермишель!

[ПОЛЬЩА. СВЯТКУВАННЯ 100-РІЧЧЯ
З ДНЯ СМЕРТІ А. МІЦКЕВИЧА. 1956 Р.]

10—11.IV. Ленінград

Жили з Ваг[аном] Ол[ександровичем] у Браунів¹.
Були у Прокоф'єва (був і Ошанін²). Я працював над
перекладом двотомника³. Вийшла нарешті «Поезія Миц-
кевича»⁴.

Квартира Пушкіна. Квартира Некрасова (напроти
«парадного подъезда»⁵ — будинок зберігся). Збереглась
й табличка: Н. А. Некрасов. Зустріч з угорськими письменниками⁶ у клубі письменників]. Фото в радянському відділі квартири Некрасова. Мої вірші під портретом і в каталогі⁶ (описі) музею — в кінці. Звідки вони їх узяли? У Ленінграді — виставка «Адам Мицкевич» — не встиг побувати.

12 — в Москві. «Особых проишествий не было» (Був в іностранній комітет Академії — про поїздку до Варшави — і в Держлітвидаві.) Паспорт. Начальник іноземного відділу АН СССР Корнеев.

15.IV

Їдемо — поїздом — до Варшави: я, М. П. Алексеев,
Д. Д. Благой⁷, К. П. Корсакас⁸, П. Ф. Глебка⁹. О 5-й годині проїхали Міськ. Об 11-й з хвилинами буде Брест.

15.IV

Варшава. Отель «Бристоль», мій № 211, Алексеев і Благой — 209—210. Зустріла ціла група, серед них Казімеж Вика¹⁰. — Реферат треба скоротити!

Увечері — прогулка по місту. Будинки відбудовуються в тому вигляді й стилі, як були. Наши чічерионе — Євгенія Йосифовна, д-р Генріх Вольпе (літературознавець), проф. Казімеж Вика, Фішман Самоель.

На вечері — люди з різних кінців світу, серед них японець, що розмовляє і читає по-російськи і по-польськи і мріє перекласти «Кобзаря» з оригіналу...

Брызгалов Николай Александрович I-й секретарь посольства.

Посол Попомаренко Пантелеїмон Кондратійович¹¹ — були ним прийняті. Більш як 2 з половиною години розмова.

Ввечері — в будинку культури — зустріч, перше знайомство делегатів — за склянкою кави й чудесного (французького) вина.

17.IV

О десятій годині 15 хвилин почалась робота сесії (див. програму).

В перший день із наших виступив Алексєєв. Презентував два томи (машинопис) Міцкевичівської бібліографії, що має бути видана. Увечері виступали італієць-сенатор... Обличчя Мацціні¹², чисто римське красномовство (але видимо, щире) — з красивими жестами і т. п. Француз . . . . . (поза програмою).

Доповідач на тему «М[іцкеви]ч і Франція» (Фабр) говорив дуже довго, я, на жаль, не все зрозумів (легше читати, ніж слухати!), сипав усікими іменами, безліч разів сказав романтизм і ні разу — реалізм.

18.IV

Вранці виступав Благой (тільки дуже довго), ввечері — я, Глебка, Корсакас. Мою доповідь прийняли дуже тепло.

Були на концерті «Мазовше»¹³. А є в чому повчитися нашим Вер'ювкам¹⁴. — Танці — народні, а не акробатика.

Листування Ягича¹⁵ і Франка. — Листи Ягича до Франка — де вони?¹⁶ Ф [ранка] до Я [гича] — в Загребі).

Северий Полляк¹⁷, Самюель Фішман.

Вечір (наш кон'як і кав'яр). 19 ввечері. Перед тим — у Держ[авному] п[ольському] театрі — «Dziady». Дуже цікава і спірна вистава.

Якубець¹⁸ [...], Фалькенгак (нар[одна] Германія), Вика, Ло Гатто¹⁹ (Італія), Вольпе, Гурський²⁰, Кржижановський²¹. Ці люди були на нашему вечорі кон'яко-кав'ярнянім. Кав'яр спровадив сенсацію.

Л[о] Г[атто] каже, що в Італії є великий спеціаліст з української літератури — проф. Сальвіні. Фішману та ін. подарувати книжки.

В Варшавському університеті кафедра укр[айнської] філології. Руков.— проф. Зволінський²². Проф. Смагленко з Одеси допомагав в організації цієї кафедри.

21.IV

Вчора кінчилася сесія. Заключне слово президента прочитав Ст[аніслав] Пігонь²³ (я представився йому, він сказав, що є великим моїм *wielbicielem* *), і то не тільки за переклад «Пана Тадеуша»²⁴.

Банкет à la fourchette і без промов. Канадець. Віскі. (Без мене — Алексєєв).

Сьогодні — 1) Інститут польсько-радянськ[ий]. Якубець, Фішман, Яблонська, Млишарський, (директор) і т. д. Велика робота! Я подарував Яблонській «Слово о полку» (біб[люте]ка поета)²⁵, вона віддарувала «Слово» по-польськи за її редакцію. 2) Музей Міцкевича. З рос[ийських] друзів — тільки портрет П[ушкі]на.

Маємо їхати до Krakowa. Ідемо до Krakowa. Рівна плесковата місцевість. Поля, березові й соснові ліси. 90 % (більше) в Польщі одноосібників (дуже малий відсоток колгоспів).

Вчора я написав для «*Tęgutu wolności*» статтю «Крепнущая дружба». Восени має бути місячник польсько-радянської дружби з українською декадою.

23.IV

Вчора 22. 1) Вавель. Виставка вітваря з Mariackого костьолу, експонованого окремими частинами. Мав бути повернений костьолові (художник Wit Stwórz²⁶ [XV] століття). 2) Ввечері — прийом у ректора університету Ягелонського Мархлевського²⁷ (небіж знаменитого Юліана Мархлевського²⁸) — в старому будинку університету, подвір'я якого реставрується «як було». Портрети королів, «канцлерів» університету і т. д. Клейноди, патериця ректора (здоблені золотом і т. п.) лежала на столі перед ректором під час прийому. Кімната, де працював Конєрник²⁹. Wieliczka³⁰ — існують уже щось тисячу літ — соляні копальні в 13 кілометрах від Krakowa. Нам показали шахти, що вже не діють **. Скрізь релігія: каплиці, розп'яття, фігури святих — зроблені із солі. Соляні сходи. Штучні (для туристів) соляні озера. Kościol Franciszka — вітражі XIV ст. (чудові), розпис Matейка³¹.

* Шанувальник (польськ.). — Ред.

** Горизонт (poziom) Міцкевича Poziom Slowackiego. — M. P.

Увечері в Ляльковому театрі (де й люди грають під ляльок). О 12 маємо виrushiti до Варшави.

24-го у мене годині о 4-й зустріч з Товариством польсько-радянської дружби (розмова про майбутню укр[аїнську] декаду).

24.IV

Ранок (8.1/2). Під'їздимо до Варшави. На полях робота. Оруть часто одною конячиною. Бачили сіяча (руками). Бачили і два маленькі трактори. Проїздили мимо колгоспного ставкового господарства. Бачили дві пари лисок (так мені здалося). Бусли. Вчора над ставком біля Вслічки я бачив ластівку. Добре виглядає озимина.

Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. От у цьому товаристві відбулася тепла зустріч зі мною. Северин Полляк має приїхати до Києва в справах організації укр[аїнської] декади. Широкі плани. Я радив доконче поставити в часі декади «Украдене щастя»³², фрагменти з «Наталики»³³, «Не називаючи прізвищ»³⁴. Хтось радив їм і «Дочку прокурора»³⁵.

Треба підібрати до приїзду Полляка поезії сучасних поетів для перекладів на поль[ську] мову.

25.IV

Вранці — інтерв'ю з представником журналу «Przyjaźń»³⁶.

Ага! Вчора були в опереті — «Паризьке життя» Оффенбаха³⁷. Грають добре. Канкан — чистої води.

Сьогодні о другій годині маємо бути у посла. (Була).

Вчора дзвонив хтось (Мамікопян? Жора?) у мою відсутність із Києва. Говорив із вартовою по коридору — вона «старалася говорити по-російськи», він — по-польськи. Уявляю цю розмову!

Приїхали (їздили вчора до білорусів і литвинів) із Белостока Глебка і Корсакас.

28.IV

Вчора приїхали до Москви. Історія з сейфом і моїми документами (Токарєва, Бєгічева³⁸). Обідали — в ресторані «Москва» — Дейчі³⁹, Сипенко⁴⁰, Бєгічева, в кінці Ліхтентул⁴¹.

Сьогодні о 9-й год. маю вилетіти до Києва. Вра!

[ФРАНЦІЯ.
КОНГРЕС ТОВАРИСТВА «ФРАНЦІЯ —
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ».
ПОЇЗДКА У СКЛАДІ ДЕЛЕГАЦІЇ
ВСЕСОЮЗНОГО ТОВАРИСТВА
ЗВ'ЯЗКУ З ЗАКОРДОНОМ. 1957 Р.]

Завтра летимо у Францію: я, Леонтьев Алексей Николаевич¹ и Клемент Федор Дмитриевич².

24.V 1957

Летимо (6.50) по маршруту Москва — Варшава — Брюссель — Париж. — Буде зупинка в Вільпі.

Летимо над біlosніжним і голубуватим морем хмар.

Проводжав Ваган Олександрович. Учора обідали в «Узбекистані» з Дейчами.

10 годин ранку — Вільнюс. Годинна зупинка. В М[оскві] було коло 30°+, а тут — 8!

Снідали за рахунок — чий? Аеропорта? «Сабена»?

Кілька годин пробули у Варшаві. Випадково зустрілися з Луковниковим (посольство), він влаштував нам поїздку до міста (Nowy Swiat, Stare miasto, Вієла, Лазенки, Бельведер, посольство).

Обідали (чили печено і пили пиво) на аеродромі за рахунок бельгійського акціонерного товариства «Sabena», на літаку якого і летимо — (прив'язані в час спуску і підйому) до Брюсселя.

Вдруге їли в самольоті теж на кошт «Сабени».

25.V

Учора прилетіли в Париж. «Огни большого города»³. Отель «Commodore» [...] Тришин Алексей Федорович, — уполномоченный ВОКСа, жена Раиса [...] Николаевна. Пельмени і столична. Живе Тришин в будинку Торгпредства біля Булонського лісу. Живуть комуною. З вікна авто, їduчи до посольства, бачив Лувр. Посол — Сергій Олександрович Виноградов.

Обідав у Тришина (див. вище). Іздили в Булонський ліс. Безумство автомобілів. Розкішні дерева. Система озер. Величезні риби. (Тришин) каже: «Это не карп, а культивированная форель» — Не знаю). Крикі. Чирки й інші зовсім ручні птиці. Буржуа і буржуазки верхи на конях обіч шосе.

Тріумфальні ворота. Могила Невідомого солдата, вічний вогонь. Мітинг, оркестр, натовп.

А Єлісейські поля — просто широкий бульвар. Понадекуди (у дворі посла, у дворі постпредства) — троянди. Квітів, овочів (фр [анцузьких]), городини на базарчиках тъма тъмуща. Яблука, черешні, банани, ананаси, кокосові горіхи, цвітна капуста. Кажуть, що дещо — з Алжирії. Ліміт на беззин (тридцять літрів на місяць). Що роблять деякі багаті люди?

26.V

Конгрес Товариствїа Франції — Рад[япський] Союз — департамента Сені. На засіданні нас вітали. З привітанням (хорошим) виступив Клемент. Ми з Клементом (Леонтьєв виїхав до Марселя) Sacre Coeur на Монмартрі (XIX в.), обід у старовинному ресторанчику (примітив), де першу промову в 1871 р[оці] говорив Клемансо⁴. Монмартр — місце напружених дій Паризької Комуни.

Застольні франц[узькі] післі (старовинні — і «Полюшко-поле» (по-французькому) та «По долинам и по взгорьям» (по-французькому)). Назва ресторана «Lagrange au bouc» — «Сарай под козлом». На вивісці голова козла (силюет).

Версаль. 1) Великий Тріанон⁵ (закритий — ремонт). 2) Великий палац. Справді величезний і пишний. Ми в'їхали тою дорогою, якою їздив Людовік XIV⁶. Багато його портретів. Марія Антуалетта⁷. Дофіні, герцоги, Рішельє⁸, величезні картини і гобелени — здебільшого не першорядні. Справжня обстановка не збереглася. Є й бюстти Расіна⁹, Корнеля¹⁰, Мольєра, Буало.

Увечері були в залі Le Pleyel (чорт, забув як пишеться). Показували радянські фільми — кінохроніку про альпіністів десь у Тібеті чи що і художній фільм «Дело № 306»¹¹ (Здається, так). Детектив — про нашу розвідку — навряд чи дуже вдало вибраний для такого вечора (бо це ж було закінчення конгресу департамента Сені). У перерві була хороша промова одного з керівників Товариства, бородатого адвоката [...], що в «Під козлом» мовчки умінав закуски (я вперше спробував креветок. Малесенські ракчи... Ерупда!) і ретельно хилив винце. У промові він нас вітав. Оплески.

Ще про Версаль. Чудовий парк. Величезні дерева, серед них каштани — кіпські. Газони, квітів нема, взагалі

щодо квітників, то це тобі ве Київ. Озера. Маса публіки. Вертались через передмістя Сен-Клу і Булоцький ліс.

Ще про конгрес. Ішли дебати про статут Товариства, про форму роботи. Товариство намагається притягти в свої ряди представників різних партій.

Кілька разів — здалека — бачив Ейфелеву башту. Я на неї не полізу. Бог з ними, з видами на весь Париж! Поцілунки на вулицях і т. под. Пісуари. Простит [утки].

Тема для нового циклу: дитячі спомини¹² — я з братами, огонь у лісі, темрява навколо. Чорні дуби, іскри.

27.V

Notre Dame — В[іктор] Гюго! Греська площа. Бачили синераму (сінерама). Чудася! Повна ілюзія, що ми — зала глядачів — літали над Альпами, спускалися па санках, мчалися па лижах, підіймалися на гідроплані, бачили, «як живих», Париж, Нью-Йорк, Чікаго, прерії, ковбоїв, Швейцарію, ресторани, джазові танці канканного типу — останні, до речі, зараз же після того, як було показано — звичайно, виразніше ніж це можна побачити «в натурі» — месу в Notre Dame. А який орган там грає!

До речі: на Монмартрі є магазин, де продаються картички (місцевих художників) — поруч Христос і напівгола балерина. (Дівчатка в білих довгих одягах, які вперше причащались).

У П[арижі] багато негрів і інших темпошкірих (з південної Африки тощо). Працюють у багатих селян (виноградарів).

28.V

З Коепом (Cohen), що два роки був кореспондентом «Нітапітé» в Москві, у 1946 р. був у Кисві, обідав у якомусь ресторанчику (чудесна курка з печерицями, під чорним соусом). Гуляли. Марсове поле. Пам'ятник марш[алу] Фошу¹³. Вулиця Олександра III¹⁴ (в честь російсько-фран[цузького] союзу). Парк Трокадеро. Прекрасний акваріум (рожеві, даєркалльні звич[айні] коропи, утри, форелі, щуки, окуні і т. д.). Пройшли під Ейфелевою баштою... — нічаво собі споруда. Цінуються всюди. Мій супутник¹⁵ сказав, що «дамочок» можна пайти скільки завгодно — і з явним сумом додав: «Це коштує дорого».

Штаб (?) атлантичного пакту¹⁶.

Коен Франсіс — секретар у справах культури член КП Ф. Марк'є Раймон — секретар по пропаганді, теж комуніст. Марсенак¹⁶, Гамарра¹⁷ — французькі письменники. Антологія українських поезій. Ресторанчик «Трионф», провансальське блюдо, якась «шіклообпач» з лашугстами (щось подібне до крабів), з ракушками — розкритими, з сухариками (а взагалі французи суп їдять без хліба), чорного кольору, Czarna polewka...

29.V

Щось я там з датами поплутав... Сьогодні йду до Приванса — в Авіньйон — не авто, а Тришиним, як думалось, а поїздом з кимось невідомим. Тришин направив мене в Лувр (пішки... переходи!!!), а я оде зайшов до парку Тюїльрі, стишкі пишу, враження записую. А іхати зі мною мав monsieur Roussat (Русса), що ні слова не знав по-російськи! Чудово! (Див. стишкі з того кінця зопіти.)

В разлуці з вами, солов'ї Вкраїни,
Так нис серце, що аж сміх бере
З самого себе. Хоч вого й старе,
А в рідний край, як в юність давню, лине.
Дива Версалю, Лувра красота,
Ба й Ейфелева башта не поможе!
Воно, звичайно, гостеві негоже
В Парижі думати про свої міста.
Про Лохвицю, про Миргород, про Сквиру,
Про Голосіївський веселий гай,—
Булонський ліс, поете, споглядай,
Подібний і до раю, і до виру!
Тут люди приязні. Навкруг рясні
Стоять сади, платани і каштани,—
Та шелест верб у пам'яті не тане,
Він ще тутніший тут, на чужині...
Ти груди красиш поглядом дитини,
Печеш і мучиш, рідний краю мій,
П'яниш, як жодея на землі націй...
Тужу за вами, солов'ї Вкраїни!

Паризь 29/V 1957 р.

Здав номер і здав речі (3) на збереження в «Коммодорі» — без квитанції, хі-хе-хо! — а от тепер жду поїзда,

що буде чи то о 8-й, чи то о 9-й вечора... Знаменито! А може, й квітка не буде — ох-тех-те!

Набрів у парку на величезний басейн. Посередині фонтан. Плавають великі риби. Викидаються! По-мосму, коропи. Пливе дитячий кораблик з парусами. Плаває пара крижнів. Навколо — люди, дитячий піск.

Крижні з'ялися і полетіли над Парижем. А коропів — «жах», як каже Глебов.

За право сидіти на стільці біля басейну — 7 фр.

Roussat — мій супровідник, три тижні був в СРСР і навіть «vodka», здається, не знає.

Avignon. Взагалі Авіньйон місто церковних дзвонів Musée des cloches *.

Пам'ятник приєднання департаменту (чи Провансу) до Франції багатофігурний, у підніжжі лев, ніби не зовсім задоволений.

Ресторан «Paris». Мер Авіньйона — Даладье (Daladier). Рона. Рибалки...

Поїздка до Арля через Тараксон. Виноград, персики, абрикоси, рис (залитий), троянди. В Арлі — чудовий етнографічно-художній музей. Культ Містраля¹⁸. Міст-раль і Доде¹⁹ (рисунок). Руїни театру, ще римських часів... Іноді ставлять трагедії Шекспіра і Сарду²⁰ [нрзб]. Величезна аrena (цирк) для бою биків — бувас ще й до сі (по неділях, чи не щонеділі). Ідемо до Альп [...] іншою дорогою. Передгір'я Альп. Розкошки — давнє римське село. Густо — полезахисні, садезахисні (від містраплю) смуги. Туї, ялики. Monsieur Chevalier (прац[ює] шофером, прекрасний знавець мистецтва). Madame Gering — моя супутниця [...].

31.V

Марсель. Hôtel «Normandie» [...]. Обідав у Марселя у д-ра Самюеля Клер (Samuel Clere) — над давнім портом Марселя, дім, меблі епохи Люї XIV [...].

Увечері були в Народному театрі (Théâtre populaire), в основному аматори, в одному із закутків Марселя, на повітрі, під платаном, біля дому, де жив замолоду Наполеон²¹. Сцена — поміст, бочка, яку «обігрує» Сканен («Вітівки»)²². Із домів, що примикають до «театру», дивляться в вікна, безплатні глядачі....

* Музей дзвонів (франц.). — Ред.

Театр через кожні 3, чи що, дні міняє місце. Ця вистава була в одному з робітничих кварталів. Грають добре, публіка слухає уважно, але сміється малувато! Пан Рубо Арман пригощав мене і вечерею і театром. Вечеря — він їв «равликів» («Тарап, баран!!»)

Ще про «Млип» (чи вітряк А. Доде)²³. Багато його творів. Доде і Містраль — фото (?). Див. («у бюрку», тобто у портфелі) листівку з віршами жінки, що приймала нас у цьому утримуваному спеціальним товариством «Млипі». Є два млини Доде (Вірші — примітивні — по-прованс[альськи]. Місцевість — мальовнича, пагорби, переліски, синя далечінь.

Про мос перебування в Авіньйоні див. газету «La marguillaise» (комуніст [ична]) від 30-го травня і кілька газет — 31 травня. Тост я закінчив французькою фразою, яку наведено в деяких газетах.

Апсамбль, що показав (див. вище) фараонду і тому под. «Ribau di Provence», директриса його — m-lle Duret. Це було в мерії, відав мене з компліментами, уперто називав poète russe д-р Понс, міський (муніципальний) радник, колишній мер. Я відповідав — див. вище (і в газетах). Перекладачка Клара (див. її візитну картку в бумажнику) з Росії, перекладає погано (хвилювалась). Ансамбль мріє взяти участь у фестивалі в Москві (конкурс у Парижі). Директор Народного театру Michel Fontaine.

1.VI

Ще в Марселі. Cathedrale Notre Dame de la Garde (на горі, панує над Марселем — чудовий вигляд!) [...] Острів-тюрма — Данtes²⁴ (Монте Кристо)... — «тюрма, где на стенах написали свои имена коммунары 1848 года». Мірабо²⁵ був ув'язнений на цьому острові. Тема. В горі на соборі статуя Христа, очі — вікна!²⁶ [...] Обідаємо в ресторані біля вокзалу. Артишоки — дрань. Roubard Armand Puget, це той люб'язний чоловік, у якого я був дома (здастесь, агент виноторговельних фірм [...]) — приготував обідом (вечерею) в ресторані й був зо мною на виставі народного театру. Анісовка — у ш. Clerse досить гідка річ. Анісовий лікер у Roubard кращий, але, на жаль, теж анісовий.

Думка. Написати щось як «Подорож на Гард»²⁷ — про подорож до Франції — прозою й віршем. Вмонтувати

туди й мої давні вірші «На світі є співучий Лангедок», «Прочитавши Містралеві спогади»²⁸ (не без іронічних зауважень). Дати кілька фото, напр., млин Доде, Notre Dame de Paris, види Марселя, Авільйона і т. п. Може, вставити кілька віршованих перекладів. Дуже б добре.

1.VI

Знову в Арлі. Приїхали поїздом. Я майже звик їсти по обіді *le fromage** Камамбер, якийсь косячий і т. п.... В Арлі сьогодні я селився в готелі «Du Forum» (на першому, по-нашому на 2-му поверсі). У виставочному залі Мерії Арля — *Exposition* (виставка т-ре J. Peyrol-Fourtou *paysages de Provence* **). Подарувала мені ескіз [...].

2.VI

Маємо їхати до Німа. Ідемо. Два рукави Ропи. Тема: чорнобривці раптом. Тема: і солов'ї співають по-француз[ьки] ²⁹. Рисове поле, залите водою. Чоловік ходить по коліна в воді і сіє рукою рис [...]. Нім. Конгрес т[оварист]ва. Дерев'яний молоток. Нарешті я на конгресі! Говорив голова т[оварист]ва. Промова моя. Перекладач Попов [...].

Доктор Колом [б], говорячи про зв'язки (фільми, особисте перебування і т. д.), кілька разів називав Україну.

Молодь — спорт — футбол.

Засідання конгресу відбувається в клубі тореадорів, чи що, словом у клубі, присвяченому боєві биків. На стіках — плакати — сцени бою, імена тореадорів, у залі — голови биків (онудала).

Кіпозали для демонстрації радянських фільмів коштують дорого, а Т-во не має грошей. Американські фільми.

Отже — театр прованс[альський] в Арлі. Гralo кілька «фольклорних» труп — по-прованс[альськи], я нічого не розумів, звичайно. Мені дещо пояснювали. Досить примітивні фарси (гралися в одній декорації — міська вулиця), змагались три трупи (якийсь конкурс), були й танці, фарандола і т. п., під тамбурини і дудки (ті самі музиканти, що грали в подвір'ї монастиря Saint Trophime ***), виступали і ті самі дівчата. Костюм жіночий —

* Сир.— M. P.

** Ж. Петроль-Фуртю «Пейзажі Провансу».— M. P.

*** Святий Трофім.— M. P.

чудовий. La chapelle * — «каплиця» — жіночі груди (див. пояснення м-ме Жерлен) [...].

Ідемо в казковий край (автомобілем, як і сюди із Арля) — Камаргу³⁰. Пам'ятник партизанам — героям de la Résistance **. Дрібні виноторгівці розорилися, крупні збагатились, блокада (мито). Дехто переходить з винограду на рис. Соляні озера [...].

Над морем зграя фламінго. Живуть у Камаргському державному заповіднику. Болота, солончаки.

Камаргські пастухи на копях, бики, свято таврування (торі-тавро). Статуя Мірею³¹. (Містраль). На шатесages (болоті) просто біля дороги сідали білі чаплі.

Знову під'їздимо до Арля. Цигани. Не палатки, а якісь буди. Ardaille Edmond супроводить мене (авто) до Монпельє. Дощ з учорашиного вечора [...].

Монпельє (де вчився Юра Русов³²) — місто університетське і комерційне. Славетний медичний факультет. Рабле³³.

У Франції поруч з пам'ятниками королям Мірабо і т. д. можна побачити й пам'ятники Опору (de la Résistance).

До чорта старовини, я вже й перестав записувати. Церква протестантська — тут точилася жорстока боротьба католиків з протестантами.

4.VI ФЛАМИНГО

Я вперше бачив їх на волі. Невисоко
З Камарги линула весела зграя їх
Над Середземний шум, і аж за обрій око
Їх супроводило, як друзів дорогих.
На жаль, не виділось, що пір'я в них рожеве,
Що шії схожі в них на запитальній знак,—
Та прогаїчними чайки здалися нам, меви³⁴,
Збіговисько морських дрібненьких розбишак.
По-діловитому анчоусів ловили
Чайки, черкаючи то синь, то чорноту,
А ті,— в казковий край, видима річ, летіли,
Якусь шукаючи там здобич золоту.
Щасливо, друзі, вам у казку долетіти,
До неможливої дістатися мети...

* Каплиця.— M. P.

** Опір.— M. P.

Щось ніби стукнуло у сердце піврозкрите

Як вас побачив я... Спасибі вам, брати!

4/VI. Монпельє

Таким чином, це вже четвертий вірш у Франції — купив три шарикопідшипникові ручки.

Ще про Камаргу. «Дікі» коні (на них катаються туристи), «дікі» бики, кіпні сторожі (*gardiens*) підохочують їх тризубами [...].

Учора мій «господар» і гід — ш. Tali (див. візитну картку) — зустрів мене в своїй конторі — страховій, виявляється, де ми й пили «аперитив» (огидне слово!), перед другим сніданком. Другий мій супутник у прогуліках по Монпельє виявився дріблім мануфактурним торговцем, не чужим і літературним інтересам [...] M. Tali — філателіст, марки: Клемансо, Верлен³⁵, Бодлер, Рембо³⁶.

Над Авіньйоном учора пропісся циклон, повиридав з корепем дерева, позривав дахи і т. д. А в Монпельє була гроза. Циклон у цю пору року — явище в Провансі нечуване.

Солоні стави під Монпельє.

Єпископи Магелона були в середні віки (XI ст.) князями всієї *région**. Руїни Магелона. Мої супутники. Птиці в морському заливі — білі з чоршим [нрзб.]. Папа Урбан II заспував тут перший кафедральний собор після римського.

Революційна Франція видала наказ, щоб камені саркофагів були вжиті для каналу.

Маса галок па крипі церкви.

Гробниці єпископів.— Вівтарі — нові.

Початок вірша: Ні, не аматор я таскатись по музеях³⁷ (рима — де їх).

Черепи сарадинів (Карл Мартел³⁸) [...], У саду акції, розмарин [...].

5.VI

Коклико (макі) — знак, символ комуни. Поет Монте Рюсе. Мануфактуррист і журналіст — аматор ш. Bossavit. Вчора: в Університеті дуже замістовна розмова з ентузіастами провансальської мови й культури. (див. попередній зошит). «Аперитив» у «Hôtel de France», промова Bossavit на мою честь, моя відповідь — тест по-французьки]. Радіоінтерв'ю — запис, я говорив по-французьки]!!!!

* Область, край (франц.). — Ред.

Увечері показували фольклорні (Монпельє) танці — без костюмів, тамбуранів і т. под. «Danse de chevalier.» Ренікс!

Художник — див. бумаџник. Він родився в Єгипті, перекладач арабських поетів. Болтун. «Поляк» Фрадкін — забув мову, провансалізувався, пам'ятає кілька польських пісень (жахлива вимова!), не знає імені Міцкевича. Не зміг перекласти мої промови — тому я і говорив по-«франц[узьки]»!

Наши виноградні вина мають основний дефект — зроблені з неспілого винограду. У ш-ше Chevalier — справжня провансальська кухня. Кролі.

У Маєрі (художника) в гостях. Талановитий. Розмова про Пікассо³⁹. Обмін виставками між Провансом і Україною (?).

6.VI

Под'їздимо з м. Pigeol до Парижа. Чудові далі. Допущування полів. Учора, власне, двічі обідали у ш-ше Chevalier — у всьому часник і естрагон, і в художника Маєрі. Теж дивовижні страви, напр., сир (творог) з часником. І пічого собі, тільки живіт поболює. А може це від різних вин? Маєрі живе в старовинному селі, на пагорбі з дуже старовиною церквою, яку внутрі, з паказу якогось кюре, обставлено в модерному стилі. Пейзаж! Лаванда! Крассота!

6.VI

Знову в «рідному» Парижі. Забрав речі (і солом'яного бриля) в готелі «Коммодор», живу тепер в Hôtel Pont Royal (№ 20). Говорив з Леонтьєвим і — по телефону — з Тришиним [...].

8.VI

Сьогодні перший день конгресу. Мій виступ. Переклав Ю. С. Андреєв. (Ще 5 членів делегації, яким так довго не давали візи, прибули, — мають візу на три тижні). А я й Ф. Д. Клемент після завтра вранці відлітасмо Via Париж — Копенгаген — Хельсінкі (Ленінград — Москва).

Ще про мій виступ: оплески при наданні слова і в кінді. Всі вставали два рази.

Вчора — 7-го — я виступив у Торгпредстві, перед радянською колонією. Про літературу. Кінокартина «Вбив-

* Добре (нім.). — Ред.

ство на вулиці Данте». (Рос[ійська] про Францію — Ромм⁴⁰). Gut*, як кажуть оті песиголовці...

10.VI, ранок

Сьогодні маємо вилетіти з Парижа.

Учора — на дачі (50 чи й більше кілометрів від Парижа) у Арагонів⁴¹. Дача пречудесна. Ліс, горлиці, квіти (небагато, правда), вода (річечка, щось як басейн, щось як канал, чи став, звідки ллється вода водоспадом просто в дім, як в Ізольдині покої⁴²). Пікассо голуб⁴³, Горлиці в клітці, мале виклюнулось. Маса книг. «Укр[аинские] нар[одные] сказки».

Обід у якомусь невеличкому місті чи *village*, *buvabergte* (ресторанчик, корчма). Художниця Леке (Надежда Петровна, з Росії — з Білорусії). Арагон подарував дві книжки — одна зветься «*Litteratures russes*», Тріоле теж подарувала свою книжку, в яку ще я й не заглянув (а вона в чамайдані, на силу закритому) — здається «*Monument*»⁴⁴.

Арагон весь час пише про багатонаціональність рад[янської] літ[ератур]и. Каже, що він перший написав статтю про Шевченка⁴⁵. Інших піби нема. Славна він, по-моєму, людина. Та й Ельза...

1 год. 20 хв. (10/VI). Вилетіли з Парижа. Прилетіли в Копенгаген — «пересадка». Хі-хе-хо.

Історія з багажем і моїми фр[апками]. Історія солом'яного бриля.

Друга пересадка була в Хельсінкі. Тут уже є й російські написи (в аеропорті), і оголошують (по мікрофону) теж і по-російському. Чути російську мову серед пасажирів.

Зараз 9 годин вечора (по-паризькому) — колись будемо і в Москві — «А турки співають»⁴⁶.

[БОЛГАРІЯ. СВЯТКУВАННЯ 80-РІЧЧЯ ОБОРОНИ ШИПКИ. 1957 Р.]

24.VIII 1957. Софія

Забавно. 21 я на волах із свого рибальського табору на Дніпрі, де пробули 10 днів я, Богдан, Коля і Петро Ост[апенко]¹, не дуже вдало (спасті не ті, не

* Добре (нім.) — Red.

було човна — а в озері Подворному треба ловити на спінінг, а на живця — тільки з човна), але риби просто таки до черта! — отже на волах я їхав до річечки, за якою нас чекав посланий Ваганом Олександровичем автомобіль — далі на автомобілі — а 22 вранці вилетіли до Софії (Гундоров², генерал-лейтенант Володимир Макарович Лойок, (героїя) Герой Радянського Союзу Марина Павлівна Чечинова⁴ (?), льотчиця, 105-літній ветеран Шипки (80-річчя Шипкінських боїв) Роговой Тимофій Андрійович — із Ростова і його внутика Любов Іванівна, кравчиха). Через негоду (гроза по дорозі) спинились і очували в Одесі — ввечері їх морожене і пили лимонад «с немножечком» білого Шабського. Вчора оглядали Софію. Сьогодні ніби маю зустрітися з письменниками. Об 11-й покладення вінків (пам'яті[ик] болгарським воїнам, радянським воїнам і т. д.... Точніше напишу потім.

Да! А дивне те, що після недавньої подорожі на волах,— учора ввечері були на урочистому прийомі у румунського посла (не à la fourchette, а за столами на стільцях...)

БОЛГАРИЯ

Привіт Болгарії, що пута вікові
В священній боротьбі розбила віцент, павіки,
Що виноград ростить і рози на крові,
Яку пролив парод, у єдності великий!

Уклін Болгарії, що кожну п'ядь землі
Трудом запліднює і орошає потом,
Що прапор рівності підносить па крилі...
Доземний мій уклін болгарським патріотам!

В погоду і в грозу з братами поруч ми,
Ми разом проти всіх устоїмо ударів,
Наш — Левський⁵, Ботев⁶ — наш, і славні
між людьми
Герої вільності — Димитров⁷ і Коларов⁸.

Хвала Болгарії, що в пісні зберегла
Страждання, радощі і вікопомії дії.
Вона росте й цвіте — і крилами орла
Соціалізму стяг над нею гордо віє.

Шишк. 25.VII.1957.

25. VIII

Учора о 7 годині прибули на місця, де шипкінські діла були. На горі — готель (2 місяці як збудований). Зоря солдатська, о 8 годині — на верховині гори Столетова⁹ (колишня святого Миколая). Вічну пам'ять проголошує генерал, що командує церемонією «Зари», героям Шипки і т. д.— болгарам, росіянам, румунам, називаючи імена. Могутнє ура. Музика. Салют. Фейерверки. Народ — по всій горі і підгір'ю у кожному разі більше ста тисяч (200?). Багаття скрізь. На всю ніч — народне гуляння: виступи колективів пісні й танцю, кіно (кілька екранів) і т. д. Стомлени тут же лягають спати (серед юрби), укриваються доречно припасеними ковдраями. (А йти на верхів'я — 1000 східців. Сходи недавно побудовані. Ідуть, проте, і діти, і старі. Ми підіймалися на автомобілях).

На верхів'ї пам'ятник, поставлений за фашистського режиму (!!) — пам'ятник Свободи «На бордитъ за свободада» (вимовляється свободада).

Вечеря з міністром оборони Петром Панчевським. Це — учора. А сьогодні має бути парад і мітинг.

26.VIII

Мітинг і парад учора відбулися. Народу — одні жкуть тисяч триста, другі — чотириста. «Уму неостигло», скільки ці люди з'їли кавунів. Море! — На мітингу виступав перший секретар комітету Жуков¹⁰, Гундоров, паш «дедушка» Рогової. (Фото!!!) Мітинг розпочався декламацією патріотичного вірша Івана Вазова¹¹ і народними співами, які виконували військовий хор та оркестр. Була й румунська військова делегація (і румуни, причетні до війни 1877—78 рр.). Виконувались гімні радянський, румунський і болгарський. Були представники дипломатичні різних країн. Був з дружиною Отто Гротеволь¹², дуже симпатичне справляє враження. На обіді він виступив з хорошою, сердечною промовою (...соціалізм у всьому світі). Дипломати — французи і т. под.— жерли і пили, а до промов, особливо де говорилося про дружбу з Радянським Союзом, були підкреслено байдужі. Мій «шеф» — партійний робітник, допедавна міністр нар[одної] освіти Дімер Янев (подарував мені ручку, бо я свою загубив у дорозі, а я йому свою «Поезию Мицкевича»), співав народні пісні за столом (із

другим кімось) і брав жваву участь у танку (югославське «коло», тут «хора» чи «хоро» — не розібрав) па площі перед відкритим рестораном. Головував і основні тости виголошував Живков. (Добре говорив він па мітингу про ставлення до турецького народу.) [...]

Зустріч з письм[енниками] — досить мила — 24-го таки відбулася. Я подарував біб[люте]ці Спілки «Троянди й виноград»¹³, «Поезію Міцкевича», «Народну творчість та етнографію»¹⁴. Думка про декади (напр., болгарську у нас, укр[айнську] в Болгарії).

Сюди на 2 місяці має приїхати Платон Воронько (Лесья Українка)¹⁵.

Архів Драгоманова¹⁶ і листування М. Вовчок¹⁷ з Каравеловим¹⁸ — у Софії! (Акад[емія]).

Учора після Шипки побували в Шишкінському монастирі, побудов[аному] в пам'ять війни 1877—78 рр. і недавно відремонтованому (Рад[янська] влада дала грошеп'ят.) «Русский стиль», все новеньке, «как с иголочки», па мене особливого враження не справило. Увечері приїхали в Пловдив, де й очували (а раніше вечеряли в чудес[ному] відкрит[ому] рестор[ані] «Трімонціум».

27.VIII

Учора їздили оглядати підземну електростанцію «Пещера», що будеться в горах (Родопи). Чудесні водоймища (кажуть, є форелі). Кілька рік (гірських) годуватимуть станцію. Гірські ліси (кажуть: глухарі, серпі — може дики кози? — кабани, ведмеді). Прекрасні по дорозі виноградники, сади, городи, тютюнові плантації. Скрізь сушиться тютюн. Воли, буйволи, ослики. Болгари — працьовиті, веселі, хороші. По дорозі спинались в с. Батан. Казапликська долина. Троянди сильно постраждали — весною морози, влітку град, що взагалі паробив багато лиха.

З нами разом їздила румунська делегація на чолі з генералом Чеклу (див. «Работническо дело»¹⁹ 25 серпня).

28.VIII

Їздили учора в Димитровград. Тут було колись село Раковське. Тепер це робітниче місто, тисяч понад сорок жителів. Кілька заводів — ми оглядали туковий (завод добрив). Сировина — кам'яне вугілля і повітря. Виробляють селітру і под[ібне] [...]. Споруджено завод за рад[янськими] плапами, рад[янськими] інженерами (чи

з їх допомогою), з радянським обладнанням. Цікаво, що величезні компресори і тому подібні пристрії, в яких я нічого не розумію, зроблені в Сумах. Вважається завод найкращим пам'ятником рад[янсько]-болг[арської] дружби.

Біля заводу дубов[ий] гай — природний парк, де влаштовано ресторан, гойдалку, танцювальну площадку. Поруч — овочеве оранжерейне господарство будеться на 7 гектарах (островне). По обіді —

1) Тютюнова (сигареточна) фабрика. Чудесна механізація, любо дивитись.

2) Етнографічний музей. Матеріальна культура, в основному — релікти. Цікавий примітивний пристрій для добування рожового (рожевого?) чи трояндового масла. Музей пе дуже багатий.

3) Іздили дивитись на пам'ятник «Свободи». Постать рад[янського] воїна, що опустив — стоячи в спокійній гордій позі — автомат: війну закінчено. Його тут любовно називають Альошею. Пам'ятник — на пагорбі, звідки — красива панорама Пловдива. Всі доми криті червоною черепицею. Багато зелені.

При будуванні одного з домів виявлено під землею римську вулицю. Однаке, щоб не припиняти роботи, її закидаю і будівництво продовжували. Барбаканство! — чого ми, звісно, не сказали болгарським товаришам...

29.VIII

Плевен. Нова готельниця (хотел) — в ущелині. Шумить під вікном річка, що велику роль відіграла в дні облоги Плевена.

Вчора: із Пловдива до Плевена. Заїздили в дім, де народився Христо Ботев*, в Левськийград, де народився Василь Левський (бідацька сім'я, ткацький стапок...), в Вазовград (?) — дім Вазова. Лі жеок у типов[ому] болгарському житлі нема, спали покотом на долівці (килими і т. п.). Богнище (очаг). Мангаль.

Коли Ботева вбито, то його тіла не знайшли, а пайдши шаблю²⁰.

Живописний перевал з широкими горизонтами і глибочезними яругами — Кавказ! (тільки там власне менше широких горизонтів).

* Батько був прогресивний учитель. Обстановка скромна, але — кабінет батька, книжки і т. д.— M. P.

Трояновський монастир. Була якраз Пречиста (успіння), маса народу — базар, гуляння і т. п. Болгари взагалі малорелігійні. Легенда про турка, що вистрілив під час визвольної війни у купол (всередині), а куля вернулась і убила його — отже, «Аллах пе велить» і т. под. Чудотворна ікона підібто з Росії (монастир з 14 століття). Тут, у ченців, переховувався від турків Левський. Революційні традиції монастиря. (Там під час визвольної війни був революційний комітет з настоятелем на чолі!). Прекрасна болгарка в церкві (Мадонна!).

Перед Плевеном побували в трьох селах. Мітиги (на остатньому виступив і я), квіти, с[ільсько]-г[осподарська] виставка... Соняшники.

По дорозі — єдиний в світі міст-базар у м. Ловечі (через річку...) *.

Сьогодні зранку — мітинг (від нас — Лойков), парад.

Обід — міністр оборони залив мені червоним вином штани. Почесно. (Вивели бензином).

Народні пісні (дівчата, хлопці, музика) під час обіду. Музей — див. книгу «Плевенська епопея».

Пам'ятн[ик] Олександру II²¹, портрети Гурко²², Скобелєва²³, Драгомірова²⁴ і т. д.

По обіді — парк ім. Скобелєва на Зелених Висотах. Заснований Займовим²⁵ (друг Ботева і т. д., був засуджений турками до смерті, потім на довічне ув'язнення — лише мир у Сан-Степано²⁶ врятував його). Син Займова²⁷ — Володимир — русофіл, генерал Рад[янської] армії у Вітч[изняну] війну, розстріляний німцями 1943 р.

Одна з безумніших штикових атак (Скобелев) па турецький редут на Зелених Висотах, у якій полягло кілька тисяч російських солдатів, була спричинена словами Олександра II: редут повинен бути взятий у день моого народження.

30.VIII

Урапці з Плевена поїхали в Грівіцу. Мілюжок, церемоніальний марш. Моя промова «с церемоніальним успіхом».

Обід у Плевені. Газета з статтею Хрушцова про літературу (— № 3). По обіді — на Софію. По дорозі — Горні Дубник. Пам'ятники, братська могила (де війни поховано солдатів, що держать один одного під руки — так і скелети залишились. Це виявилось ніби під час реставрації).

* В тексті пропуск.— Ред.

Місце, де полонили Осман-пашу²³. Музей... Ввечері знов у Софії. Вчора по магазинах. Ой, ще прийдуться блузки моїм невісткам! Увечері прийом у Юрія Кіндратовича Приходо-ва. Люди поздоровляють мене з статтею Хрушцова. Тости офіційні. Посол Чехословаччини в Софії [...] — письменник, літературознавець, перекладач, чув якусь мою доповідь.

Х а р а ч и х о р о — сербське коло, в якому брав участь і наш посол, і дружина Панчевського, і Чечньова, і румунський посол і т. д.

[ЮГОСЛАВІЯ. ПОЇЗДКА НА КОНФЕРЕНЦІЮ ЮНЕСКО В СКЛАДІ ДЕЛЕГАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ.

1957 р.]

Кінець вересня, подорож до Югославії на дискусію (конференцію) ЮНЕСКО. Я в складі радянської делегації (голова Вол [Одимир] Сем [єнович] Кеменов¹) і т. д. Повний список окремо (Так само укр [айський]) — тим часом: делегація Радянського Союзу: Орвід Георгій Антонович, економіст, рад. мін. Охотін Олександр Ананьевич, Абраамов Георгій Олександрович (із комісії в справах ЮНЕСКО, секретар делегації), Челишев Євгеній Петрович (індолог, інтересна людина). Українці: Бабійчук², Щербань³, Литвин⁴, Петрачков.

Спочатку я мав їхати в цій делегації, потім одержав телеграму, що їду в складі парламент[ської] делегації в Китай. Отже — в Москву. Розмова з Георгадзе Михайлом Порфировичем⁵ «Надо ехать в Югославию!» — А в Китай — Козлапюк⁶. — Отже 4 доби мандрівки: Москва — Будапешт поїздом (в Києві на вокзалі Богдан і Коля, у Львові — Стефаник⁷ на вокзалі). В Будапешті пересадка (ніч просиділи, нема спальних місць) і Белград. Огляд міста. Калемегдан — старов[инна] фортеця, парк, військова виставка (воєнна?). Літаком до Тітограда («столиця» Чорногорії). Звідти автобусом — цілий день! — до Дубровника (до Дубровника не можна було летіти, дощі розмили аеродром), де має бути наша конференція. Поїздка автобусом — по горах, кам'янистих, почасти порослих лісом. Проїздили Цетіньє. Бачили мисливця, що ніс зайця. Дорога страшніша за Кавказьку, а за Крим в усікому разі. Адріатика. На березі її стоять готель «Excelsior», де ми й зупинились.

Ранок. Дощова погода. Море шумить. День відпочинку і неробства. Море, пальми, агави, олеандри, юки, якісь невідомі мені квітучі рослини. Люди купаються. Купались Бабійчук і Щербаш — у захопленні.

Дубровник — надзвичайне місто. Місто-фортеця, місто-музей. Дубровницька республіка не була під турецькою п'ятою, конкурувала з Венецією. Оскільки розумію, це — Далмація⁸.

(Про вчорашию поїздку. З чого живуть чорногорці? Каміння, подекуди ліси, малесенькі клаптики землі. Кози, овечки, дуже дрібні корови.)

Увечері Орвід, Охотін, Челишев і я були в кіно, у дуже давньому будинку, під відкритим небом. Американський фільм — забув павзу. «Напад» чи що. Безкінечна стрілянина (снайперська!), вершники, бандити, мордобій, боротьба за незалежну Каліфорнію — і за золото. (Фільм історичний). Коли збитий з копя вершник кувиркається вниз по скелях — регіт у валі: не приймають всерйоз. Знято дуже добре.

Познайомився сьогодні з учасником конференції професором Лозанського університету Константином Регаме, ідолом. Це — двоюрідний внук Регаме, який учив Івана і Богдана⁹, син власника музичної школи Регаме і його дружини Славіч-Регаме. Вона жива.

3.X

Позавчора ходили на вали міської фортеці. Утомпо, але гарно. Ввечері відкрилась конференція. Скупчувато. Вчора конференція продовжувалась — виступи (1-ша комісія, проект «Схід — Захід»). Скупчувато.

Ввечері «круглий стіл», що виявився рядом чотирьох кутних. Та сама зала, де йде конференція. Дискусія, на яку допускаються лише по одному члену делегації. Виступали: я, Франсуа (секретар Франц[узького] пац[іонального] комітету в справах ЮНЕСКО), югослав (серб) поет Марко Рістич¹⁰.

Увечері була страшена злива, взагалі щодня — і дощ, і сонце. Море прекрасне. Да! Позавчора прийом у мера міста... à la fourchette на терасі під відкритим небом. Учора в готелі «Argentina» був прийом у ш. Tomas (діяч ЮНЕСКО), я не був через дощ і збиралася до «круглого стола».

4.X

Вчора засідання І комісії («Восток — Запад») було цікавіше. Інтересний виступ італійця. До пропозиції про введення Китаю до ЮНЕСКО (югослави, румуни, болгари) приєднався, кажуть (я не чув) представник Феде[р]ативної Німеччини (Демократична Німеччина до ЮНЕСКО не входить). Поляк проф. Шаф виступив з рядом цікавих пропозицій (видання перських мініатюр, фірманів турецьких султанів до польських королів, різні форми еднапля і вивчення Сходу...) — російською мовою, хоч він говорить по-французьки. (Російською мовою говорив і болгарин Годовський, але той, здається, по-французьки не втис). Я не чув початку виступу Кемепова в кінці засідання, бо був на параді, як член «п'ятірки» по «круглому столу». Послуговувався, за браком російського перекладача, польською мовою (поляк Жулавський).

Послав листа додому.

Сиджу в ресторані, чекаю 1-го сніданку з традиційними: кавою, булочками, маслом, джемом. На столі квіти, серед них жовта гвоздика. За вікном море. Мрячинь.

Пишу на засіданні. Перед засіданням подарував п. Жюлю Кепу, директорові Націон[альної] бібліотеки в Парижі, свого «Трістана»¹¹. Кемепову подарував свій трьохтомник¹². Виступи... Кемепов... Регаме... Представник Англії (коректно і конкретно). Наблюдатель *observateur* Соеди[ненных] Штатов Америки.

5.X

Ранок. На засіданні «круглого стола». Я виступав у друге. (Див. мої виступи.) Вчора ввечері: «Незалежність культури від політики». Зараз виступає вчетверте за 3 засідання Франсуа. Виступали Жулавський, німець, англієць, головував голландець...

По обіді — погода поправилася — поїздка на катері на острів Локрум. Свого роду бот[анічний] сад. Забороняється курити. Пальми, сосни, піпії, агави, скелі, море. Красота! Дитячі будинки...

8.X. Белград, готель «Метрополь»

Зустріч з сербськ[ими] письм[ениками]: Богданович¹³, Булатович. Подарував «С[ербську] нар[одну] поезію»¹⁴, «Троїнди», «Великий поет...»¹⁵. Од них дістав автограф югосл[авської] поезії.

Увечері — національний театр «Охрідська легенда» — балет. Композитор і диригент Христич¹⁶. Богданович (письм[еник]), директор театру, представив мене Жукову, югославському міністру оборони, генералам. Розмова з Жуковим. 33 качки в Лютіжі. Згадали визволення Харкова.

Сьогодні Орвід, Охотін, Петрачков, Абрамов, Концевич [...] полетіли в Москву. Я, Бабійчук, Щербаш, Умрейко, Малишев (Білор[усія]) масно летіти завтра.

В Белград прибули ми позавчора, 7/X, а записав я це сьогодні.

9.X

Прибули ввечері. Непорозуміння з гостиницями. Хотіли помістити нас у гуртожитку стадіону. Запротестували. Отже, почували в 18 кілометрах від Белграда, в готелі при пам'ятнику невідомим солдатам — гора Авала, мені вже відома. Уранці 8-го оглядали прекрасний пам'ятник (Мештрович)¹⁸, чудовий краєвид.

Сьогодні 10-го обідав з Рад[ованом] Лалічем¹⁹, Степаном Яковлевичем (давн[iй] знайом[iй], ректор чи проректор ун[іверсите]ту), письм[еником] Радовичем.

МАНДРІВКА ДО БРАЗІЛІЇ (1958 р.)

[У складі делегації Радянського Союзу
на 47-му міжпарламентській конференції]

19.VII о 10 ранку — Ту-104 Москва — Прага. Зупинка 3 години, огляд міста, пересадка на САС — Женева, Лісабон (міст не бачили), через океан летіли 12 годин — кілометрів 5 височини над хмарами. Духота.

Коротка зупинка в [Ресіфі]...

Ріо-де-Жанейро.

Ну їй жарота (вночі 33, 25 й більше, вдень 35 і т. д.— з има!).

Над містом чи передмістям — зграя штахів — санітарів, — щось як грифи. На стінах — передвиборна агітація. Пальми (але, здається, декоративні). Сморід. «Сахарна голова»¹ (гора). Хмародряпи. Кінні пам'ятники. Люди — «не з нашого села і вовсі мені незнакомі».

Люб'язливий посол Польщі... Польська делегація приїздить завтра, чехословацька вже прибула, англійська теж (на 47 міжпарламентську конференцію).

Це все я записую вже 20/VII.

А віспа, сволоч, яку щенили мені в Москві («для сертифікату») прийнялась.

У саду за вікном різко кричать невідомі птиці. Видніється море. Паруси. У вчора[ш] [ньому] номері «Ізвестій» — вірш Палецкіса² «Маяковському» (папіс [апій] до 20-річчя смерті). Почишається (вечір, початок сьомої) якась хреновинистість і неопределеннное наклонение.

Я живу в «одиночці», дочитав «Последнего из удэге» (Чому власне удэге? Який був задум у Фадеєва?) Почитав дещо про Бразилію. Частина поїхала оглядати місто. ... Ну а далі? Як, скажімо, буде з питанням. Усе неясно. Боюсь, що виклюкаю на самоті соспак (із Москви), залишу мишками (із Москви) і ляжу спати. Реникса [Чепуха].

21. Прогулка вранці по набережній. Магазин з розпродажею (liquidamos!). Лаврентьев³ купив собі шляху замість загубленої в літаку і-труси для купання.

З 2½ год. до початку 7-ї — поїздка на гору Корковада (Corcovado).— Горбата гора — фунікулером, мимо тропічного лісу, банані і т. под.

Колосальна статуя Христа з розпростертими руками. Вся споруда 38 метрів (мармуровий постамент), сама постать — 30 м. Од кінця пальців правої руки до кінця лівої — 28 метрів. Можна було входити в середину, але тепер вхід закрито. Якась божевільна жінка викинулась із віконця (здається маленькими дірочками) і вбилась.

Панорама міста — надзвичайна: бухта, скелі, гора «Сахарна голова», вихід на океан, прекрасні (здебільшого модерні) будинки, «хижини» бідняків...

У місті ми бачили палац президента, дім єпископа, вулицю мільйонерів.

На спуску вниз — «братання» з пасажирами за допомогою зіпчастків, грошей, папірос etc. Іхали з нами екскурсанти — южани, молодь. Велика цікавість і повне не-

знання того, що таке Рад[янський] Союз. Навіть про фестиваль молоді, видимо, не чули.

Я думаю, що не бачив ще такого своєрідного і величавого видовища, як вигляд з гори.

Написав листа Богданові, але кажуть, що він прийде пізніше, ніж я приїду «І это дорого будет стоить» (авіа)??

22 липня 1958 р.— коло 7 ранку. Забув записати, що, пролітаючи над Швейцарією, бачили таки Женевське озеро. Красиве, розуміється.

Оскільки я помічаю, тут, у Rio, нема (я не бачив) граків, галок, сірих ворон. Горобці є. Чи щось подібне. Читаю цікаву книжку С. Калесника — «По Бразилії». Книга «Люди и ландшафты Бразилии» (переклади з португальської, із бразильсь [кого] географ[ічного] журналу) якась дуже фрагментарна, перенасичена місцевими термінами і нецікава. Зрештою, це, на жаль, скорочений переклад. Навіщо скороочувати?

Калесник пише, що Ботанічний сад, де ми сьогодні маємо побувати, займає коло 550 [тис.] кв. метрів (55 гектар), із яких 135 — природний тропічний ліс (який «кишить змеями!!»). Василь Феофілович Купревич⁴ (президент Білоруської АН) каже, що цей сад застосований Петербурзьким ботанічним садом. Про це у Калесника нема. Дата заснування саду — 1808 р.

Я назвав архітектуру більшості домів Rio модерном. Точніше: конструктивізм.

Калесник пише, що «Очи черные» (він зве їх циганським романсом, мабуть, і не підозрюючи, що це слова Гребінки⁵) популярні в Бразілії. Оркестр в ресторані «Gloria» справді грав цей романс. (Зовсім немас мух, припаймні в готелі.) Є мухи! (У номері справді нема.)

З 9½ їздили на екскурсію (автобусом). Водоспад у горах, серед тропічного лісу. На жаль, Купревич не знає тропічної флори. Це тим дивніше, що він мандрував по французькій Гвіані і Судану.

Квіти всякі — чорт іх знає, які. Ліаны. Дерева з корінням над землею. Бананів дочорта. Ятка над дорогою — банани, ананаси, кокос[ові] горіхи, кавуни, величезні мандарини і т. под. Тут же жаряться мініатюрні шматочки м'яса на «вертелях» ..., як каже Ваг[ан] Ол[ександрович] — «шішлікі». Варена кукурудза.

Гора Монтезума (див. енциклопедію). На горі — скеля, висічена подоба людської голови в шапці (щось як давньоруський витязь) — 24 000 років ніби тому (ац-

теки). Були на горі і якісь письмена. Це ніби найдавніший людський пам'ятник на землі.— А, може, це й не пам'ятник, а гра природи. «Вчені сперечаються».

Внизу — океан чи, вірніше, затока. Пляж. На скелях рибалки з вудками. Інші тягнуть невід. Коли б я мандрував сам чи з друзями — не діячами світового масштабу...

Іхали дуже довгою (здається, найдовшою в Лат[инській] Амер[иці]) вулицею. Всі невеликі будинки будуть знесені — будувати не менше, як 20 поверхів! Кажуть, ніби через кожні 6 днів (годин?) тут [виводиться] нова житлова будова.

Магазини, реклами, авто — Париж.

Проїздили районом приватних будинків. «Город-сад», «рай та й годі»...

Тільки що зрозумів значення зеленовидого басейна під вікном! У п'ому купаються. Вода зовсім прозора. Пливучі дівчатка в купальниках вельми схожі на жабок (лягушек). На жаль (хоч і стрункі).

1—2 год. дня — «другий спідапок». Дощ,— невеликий, через який не відбулась екскурсія до Бот[анічного] саду. Я, Лаврентьев і Курцевич пройшлися, випили кави в якійсь забігалівці, тропки походили, вернулися. Лежу, читаю Калесника. Птиці під вікном кричать — жовті, посаті, з шпака завбільшки. Що воно таке? Літають ластівки якогось дрібного калібра. (А за містом — потім — я бачив великих стрижків). Коло басейну нерепурхують горобці, тільки «не з нашого села». Ліворуч через вулицю видно затоку, на ній дамба, на дамбі сидять люди з вудками... От би — !..

Шкода, що гіди напін жі чорта пе тямлять у природі, а серед товаришів по делегації нема ударя [прраб.]. У басейні тільки раз ото купалися дівчата. І вдруге купались. І чоловіки. Чий він? Може, якогось багатія? Та нащевше — тут же все приватно. В саду біля п'юго, де оті посаті шапочки, майже нікого пе буває видно. Тільки люди, що підмітають, регулюють воду в басейні і т. п.

От тобі й Бендер!⁶ Чоловіків у білих «броках» я тут іще не бачив. Солом'яних шляп — теж. Правда, редактор «Ізвестий» Костянтин Олександрович Губін носять-таки солом'яного капелюха, але він явно московського походження.

Зате — кажуть і пишуть у путівниках — багато пічних клубів і кабаре. Отже, Остапові Бендеру було б таки де розгулятись.

I

Крик жовтих, довгоносих птиць,
На ім'я невідомих,
Усе химерне до дрібниць —
І крик, і крок, і помах,

І грифи * замість вороня —
Приморські саїтари —
І чисті барви ночі й дня,
І виті тротуари,

І плавпий вир автомашини,
І бліскавки реклами,
І дим, і сонде, і бензин,
І чорнолиці дами,

Зими тропічної тепло,
І пальми, і ліаны,
Граніт, пісок, бетон і скло,
Христос і тінь сутани **,

І дрантя вбожества страшне,
Терпким пропахле потом,
І красномовство мовчазне
При каві за табльдотом...

Та молодь — молоді повір,
Як вірив їй усюди,
Коли вона зіячки «за мир»
Приколює на груди!

22/VII 1958. Rio

Після написання отого тим часом не дуже зgrabного вірша — виявилось, що треба їхати на прийом до польського посольства. Аляфуршетка скука й духота (хоч за-

* Південноамериканські грифи урубу.— M. P.

** Статуя Христя над містом.— M. P.

куски були пресмачні⁷), толчея etc. Все це скрасилося зважомством із Жоржі Амаду⁸, який хоче ще зустрітися зо мною. Це було б добре.

23.VII

Дощ. Ходили реєструватись. Обміняли гроші. Тепер у мене —

- 1) 7 558 к р у а е й р о
- 2) 40 д о л а р і в

Обідав («другий сніданок») з Горкіпим⁹. Дуже миле справляє віш враження. А завтра — конференція, офіц [їй-ні] прийоми etc.

№ Назвати нову клюшку (Україна — Білорусія — Болгарія — Франція — Бразилія) — «Обрій»¹⁰.

РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО¹¹

ІІ

Одятнений у діри й лати,
Спітнілий, темний, як земля,
Ти усміхаєшся, мулате,
Прибульцям хтозна-відкіля.

Утік до Ріо-де-Жанейро
Ти від голодних лихоліть,
Щоб загорьованим крузейро
Життя хоч трошки підживить.

На заступ спершишсь від утоми,
Про що він думає, мулат? —
Та знаю: з-під бриля з соломи
На мене дивиться мій брат.

23.VII 1958

ІІІ

I дебрь — пустиня неполита...
*Шевченко*¹²

Приснився я собі самому
У дебрі голосно-шімій.
Я йшов по прадлісу густому
Під лютий яск гrimучих змій.

Я затискав у серці муку,
Я не спинявся ні на мить,
Щоб сік молочний каучуку
З дерев безропотних цідить,

Палив ліси я, сіяв каву,
Вбивав я, крав і грабував,
Я долю обманить лукаву
Своєю вп'єтістю жадав,

Я знемагавсь від ран вогневих,
В болотах жовту воду пив,
Я зарубками на деревах
Безстрашну путь свою значив ¹³,

Я ночував у халабудах,
Серед отруйних, буйних трав,
Де негритяночка гостротрудих
Плантатор білій гвалтував...

Pio 23/VII. 1958

IV

У темряві, густій, тяжкій і рівній
Прокинувсь я — і що це? відкіля?
Мій край? Мое село? — Досвітні півні! —
Ні, ще уміє дивувати земля!

Згадалась юність —тиша передрання —
Городами, тугими від роси,
Із Родіоном ¹⁴ я на полювання
Ішов — і чув ці самі голоси.

Усе чудне тут: місто, люди, ринок,
Якісь птахи — «пе з нашого села» *,—
А от же півнія, цей живий годинник,
Чиясь рука у Pio ** занесла!

Про те учені думали чимало,
Відкіль тут кури, як живуть вони...
Та як на серці тепло, тепло стало
Серед чужої цеї сторони! ¹⁵

* Виборний у «Натаці Полтавці» каже про Петра: «Це не
з нашого села і вовсі мені незнайомий». — M. P.

** Тут скорочено кажуть не Pio-de-Жанейро, а Pio. — M. P.

24.VII

Отакий вірш написався після втомного і пуднуватого дня:

1. Відкриття конференції. Дискусії. (Дещо я записав у конференційному блокноті.) *Vanitas Vanitatum*. Великих слів велика сила. Які люти є у нас вороги!

2. Прийом (6 годин вечора) у палаці президента республіки, п. Кубічека. Церемоніал рукостискання. Розмова (довга і приязна) президента з нашим головою делегації. Сенсація!

3. Прийом віце-президентом Сенату у готелі «Gloria» (7 год.). Переїзд. Сода — віскі. Болгарські (Козовський), чеські, польські (Венде) спайомі. Коньєк, куплений у Москві, учора випито з Купревичем і Лаврецьким.

25.VII

Ранок. Тема: Гора Монтезума. Але треба про неї почитати.

V

У нас там на городах пахне кропом
У сизі рапки; копохлипий дух
Аж голову туманить. А навкруг
Сади зеленим розлились потопом.

Лимонка достигла і налив ¹⁶,
Веселку рос обтрушують стави,
Дівочий голос доліта ласкавий,
Як біла чайка, з синіх берегів.

Мов велетенські коники, стрекочуть
Там трактори, і люди па току
Пшеницю перегортують синку;
Зоря вечірня день ясний пророчить.

А тут, у ботанічному саду,
Екзотика, для нас лише екзотична,
Колони пальм, гущавина одвічна *,
Хитання віт в ритмічному ладу,

---

* Частину ботанічного саду в Ріо-де-Жанейро становить дикій ліс.— M. P.

Химерні сапрофіти й епіфіти
На деревах; як злаба для очей,
Краса потворна п'яніх орхідей,
Азалій квіти й листя перемите.

Немов би нещиримтна анічим
Гевея тут густі здіймас віти *;
Маленьку ранку на корі зробити —
Вона стікає молоком живим ¹⁷.

За це от біле молоко гумове
Століттями точилася війна,
Змагалися народи й племена,
У хапці й нетри ідути па лови **.

Насіння цього дерева було
Як золото, як найдорожча здобич,—
І, кинувши тяжку сокиру обіч,
Людей немало в тій війні лягло.

Сік з дерева... З людського тіла кров...
Голодне марення про Ельдорадо... ¹⁸
Все зрозуміле,— але як би радо
Я звідси в гай березовий пішов!

25.VII 1958

27.VII

Отже, 25-го я, Купревич, Лаврентьев були в ботанічному саду. Основне сказане в вірші. Колосальні двохсотлітні пальми. І дід, і батько тепер [ішилього] директора саду теж були директорами [...].

Прийом у міністра іноземних справ. Розкішний палац. Внутрішній двір, обсаджений столітніми чи й більше пальмами, басейн величезний з фонтанами, в басейні плавають лебеді. Нашів (віскі з содов [ю] водою, лимоном та льодом, шампанське) розносили стільки, що при бажанні можна було пазюзюкатись. Закуски — дуже смачні, але мініатюрні і «не з нашого села». Один португалець прийшов у захоплення, що я українець, і у ви-

* Гевея бразильська (*Hevca brasiliensis*) — основне гумовоносне дерево Бразилії.— M. P.

** Мисливці за гумою — одна з професій у Бразилії.— M. P.

Максим Рильський та Микола Зеров.
Київ. Друга половина 20-х років

Максим Рильський з дружиною Катериною Рильською
та Дмитром Балацьким. Київ. Кінець 20-х років

Максим Рильський з дружиною Катериною Рильською,
сином Богданом і племінницею Любою.
Київ. Середина 30-х років.

Під час перебування на фронті. Зліва направо:
Бородимир Сосюра, Навло Гапочка, Андрій Малишко, Андрій Головко,
Олександр Довженко, Максим Рильський, Микола Бажан.
Лев Троскунов. 1943

гляді компліменту сказав, що у нас був великий гетьман — Стенька Разін¹⁸. Жінки або в дуже вузеньких спідничках з гранично обтягненими жамбонами, або і в мішках. А є й спідниці, як дзвони.

Суданці та інші африканці (не всі) в національних костюмах. Сивобородий пакистанець (26-го виступав).

26-го — конференція (Див. блокнот — хоч і там майже нічого немає.) Ввечері — прийом у де Кастро¹⁹. Це відомий соціолог, автор книги «Географія голоду». Кажуть — лауреат міжнародної Ленінської премії. Це здається, де Кастро пише, що Бразилія ділиться на 3 райони: 1) р[айон], де завжди голодують; 2) р[айон], де голодують періодично; 3) р[айон], де систематично педоїдають. У нього багато цікавих книг (прийом був у квартирі), серед них «Історія економіки Радянського Союзу»²⁰ С. Прокоповича — французькою мовою, російською мовою (альбоми, чи що — я ж бачив тільки корінці) «Москва», ще щось.

Поєнайомився з якимось португалцем, що був у Москві і в Ташкенті, має ряд книг, серед них, каже, і про Радянський Союз. Питаюсь: перекладені? Він одповів: ні, французи й італійці цієї книги не перекладуть, бо в ній правда. Я сказав: у такому разі її охоче перекладуть на російську.

Знов зустрівся з Амаду, знов обіцяє ближчу зустріч (*nous dînerons i bavarderons* — пообідаємо й побазікаємо). Читаю його «Червоні парости» («всходы») — сильно і страшно. Здається, це переклав Смілянський, чи що (з російської, розуміється). Я обіцяв йому вислати.

Повечеряли («пообідали») в «Gloria» вчотирьох: Горкін, Купревич, Лаврентьев, я. Пляшка португальського білого вина. Хороша розмова про філософію, про наших філософів, про шахрайство в науці, про «пріоритет», про низькопоклонство перед Заходом, про Об і Єпісей (де бере початок).

Сьогодні, 27-го (неділя) — екскурсія до Петрополіса, давній резиденції португальських «імператорів» і теперішній — здається — президента. Місто невелике (70, здається, тисяч мешкунців), у дуже красівій місцевості. Звуть його «містом гортензій», але зараз гортезій щось не видно, цвітуть пишно рожеві рододендрони і ще якісь жовті квіти на клумбах. Імперський музей — порцеляна, дорогоцінності, портрети королів і принців, у яких я розбираюсь, як Гордеев у львів-

ських пам'ятниках. Чортова слизота (паркет) — я загубив «постоли», які примушують надівати.

Обідом (dejeuner) нас пригостили (Браз[ільська] дегація) (перед цим було два офіційні прийоми у мера і ще у [когось], другий пригостили «aperitivом» — капасою — міцним самогоном із різними соками [г-но], в готелі «Quitandingha» — національні страви (м'ясо, чорна квасоля, шпинат, рис), які пропонувалось посипати маніокою (див. книжки про Бразилію), помаранчі, банани etc. Були й ананаси — здається, ще зеленуваті. Теж по дорозі в їдалюю стукнули кашаси, а за обідом — мінеральна вода і пиво (хороше).

Над дорогами весь час в'ються невеликі грифи — урубу. Якісь канали, на одному люди з вудками. Мої почуття зрозумілі.

Коли ми в'їздили до міста, то бачили катання: дівчата (в штанах) і діти на конях (як діти, то коней ведуть дорослі — груми, чи що), дитячі колясочки, запряжені конями, щось як поїзд чи ряд вагончиків — не роздивився.

Расової дискримінації тут нема, але діти на конях білі, а груми — чорні. Та й у ресторані були пегри, але африканські (депутати), а не бразилійські.

Ага! «Гвіздок» усього!

По обіді нам показали місцеве «мистецтво»: ломались на сцені під джазову музику негри з бубнами, немилосердно вихляли задами і препротивно співали напівлі жінки. Костюми, як то кажуть, красочні. А противно співають не тільки жінки, а й чоловіки. Мені перед тим казали, що це має бути «народне мистецтво», браз[ільський] фольклор, так би мовити. Ну й фольклор! Лицедії щось говорили — ми, звичайно, не розуміли нічого, а публіка реготала.

У Петрополісі в «шале», де покінчив з собою (разом із дружиною) Стефан Цвейг²¹.

VI

Про справжню демократію чимало
Говорять на трибуні світовій *,
Про те, що там, де людство ще відстало,
На допомогу треба йти мерщій,

* 4-та Міжпарламентська конференція 1958 р. в Ріо-де-Жанейро.— M. P.

Вмістивши мудро частку капіталу.—
Є й риск, та їй зиск у справі цій святій,—
Про господа й примару комунізму —
І все з найтоншим запахом цинізму.

Звичайні люди в чорних піджаках
Чи в смокінгах, як вирізки з газети
Тутешньої; звичайні у зубах
Димляться в них сигари й сигарети, ...
Що там війна! Страшніші криза й крак,
Найбільший жах — здешевлення монети!
А втім — немає сумніву, воної
Усі за мир, усі проти війни!

Усі за мир, проти війни,
Усі такі гуманні...—
Ну, хоч до рали пригорни
(Як папір є на рані!)!
Свобода слова хай цвіте,
Мов у саду троянді!
(Комунистичної проте
Бояться пропаганди).

Хай квітнуть пації малі
Великим на утіху! —
(Але без пафти на землі,
Без дарової —lixo!)

Статутів, процедур знавці,
Естети етикету...
Ах, як же смокінги оці
Сквернить усю планету!

28.VII 1958

VII

Кому повім печаль мою
У цьому пішному краю,
У цьому пеклі і раю,
У цій шаленій сусіті,
В надокеанській тісноті,
В беззином пройнятім житті?

Кому повім мою печаль
Між хмародряпів і провалі,

Де, як іронія сама,
Звучать слова без сорома:
«Дискримінації нема».

Кому печаль мою повім?
Кому? Кому? Та тільки ж їм,
Що мостять у болоті гать,
Щоб з віспи чорної копатъ.
Щоб в малярійному чаду
Про щастя мріять крізь біду,

Що голоду їх гонить бич
На муку й спеку, день і піч,
Що в мареві тяжкого спу
Плекаютъ каву зачапину,
Рибалять, сіють, орютъ, жпуть —
І в пепроглядну каламуть
Безсилі падають... — Лиш їм
Печаль свою, свій гнів повім!

28.VII 1958

Ботанічне визначення нашого ботаніка:
dubina semperflirens.

29-го, завтра — *lunch* (ленч) з журналом «Машета»,
чи що — о 1-й год.

30 — о 12 якесь інтерв'ю (в залі засідань).

Всcheri — обід з Амаду.

NB Купити в Москві книжки

1) Зарубежные страны

2) Уоллес. Тропическая природа. (На 38 стор.— близ-
кучі думки про нерозумне ищення лісів).

VIII

Як дика грушка серед жита
Біля вкраїнського села,
Маленька пальма сумовита
Над полем крону піднесла.

Дерева буйні край канала —
Достоту верби круг ставка,
Та інша їх рука саджала,
Земля зростила це така.

Сидять рибалки над водою ---
От шідійді й заговори:

Здивують щукою такою,
Що ще й не бачив, хоч умри!

Ба ні — не тут риба й мова,
Не та вода, не той пейзаж...
Але та ж сама хіть спадкова
І людська усмішка така ж!

28.VII 1958

29.VII

— Тут гастролював грузинський балет на чолі з Чабукіані²² (стрункий елегант у широкій шляпі), поїхав цими днями, здається, в Аргентину.

— Мандрівний базар (здається, є і в Парижі) — просто на тротуарі (тrot [уари] тут напроцуд узенькі) — всяка всячина, бапани, цитрусові, кокосові горіхи, бруд. Бруд взагалі класичний.

IX

Смаглява мати з дітками двома:
Одно з них чорне, друге — зовсім біле.
Прожити — в цьому хитрощів нема,
Аби лиш у життя вчепиться вміли!

Очей довгастих чорний оксамит —
А сум який у тому оксамиті! —
Марія принесла одно на світ,—
А й то як тяжко довелось у світі!*

29.VII 1958

— Місто на березі океану, де ми спинились перед Rio-[де-Жанейро] — Ресіфі. Rio-de-Ж[анейро] — при вході в бухту Гуанабара.

Ленч із співробітниками ілюстратором [аного] тижневика (дуже типового) «Маншет» (Manchete) був дуже цікавим. Нами, рад[янськими] гостями, спеціально «зайнявся» один із господарів журналу (братів), Борис Йосифович Блох, родом із Києва, єврей, виїхав

* Дозволяю собі скористуватись образом євангельської легенди так, як користуємося образами з античної міфології.— M. P.

1921 р. Говорить по-російськи. Каже, що читав Шевченка, бачив укр[аїнський] театр, любить «диски» (пластинки) з укр[аїнськими] піснями, але здивувався, що й тепер є укр[аїнські] письменники, що є українськ[ий] парламент і т. д. Буде собі віллу в Терезополісі (недалеко від Петрополіса). Має розвести там сад і птиць. Показував нам друкарню, редакційні приміщення тощо, а також кімнату, де живуть у нього штахи — пошугаї, тукан...

Пригощали нас жареним м'ясом і національною страхою — чорною квасолею та рисом. Добре пиво. Кока-кола. Є спеціальна кімната, де мелеться, вариться і п'ється чудесна кава (цілий агрегат).

Виявляється, тут у моді спіритизм і якась нова його різновидність — «чорний» спіритизм. З спірит[изом] бореться офіц[ійна] катол[ицька] церква. На обкладинці журналу, що Блох подарував нам із зворушливими написами, написане прізвище відомого спіритичного медіума. Хі-хе-хо.

31.VII

Учора наша делегація давала (ввеч[ері]) «коктейль» для бразильської делегації та деяких інших (наприк. Гайті). Я розмовляв з письменником-журналістом — комуністом (істерія з написом на книзі Губіну) Арістеу Ахіллем. (Подарував мені свою книжку «Liberdades Deseosgaticas Liberdade de Imprensa».) Розказував дещо про комуністич[иу] партію Португалії. (Сидів 2 роки — не бувши парт[ійним] — і вийшов членом партії. В тюрмі заснував гурток вивчення марксизму.)

Перекладачкою на англійську (з португ[альської]) (а на російську мені перекладав Фрідман) була дівчина, що народилась тут, але батьки — євреї на початку століття виїхали з Бессарабії. В автобусі — Ірина Стеценко, вродилася в Парижі, звідки рік як переїхала, але родом з Києва. Каже, ніби небога композитора. Знає 6 мов. Порос[ійським] говорить добре. Vodka russe, kawiar — russe...

Розмова з гайтіянами про нац[іональну] культуру. Багатий фольклор, але мова, культура, школа — французька.

31.VII

Гуляв уранці по місту (не було пленарного засідання). Базар — пиршество красок.

Коли йшов по вулиці — голос продавця чи хазяїна магазинчику: «Как поживаете?» Виявляється — з Буковини (1927 р.), єврей.

— Українську мову пам'ятаєте?

Не без здивування — Українскую? Нет. (Мабуть, треба було сказати — русинську).

Несхвально, подивившись на мій значок, пробурмотів, що от я тепер засідаю в парламенті і що нічого з цього хорошого не вийде. Навіть головою похитав.

Удень їздив з Ніною Серг[іївною] Чекмазовою (перекладачка, знає іспанську і португалську — 3 роки жила в Уругваї) в радіо, записуватись — відповіді на питання. Обіцяли дати мені передруковані питання. А може, й не обіцяли. Тоді жаль, що у мене нема копії. Питання — характерні.

Сьогодні бразильська група дас прийом у яхт-клубі; я рішив не їхати. Дуже можливо, що обійтуться без мене. (Прийом, кажуть, був розкішний, на березі моря, але я не каюся.)

X

Учора я Південний бачив Хрест —
Суаір'я, що його у нас не видно —
Ну, і чомусь нічого не відчув.
Астрономічні почались розмови,
В яких я участь явно брав пасиву
(Хоч про Галактику пробурмотів
Щось невиразне), — тільки серце стислось
На думку про оту страшенну відстань,
Яку ми просто так перемахнули...
Згадалося, що батько мій колись,
Як їздив до Юркевича у гості
В село Криве, за двадцять кілометрів
Чи пак верстов, — спинявся «попасати»
У Білках, у старого корчмаря.
Перепочити коням слід було,
А мандрівцям перехилить по чарці
І закусити щукою, яку
Майстерно готувала господиня.
Ну, що, як стюардесса молоден'ка
У літаку, що пригощала нас
Легкими сендвічами і цортвейном
(Що входило в оплату за квиток,
Як взагалі усяке піклування,
Як навіть усміх тої стюардеси), —

Що, як вона — це правнучка, скажімо,
Того старого Юдки-корчмаря!
Це не таке, їй богу, неможливе! *

Над океаном піасу нема,
Не видно і самого океану
З височини, а тільки гори хмар
То снігових, то сивих, то блакитних,
І взагалі — лети собі й лети,
Аж поки напис вогняний «no smoking» **
І «прив'яжись» не скаже, що літак
В якомусь місті має приземлитись.
Мій батько навіть слів таких не знає,
Як с т ю а р д е с а , а мандрівка наша
І в сні йому б ніколи не приснилась,
Хоч Жюля Верна, звісно, він читав...
Та не про те іде у мене річ.
Дивився я на Хрест отої південний,
На темну бухту, на потік авто,
Що мчаться бурею по узбережжю,
І здумав раптом: хоч далеко, справді,
Від мене рідний край і рідні люди,
І друзі, й діти, і звичайна праця,
І сад, що я з дружиною садив,
А все-таки ж це на одній планеті,
І тільки б голос мати — долетів би
Він до Романівки, Кривого Й Білок...
Так! Живемо ми — на одній землі!

Pio. 31.VII 1985

I.VIII

Кінчилась парламентська конференція. Була пресконференція (браз [ілійські], франц [узькі], amer [иканські] журналісти). Волков, частково Губін відповідали на запитання. Були каверзні. У газетах про В [олкова] і 40-й том Енциклопедії. (Венгрія [...] тощо, Ст [алін] і т. д.) Волков порекомендував читати 40-й том БСЭ.

Ввечері — прийом у голови Бразильської делегації. Веласко. Розмови (у мене — з перекл [адачем] і без ...) про літературу. Чарівна невістка Веласко. Про Пушкіна,

* У Бразілії я ще раз пересвідчився, що наші люди розкидані по всьому світу.— M. P.

** Не палити (англ.).— Ред.

про Маяк [овського] не чула. Знає, однака, що у час
15 республік.

2.VIII

Вранці мав понад 26 000 крузейро («португальці люблять великі цифри» — Палецкіс), зараз — понад 18 000. (Перший вихід за покупками разом з Мик. Вас. Матковським).

Польського посла в Ріо зовуть — Войцех Хабасінський. Сьогодні він запрошує до себе на «diner» (обід) — о 9 год. 30. Він просив передати привіт Міхалевській²³ [...].

3.VIII

Вчора ввечері — «обід» у п. Войцеха Хабасінського. Wyborowa, Zubrówka, wiszniak do kawy. Нас — 5 (Волков, Палецкіс, Губін, Горкін, я. Був запрошений і Аратунян, не поїхав...), Венде, Новаковський, ще якийсь панок, пані кололітературна, що пам'ятає мене з Міцкевич [евої] сесії. Сиділи за столом, як люди.

А перед тим я й Матковський — зранку базарювали, потім їздили трамваем («без окон, без дверей») по місту. Цікаво. Були па узбережжі океану. Спіннігісти. Впіймана риба на піску. Футболісти.

Золотая, дорогая,
Предвестительница дня,
При тебе беда земная
Недоступна до меня...

XI

Благословен, кто выгадав маяк,
Цей промінь, що спалахує над морем,
Надіїй віри тріпотливий знак,
Безсмертний виклик хвилям неозорим!

Від приязного світла маяка
У бурю, в лиховисному тумані,
Міцнішає стерничого рука
І близчають простори пожадані.

Він єдиність пророкув вселюдську —
Богонь, що віч пропизує неситу,
І подвиг сторожа на маяку —
Достойн пісні, пензля і граніту.

Хіба могли б ми подолать моря,
Хіба скорили б далечінь герої,
Коли б не ця уривчаста зоря,
Подоба зорянці світової?

3.VIII

Були (сьогодні 3-го) в зоологічному саду. Папуги, слони, лева, тигри, бегемот, носорог, жираф, зебри, олені чи антилопи, мавпи, страуси, папуги, фламінго, журавлі (один, великий, з червоним чубом, танцював перед іншими), білі птиці — чаплі? — над водою й на деревах, удави, крокодили «на волі» і т. іп. Мої товариши напрочуд байдужі до того всього.

Там же, в ресторані зоопарку, разом обідали. Бамбук у салаті. Хі-хе-хо. Скажений перець у якомусь соусі (в плящі). «Своя» столична.

4.VIII, вечір

Базарювали з Матковським до втоми. Як то воно все влізе в чемодан?

«Атменіє» з пакунком, який мені прислали з магазина в готель. Його довго не було, я, сказати по правді, хвилювався, як сущий провінціал «без языка» (ми й магазина того не могли б знайти — їх тут мільйон!). А пакунок виявився у портьє.

Під час поїздки сиділи на кам'яній лаві край розбудованого сьогодні океану і їли банани, кидаючи шкурки, згідно з місцевими звичаями, просто на пісок.

Ідучи трамваєм по місту, бачили й чудесні особняки, і купу вбогих хижин на горі. Трамваєм заїхали чортзна куди, вийшли, дойхали до готелю на таксі.

Забігалівки — стоячі — сосиски, циріжки, якісь ніби сластьони, якими я огидно закапав піджак. Гаряча вода з мілом вроді б то наче б то не помогає. Це не горе, як сказав Савка.

Свій цикл «Ріо-де-Жанейро» вважаю закінченим. Це вперше в житті так написалось «не отходя от кассы».

Отже... вчора о 4 — вилетіли із Ріо. Уранці, дуже рано спинилися в Дакарі. Це — головне місто Сенегалу (франц[узька] колонія). Міста (тисяч 200 жителів), звісно, не бачили. Кажуть, що воно ділиться на дві частини: чепурненькі доми французаів і жалюгідні хижі (хижини... морока з цим словом!) негрів. Снідали в аеропорту за рахунок компанії Air France (она рекламиє себе, як найбільшу авіаційну компанію в світі), яка взагалі годує нас чудесними найдками, пригощає коньяками, лікерами, шампанським, чудовим червоним вином і т. д. Є їй «московська» — я не помітив, чи хто з наших пив. Як відмовляєшся від мініатюрної пляшечки коньяку чи лікеру, то кажуть: візьміть як сувенір. Я везу три таких сувеніри додому. От поставили справу, сучі сини капіталісти! — Прислужував нам негр. Жалібно патякав па «rouge boire»², а ми не могли пічого дати... Потім я довідався, що тут беруть і крузейро... їх у мене трохи залишилось.

Над аеродромом літали якісь птахи, сказати б, яструби. Багато. Бачив я й щось подібне до нашої ворони, тільки здалось воно мені голубим. Шкода, що товаришам моїм усе пі трошечки не цікаве. Я й не знат досі, що стільки є людей цілковито байдужих до природи.

Пойми, коль может,
Органа жизнь глухонемой...
Увы! Души в нем не встревожит
И голос матери самой²⁴.

Друга зупинка — вдень — в Мадріді. Знов таки міста не бачили, а околиці здалися нам напрочуд пустельними, вигорілими. Да! В Дакарі, хоч пройшов дощ, була страшнена жарота, та й у Мадріді теж. Здається, в Мадріді ще гарячіше.

Прилетіли до Парижа. Проїхали вулицями. Лаврентьев згадував, як він тут жив колись (1927-го чи що) півроку, силкувався пізнати місця, але робив це з «переменным успехом».

Спинилися в готелі «California» (16, rue de Berri) — це на Елісейських Полях. Оскільки я зрозумів, це готель тої ж компанії «Air France». Товариші ходили вечеряти, я відмовився. Пішли гуляти, я теж відмовився. Помився, побрився.

Абсолютно тихо.

Мій сусід Кушревич, дуже задоволений вечерею й червоним вином, каже, що тепер спокійно засне. Я думаю, що спокійно засну, саме тому, що не вечеряв. На аеродромі нас зустріли робітники посольства, в тому — числі Віталій Микол [айович] Жданов (здається). Він каже, що «Доктор Живаго» вийшов і французьк [ою] мовою (перекладений з російського оригіналу). Поговорють про Нобелівську премію. Хі-хе-хо!

[ЮГОСЛАВІЯ. ПОЇЗДКА У СКЛАДІ
ПИСЬМЕННИЦЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ
СРСР. 1962 р.]

4-го ввечері експресом виїхали в Москву з Києва. 5-го — іноземна комісія, Державний комітет у справах культурного зв'язку (Жуков¹) і т. д. Пізній обід у Турганова. Виявилось, що летіти треба не вдень, а вранці 6-го. На Прагу. Долетіли до Праги, до вечора ждали літака з Берліна на Белград, літака (купленого у нас) (шого да) не було. Годували нас за рахунок югославської авіакомпанії, чи як вopo. Ночували в Празі, в готелі .....* Уранці вилетіли з Праги, ненадовго спинилися у Загребі, прибули до Белграда. Нас зустрічали письменники — поштива і відома Десанка Максимович², колишній голова Спілки письменників Югославії Александр Вучо³, генеральний секретар Сп [ілки] Іван Лалич⁴ тощо...

Да, наш склад: я, Малишко, Расул Гамзатов⁵, Роберт Рождественський⁶, Е. Ф. Кніпович⁷.

Спинилися в готелі «Москва». Обідали з Лаличем.

Він розповів про цікавий спосіб обирання (здається, раз на три роки) голів Спілки — по республіках. Зараз, наприклад, голова живе в Македонії. Тільки генсек — платний.

Маємо йти вечеряті з письменниками. Для «Борби»⁸, здається, взяли в мене коротеньке інтерв'ю.

Примітка. Коли ми підлітали до Праги, то на полі біля аеродрому почали вискакувати один по одному зайці. Самійлович⁹ нарахував 7, а я — 8, враження, що їх було більше.

* В тексті пропуск.— Ред.

Вчора — вечера в клубі письменників. Нагорі — Спілка письменників. Були знайомі вже Лалич Іван, Десанка Максимович, Оскар Давічо¹⁰, ще хтось...

У «Борбі» надруковано інформаційну замітку про наш приїзд і статтю від власного московського кореспондента «Нові повіви в радянській літературі». Говориться, власне, про російську літературу, вужче — майже тільки про Москву. «Нові повіви» — це Євтушенко¹¹, Вознесенський¹², Рождественський, Аксёнов і т. п., чомусь Кочетов¹³..., а також Пастернак¹⁴ і Цвєтаєва¹⁵ (!)

Сьогодні в Спілці масно радитись про дальший план.

Наш супутник — Романенко Олександр Данилович — дав мені переглянути збірник Оттона Жупанчича¹⁶ (Госліт), який він упорядкував і написав вступну статтю...

Ура! Найшлисъ мої піжамні штани, які я забув у своєму одноліжковому номері, звідки (там було дуже тісно і надто вже скромно) перейшов у хороший двохліжковий, де живу разом з Малишком.

Жупанчич, справді, цікавий тонкий поет. Виявляється, цікавився українськими думами. «Дума» — так звуться один його вірш. Взагалі в передмові сказано, що він близький до пародій поезії, але в книжці слідів цього не дуже багато.

9.I

Вчора їздили на А в а л у, обідали там, потім дивились югославський кінофільм (за романом Оскара Давічо) «Пісня» з воєнних часів. Інтересно. Вирішено було спочатку поїздити по країні. Отже, ввечері о 9-й виїхали поїздом і о 5-й ранку приїхали до Любляни. День провели з словенськими письменниками — головою Спілки Інголічем Антоном¹⁷, поетом і перекладачем Міле Клопчічем¹⁸ (переклав «Онегіна» і т. п., хоче перекладати Шевченка, просить — і я обіцяв — укр[аїнсько-російський] словник). Їздили до Брби і на озеро Блед (замерзло, зашерхло, по краях — ні. Плавають лиски). Були також у концентраційному таборі... де була раніше жіноча тюрма. Музей. Страшно.

Ввечері — в університеті, в групі славістів, що вивчають російську мову і літературу. Всі ми виступали з віршами (в перекладах і без перекладів), Кніпович з

міркуваннями про поезію... Студентські питання: про «нову» генерацію рад[янських] (рос[ійських]) поетів, про «свободу творчості» (італійка з Тріеста), про «життя на Дону» (студентка, що працює над Шолоховим) і т. д. Досить жвава розмова. Расул-молодчина — дотепний і своєрідно блискучий.

Наш готель зветься «Слон».

В Любляні сьогодні був туман, що часто тут буває, але над озером Блед — сонячна погода (і чарівний скрізь іней на деревах!) — і добре було видно верховини Триглава.

Вечеряли разом з письменниками в невеличкому ресторані. Клопчіч подарував мені книжечку перекладів із Пушкіна, яку він упорядкував. Там крім його перекладів є переклади Жупанчича, Йоже Удовіча¹⁹, Тіта Відмарса²⁰. Малишкові подарував Лермонтова.

11.I 62. Любляна

Вчора о 12-й год. зустріч із словен[ськими] письменниками (у Спілці). Питання і відповіді («дискусія»). Поет Бор²¹ — задерикуваті питання, але... Кажуть, дуже талановитий. Іздили оглядати тваринницькі державні господарства — телята (скуповують у селян), пороссята, свині. Раціональна годівля. А тому — шинка без жиру, яку ми щодня їмо на снідання. Увечері — фільм «Балада про трубу в хмарі» (чи трубу і хмару?) за оповіданням Космача²². З воєнних днів. Романтико-героїчний. (Повіт Довженка.) Якщо «Пісню» за Давічо (Белград), з її, зокрема, натуралістично-erotичними сценами [...] навряд чи можна рекомендувати нашому кінопрокату, то «Баладу» — треба.

Вечеря в ресторані «Slavia». Клопчіч, Інголіч, ...*, Бор і т. ін. Секретар комітету в культурних справах (приблизно так) Зупанчіч. Теж письменник. Гости і вірші. Бор явно потеплішив до нас. Читав вірші. Вечеря пройшла в хороших тонах.

Сьогодні — Постойна. Дім великого словенського письменника (помер 1918 р.) в сел. Vrhnik — Ів. Цанкара²³. Знайомство з Космачем. Знає Довженка.

* В тексті автографа пропуск.— Ред.

Другий день у Загребі (власне приїхали позавчора машиною). Ще позавчораши [ього] вечора, при першій зустрічі з письменниками (у їх клубі), за кавою, виникла дискусія з трошки неприємним забарвленням. Вчора вдень була офіційна дискусія в значно лагідніших тонах. Місцеві пись [менники], особливо молоді, все за знайомство з західною літературою, з усікими ізмами і т. ін., цікавляться (скрізь!) преславutoю «новою» чи «молодою» генерацією на чолі з Свтушенком. Ми всі виступали помірковано і, здається, справили не найгірше враження. Перед дискусією були в Інституті народного мистецтва (*umjetnosti*), цікавий д-р ..., що подарував мені (нам) книжки «русинських» пісень і т. ін. Лінуюсь розгортаю суворток, щоб пайти прізвище цього доктора (мабуть директ [ор] Ін [ститу] ту). Бачили музейчик самодіяльно го м [истецтв] а.

Ввечері були па «Кармен».

Сьогодні товариші пішли до музею чи галереї образо творчого м [истецт] ва і Етнографіч [ного]. Я профілактично залишився полежати (подагричні штучки).

На дискусії особливо багато говорили критик П. летіч²⁴ (за «поліфопію» методів і стилів), поет Славчек²⁵, поет Голоб²⁶ (явно модерніст із західн[ою] орієнтацією), прозаїк Кузьмапович²⁷.

15.I 62. У Скопле (по-македонськи Скопје)

Вчора — ще в Загребі ті самі Славічек і Голоб возили нас у прекрасний Загребський Етнографічний музей, потім за місто (чудові лісові краєвиди) в будинок, де жив Павеліч²⁸, а тепер — ресторан. Будинок чудесний. Там обідали, читали при столі вірші — рос [ійського], укр [айнською], сербо-хорватськ[ою] мовами. [...]. Ввечері десь о 7-й виїхали (поїзд із Парижа...). Вранці (7) приїхали до Скопле. Уривчасті відомості про тутешніх (македонських) письменників: Блаже Конеський²⁹, голова Спілки письменників Югославії, основоположник македонської літератури. Ми його ще не бачили. Славко Єневський³⁰, голова македонського об'єднання письменників, літня вже людина. Зустрічає нас. Іordan Леов³¹ (модерніст, іздав з нами до університету (див. далі), потім обідав. Здається, симпатяга, і т. д. (див. малий блокнот).

Університет. Ректор...* Декани. В університеті «всі» науки (напр., і медицина), але факультети досить самостійні, щось подібне до наших інститутів. Університет не залежить від міністерств, підлягає безпосередньо уряду. Ректор і декани виборні. Досить складна система стипендій (від установ і підприємств, які посилають учиться).

Етнографія — на географічному відділі математико-природничого Ін[ститу]ту. Інститут фольклору (навчальний) існує окремо. На філософсько-філологічному факультеті — відділ славістики. Російська мова і література (також чеська, польська).

Пообідали. Дехто збирастися в старе місто, до мечеті. Я, мабуть, одпочиватиму. Забув написати, що в Загребі ми були на могилі Назора³², поклали квіти.

* * *

Завжди в місті чужому буває смеркання³³,
Смутком синім повите, огорнене довгою тінню,
Голосів незнайомих перекликання —
Птиць незнаних ячання в імлу осінню.

Серце б'ється так тихо і так самітно,
І так вимовно, і повно, і так глибоко,
Марно хоче проглянути тьму оксамитну
Стомлене днем і натруджене далями око.

Серце рветься до серця — не знати чийого,
Слово слова жадає, долоня — долоні...
За печаль цю високу — спасибі, дорогої,
За короткий півсон на нерідному лоні!

Македонія, Скопле, 15.I 1962 р.

Тема. У вічній ручці кінчилося чорнило³⁴.

Друга тема. Як я в Ірпені перекладав сербські пісні³⁵.

Не пам'ятаю вже — чи влітку це було,
Чи взимку, восени, чи, може, і весною;
П'ятнадцять років лиш вітоді перейшло,
А от забулося, мов понялось водою.

* В тексті автографа пропуск.— Ред.

П'ятнадцять років лиш! — Який короткий час!
Який безмежний час! Як мало, як багато!
Ох, вечір не один на обрії погас!
Ох, пісню не одну на корені підтято!

(Дружина. Вогонь у грубі. Діти Столяри.)

Та вдячний я за всі...
Розумні місяці і — години,
І, ніби деревце, у серці вироста
· · · · · дружини.

Із нею ми жили в будиночку малім
У скромнім Ірпені, близенько залізниці,
І нас не сердило, коли здригався дім
Від поїздів нічних (вопо ще й досі спиться).

Із Югославії вернувся я тоді —
Це по війні було, і духом геройчним
В повітрі віяло; по муках та біді
Народ одужував, живий диханням вічним.

Книжки Караджича ³⁶ з собою я привіз,—
Вони Старицького колись духотворили ³⁷,
В них стільки мужності і благородних сліз,
Нерукотворної, — сили!

Я увійшов у світ могутніх юнаків,
Крилатих коней їх, мечів їх самоцвітних,
Вино я з ними пив і на планинах жив
Під сосон довгий шум, посеред скель
блакитних.

Неначе ліс живий, хиталися списи,
Під сонцем маяли барви сті короговки,
І серце билося від гордої краси,
Від плачу дівчини — скорботної косовки.

(Пекли в грубці картоплю)

(У грубці ввечері картоплю ми пекли
І їли залюбки із сіллю дрібковою).

16.I

Поїздка по Македонії. Село Богданці, зá друга... Озеро
Дойран — майже на граници Греції. Ми бачили гори Гре-

ції, павіть села. Лиски. Розповіді про ловлю риб з птицями, неясні (птиці — загонщики). Багато лисок, шпаки над самою водою. Страшний вітер. Уперше я не пожалів, що взяв сюди зимове пальто (демісезонне жде в Белграді). А це — найпівденніша точка Югославії. Проїздили мимо руїн римського міста... Оглядали. Мимо Прилєпа, звідки Марко Королевич³⁸.

17.I

Урапці — музей югославської революції. Церква свято-го Спаса. Велика мечеть. (Тут тисяч 40 турків. У цій мечеті, здається, не правлять. Турецька газета, в-во, театр). Археологічний музей. Лашдарій. Античні статуй (зdebільшого безголові) і т. под. Тут протікає ріка Вардар.

А ми ще їздили нині на річку Треску і на озеро Матку. Церковця, що збудував Вукашин, батько Марка, на честь брата М[аркового] Андріаша — церква свято-го Андрія. Матка — штучне озеро (електростанція), але чарівної краси — між горами.

Пообідали, збираємось на письменницький коктейль. Андрій у цейтноті. Жах! (В церкві св. Спаса (століття забув) знаменитий різьблений дерев'яний іконостас роботи місцевих майстрів).

Коктейль. Столи, геть укриті закусками і солодощами. Випивку (ракію, ром, коньяк, пиво, оранжад і т. д.) розносять. Усе це стоячи (і ходячи). Цікавий міністр освіти [...]. Молода македонська культура (македонці: болгари, кажуть, що їх мова — болгарська, серби — що сербська і т. д.). Мова макед[опська] — синтетична, тобто без відмінювання, а з прийменниками і артиклями, як болгарська.

18.I

Знову в Белграді. Зустріч із головою товариства культурних зв'язків з закордоном чи щось подібне — на кшталт московського Жукова. Розмова досить жвава і досить безплідна. Присутній був Іван Лалич. Про цю розмову — замітка в газетах.

Виявляється, давонив (у посольство чи постпредство?) син (Б[огдан]?, Ж[орж]?), питав, як здоров'я, чи не постраждали ми від землетрусу. Я послав у Голосіїв телеграфний привіт (шершій був із Любляни).

Одержано зворушливу телеграму від Масенка³⁹, Майбороди⁴⁰, Ющенка⁴¹, Дремлюги⁴², Патруса-Карпатського⁴³ в подяку за вірші в «Вечірнім Києві»⁴⁴ — очевидно, про наклепників. Молодець Свет⁴⁵.

Давав інтерв'ю для «Політики» і — гуртом, власне вдвох з Рождественським, — для «Борби». Поет Булатович, перекладач Єсеніна⁴⁶, взяв (у рос[ійському] переведі) мое «Слово про рідину матір» — обіцяє перекласти. Все було б прекрасно, коли б не хвороба А. С. Дуже, дуже гірко!

21.1

У Дубровнику З-й день. (Рагузі.) Краса неописуєма. Місто-музей. Бібліотека, архів — з автентичними листами Петра I⁴⁷ і Наполеона, з манускриптами і першодруками (інкунабулами). Морський музей. Церкви (католицькі). (У Белграді ми годин коло п'яти ждали літака, тому в Тіват (Чорногорія) потрапили аж пад вечір. Іхали через місто Котор — теж Чорногорія — фантастичне. Оточено муром. Нагадало мені Авіньйон).

Далі про Дубровник. 20 [тисяч] з чимось мешканців. Скрізь по Югославії сильне будівництво, — тут ніяких нових будов, ніякої промисловості. Туризм, рибальство. Музей ікон, в який ми не встигли зайти. А в церкви заходили. Вітражі, органи. Будинки XIV століття. Вузесенькі вулички, що йдуть від «Пути Тіто» (Проспект Т[іто]) вгору.

Море казкове. Рождественський у захопленні: «Этого не бывает».

Гід наш — колишній дипломатичний діяч, начальник воєнної місії в... (?) Матвій (Мато) Антонович Якшич (всі в роду — до батька — були мореплавці), людина широких історичних інтересів. З ним і його дружиною (директором бібліотеки) Паулово Мілановною (здається) вечеряли в невеличкій пресимпатичній остерії (після чарки ракії в міській кафані) — риба: золоті рибки, ще якась риба... і восьминоги (смачні, між іншим). Червоне вино. Пропонував Якшич іще жарених равликів, я члено (від усіх) відмовився. Величезна радість. А [індрій] одужав.

Да! Були ми перед вечерею в кіно. Ішла американська картина «Річард Левине серце». На титрі зазначений Вальтер Скотт⁴⁸, але картина мало має з ним спільного. Расул: «Веселая картина с массовыми убийствами».

Сьогодні, 21-го, 1) Інтерв'ю місцевим журналістам. Нічаво. Журналісти вкінці таки почастували вином (я не пив, «вихилив» шклянку оранжаду).

2) Подорож на міські стіни. (Де я вже був.) Море — !

(Вчора бачили рибалок на човнах — ловили на щось вроді дриталок чи самодурів, на жаль, далеко, не можна було роздивитись. Сьогодні з бастіона бачили ударя — теж далеко).

3) Поїхали в гості до Якшича. Дім над морем. Чудово! Нагадало мені віллу Арагона і дім Волошина⁴⁹, — але в дубровницькому стилі. Діти: Сергій і Бранко, хлощі 4 і 7-го, здається, класу. Ялинка (синтетична), камін. Свої, з саду, апельсики і мандарини (тут чудові пальми, олеандри ростуть як у нас бузина). Гамзатов, Рождественський і Романенко купались (21 січня!). Червоне (дрено-чорне) і біле своє вино.

Якшич і його дружина познайомилися у тюрмі (учасники визвольного руху). Ми подарували Я[кшичу] дуже скромні дари: пляшку столичної, я — «Лирика поздн[их] лет»⁵⁰, Малишко — «Полудень віку»⁵¹.

Вернувшись до готелю, я, М[алишко] і Євг. Фед. Кліпович повечеряли, а «братья-разбойники» повіялися у кіно. А ми ще по вечери довго сиділи на лавочці над морем.

(Забув: у Белграді ми бачили «Мадам Сан-Жен»⁵². Грають прекрасно, жваво (крім Наполеона), Катаріна — Мадам Сан-Жен — надзвичайна артистка Міра Ступіца. Гrala, виявляється, з своїм театром («Народно позоріште») в Москві. Показували нам будинок, де ставлять без декорацій «Гамлета». Якшич показував площадку між домами, де влітку ставлять «Адвоката Патлена»⁵³. Ще якийсь будинок, в якому традиційно грають теж якусь старовинну п'есу — забув яку. Здається, «Севільського цирюльника».

Завтра — на Белград. Тут — сонечно, Мал[ишко] гуляв по стіні, знавши піджака. А там, кажуть, тумани... Побачимо.

(Ще в перші дні нашого перебування — стаття в «Борбі» про мене, інформаційного характеру. Вчора ми купили загребську літгазету «Телеграм», де дано розмову нашу з журналістами. Фото і характеристики всіх учасників делегації).

Останні 3 дні — в Белграді. Коктейль. Комедія Нушича⁵⁴ «Засмучена родина» (?). Белградський університет. «Дискусія». Вечеря з Іваном Лаличем (Лалич, Су-

ботін). Виїхали прямим на Москву через Будапешт — Львів (обід, Братунь⁵⁵ і Павличко⁵⁶, дагестанка Резеда) — Київ (мали приземлитись, Андрій Сам [ійлович] мав зійти, але через туман полетіли прямо на Москву). 25-го виїхали експресом у Київ, 26-го прибули в Київ.

[ПОЇЗДКА ДО ПОЛЬЩІ. 1962 р.]

24.V

В Товаристві Польсько-Радянської дружби, клуб, кіно. Ludwik Perski — режисер фільму «Варшава».

Białokozowicz — магістр філології. Вступне слово перед фільмом. Цікаво.

Зустріч у Товаристві: Ксьонжек, Вонгровський, Кручиковський¹, Орловська. Розмови про плани. Я (Лисенко). Заступник редактора «Przyjaźni» [...]. Директор Палацу культури і науки — Барщевський [...].

Пам'ятник Гетто. Трагічно-прекрасний.

Архікатедра св. Яна — багато гробниць, серед них Сенкевича² (біля Старого Ринку — Stare miasto).

25.V

Вчора був у Т-ві: Ксьонжек, Кручиковський, Вонгровський, Орловська і т. д. — див. попередній запис. Дарував свої книжки, «Вбрання», «Танці»...³

По місту — див. план і попередню сторінку. Фільм «Варшава».

Увечері — театр. Див. план [...].

26.V

На попередніх сторінках — безладні записи про вчорашній вечір в т[оварист]ві «Przyjaźni» «za kawka». Барщевський — директор Палацу культури — сердечно вітав мене, з словом, ніби доповідлю, виступив Адам Галіс⁴. Добре й тепло, і з такими подробицями про батька, про Яська Ольшевського (якого він безоглядно зарахував до поляків), про мое ім'я Максим (Залізняк), про «мандрівочку пахне» (називав мене чумаком) і т. д., що я аж здивувався. Кінчив цитатою із моєї промови на З'їзді письменників СРСР.

Виступали артисти — Шопен (грав Терчинський), Монюшко, «Сонце низенько» українською мовою, мої вірші і т. д. Відомий актор, що грав Шопена в фільмі «Молодий Шопен» (?), читав «Фортеп'яно Шопена» Норвіда⁵ і уривки з моого «Шопена» (переклад Тувіма).

(Прізвища артистів записала мені Орловська — див. попередні стор.— але дуже невиразно. Багато моїх віршів читала Йоланта Штіллнер? (Все по-польськи, звичайно).

Данута Сташевська ілюстраторка моїх «Лігуків»⁶, красива жінка, дала мені ці «Лігукі» для підпису. Раніше я послав їй свою книжку.

Були Микола Тарасович Щерба⁷, із давніх друзів — Леон Пастернак⁸ і Юліан Пшибось⁹.

Дуже було тепло, хоч форма «za kawka» мені не дуже до смаку.

Для зустрічі з варшавськими студентами орієнтовно: «Труди і дні»¹⁰: 1) У теплі дні збирання винограду.— 16; 2) До Польщі.— 144; 3) Рідна мова.— 174.

«Лауреатська українська»¹¹: 4) Серце Шопена.— 122; 5) До Рони.— 145; 6) Солов'ям Україні.— 125.

26.V

1) Зустріч із студентами українського відділення філологічного факультету Варшавського університету. Цікава, жвава розмова. Багато питань. Де підручники з філософії? Де монографія про Драгоманова? — і т. д. (Я розповів про Романченка¹² і Заславського¹³.)

2) Зустріч з Путраментом¹⁴. Див. план.

3) Огляд палацу культури й науки. Колосаль! Директор Барщевський Станіслав Янович. І як це я вчора забув записати (27.V).

4) В Teatrze narodowym — «Матуся Кураж»¹⁵... Треба взяти програму у дітей. Чудесна сама Кураж!

Я Путраментові подарував книжку (здастесь лауреатську), він увечері прислав два томи — «Півстоліття»¹⁶.— Спомини. Цілоденний дощ.

27.V. Ранок

Годинник знов чомусь треба було переставити на годину вперед. Сьогодні маємо їхати до Желязової

Волі¹⁷. Ж. Воля. Дощ. А проте багато людей! Концерт (між іншим, передавався по телевізії на СРСР і Зах [ід-ну] Європу).

Nieborów заснував граф Огінський, гетьман¹⁸, предок Мих [айла] — Клеофаса¹⁹, але теж автор полонезів, мазурок... Кустос — Вегнер, я обіцяв йому щось послати... Сад Arkadia. Mісто Lowiec — єпископські маєтки (не було кріпацтва). Катедральний Собор [...].

28.V

Вчора — «Indyk»²⁰ у театрі... п'еса повочасна, «діється в часи романтизму», сатира на пессимістів, ціглістів, декадентів і т. д., а во ім'я чого — ? Див. театральну програму.

Поїхали до Катовіц. Заїздили до Ченстохова, були в знаменитому катедралі. Matka boska закрита, її відкривають тільки тоді, коли службу правлять (та љ то, здається, тільки як править єпископ, щось таке). В Катовіцах — це місто 250 000 жит., але в сі міста Шльонську по суті одно місто з двомільйоновим населенням. Вугілля. Вчора нас огоростили — аж дві зустрічі: 1) з активом Т-ва дружби (з'їхалися з воєводства) і 2) з літераторами (і фольклористами) в Будинку творчості (що існує для письменників, художників, композиторів і т. п.). Про всі отакі зустрічі є відбиття в пресі — Богдан збирає вирізки.

Тут мене схвилював Александр Баумгартен²¹, немолодий чоловік, давно вже перекладає мене, був на обох зустрічах, на першій читав свій переклад «Це було у тому місті»²² (подарував мені цей переклад).

Розмова з письменниками розуміється цікава, особливо на теми фольклору, сучасної опера і т. д. Тут у фольклористів ще в пошані теорія аристократичного походження.

(Про зустріч, імена — див. відповідну газетну вирізку. Пам'ятаю тільки, що голова Спілки чи Відділу Спілки Шевчик безперестанно смалить сигари.) Кажуть, що Шевчик — хороший поет.

Я скрізь дарую книжки (пропагую Юзвенчиху), подекуди значки і т. ін.

При зустрічі з літераторами мене схвилювала — з'явилася дівчинка, подарувала мені квіти (скрізь дарують)

із словами «Від українського населення Шльонська». ...Я хотів її поцілувати в чоло, вона сама мене поцілувала — і зникла.

Ага — на першій зустрічі подарували мені пошільницю з шахтарем — шахтарі в традиційних костюмах і шахтарка в національному. Подаровано також цінне видання «*Zamki Śląsku*».

30.V

Вчора: 1) Зустріч у місті Руда (що зливається з Катовіцами) з директором шахти [...] і керівництвом шахти не тільки przy kawce, але й przy winie.

3) Зустріч там же з активом — при тому ж самому і przy wódcie.

При вході в шахту — три дівчини (чи молодиці) в національних костюмах подарували квіти. На другій зустрічі була досить жвава розмова, я, між іншим, читав вірші по-польськи «Do polaków» у перекладі Л. Пастернака. Один культорбітник декламував Міцкевича «Пані Твардовську», другий весельчак із Підкарпаття родом «prześlicznie udawał» * співи гуцулів («Ой не ходи Грицю» — порівняв цю пісню чомусь із «Галькою» Монюшка) і старої беззубої гуцулки, читав «літературний бігос» із різних класичних уривків — у журналі «Magazyn polski», який він мені й подарував. Про Україну — дуже «смутное понятие».

3) Мое інтер'ю по телевиденню, на початку якого показано місцевим Жоржиком журнал про мій приїзд.

Вечеря з нашим кав'ярем і коняком (крім Євг[енії] Андр[іївни] була ще немолода приснна місцева діячка Towarzystwa).

Був уночі дощ, по-моєму.

Цікава річ: учора день невеликих катастроф. Спинилися годинники у мене, Галі, Євг[енії] Андр[іївни]²³, — спинився також, як виявилось, і годинник у тої самої діячки. Псувався ліфт. У мене зіпсований телефон. Галя, шукаючи чогось, щоб відкрити зіпсований чемодан, сильно порізала палець «Спутником». Були й ще якісь такі пригоди.

---

* Імітувати (польськ.). — Ред.

Подорож по Кракову. Александр Иванович Лернер²⁴. Городская стена. Зруйнована австрійцями в XIX ст. Флорианский костел и Флорианская брама. Барбакан. Пам'ятник радянського воїна. Mарсін Ovacewicz [...] в 1768 вистрелил, убил полковника Панина. Мемориальная доска.

В Барбакані влітку — театр, п'еси переважно з історії краю. Пам'ятник Костюшкові був зруйнований при окупації. Дрезденці поновили. Гербові ворота.

Wawel — ущелье.

За Віслою пагорб Костюшка²⁵, шапками насипали городяни. Трохи далі — пагорб Пілсудського²⁶. Зміїна печера. Дракон — дівчата — швець Крак — барана кинув драконові, той об'ївся, напився і лопнув — Краків. Мариацький собор — 13 ст. А вітражі Висп [янського] — в кляшторі францісіанців. Вівтар Віта Ствоша — в Мариацькій церкві, 14 років працював. Липа.

Я поклав квіти — білі гвоздики і червоні шівонії — біля пам'ятника Міцкевичу на ринку. Голуби. Торговки. Sukiennice. Галерея [...]. Вчора були на виставі в Камеральному театрі — це виявляється, філія Starego teatru. Три п'ески, об'єднані одною ідеєю, того самого автора «Індика» Мгоžka чи як він (див. програму) — Postępowiec. Збираюсь оце (на 7 год.) на зустріч з т [оварист] вом дружби [...]. Внизу — виставка репродукцій рос [ійського] малярства (Репін²⁷, Крамської²⁸, Іванов²⁹ і т. д.). Я записав у книзі побажання — укр [аїнське] малярство.

1.VI (червня)

Їздили із Кракова до Велічки (спускались у шахту тільки Галя і Богдан, а також шофер Генрих Стельмащек і przewodniczka — дівчина, досить наївна, слухачка російських курсів при т [оварист] ві «Przyjaźni» — Галина Конопка) і до Нової Гути. Грандіозно! Все обладнання із Рад[янського] Союзу (Краматорськ, Уралмаш і т. под.), залізна руда — із Криворіжжя. 4 домни, блюмінг, тонкий прокат (красив!) і т. д.

До вечірніх розмов³⁰. Здається, криноліни. Непомірно вузькі спідниці. То чи не може бути, що ми з Іщуком³¹ у широких шароварах.

Професор про атомну енергію.

Краків — Білий Дунаєць. Пороніно. Закопане. Hotel Giewont. Я — 314, Євг [енія] Ан [дріївна] — 315. Діти — 217.

Вчора дощ і дощ. Похолодало. Особливо холодно тут, у Закоп [аному]. Взагалі — по дорозі — яблуні ще цвітуть, бузок т ільки з бирається зацвісти. Весна пастає тижнів на 3 пізніше, ніж у Варшаві.

Да! Вчора ввечері були в Кракові на виставі «Орфей у зміній шкурі»... — див. програмку.

Послати книжки. Боженський — перекладач багатьох укр [айських] поетів (і мене теж). Йому подарував я «Жайвор [онка]»³², треба укр [айську], лауреатську. №: Довідатись у Києві, де живе (і чи живе) жінка Михайла Бойчука³³, Софія Бойчук (теж художниця) — і написати ца адресу: Aleksander Lerner (він — Олександр Іванович), Kraków, Oleandry, 4 (ул. Олеандри, 4).

Дощ і дощ. Для розмаїтості сьогодні вранці сніг (танив, правда).

1) Подорож до Морськ [ого] Ока. Сніг у горах подекуди лежить. Морське Око чарівне, але холодюка.

2) Піднімались на верховину Kasniowy wierch — чи як там — канатною дорогою. Нагорі — 3° морозу. Сніг. Туман. А краєвиди — чудесні. Ялинові чи смерекові ліси (водяться олені).

Закінчив «вечірню розмову» «Муза й моди». Написав листа до Смолича і листівку до Федора Гордійовича³⁴.

Завтра маємо вирушити до Криниці.

Сніг ще більший ніж учора. На дахах навіть лежить.

Криниця (Кгупіса). Санаторій «Patria». Колись це був власний доходний дім Яна Кіпури³⁵ — славетного польського співака. Тепер живе в Америці. Приїхали о пів на другу. Погода і тут неважка. По дорозі в м. Nowy Targ бачили камеру, де сидів Ленін. Тепер це — дім культури. А була, очевидно, поліція чи «дом предварительного заключения».

Довгий час нам товаришила річка Дунаєць. Ну, тепер

усі річки повноводні бурхливі. Спинились в готелі чи будинку відпочинку «Patria». (Це — санаторій.) Нам приносять їсти в «апартаменти», що дає змогу перехилити kieliszek узятої з собою «горілки з перцем».

У нас — шикарні «апартаменти» (201—202), дві великі кімнати, в кожній по два ліжка. (У Закопаному — Hotel Giewont — було скромно. У мене була сидяча ванна.) [...]

5.VI. Krynica

Дощ і дощ. Кінчив і переписав «Музу і моди». Галя, Богдан і anioł — stróż грають у підкідного. Забув записати, що в Krakові, в парку стоїть статуя Ліллі Венеди³⁶ (паралель до Міреїо в Провансі).

Вчора були в кіно на англійській (американській?) кінокомедії про новочасних митців. Думка ніби така, що справжній митець може проявити себе і в традиційних, і новітніх формах, скрізь виявиться талант!

6.VI

Дощ і сніг. Сніг і дощ. Польща залита водою. Поля затоплено, ріки вийшли з берегів. Повінь загрожує врожаєві, зокрема картоплі і буряків. У «Кур'єрі Польському»: «100 літ не було такої жароти на Уралі і такого холоду в Італії». Тільки що (6 год. веч.) радіо з Москви — про «стихийное бедствие, посетившее Польшу».

Переклав «Музу і моди» на російську, думаю послати до «Літературної газети»³⁷.

Санаторій «Suplicowo».

Вечір. Фокусник Juliusz Nemo. Побачив. Фокусник цікавий.

У нас був Вишневський Станіслав, представник ткацтва. Мала бути для нас, він каже, ловля пстругів у заповіднику. Та ба!

7.VI

Ранок. Спіг валить. Не зразу навіть розтає. Забув записати, що в Катовіцах балет «Ромео й Джульєтта».

Krynica — чудове курортне містечко в лісистому міжгір'ї. Цілющі джерела. Але погода держить нас у кімнаті.

Останній день у Криниці — і перший день без дощу. Гуляли по місту, піднімалися фунікульєром на Паркову гору. Купив книгу «*Mickiewicz w poezji polskiej i obcej*».

10.VI 1962 p.

Напис на одному з будинків на вулиці Ordynackiej: «*W tym domu w latach 1949–1957 Leopold Staff poeta mieszkał i tworzył*».

Вчора (9) ми приїхали до Варшави. Сонце! Ввечері були в Палаці культури на «*Mazowsze*». Нова програма! Знаменито! Богдан звернув увагу на успіх таких народних і національних ансамблів скрізь. (Мойсев³⁸, Вірський³⁹, Вербовка, бандуристи, «*Mazowsze*», «*Slioñik*»).

Ентузіаст Барщевський підіймав нас на гору (30-й? 35-й? поверх) — дивитись на нічну Варшаву. Теж дуже гарно...

ЛИСТИ

1907-1956

1907

1. ДО О. К. НОВАЛЕНКА

5 жовтня 1907 р., Романівка

М. Романівка¹, 5-го жовтня

Шаповпий добродію!

Довідавшись з «Рідного краю», що Ви просите всіх присилати свої твори до другого тому «Розваги», я Вам посилаю свій вірш «Запорожська могила».

1911

2. ДО М. П. АЛЕКСЕЕВА

Початок червня 1911 р. Романівка

То есть позвольте! Вот единственые слова, которыми я могу начать письмо к тебе, милый мой Миша...

С чего ты взял, Батистини ты этакий¹, что моя алгебра и английский плохо идут? Пойми же ты, преословательный субъект (дочь Зубъектула), что у меня сам знаменитый Тутковский², старший брат еще больше знаменитого Тутковского³, которого ты знаешь... Мучит меня бесконечно... Что касается начала переэкзаменовок, то я, милейший мой, хотел тебя о том же спросить... Придется написать Вовочке⁴, а я, кажется, забыл его адрес... Положеньице!!!

Адрес Альбова⁵ (что касается лавочки «испанца»⁶, то деньгам, которые ему должен, несть числа): г. Винница Подольской губ. Русову. Кажется, больше ничего. Теперь, покончивши с сухими «деловыми вопросами», переходжу к музыке, поэзии, NZ⁷, Митеньке⁸ — etc., etc. — ну, много всякого добра⁹, как сказал Пушкин.

...О, милый мой Миша,
Любезнейший друг,
Придет ли Н...
К тебе, на твой луг,

О милый мой Миша,
Ты — не идиот,
Однако ж Н...
К тебе не придет...

Правда или нет?

Не возмущайся, это не слова для романса, а мимо-летный шутливый экспромт... «Каккаво?» — как сказал Молчановский¹⁰. Сие мудрое изречение, произнесенное Базилем, приводит мою душу в трепетный восторг и тело в восторженный трепет...

Черт возьми, как красиво я выражаюсь, да не с кем говорить. А писать, конечно, ленюсь. А между тем задумал две интересные (о, да!) статьи.

Да, скажи еще, ангел души моей, до каких пор мы прошли проклятого Берлица¹¹? До копца или нет?

Это вопрос весьма трагический, вроде гамлетовского «быть или не быть?». Ну, оно действительно так — т. е. я хочу сказать, что и я соскучился по тебе, Вове, Юре, Базиле (или Базиль?) и даже Сетеру¹² и Принсу¹³... Или по-русски говорят: соскучился «за», а не «по»... Я уже разучился говорить, ибо больше говорю с пианино, импровизируя и даже иногда «пиша» распречудесные вещицы.

Что касается романса — то, может, тебе годится вроде такого:

Сладковзвучная гитара — тара-тара
Издавала тихий звон-вон-вон,
«Mia bella, mia сага,*
Выйди, выйди па балкон, кон... кон...».

«Каккаво?» — не правда ли?

Ну, не сердись, драгоценный Шопен¹⁴ (издание 2-е, исправленное и дополненное), вот тебе Romans.

А впрочем, так ли это легко, написать romans? Ну, пока, вот тебе «Осенняя песня» — свободный, очень далекий от подлинника перевод из укр[аинского] поэта О. Олеся¹⁵.

Осень снова веет траурным крылом,
И в раздумья грустном шепчутся березы...
Листья опадают. В небе голубом
Тучи тихо вьются и роняют слезы.

* Моя прекрасна, моя мила (итал.). — Ред.

Максим Рильський серед дітей села Романівки. 1946

Максим Рильський і Юрій Смолич під час подорожі по Україні. 1949

Максим Рильський та Остан Вишня
на полюванні. 1951

Максим Рильський і актриси МХАТУ СРСР ім. М. Горького
Лілла Тарасова та Лінгеліна Степанова. Київ. 1949

В сердце уж увяли пежные цветы,
Светлый мир тюрьмою сделался печальной,
Умирает радость, гибнут все мечты,
Где-то льются звуки песни погребальной.

Эти стихи я послал в «Киевскую искру»¹⁶.

Ну, переписывание этой штуки (!) придало мне вдохновение, и я после ужина, на который меня только что позвали, попробую присочинить и romance *dedié* à m-lle N. Z.

Хм... Я начал задумчиво «крутить свой нос пальцами», что у меня служит признаком вдохновения.

Надо попробовать — конечно, сначала начерно, на грязном листке, валяющемся между темными кучами книг.

Вышла пара стишков. Кажется, 2-й лучше. Вот они:

ВЕЧЕРНИЕ ЗВУКИ
(*Пос[вящается] N. Z.*)

I

О, если б знала ты, как полон я страданья,
Какие потерял навеки я мечты,
Как гибнут лучшие, заветные желанья...

О если б знала ты!
Погас мой светлый луч. Иду путем тернистым,
А слезы-жемчуги все падают из туч,
Душа же моя звенит напевом серебристым:
«Погас мой светлый луч!»

II

Ночь — словно волны прозрачной лазури,
Тихо мерцают лампады небесные,
В сердце рождаются сказки чудесные,
Прочь улетают душевые бури.

Вижу я образ твой светлый и нежный,
Слычу я речи твои серебристые,
Вижу — сияют вновь очи лучистые,
Волосы вьются волною безбрежной.

Ночь словно волны прозрачной лазури,
Тихо сияют лампады небесные,
Вновь полетим мы в те страны чудесные,
Где замирают все отзвуки бури...

«Каккаво?» Впрочем, гадость и чушь... Однако же, попробуй написать хоть на одно из них музыку и присл [ать] мне. И вообще — и это уже во всяком случае — пиши ко мне, милый Шопен (он же Батистини этакий), по возможности больше и чаще, особенно об английском (сколько прошли). Спасибо, что не забываешь «старинных и истинных друзей»...

Да, мне ужасно скучно без моей компании — и в особенности без милого испанца... Что-то он там поделывает и «каккаво» он поживает?

Под влиянием твоего письма думаю также писать сегодня к Альбову-Русову.

А «недурственно» бы теперь, как говорит мой одип знакомый, пойти с тобой, Юрий, Вовою, даже «Глобиком» (сиречь Эшилептиком¹⁷) к испанцу выпить квасу и «укр [аинского] меду» и закусить халвой пополам с швейцарским сыром и маслинами, а также шоколадом. А? Какого ты мнения касательно сего предмета? Что это за анекдоты «a la Rylski». Сообщи мне.

Пиши, пиши, пиши, благородный друг. С соверш [енны]м почтением (как подписываются все приказчики и подрядчики — наверное, и «испанец» старший).

Максим Рыльский

З. ДО М. П. АЛЕКСЕЕВА

24 июня 1911 р. Романовка

Милейший Миша!

Ты чрезвычайно умно сделал, что прислал мне снова твой адрес. Твое письмо я случайно облил чернилами и адреса прочитать не мог. Поэтому написал тебе письмо по адресу: «Мироповка, Буча, дача кн. Крош [откина], и т. д., т. е. чепуху.

По латыни задано: Цезарь¹, гл. 10 (энрг. защита лагеря), и 11, I пункт (переговоры) — перевод, разбор и все слова написать (что я уже великолепно сделал).

К передержкам уже почти готов. Ленюсь тебе писать, ибо только что пообедал (и довольно плотно), а до обеда меня мучил Тутковский алгеброй и английским, так что мозг не работает, а желудок мрачно заявляет: «Хочу переваривать...» А для хорошего пищеварения нужно оставлять всякую деятельность и ложиться, подобно удаву, на кровать... Впрочем, что же я? Разве удавы имеют

кровати? Это интересный, естествоиспытательный (кажется, все буквы написал?) вопрос. Нужно будет его задать мистеру Каланче². Недавно получил письмо от Альбова. Жалуется на проклятые передержки и вообще «мрачно предан пессимизму»... Однако «взволновано не орет»³, а льет невидимые миру слезы⁴.

Жду письма от гм... гм... т. е. позвольте!! Так, вообщ... Вроде как бы приблизительно... Видишь, ввиду усталости мозга мое красноречие принимает туманно запутанный и мистически непонятный облик. По сему: Addio! Good bye (так пишется или черт его знает), my Alexcieff Misha. Рад безгранично моему..., т. е. твоему... романсу⁵...

Русов пишет, что, может быть, талантливый украинский композитор Степовой-Акименко напишет также на мои слова *романс*. Это будет «недурственно», тем более что Степовой уже (он очень молод, хоть и окончил, каж[ется], консерваторию) пользуется успехом и популярностью.

И все-таки мое письмо к тебе вышло длинновато... Это потому, что у меня не было времени и написать его короче (фраза одного известн[ого] писателя — забыл, чья!)

Максим Рыльский

4. ДО В. В. ИШИЛЕВИЧ

Киевъ літа 1911 р. Романівка

Вера Владимировна!

Я очень рад, что Вы и Софья Аполлоновна¹ не дали разрушиться моим надеждам, т. е. что я буду жить у Вас.

Из этой фразы ясно видно, что мы получили и Вашу телеграмму, и письмо.

Вероятно, я до 20-го буду в Романовке... Напишите, пожалуйста, можно ли уже будет тогда приехать (т. е. будет ли готова квартира). Пишите вообще что-нибудь, я буду «несказанно» рад: я начинаю здесь скучать — Вас нет, никто мне ни слова не пишет — и если б не охота... нет, я Романовки не могу себе представить без охоты.

Когда Вы были — я мог писать хоть стихи (значит — потому что Вы были?), а теперь я мрачен, как Мазепа, и одинок, как Шильонский или вообще какой-угодно узник².

Однако, самое скучное — жаловаться на скучу, а потому...

Разве я знаю, что потому?

«Я буду петь пока поется» — да, это прекрасно, но когда НЕ поется?

Не знаю, почему дождь, который тихо моросит за окном, навеял на меня мысли о розовом майском вечере... тихом, задумчивом, как мечтательная девушка; о садах, осыпанных белыми цветами, о далеких песнях... о голубой реке, на которой радужными огоньками, фантастическими отблесками играют умирающие солнечные лучи; о несущих тени на землю грациозных тучках; о юных желаниях умчаться в таинственную, манящую и влекущую даль, в царство любви, красоты и песен...

...Ну, это уж черт знает что такое, это поэзия в прозе, а не деловое письмо. Это совершенно «некстатейное» отступление, излишние разглагольствования. А поэтому: до скорого свидания. Мысленно, перелетая горы, поля и долины, жму Вашу руку.

Искренний привет Софье Аполлоновне.

Ваш Максим Рыльский (т. е. Миша, Мусине³ и т. д.)

P. S. Простите, что не привез Вам Мопассана; привезу в след[ующий] раз, т. е., вероятно, 20-го.

Привет от наших...

1913

5. ДО М. П. АЛЕКСЕЕВА

12 *чeрвня 1913 р. Рожанівка*

Бог с тобою, Мафусайл¹, напишу я Тебе письмо, хотя и не знаю, получишь ли Ты его. Да не смущается Твой дух от надписи «Отель Кане»² и т. п.: я, Твой недостойный друг и почитатель Твоих талантов (касательно «орнамента»³), приехал дня на два в Киев, и если б Ты не вздумал убежать отсюда как раз перед моим приездом, мог бы и свидеться здесь с Тобою. Но не суждено, мой ангел. Ты вот что, Миша (как говорит батюшка). Писал Ты мне в своем предпоследнем письме, что, дескать, скуча смертная одолевает Тебя, и что Ты не на-

ходишь лучшие занятия, чем сидеть и зевать. В этом — огромная ошибка а) логическая, в) психологическая в с) методическая:

а) «Ничего не делать и удивляться, почему скучаю на свете — это даже не остроумно» (почти Писарев⁴).

в) Зевота (?) в буквальном и переносном значении слова вредно действует на психику.

с) Ничего не делая — не сделаешь ничего.

Я уже умалчиваю о том, что при неосторожном разевании рта челюсти могут заскочить одна за одну и Ты осталешься с открытым ртом, как символ скучающего человечества до пришествия... доктора, который за твой пагубный образ мыслей «покритикует тебя доброю российкою пощечиною» * (обычный способ эскулапов лечить от вышеупомянутой болезни).

Шепчу я Тебе на ухо, душа моя: если Ты не согласен, что «жизнь на радость нам дана», то Ты сапогами думаешь⁶ и Тебе грозит печальная участь трегубовского индюка (В. Игнатович⁷ тут не при чем).

Мишенька, солнце, радость, лазурь, цветы... — чистая вода и белая девушка, стройные ноги которой омывают волны, белая девушка в венке из златоцветов — вот как и ужно представлять себе жизнь. Скучать мы будем после смерти, в раю. А если попадем в какое-нибудь другое место, то будем сочинять эниграммы на чертей.

Аmen.

Максим Рыльский

Бог его знает, какое число сегодня. Месяц июнь.
Г. 1913.

Заканчиваю большой реферат «Когда волнуется желающая нива»⁸ (к характеристике лермонтовской лирики) и думаю приняться за другой «Лейтенант Глан⁹ и поручик Печорин¹⁰» А ты???????????? и т. д.

6. ДО М. П. АЛЕКСЕЕВА

12 июня 1913 г. Романівка

Милый мой Бен-Акиба!

— Прямо к делу: Микешка¹-свинья, говоря между нами, хотя и славный человек... Зато Стан[ислав] Бон

* Соловский⁵, Журналистика екатерининского времени.

лесл [авович] ² — человек бегередный ³, дал мне темы (т. е. паметил) интересные и как раз подходящие к тому, чем я теперь интересуюсь,— а интересуюсь я преимущественно вопросами религиозного и — в некоторой степени — нравственного характера. Хочу даже написать особый специальный очерк «О религиозном творчестве». Насчет Пушкина и Лермонтова бродят кое-какие мысли, да все такие крамольные, что боюсь и высказывать их перед стародумом-батюшкою ⁴, сколастиком Ф. П. ⁵, знаменитым словесником Алфеновым Мафусаилом ⁶, и т. п.

Твой разговор с Микешкой описал ты очень живо и художественно и доставил мне несколько приятных минут.

Повесив грозные усы,
Глаза вперивши в потолок,
Микешка смотрит на часы:
«Ах, у меня сейчас урок!»

«Сей способ изгонять друзей
Хорош!» — нам скажет стар и мал...
Но если б он запел — ей-ей,
Еще б скорей ты убежал!

Вот и эпиграмма — достоинств художественных не имеет, зато а) написана без помарок и в) полна искреннего чувства.

Примечание 1. Микешка прежде глаза вперяет в потолок, а потом смотрит на часы, а отнюдь не делает этих двух действий (!) одновременно, что и невозможно.

Примечание 2. Славянизм сей употреблен (sic.) а) для большей соли и в) для размера

Contra spem spredo
Пусть воет буря — день весенний
Лучом играет из-за туч.
Пусть предан буду я гиение —
Но я надеждою могуч!

Пусть мрак чернеет!.. — Фистулою
Микешка о любви поет
И вместе с тощою женой
Детей по пятницам сечет!

Правда, он хоть не сечет, но зато «приучает» к пению — явление адекватное. А все-таки он миляга, Дмитрий Николаевич, и я рад бы был, если б нам удалось

устроить с ним вечер ложноклассицизма. Я, вероятно, скоро буду в Киеве, я ты напиши мне, оставшись ли ты или уезжаешь, а если уезжаешь, то куда.

Целую, обнимаю и т. п.

М. Рыльский

Слушай! Мы остались не в Дураках (странные заведение!), а в гимназии В. П. Науменко.

1914

7. ДО М. П. АЛЕКСЕСА

7 липня 1914 р. Романівка

Радуйся, Мафусайл!

Великий день пришел: я пишу тебе письмо. Как это тебе нравится?

1) Да, Ты прав, говоря, что делаешься завзятым охотником. Так оно и есть: Твое письмо уже пропитано охотничим духом... Ведь признался — врешь ты про свою встречу с медведем (да и каким равнодушным стилем врет, негодяй!), про «десять» дней «осиянной красоты» (А. Н. Головань¹ уверяет, что таких дней... то есть ночей... было у тебя не более трех. А ведь ему-то уж как не знать, своднику... pardon, репетитору и другу твоему?), про то, что жить скверно и т. п. Кстати, между нами: отчего это только что названный друг и репетитор обладает тем же свойством, что и Юра², — влюбляться в твои «предметы». Впрочем, Юра, кажется, ловчее несколько это проделывал, вечная ему память... То есть, я хотел сказать: славный он парень, хотя и студент. Последнюю оговорку не принимай, пожалуйста, на свой счет³.

Пишу я это письмо вместо того, чтобы учить физику. Но ведь пойми же, что я тебя люблю (черт тебя возьми сон сим... иди ты к... как добавил бы Александр Иванович Гри-Гри⁴ для придания большей нежности...) гораздо больше, чем даже тригонометрию, а не то что физику.

Насчет Бодлера⁵ и декламаций у костра я тебе скажу, что велю бумаге моего письма (стиль-то каков!) краснеть за моего талантливого, но погибающего друга. Ты бы учился эстетике у кабардинцев⁶... Ты бы вслушивался в шум и музыку реки — куда лучше не то, что Бодлеров,

а даже Павлов Тулубов⁷... Ты бы Шекспира почитал⁸... Ты бы мне еще одно письмо написал... Ты бы влюбился... Гм... черт возьми.

2) Перехожу к деловой части письма.

а) Дуся⁹. Ну-тесь, молодой человек! Замуж заставляют выходить? То-ись как же это? А, например, ты-то как при этом случае? Я подозреваю, что жених — это кто-нибудь из братьев Голованей, или — говоря серьезно — блестящий генерал-аншеф лет этак 87... Ты постараися... Предпочитаю, чтобы у тебя была женой Дуся, а не дочь какого-нибудь гнусного кабардинца Бэла с неимоверно громадным носом и первобытным состоянием интеллектуальных способностей.

А впрочем, скажу, положа руку на плечо * не женись, брат Митюха. Глупости это. Ты бы Шекспира почитал...

в) У тебя там фазаны, форели, медведи, бодлеры,— а у меня вот иволги в лесу играют на задумчивых летних флейтах,— и я счастлив. Почти.

* * *

*

Посы[яща]ется] М. Алексееву

Лето стоит в зеленои чаше,
Украшенной листьями.
Пенои плывут облака
В вине голубом.
Флейта звенит... Цветы пестреют
Над чашей глубокою.
Может быть, бог его пьет,
Вино голубое?

M. Рыльский

7. (или 8-го? Нет, 7-го) июля 1914 г. М. Романовка
P. S. Ты бы Шекспира почитал.

Как пишется «Гинзбург»¹⁰ по-французски?

Я предлагаю следующее написание: Guinesbourgue,

---

* Твое, конечно.

В. ДО М. К. ЗЕРОВА

4 квітня 1923 р. Романівка

4 квітня 1923 р.

...Але коли ж бо воно дійде до Вас, оце писання?

Любий приятелю!

Гадаю, що маю право так звертатись до Вас, хоч по іронії долі нам і досі не прийшлося, як-то говориться, особисто спізнатись. Я отримав одного дня і колективного листа Вашого, і Ваших приятелів, і Ваші поезії. Це було, здається, 30-го квітня¹. Я якраз лежав недужий — та й зараз почиваю себе не найкраще. Кашель і всяка мерзота...

Оточений різними дріб'язковими людьми і стосунками, всякими безконечно одноманітними папірцями із «Нар-образу»² і т [ому] под [ібною] прозою, — я прямо оживаю, коли отримаю звістку од когось із товаришів по Париасу. На жаль, доля мене цим не дуже часто тішить. Ваш лист, Ваш і вірші для мене — як подих а оазису. І коли якось, здається під час нічного безсоння, я почав думати про назву для Вашої збірки³, то прийшло мені до голови, що для мене особисто вона зватиметься власне Оазис. Але це назва — тільки моя. Взагалі ж я розумію, що нема пічого важчого, як підібрати назву до збірника поезій. З одного боку Сділла банальності, а другого Харібда претензійності⁴... Крім того, назва повинна бути синтезом усієї книги. Правда? Такі назви, як «Кобзар»⁵ або «Стихи о Прекрасной Даме»⁶ — це діло щасливого випадку чи, може, особливої геніальності. Великий майстер новели Чехов⁷, на мій погляд, невдало називав багато своїх оповідань (вірний принципу скромності, сірого, матового кольору)... принаймні я часто забував назви його справжніх шедеврів, а що ж є страшнішого для мистецтва, як забуття?

Так ото скільки не міркував я над Вашою книгою (а її фізіономію я собі уявляю, навіть бачу) — все безрезультатно. Звичайно, ніхто з нас не має такого права на античну (міфологічну, чи що) назву збірки, як Ви⁸, але тут власне і приходиться задуматись, щоб не поглинула коштовної книжки Харібда претензійності. А тому я розписуюсь у признанні свого безсилия.

Книга ж буде прекрасна! Перекладасте Ви якраз те, що Вам найближче,— класиків і «парнасців», і кожен Ваш переклад дає надзвичайну втіху своєю свіжістю і натуральністю. У мене навіть таке враження, ніби переклади Вам даються ледве не вільніше, як оригінальні поезії. Щодо останніх, то можу тільки милуватись строгостю їх стилю, прозорістю рисунка,— і жаліть, що читачів для їх, здається, треба рахувати одиницями. Niestety!* Вірші Ваші читатиме і Коряк⁹...

«Александр [ийские] п'єсни» Кузміна¹⁰ я дуже люблю, але чи варто ставити з їх епіграф до сонета, що внутрішньо нічого спільногого з ними не має? Чи, може, я забув — бо читав їх давненько... В прекрасній «Діві» жито і ряст цвітуть одночасно — це трохи суперечить ботаніці, але не поезії. Щодо «Класиків», то рішуче повстаю проти терміну «лірники — півбоги»¹¹. Правда, це Куліш¹² хотів падати воздушності цьому терміну («жайворонок, лірник одинокий»¹³) — але кінець кінцем в уяві українця при слові лірник маються не Аполлон чи Гомер¹⁴ з грецькою лірою, а сліпець у світі, з хриплим голосом й пискливим струментом, в супроводі котрого він співає «Лазаря»¹⁵. А це асоціація навряд чи бажана. Вже краще було б «кобзарі-півбоги». Кобзар, бандуррист, «божий чоловік» — це вже більше підходить до Вашого образу. Не думаю, щоб Ви гнівались за ці замітки. З присланих Вами віршів мене особливо розворушив і розчулив «Овидій»¹⁶. Щодо порівняння з західними різьбярами, що для окружних орд, для скитів-дикунів різьбили з мармуру невиданих богів,— то різниця між «тими» і «цими» та, що скити елінських різьбярів цінували, а... що й катати!

Я собі як прекрасну мрію маюю можливість працювати укупі з Вами, з пп. Якубським¹⁷ та Філіповичем¹⁸, коло одного літературного діла. Ачей найшлись би і ще товариші, котрим не зав'язано очей на ту істину, що коли не брати на свій корабель нічого з минулого, коли покоряківському способу «розпаплюжити» усі традиції, то корабель врешті піде до dna. А ми б збудували Арго!¹⁹ Між нами були б і досвідчені керманичі — Зерови, і захоплені мрією про золоте руно невідомих берегів Тичини²⁰... І це було б мистецтво.

* На жаль (польськ.). — Ред.

Безграмотного фіглярства кинішкіх пророків я не ві знаю і в щирість їх не вірю. Це так як Алешко²¹: писав, писав «очі-ночі»... нараз ударив себе по лобі: дай-но буду футуристом (взагалі «истом») — і написав «Бузівка»²² і т. п. Це таке все дешеве, що мене нудить — не як од сараджевського коп'яку, а як од пайпаганшого самогону. Що може бути «страниче» деяких молодих поезій Метерлінка (знаю їх тільки з рос[ійських] переклад[ах]), — а між іншим, яка краса! Бо там є дві речі, що даються лише природою: щирість і талант.

Ви пишете про переклади з Міцкевича. У мене їх ще нема, а це тільки мрія моя перекладати «Пана Тадеуша»²³, з котрим зв'язано для мене багато любих спогадів. Я думаю, що на вкраїнськ[ій] мові «П[ан] Тад[еуш]» ззвучатиме натуральніше, ніж по-російському: цілих перекладів я не читав, але якось прочитав Мейв переклад²⁴ одної глави, досить зручний... але де ж добродушний аромат Міцкевича? Зовсім згубився.

Перекладання «Пана Тад[еуша]» вимагає, на мій погляд, може, ще більшої майстерності, піж його ж сонети. Треба власне зберегти аромат, у котрому — все. Фігура Войського з рогом, суперечки про хортів, світла Зосія²⁵ — все це таке польське, таке міцкевичівське, таке своєрідне... і все-таки вірю, що перекладу хоч глав зо дві (Полювання; Кохаймося і т. п.) до виходу Вашої «Антології»²⁶. Зараз у мене і книги нема під рукою — є тільки томик з «Валенродом»²⁷ і ще дечим... Моя ж бібліотека давно розвіялась («подих історії») — а доставать книжки так трудно у нас. Досить того, що я зараз читаю зовсім випадкову річ: «Niebieskie świdaty»²⁸ Кожевньовського... А то навіть «Разведчика»²⁹ доводилось читати.

Переклав я із Шеньє віршік «Флояра»³⁰ (що його перероблював Пушкін в своїй «Музе», і із Готье — «Chinoiserie»³¹. Почав також перекладати знамените «Що говорять ластівки». Знання мови у мене далеко не завше хапає — з якою приємністю я б заглибився у франц[узьких] поетів а людиною, котра там себе почував як удома... На жаль, таких людей біля мене нема.

Віршів я чимало посылав П. П. Филиповичу, думаю, що там і для вечірки пайшлися б. Коли-небудь, остаточно обробивши, пришлю Вам своє «Пародження Афродіти»³⁴.

Щоб не забути — родився я 7 березня³⁵ 1895 року.

Писав би ще — але одкладаю до другого разу. Вибачте за цей прегидкий папір.

Ваш Максим Рильський

До речі! Чи отримали Ви «Синю далечінь» з моїм написом?³⁶

1924

9. ДО П. Г. ТИЧИНИ

6 березня 1924 р. Київ

6 березня 1924 р.

Дорогий Павле Григоровичу!

Ваш лист і втішив мене, і засмутив. Засмутив — бо невже Ви можете повірити, що між нами пройшла якесь тінь? З якої причини? Яка? Не розумію.

До киян Ваše відношення не знаю, чи має рацію: приймні як тільки я зайду до Зерова — він читає мені Ваші речі; як тільки заговорю про Вас із Могилянським¹ — лице його спалахне молодою радістю. По-моєму, Вам, Вам жалітись на брак любові в кожному разі не можна. А що в інтригани... то де їх нема? Я приймні силкуюсь так жити, щоб їх не помічати.

Ваші уваги про «Вікна говорять»² пришліть. Я цю річ люблю. Мені здавалося, що й Вам вона повинна бути близьча од інших моїх писань, а тому — скажу правду — мені трошки цібі боляче не те, що Ви бачите в їй вади (очевидно, вони є), а що Ви найменшого теплого слова не нашли для неї.

«Два світи», кажете Ви, «стоять один проти другого». Так, і вони контрастують. Це ті самі гетевські дві душі в одних грудях — так же? Так чому ж Ви хочете, щоб я зміг їх у своїй речі, написаній у тонах натяку, примирити, погодити? Просвіт у синтез, одначе, по-моєму є: 1) любов до землі (впавши на коліна...) і 2) до голодної дитини (...одбирас дитина в дитини...) — і, як фінал, «срібний корабель», що пливе в майбутнє. Хіба тут нема «стержня»? Хіба воно вглибині, попри розірваність окремих частин, не об'єднане?

Окремі місця, на Вашу думку, темні. А хіба — і Ви це знаєте — хіба не буває темноти як художнього прийому (Малларме³, наприклад)?

Ваші уваги більш детальні прочитаю з великим інтер-

ресом, коли Ви не втратили охоти хоч зряди-годи листуватися зі мною. Збірки Вашої жду -- і не тільки я — з великою нетерплячкою. А то щось нудно «на Парнасі».

Тт. Хвильовому⁴ й Сосюрі прошу передати уклін. Сосюрі, зокрема, дякую за «Осінні зорі»⁵ — це книжка, що дала мені велику радість.

При першій змозі перешлю «Дві поеми»⁶ (як це смішно — вони, приїхавши з Харкова до Києва, знов вернувшись туди).

В [идавництв]у «Червоний шлях» передайте, будь ласка, що я теж вважаю рахунки скіпченими, але прошу пакт про термін права видання переробити так, як в [идавництв] во обіцяло.

Завжди Ваш *Максим Рильський*

10. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

Літо 1924 р. Романівка

Дорогий Михайле Михайловичу!

Кортіло б мене написати Вам довшого листа, та почую себе препогано: схопив флюс та ще й запалення надкосниці, що, звичайно, не сприяє широкому та веселому листуванню. Все-таки користуюсь із тієї нагоди, що брат¹ іде до Києва, і пишу Вам цих кілька слів.

Я — поки не було у мене цієї погані — почував себе незле, ловив рибу, писав і т. д., але скучав за Вами і взагалі за Парнасом нашим. Тепер якось зовсім погано на душі, — але — tout passe! *

Напишіть мені хоч кілька слів, Михайле Михайловичу, потіште мою душу! Ви ж мою адресу знаєте? (Ст. Кожанка, Півд[енно]-Зах[ідн]ої заліз[иц]і, с. Романівка, Культгосп Ветеринарно-зоотехнічного інституту², мені). Прислав би Вам дещо з написаного мною за цей час, та — іншим разом. Як будете писати до Чернігова, передайте привіт Вашій доньці та синові і Маркові Вороному³.

Стискаю руку

Максим Рильський

Що там з Павлом Григоровичем⁴ робиться?

* Все минає (франц.). — Ред.

11. ДО М. П. АЛЕКСЕЄВА

19 вересня 1924 р. Київ

Дорогий Мишенька!

[...] Очень грустно, что после Твоего приезда отношения наши, так мило возобновленные, снова оборвались. Это нехорошо, Мишенька, а потому предлагаю: 1) написать мне (нам¹) письмо, такое хорошее, какие ты писывал когда-то, в дни нашей романтической юности; 2) приехать в Киев. Право, приехал бы Ты, Михаил, прочел бы какой-нибудь доклад, блеснул бы и т. п. ... Тем более, что пиво в Киеве сравнительно недурное.

Я тебе все собираюсь послать свои книжки и падеюсь, что сделаю это, но еще лучше было бы, если бы я их тебе вручил лично.

У нас, в литературном мирке, кажется, нет никаких интересных новостей (в Киеве). Так, что-то люди пишут, о чем-то даже спорят, а скучновато.

Как там чайльдовская пьеса²?

Что ты сейчас делаешь, пишешь, издаешь и т. п.

Ну, целую крепко

Жду.

М. Рильський

19 січня 1924 р.

1925

12. ДО Л. П. ПАПАРУК

21 січня 1925 р. Київ

Шановна товаришка!

Дуже Вас прошу влаштувати так, щоб учень 7-ї гр[упи] II трудшколи¹ — і причому прекрасний учень — Прейс міг брати книжки у бібліотеці для досліж, а то він остильки розвинений, що йому просто нема чого брати в бібліотеці дитячій, куди його направлено.

Зарання дякую.

Завжди Ваш М. Рильський

21 січня 1925 р.

13. ДО М. К. ЗЕРОВА

14 червня 1925 р. Романівка

Сьогодні отримав стенограму¹. Виправив і посилаю. Спасибі Тобі, що прислав, але зовсім не спасибі стенографістам.

Дорогий Миколо!

Вибач, що не віддав Еренбурга² перед від'їздом. Він на Бульйонській³, і коли Ти звернешся до господині (Катерини Миколаївни Очкуренкової⁴), то вона Тобі його дастъ.

Риба поки що не ловиться (година кепська), «Тадеуш»⁵ посувается потроху. Берг⁶ подекуди до безобразія далеко переклав. Сподіваюсь, що за літо принаймні дві глави нашкварю. Самостійної «творчості» щось поки нема — чи не «изсяк» я, чи справді «Буря й спіг»⁷ не останній мій зшиток.

Коли юхатимете на неокласичний зліт⁸ — сповісти за кілька день. Тисну руку. Всім привіт — Софії Федорівні⁹ і малому неокласикові¹⁰ зокрема.

Чи Платонович¹¹ передав Тобі моїх «Кентаврів» (з Ередії)¹²? Як він? Що він?

Твій *Максим Рильський*

14 червня (тільки сьогодні отримав Твого листа)
1925 р.

Романівка

P. S.

Додаю переклад із Метерлінка¹³.

14. ДО М. К. ЗЕРОВА

19 липня 1925 р. Романівка

Дорогий Миколо!

Посилаю на суд Твій мій «опытъ въ новомъ родѣ»¹. Якщо він на Твою гадку годиться — то передай його, будь ласка, Дорошкевичеві² для «Життя й революції»³.

Ще одно: як Ти точно перекладеш першу строфу «Парсіфalia» Верленового⁴? Я там все-таки не розумію

отого місця: «Sa pente vers la Chair de gargon vierge que cela tante d'aimer les seins légers» * і т. д.

Пришли переклад (точний), бо у мене є надія, що я міг би таки перевіршувати цього бісовського сонета. Так, напр.:

Він, лицар, переміг прекрасних дів — і спів

їх ніжних слів, і...

і т. д.

Ну, всього кращого. Певно, скоро буду в Києві. Привіт!

Твій Максим Рильський

15. ДО М. К. ЗЕРОВА

Кінець липня 1925 р. Київ

Дорогий Миколо!

Це просто фатально. Вдруге був у Києві, тричі (у другий приїзд) заходив до Тебе — і все не заставав. Передаю Еренбурга — я думав, що Ти його вже взяв.

Кінчаю 3-тю пісню Тадеуша. До речі, купив собі още рос[ійський] його переклад за редакцією Польового¹ (вступ Мінаєва² — олександристським віршем, неале, сама поема (я тільки продивлявся) не знаю ким перекладена, але мені не подобається) «легкий» чотирисловий ямб, зовсім не той стиль і т. д.

Мене що в моєму перекладі іноді непокоїть — так це рими (і не тільки це, розуміється). Але й надто вишукані, модерні рими теж не підходять до простого, прозорого, старосвітським серпанком повитого Міцк[евича].

16. ДО М. К. ЗЕРОВА

1 серпня 1925 р. Романівка

Як бачиш, я залишив-таки дощ братом¹, хоч у первозворі він і сестра. Образу це, по-моєму, не псує, — а «мжичка», «дощиця», «дощавиця» було б дуже фальшиво і не пасувало б до простого тону Свивого співу.

Тепер таке. Я, певно, ще пробуду в Романівці до 15—20-го. Зрештою, біля числа 20-го буду в Києві. Я б дуже просив тебе відшукати для мене рос[ійський] переклад «Теплиці» Метерлінка: «O serre au milieu des forêts!» Здається, є у Брюсова³: «О теплица среди лесов». Я, призначившись, переклав³, абе боюсь, що подекуди дав не те, що

* Його склоніність до тіла хлон'ячого незаймалого, що спокушила його любити легенькі груди (франц.). — Ред.

треба: вірш дуже капризний і темний (і прекрасний). Крім того, неодмінно хочу перекласти Малларме: «La chaise est triste...»⁴. Якщо в тебе нема Малларме, то, будь ласка, найди де-небудь, і забудь про давній гріх «якогось» М. Р. З його потворним «Слухай, серце, спів матросів»⁵.

Оде і все. Щодо «Тадеуша», то почав 4-ту книгу, але робота не дуже «спориться». В початку літа було підряд два дні, коли я перекладав на день п'ять друкованих сторінок... Тепер насили видовбеш сторінку, та й то не щодня.

Голоск [еви] ч⁶ обіцяв мені прислати «Крізь бурю», але й досі ще не маю. Як брюсовська збірка?⁷ Вийшла? А антологія російських поетів?⁸

Твій Максим Рильський

1-го серпня 1925 р.
Романівка

Щодо кентаврів, то я не з усіма твоїми
поправками погоджуєсь, але про це потім.
Я обдумаю ще один варіант.

17. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

17 серпня 1925 р. Київ

Дорогий Михайлі!

Вже втретє (коли не рахувати того, що був сьогодні — і вчора — і в Академії) заходжу — і пе застаю тебе.

Завтра буду години в 2—2 1/2 в Академії¹, а якщо там тебе не буде, то піду в «Життя й революцію». В редакції «Ж [иття] й р [еволюції]» — якщо вона і тепер же не дасть мені гонорару² — я буду лише для того, щоб побити вікна і «хлопнути двертьо».

Залишаю тобі свою книжку.

Твій Максим Рильський

17 серпня 1925 р.

18. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

14 вересня 1925 р. Київ

Дорогий Михайлі!

Коли я не помиляюсь, то разом з тобою у «Віллі Буюрнус»¹, славній іменем Валеріана Поліщука², проживає і Віктор³. Тому до вас обох звертаю цього листа, хоча

наперед кажу, що цікавого в йому мало буде, бо зовнішні обставини до того спричиняються: передчасно холодна осіння сіра погода (треба бути молодим, щоб таку погоду любити). «Життя і револ [юція]», здається, й на думці не має платити своїм співробітникам і взагалі чортзна-що. Вчора тільки мав присмій момент: був у Павла Григоровича⁴ (він уже кілька днів у Києві). Він пише якусь велику річ — гекзаметрами⁵, додав соромливо — і читає тільки епос: Мільтона⁶, Міцкевича і т. д. Серед розмови раптом пропонував: «Давайте як-небудь поїдемо в Індію» — і взагалі був як завше милий. Про Пилипенкове⁷ Капостівство⁸ згадує з неприхованим сумом. Я сьогодні маю занести йому книжку, але з огляду на те, що 1) він нікуди неходить і ніхто про його приїзд не знає і 2) у подвір'ї в його лихі собаки — хочу, за його дозволом, прихватити з собою кого-небудь із моїх побратимів-неокласиків. А тепер — справа. Вкладаю разом з цим листом лист мого господаря, Івана Афанасьевича Очкуренка, до завідуючого винним шідвалом у Масандрі і рекомендую вам обом одправитись туди (це ж здається недалеко): у листі дано досить прозорий патяк на те, що ви обидва не тільки славнозвісні літерати, вчені etc., але й досить точні знавці вина. Завідувач підваду — хороший приятель Очкуренка, українець — і зуміє зробить відповідні з листа висновки, це б то належно угостити вас.

Адреса точна його така:

Массандра, Новый Подвал,

Иван Михайлович Андрущенко

(адресу написав на общепонятном языке, щоб показать свою об'єктивність у національному питанні.)

Стискаю руки, цілую.

M. Рильський

Київ, 14 серпня

Моя адреса:

Бульйонська, 14, пом [ешкання] 2, М. Рильському

19. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

22 вересня 1925 р. Київ

Київ, Бульйонська, 14

Любий друже!

Отримав твого листа още позавчора (20-го). Думаю, що досі й ти одержав мого листа до тебе та до Вікт[ора]

Плат [оновича]¹ з «рекомендацією» до Масандри. Я ж сподіваюся, що Віктор уже в Буюнусі!

В літературному світі особливих новин нема («всё на світі» і т. д.), Лебідь² поки що птиця безнадійна, хоч і не признається в цьому. Я до його завтра чи післязавтра ще піду. Напишу тоді більшого листа, хоча уж є й не певен, чи він тебе в Криму застане.

Максим Рильський

22 вересня 1925

20. ДО Л. П. ПАПАРУК

11 листопада 1925 р. Київ

Шановна товаришко!

Краще пізно, ніж ніколи. Отже, посилаю Вам свою книжку¹.

Крім того, маю до Вас прохання — ще й не одне, а кілька.

1) Здається, Павло Григорович² залишив у Вас 8-ме число «Життя й революції»³. То, може б, Ви передали цю книгу⁴ через моого небожа?

2) Я ніколи не маю часу зйти до Вашої бібліотеки. Тому, будь ласка, віддайте цю книжку, що я посилаю (Женщина), і візьміть для мене що-небудь із сучасних авторів (напр., Конрада⁵, Генрі⁶, Едшміда⁷, Ж. Ромена⁸). Краще дії книжки, і теж передайте через небожа. Свій номер я забув, але ж це там легко пайти.

3) Будьте ласкаві, улаштуйте також, щоб мій Петрусь знову брав у Вас книжки, а то воно таке несміливе, що без мене боялось досі і в бібліотеку піти, а читати не має чого.

Дуже мені незручно, що утрудняю Вас, але, може, коли і я Вам у пригоді стану.

Тисну руку.

Ваш Максим Рильський

11 листопада 1925 р.

1926

21. ДО М. К. ЗЕРОВА

27 квітня 1926 р. Київ

Дорогий Миколо!

Передаю дві перші книги «Тадеуша» в падії на ласка-
вий перегляд і уваги,— відчуваю в тому кончу потребу.
А що я в неділю не прийшов, то, звичайно, це безрезультатство
з моєго боку, але — єсть усякі смягчаючі обстоятельства,
між ними й те, що лише сьогодні дописав другу книгу
(і то там є два рядки неперекладені — ву, це все-таки
мало). До п'ятниці неодмінно забіжу. Дальші книги пі-
дуть у мене легше, бо перша редакція в них, здається ме-
ні, краща. А з 5-ї книги якось я ніби вже зовсім на при-
ятельську ногу став з паном Адамом — «Что, брат Миц-
кевич?»¹ — «Да ничего, брат, так как-то все...»

Тому й плекаю гордовиту надію, що до осені матиму
готових 10 книг, а восени і дві останні кіпчу [...].

Максим Рильський

27 квітня 1926

Привіт Софії Федорівні і неокласикові.

22. ДО М. К. ЗЕРОВА

26 липня 1926 р. Чернігів

Дорогий Миколо!

Пишу кілька слів із Чернігова. Город нарочито мілій:
на будинку суду — гніздо буслів; у городському сквери-
ку — горлиці воркують; старі будинки руйнують, щоб на
їх місці садить — садки. Словом, дуже хороше. Ми з Апа-
нієм¹ урядили тут славний неокласичний скандалчик.

А тепер — сонет про Тополю (пам'ятаєш, ми з тобою
говорили про трагічну долю тополі, що ніяк не може ак-
ліматизуватися на Вкраїні? Так от я агадав її тут)². [...]

Кінчаю 9-ту пісню «Тадеуша»³. Сливе певний, що —
si fata sinant* кінчу в глибоку осінь усю поему.

Як «Метаморфози»⁴? Як самопочуття? Як кримські
цикади, співані Драєм⁵? Пиши! (На мою київську ад-
ресу: Булльйонська, 14.)

М. Рильський

26 липня 1926 року

* Якщо доля дозволить (лат.). — Ред.

1927

23. ДО В. А. ЗОЛОТАРЬОВА

27 травня 1927 р. Київ

Даю честное слово, многоуважаемый Василий Андреевич, что на этих же — ближайших — днях ликвидирую свои грехи перед Вами¹.

Горю желанием прослушать еще раз — и услышать написанное после того, как я у Вас был. Проекты разучить оперу для домашн[его] исполнения — вещь, действительно, интересная; от души хотел бы ее осуществления.

Что касается перевода на русский... Ну, да об этом еще поговорим.

Ваш М. Рильський

24. ДО П. И. ФИЛИПОВИЧА

5 липня 1927 р. Київ

Дорогий Павле!

Довго я думав і постановив, що співробітництво мое можливе¹.

1) Коли виступ не буде сепаратний і 2) коли ред[акція] надрукує вірша, що при цьому прикладаю², — вірша, без якого мотивування не прийнятого попередньою редакцією. А з «Адонісом і Афродітою»³ почекаю.

Стискаю руку!

Максим Рильський

5 липня 1927 р.

25. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

24 серпня 1927 р. Київ

Дивно мені, любий Мих Мих, як-то можна обвинувати людину, що вона нічого не пише, не давши їй своєї адреси¹.

Пишу з жорстокого похмілля, хоча взагалі проваджу тверезий спосіб життя. Річ у тому, що вчора я і мій брат Іван стріляли з Вороним², і він повів нас у пивну. Після того цішли в другу, зустріли Волошина³, пішли в «Грузію»⁴ etc. Вороний «заливал» про «Ваньку Буніна⁵», «Сашку Купріна»⁶, «Костю Бальмонта»⁷ і т. д. і лаяв безобразно Садовського і Саксаганського. Коли я заув-

жив скромно, що останній все-таки найбільший актор на Вкраїні, він крикнув: є в мільйон разів більші!

- Хто ж?
- Кропивницький.
- Так він же умер.

Вороний промовчав, але, очевидно, за «в мільйон разів більшого» має себе.

З привітністю прочитав учора статтю Т. Максимовича⁸ про «Три долі». Непогано пише той Максимович.

Оскільки я розумію, з тобою П[авло] Г[ригорович]. Цілуй його. Цілую Тебе. Vivat!

M. Рильський

24 серпня 1927 р.

Пишу поему, їй-богу! Секрет, про який говорю всім.
Дружина вітає.

26. ДО Л. М. РЕВУЦЬКОГО

2 грудня 1927 р. Київ

Дорогий Левко!

Посилаю свою спробу — не знаю, як вона тобі здасться¹.
Коли що не так — негайно напиши, я ще раз попробую.

НАША ПІСНЯ

(*Присвячується 10-й річниці
Київського музично-драматичного
інституту ім. Лисенка²*)

Ти довго, скована, стогнала у неволі,
О пісне-страднице, тужлива і сумна,
І ми несли тобі свої одвічні болі,
Щоб вилить у сльозах і виплакати до дна.

І враз — почувся грім гармати,
І стрепенувся день крилатий,
І темний мур навіки впав,
І ти давениш, і ти палаєш,
І нам серця оповидаєш
Огнями радісних заграв.

Гей, браття! Ми йдемо, і нас ніхто не спинить!
Немає вороття, вперед наш юний плях!
Хай наші імена у забутті загинуть,—
Ми живемо в піснях!

Максим Рильський

Коли ця річ підійде, також напиши, щоб я не турбувався про долю своєї «дитини».

M. P.

2 грудня 1927 р.
Київ, Бульйонська, 14

1928

27. ДО М. Є. ІВЧЕНКА

26 січня 1928 р. Київ

Вельмишаповний Михайлє Євдокимовичу!

З ласкавого дозволу Ст[епана] Вол[одимира] Савченка¹ звертаюся до Вас із укліпним проханням передати мені через подавця цього листа такі книжки Монассанові²:

Soeurs Rondoli

Contes du jour et de nuit

Le Horla (якщо ця книжка у Вас)

Le Rosier de Mme Husson

La main gauche

Вибачте, що турбую.

З щирим привітом і глибокою пошаною

Максим Рильський

26 січня 1928 р.
Київ, Бульйонська, 14

Коли не можна відразу передати всіх книжок, то, може, буде Ваша ласка дати хоч частину?

M. P.

1929

28. ДО П. Г. ТИЧИНІ

16 квітня 1929 р. Київ

Любий Павле Григоровичу!

Посилаю сьогодні в адресу «Червоного шляху» (Пушкінська, 40) главу з поеми «Марко і Марина»¹ — і дуже прошу Вас написати мені, чи єдє вона, і коли піде, то в якому числі (я, з різних міркувань, дуже просив би у

і а й б л и ж ч о м у). Другий уривок послав до «Літ[ературного] ярмарку»² — його долею теж цікавлюся сільно, то, може б, Ви й про його могли дізнатися й мені написати?

Вибачте, що морочу Вас.
З сердечним привітом —
завжди радийстати в пригоді

Максим Рильський

16 квітня 1929 р.
Київ, Бульйонська, 14

29. ДО П. Г. ТИЧИНИ

11 липня 1929 р. Ірпінь

Спасибі щире за привіт
З далекого Афону¹!
Одповідає Вам цітіт
«Класичного шаблону».
Тепер у нас допішумлять,
неначе море грає,—
А як те все до серця взяти,
Даруйте — я не знаю².
Живу в сосновім Ірпені³,
Як в тихому затоні,
Потроху пишеться мені
В ліро-епічнім тоні.
І шлю Вам запах рідних трав
Та «З України вітер»⁴,
Хоча, на жаль, не прочитав
Турецьких, певне, літер⁵.

М. Рильський

11 липня 1929 р.

Привіт т[оварищ]ці Ліді⁶ та т. Мисикові⁷.

30. ДО П. Г. ТИЧИНИ

27 жовтня 1929 р. Київ

Дорогий Павле Григоровичу!

Велике Вам спасибі за «Красное слово»¹. В театрі я тоді не міг бути, що ж до уривків з моєї поеми², то я віршив, що хай вони собі тим часом полежать — не втечут!

Дуже шкодую, що більше з Вами не бачився. Сиджу оце, пишу — перекладаю, а не пишу, але переклади тепер попались дуже інтересні,— і майже не буваю на людях. Мрію коли-небудь вибратись до Харкова на день-два («людей повидати» і т. д.),— а не знаю, коли воно вийде.

Ваш М. Рильський

27 жовтня 1929 р.

31. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

28 жовтня 1929 р. Київ

Большое Вам спасибо за «Легла зима»¹. Перевод прекрасный. Только Микула современны² как-то выпадает из стиля (заметил это не я, а Павел Петрович³). «Новочасный» по-укр[аински] не такое затасканное слово, как русское современный (укр[аинское] «сучасний»). П[авел] П[етрович] собирался Вам предложить какой-то свой вариант. О сборнике моем⁴ пока «ни слуха ни духа» — ГИЗ пока издает переводы укр[аинских] молодых прозаиков, увы, далеко не всегда блестящих, подчас и с легким, но весьма неприятным привкусом безграмотности. Ну, им виднее... Я лично никаких в этом отношении шагов не предпринимаю, да и не знаю, «к лицу» ли это автору заботиться о переводах своих вещей.

Рецензии Вашей⁵ в «Червонім шляху» еще не читал. Очень рад был бы свидеться с Вами лично; надеюсь, что это желание исполнится,

Ваш М. Рильский

28.X 29

1930

32. ДО М. К. ЗЕРОВА

27 серпня 1930 р. Романівка

Дорогий Миколо!

По-перше — спасибі велике за піклування й за гроші, які й справді були мені он як потрібні.

По-друге — привіт не од поета Максима Рильського, а од зарослого рудою бородою нашвдikuна-мисливця Максима Рильського (та його дружини і Жоржика¹ рако-щуко- і т. д. лова).

По-третє — хоч у цих днях, певне, й сам буду в Києві, але заманулося мені коротенько поділитись деякими своїми враженнями од «Альманаху» за ред[акцією] Поступальського². Дуже мила й симпатична книжка, і мета та-ка хороша — сближеніе, понимание и знакомство, мовляв Білецький³. Тим шкодніше бачити в ній деякі досадні огрихи.

Ну, от хоч би той самий Білецький — що, якби трошки менше було в його елегантній статті ласкавого потріпування по плечу («стараитесь, братцы»)? Що, як би не заганяв він так старанно у затінок і так зовсім не відомої російському читачеві дожовтневої укр[айнської] літератури? Правда, він говорить про неї лише побіжно, але говорить як про щось, чого майже не було, про дрібнесеньку якусь туманність і те, що мала наша література свого часу такі величні постаті, як Куліш і Франко⁴, таких майстрів, як Стефаник⁵ і (будь-що-будь!) Коцюбинський, такі надзвичайно оригінальні постаті, як Леся Українка⁶ (ну, де їй рівня, де паралель у сусідніх літературakh?) та Ольга Кобилянська⁷, що це була література подвижників, що тепер з кожним, хто взявся пера, панькаються («ах, літератор! ах, в організацію! ах, наш відомий!»), а тоді скидали з посад і робили ще й далеко більші прикорості, — усе це востається зовсім не відомої російському читачеві, і він має право подумати: хіба ж не мав я рації, коли говорив було: «Ну, де ж та українська література? Один Шевченко та й то...»

Далі — коли давати біо-бібліографічного покажчика, то він же має складатись не з того матеріалу, що випадково потрапив до складачевого поля зору, а з чогось більш систематичного, певного, твердого, рівномірного щодо повноти! І ліпше б уже не давати жодних там оцінок («крупный», «выдающийся» и т. д.), як дописатись до такого сміливого твердження! «Олесь... своего рода украинский Надсон⁸ (!), значения для современной укр[айнської] літ[ератури] не имеет».

І з перекладами — ой, не благополучно! Перекладаючи з фраєцузького, люди, звичайно, перш за все стараються точно зрозуміти і відчути текст, ну, а тут — неважно!

Маємо у Тичини асонанси (чи дисонанси): цикл — монокль... Наш мицій Ігор Степанович⁹ тим не цікавиться: земля — монокль... Те саме у Лівшица¹⁰ («Ходит Фауст») — зовсім не віддав Тичинині музикі! (Щоправда, тут мені не дуже жаль, бо «Ходить Фауст»¹¹ я не

люблю особистою нелюбов'ю.) Той же самий Поступальський знамените «Хлюпни нам, море, свіжі лави»¹² перекладає «Плесни нам, море, с в е ж ей л а в ы!» А з прозою, здається, ще гірше... наприклад, «река Орел» — це ж, мабуть, річка, Орель, чи ні? І цукроварня — це ж не таке характерне слово, щоб зберігати його в тексті і лише в примітці пояснювати: сахарний завод!

А втім, загальне враження од книжки і од перекладів усе-таки в мене хороше, і, певне, воно таки когось зацікавить, і спасибі за неї перш за все Поступальському та «Красной газете»¹³...

Ну, бувай. Певне, скоро побачимось. Привіт Софії Федорівні¹⁴ та Котикові¹⁵.

Максим Рильський

27 серпня 1930 р.

1931

33. ДО М. К. ЗЕРОВА

5 січня 1931 р. Київ

Любий Миколо!

Заходив до Тебе у такій справі: попросити списати, а ще краще взяти на день програму з стилістики II курсу (ніяк не можу знайти свого примірника), а також — теж на день-два лексичні етюди Осипова і ще одну-дві книжки, де трактується про синоніми та омонімии. Ніяк не зберусь придбати собі ці книжки. Може, в Накопечного «Укр[айинська] мова» та Ткаченка «Лекції з української стилістики»? Це все мені потрібне до зарізу. Отже, зайду завтра годині о 10-й; коли Ти в цей час не будеш уже вдома, то, може, ласка Твоя залишити для мене ці матеріали? Буду вельми вдячний

Твій Максим Рильський

5 січня 1931 р.

Пробач за клоші!

34. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

12 березня 1931 р. Київ

Дорогий Ігорь Степанович!

Не правда ли, я возмутительно неаккуратный корреспондент? Все же — лучше поздно, чем никогда, и — повинную голову топор не сечет.

Итак:

1) Относительно дат моих стихотворений не знаю ничего больше того, что указано в моих сборниках!

1) Относительно переводов. Кроме русского, мои стихи были переведены¹ на французский (2 сонета в журнале, название и № которого сообщу Вам на днях) и на німецкий (в большой какой-то антологии славянской, кажется, поэзии — тоже сообщу).

3) Статья Крушельницкого²... Увы! Тоже на днях напишу (право, напишу и именно на днях).

4) Сообщаю от себя: делом переводов (языков народностей Союза) ведает в Москве Клемент Мартынович Яковчик (Москва, Центр, Никольская, 10, ГИЗ Литхуд).

Жму руку

Ваш Максим Рильський

12.III 31

35. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

5 бересня 1931 р. Київ

Дорогий Ігорь Степанович!

Большое спасибо Вам за книгу о Бурлюке¹. Я эти дни «большей частию» ничего не делаю, гуляю и созерцаю². Київ хороший как всегда, мне же он кажется великолепнее, чем когда бы то ни было. О литературных работах и планах своих не буду сейчас распространяться: и того, и другого много, а какая-то временная усталость, я уверен, пройдет. Как с Вашей книжкой переводов моих стихотворений? Боюсь, что — никак, т. е. что рукопись готова и — все... Рад буду получить от Вас хотя бы несколько слов, тогда и я, может быть, способен уже буду не на такое сухое письмо. Крепко жму руку.

М. Рильський

5 січня 1931 р. Київ, Бульйонская

Письмо это отправляю только 18. Никак не мог найти Ваш адрес.

36. ДО І. Я. АЙЗЕНШТОКА

26 вересня 1931 р. Київ

Високошановний Ісреміє Яковлевичу!

Свого часу я відповів Вам на листа Вашого, дякуючи там за Ваш подарунок — «твори» Гулакові¹ — і, пристаючи на Вашу пропозицію перекласти «Пані Твардовську»², дивуюсь, чому той лист не дійшов до Вас. Радо й тепер погоджуюсь перекласти і «Пані Твардовську», і фр [анцузькі] вірші Гулакові³ (хоч останнє, розуміється, не таке інтересне з художнього боку для перекладача), ароблю це дуже скоро і переклади Вам надішлю зараз же по скінченню роботи. Мушу тільки признатись, що літературна, останніми часами майже виключно перекладницька робота — єдине джерело моїх заробітків, отже... отже, матеріальна сторона справи, а надто — легальність оплатення моєї роботи мене дуже цікавить. Прикро мені так закінчувати свою відповідь, але одвертість, думаю, не належить до гріхів непрощених.

Повторюю: переклади я виготовлю якнайшвидше.

Ваш Максим Рильський

26 вересня 1931 р.
Київ, Бульйонська, 14

37. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

7 жовтня 1931 р. Київ

Дорогий Ігорь Степанович!

Спасибо за письмо и «Білі острови»¹, пришедші с ним одновременно. Чрезвычайно рад был прочесть о Вашей кипучей, как всегда, деятельности. Сам я таковою ныне похвастать не могу, хотя кое-что сделал. Кончаю, между прочим, большую свою поэму «Марина». При первой возможности пришлю Вам одну из последних ее глав. Что выйдет из этой поэмы и что будет с этой поэмой, слабо представляю. Мои переводы из Эредия²? Да ведь они, кажется, все напечатаны? Впрочем м [ожет] б [ыть], и нет. Узнаю, найду — пришлю.

Ваши переводы меня, конечно, очень интересуют — и не только те, которые «из меня». Буду у П. П³ — попрошу их найти и показать мне (в Прожекции)⁴. Есть у меня и свеженькие небольшие стихи (цикл — тоже пришлю, м [ожет] б [ыть], даже скорее прочего).

Ваш М. Рильский

7 октября 1931 г.

1932

38. ДО М. К. ЗЕРОВА

22 березня 1932 р. Київ

Любий Микул!

Жалкую, що не застав. Маю до Тебе велике прохання: дістати в бібліотеці (ВБУ¹) «Le rouge et le noir» Стендالя² по-французькому (II частину). Завтра до тебе в цій справі зайде Іван³, а може, забіжу й я. Цілую.

М. Рильський

22 березня 1932 р.

1933

39. ДО І. І. ІВАНОВА

11 січня 1933 р. Київ

Дорогий Іване Івановичу!

Ій-богу, цими днями напишу Вам більшого листа¹, а може, разом і пришлю нову свою збірку² (вона вже надрукована, лежить у палітурні, а там якісні тимчасові неполадки, і вона пізок не може звідти вирватись). Незабаром вийде і моя «Марина»³ — книжечка величенька (розміром)... Отже, ю буду я коли не Пушкін з Онегіним⁴, то принаймні Рильський з Мариною... Сам уже тепер не знаю, чи варта чого ця поема, чи ні. Вам пошлю її доконче.

Ну, бувайте тим часом. Усього Вам кращого!

Ваш М. Рильський

11 січня 1933

Київ, Бульйонська, 14, пом[ешкання] 2

40. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО»

21 вересня 1933 р. Київ

21 вересня 1933 р.

Вельмишановний товариш^{1!}

Одерякав сьогодні Вашого листа і зараз же відповідаю.

1) Таори Стендالя вишли в призначенні строки². Мушу тільки тут же сказати, що та неакуратність, з якою ЛІМ³

виплачує гонорари, не може не відбиватись на моїй роботі. За редактування «Червоного й чорного» мені (про це в довідка в бухгалтерії) належить 625 крб., а дали мені, як я був у Харкові, тільки 150, отже, залишається 475. Дуже прошу вжити заходів, щоб ці гроші негайно мені вислати, бо, повторюю, не маючи хоч якогось забезпечення, не можу працювати.

2) За редактування Рабле радо візьмусь⁴, а щодо легкості цієї роботи, то наперед сумніваюсь — надто складна стойть проблема перед перекладачем Рабле!

3) Прошу повідомити мене, в якому стані справа з виданням «Орлеанської діви» Вольтера⁵, до якої я передав Вам і передмову. Думаю, що після того, як ми вже маємо укр [аїнською] мовою такі прозаїчні шедеври Вольтера, як «Кандід»⁶, дуже корисно буде подати нашому читачеві цю яскраву антирелігійну, антипопівську, актуальну великою мірою і в наші дні сатиру Вольтера. У віршованій перекладній літературі вихід цього перекладу буде, по-моєму, значною подією.

4) Мені здається, що саме па часі подумати про антологію руських поетів кінця XIX—XX ст., з акцентом на пожовтневій добі, в укр [аїнських] перекладах як один із кроків до культурного братання національностей: «виміну цінностями», така книжка відіграє немалу роль. Коли б Ви на цю думку пристали, то я б охоче взяв на себе вибір перекладачів і стилістичне редактування книжки, а також, розуміється, і самостійне перекладання багатьох речей. Ясно, що це робота не одного тижня чи місяця, отже, варто б узятись за неї тепер, щоб зробити на 1934 рік.

Буду дуже вдячний, коли Ви не загайтесь із відповідлю на мій лист.

M. Рильський

11/У, 5, Київ, Бульйонська, 14, пом[ешкапня] 2

41. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО»

24 вересня 1933 р. Київ

В [ельми] ш [ановпий] т [овариш] ¹¹

Посилаю сьогодні I частину «Червоного й чорного» Стендalia, цими днями вишлю II частину. — На остаточну редакцію роману у мене досі немає договору, є тільки лист од видавництва з пропозицією перегля-

нути переклад. Чи досить цього для бухгалтерії? Думаю, що ні, отже, прошу негайно вислати мені договір. Чи одержали Ви моого попереднього листа?²

З пошаною *M. Рильський*

24 вересня 1933 р.

11/У, 5, Київ, Бульйонська, 14, пом[ешкання] 2

P. S. У попереднім листі я просив Вас ужити заходів, щоб мені нарешті вислано гонорар за основну редакцію «Червоного й чорного» (довідка лежить у бухгалтерії). Сподіваюсь, що Ви ласкаво виконали мое прохання.

M. Р.

42. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО»

28 вересня 1933 р. Київ

В [льми] щ [аповний] т [оваришу]!¹

Сьогодні, згідно з умовою, посилаю свою збірку «Ви - брані поезії»². У «змісті», що я подаю в кінці збірки, видно принцип, за яким я планував цю книжку. Там же зіркою (*) повідзначувано речі, які я прошу передрукувати за мій рахунок — сам я цього не можу нині зробить з матеріальних причин. Прошу вислати, згідно з договором від 3/ІХ цього року, належний аванс.

M. Рильський

28 вересня 1933 р.

11/У, 5, Київ, Бульйонська, 14, пом[ешкання] 2,

Максим Тадейович Рильський

43. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО»

3 грудня 1933 р. Київ

Вельмишановний товариш!¹

1) Тільки вчора — 2-го грудня — одержав «Гаргантюа та Пантагрюеля»², — а в договорі стоїть строк подачі — 10 грудня!! Пропоную пересунути строк, виходячи з того, що на цю роботу мені треба (я переконався в цьому, перевілянувши кілька сторінок) мінімум два місяці. Така капітальна річ, як романи Рабле, не допускає, по-моєму, халтуровості в роботі. Отже, чекаю на новий договір з відповідною поправкою, одержавши який — і добувши оригінал, хоч це не так легко, — негайно візьмусь до праці.

2) Стендаля — і «Червоне й чорне», і «Хроніки» я свого часу послав. Титулка (титульна сторінка, очевидно?) «Черв[оного] і чорн[ого]» така: Стендаль (Бейль). Червоне і чорне. Stendhal (Henry Beyle) Le rouge et le noir. Хроніка 1830 р. Переклад за редакцією М. Рильського (Не знаю, чи зазначите Ви перекладачів I частини) — Трикулевську та 2 частини). — Ів. Рильського.

3) Кола Брюньйон³, очевидно, відпадає — раз треба спішно редагувати Рабле. Я й не починав його — і то не тому, головним чином, що не мав досі на нього договору, а тому, що — як уже писав — пе бачу потреби в надто суверій редакції, а тільки в ревізії під поглядом сучасних мовних вимог. Таку ревізаю, па мій погляд, може зробити Й Родзевич⁴. Словом, чекаю на негайну Вашу відповідь у цій справі.

4) Не думаю, щоб варто мене обтяжувати виловлюванням решток «просвітської манери перекладати» (як це ви написали недавно) в коректурі «Червоного і чорного» — це може зробити і кожен з Ваших постійних редакторів. Добитись же цілковитого злиття стилів 1-ї і 2-ї частини, — завдання не під силу нікому. Для цього треба було напово перекласти все.

5) Категорично мушу заявiti, що всяку дальшу роботу для ЛІМу розпочну тільки тоді, як мені вислана буде така сума грошей (маю цілу низку неоплачених договорів), яка б дала мені змогу хоч на деякий час спокійно віддатись цій роботі. Писав я про це і т. Киричепкові і т. Соскіну⁵, буду вдячний, як і Ви їм це пагадасте.

Ваш Максим Рильський

3 грудня 1933 р.

11У, 5, Київ, Бульйопська, 14, кв. 2
Максимові Тадейовичу Рильському

44. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО»

28 грудня 1933 р. Київ

Вельмишановий товариш^{1!}

У відповідь на Ваш лист 23/XII сповіщаю: «Кола Брюньйон» до 25 січня постараюся зробити. Частину матеріалу вишлю раніше. Отже, в договорі на Рабле прошу ставити 2-х місячний строк з 25-го січня. Роботу над «Гарантюа» я уже проводжу. Робота дуже складна і

серйозна, як це легко могли б Ви побачити з перших розділів, проредагованих мною,— тому та оплата (60 крб.), що Ви пропонуєте,— зовсім не висока. Коли Вам з якихось причин позручно було б її підвищувати, то просив би пам'ятати це, визначаючи ціну на Кола Брюньйона. Щодо віршів у Рабле, то деякі я вже переклав і про це буде, очевидно, окрема розмова, деякі — малоінтересні — доведеться, певне, дати в прозовому перекладі. Хотів би також знати Вашу думку про передачу непристойних місць у Рабле — деякі з них, на мою думку, все-таки треба якось пом'якшувати. Головне, в кожнім разі, передача густосолоного юмору Рабле,— це дуже малою мірою вдалося перекладачеві.

Чекаю, отже, договору на «Гаргантюа і Пантагрюеля», а після вислання першого шматка Брюньйона — договору і на нього. Як безумовний вважаю потрібним пупкт про виплату гонорару за Рабле частинами, в міру здавання матеріалу,— занадто-бо довга це робота, щоб працювати без оплати аж до кінця.

З тов[ариським] привітом

Максим Рильський

28 грудня 1933 р.
11У, 5, Клів, Бульйонська, 14, кв. 2

1934

45. ДО Г. П. ВОЛКОВОЇ

24 вересня 1934 р. Київ

Дорога товаришко!

1) Посилаю тим часом переклади двох речей Квітко¹. Один із них позначаю як вільний переклад, але є обидва прошу (хоч це, оскільки розумію, і не Ваш сектор) не пускати в світ, не давши прочитати т. Квітко.

2) «Лис Микита»²? Лежить у мене в столі. Там йому, здається, досить вигідно. Напишіть той крайній, можливий, далекий строк, який Ви на нього можете дати,— і я Вам дам відповідь, як дивлюсь на цю справу. Хотілось би дуже цю роботу робити, але набрав на себе стільки зобов'язань, що не знаю, як і викрутись.

3) «Царя Салтана»³, кажете, здали до друку, а мої переклади Пушкіна?⁴

4) Т[овариш] Петрушевський написав в [ідавницт]у листа, де дивується, чому йому не шлють гонорару. Приєднуюсь до його дивування і надіюсь, що цю справу в [ідавницт] во якнайскоріше залагодить. Особливу надію покладаю на Вашу особисту в цьому ділі поміч.

5) Щодо В[ашої] пропозиції написати якесь більші речі для дітей, то можу поки що відповісти тільки принципальним: а воно непогано б. Подумаю.

Привіт!

Завжди Ваш
Максим Рильський

24 вересня 1934 р.
Київ, 11У, 5, Бульйонська, 14, кв. 2

46. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

10 листопада 1934 р. Київ

Містер!

Посилаю Вам вірш¹, що Вам — кажете — сподобалися. Радий буду й надалі... і так далі. Спасибі за приемну для мене інформацію. Привіт!

Вітаю й Вашу дружину² — і товаришів, Платоновича³ зокрема. Коли б він мені як-небудь черквув, що то там за справа з перекладами із Багрицького⁴, що він доручас мені перекласти⁵ (тільки невелике, ради бога!), і який термін подачі — це було б добре.

Ваш Максим Рильський

10 листопада 1934 р.

1935

47. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

14 квітня 1935 р. Київ

Михайл! Хай живуть надії!
Геть чорний привид посталгії!
Ще не один ми раз, не два
Під дружні і дзвінкі слова
На горах київських веселих
З тобою підіймемо келих!
Листа твойого я дістав,
Тичині також передав,—

А що вже зробить з ним Тичина --
Не знаю. Час мій, друже, плине
У праці — не лишень у пій
(паяк мій тонкий зрозумій!)
Сказав мені Держлітвидав,
Щоб Лермонтова готував¹
Я до пристойного видання,—
А це ж бо справа не остання!
Та й особистий мій Пегас
Не любить марнувати час,—
І скоро книжкою новою
Я похвалюсь перед тобою.
Потіш ізнов мене листом,
Пиши, що робиться з Дмитром².
Тим часом я й дружина раді
Послати привіт тобі і Ладі³.

14 квітня 1935 р.

M. Рильський

Мій адрес: Леніна, 68, кв. 6 (зліва); Адрес П [авла] Г [ригоровича]⁴ — Леніна, 68, кв. 38

48. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

26 липня 1935 р. Кисловодськ

Любий Мих!

І листівку твою, і листа переслала мені жінка до Кисловодська (Твого імені), де я «принимаю процедури» (я здоровий, на мою і навіть, здається, на докторшину* думку, як бик), гуляю, базікаю і... ірацію: писую для оперного театру близьку «Наталку Полтавку»¹ і перекладаю для дитячого театру «Конька-Горбунка»². Крім того, написав спеціально для Богданчика дуже старомодну і сентиментальну казку³, яку й послав йому до Остра, куди вирушило мое сімейство з Булькою (псицею) на чолі 21-го липня. А я тут до 9-го.

«Києва»⁴ (крім пробного примірника) ще не маю, а про нього вже була дуже хвалебна і не дуже змістовна стаття Агуфа⁵ в «Прол [етарській] правді»⁶, — ну, звіс-

* На мою несміливу фразу: «Пять, конечно, нельзя?» — докторка відповіла: «Можно, только в торжественные дни, рюмки две». Ясна річ — торжествинний день — термін дуже хисткий, а рюмка — поняття відносне.

но, вишло зараз же, як дістану. Книжечка — так собі. Видана гарно. «Вершники» Яновського⁷ — не знаю, чи вийшли вже по-укр [а інськи].

Здається, що щі, бо вчора читав у «Комуністі», що воши мають друкуватись у журналі «Рад[янська] література». В кожнім разі, скоро побачу Яновського, — скажу йому, щоб він, каналія, шанувався і не забував своїх «хрещених батьків»⁸. Уривок із «Вершників» я читав у якійсь газеті — мені дуже сподобався.

Дуже мені сумно, що старий мій соратник (горілчаний брат і брат в Аполоні) Дмитро⁹ ніколи не озоветься до мене словом. Шуркуас? — як кажуть французи (вірніше, як каже мій приятель бухгалтер).

Перед од'їздом до Кисловодська побував я на Дніпрогесі¹⁰. Ну, ѿ чудесний же Дніпрогес, матері його чорт! Це була творча поїздка без усіх лапок.

Прийміть мої поцілунки —

Максим Рильський

26 липня 1935 р.

(Кисловодського адресу не даю, бо 9-го смалю до Києва). Київських парижан¹¹, ясна річ, я ще не бачив. *M. R.*

49. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

23 жовтня 1935 р. Київ

Дорогий Ігорь Стефанович!

Простите за задержку — она была вызвана гриппом и т. п. ерундой. Итак купил Вам, наконец, Историографию Иконникова¹ — 2 тома, 45 рублей. Вышло на днях с окойней — мой знакомый едет в Москву. Пришло тогда же пару новых стишков.

А что слыхать с нашей книжкой? Пишите.

Жму руку.

Привет литературной (и нелитературной Москве).

Ваш *M. Рильский*

23 октября 1935 г.

1936

50. ДО И. К. ЛУППОЛА

13 березня 1936 р. Київ

В Гослитиздат
Главному редактору И. К. Лупполу

Предлагаю Гослитиздату книгу своих избранных стихов для серии «Библиотека современных поэтов»¹, объемом в 6000 стихотворных строк.

Осенью 1935 года Гослитиздат выпустил небольшой сборник моих стихов в русских переводах, под ред [акцией] И. С. Поступальского, объемом в 2500 строк. Эта книга получила в прессе положительные отзывы². В новое предлагаемое издание хочу включить помимо уже переведенных стихотворений (ряд переводов переведчиками и редактором будет уточнен и переработан) новые лирические произведения, написанные за последние 2—3 года, и полностью мою поэму «Марина»³, из которой пока переведена только одна глава. Издание даст читателю главным образом новый материал.

Редакцию книги по-прежнему прошу поручить т. Поступальскому, переводчиков оставить прежних.

М. Рыльский

13 марта 1936 г.

51. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

25 квітня 1936 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

1) Спасибо за поздравление. Кстати — постановление о премировании¹ лежит у меня на почетном месте, а денег до сих пор не получил. Но это, конечно, мелочь. Даже хорошо. Несколько галлонов огненной воды было, конечно, уже выпито как в моем вигваме, так и в «Кабаньей голове» и других салунах по поводу этого радостного события. Жаль, что не было Вас, мой бледноволицый брат.

2) Посылаю «Запорожца»² (если нужно его перепечатать, то сделайте это, отнеся на мой счет. Продается эта книжонка только в театре³).

Значками V₁, V₂, V₃ и т. д. отмечены места, которые я должен Вам (и издательству) дополнительно прислать.

Это — тексты народных песен, прозаический текст рассказа Карася во II действии (им следует заменить мою и Иориша⁴ балладу, слишком громоздкую и «не доходящую» до публики), русский текст арии Султана (у Артемовского турки говорили и пели по-русски, на кой же черт Вам переводить то, что уже есть по-русски?).

Третье действие, написанное специально для балета, предлагаю (в соответствии с целью издания) выбросить. (Его у Артемовского и не было.)

3) Поговорите с Кирьяновым⁵ о том, что это издание без музыки — сплошная ерунда и что ему нужно немедленно обратиться за музыкальными номерами к Владимиру Яковлевичу Иоришу (Ленина, 68, кв., кажется, 21, а впрочем — ленюсь идти проверять — можно писать на мой адрес для Иориша). Без музыки ведь и Вам нельзя браться за вокальные номера! Поэтому переводите пока прозу.

4) Деньги я получил — передайте Киряпову мое спасибо.

Жму руку. Пишите.

Ваш М. Рыльский

25 апреля 1936 г.

52. ДО М. И. КОМИССАРОВОЙ

9 гравня 1936 р. Київ

9-го мая 1936 г.

Мария Ивановна!

(Я ведь не ошибся в отчестве?)

Давно собираюсь Вам написать, да все как-то не выходит. Не выходит по целому ряду причин... Впрочем, зачем скрывать. Основная причина — откладывание «до завтра». Хочется написать хорошее письмо, а для этого — что-то нужно иметь, вдохновение, что ли. А пока нет вдохновения — да и «Онегип», которого я срочно перевожу (чертовская работа!), лежит на столе и укоризненно на меня, каналья, поглядывает — переписываю Вам два свои стихотворения, напечатанные недавно в «Литературном Донбассе»¹. Если бы они Вам хоть чем-нибудь понравились и Вы захотели бы их перевести для «Литературного современника»² — я был бы очень рад и благодарен. Кстати, о стихах для «Современника» я говорил с Прокофьевым³ — передаю ему, а также тт. Брауну, Корнилову⁴ и другим ленинградцам дружеский привет.

Итак, вот стихи.

ДВІ ПОЕЗІЇ *¹
(Із «Дощової *² трилогії»)

I

Зустрілися в трамваї, на площадці,
В твоїх очах цвів волохатий сон *³.
Комусь кричали мудреці-дорадці *⁴:
«Вперед пройдіть! Порожній же вагон!»

(Вторая строфа)

Збігали з неба каламутні струмні *⁵,
Округлі краплі їхали по склі *⁶,
І діти очі зводили розумні
Назустріч розхвилюваній імлі *⁷
Ми поздоровкалися, як знайомі *⁸,
Так просто, що аж холод серце стис...
Уклін *⁹ земний земний твоїй утомі *¹⁰
І сивим пасмам серед чорних кіс! *¹¹

II

Крізь дощ прорізалася смуга *¹²
І в серце вдарила крізь твань *¹³
Любов — це густрічати друга,
Любов — сміяться в дні розстань *¹⁴,
Любов — це приторк ледве чутний *¹⁵
Любов — це стиск, що аж хрумтить *¹⁶,

*¹ Два стихотворения.

*² Дождевой.

*³ Цвел можнатый сон. Сон — весенний цветок. Кажется, и по-русски он так называется?

*⁴ Мудрые советчики.

*⁵ Мутные струи.

*⁶ Круглые капли ехали по стеклу.

*⁷ Навстречу взволнившейся мгле.

*⁸ Знакомые.

*⁹ Поклон (Кланяюсь до земли земной твоей усталости).

*¹⁰ Усталости.

*¹¹ И седым придям среди черных волос.

*¹² Прорезалась полоса. Подразумевается — полоса света.

*¹³ Сквозь тину (точно), здесь — сквозь грязь. Крізь — сквозь.

*¹⁴ В дні разлук.

*¹⁵ Едва слышное прикосновение.

*¹⁶ Сжатие (объятие) до хруста в kostях.

Любов — гірке вино отрутие ^{*17},
Що тільки з ним і можна жити.

Злетіли вгору бистрі релі ^{*18},
Обперлись ніжки об поміст,
Дві іскри бліснули ^{*19} веселі,
І тільки вітру синій свист,

І тільки небо, тільки ворон,
Покрівель ²⁰ черепиця й мох —
І ми над людським поговором ^{*21},
Самі —

удвох —,
самі —
удвох ^{*22},

Такие вот стишки. Откровенный «гамсулизм» второго места не смущает: это уже не плагиат, а что-то вроде цитаты, что ли.

Жму руку

Ваш М. Рыльский

Мой адрес: Киев, Ленина, 68, кв. 6, Максиму Фаддеевичу Рыльскому. Если напишете — буду очень рад.

M. P.

53. ДО М. І. КОМІССАРОВОЇ

8 червня 1936 р. Київ

Сердечное спасибо, Мария Ивановна, и за переводы ¹, и за Ваше и т. Брауна (как его отчество? я забыл) письмо, и за желание переводить мои стихи и в дальнейшем. Меня трогает, что Вам, говоря по-украински, «припали до сердца» мои молодые стихи. Я их сам люблю, как все мы любим свою молодость. Думаю все же, что в антологии ² будут представлены и позднейшие мои вещи. У Вас нет моих книг «Де сходяться дороги», «Синя далечінь», «Знак терезів», «Гомін і відгомін». Постараюсь их достать для Вас. Пришло также кое-что, не вошедшее в книги.

^{*17} Горькое ядовитое вино.

^{*18} Взлетели вверх быстрые качели.

^{*19} Сверкнули.

^{*20} Кровель, крыши.

^{*21} Молвою.

^{*22} Одни — вдвоем.

Сетования т. Брауна (и Прокофьева в «Лит[ературном] Ленинграде»³) на нерадивость и халатность укр[аинских] поэтов по отношению к изданию их же стихов на русск[ом] яз[ыке] — совершенно справедливы. Загадочное молчание правления Союза можно только отчасти объяснить болезнью Сенченка⁴. Постараюсь кое-что сделать, чтобы сдвинуть подготовку антологии с мертвой точки.

Жму руку. Привет ленинградцам.

Ваш М. Рыльский

54. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

21 *чера*ня 1936 г. Кие

Дорогой Борис Александрович!

Меа culpa, шеа maxima culpa.*

Итак — спасибо за «Огонек»¹ (хотя я не уверен, что получил его от Вас, а что у меня этот номер, честно купленный, есть, так это факт). Кстати, читали ли Вы в «Лит[ературном] Ленинграде» перевод — этой же вещи, под названием «Дружба» Н. Брауна?

Материал (дополнит[ельно]) по «Запорожцу» выплю (спешным) завтра.

Что нового? Насчет моего сборника (2-го изд[ания] в Госиздате) не слыхать ли чего? По этому случаю — привет Поступальскому. Признаться, я таки ожидал его статью обо мне... (в «Лит[ературной] газете»).

Разделяю Ваши — и всей нашей литературной семьи — чувства по поводу смерти Горького².

Жму руку.

М. Рыльский

21 *июня* 1936 г. (а Вашу открытку получил вчера).

Низкий поклон Вашей маме. Семейство кланяется.

55. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

28 *чера*ня 1936 г. Кие

28 июня 1936 г.

Дорогой Борис Александрович!

Посылаю вставные песни по 2-му действию «Запорожца». Арию Султана и монолог (рассказ) Карася во вто-

* Моя провина, моя велика провина (*лат.*). — Ред.

ром же действии вышли завтра. А призлайтесь — перевод-то вообще готов?

Вообще — перемените гнев (отчасти заслуженный) на милость (отчасти заслуженную) — напишите: как, что, почему, зачем, с кем, о чем, кто, кого и т. д. Старику Поступальченку¹ пишу «окремо».

Я окончил III главу «Онегина». Говорят — недурно, Микитенко² даже толковал о конгениальности и т. д. А кое-кому из бывших украинизаторов и неудавшихся поэтов «не подобаеться». Впрочем, мне кажется, можно этих последних послать к... ad matrem, если не ad patres.

Жму руку. Привет Вашей маме, Кат[ерина] Николаевна, чада и домочадцы кланяются.

Ваш M. Рыльский

(Когда и куда выеду из Киева — сообщу).

Киев, Ленина, 68, кв. 6

56. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

2 липня 1936 р. Київ

Мистер!

Посылаю 2 последние номера Запорожца (предыдущие Вы уже получили?).

Итак... с моей стороны все сделано. А с Вашей? Пишите! Жму руку! Привет от Екатерины Николаевны, чад и домочадцев, а также от Семенка¹, у меня остановившегося. Привет Вашей маме.

M. Рыльский

2 липня 1936 р.

57. ДО П. Г. ТИЧИНИ

19 жовтня 1936 р. Київ

Дорогой Павле Григоровичу!

Дуже буду радий, коли Ви зайдете до мене сьогодні годині о 9-й вечора — збереться дехто на «чашку чаю». Офіційний привід — закінчення перекладу «Онегіна».

Ваш M. Рильський

19 жовтня 1936 р.

1937

58. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

23 січня 1937 р. Ялта

Дорогой Борис Александрович!

Екатерина Николаевна переслала мне Ваш перевод¹ в Ялту, где я в Доме творчества мудро провожу свои дни — и где пробуду, скорее всего, по 6-е февраля. Есть вариант, что буду и весь февраль, но — вряд ли: есть целый ряд тому причин, в том числе и пушкинский плепум² в городе Москве, где, кстати, мы бы с Вами и встретились и где вообще накопилось много дел.

Да. Так прочел Ваш перевод. Он мне понравился. Сделал я в нем несколько исправлений и несколько замечаний, которые благоволите принять во внимание. Если бы альманах Гослитиздата, по свойственной гослитиздатовцам любви к оригинальности, решил эту штуковину печатать, то я, конечно, мог бы дать маленькую статейку и организовать присылку снимков. А вот, кстати сказать, было бы хорошо подсунуть в альманах кое-что из стишонков Рыльского, а? Не взялись ли бы Вы за организацию этого? «Онегин» как будто бы должен уже выйти. Коллажма³ написана, гонорария редакцией «Комуніста» заплачена, а о дальнейшей судьбе этого монументального труда известий не имею. Отзыв-«резюме» я написал на В[ашей] рукописи, каковую и посылаю Вам. Привет В[ашей] маме. Жму руку.

М. Рыльский

23 января 1937 г.
Ялта, Кирова, 9. Дом Литфонда.

Если захотите писать на этот адрес, то делайте это поскорее, потому что письма идут медленно, а я 6-го, по всей вероятности, укачу в мать городов русских.

59. ДО М. И. КОМИССАРОВОЙ

7 травня 1937 р. Київ

М[ария] И[вановна]!

А ведь вдовья полоска — это чисто Ваше¹, не правда ли? Я очень рад, что Вы не покалели своего образа, своей темы, переводя мое стихотворение.

М. Рыльский

7 мая 1937

60. ДО М. И. КОМІССАРОВОЇ

28 жовтня 1937 р. Київ

Марія Іванівна, Маруся! (Не правда ли, слово Маруся Вам іде в такої же ступені, в якій ще іде — Маня?) Письмо ваше отримало. Спасибо. Относительно антології — ізумно буде, по-видимому, ще раз пересмотреть плаш. Я все думал, что Ник [олай] Леоп [ольдович] у нас появится, а его нет и нет. Долго ли Вы еще будете в Ялті?

Можна ми туда послати Вам мою нову (условно) книжку, «Вибрані вірші»¹? Или посыпать па ленінградський адрес? Кто да кто тепер в Ялтинському домі? Что подільває миле море? Видно ли на нем стада диких уток? Что Вы пишете, что делаете и т. д.?

Пишите. Жму руку.

Ваш М. Рильський.

Кат [еріна] Ник [олаєвна] кланяється.

28 октября 1937 г.

Черноглазий сонет² шлет привет.

1938

61. ДО М. Л. ВРАУНА

12 січня 1938 р. Київ

Дорогий Николай Леонольдович!

Большое, искреннее Вам спасибо — от меня и от жены — за Ваш новогодний подарок. Книга произвела на меня очень хорошее впечатление¹, кое-что я, несомненно, переведу. Что касается Ваших переводов² моих идиллий, то они меня тоже очень порадовали: и близко, и верно — а это не одно и то же; наоборот, такое сочетание, как Вы знаете, редко встречается в переводах. Ваши «вольности» (женское окончание вместо мужского, «сказочная» вместо «романтическая») — благословляю. В самом деле, «романтическая» — помимо того, что это слишком длинное слово — по-русски звучит как-то слишком по-литературному, и это не нужно. По-украински оно — свежее. Словом, «сказочная» — это хорошо. Был бы рад, если бы

Вы это напечатали в к[аком]-л[ибо] журнале. Между прочим, у нас, на Украине, кажется, будет снова выходить русский журнал³. М[ожет] б[ыть], дать «Идиллии» туда? Правда, круг читателей этого журнала будет неизмеримо уже, чем круг читателей московск[их] и ленинградск[их] журналов, но, может быть, можно напечатать параллельно? Или это неудобно? Напишите, что Вы об этом думаете.

Поведение Турганова вызывает недоумленное впечатление: ведь он же неглупый человек! Впрочем, как говорится, бог ему судья! Содержание антологии Вам придется еще раз пересмотреть, но вообще, конечно, хорошо, что Вы ее сдали.

Жаль, что не были Вы в Тбилиси⁴. Для меня, правда, поездка туда была омрачена тем, что я еще по дороге заболел (грипп плюс флюс) — несколько дней пролежал в гостинице, мне вырвали зуб, для чего, конечно, не нужно было ездить специально в Тбилиси, но все же я там оправился, были очень хорошие встречи и разговоры,-ton всего пленума был весьма радостен и праздничен.

Крепко жму руку Вам и Марии Ивановне. Жсна, черноглазый сонет, все чада и домочадцы приветствуют. «А еще клапяюсь» милому Ленинграду и милым ленинградцам, в первую очередь Прокофьеву и Тихонову.

Ваш М. Рыльский

12 января 1937 г.
Киев, Ленина, 68, кв. 6

62. ДО М. М. УШАКОВА

14 травня 1938 р. Київ

Ник Ник!

Во-первых, зайду к Вам на днях по поводу Вашего сборника¹ — нужно собрать то, что переводили поэты, систематизировать и сдать, иаконец, в Держлитвидав.

Во-вторых — с шевченковским гослитиздатовским однотомником² дело обстоит так: мне предложено взять общую редакцию. Вам — стилистическую редакцию русских текстов. Причем Луппол ввел интересную реформу: за новую строку, написанную редактором взамен неудачной строки переводчика, уплачивается как за пе-

р е в о д . Мудро и приятно. Словом, буду у Вас — потол-
куем. Между прочим — и о том, как быть с переводами,
сделанными для Д е т издата³.

Ваш *M. Рыльский*

63. ДО М. С. ТИХОНОВА

8 *чесння 1938 р. Київ*

Николай Семенович!

Гослитиздат РСФСР (Москва) выпускает юбилейное
издание Шевченка. Просим Вас перевести «Чернець¹.
(У Києві на Подолі)».

Просим при переводе пользоваться одним из послед-
них, послереволюционных изданий:

Крайний срок сдачи — 1 сентября 1938 года. Перево-
ды посыпайте по адресу: Киев, ул. Ленина, 68, кв. 6, Мак-
симу Фадеевичу Рыльскому.

Редакторы издания *M. Рыльский* (*M. Рыльский*)
(*H. Ушаков*)

64. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

8 *чесння 1938 р. Київ*

Злой старик!

Вот Вам сценарный план¹. Одновременно посыпаю и
в театр — Вершилову². Ему же шлю сопроводительное
объяснительное письмо. Как только получу из театра от-
вет — мгновенно сяду за работу и сделаю ее очень скоро.
Тогда остановка будет за Вами. Кстати — ирпенский Дом
творчества, кажется, 10-го будет временно закрыт (ре-
монт). Все же Вы, верпо, приедете. Устроитесь как-ни-
будь, хотя бы у меня.

Ваш *M. Рыльский*

Привет Александре Константиновне³.

P. S. Громадная просьба. «Марина» уже вышла⁴ —
в 3-м номере «Литерат[урного] обозрения» есть о ней
статья Корнелия Зелинского⁵ — а мне еще не высланы
авторские экземпляры. Будьте добры, Борис Александрович,
напомните издательству об этом! *M. R. [...]*

65. ДО П. Г. ТИЧИНИ

7 серпня 1938 р. Ірпінь

Дорогий Павле Григорович!

Розуміється, я поговорю про це з Вами і успо, але зараз позовлю собі нагадати листівкою: Ви мали перекласти¹ (почасти, здається, вже й переклали) такі поезії Ушакова: «Ливень во время манифестации», «Шота Руставели» — а може, і ще якісь. Будьте ласкаві, Павле Григоровичу, кінчіть ці переклади і пришліть їх мені!

Пора доводити до краю ушаковську книжку.

Тисну руку.

Ваш М. Рильський

7 серпня 1938 р.
Ірпінь Київської обл. Центральна, 5

66. ДО М. А. СВЕТЛОВА

Літо 1938 р. Київ

Михаїл Аркадьевич!

Гослитиздат РСФСР (Москва) випускає юбілейное издание Шевченко¹. Просим Вас перевести²:

«Хустина (Чи то па те божка воля...)»,

«Ой умер старий батько...»,

«Не молилася за мене...», «Муз».

Просим при переводе пользоваться одним из последних, послереволюціонных изданий.

Крайний срок сдачи — 1 січня 1938 року. Переводы посыльте по адресу: Київ, ул. Ленина, 68, кв. 6, Максиму Фадеевичу Рильському.

Редактор издания М. Рильський

1939

67. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

30 червня 1939 р. Ірпінь

Кавалер! (Caballero!)

Ал[ександра] Петр[овна]¹ удивлена — где же моя «Избрань»²? Я изумлен — в самом деле, неужто Вы ей не передали рукописи, которую я Вам вручил? Вообще —

очень прошу черкнуть, как обстоит сие дело. За сим — крепко жму руку, поклон Александре Константиновне, Все наши тоже «вітають». А каковы Ваши летние планы, сэр?

Massimo Рильский

Писано в Ирпене, Центральная, 9. Отвечайте по сему адресу за заказы м.

30 июня 1939 г.

68. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

23 липня 1939 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Во-первых — выражают надежду, что Александры Константиновны здоровье поправилось. Шлю съ (и Кат[ерину] Ник[олаевну] тоже) привет и лучшие пожелания.

Во-вторых — посылаю сегодня недостающие оригиналы стихотворений (в Ваш адрес).

В-третьих — на днях послал (в адрес издательства) кучу готовых переводов¹. Работайте, молодой человек!

Жму руку.

M. Рильский

23 июля 1939

69. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

28 вересня 1939 р. Київ

Дорогий Мих!

З радістю читав я Твої висловлення про мої «Море та солов'ї»¹ і про «Короля Ліра»² (я переклав його всього з абсолютно дослівного підстрочкика; хоч лежав передо мною і оригінал, в якому я — при наявності підстр[очкиника] — трохи розбирається), і про статейки мої. Моя характеристика Винниченка³, може, загостри, але підстави вона має. Про Куліша — можна б сперечатись⁴: злобності й амбітності було в п'ому таки чимало...

А тепер — щиро наперед здоровлю Тебе від свого імені і від Кат[ерини] Мик[олаївни] з Твоїм тезоіменитством. Радий був би стукнутися з Твоїм хоч би й символічним келихом. Цілую! Бажаю! Тисну руку.

M. Рильський

28/IX 39

70. ДО В. В. ШПИЛЕВИЧ

21 грудня 1939 р. Київ

Дуже радий, Віро Володимирівна, що у Вас вийшла «сделка» з Тичиною. Надіюся, з Корнійчуком¹ теж? Тепер маю до Вас прохання зробити бібліографію Рильського², і в першу чергу — якнайшвидше — список рецензій і статей про п'ого до 1917 року. Буду дуже вдячний.

Ваш М. Рильський

Софії Аполонівні³ привіт.

M. P.

21.XII 39

71. ДО М. С. ХРУЩОВА

1939 р. Київ

Глубокоуважаємий Никита Сергеевич!

Пишу Вам по делу, которое считаю очень важным. Простите, что отнимаю у Вас время, но полагаю нужным обратиться именно к Вам.

До меня дошли слухи, будто в Киевском оперном театре некоторые русские оперы будут ставиться на русском языке. Я считаю это неделесообразным вот по каким соображениям:

1) «Двуязычность» театра поведет к понижению культуры украинского языка, которая и так стоит в театре * на далеко не желательном уровне, чему имеется много причин и с чем бороться весьма трудно.

2) Эта же «двуязычность» не сможет не отразиться и на качестве русского языка предполагаемых спектаклей, и если сегодня мы, слушатели, не раз краснеем от того, как артисты наши произносят слова на языке Шевченка, то завтра нам придется краснеть за то, как они произносят слова на языке Пушкина.

3) Среди артистов (и публики) находятся и поныне люди, которые трактуют украинский язык как какой-то «низший», «полукультурный», не пригодный для выражения тонких чувств и глубоких мыслей языка. Эта трактовка переносит нас (хотя в этом, может быть, и не повинны эти люди, рассуждающие («в простоте душевной») во времена Пихно и Савенок¹, в те далекие дни, когда даже

* Заведующим литературной частью которого я состоял.

некоторые «свідомі» й «щирі» українцы высмеивали Старицкого за «дерзость» переводить на наш язык «Гамлета»², в те дни, когда даже Костомаров проповедывал³ (противоречь собственной литературной практике⁴), что «малороссийская» литература должна быть литературой «для домашнего обихода» и тому подобное. Мне представляется очевидным, что ставить спектакли в ст[оличном] украинском театре на русском языке,— это значит лить воду на мельницу представителей вышеуказанныго взгляда на наш язык.

4) Цветение национальных культур — одно из завоеваний Октября, одно из прекраснейших плодов ленинской национальной политики. Постановка русских и иностранных опер на украинском языке — одно из доказательств полной зрелости этого языка. И в то время, как центральные газеты с радостью отмечают появление на киргизской сцене русской оперы в киргизском переводе⁵,— следует ли отказываться от завоеваний советского украинского оперного искусства, пасчитывающего в этом году двадцать лет существования, — от завоеваний, о которых только мечтать могли лучшие люди дореволюционного времени?

5) В Киеве много русского населения — по, общаясь с украинцами, оно в той или иной мере зпает и украинский язык — и уж во всяком случае понимает пение на этом языке. Кстати сказать, в Киеве недавно был московский журналист, вовсе не знающий украинского языка. Прослушав в нашем театре «Евгения Онегина», он сказал: это звучит так, что я чувствую Пушкина.

6) Вам, Никита Сергеевич, больше, чем кому бы то ни было, известно, что за рубежом нашей страны есть много людей, которые в общем относятся к нам дружелюбно, но которых зачастую неверно информируют и ориентируют наши явные и тайные враги. Факт отказа в театре столицы Украины от украинских спектаклей для замены их русскими мог бы дать повод для новых измышлений и инсинуаций наших врагов, для еще большей дезориентации наших малоосведомленных доброжелателей, в частности — украинцев Америки и других стран.

Таковы те мысли, которые возникли у меня по поводу слухов о постановках русских опер на русском языке в Киевском оперном театре. Я считал необходимым довести их до Вашего сведения. Ни на минуту не сомневаюсь в том, что Вы, Никита Сергеевич, не увидите в моем письме

ни неуважения к культуре русского народа, ни национальной ограниченности — вся моя работа в литературе, полагаю, противоречила бы такому тяжкому обвинению.

С глубоким

1940

72. ДО П. Г. ТИЧИНІ

9 січня 1940 р. Київ

Дорогий Павле Григорович!

З офіціального обов'язку і з сердечної дружби та шаноби я прочитав частину Ваших статей як «редактор»¹. Не гнівайтесь на мої до цих статей зауваження, а все-таки — прочитайте їх. Може, воно не скрізь і па зле вийде.

Ваш завжди *M. Рильський*

9/1 40

73. ДО О. Я. ЮЩЕНКА

16 січня 1940 р. Київ

...Надруку [ємо] поезійку про хміль¹, але її треба [а] обробити щодо римування, погодження в часі (то у Вас теперішній час, то минулий — це псує врахження) і т. д.

Раджу зробити це.

Працюйте більше і над собою, і над віршем....*

бійтесь сентименталізму, не бійтесь широго почуття.

Тисну руку.

M. Рильський

18.1 40

74. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

20 травня 1940 р. Коктебель

20/V 40

Дорогой Борис Александрович!

В разного рода суете мы, к позору нашему, даже не поздравили Александру Константиновну с именинами. Передайте ей от моего и Кат [ерины] Ник [олаевны] имени

* Пошкоджено текст.— Ред.

чубокие извинения и хоть запоздалое, но искреннее по-
здравление и самые лучшие пожелания.

Живем мы в Коктебеле (до 15-го июля). Здесь хорошо,
тихо, ласково, зелено, лазурно и т. п. После этого
вернемся (м[ожет] б[ыть], через Одессу, т[о] е[сть] морем)
под тень сикомора¹, тоскующего по Вас. Посажена
гам мною и бабушкой² новая плантация клубники (клубни-
ка, столь блистательно обработанная Вами, погибла по-
чти вся от засухи).

Буду чрезвычайно рад получить здесь от Вас хоть не-
сколько строк,— кстати, напишите, как дела с моей-напечатанной
книжкой³; Александра Петровна⁴ «як у рот води па-
браала».

Ваш М. Рильский

Крым, Коктебель, Дом отдыха московских писателей.

75. ДО В. П. КОЗАЧЕНКА

26 травня 1940 р. Коктебель

26.V 40

Дорогий Вася, дорога Редакціє!

Як живеться, як ведеться? Який номер «Р[адянської]
л[ітератури]» уже виповз па світ? У якому номері йдуть
вірші Карманського? А що робиться з поезіями Шемп-
лінської¹ (я передав Вам)?

Я тут щодня читаю листи з віршами, щодня пишу по-
кілька відповідей,— але не хвилюйтесь: перлин належу
вельми небагато. Прямо сказати — мало перлин.

Тут чудесно. Всі «антари»: і море, і гори, і квіти, і ла-
стівки і т. д. Думаю, проте, що і в Києві нині знаменито.

Привіт-покліп усім.

Душою з Вами — М. Рильський

Крим, Коктебель, Дом отдыха московских писателей.
А в якім номері у нас Стельмах?

76. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

Травень 1940 р. Коктебель

Дорогий Мих!

Живемо ми троє — я, Катя, Богданчик — у Криму,
в Коктебелі. Тут хороше, хоч погода й дуже мінлива: сьогодні,
наприклад, холод, вітер, хмари,— але дуже можли-
во, що завтра — тепло і сонце... хоч вітерець бував майже

незмінно. Таке вже місце. «Коктебель» означає — країна блакитних гір. Назва досить влучна.

Цікаві речі згадує в своїх оповіданнях удова Максиміліана Волошина¹, якому належала ця садиба. Тут бува-ла більшість видатних поетів (і прозаїків) першої чвер-ті XX ст. ... є про що згадати.

Я сиджу тут над упорядкуванням нової своєї книж-ки² (куди ввійде і «Любов» — я таки тут її домучу). Посилаю Тобі тим часом 4 поезійки³ з цієї збірки — най-різноманітнішого характеру.

Таке-то. Ну, цілую міцло. Катя і Богданчик плють привіт.

Відповідь (якщо напишеш її) шли краще на київськ[ий] адрес — сюди дуже довго йдуть листи.

M. Рильський

А «Ліра» я переклав усього⁴, тільки з підстрочника, заглядаючи в рос[ійські] переклади і оригінал.

Твій *M. Рильський*

77. ДО М. С. ВОЛОШИНОЇ

30 червня 1940 р. Київ

Дорогая Марья Степановна!

Шлем привет из прекрасного Киева чудесному Коктебелю и Вам, его незаменимой представительнице, носительнице, так сказать, коктебельской идеи.

Относительно выставки картин Максимилиана Александровича¹ в Киевском клубе писателей я говорил — принципиальное согласие есть. Когда дело примет более определенную форму — напишем.

Жмем руку.

*M. Рильский
Катерина Рильская*

30/VI 40.

Киев, ул. Ленина, 68, кв. 70

78. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

30 червня 1940 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Уж полночь близится, а Германа все нет¹. Иными словами — где же обещанное Вами письмо, которое должно было объяснить подсказанное в телеграмме?

«Избранное» я получил. Спасибо за добросовестную работу. Возражения против некоторых мест в переводах у меня есть, но об этом — при личном свидании. Вообще же книжка получилась, кажется, хорошая.

Будьте добры, дорогой Б[орис] А[лександрович], зайдите в Гослитиздат, выясните, почему это почтепное учреждение не высылает мне гонорара, и настоятельно попросите их это сделать! О результатах, разговорах сообщите мне, буду по гроб благодарен.

Не думаете ли Вы заглянуть в Киев и, конечно, под сикомор? Я со своей стороны мечтаю о сельскохозяйственной выставке², но когда мечта эта осуществится — не знаю.

Сердечно жму руку. Александре Константиновне от меня и Катерины Николаевны — привет Вам, конечно, тоже. От Богданчика, конечно, тоже.

Ваш М. Рыльский

30/VI 40.
Киев, ул. Ленина, 68, кв. 70

79. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

19 липня 1940 р. Ірпінь

Любий Мих!

Спасибі за лист. Вельми я опечалений деякими в ньому сумними нотами. Проте я глибоко переконаний, що цей мінор перейде в мажор. Інакше бути не може. Невські хвилі хороші для того, щоб на них милуватись і по них плавати, а всякі інші функції для них не годяться. Годяться вони, правда, ще для одного: підпилий Про-коф'єв у них колись відсвіжував свою буйну й талановиту голову. «Позаяк» Ти давно вже не танцюеш танець вмираючого лебедя, то для Тебе ця властивість невських хвиль не годиться, але зрозуміти її ти можеш.

Цілую Тебе, цілують Тебе Катя і Богдансь.

Жди близькавично скорого листа.

Про «Гамлета» мушу сказати Тобі, що його переклав молодий поет Л. Гребінка¹ — і дуже непогано, — і я хочу цей переклад просунути до друку. Сам же я продовжує бути ентузіастом перекладацтва, але — чому неодмінно Шекспір? А чом би, приміром, не Містраль?

Ну, бувай, сивий мій голубе, жди листа веселішого і змістовнішого. Посилаю Тобі сьогодні дві свої книжки по-російськи. Твердо вірю у зустріч у Києві.

Максим

13/VII 40

Ірпінь, вілла «Катерина Рильська»²

80. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

Серпень 1940 р. Ірпінь

Дорогий мій Мих!

По-перше — щеа супра*: я й досі ще не вислав Тобі своїх двох книжок по-російськи — а з листа Твого бачу, що одної з них і не треба Тобі посылати, бо Ти її маєш (огоньковські «Стихи и песни»¹), отже, й маєш нагоду не тільки похвалити Н. Н. Ушакова за його переклади, а й погудити за окремі в них педогляди,— другу ж, значно більшу (Гослитиздатовське видання 1940 р. за редакцією Турганова), вишлю, як тільки буду в Києві, бо в Ірпені його нема.

По-друге — за допомогою луци Богданчика і окулярів Катерини Миколаївни читаю ** Твоє «писаннячко дрібпесеньке»² про Смілянського. Смілянський справляє враження людини серйозної й недурної, і коли я читав його роман (прочитав не весь), то відчував, розуміється, що він не уловив того аромату доби, частину якого я сам ще уловив своїм носом (Смілянський же його може тільки вивчати за мертвими матеріалами), але не думав, щоб він міг допуститись до песьумлінного вивчення фактів, а тим більше — свідомого їх перекручування. Здавалось мені навіть, що багатьма сторонами стойть він запачно вище за багатьох наших «дослідників»-вульгаризаторів. Так, приміром, у сцені побачення Коцюбинського з Грінченком я добачав певне бажання бути об'єктивним і не малювати нелюбого авторові Грінченка одпою тільки фарбою. Правда, що постати Чикаленка³ і тоді видалась мені безнадійно звульгаризованою і спрощеною, але я значною мірою відносив це за рахунок тої поганої літературознавчої та біографічної школи, яку мимохіть пройшов Леонід Смілянський.

* Моя провинна (лат.). — Ред.

** Ще не дочитав.

Отож болюче мені читати Твої нотатки, болюче за Смілянського і літературу нашу. Прикро також, що у пас і досі вважають тільки на папері потрібною таку одвірту, ділову критику. Жаль, що — як Ти сам пишеш — ця стаття мусить залишитись тільки «між нами».

Щодо Твоїх побіжних зауважень про «Потомків»⁴ та моїх «колег по редакції»⁵, то колись надіюсь про ці речі погомоніти.

Чи стрічаєшся Ти в Ленінграді з такими милими людьми, як Н. С. Тихонов, Борис Андрійович Лавреньев?

Чи не варто б Тобі порадитися з ними про своє становище в літературі — і в житті? Ну, цілую Тебе міцно.

Катерина Миколаївна і Богданчик — теж.

Твій М. Рильський

81. ДО М. С. ТИХОНОВА

20 вересня 1940 р. Київ

Дорогий Николай Семенович!

Во-первых — шлю Вам привет, во-вторых — обещаю выслать свою новую книжку, в-третьих — очень прошу пригреть нашего поэта Ивана Ивановича Неходу¹, помочь ему устроиться в писательском доме под Ленинградом².

Ваш М. Рильський

Привет друзьям-ленинградцам!

20/IX 40
Киев, Ленина, 68, кв. 70

82. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

1 листопада 1940 р. Київ

Любий Мих, давній друже!

(іменно давній, а не старий!) і не забув Тебе, і люблю Тебе, а просто — замотався... Книжки російської не послав, пошлю, як матиму (зара не ма), а от як лижу съ вислати, як тільки одержу авторські примірники, нову книжку «Збір винограду» (туди входить і «Любов»). Тільки потверди мені одержання цієї куцої (пробач! Так запарився з роботою, що вгору нікуди глянути!) листівки.

Твій М. Рильський

Катя й Богдан сплють привіт.

3 листопада 1940 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Отвечаю как человек, аккуратность которого вошла в пословицу, по пунктам:

1. На привет из Москвы — привет из Киева.

2. Ленинградское издание¹ прекращается — ну, что ж... Будем ждать их переводов. Часть, вероятно, пригодится...

3. Распределение поэм мне нравится. Правда, «Похороны»², оказывается, перевел в Киеве Гозенпуд³, но ведь Вы, вероятно, говорили уже с Сельвинским⁴ — это раз, да и Сельвинский звучит значительно солиднее — это два. Вот если Сельвинский отказался... Сообщите немедленно, согласился ли он.

4. Насчет раздачи прочих переводов... Дуйте! Вот только я не помню, что мы взяли (готовое) у Гордеева⁵ и что дали ему переводить. Сообщите и об этом, а то он покоя не дает.

5. Трехтомное издание Франка, о котором говорил с Вами Евгенов⁶, — это что же такое? Наши два тома + третий, да? Тогда в третьем можно было бы дать критические и публицистические статьи Франка и «Украдене щастя». А? Как Вы думаете?

6. Мамиконяна я уже поторопил. Он уверяет и клянется, что буквально на днях вышлет подстрочки. (В скобках — подстрочки, конечно, снабжены указанием размеров. Такую работу для Чередниченко я уже прошел.)

7. Попробую разведать, как дела у Городского⁷, но ущемлять его по целому ряду соображений, мне кажется, не следует.

8. Относительно предисловия с Корничем поговорю. Буду ли я писать статью о поэзии Фр [апко], не знаю. Вообще над поэзией Ивана Яковлевича работает Юрий Свиридович Кобылецкий⁸, опубликовал ряд статей об отдельных сборниках. Биография... Мне кажется, что не плохо, если бы для нашего издания написал кто-нибудь из львовцев, причем я Симовича⁹ предпочел бы Возняку¹⁰ потому, что последний очень уж сух, силошной «факторог»... Комментарии Вы предлагаете делать редакторам издания. Нелегкое это дело, сударь, ой, нелегкое! Это, конечно, не значит, что я за Мосельса, упаси бог, но — м[ожет] б[ыть], нашелся бы кто-нибудь из людей

действительно знающих... А то ведь запариться можем, Б[орис] А[лександрович]. И так во изданию будет чертёжки много работы! Статьи Мосельса — «Степанова» еще не читал, сегодня мне ее дадут.

9. Насчет возможно скорой присылки текстов прозы приму немедленные меры.

10. Насчет перевода Гребинки¹¹ даю заключение (трогательное по лаконичности) на отдельном листке.

Рукописи «Л. М.»¹² — вышлю завтра или послезавтра.

11. Новую книгу¹³ вышлю, как только получу авт[орские] экземпляры, а то у меня только один, да и тот сейчас в редакции «Молодого большевика»¹⁴.

12. Доклад мой о Мицкевиче¹⁵ — какой Вы имеете ввиду доклад? Я буду, вероятно, читать доклад в Киеве, а о Львове и Москве пока не помышляю...

13. Привет от меня, К[атерине] Н[иколаевны] и пр.— Вам и Александре Константиновне.

14. Ваш М. Рыльский

15. 3/11 40

84. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

10 грудня 1940 р. Київ

Старец вешчий!

Во-первых — спасибо за поздравление Кат[ерине] Ник[олаевне]¹. Во-вторых — Семен Михайлович Гордеев показывал мне свои переводы Франко, которые шлет Вам. В них есть безусловные грехи против языка, но их — грехи — можно устраниТЬ, а их — стихи — надо принять.

Пишите, как дела вообще, сообщите, что имено надо Вам иметь из прозы Франка (если Вы не можете достать в Москве, то я постараюсь это сделать в Киеве) и кому Вы хотите дать прозу переводить. Один из возможных переводчиков², увы, выбыл из жизни.

Жму руку. Привет Александре Константиновне.

Ваш М. Рыльский

85. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

16 грудня 1940 р. Київ

Дорогий Мих!

Посилаю Тобі сьогодні «Збір винограду»¹.

Цілую. Бажаю Тобі всього, всього найкращого, поздоровляю з минулими іменинами — ми, голубе, забули зро-

бити це вчасно (забули дату), — Катя дякує за твоє поздоровлення. Крикун-Богданчик кланяється.

Твій *M. Рильський*

16/XII 40

1941

86. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

4 січня 1941 р. Ірпінь

Любий Мих!

Дякую за милого Твого листа. Ірпінь — це те місце, звідки я пишу Тобі цього листа: дачне селище під Києвом, 40 кмілін їди від Києва. У твого улюблена Пастернака є вірші про Ірпінь¹ (він отут одно літо жив). А що «Любов»² Тобі до серця припала — дуже радий.

«Короля Ліра»³ я вже прочитав останню коректуру. От.

Кат[ерина] Мик[олаївна] Твого листа (разом з листом до мене) одержала. Сердечно дякуємо обое. Богданчик кланяється, ми теж.

Максим

Одержані і другого Твого листа з примітками. Дякую. Овлур⁴ — герой «Слова о полку Ігоревім». Він помог утікти князеві.

87. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

16 січня 1941 р. Київ

16/I 41

Дорогий Борис Альександрович!

Посылаю переводы А. Островского¹ из Ленинграда с препроводительным письмом, из которого все ясно.

Переводы я просмотрел (довольно бегло), кое-где сделал свои замечания. В общем они кажутся мне недурными, кое-что из них можно, думаю, использовать. Ваше мнение?

Получил от Гослитиздата письмо, что в конце января мне придется побывать в Москве для совместной с Вами работы. Ну, в январе-то это не выйдет, конечно, никак — 28-го празднуем юбилей Тычины², кроме того, завален

я работой (и интересной, и дрянью), по уши. Разговор может идти только о феврале. Надеюсь, издательство позаботится о таких элемептарных вещах, как номер в гостинице...

С Кобылецким говорил — он жалуется, что издательство не отвечает на его письмо. Вообще же работа о Франко у него, по-моему, готова или почти готова — большая, и утрясти ее до размеров статьи для нашего издания он, конечно, сможет.

Вот пока все. Жму руку. Привет Александре Константиновне.

Ваш М. Рыльский

P. S. Когда вы получите это письмо, то, разумеется, будете уже знать тяжелую новость — о мгновенной, после блестящей приватной речи на юбилее Крымского³, смерти Юрия Матвеевича Соколова⁴. Какой чудесный был человек!

Я был этому слушаю свидетель и, думаю, что не забуду его никогда...

М. Рыльский

88. ДО ІРИНИ ВІЛЬДЕ

28 березня 1941 р. Київ

Велике Вам спасибі за добре слово, дорога товаришко Ірино!

Опис пейзажу¹, що видно з Вашого вікна, вельми зворувшив мене. Так і потягло до отих фіолетових вільх та поважно зелених смерек, до милої й вічної природи. А тим часом — мушу сидіти прикутій до стола (роботи назбиралось пребагато) — і тільки дослухатися до дзвону весняних крапель по шибах, тільки дивитися на білі пухнаті хмари з синіми просвітами, тільки — тим часом — мріяти про вільне повітря в лісі, на цомі, над річкою... Що ж — спасибі Вам, що хоч словом дали мені натяк на те повітря...

Ми вже тут дивувалися, що від Вас — ні слова. Правда, читали про те, що Ви знайомили львівських товаришів з новим своїм твором²... Думаю, що вільхи, смереки та буки навіяли Вам і ще новіший твір...

Привітання шлють Вам дружина і «грибок»³...

Тисну руку.

Ваш М. Рильський

28.III.41

89. ДО К. И. ЧУКОВСЬКОГО

1 квітня 1941 р. Київ

Дорогой Корней Иванович!

Вышел мой — около десяти лет тому сделанный — перевод «Короля Лира». Я знаю, что в нем много недостатков, и все же — решаюсь Вам послать эту книжку.

Выход ее совпал у меня с чтением Вашего «Высокого искусства» (1941 г.). Многое из Вашей книги мне уже было известно, и все же я читаю ее не только с увлечением, но и с волнением, Вам понятным.

В эти дни мне особенно совестно посыпать Вам своего «Лира». Он во многом порочен, так сказать, принципиально. Вот причины и черты его порочности:

1) Английского языка я почти не знаю. Хотя в той гимназии, где я учился, и преподавался английский язык, и я даже переводил на выпускном экзамене «Счастливого принца»¹, все же гимназический «курс» дал мне очень мало, и я основательно забыл даже это малое. Пришлось применить способ старика Жуковского²: был сделан для меня по возможности точный, идеально неуклюжий подстрочник с примечаниями, взято несколько русских переводов (украинского перевода П. Кулиша, кот{орый} перевел в свое время почти всего Шекспира, я не брал); положен па стол английский текст... и все. С таким арсеналом я и сделал свою работу.

2) Принцип эквилинеарности³, безусловным поклонником которого является редактор этого издания, т. Гозенпуд, не был соблюден мною потому, что «Лир» кажется мне слишком насыщенной вещью, чтобы жертвовать во имя голого принципа теми или иными чертами подлинника. Впоследствии, переводя (увы! По тому же методу!) «Двенадцатую ночь», я, кажется, сохранил количество шекспировских стихотворных строк. В комедии, мне кажется, это легче. Впрочем, признаюсь, что теперь я, по-видимому, сумел бы сжать свой перевод до возможных пределов.

3) «Шекспировские грубости», которые с такой любовью культивирует Радлова⁴, я кое-где смягчил. Вызвано это было тем, что перевод предназначался для сцены (хотя до сих пор ее не видел и бог знает, когда увидит): мне кажется, да не только кажется, а так оно и есть, что вещи, звучавшие ныне нарочито грубо и непристойно, были совершенно естественными и не считались неприличны-

ми у читателей и слушателей времен Рабле и Шекспира. Точно, рабски переводить эти места — значило бы иска- жать перспективу...

Конечно, я старался избежать и ненужного подслащи- вания перевода.

4) Кое-где у меня шекспировские герои говорят слиш- ком плавно, слишком «красиво». Каюсь. Теперь, опять- таки, я бы многое сделал по-иному. Увы!

Думаю, все же, что и в таком виде «Лир» мог бы быть поставлен «на театре». Украинский театр «освоил» уже «Отелло», «Макбета», «Много шума»⁵ и т. п.; моя меч- та — украинский Лир на сцене⁶. Бучма⁷, кажется мне, справился бы с центральной ролью,— по лентяй это сверхъестественный...

Ваш М. Рыльский

1.IV 41

Киев, Ленина, 68, кв. 70

90. ДО К. И. ЧУКОВСЬКОГО

1 травня 1941 р. Гагра

1 мая 1941 г.

Дорогой Корней Иванович!

Спасибо Вам за теплое слово о моем «Лире» — правда, пока не как о переводе, а как о произведении... Боюсь, что как перевод — это все же значительно хуже... Мне кажется, что наши переводчики вконец испортили себя именно бесконтрольными переводами с подстрочников (Джамбул¹, Манас², Давид Сасупский³, грузинские и ар- мянские поэты и т. д.)...

Вашу книгу «Репин — Горький — Маяковский — Брю- сов»⁴ получил. Спасибо. В 20-х числах буду в Москве, на- деюсь увидеться.

Ваш М. Рыльский

Гагры, санаторий «Украина».

91. ДО О. П. РЯБИНИНОЙ

9 вересня 1941 р. Уфа

3-го сентября 1941 г.

Дорогая Александра Петровна!

Привет из Уфы¹. Живем мы здесь вчетвером — я, Ека- т[ерина] Ник[олаевна], Люба² и Богданчик. Бодрости духа не утратили. Я работаю понемногу. Думаю, уверен,

что еще не раз мы с Вами дружески будем говорить в милой, славной Москве, в дорогом нашем Киеве. Здесь был устроен большой лермонтовский вечер³, на котором я выступал с докладом. Публики было полно, сбор пошел в фонд обороны страны. Теперь приступили к организации вечера, посвященного Франко⁴. Я и товарищи работаем все, конечно, в области оборонных тем. Кроме того, пишу поэмопожку давно задуманную большую поэму⁵, а также работу о теме родины в творчестве Пушкина, Мицкевича и Шевченко⁶.

Дорогая А [лександра] П [етровна]! Был бы очень благодарен, если бы мне выслали сюда гонорар («За Родину, за Сталина»... «Говорит Украина»)

Всегда Ваш М. Рильский

Все кланяются. Адрес: Уфа, Революционная, 37, корп. 5, кв. 4. Будем рады весточке.

92. ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНОГО ЖУРНАЛУ»

15 вересня 1941 р. Уфа Харків «Літературний журнал»¹

Дорога Редакціє!

Посилаю Вам свою поезію «Колискова»². Здається мені, що вона може знадобитись для В[ашого] журналу.

Був би дуже радий і вдячний, коли б Ви мені сюди вислали примірник журналу.

Щирий привіт!

Максим Рильський

15/IX 41.

Уфа, Революціонная, 37, корп. 5, кв. 4

Р. С. Кожному слову з України радіємо ми тут невимовно!

M. R.

93. ДО СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

15 вересня 1941 р. Уфа

Дорогі товариші!

Дуже прошу передати прикладений тут мій вірш¹ представництву редакції «Комунаста» — разом з проханням, щоб мені вислано примірники газети, де вміщені мої поезії.

Міцно тисну руку всім товаришам і друзям.

Максим Рильський

Уфа, Революціонная, 37, корп. 5, кв. 4.

94. ДО Е. Я. БАНТИШ

20 вересня 1941 р. Уфа

20.IX.41

Дорога Єлизавето Яковлівно!

Дуже й дуже зрадів я В[ашому] листові. Спасибі! Ми-таки справді живемо в Уфі. Група письменник[ів], серед них і я, працює в Академії. Заробіток сякий-такий, а все-таки — робота, яка мені особисто подобається. Нас «очолює» Тичина (письменницьку групу). Частенько виступаємо тут, улаштували разом з артистами опера¹ (Паторж[инським]², Литвин[енко-Вольгемут]³, Гайдай⁴ і т. д.) вечори пам'яті Лермонтова, пам'яті Франка, оборонний. Я пишу, крім оборонних віршів (може, котрий з них і Вам потрапив на очі?), потихеньку, затискаючи тривожне серце,— поему про молодість, яка не вернеться, про друаїв дитячих літ, про весну життя... Чи кінчу її? Чи побачить вока світ? Хто читатиме її? Ваш лист розтривожив у мені спомини про наш прекрасний Київ, про мілих серцю людей, про золоту Україну, про Вас... «Что имеем, не храним...»⁵ — але не вірю, щоб ми все те «потеряли» навіки! «А я, брате, таки буду сподіватись, таки буду виглядати...»⁶ Наше сонце переможе ворожу тьму, мила Єлизавето Яковлевно! Привіти Ваші П[етру] Йо- [сиповичу]⁷ і Ол[ександру] Ів[ановичу]⁸ передав негайно, Кат[ерина] Мик[олаївна], Богдан і Люба Вам кланяються. Чи друг серця моого Ватуля⁹ в Тамбові? Чи театр там грає і довго має грati? Пишіть! Привіт В[ашому] чоловікові. Мідно-мідно тисну Вашу добру, ласкаву руку.

M. Рильський

Уфа, Революціонна ул., № 37, корп. 5, кв. 4 В[ашого] листа, датованого 31.VIII, я одержав тільки вчора — 19.IX!

95. ДО А. Ф. ТУРЧИНСЬКОЇ

20 вересня 1941 р. Уфа

Дорога Агато Федорівна!

Спасибі за листівку, яку одержав я тільки вчора (правда, там адрес просто — «Уфа», навіть німа — «Союз писателей!»).— Питаєте про в[идавницт]ва і газети. У Харкові діє — і непогано — в[идавницт]во «Радянський пис-

сьменник», виходить літерат[урна] газета і (двотижневий) літературний журнал¹. Крім того, виходять, розуміється, «Комуніст», «Советская Украина»... Можна слати до всіх цих видавництв і часописів матеріал на адресу Спілки радянськ[их] письменників (Харків, Чернишевська, 59, Юрію Корнійовичу Смоличу або Вагану Олександровичу Мамікояну). В Ашхабаді, де Ви опинились, працює нині наша кіностудія. Якщо Ви маєте хоч я к у - б у дъ роботу в Ашхабаді, то вириватися з Ашхабада не раджу Вам ні я к. Сосюра приїхав до Уфи². Пригара³, оскільки мені відомо, в Саратові, але адреси не знаю. Там же Странкевич⁴, Терещенко, Ільченко. Ми живемо вчотирьох: я, Кат[ерина] Миколаївна, Богданчик, Люба. Всі шлемо Вам сердечний привіт.

Ваш М. Рильський.

Уфа, Революціонная ул., 37, корп. 5, кв. 4

96. ДО П. Г. ЛИНА

25 вересня 1941 р. Уфа

25/IX 41

Дорогой Павел Григорьевич!

С радостью вчера узнал от т. Сироты¹, что Вы в более или менее благодатном Ашхабаде. Спешу пожать Вам руку — письменно. Я с женой, Богданчиком и племянницей Любой — в прославленном Аксаковым городе Уфе². Не буду прибавлять к аксаковским страницам своих печальных строк. На предложение киностудии переехать в Ашхабад я смотрю пока с мудрой уклончивостью: больно уж тяжело сейчас переезжать, того и гляди схватишь повторное (надо думать, последнее в жизни) воспаление легких... Не говорю уже о семье. А тут есть мизерная работенка, писательский коллектив, комнаташка («насиженное место»)... Словом, вот так.

Напишите мне непременно, как живете-можете... Что Вы слыхали о Пьере³? Где Прицкер⁴? Юрию Карловичу Олеше⁵ передайте привет. Все кланяются. Свидимся ли мы? Когда? Где? «Один дурак может задать больше вопросов, чем сто мудрецов на них ответить».

Ваш М. Рильский

Уфа, Революционная, 37, корп. 5, кв. 4.

1942

97. ДО П. Г. ЛИНА

19 лютого 1942 р. Уфа

Милый Павел Григорьевич!

Я, конечно, завидую, что у Вас больше солнца, больше вина, больше Юрия Карловича Олеши — плюю ему привет, но не жалею, что не поехал в Ашхабад. Здесь у нас большая группа украинск[их] писателей, много хорошей работы — и ближе к Україні. Пахнет весной,— а весной, как сказал этот чудак Тургенев, и счастливых тянет вдаль¹. О какой дали речь — Вам понятно. Побывал я недавно в Москве². Это — незабвенно.

Целую Вас, Максим Рильський

98. ДО С. М. КРОТЕВИЧА

26 лютого 1942 р. Уфа

26/II 42

Дорогий Євгене Максимович!

Листа В[ашого] я одержав учора. А позавчора президія, після того як про В[аш] лист до нього сповістив П. Й. Панч, послала Смоличу телеграму¹, щоб він видав Вам — по нам'ятаю точно, яку суму, здається — 300 крб. Це, звісно, мало, але й Спілка, і Літфонд у даний момент сидять без грошей. Одноактівок Ваших т. Рибак² їде і обіцяє доконче надрукувати. Можливо, у Вас найдеться ще що-небудь і для газети «Література і мистецтво» та для журналу «Українська література» — шліть. Щирий привіт і бажання всього найкращого, Катер[ина] Миколаївна та Богдан кланяються.

Ваш М. Рильський

Уфа, Революційна, 37, корп. 5, кв. 4

Ю. К. Смоличу — привіт!

99. ДО П. І. ЧАГІНА

7 березня 1942 р. Уфа

Дорогой Петр Иванович!

Мне приходится просить издательство об отсрочке подачи моей новой книжки^{*1}. Дело в том, что вначале я

* Кстати сказать, копии договора мне издательство так и не выслало.

предполагал включить в нее и старые свои вещи, перекликающиеся, как говорится, с современностью. Поразмыслив и посоветовавшись с товарищами, я решил составить книжку всю из новых стихотворений (за исключением, м[ожет] б[ыть], двух-трех таких, как «Песня о Сталине» — а для этого нужно еще время: многое задумано, но не сделано, кое-что начато, но не окончено, и т. д. А хочется ведь не только дать договорное количество строк, а и цельную, по возможности неизлохую книжку.

Поэтому прошу отсрочить подачу книжки до 15—20, лучше до 20-го апреля.

У Вас за это время был, по-видимому, Турганов,— полагаю, что с ним мы и доведем книжку до благополучного конца.

М[ожет] б[ыть], нужно официальное заявление об отсрочке — прилагаю его.

С искренним приветом и надеждой не раз еще повторить вечер «стихотворного ширшества» —

М. Рильский

7/III 42

100. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

14 березня 1942 р. Уфа

Дорогий друге Мих!

Думаю, що незабаром зможу вислати Тобі нову книжку своїх віршів¹ (до речі — чи не згоден Ти тепер, що мое «Народам світу»², про яке ми сперечалися, було криком тривожного передчуття?) і перший номер журналу «Українська література»³, який тут виходить. Віктора Платоновича⁴ мобілізовано, і де він — невідомо. Мовчить, як у рот води набрав. Усі ми живемо весняними передчуттями. Цілую міцно.

Твій М. Рильський

Усі шлють сердечний привіт.

Наш новий адрес: Уфа, ул. Ленина, гостиница «Башкирия», № 41.

14/III 42

101. ДО Л. М. СЛАВІНА

17 березня 1942 р. Уфа

Дорогий Лазарь Моисеевич!

У меня случилось несчастье — надеюсь все же, что поправимое: вчера от непотущенной спички в пепельнице вспыхнули у меня в номере бумаги на столе¹ — и очень сильно обгорела уже подготовленная мною вчера же к печати работа т. Панча о партизанах на Украине², еще сильнее — работа т. Ткаченко о Шевченке³. Надеюсь, что авторы (или Институт) имеют дублеты (если это черновики, то я их немедленно перепечатаю), — очень прошу их прислать мне (гостиница Башкирия, 2-й этаж, № 41).

Случай — чрезвычайно неприятный, но, думаю, не подлежащий повторению.

Если еще есть работа срочная — тоже пришлите, будьте добры. Дня два-три я еще побуду, по-видимому, плеником.

Привет!

M. Рильский

17.III 42

102. ДО І. І. ПЕХОДИ

18 березня 1942 р. Уфа

Дорогий Іване Іванович!

Я, нарешті, виготовав для друку В[ашу] книжечку¹ (брав тільки українську частину, російських не чіпав). Говорив учора про це з гол[овним] редактором видавництва письменників Рибаком (казав йому, звісно, і раніше, що готую цю книжку). Він каже, що за тижнів два можна буде пустити збірку в роботу. Ніні Яковлевні² я перекажу, щоб вона склала з [идавницт]вом договір, — а сам подам Вашу збірку з відповідною рецензією до [идавницт]ва. Загалом кажучи, я вважаю, що Ви за цей час значно виростили як поет. Збірку, проте, довелось скроочувати, виходячи з настанов [идавницт]ва — давати не більше 400 рядків. Здається, Ваші поезії йдуть у журналі «Українська література»³ (він, на жаль, виходить чеперашими темпами) — принаймні Скоморовський⁴ (тех-секретар) казав мені, що Яновський⁵ читав йому В[ашу] баладу, (пам'ятаєте, ту, де Ви лаєте місяць⁶, бо він заважає військовій операції), але тут пічого не можу сказа-

ти з певністю, бо це не мій відділ, віршами в журналі відає Тичина, а я — дивина! — веду відділ публіцистичний.

Багато чого хочеться сказати, багато чим поділитись... Незабутні сторінки записали в моїй душі дві поїздки — до Саратова на мітиг⁷ і до Москви. До Москви ми їздили власне в справі створення Гімну радиинського народу⁸ (хтозна, що з цього вийде! Тобто — хтозна, чий гімн відповість велетенському завданню, поставленому перед поетами!), — але побували й на пленумі президії Спілки, побачились із товаришами росіянами, грузинами, азербайджанцями, вірменами... Крім того (для мене це пайбільш значуще) мали дуже зворушливе і підбадьорливе побачення з Микитою Сергійовичем. Яка це людина!

Не гнівайтесь за мої уфімські темпи: я то їздив у Москву, то хворів (і зараз нездужаю, не виходжу), — думаю все-таки, що книжка Ваша вийде як слід. Міцно-міцно тисну Вам руку, мій дорогий бульйонський земляче⁹! Як найгарячіший привіт усім товаришам. Побачимось ще, їй-богу, — на нашій славній Україні, знов на своїй землі!

Ваш М. Рильський

18/III 42

Уфа, ул. Лепінина, гостиниця «Башкирия», № 41.

З Вами, здається, Любомир Дмитерко — передайте йому велике спасибі за його цидулку. Сєверову (Ви з ним, мабуть, стрічаєтесь), скажіть, що я послав йому дві листівки, на днях знов напишу, дещо з'ясувавши. І Пріцкеру, і всім привіт!

103. ДО Е. А. ДРОБ'ЯЗКА

22 березня 1942 р. Уфа

Дорогий Євгене Антоновичу!

Вийшло все-таки так, що я з усіх причин усе-таки забарився з відповіддю (правда, що й Ваш лист ішов з місяць!). Пробачте. Отже:

в Уфі перебуває нині багато українських письменників і письменниців з України. Персонально, oprіч мене, — Панч, Яковський, Тичина, Фефер¹, Гофштейн², Фомін³, Рибак, Кочерга, Суходольський⁴, Стельмах⁵, Смілянський, Кундзіч⁶, Городської...

Тут функціонує і президія Спілки, очолювана двома замісниками відповід[ального] секретаря, — Панчем і Ри-

баком. (Адрес — Уфа, улица Гоголя, № 28, Союз советск[их] писат[елей] Украины.)

Виходить тут —

1) Журнал «Українська література», журнал, їй-богу, не поганий, але — дуже, на жаль, повільно видаваний (препогані друкарські умови) — поки що вийшло тільки подвійне число за листопад — грудень 41-го року. Містить в основному оригінальні твори, але не відмовляється й від перекладів;

2) Газета «Література і мистецтво». Це по суті продовження літературної газети + мистецтво.

Існує також видавництво Спілки радянських письменників України, що випускає цими днями зразу 44 невеликі книжечки (22 українських — поезії та новели і 22 — те саме по-російському).

Укрвидав (об'єднані державні видавництва) досі був тут, а сьогодні виїздить до Ворошиловграда. Що вони вивезли — толком не можу добитись. Кажуть, що ніби рукописи є в Енгельсі (біля Саратова), там, за непевними відомостями, нібито і Лермонтов⁷. Хто знає! Розтяли вони, оті видавці та редактори, таки чималі. Про ушаковського кишенського Лермонтова не знаю нічого.

УЗАП — теж тут (адрес той, що і Спілки, персонально УЗАП складається либо чи не з одної особи — тов. Зальцмана⁸, здається, Соломона Філіповича, якщо не Філіпа Соловоповича).

Театр Франка — в Семипалатинську.

Живемо, як і Ви, надіями — на Захід, па Захід!

Міцно тисну руку. Привіт!

Ваш М. Рильський

22/III 42

104. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

22 квітня 1942 р. Уфа

Вельмишановний маслоїде, Юрію Івановичу!

Я кінчаю сьогодні читати шевченківські статті¹. Майже на всіх (здається, крім однієї тільки статті Булаховського) є в мене зауваження, з приводу яких я хотів би з вами порадитись. Буду, очевидно, завтра від 1-ї до 3-ї в Академії, як називав цю установу небіжчик Саксаганський. Якщо й Ви забредете, то ми з Вами розв'яжемо мої сумніви, і все буде розкішно.

Завтра ж таки, очевидно, Маслов² дастъ і статейку про вірші Саковича³, і я візьмусь перекладати уривки з них на сучасну насъку мову.

Салют олів'є!

Максим Рильський

22.IV 42

Пропшу ласкаво вибачити, що засилаю цього листа не на веліновім папері⁴ і без конверти⁵. M. P.

105. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

31 граєння 1942 р. Уфа

Дорогий Юрій Іванович!

Завтра об 11-ї годині ранку засідання групи художньої літератури¹.

Обговорення

п'еси

І. А. Кочерги

«Чаша»

Уклінно

пропшу

прибути

Ваш

M. Рильський

31.V 42

Уфа

106. ДО А. Г. РОЗАНОВА

14 липня 1942 р. Уфа

14/VII 42

Дорогой Анатолий Григорьевич!

Письмо В[аше], кот[орое] начато писанием в апре-
ле, получили только на днях. Спасибо. Особенное спаси-
бо — за статью¹, которая мне очень понравилась. Ташу
ее сегодня в редакцию — думаю, что в одном из ближай-
ших номеров выйдет. Кстати, — «дам команду» выслать
Вам два вышедшие уже двойные номера².

Академия развернула действительно широкую работу.
Союз наш писательский тоже кое-что делает, в издатель-
ском смысле он просто молодец — вышло уже около
80 книжечек-«метеликів»³, массовое издание Кобзаря
(избранные стихи)⁴, теперь приступим к изданию боль-
ших по размеру книг. Посылаю Вам II свою вышедшую

здесь книжонку⁵. Кат[ерина] Ник[олаевна] клянется,
что напишет длинное письмо. Она, Богд[ан], я клянем-
ся Вам, Марии Васильевне⁶, Агнессе Анатольевне⁷

Ваш M. Рыльский

107. ДО О. І. КОПИЛЕНКА І П. Й. ПЛНЧА

11 серпня 1942 р. Уфа

Дорогі друзі!

Привіт!

Посилаю дещоцю матеріалу. Міцно стискаю руку. Зичу
всього пайпрекраснішого — в першу чергу тих надій і
прагнень, якими живемо ми всі, якими живе ціла країна.

Всім друзям — уклін.

Максим Рильський

11/VIII 42 р.

108. ДО П. Г. ЛІНА

13 серпня 1942 р. Уфа

Дорогий друг!

Большое спасибо за книгу¹. Читал, был растроган.
Вспомнил при этом многое. Вспомнил Киев, Ирпень, друзей... Эх! —

Много работаю, думаю, что не совсем плохо. В этом
большая отрада. Вообще же — не теряем бодрости духа
и веры в ту победу, для которой живет и дышит теперь
весь советский народ. Я лично физически ощущаю эту
грядущую победу.

Привет. Жму руку!

Юрию Карловичу² аналогичный привет.

Ваш M. Рыльский

13/VIII 42

109. ДО Х. Б. ЛОЙЦКЕРА

24 серпня 1942 р. Уфа

Дорогий тов. Лойцкер!

Залишаю вірші¹ — дуже був би радий, якби вони були
прочитані 31-го на єврейському мітингу². Отже, пропу

їх — коли воши не викликають у Вас заперечень — передати куди треба. Тисну руку.

М. Рильський

21.VIII 1942

110. ДО А. Г. РОЗАНОВА

Серпень 1942 р. Уфа

Дорогий Анатолій Григорьевич!

Пишу к Вам ~~така~~ только по одному вопросу¹: К. Т. Воблый², конечно же, здесь. Я его встретил сегодня, и он очень обрадовался при упоминании В[ашего] имени. Я по второму пункту — о новой работе для В[ас] не успел поговорить, сделаю это на днях — и думаю, что успешно. А что касается перв[ого] пункта, насчет «Рослинності», то он сказал, что рукопись «Экономической географии» вывезена и будет печататься — в том числе и Ваш очерк, конечно. Полагал бы, что было бы очень хорошо, если бы Вы ему сами написали несколько слов — проще всего на мое имя для академика Воблого. Завтра или послезавтра напишу письмо более человеческое. Насчет франц[узских] книг для Агнессы Анатольевны³ — поищу, но сомневаюсь, чтоб...

Целую всех.

Ваш М. Рильський

Екатер[ина] Ник[олаевна] все пишет, как док Померанцо, длинное письмо.

111. ДО П. Г. ЛИНА

6 жовтня 1942 р. Уфа

Приехал из Москвы¹, дорогой Павел Григорьевич, и застал письмо от великолепного триумвирата². Если он еще вместе, то это — замечательно, хотя и страшновато в отношении запаса ашхабадских вин (не иссяк бы!). Если Пьер³ еще в Ашхаб[аде] — передайте, что недавно получил я письмо от Верочки⁴ (деньги Литфондом ей посланы, вероятно, она их уже получила). Кроме того, поделуй Вам, Пьеру, Юрию Карловичу⁵. Если Петр Федорович⁶ уже уехал, то не знаете ли его нынешнего адреса?

И вообще — пишите, певзирая па мою гнусную привычку запаздывать с ответами. Москва — я еще полон

воспоминаниями о ней — прекрасна ныне как-то по-особенному: строгой и чистой красотой. Это воистину общая наша родина, и словами о ней я хочу закончить это письмо.

Ваш М. Рильский

6 октября 1942 г.

Привет от Екатерины Никол[аевны] и Богданчика.

112. ДО О. Я. ЮЩЕНКА

12 жовтня 1942 р. Уфа

Дорогий Олександр

Спасибі за лист. Пишу похапцем, бо дуже замотаний роботою (благословляю долю, що вона — робота — с!) Отже:

1) Вірші — шліть. Як не у в [идавництві], то в газеті «Література і мистецтво» і журналі «Українська література» хорошим поезіям місце найдеться.

2) Сьогодні попрошу в Спілці радянських письменників України (Уфа, ул. Гоголя, 28, там же й редакції газети та журналу) вислати Вам деякую літературу, тут видану.

3) Стельмах — в Уфі (був поранений, тепер працює в ДКА¹) — пишіть йому на мій адрес. Міцно тисну руку.

Ваш М. Рильський

12/X 42

113. ДО М. В., А. Г. ТА А. А. РОЗАНОВИХ

25 жовтня 1942 р. Уфа

Дорогие Марья Васильевна, Анатолий Григорьевич,
Агнесса Анатольевна!

Не сердитесь на меня, многогрешного и немало работающего, что редко пишу. Помню я о Вас всегда. Письмо Анатолия Григорьевича¹, заключающее в себе описание сибирских садов Семирады, его цветоводческой деятельности и очаровательности пляски милых крошек-туземцев над трупами цветов, я застал, возвратившись из Москвы². Письмо это прелестно, мы читали его коллективно. Что касается Воблого, то никто, конечно, не посыпал почтенного академика на полевые работы. Думаю, что он Вам уже ответил, так как на мой вопрос о Вас он радостно

промытал, что все в порядке. Книг для Аси (простите за стариковскую фамильярность) я, конечно, не нашел. Есть в Москве человек, который мог бы ей найти необходимый для диссертации минимум литературы. Этот человек — бывшая звезда футуризма, Алексей Елисеевич Крученых³ (Москва, центр, ул. Кирова, 21, кв. 51). Обратитесь к нему, Агнесса Анатольевна, спросите его, сославшись на меня (он мне достал и выслал некоторые книжки), может ли он достать то, что Вам нужно, и сколько это (приблизит [ельно]) будет стоить.

Вчера наконец, действительно выслал Анат[олию] Григорьевичу последний номер журнала. Я сегодня запечатаю и вышлю тоже кой-какую литературу. А пока — крепко целую Вас, аналогичное действие производят Катерина Николаевна и Богданелло. Привет!

Пишите, «не считаясь визитами».

М. Рыльский

25/X 42

Гречаникам⁴ — радостный привет. Ватуля рассказывал, что получил (в Семипалатинске) записку от Мити⁵, не виделся с пим,— а может быть, даже и видался? Ниине Александровне⁶, к[ото]рую это письмо, м[ожет] б[ыть], застанет уже у Вас, крепкое, как 90° спирт, рукопожатие. М. Р.

114. ДО П. Г. ЛИНА

Друга половина листопада 1942 р. Уфа

Дорогой друг!

Я ярко представил себе, как мы будем целовать ступеньки Киевской Корчмы¹, — и был близок к тому, чтобы заплакать или написать об этом стихи. В свете событий последних дней² эта радостная перспектива приближается, милый Павел Григорьевич.

У меня к Вам просьба — нельзя ли соорудить скромную посылку, состоящую из табака и сушеных фруктов, по такому адресу: Уфа, Воинская часть № 3862, красноармейцу Михаилу Афанасьевичу Стельмаху? Соответствующие деньги немедленно были бы телеграфированы. Это было бы изумительно.

Целую Вас, привет Наде.

Все наши кланяются.

М. Рыльский

Недоле⁴ жму руку. Письмо передам.

1943

115. ДО М. І. ВЕРИКІВСЬКОГО

2 лютого 1943 р. Уфа

2/II 43

Дорогий Михайле Івановичу!

Завтра о 1-й год[иши] в нашій бібліотеці відбудеться парада про святкування Шевченкових днів¹. Т[ов.] Славін просить Вас і Пилипа Омеляновича² скласти для паради програму концерту на святкування. Я теж прошу про це. Асигнуйтесь на концерт 10 тисяч крб. Ясна річ, що програма повинна бути оригінальна (не типу просвітянських вечірок, без «Ой казала мені мати» і «Куми»³), що концерт має бути з оркестром. Я особисто мрію, що буде виконаний Ваш чудесний «Чернець»⁴. Шкода, що нема у нас мішаного (і чоловічого) хору,— тоді могли б прозвучати і Лисенко, і сучасні композитори... Багато чого в нас нема, але треба все-таки якось «вийти із становища».

Ваш M. Рильський

---

* Може, «Чернечя» вивчить той Попов⁵ (так, здається), про якого Ви говорили? M. R.

116. ДО П. Й. ПАНЧА

28 лютого 1943 р. Уфа

28/II 43

Дорогий Петре Йосипович!

Посилаю Вам разом із сердечним привітом та з подякою за «Северную Пальмиру»¹, яка, безперечно, відіграла пеабіяку роль у моєму одужанні, чотири поезії для радіо —

- 1) Сталінград;
- 2) Шлях на Україну²;
- 3) Перед весною;
- 4) В щасливу путь!

Останній вірш³ хай буде виявом і мого, і Вашого, і нас усіх найщирішого бажання. Міцно тисну руку.

Ваш M. Рильський

Уфа, готель «Башкирія», № 41

117. ДО А. Ф. ТУРЧИНСЬКОЇ

7 березня 1943 р. Уфа

Дорога Агато Федорівна!

Через різні причини тільки тепер передав дві Ваші поеми¹ в редакцію журналу «Укр[айська] література», де відділ поезії веде Павло Григорович Тичина.

За Ваш подарунок (книжку)² — спасибі.

Ваш *M. Рильський*

7.III 43

Привіт од дружини і сина.
З Літфондом постараюся щось зробити.

118. ДО Є. Я. БАНТИШ

20 березня 1943 р. Уфа

Дорога Єлизавето Яковлівно!

Не знаю, чи одержали Ви довгого листа¹, якого Вам я послав торік ще в Тамбов. У кожному разі — як одержите цю листівку — обізвіться, обіцяю багато написати. Вишилю також свою нову книжку. А чи одержуєте Ви наші — журнал, літ[ературну] газету, книжки? Як ні — вишлемо. Привіт В[ашому] чоловікові, Бучмі, Ватумі, Юрі Ги[ату] Петр[овичу]², Ужвій³ — чого то з них ніхто ні словом не обізветься?

Пишу Вам — і загадую наш письменницький будинок, сад, корчму...⁴ Яке це все далеке! Але будь-що-будь ми вернемось, мила Єлизавето Микол[аївно]⁵, під рідне небо! — За поздоровлення⁶ велике спасибі.

Ваш *M. Рильський*

20.III 43

Катер[ина] Микол[аївна] і Богдан шлють привіт.

119. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

28 березня 1943 р. Уфа

28.III.43

Дорогий Юрію Івановичу!

Я вважаю, що хоч є в поезіях т. Бандуренка¹ і чимало ще недозрілого, невикінченого, досить і так званих загальників, але є в них і свіжість почуття, і свідомість у

стваленні до слова, до ритму і т. п., отже, варто нашому журналові звернути увагу на цього. Мені здається, піби вже щось його у нас надруковане? (Сам він про це нічого не знає). У всякому разі, поговоріть з ним, я думаю, що яку шару віршів варто б од цього взяти. Віш прагне також придбати українську літературу в лапках і без лапок, я поміг дечим без лапок, може, Ви дасте йому ще який номер журналу?

Тисну руку

Ваш *M. Рильський*

120. ДО Л. Д. ДМИТЕРКА

29 квітня 1943 р. Уфа

Дорогий Любомире!

Спасибі. Якраз учора були в мене Тамара¹ і Віра², згадували ми про Вас, говорили про Ваш лист до дружини, де й про мою недотанцьовану «Жагу»³ згадано,— а сьогодні я одержав В[аш] лист. Поеми Вашої жду⁴, «Серця хоробрих» надруковано в 12—14-му (!) номері журналу⁵, «Нетлінний лист» і «Війна» — у II книзі альманаху⁶, — очевидно, скоро дістапете ці книжки.

Тисну руку *M. Рильський*

121. ДО В. С. ШВЕЦЯ

29 квітня 1943 р. Уфа

Дорогий Василю!

Спасибі сердечне за В[аш] привіт,— а от останній лист даремно настроений на мінор щодо Ваших поезій: у II книзі альманаху «Україна в огні» надруковано три Ваші поезії¹, а в 12—14 книгах журналу «Українська література» — аж сім². Не так погано, як бачите. Невже Вам цих книжок не вислано? Сьогодні ж перевірю в Спілці — і якщо ні, то скажу, щоб вислали (а також і гонорар). Тих книжечок моїх, що тут виходили³, у мене (власне — у дружини) лишилося тільки по одному при- мірнику,— але незабаром вийде більша моя книжка⁴, я Вам її доконче вишлю.

Міцно тисну руку

M. Рильський

29/IV 43

122. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ І Б. М. РИЛЬСЬКОГО

4 травня 1943 р. Москва

Катерино і Богдане!
Хай вам мир і спокій гляне
В золоті серця,
Щоб у щасті Ви ходили
І хоч трошечки любили
Мужа і отця.

На землі усяк буває,
Кінь — і той ся спотикає,
Хоч дві пари ніг.
Але те у толк візьміте,
Що ще більше вас любити
Я б уже й не міг.
Будьте щасливі і веселі!
І в Московському готелі
З вами серцем я,
І в Сахарі, в Аргентнії
(Де, мабуть, не буду нині) —
Вам душа моя.

Ферапонто Безголовий¹ 4/5 43

123. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

19 травня 1943 р. Москва

Дорога Катрусю!

Все йде гаразд, дивуюсь тільки, що нема від тебе телеграми. Ми пробудемо тут у кожному разі до кінця місяця. Можливо, що на осінь переїдемо, Катрусю, до Москви¹. Це все ще неясне, але постанова про переїзд Академії (якраз наших інститутів) уже ніби є. Ми тут чимало цікавого й корисного почали робити для нашої Спілки,—ну, але не буду хвалитись наперед. Сьогодні засідання Президії Всесоюзної спілки², де я робитиму доповідь про нашу роботу. Скоро буде мій вечір³. Можливо, що сьогодні, цим вагоном, яким їде Володя⁴, дещо встигну передати Тобі. Одержав листа од Цілі⁵, писаного ще в квітні (вона думала, що я в Москві, і написала сюди). Ну, до мене прийшли люди в справах, отже, міцно-міцно Цілую Тебе, Бузіпульку, Любу, Михайла⁶. З Шульгою⁷ бачився, шле привіт, діла його, по-моєму, непогані. Передаю тим часом флакон духов і коробочку пудри. Телеграфуй, як здоров'я.

Максим

124. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЙ

23 травня 1943 р. Москва

Дорога Катрусю!

Послав Тобі дві телеграми (власне — Тобі й Бузі) і листа (разом з флакончиком «Рози» і пудрою) через ока зю — а від Тебе досі нічого. Тільки вчора появився Суходольський і сказав, що є в нього листи від Тебе і Богдана, має принести. Не дождавшись його, пишу Тобі, бо має сьогодні їхати Павло Григорович¹, якого я утруднив ще й тим, що передаю Тобі дві пляшки вина. А у мене сьогодні «хлопот полон рот»: маю йти на денну виставу в Женеву Рибак² (причому я в новому костюмі!) — на «Севільського цирульника» з Масленіковою³, потім у бу мене виступ по радіо (разом з Качаловим і Масленіковою), а звідти мчусь у Сокольники, де в парку культури і відпочинку мій великий вечір з артистами (в тому числі з тою самою Масленіковою). Отак-то.

Ну, тільки що прийшов Суходольський. Цілую тебе й Богданчука за Ваші листи, передай у листах поцілунки Жоржикові⁴ і Максимкові⁵.

Маю мануфактуру для Тебе й Богданчука*, привезу ще дещо. Ваган Ол[ександрович] сьогодні поїхав на толкучку, я дав йому гроші і купу доручень.

А тепер — про найголовніше. Розуміється, ми переїдемо, думаю, що в липні. Я виїду звідси в Уфу в початку червня. Справою квартир для співробіт-

* Попити тут зараз нічого не можна, отже, привезу мануфактуру. Мій костюм я пошив у приватника, обійшовся доро генько!

125. ДО О. Е. КОРНІЙЧУКА

25 травня 1943 р. Москва

25/V 43

В дні зустрічей і в дні розстань.
Ми вгору підіймаєм келих,
В якому іскриться Шампань,
Як юне сонце днів веселих.

Хай не здригається рука,
Хай не торкає серця туга,—
Тож п'ємо за Корнійчука
Як за товариша і друга!

Настане день, ми не війна,
Розквітне знов весна любові,—
Ми дружні келихи вина
Простягнемо — Корнійчукові.

M. Рильський

126. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

2 червня 1943 р. Москва

Дорогий Юрію Іванович!

Замовив статтю про англійську і американську літературу — Зенкевичу¹, про українців у Петербурзі — Бочиновському², з Недли³, думаю, теж вийде. Про ставки і гонорари Литвин⁴ знов обіцяє «подумати, поговорити» — погоджується, що вони пізыкі. Щодо зменшення кількості номерів журналу, то — пе знаю, звідки пішла ця поголоска.

Тепер — головне.

Раднарком України і ЦК КП(б)У цими днями мають санкціонувати переїзд до Москви у зв'язку з переїздом сюди як співробітників АН, членів президії СРПУ, — президії СРПУ, журналу «Українська література» і газети «Література й мистецтво». В [ідавництво] Спілки письменників має тим часом, до утворення в Москві відповідної бази, залишатися в Уфі. Разом з тим дано тверду вказівку про те, щоб перевозити сюди тільки людей — крім співробітників АН, конче потрібних для газети й журналу, а також залишити в Уфі осіб, які б мали авторитет і могли піклуватись про залишених там письменників і їх родини. У згоді з цими вказівками складено список людей (дуже строгий), які мають переїхати до Москви, причому — в погодженні з тт. Гречухою⁵ і Литвином — ці люди будуть включені до списків, котрі складає Академія (про це я пишу окремого листа О. О. Богомольцеві⁶, з докладним мотивуванням). Список цей затверджено президією СРПУ, засідання якої відбулось позавчора. Виписку з протоколу засідання президії прикладаю в цьому листі. Щодо Горської О. Г.⁷, то про це не можу зараз нічого написати, бо пе встиг про це поговорити з Платоновичем⁸, а він полетів до Ташкента і Ашхабада. Якщо дождусь його тут, то поговорю.

В Укрвидаві чомусь запевняють, що не винні пічного ні Вам, ні І. А. Кочерзі. Ще попробую з'ясувати це.

Крученых [у] замовлення на Ваші книжки дав — шукає. Затримуюсь тут, бо є низка нез'ясованих справ, передовсім — те, що урізано кошторис Літфонду (зовсім викинуто дитячу здорововохорону і безповоротні позики) — маю цю річ найближчими днями з'ясувати з тов. Храпченком⁹.

Взагалі — справи далеко не так швидко робляться, як цього б хотілося. Дуже хочу весь час поговорити з Д[ем'яном] С[ергійовичем]¹⁰, а його все нема в Москві...

Щиро тисну руку, привіт Тамарі Юр'ївні¹¹ та Ользі Георгіївні.

Ваш М. Рильський

2.VI 43. Москва, тет. «Москва», 436.

Матеріали мітингу (3-го)¹² все обіцяють дати — і не дають. Тим часом посилаю цікаві два листи (в Америку і з Америки), що дав мені т. Гречуха

M. P.

127. ДО РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УРСР

4 червня 1943 р. Москва

4.VI 43

В зв'язку з переводом Академії наук УРСР¹ до Москви більшість письменників, що перебувають в Уфі і працюють в Академії, переїдуть до Москви. Саме з цих письменників, групи письменників, що уже знаходяться в Москві, складається президія правління СРПУ.

Переведення президії СРПУ в Москву створить великі можливості для розгортання літературної роботи українських письменників, встановлення більш тісного зв'язку з керівними організаціями, центральною та українською пресою, тим більше, що у Москві перебуває група українських письменників у складі 30 чоловік.

Всесоюзне правління СРП СРСР погодилось надати приміщення для президії СРПУ та для редакції газети «Література і мистецтво» і журналу «Українська література».

Отже, просимо відповідною постановою санкціонувати переїзд президії СРПУ до Москви та персональний склад письменників, які мають переїхати разом з президією.

Список додається.

Відповідальний секретар президії СРПУ

М. Рильський

128. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО

12 червня 1943 р. Москва

Дорогий Пилип Омелянович!

Дуже винен перед Вами і К [ліментом] В [асильовичем]¹ — постараюсь вику спокутувати. Річ у тому, що я потував не вдома, а у Смолитів (на Лаврушинському)², і — пе попросив меле вчасно розбудити, отже, й запізнився так катастрофічно. Ще раз прощайте, думаю, що до від'їзу зможу особисто перепросити і Квітку.

Ваш М. Рильський

12/VI 43

129. ДО О. І. ДЕЙЧА

1 липня 1943 р. Москва

Дорогий Александр Йосифович!

Очень рад, что Вы столь активно включились в работу над Лесей Украинкой¹. Вчерашняя моя беседа с Бажаном утвердила меня в мысли, что наши планы относительно издания ее на русском языке совершенно правильны. Политическое значение ознакомления нашего русского читателя с этим самым волевым, самым боевым нашим поэтом — именно теперь, в дни войны — огромно.

Привлечь к этому делу надо хороших — действительно хороших, а не непременно «знаменитых» и «масститых» — переводчиков. Кстати: я вспомнил, что когда-то Шлейман (Карабан)² перевел «Лісову пісню». Не знаю, где его перевод, сохранился ли, но если и не сохранился, то следовало бы ему заказать возобновление этого перевода и вообще привлечь его к работе над Лесей.

Крепко жму руку. Привет Лидии Григорьевне³.

Ваш М. Рильский

1.VII 43

130. ДО Л. П. КАЛЕНІЧЕНКА

Початок серпня 1943 р. Уфа

Дорогий Лука Петрович!

Я радився вчора із Сапегіним¹ і Гроздіним², вони поділяють мою думку, що Мінськівський³ як керівник хору, котрий дуже придастися Академії в перші ж дні у Москві

ві, треба доконче їхати з 1-м ешелоном, тому нема ніякої потреби і зможи залишити його на «картопляну кампанію».

Т[ов.] Міньківський обіцяє, що для цієї роботи найде людину замість себе, і це цілком залагодить справу.

Отже, дуже прошу Вас, Л. П., улаштувати це все і оформити, поговоривши з ким слід (з Афанасьевим⁴, maybe?)

Я зможу бути в Ін[ститут]ті тільки в кінці дня, бо справ назбігалося стільки, що від них можна б посивіти, коли б це не відбулося вже раніше.

Ваш М. Рильський

131. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ

5 вересня 1943 р. Москва

Москва, Балчуг I,
Новомосковська гостиница,
№ 655, 5/IX 43

Дорога Любо!

Як Твої справи? Чи є вже паспорт? Чому не пишеш нічого? Цими днями пошлемо Тобі виклик¹, але ж Твої документи повинні бути в порядку.

Картоцлю Ви з Михайллом їжте² і ліквідуйте; нам не везіть.

Щиро цілуємо всі. Привіт Острозв'язким³ і ваагалі друзям.

М. Рильський

Чи передав Тобі Кирилюк⁴ листа і посилку (муку і рис)? У нас був Максимок⁵, поїхав на фронт.

Я був з 23-го по 2-ге в Харкові.

Яка краса і гордість — Україна звільнюється!

132. ДО М. С. ПИЛІНСЬКОГО

13 вересня 1943 р. Москва

Дорогий Миколо Станіславовичу!

Сьогодні або завтра пораджуся про Вас і Ваші справи¹ з тт. Калиновичем та Булаховським, гадаю, що знайдемо способи і допомогти Вам, і притягти Вас ізнову до праці, яку ви так любите і в якій ви становите таку надійну і певну силу.

Свою нову книжку вишлю Вам при першій змозі — наразі у мене нема жодного примірника.

Про наслідок наших порад напишу близчими днями.
Стискаю руку
(Адреса — на тому боці листівки.)

Ваш *M. Рильський*

133. ДО М. А. ПРИГАРИ

13 вересня 1943 р. Москва

Дорога Маріс!

1) Невже Ви не одержали повідомлення, що Ваша збірка незабаром вийде в Уфі?¹ Вона мені сподобалась по-справжньому, отже — vivat!

2) Про виклик до Москви (і поїздку на Україну) лічого певного поки що не скажу, будемо вживати заходів. Справи йдуть добре, отже, і все буде гаразд!

3) Питання про Цюпу² поставимо на ближчому засіданні президії.

Ваш *M. Рильський*

13/IX 43

134. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ

13 вересня 1943 р. Москва

Дорога Любочко!

Спасибі, що обізвалась. Ми влаштувались непогано¹, підійматись не тяжко, бо працює ліфт. Виклик Тобі ми послали. Я за цей час побував на Україні, в Харкові. Побачимось — розкажу.

Зайди до Городського (в Спілку письменників), я послав йому телеграму, щоб він помог Тобі виїхати. В разі якихось труднощів хай він подзвонить до тов. Щербакова², якому я теж послав телеграму. Всі щілусмо.

M. Рильський

13/IX 43

Марії Петровні³ і її родині — привіт,

1944

135. ДО П. І. ЧАГІНА

3 січня 1944 р. Переделкино

Дорогий Петр Иванович!

Из тихого заснеженного Переделкино¹ шлю Вам сердечное поздравление с Новым годом. Числа 8-го — 9-го буду в Москве, надеюсь повидаться.

Здесь бывает холодновато, кормят тоже не особенно изысканно, но как чудесно здесь работает! — и отдохнется!

Вообще говоря, я буду здесь до 20-го, и было бы изумительно, если бы в один прекрасный день Вы посетили этот тихий уголок.

Очень хотелось бы, чтобы мои предложения по плану 44 года² — очень скромные — были приняты. Надеюсь, что Павел Сергеевич³ будет привлечен к работе и это найдет какое-то бумажное оформление. Как работник, как переводчик он ведь будет нам очень полезен.

Крепко жму руку.

Привет и низкий поклон Марии Антоновне и Люсе⁴.

Ваш М. Рильский

3/I 44

136. ДО Е. М. КРОТЕВИЧА

22 січня 1944 р. Москва

22/I 44

Дорогий Евгений Максимовичу!

Надходить час переїзду нашого загального додому. В першій половині лютого буду в Києві в справах повернення письменників і закріплення за ними квартир, отже, зроблю все для Вашого повернення¹, про що Вас і сповіщу.

Привіт!

М. Рильський

137. ДО О. Я. ЮЩЕНКА¹

22 лютого 1944 р. Москва

22/II 44

Дорогий Олексо!

Прилетів днів на 2—3 із Києва¹ і застав на столі В [ашого] листа. Отже: вірші Вам пришли, але пізніше,

бо зараз, їй-богу, нічого підходящого нема. Був я в Києві з 12-го, Бичка² вже там, очевидно, не було. Знову полечу цими днями, а в квітні переїду зовсім³. Із Ваших матеріалів зробимо книжечку⁴ рядків на 1500, але зараз, в даний момент, вид [авницт] во знаходиться в стадії організації роботи напово, і через те доведеться зачекати.

Тисну руку

M. Рильський.

138. ДО П. Г. ТИЧИНИ

5 березня 1944 р. Київ

Дорогий Павло Григорович!

Дуже прошу Вас прийняти Віктора Васильовича Кістяківського¹ — це, безперечно, один із найкращих наших географів, автор цілої низки дуже цінних праць. Він підготував велими інтересні матеріали для фізичної географії України, які, розуміється, варти опублікування. Треба, Павло Григорович, на мою думку, «всемірно» помогти т. Кістяківському, щоб він міг довести до кінця свою таку потрібну нам роботу.

Мідно тисну руку.

Ваш *M. Рильський*

5/ІІІ 44

139. ДО Г. В. ОМЕЛЬЧЕНКО

6 березня 1944 р. Київ

Глубокоуважаемая Анна Васильевна!

Я передав В [аше] письмо народному комиссару просвіщення УССР, поету П. Г. Тычине, с просьбою помочь В [ашему] мужу. Мне кажется, именно т. Тычина может реально помочь ему. Когда приедет Вася Кучер¹ (он сейчас, кажется, в Харькове), то я и с ним посоветуюсь, что надо сделать.

Шлю сердечный привет старому своему приятелю Давиду Евтихиевичу. Насколько мне известно, Степан Евтих [ьевич]² жив и здоров (кажется, и сейчас живет в Ставищах).

Крепко жму руку.

Ваш *M. Рильский*

6/ІІІ 44

140. ДО П. Г. ТИЧИНИ

11 березня 1944 р. Київ

Дорогий Павле Григоровичу!

Пишу до Вас у двох справах:

1) Я передавав Вам (через Вагана Олександровича) листа Павла Григоровича Чернецького¹ із своєю характеристикою цього справді прекрасного педагога,— дуже прошу Вас прийняти його.

2) Т[овариш] Золотоверхий² з приводу нашої постанови про ювілей Куліша³ сказав Новиченку⁴, що треба тільки зробити отої вечір, та й годі, що така думка ЦК. Я не певен, чи це думка ЦК і Раднаркому, чи це думка тільки Івана Демидовича Золотоверхого та ще, може, когось. Словом, виходить, що нашу думку зігноровано. Я пробував додзвонитись до Вас телефоном, але нічого не вийшло. Сам я виїжджаю тим часом до Ірпеня,— мені здається все ж, що це діло так не варто залишати, може б, Ви, Павло Григоровичу, все-таки порушили його де слід?

Ваш М. Рильський

11/III 44

141. ДО П. Й. ПАНЧА

20 березня 1944 р. Москва

Дорогий Петро Йосиповичу!

За всякою біганиною перед від'їздом до Москви я не встиг провести обговорення програми з укр[айнської] літератури для 8-го класу, що дала мені представниця УНДІШу — Олена Михайлівна Федорова (Леніна, 10).

Посилаю цю програму і свої до неї зауваження, дуже прошу зв'язатися з УНДІШом і таке обговорення з товаришами провести!

Привіт

Ваш М. Рильський

В[ашого] листа до дочок¹ передаю сьогодні.

20.III 44

142. ДО П. І. ЧАГІНА

5 квітня 1944 р. Москва

Дорогий Петр Іванович!

По зрелом размышлении, перечитав роман П. Мирного «Хіба ревуть воли...» и посоветовавшись с академиком А. И. Белецким, я пришел к выводу, что опасения, высказанные издательством, не имеют оснований и что это классическое произведение укр [аинской] литературы, сыгравшее в свое время прямо революционную роль¹, и можно, и должно наконец издать в русском переводе².

Жму руку, Ваш М. Рильский.

5/IV 44

143. ДО М. А. ПРИГАРИ

1 травня 1944 р. Київ

Маріс Аркадіївна!

Мені т. Гонтар¹ (Київ, музкомедія) запропонував перекладати «Сільву» і «Маріцу»². Я сказав, що робитиму ці переклади разом із двома другими перекладачами. Це робота дуже спішна. Один із тих перекладачів, на мою думку,— В.и. Прошу завтра в кінці дня (год. о 5) зайти до Спілки (Ворошилова, 3). Добре було б, якби на той час всезнаюча Галабутська³ розвідала, який саме переклад треба зробити в першу чергу.

М. Рильський

1.V 44

144. ДО М. П. БАЖАНА

16 травня 1944 р. Київ

Дорогий Миколо Платоновичу!

Звертаюсь до Вас і як до заступника Голови Ради Народних Комісарів, і як до письменника й товариша. Т[оваришка] Пригара в неможливому становищі, і їй треба докончє помогти. Вона тимчасово живе в Роліті¹ в приміщенні, де був і знов має бути відкритий дитячий садок (цього вже настійно вимагають матері). Місць у Роліті вже нема (вони були б, коли б удалось було

виселити сторонніх осіб, але це, як виявилось, не під силу Спілці). Радіокомітет, що викликав т. Пригару, обіцяє (в особі т. Сірченка²) дати їй квартиру (це збіглося б з Вашою настанововою про те, що приміщення мають давати людям установи, які цих людей викликали), але це лишається протягом місяців тільки обіцянкою. Дуже прошу Вас натиснути на Сірченка чи вжити якісь інших заходів — Вам це видніше, щоб т. Пригара (з двома дітьми й матір'ю) дістала приміщення. Заздалегідь дякую.

Ваш М. Рильський

16.V 44

145. ДО І. І. НЕХОДИ

1 червня 1944 р. Київ

Дорогий Іване Івановичу!

Уживаемо всіх заходів, щоб Вас відкликали на Україну — подаємо про це листа українському наркомові оборони.

Тим часом шлемо Вам виклик на пленум¹, що має бути 25/VI.

Вчора до нас заходили Ніна Яковлівна² і Тамара³, що росте як на дріжджах. Наші вітають Вас, я цілую.

Ваш М. Рильський

1/VI 44

Озерову⁴ привіт.

146. ДО Г. І. РИЛЬСЬКОГО

6 серпня 1944 р. Київ

Дорогий Жорже!

Здається, я таки викарабкався із своєї хвороби¹, нехай їй чорт! Очевидно, на місяць доведеться виїхати до санаторія (мабуть, разом з мамою, якій теж не пошкодить відпочити). Богданчик іде до піонерського табору під Черкаси, звідки негайно й напише Тобі. Він уже, до речі, комсомолець!

Я не дивуюсь, що при теперішніх обставинах немає листів ні від Тебе, ні від Люби. Але через людей я чув, що Люба працює в редакції², і я цьому дуже радий. Надіюсь, що незабаром ми всі будемо поздоровляти один

одного з повним визволенням України, а ще далі — з повним розгромом ворога! От веселі будуть дні! А в перспективі малиється мені картина: ми з тобою в рибальському човні, або десь на качиному перельоті, або біля вогню, із салом на шпичках... І я вірю, що це таки збудеться. Ну, цілую міцно Тебе і Любу (та пиштіть, каналій!), всіх товаришів, що працюють у газеті. Цими днями ми одержали лист від Максимка, датований 16 липня. Пише, що ввесь час у боях. Настрій у нього — бадьорий!

Ну, ще раз цілую, мама й Богдан — теж. *Мусейч*³

6/VIII 44

Адреса Максимка — 39808.

147. ДО Ц. К. ОСТРОВСЬКОЇ

8 серпня 1944 р. Київ

Очаровательное хрупкое создание!

Надеюсь, что торф + малиновый режим¹ сделают эти эпитеты оправданными. Рад, что Вы сохраняете прелестное расположение духа.

А у нас дела такие:

1) Я серьезно болел (крупозное воспаление легких + мокр[ый] плеврит — гадость, короче говоря). Собираюсь (вместо охотничьих скитаний) в санаторий (вероятно — вместе с Ек[атериной] Ник[олаевной]). В дальнейшем надеюсь вполне воскреснуть.

2) Богдан сегодня уехал в пионерлагерь под Черкассы.

3) Люба — на фронте (в газете), писать ей можно по адресу Жоржа п[олевая] п[очта] 81089).

4) «Мандрівка в молодість»² окончена и печатается в Харькове. Словом — все в порядке, небо синее, облака белые, в воздухе пахнет победой... Крепко жму руку, а впрочем — и целую, как и Ек[атерина] Ник[олаев] на.

Ваш М. Рильский

Почему Вы не сообщили торфяного адреса?

8.VIII 1944 р.

148. ДО П. П. ОСТАПЕНКА

9 серпня 1944 р. Київ

Дорогий Петя!

Люба поїхала до газети, де працює і наш Жорж і де редактором поет Т. Одудько¹, мій добрій знайомий. Я думаю, що зробила вона непогано — чому б їй не попрощувати для загальної справи в дні великої війни? Про Ваші відносини нічого толком не сказали ні Ви, як були в Києві, ні вона, коли іхала на фронт. Досі я не маю від неї ніякого листа. Не бачу ні підстав, ні можливості викликати її в Київ. Пишіть до неї самі — польська пошта 48828а.

З привітом *M. Рильський*

9/VIII 44

149. ДО П. Г. ТИЧИНИ

Серпень 1944 р. Київ

Дорогий Павле Григоровичу!

У постанові ЦК КП(б)У та РНК УРСР про створення криловської комісії намічено і ряд конкретних заходів, — серед них такий: видати великим тиражем (до ювілею) твори Крилова украйнською мовою. Ясна річ, що зараз братися до створення такої книжки — неможливо. Вважати глібовські байки¹ за переклади із Кр[илова] — теж, розуміється, неможливо. Отже, моя пропозиція комісії, в якій Ви — голова, така:

1) перевидати байки Крилова в перекладах Старицького² — книжка ця тепер раритет, але знайти її, я думаю, можна (можливо — в архіві Старицького, де нині працює Дорошкевич та інші товарищі).

2) виходячи з інтересів школярів у першу чергу запропонувати Укрвидаву поряд із Старицького перекладами видати збірочку байок Крилова російською мовою.

Дуже прошу Вас, П[авле] Г[ригоровичу], висловити про це свою гадку, — часу вже мало, а виконати поставлене завдання треба.

Тисну руку

Ваш *M. Рильський*

150. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

5 вересня 1944 р. Київ

Дорогий Юрію Іванович!

Посилюю главу VIII —

Чи дав я Вам читати записи т. Сухобруса¹ (записи під час евакуації?) Дайте відповідь, бо я забув.

(«Я забула», як каже геройня одного класичного твору², Гапочка на ім'яня).

Ваш М. Рильський

151. ДО М. З. РОМАНЧЕНКА

5 вересня 1944 р. Київ

Дорогий товаришу Романченко!

Від імені свого й товаришів-писемників висловлюю Вам щиру подяку за дружню допомогу Михаїлові Стельмахові¹. Він лежить у Києві в обласному шпиталі, поправляється, хоч і поволі, бо дуже все-таки серйозне в цього поранення. Міцно тисну руку. Привіт т. Одудьку, Малишку, Самохіну², Жоржу й Любі. Чом вони не пишуть мені?

Ваш М. Рильський

152. ДО П. І. ЧАГІНА

5 вересня 1944 р. Київ

Дорогий Петро Іванович!

Посылаю Вам официальное письмо по поводу издания книжки Неходы¹ и неофициальный горячий привет. Очень жалею, что не были Вы на нашем пленуме. Сам я после пленума болел (около месяца). Теперь поправляюсь. Пленум и болезнь задержали мою работу над русским Мицкевичем², — теперь я возьмусь за нее «вплотную». Полагаю, что скоро буду в Москве — обо всем поговорим подробно. Я по Вас, правду говоря, соскучился.

Низкий поклон Марии Антоновне и Люсе.

Всегда Ваш

М. Рильський

5/IX 44 р.

153. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА
ТА Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО

11 вересня 1944 р. Ірпінь

Дорогі Михайлі Яковлевич і Леоніде Арсенович!

Посилаю свіжу порцію¹ — по 2850 сторінку, решту того, що в мене є, привезу 15-го, після чого зможу прийняти участь у роботі колегії.

З щирим привітом

M. Рильський

11/IX 44

Деякі слова, особливо вислови, яких зараз не можу перекласти, записав собі, буду думати й розпитувати.

M. P.

154. ДО О. І. ВІЛЕЦЬКОГО

3 жовтня 1944 р. Київ

Дорогий Олександре Івановичу!

Сердечно дякую Вам і всім співробітникам Інституту української літератури імені Шевченка за поздоровлення з урядовою нагородою¹. Приношу і Вам, красі й гордості нашого літературознавства, мое щире і дружнє поздоровлення.

Максим Рильський

155. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА

3 жовтня 1944 р. Київ

Vivat мовознавство, дорогий Михайлі Яковлевичу, поздоровляю від щирого серця з тим, що нарешті дано Вам те, на що давно Ви заслуговуєте¹. Тисну руку, сердечний привіт Вашим. До Москви поїду, очевидно, 8—10-го, отже, закінчу — присягаюся — все, що треба мені по словнику закінчити*. Буду у Вас, гадаю, після завтра.

Ваш *M. Рильський*

3/X 44

* I повезу те, що можна буде повезти.

156. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

7 жовтня 1944 р. Київ

Дорогий Юрію Іванович!

Коло історико-літературних та історико-культурних інтересів і знань у тов. Єрофеєва¹, що підасть Вам цього листа, дуже широке. Він сам розкаже вам про свої роботи і плани,— а я зного боку хочу тільки сказати, що, залучивши його до постійної роботи в «Українській літературі», ми придбаємо дуже цінну силу.

Щиро Ваш M. Рильський
Низький уклін Тамарі Юріївні².

7/X 44

157. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА

8 жовтня 1944 р. Київ

Дорогий Михайле Яковлевичу!

Останню порцію словника я віддав, «Пора, мой друг...» Пушкіна¹ переклав цілком, але завтра, на жаль, не можу бути на редколегії — падто важливі справи спричиняються до цього,— думаю, що зможу бути у вівторок, про це дам знати протягом понеділка.

Ваш M. Рильський

8/X 44

158. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА

10 жовтня 1944 р. Київ

Дорогий Михайле Яковлевич!

Вийшло так, що на останнє чи останні засідання редколегії¹ я так і не можу потрапити: мотаніна надзвичайна, надлюдська! Отже, дуже перепрошую і прошу переглянути мої зауваження вже без мене. Іду взавтра — сьогодні Ільїн² мені принесе матеріали для Орликового переулка³, які я берегтиму як зіницю ока і віддам, куди належить. Разом з щирим привітом посилаю свій — можливо, ще не «усовершенстваний» переклад пушкінського «Пора, мой друг»³ — можливо, що він знадобиться таки для цитати під словом «упосить».

Щиро Ваш M. Рильський

10/X 44

159. ДО М. С. ХРУЩОВА

Початок жовтня 1944 р. Київ

Високошановний Микито Сергійович!

Мені не пощастило перед своїм від'їздом на лікування¹ побачитися з Вами, а через те я дозволяю собі звернутися до Вас із цим листом. Пишу як керівник Спілки письменників і як директор Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР.

I. По лінії Спілки письменників.

1. Робота Спілки як творчої організації тільки тепер починає знову розгорнатися. Має бути вона в напрямках: а) посилення творчої діяльності письменників у ав'язку з відбудовним періодом на визволеній Україні; б) висування молодих кадрів і робота з пими; в) боротьба за партійність літератури, за високу її ідейність, зокрема, боротьба проти всіх і всяких націоналістичних збочень. Партийна організація Спілки, яку очолює тов. Золотоверхий, почала в цьому розумінні велику роботу. Я певен, що й надалі Спілка радянських письменників України буде користуватись такою пильною увагою ЦК КП(б)У, яку мала досі.

2. Спілка підготувала проект Постанови ЦК КП(б)У та Раднаркому УРСР про відновлення видавництва «Радянський письменник». Дуже прошу Вас, Микито Сергійовичу, підписати цю постанову і цим дати можливість розгорнути Спілці широку видавничу діяльність.

Щодо керівного складу Спілки, то тут справа з кандидатурами стоять так. Я повинен цірою признатися, що я особисто вважаю тов. Н. С. Рибака, котрий очолював і з честью вів видавництво Спілки в найтрудніші часи евакуації, найбільше підходящим кандидатом на діреクтора видавництва. Тов. Золотоверхий каже, що в ЦК є серйозні заперечення проти цієї кандидатури. Коли ці заперечення поділяєте і Ви, Микито Сергійовичу, то доведеться спинитися на іншій кандидатурі.

Щодо головного редактора видавництва, то ми називамо три імені: т. Сенчесенко (на мою думку, найкраща кандидатура), т. Смілянський, т. Кирилюк. Пишу Вам про всі ці кандидатури одверто, знаючи, як Ви уважно ставитесь до нашої літератури, і не сумніваюсь, що справа буде розв'язана з найбільшою користю для видавництва.

3. Письменники, що частково чи ввесь час працювали в тилу, проробили величезну громадську роботу, роботу оборонного значення. Гадаючи, що це треба відзначити в зв'язку з повним визволенням України від німецьких окупантів, я подав Дем'яну Сергійовичу Коротченку лист на Ваше ім'я з проханням підняти справу про падання робітникам літератури урядових нагород. У листі я подаю список, котрий сам особисто уважаю скрупим. Дуже прошу Вас, Микито Сергійовичу, розглянути цей лист і зробити свої висновки.

4. Ряд письменників залишається досі без квартир — у будинку письменників уже нема місця. Велике прохання — нагадати тов. Барановському² про його обіцянку помогти нам у цій справі, здійснивши таким чином Постанову ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР.

5. Для потреб Спілки і клубу письменників та самих письменників Літфонд повинен довезти в Київ з одного із складів поза Києвом 600 кубометрів дров. Одної нашої машини, на яку, до речі, нам не видається ні краплі бензину, для цього ніяк не вистачить. Я подавав про це також доповідну записку Д. С. Коротченку. Нам треба мати або ще одну вантажну машину, або якусь іншу форму допомоги в транспортуванні дров. Прошу Ваших вказівок у цій справі, бо інакше становище Спілки, клубу і письменників та їх родин буде трагічне.

6. Ще в одній із наших перших розмов після визволення Києва Ви сказали, що потрібно письменникам мати свій ресторан. Приміщення для ресторану відремонтоване, але тов. Караваєв³ пропонує відкрити у нас філію особоторгу. На жаль, ми не можемо прийняти цю пропозицію, бо особоторгівські ціни зовсім не під силу вашим письменникам. Тут потрібно найти якусь іншу форму закритого ресторану з державною допомогою, і без Вашого особистого втручання в цю справу ми залишимося без будь-якого ресторану чи навіть їdalni.

II. По лінії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії.

Інститут наш молодий, через те в ньому багато людей, цілком кваліфікованих і добрих наукових працівників не мають ні учених ступенів, ні звань, отже, працюють як виконуючі обов'язки старших наукових співробітників. Це дуже тяжко відбивається на їх добробуті, бо вони нічого, крім хліба, не одержують, а далі відбивається це і на їх роботі. Прошу Ваших вка-

зівок Наркомторгу, щоб цим людям у персональному порядку видавалось харчування, а саме:

1. Гайдай⁴, в. о. ст наук. співробітника,
2. Бутнік-Сіверський⁵, заввідділом,
3. Родіна⁶, заввідділом,
4. Янчук⁷, доцент, ЛТ-2
5. Байдиков⁸, заст [упник] директора,
6. Сухобрус, в. о. ст наук. співробітника,
7. Слободянюк⁹, мол [одший] співробітник, СП-2
8. Грінченко¹⁰, зав. бібліотекою.

Пробачте, Микито Сергійовичу, що турбую Вас усіма цими справами, але гадаю, що мій обов'язок турбуватися і про ідейний рівень тих організацій і установ, якими мені доводиться керувати, і про побутові справи, зв'язані з цією роботою.

З глибокою пошаною

M. Рильський

160. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

17 жовтня 1944 р. Москва

Дорогий Богданчику!

Ми ще в Москві, сьогодні або завтра йдемо в Гагри. Ваган Олександрович іде через кілька днів, дещо передамо Тобі через нього. Надіюся, що Ти поводиш себе як поважний господар у домі. Мама просить Марфу Савельєву¹ купувати Тобі на обід м'ясо. Гроші ще трохи перешлемо — і Марфі Савельєвні, і Тобі «на насіння». Кланяйся всім, Патлахам у першу чергу. Мідно, мідно цілую Тебе, мама так само. Ваган Олекс[андрович] і Алла Захарівна² кланяються. Пиши зараз же, як Тобі живеться, по адресу Гагри, санаторій «Україна». Ще раз цілуємо, Бузенятко дороге!

Тато

17/X 44

161. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

28 жовтня 1944 р. Гагра

Дорогий Борис Александрович!

Пишу Вам весьма кратко — пользуюсь оказией: едет в Москву человек, кот[орый] и опустит это письмо в ящик. Итак

1) Посылки переданы и принятые с благодарностью.
2) Погода здесь довольно дрянная — перепадающие дожди мутят воду в речушке, на которой стоит гидроэлектростанция — и в результате часто сидим без света. Кстати, ливень 26-го июля тут наделал массу безобразий, в частности явился причиной того, что здесь не действует ни одна ванна. Он разрушил, уничтожил водопад, которым мы с Вами любовались. Это свинство!

3) Б. А. Очень прошу Вас форсировать дело с моим однотомником¹ — устроить так, чтобы я мог по приезде в Москву в 20-х числах ноября, презенной прозой говоря, мог получить опять же таки в Гослитиздате изрядный куш. Это необходимо!

4) Читая Ваш превосходный перевод «Странствующего музыканта»², я в двух местах заметил слово слепец (шапочку слепца). М[ожет] б[ыть], так и в оригинале — не помню уже(!) — но хорошо бы это удалить: ведь мой музыкант не слеп, он очень даже зряч, он видит мир и потому бросает отчий дом и т. п. А «Музыкант» ведь войдет в однотомник?

5) Я не помню, взяли ли Вы [...] перевод «Любви» — если не взяли, то я Вам по прибытии в Киев вышлю, вообще же и мне хотелось бы, чтобы «Любовь» в однотомнике была³.

Впрочем обо всем этом поговорим при свидании. О дне выезда я пришлю телеграмму, В[ас] же очень прошу отозваться незамедлительно, п[отому] ч[то] письма сюда идут очень долго.

Дружески жму руку, Ек[атерина] Ник[олаевна] кланяется.

Ваш M. Рильский

Абхазия, Гагры, санатор[ий] «Украина» (палата лит. 2).

28/X 44

162. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

30 жовтня 1944 р. Гагра

Дорогий Богданчику!

Я й мама поздоровляємо Тебе з днем народження. Може, це трохи ще ранувато, але поки дійде лист, то надійде і Твое свято. Бажаємо Тобі здоров'я і успіхів

у науці. Мені б хотілось, щоб ріс Ти здоров'яком, людиною, що вміє все робити,— і книжку написати, і пошити чоботи, і збудувати хату. Сам я не такий, а через те особливо розумію, як це добре. Крім того — раджу Тобі якнайсерйознішу звернути увагу на англійську мову, бо людина, що не знає мов — неповна людина.

Мрію, що ми з Тобою будемо цієї зими завзятими спортсменами і мисливцями. Думаю, що нам удастся з'їздити в Романівку, походити по заячих слідах, побачити ті місця, де я ходив маленькими ногами, і т. д.

Листа від Тебе ми ще й досі не одержали, а телеграму від Мамікояна, послану 27-го, одержали 29-го. Про свій від'їзд дамо телеграму. Якщо одержана промтоварна книжка і якщо Мамікоян пойде зустрічати нас у Москві, то хай ту книжку візьме. Цілуємо тебе міцно, рости здоровий і щасливий.

Тато і мама,

Не бігай роздягнений!

30/X 44

163. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

6 листопада 1944 р. Гагра

Дорогий Борис Александрович!

Не так давно я послал Вам письмо и открытку,— Вы их, очевидно, уже получили. А вчера я получил от Вас письмо [...].

Полагаю, что, хотя цари путевки продлены до 22-е, мы выедем 18-го, чтобы быть на крыловском юбилее¹.

Относительно «Запорожца»². Я сейчас не могу брать на себя никакой литературной работы сверх той, какая у меня есть, да и вряд ли я подходящий автор для Ярона³. Кстати, в Киевской опере теперь будет ставиться «Запорожец» без моего (и Иоришевского) вставного третьего акта («у султана»), (который Вы, впрочем, и не переводили). Это моя мысль: ставить «Запорожца» более или менее в первозданной свежести. Ну, театр оперетты — это, конечно, другое дело, им нужны «хохмы», м[ожет] б[ыть], даже злободневные. Я лично от этого категорически отказываюсь. Не присоветывать ли им Остапа Вишню⁴?

В предисловие⁵ вставку сейчас сделаю — на отдельном листке. А как дело со статьей Корпейчука?⁶ (Впрочем, вы это расскажете уже при личном свидании).

Привлечение к переводам моих стихов В. Инбер⁷ меня радует. Бродский тоже, полагаю, справится с «Чумаками», — он же, кстати, почти украинец⁸, — и потому сможет передать местный колорит.

В издании 1925 года⁹, конечно, опечатка. Надлежит читать:

Чи ж сором Маркесу Гракхові
Братерську руку? Так от білі двері і т. д.

Октаву с «Белинским, Лессингом и Коряком»¹⁰ надо переделать приблизительно так:

Співа що хоче і співа як хоче,
Хоч би сто раз казали це і так
Йому критичних дюжини писак*.

«Полякам» — входило в одну из книжечек, изданных в Уфѣ¹¹, «К еврейскому народу»¹² — не входило никуда (кроме гослитиздатовского «Слова о матери-родине»); включить их все же следует и, м [ожет] б [ыть], в раздел «Велика година»? (Он же так у нас называется?)

В раздел «Вне книг» было бы их странно включать. А «Последняя тетрадь»¹³ (переводы Шумской¹⁴, Шлеймана и т. д.) будет?

Вы как будто собирались перевести «Переяславскую раду»¹⁵? (Она входит в «Неопалиму купину»).

О жизни в санатории я уже В[ам] писал.

За поздравление с праздником, в канун котор[ого] я и пишу В[ам] это письмо, спасибо, и Вас, хоть с опозданием, я и Ек[атерина] Ник[олаевна] поздравляем сердечно.

Жму руку. Привет всем москвичам.

Ваш М. Рыльский

6-го ноября 1944 — (годовщина освобождения Киева).
А письмо-поэма так и не было в газетах напечатано?

M. R.

---

* «Индивидуализм» этих строк пускай, я думаю, останется на совести молодого Рыльского.

164. ДО М. К. ГУДЗЯ

24 листопада 1944 р. Київ

Дорогий Николай Каллиникович!

Очень было бы хорошо, если б Вы согласились написать статью о «Слове о полку Игореве» для предполагаемого «американского издания» работ Рыбниковой¹ на темы «Слова». Работы эти, кажется мне, представляют большой художественный интерес.

Крепко жму руку

Ваш М. Рильський

24/XI 44

165. ДО О. В. КОВАЛЕНКА

12 грудня 1944 р. Київ

12.XII 44 р.

В [ельми]ш [ановний] товаришу!

Ваш лист, очевидно, справді загубився. Висилайте своє «Слово»¹ на адрес Спілки письменників (Ворошилова, 3), мені. Шавікіну² пишіть — Київ, Музей Леніна.

Самокиш³, за моїми відомостями, помер.

Копію листа Мирного⁴ надішліть для журналу «Українська літ[ература]» Яновському (можна теж на адресу Спілки).

З пошапою М. Рильський

Спасибі за прислані слова. Наш рос[ійсько]-укр[аїнський] словник зроблено, вийде лише 1945 року.

166. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

22 грудня 1944 р. Київ

Дорогий Ворис Александрович!

Спасибо за поздравление¹.

Относительно даты «Святоюрской горы»² пошлю завтра телеграмму, которая, надеюсь, будет получена раньше этого письма.

С Корнейчуком вчера виделся, но неудобно было при этой (домашнего типа) встрече говорить о делах. Думаю, что мою телеграмму он в Москве получил. Кажется мне, что в крайнем случае придется как-то обойтись без его статьи, хотя это и очень жаль. Попробую еще поговорить с ним... Звонил (написав эти слова) несколько

раз — не дозвонился — позвоню еще завтра. Дам тоже телеграмму завтра.

Рад, что Вы мою книжку³ сдали. Ушаков деятельно переводит «Путешествие в молодость»⁴.

Буду в январе в Москве, разрешим все вопросы (в том числе и с «Запорожцем»). Увидаву об авторских экземплярах⁵ скажу, а м[ожет] б[ыть], сам эти экземпляры привезу. («Книжица», как Вы скромно выражаетесь, вышла).

Шумским нежный привет. Ек [атерина] Ник [олаевпа] кланяется Вам и им. Всем гослитиздатовцам во главе с Петром Ивановичем Чагиным — горячие рукопожатия. Целую.

Ваш М. Рильский

22/XII 44

167. до ЦК КП(б)У

28 грудня 1944 р. Київ

28.XII 1944

В зв'язку з постановою президії Спілки радянських письменників України про необхідність перетворення міжвідомчого органу «Література і мистецтво» лише в орган Спілки радянських письменників України президія СРПУ просить винести рішення про те, щоб:

1. Змінити назив газети¹ «Література і мистецтво» на «Літературна газета».

2. Редакційну колегію газети затвердити в такому складі: Новиченко Л. М.— відповідальний редактор Рильський М. Т.— член редколегії

Золотоверхий І. Д. « »

Ушаков М. М. « »

Шиян А. І.² « »

Додаток: витяг з протоколу президії СРПУ від 14.XII 44 р.

Голова Спілка радянських письменників України
M. Рильський

168. ДО Л. П. КАЛЕНІЧЕНКА

1944 р. Київ

Дорогий Лука Петрович!

1) В середу на вченій раді я бути не можу. Отже, прошу перенести на четвер або п'ятницю.

2) Договір з Бурлакою¹ я підписав, але вважаю цілковитим неподобством, щоб оплачувати переклади на укр[аїнську] мову робіт співробітників укр[аїнської] Академії, і надалі таких договорів не підписуватиму.

3) В справі картотеки та інвентарної книги прошу Вас скласти доповідну записку до Чернишова² — я її підпишу і подам (можливо, краче, коли я подам особисто), тоді поговорю і про виклик сім'ї Бабенчиків³.

Ваш М. Рильський

169. ДО ВОЙСВ ПРИКАРПАТСЬКОГО ФРОНТУ

Кінець 1944 р. Київ

Дорогі друзі!

Щиро здоровлю Вас із Новим роком! Ви, сини Радянської землі, грудьми своїми захищали її захистили її від ворожої навали. Тепер оберігаєте її щастя.

Далеко від рідних міст, від своїх дружин і дітей Ви стрічаєте Новий рік, та будьте певні, що й дружини, й діти, й усі люди землі Радянської серцем з Вами, знайтє, що й Карпати, Урал, Памір, і Кавказ, і Дніпро, і Черемош, і Єнисей живуть одним життям, одним диханням.

В ім'я цього життя і цього дихання ми з Вами, друзі, працюємо, боремось, любимо й ненавидимо. Був би радий піднести з Вами новорічну чару — за життя, за щастя, за радість всіх людей Країни Рад. Прийміть мій щирій тост.

Максим Рильський

1945

170. ДО Д. М. БОБИРЯ

8 лютого 1945 р. Київ

Дорогий Діодоре! Найсмішніше те, що я пе перекладаю «Горе от ума»¹ і хто зна, чи й буду перекладати. Може, саме краще було б мені редактувати? Оскільки розумію, Ваша 1-ша дія — у Бажана. Дозвольте взяти її у п'ного, а якщо в їй далі, то пришліть і далъше. Може, вийде так, що буде переклад Бобиря за ред[акцію] Рильського?² Га?

M. Рильський

8.II 45

171. ДО М. Ю. МАРКОВСЬКОГО

8 лютого 1945 р. Київ

Глубокоуважаемый тов. Марковский!

Простите, что с опозданием отвечаю. Работа моего отца, Фаддея (Тадея) Рыльского о сервитутах — это популярная брошюра, изданная после смерти автора петербургским Обществом издания общеполезных и дешевых книг (кажется, так называлось это издательство) с пределаним издательством предисловием и под заглавием, кажется, «Про випаси» или «Про сільські випаси». У меня ее, к сожалению, нет.

Кроме того, нацикал мой отец ряд очерков «К изучению украинского народа [ного] мировоззрения». Печатались они в «Киевской старине». В 1902 году, после смерти отца, опубликован был в «Киевск[ой] ст[арине]» и выпущен оттиском¹ последний из этих очерков, посвященный экономическим отношениям.

В том же 1902 г. в «Киевской старине» напечатан некролог отца, написанный Орестом Левицким².

С тов[арищеским] приветом

M. Рильский

8.II 45

172. ДО П. М. ПОПОВА

5 березня 1945 р. Київ

Дорогий Павле Миколайовичу!

Посилаю записи Стельмаха¹. Гадаю, що непогано було б їх перепркувати і дати в «Літературу і мистецт-

во» (позначивши, що це записи співробітника нашого Інституту). Якщо й Ваша думка така, то так і зробимо. В середу побачимось на вченій раді.

Ваш М. Рильський

5/III 45

173. ДО П. Ю. КЛЮЧИНИ (КЛЮЧНИКА)

9 березня 1945 р. Київ

Тов. Ключник!

Я прочитав Ваш вірш у «Зірці» за 26 січня 1945 р. (Брат). Він не дуже оригінальний (є така пісня!), але мені хочеться познайомитися з Вашими віршами взагалі. Пришліть їх на адрес: Київ, Леніна, 68, кв. 70.

З привітом

М. Рильський

9.III 45

174. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

17 квітня 1945 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

1) Я послал Вам 1-ю порцію перевода «Тадеуша», сделанного С. Мар¹, тепер готова следуюшая порція. Будьте добри, сообщите: а) получили ли Вы эту рукопись; б) какого Вы о ней мнения; г) присыпать ли Вам следующую, большую порцию, кот[орая] уже готова,— иными словами: волотилась ли в дело наша мысль, чтобы Вы были внутренним редактором Мицкевича?²

2) Слыхал об аварии, постигшей Петра Ивановича. Кто же теперь возглавляет Госиздат? Какие изменения — говорят, что они есть — прошли в редакторском составе?

Я, по-видимому, раньше пленаума³ не буду в Белоказеннной. А потому еще и 3-е: 3) Очень прошу, дорогой Борис Ал[ександрович], сообщить, каковы мои финансовые отношения с Госиздатом и Сов[етским] пис[ателем] и нажать на соответственные кнопки, чтобы мне выслали [иे] малую толику, потому что я солидно поддержался во Львове⁴ и во время юбилейных торжеств⁵.

Буду очень благодарен. Крепко жму руку.

Все кланяются.

Ваш М. Рильський

17/IV 45

175. ДО ВИДАВНИЦТВА «СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ»

23 квітня 1945 р. Київ

Татьяна Волгина имеет, несомненно, свой поэтический голос, что в сочетании с хорошей стихотворной техникой и дает настоящего поэта. Волгиной присуще тонкое психологическое чутье, волнующий лиризм, простота и ясность мысли и выражения. Я считаю, что будет очень хорошо, если издательство «Советский писатель» издаст книгу стихотворений т. Волгиной.

Максим Рильський

23.IV 45

176. ДО І. І. НЕХОДИ

30 квітня 1945 р. Київ

30 квітня 1945 р.

Членові Спілки радянських письменників УРСР
Івану Івановичу Неході

В перших числах травня в Київському оперному театрі має відбутися великий концерт, присвячений Пере-моzi. Головний режисер концерту — Г. П. Юра. Прошу Вас включитися в підготовку літературної частини цього концерту, що має величезне політичне значення, погодивши цю справу з редакцією газети, де Ви працюєте¹, з тим, щоб Вас на ці дні звільнили від цілоденної роботи.

Голова СРПУ

М. Рильський

177. ДО М. І. КОМІССАРОВОЇ

23 травня 1945 р. Київ

Дорогая Маруся!

Посылаю Вам три стихотворения, завершающие мой ленинградский цикл¹.

Газета «Радянська Україна» собиралась напечатать одно из моих ленинградск[их] стихотворений в Вашем переводе — о чем я писал Николаю Леопольдовичу², во потом решила напечатать его все же в подлиннике³...

Николай Леопольдович, надеюсь, получил оба мои письма. Таким образом, то, о чем мы говорили с ним на

Тверском бульваре⁴, осуществлено. Н. Н. Ушаков эту мысль приветствует. Не мешало бы, конечно, подписать договор с Гослитиздатом,— но думаю, что это будет сделано. Когда Н[иколай] Л[еонольдович] будет в Москве (по дороге в Киев), то, может быть, он зашел бы в Гослитиздат и уговорился о формально-материальной стороне дела? Кстати, м[ожет] б[ыть], он будет ехать вместе с Вами и Брауном-Фисом? Киев раскрывает свои зеленые объятия дорогим гостям!

Жму руку! Привет обоим Николаям⁵, Саше⁶, Виссариону⁷ (которого незаконно называют Витей), а при случае, и Зощенко, пленившему меня переводом старого пивопийца Вишни⁸.

Ваш М. Рыльский

23/V 45

Посылаю также (бандеролью) Вам, Саше и Виссариону свою поэму «Путешествие в молодость» в украинском подлиннике. M. R.

178. ДО М. Л. БРАУНА

14 июня 1945 г. Киев

14.VI 45 Киев

Дорогой Николай Леонольдович!

Пишу всего несколько слов, потому что — возвратившись в Киев — сразу попал в деловой водоворот. Итак — коротко: я условился с Чагиным, Рябининой и Дейчем, что редактировать новое издание «Кобзаря» будут — Браун, Рыльский и Ушаков¹. Все это надо будет оформить договором, но принципиальное согласие есть, причем изд[ательст]во хочет, чтобы книга была готова к августу. Я посоветуюсь с Ушаковым, у которого все материалы, и тогда напишу подробнее и Вам, и изд[ательст]ву.

Крепко жму руку. Сердечный привет Марии Ивановне² и Николаю Николаевичу³, а также Прокофьеву и Саянову.

Ваш М. Рыльский

Новые стихи цикла «Ленинград»⁴ вышлю на днях.

179. ДО Д. М. ПРИКОРДОННОГО

26 *чеснія 1945 р. Київ*

26 июня 1945 г.

Редактору газеты КВО «Ленинское знамя»
майору Прикордонному

По заключению диспансерной медицинской комиссии и лечебной части Литфонда писатель Нехода Иван Иванович после перенесенного воспаления легких при наличии миастении сердца и после инфекционной астении нуждается в санаторном лечении.

Президиум Союза советских писателей предоставил тов. Неходе путевку на лечение с 1/VII с. г. на один месяц и просит Вашего разрешения на выезд тов. Неходы на Кавказ.

Председатель Союза писателей Украины
Академик *M. Рильский*

180. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

11 *серпня 1945 р. Київ*

Дорогой Борис Александрович!

Посылаю заказной бандеролью «Конрада», на днях кончу «Гражину», отрывки из Dziadów¹. Ваш приезд поможет нам завершить мицкевичевское дело².

Что касается перевода Н. Н. Асеева³, то я нахожу его верным по тону и изобилующим удачными находками. Есть, однако же, места — да не посетует на меня Н[иколай] Н[иколаевич], которые вызывают во мне сомнения. Над ними, право, следует подумать. Я в этих местах сделал пометки.

Жму руку. Николаю Николаевичу привет. Интересно, что сделает Олеша с любовн[ыми] сонетами⁴.

Т[ов.] Гильдина⁵ просит меня высказаться о «Твардовской» Голодного⁶ — но ведь я же выслал Вам этот перевод с общей положительной оценкой??

Крепко жму руку

M. Рильский

11/VIII 45

1) М[ежду] прочим, «Гражину» я уже тоже кончую (тонический экземпляр, а не тот силлабический, к[ото]рый издал отдельно Гослит) — перепечатаю 1 экз[емпляр] для Детиздата и выплю через день — два.

2) Надо, чтобы к «Валленроду» были переведены
(переводчиком поэмы?) мицкевические примечания⁷.

Целую. М. Р.

181. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

4 вересня 1945 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Посылаю Вам отрывки из «Дядов» в переводе Теодоровича¹. Т[аким] о [бразом], у меня остались только приложение к III части «Дедов».

К отрывкам надо сделать комментарии (Греков²... Живов... тот же Теодорович, если он существует в природе: у меня его примечаний не оказалось).

Когда у Вас — в Москву — будут сделаны все исправления (кстати, Асеев пишет в очень милом письме³, что он многое уже сделал), то Вам, по-видимому, придется со всеми материалами приехать в Киев (я сейчас в Москву не могу вырваться). Тогда мы все оформим, присовокупим мою статейку⁴, которую я скоро напишу, и подпишем к печати.

Теперь о Шевченке. Мы его с Ник. Ник.⁵ гоним в хвост и в гриву.

Плохо то, что издательство, браня нас (конечно, с основанием) за неаккуратность, само, во-первых, до сих пор не прислало нам новых переводов (к примеру, Пастернака) и исправлений (к примеру, Глобы⁶), а во-вторых, даже ни словом не ответило на нашу просьбу перевести две тысячи на перепечатку. Посему — кончаем то, что у нас есть, и Ник[олай] Ник[олаевич] поедет в Москву, чтобы все закончить и перепечатать уже там. В случае иного предложения — попросите изд[ательство] телеграфировать. Но мне кажется, что наше предложение — единственно реально.

Сижу я, дорогой Б[орис] А[лександрович], на некотором деконте, в силу чего и прилагаю заявление в Гослитиздат. Такое заявление советовал мне написать Мамиконян. Будьте добры, передайте его и проследите результаты.

Обнимаю, целую

Ваш М. Рыльский

Все приветствуют

182. ДО М. М. УШАКОВА

5 вересня 1945 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Чтение пьесы Софьи Марковны¹ грозит затянуться далеко за полдень, а после этого я должен быть в институте, в Укрвидаве, в Союзе... Поэтому не могу прийти к Вам сегодня,— а завтра, м[ожет] б[ыть], поеду на два дня в Ирпень. Это выяснится сегодня к концу дня, так что если б Вы часиков в 5 заскочили в Союз, то мы бы условились о дальнейшей работе². М[ожет] б[ыть], например, вместе съездили в Ирпень и там поработали под сенью райских яблок? Словом, приходите, условимся.

Ваш М. Рильський

5/IX 45

183. ДО П. Ю. КЛЮЧНИКА

15 вересня 1945 р. Київ

15.IX. 45

Дорогий товаришу Ключник!

З Ваших віршів, які Ви прислали мені, я твердо переконався, що Ви — при всіх технічних хибах і недоладностях — справді поет. Постараюся дещо помістити в журналах і літгазеті. Було б непогано, коли б Ви десь у жовтні приїхали до Києва. Разом поміркуємо про дальші перспективи.

Тисну руку

М. Рильський

184. ДО П. Й. ПАНЧА

24 вересня 1945 р. Белград

Дорогий Петре Йосиповичу!

Пишу з Белграда, куди потрапив з волі Всеслов'янськ[ого] комітету¹, цілком непреложної. Я тут з полк[овником] Мочаловим. Можна, думаю, не тайти: справа йде про скликання Всеслов'янського конгресу десь у травні 1946² р., очевидно, в Белграді. Справа, як бачите, вельми поважна. Крім цього, робимо подорожі по країні, що не тільки дають мені як поетові багатющий матеріал³, але й мають величезне громадське значення. Як час тут стрічають, як знають і люблять Ра-

дянський Союз! Про все зроблю, як прийду, широку доповідь (заодно вже — і про попередню поїздку до Чехословакії й Польщі). Отже, нехай Президія не гнівається⁴ на мене, коли я ще яких тижнів два тут помандрую, — думаю, що вона упорається й без мене.

Міцно тисну руку. Друзям привіт.

Ваш М. Рильський

Белград, вересня 24-го року 1945-го.

185. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ

24 вересня 1945 р. Белград

Дорогая Александра Петровна!

По воле судеб и Всеславянского комитета я в Югославии, откуда и шлю нежный и почтительный поцелуй в Ваши энергичные ручки.

Мы с Ушаковым бешено работали над Шевченком, дело близилось к концу — кроме тех вещей, к [ото]рые московск [ие] переводчики сами обещали исправить (да и эти вещи, по правде говоря, мы заново редактировали), — когда была получена В [аша] телеграмма о пятитомнике. Словом, когда я — недельки через две — возвращусь в Киев, то все уже, по-видимому, будет ясно.

Гильдій о Мицк [евиче] пишу отдельно. Кстати, Мицкевича-то с меня требуют¹, а ведь это дело юридически до сих пор не оформлено! А м [ожет] б [ыть], я ошибаюсь? — ой, нет! Вообще Гослитиздат мечет на меня громы и молнии (хотя виноват в задержке и М [ицкевич] ча и Ш [евчен] ка не только я, а и переводчики, к [ото]рые должны исправить переводы по моим я — в части Ш [евчен] ка — Ушаковским замечаниям), а денежек-то не платят! Возможно, что это сделать нелегко, но и мне не очень легко без денег. Еще во время моего пребывания в Москве (когда это было!) крокодил Мироненко² обещал перевести на имя Екатерины Николаевны 15 000 — теперь, кажется, и крокодила уже нет, а денег я не получил ни копейки. Нажмите Вы, дорогая Александра Петровна, на крокодильское племя — пусть про-деляют совершенно элементарную вещь: выплатят человеку то, что он заработал. Кстати: я открыл в Киеве в сберкассе счет; если это облегчает бухгалтерские махинации, то пусть часть выплатят в адрес Екатерины Николаевны (Киев, Ленина, 68, кв. 70), а остальное

на сберкассу. Об этом я уже (через Шумскую) послал заявление в бухгалтерию,— на всякий случай посылаю еще одно. Непременно передайте привет дорогому Петру Ивановичу³ и дорогому Александру Иосифовичу⁴ (если он не укатил на юг), а вообще — всем.

Всегда Ваш М. Рыльский

24/IX 45
Белград

186. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

24 *августа* 1945 р. Белград

Дорогой Борис Александрович!

Я, конечно, истолковывал и истолковываю Ваше молчание в ответ на мои письма и телеграммы тем, что Вы хотели приехать в золотоверхий Киев со сделанными мицкевическими материалами и что они еще не готовы. (О М[ицкеви]че я пишу Гильдиной¹.)

Пишу к Вам из чудесной Югославии, куда неотвратимо послал меня Славянский комитет. Надеюсь при встрече рассказать Вам и о Златой Праге, и о Братиславе, и о Варшаве, и о Кракове, и о Данциге², и о Белграде, и о Маршале Тито³, и об югославских землях. Кстати, пишу здесь «Югославские мелодии»⁴ и собираюсь переводить сербские песни⁵ (имею уже всего Вука Караджича — 11 томов). Как только кончу здесь путешествовать — лечу в Киев и даю Вам телеграмму. О том, чтобы я «заехал» в Москву, вряд ли можно мечтать, потому что в Киеве меня ждут чрезвычайно важные дела, к [ото]рые я бросил на ходу... Не мог не бросить.

Отче Борис! Нажмите Вы на бухгалтерских распределителях в Гослитиздате, чтобы они наконец выслали мне денег (об этом я пишу Рябининой). Я передал заявление через Шумскую (кстати — Шумским шумный привет; еще кстати — по-сербски лес называется шума отсюда и название области — Шумадия), чтобы эти деньги были переведены на сберкассу. Хорошо бы, если бы часть непосредственно Екатерине Николаевне⁶! (Об этом заявление в письме к Рябининой.) Постарайтесь, дон Борисио!

А Мицкевича мы добьем под сенью ирпенских пластанов и сикоморов, за чашею сикера (см. «Царі» Шев-

ченка⁶). А тогда, пожалуй (в ноябре), и в Гагры мотаемся! А?

Жму руку, обнимаю

М. Рильський

Белград, сентябрь 24

187. ДО М. М. УШАКОВА

31 жовтня 1945 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Пришел в неурочное время — и не застал Вас. Жаль.
1) Оставляю Вам скромный подарок — «вечную ручку»
и чернила к ней. 2) Завтра в Москву едет один челове-
к — думаю (если не будет Ваших возражений) пали-
сать Рябининой, что пятитомник¹ мы согласны редак-
тировать вместе с Брауном. Если не будет В[аших] во-
ражений — то так и напишу, попросив сообщить нам бо-
лее подробно, как они мыслят это издание, каковы сроки
и т. п. Идет?

Ваш М. Рильський

31/X 45

188. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

2 листопада 1945 р. Київ

Дорогий Юрію Іванович!

Передаю Вам кілька віршів Павла Ключника — на
цього поета, здається мені, варто звернути увагу. Адрес
його: с. Юрівка Дубов'язівського району Сумської обла-
сті.

Ваш М. Рильський

2.XI 45

189. ДО О. К. ДОРОНКЕВИЧА

6 листопада 1945 р. Київ

Дорогий Олександре Костевич!

Посилаю свою рецензію¹ на дуже цікаву Вашу робо-
ту. Пробачте мене за пораду — викиньте Ви на 51-й сто-
рінці слово «силін»² («селянство прокидалось від сплі-
ну») — воно там ні до чого!

Тисну руку.

Ваш М. Рильський

6/XI 45

190. ДО Й. Я. МАГОМЕТА

27 листопада 1945 р. Київ

17.XI 45

Дорогий Осипе Яковлевич!

Щире спасибі Вам за чудовий подарунок — варення. Так якось усе складається, що я не можу поїхати до Сквири, а Ви пік не вирветесь до Києва! Шкода! Дуже хотілось би побачитись. Міцно тисну руку. Вікторії Василівні¹ привіт. Академік Гришко², директор Ботанічного [ого] саду, дуже хоче з Вами познайомитись.

Ваш М. Рильський

191. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

22 листопада 1945 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Рад выходу І т. Франка¹. Хотел бы иметь его у себя.

Рад тому, что наш М[ицкевич] подходит к концу. (Ведь 4-томная затя, судя по В[ашему] письму, не исключает наш[его] однотомника.) Статья Ваша — на большой²! Я тоже написал статейку о М[ицкевиче], послал ее Мочалову (для «Славян»³) — было бы недурно, если бы Вы с ней ознакомились до приезда в Киев, кот[орого] я жду и чаю: ее можно взять как основу моей гослитиздатовской статьи⁴. О дне своего выезда (с Ярцевым⁵, кот[орому] шлю привет) — телеграфируйте (молнируйте). Но приезжайте же непременно!

О моих денежн[ых] делах. Каким образом в царствование Мирошниченка выходило, что мне можно перевести 15 000, а сейчас выходит, что я — не получив этих 15 000,— забрал все,— ума не приложу.

Во всяком случае Головченко мне написал (храню его письмо, как память), что перерасчет будет произведен. Очень прошу Вас это проверить.

Александра Петровна⁶ может иметь какие ей угодно чувства по отношению ко мне, но если она сердится за «срыв» «Кобзаря», то ведь этот срыв в значительной степени обусловлен был тем, что переводчики в Москве не присыпали новых заказанных переводов, а это зависело и от А [лександры] П [етровны].

Значит ли Ваша фраза «Вы получили все до копейки» то, что 1) и после выхода моей книжки мне ничего не будет следовать (??????), 2) изд[ательст]во не опла-

тит нашей с Ушаковым работы над «Кобзарем», хотя и собирается использовать ее для дейчевского «Кобзаря»⁷ (довольно хитрое предприятие), 3) что мне ничего не следует за Франка и 4) издательство предполагает, что Мицкевича я делаю исключительно из любви к всеславянскому движению?

Словом — приезжайте, потолкуем, поболтаем (бутиль с какой-нибудь жидкостью). Приветы всем, кто этого стоит, а также остальным. Жму руку.

Ваш М. Рильский

22/XI 45

192. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

1 грудня 1945 р. Київ

Тов. Омельченко!

Вийшло так, що я дуже спізнився з одповіддю на В[аш] лист.

Отже:

Вважаю, що в Вас єсть те, що звати «поетичною іскрою». Передаю В[ашу] поезію і В[аш] адрес журналів «Дніпро» (Київ, Воровського, 22, 3-й поверх). Зв'язуйтесь з ним.

Привіт!

М. Рильський

1/XII 45

193. ДО П. І. ЧАГІНА

1945 р. Київ

Дорогой Петр Иванович!

Надеюсь, что мы скоро увидимся. Пока же — пишу Вам вот о чем: Юрий Свиридович Кобылецкий — один из лучших у нас знатоков творчества и жизни Ивана Франко. В будущем году — 30 лет со дня смерти и 90 со дня рождения великого писателя, имя которого так тесно связано с культурным возрождением Западной Украины,— внимание же к Западной Украине очень акцентировано в наши дни. Поэтому думаю, что очень целесообразно запланировать монографию т. Кобылецкого о творчестве Франко¹ в В[ашем] издательстве.

Всегда Ваш М. Рильский

Екатерина Ник[олаевна], чада и домочадцы сплют сердечный привет Вам, Марье Антоновне и Люсе.

1946

194. ДО М. С. ЖИВОВА

4 січня 1946 р. Київ

Многоуважаемый Марк Семенович!

Большое Вам спасибо за добрые пожелания, высокую оценку моей работы¹ над Мицкевичем, вырезки из газеты «Wolność».

«Тадеуша» вышлю Вам непременно.

В этом году предполагаю вместе с товарищами работать над Словацким². В перспективе — антология современной польской поэзии.

Желаю счастья!

Ваш М. Рильский

4/1 46

195. ДО М. С. ТИХОНОВА

8 січня 1946 р. Київ

Дорогой Николай Семенович!

Вместе с официальным письмом о демобилизации укр [аинских] писателей шлю Вам неофициальный сердечный привет и большую просьбу сдвинуть с мертвой точки это дело. Украина — восстанавливающаяся Украина! — жаждет культурных деятелей, и торчать укр [аинским] писателям в воинск [их] частях — в мирное время,— право же, ни к чему.

Крепко жму руку. В феврале полагаю быть в Москве, рад буду увидеться с Вами.

Ваш М. Рильский

8/1 46

196. ДО П. Г. ТИЧИНІ

26 січня 1946 р. Київ

Дорогий Павле Григоровичу!

Від імені Спілки радянських письменників України і свого власного сердечно поздоровляю Вас із п'ятдесяти п'ятиріччям Вашого славного життя. Хай стелиться Вам щаслива дорога, хай нові творчі радощі квітчають Ваше натхненне чоло!

Слава Вам і многая літа!

Максим Рильський

26.1 1946 р.

197. ДО М. М. УШАКОВА

6 лютого 1946 р. Київ

Дорогой Николай Николаевич!

Простите меня,— из-за предвыборных дел¹ я совершенно забросил наши встречи по постым дням. Все же в ближайшие дни буду у Вас. Очень прошу Вас просмотреть примечания Дорошкевича: он просит нашей редакторской визы.

Будет хорошо, если Вы согласитесь перевести для Литгазеты моего «Первого Кандидата»².

Жму руку. Привет Татьяне Николаевне³ и Софье Яковлевне⁴.

Ваш М. Рильский

5/II 46

198. ДО І. П. ПАСІЧНИКА

20 лютого 1946 р. Київ

Дорогий Іване Павлович!

Спасибі Вам за Ваші хороші, теплі, сердечні слова. Читаючи їх, я неначе помолодшав¹.

Щиро тисну Вам руку. Привіт усім добрим сквирянам.

М. Рильський

20.II 46

199. ДО М. І. КОМІССАРОВОЇ

27 лютого 1946 р. Київ

Дорогая Мария Ивановна, Маруся!

Сердечное спасибо за чудесные переводы моих стихов, напечатанные в «Звезде»¹.

Надеюсь, что весной осуществится моя мечта и ленинградцы побывают в Киеве.

5-го марта я выезжаю в Москву, выясню шевченковские дела и напишу о них Николаю Леопольдовичу, которому передаю привет. «А еще кланяюсь» Прокофьеву, Саянову и их женам и всем друзьям-ленинградцам.

Максим Рильский

27.II 46

200. ДО Д. Д. КОПИДІ

4 квітня 1946 р. Київ

Дорогий Давиде Демидович!

Я говорив з М. П. Бажаном. Він вважає, що нам треба поставити перед преаудією¹ справу спорудження надгробка О. К. Дорошкевичу². Я думаю, що це питання личить підняття Інститутові літератури.

Ваш M. Рильський

4/IV 46

201. ДО І. П. ПАСІЧНИКА

4 квітня 1946 р. Київ

Дорогий товарищ Пасечник!

Очень, очень благодарен Вам за Ваше письмо. Конечно же, весьма буду рад получить от Вас для своего более чем скромного садика несколько саженцев «Мариной Расковой»¹, описание которой чрезвычайно меня заинтересовало². Направить их можно по адресу: Киев, Ленина, 68, кв. 70, где я живу,— оттуда уже повезу их в свой «тихий Ирпінь», где и посаджу в Вашу честь, честь энтузиаста.

Жму руку

M. Рильский

202. ДО М. П. БАЖАНА

23 квітня 1946 р. Київ

23 квітня 1946 р.

До заступника Голови Ради Міністрів УРСР
Миколи Платоновича Бажана

До письменниці Марії Пригари повернувся чоловік Олександр Олександрович Загорський, який 3 роки був у полоні, втік з полону і партизанив у Франції і пройшов нині перевірку. Загорський 5 років не знов, де його сім'я, і тому, вибувачи з табору, одержав напрямок на Васильків. Спілка радянських письменників просить Вашої вказівки, щоб О. О. Загорському, сім'я якого перебуває в Києві (Леніна, 68, кв. 46), дано зможу одержати паспорт у Києві і пронісатися на вищезазначеній площі.

Голова СРПУ

M. Рильський

203. ДО Я. З. ГОРДОВСЬКОГО

15 червня 1946 р. Київ

Дорогий Яків Зіновієвич!

Мені надіслав листа т. Панферов¹ про те, що в Києві по вул. Калініна, буд. № 11, кв. 2, живе інвалід Вітчизняної війни Леонід Лобанов² (сліпий).

Т [ов.] Лобанов надіслав до журналу «Октябрь» вірші, деякі з них, за повідомленням т. Панферова, будуть надруковані.

Тов. Панферов вважає тов. Лобанова обдарованим поетом.

Дуже прошу Вас зв'язатись з т. Лобановим і з'ясувати його творчі можливості, після чого ми вирішим, як і в чому СРПУ зможе йому допомогти.

З привітом

M. Рильський

204. ДО Ф. І. ПАНФЬОРОВА

15 червня 1946 р. Київ

Дорогий тов. Панферов!

По вопросу молодого поэта-инвалида Отечественной войны т. Лобанова Л. даны указания русской секции ознакомиться с его творчеством. Все, что будет необходимо, несомненно сделаем.

С приветом

M. Рильский

Несколько дней тому назад вернулся из Чехословакии¹ и надеюсь в скором времени поехать к себе на дачу в Ирпень. Приезжайте — будете моим дорогим гостем.

M. Рильский

205. ДО Ю. О. МЕЖЕНКА

28 червня 1946 р. Київ

Шановний Юрію Олексійович!

Посилаю до Вас т. Свірцевську, матір покійного польського поета Поразевича, давню й досвідчену бібліотечну робітницю,— «ачей» у Вас найдеться для неї робота.

Ваш *M. Рильський*

28/VI 46

206. ДО Ю. С. КОБИЛЕЦЬКОГО

23 липня 1946 р. Київ

Дорогий Юрію Свиридовичу!

1) Думаю, що сьогодні чи не пізніше як завтра в [издавництві] во пришло мені докінчення коректи II тому¹, і я швидко (того ж дня) її прочитаю.

2) В деяких речах я примушений був зробити істотні поправки (див., напр., поему «Сашко» — стор. 30, 38 тощо, поему «Іван Голота» — стор. 48, 49, 53 і т. д.). Ці поправки, викликані і художніми, і політичними міркуваннями,— необхідні, без них пускати книжку неможна.

Щиро Ваш

M. Рильський

23/VII 46

207. ДО М. М. УШАКОВА!

7 вересня 1946 р. Ірпінь

Дорогий Н [иколай] Н [иколаевич]!

1) Передаю Вам две коробки¹.

2) В Госліте не так чтоб уж очень требовали I том². Все же его надо окончить. Сейчас я занят срочной статьей. Во вторник буду в Киеве, в среду или в четверг, с В [ашего] согласия, поедем в Ирпень и добьем Шевченко. Привет!

M. Р.

7/IX 46

208. ДО Ю. С. КОБИЛЕЦЬКОГО

20 вересня 1946 р. Київ

20/IX 46 р.

Дорогий Юрію Свиридовичу!

Спрадавна в планах наших видавництв стоять переклад «Іліади», але досі ще пічого не зроблено в цьому напрямку. Це, розуміється, справа кількох років, але ж пора за неї взятися. Є їй підходяща людина — поет і перекладач Борис Тен¹ (М. В. Хомичевський). Він добре знає грецьку мову і добре володіє українським віршем (чи мало його перекладів було в «Хрестоматії» Білецького², нині вид [авництві] во «Мистецтво» взяло його переклад Есхілового «Прометея»).

Акад [емік] Білецький мою думку про цю кандидатуру поділяє. Варто, ій-богу, варто про це подумати! Це ж діло честі української культури!

Ваш М. Рильський

209. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

28 жовтня 1946 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Приехав из Москвы¹, застал Ваше кисловодское письмо. Вы, вероятно, уже возвратились на Б[ольшую] Садовую², куда и направляю эти несколько слов.

По-видимому, с «Чашей дружбы» — с выходом ее ко Всеславянскому съезду³, «имеющему быть» 8 декабря в Белграде,— мы опоздали. Жаль. Зато Мицкевича Гослитиздат форсирует. Так как я надеюсь попасть на этот съезд⁴, то мне, конечно, приятно будет повезти зарубежным друзьям такие подарки: 1) Мицкевич по-украински⁵ (вышел, следовательно, будет и у Вас); 2) Мицкевич гослитиздатовский⁶; 3) Мицкевич детиздатовский⁷ (вышел); 4) «Сербські епічні пісні» (Держлітвидав надеется выпустить); 5) «Чаша дружбы» по-украински⁸ (тоже есть дерзновенная мечта выпустить к съезду. Эта мечта + благословение ЦК КП(б)У могут дать хорошие плоды). Недурно было бы, если бы в этом букете была и русская «Чаша»⁹! А может быть..? Головенченко¹⁰ как будто з а...

Дейч проектирует в декабре (а м [ожет] б [ыть], в ноябре) пожить вместе с супругой в Ирпене. А у Вас продолжается тяга на «погибельный Кавказ»?

Словом — пишите. Крепко жму руку.

Ваш М. Рильський

23.X 46

210. ДО П. Й. ПАНЧА

29 жовтня 1946 р. Київ

Дорогий Петре Йосипович!

Дуже прошу Вас зараз зайти на хвилину до Івана Леонтійовича¹: я хочу показати Вам адрес Коласу², який щойно нашкрябав.

М. Рильський

29.X 46

211. ДО К. В. КВІТКИ

16 листопада 1946 р. Київ

Вельмишановний Клименте Васильович!

Пропшу Вас особисто і від імені Інституту фольклору, мистецтвознавства та етнографії взяти на себе консультацію¹ співробітниці інституту З. Е. Калини², що працює над дисертацією на тему «Мелодика української народної пісні». Дякуючи Вам за здателість, повинен додати, що матеріальну сторону цієї справи інститут бере на себе.

З широю пошаною

М. Рильський

16/XI 46

212. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО

25 січня 1946 р. Київ

Дорогий Леоніде Арсенович!

Передаю Вам разом із привітом лист проф[есора] Гавранека¹. Посилаю також книгу, яка, певне, Вас зацікавить,— «Храм і твердиню» Ейспера². В усікім разі, фактovі появі такої книжки ми можемо заздрити. Чехи в розумінні видавничих можливостей — щасливий народ.

«Сербські пісні» отримало під час конгресу чимало братів-слов'ян, серед них і Маршал Тіто, якому я вручив цю збірку особисто.

Чи їдете Ви до Праги? — В Белграді читали спеціальні курси проф[есор] Доланський³ і, коли я не помиляюсь, той же таки Гавранек.

Одна з принципіальних ухвал конгресу, яка, очевидно, інтересна для Вас,— скликати десь більш-менш близьким часом з'їзд учених-славістів⁴.

Щиро тисну руку.

Привіт Тетяні Данилівні⁵ і Юлі⁶.

Ваш М. Рильський

25/XII 46

1947

213. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

9 січня 1947 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

К сожалению, моя Катерина Николаевна расклеилась (чего признаки видели мы еще вчера), почему сегодняшний званный обед расстраивается, о чём я искренне скорблю.

Вечером (с 8 часов) буду в клубе¹ на вечере Воронька,— мо[ожет] б[ыть], завернете?

У меня будет Лев Ник[олаевич] Ревуцкий — по-видимому, с разговором о «Гей, славяле»². Возможно, что он поставит требования кое-что изменить,— это и вам, как соратнику в данном деле³, будет интересно. Я расскажу об этом разговоре.

Привет

Ваш М. Рильський

9.I 46

Р. С. Панферову я телеграфирую, что Вы привезете русские переводы моих стихотворений.

M. P.

214. ДО В. П. ГЕТЬМАНА

5 лютого 1947 р. Київ

Дорогий товариш!

Ваші вірші мені сподобались. Чую в них повів моря. Особливо подобається «Другу рибаку».

Раджу зв'язатися з Кабінетом молодого автора Спілки рад[янських] письменників України (Київ, вул. Ворошилова, 3).

Ці вірші передаю в журнал «Україна».

З привітом

М. Рильський

5.II 47

215. ДО М. М. УШАКОВА

10 лютого 1947 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Сегодня, оказывается, в 12 ч. защита двух диссертаций — Вышеславского и Тростянецкого, обе о Маяков-

ском¹, обе в Институте, на обеих я официальным оппонентом.

А в 3 часа какое-то экстренное заседание в Союзе. Между тем сверять рукопись лучше, конечно, вдвоем. Не перенесем ли мы занятие «Слепой»² на четверг? В крайнем случае — на среду (часов с 11?). А я к этим дням постараюсь по возможности свирепо расправиться с примечаниями³. Привет!

M. Рильский

216. ДО І. І. ЧАБАНЕНКА

18 лютого 1947 р. Київ

Шаповий Іване Іванович!

Коли я був у Москві, то тов. Асапов¹ дав мені свою п'єсу «Алмази»² (що має йти у МХАТі), просив перекласти її. Я вже й приступив до цієї роботи. Прочитав у газетах, що республіканським комітетам запропоновано її перекласти на національні мови. Я переклав 3 картини, а зараз йду до Москви, то доручаю кінччили переклад Д. Бобирю, а повернувшись, відредагую все.

З щирим привітом

M. Рильський

18.II 47

217. ДО О. О. ФАДЕЄВА

15 березня 1947 р. Київ

Дорогий Александр Александрович!

Я прочел в газете «Культура и жизнь»¹ от 20 февраля 1947 г. статью т. Ковалчик² о романе Шереметьевой³ «Вступление в жизнь» с резкой оценкой этого произведения и с неожиданным выводом об издательстве «Советский писатель» в целом, где звучит и призыв «навести большевистский порядок в издательстве». О романе т. Шереметьевой можно спорить. Но если даже согласиться с мнением о нем т. Ковалчик — чего я лично сделать не могу,— то огульное порицание всей работы издательства, так хорошо работающего особенно в последнее время, в частности же названного в статье т. Ковалчик директора издательства т. Ярцева, я считаю несправедливым. Думаю, что как писатель и гражданин я это должен сказать.

С приветом

M. Рильский

15.III 47

218. ДО Т. І. ВОЛГІНОЇ

20 березня 1947 р. Київ

Дорогая Таня!

Посылаю Вам Ваш сборник¹ (думаю, что я буду его редактором²), рецензию Н[иколая] Н[иколаевича]³ и мои замечания, касающиеся как главн[ым] обр[азом] Ваших стихов, так и замечаний Н[иколая] Н[иколаевича].

Относительно предложения Н[иколая] Н[иколаевича] изменить порядок вещей и кое-что добавить — согласен. Поработайте еще немного, Таня, хорошая будет книжка!

Привет!

М. Рильський

20.III 47

219. ДО О. О. БЛАГІНІНОЇ

31 березня 1947 р. Київ

Дорогая Елена Александровна!

Буду очень счастлив читать украинские сказки в Ваших переводах. Жду этих переводов с таким же нетерпением, с каким Детгиз требует от меня сдачи всего сборника⁴ сказок, действительно очень задержавшегося.

Ваш М. Рильський

31.III 47

220. ДО М. П. БАЗИЛІВСЬКОГО

Березень 1947 р. Київ

Шановний тов. Базилівський!

Статті В[аші] цікаві¹. Як бачите, «Україна» вже й надрукувала². Решту понесу сьогодні в «Вітчизну»³ і ви словлю там свою думку.

Будь ласка, поможіть порадою тов. Шабатину⁴ в тій справі, про яку він проситиме Вас (зв'язки укр[айнської] і сербськ[ої] літер[атур]). Коли у Вас нема відповідн[ого] матеріалу, то, будь ласка, скажіть, до кого йому звернутись.

Ваш М. Рильський

221. ДО М. М. УШАКОВА

2 квітня 1947 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Вы, очевидно, уже получили тургановских «Гайдамак»¹ в новой редакции. В ближайшие дни рассмотрим их и поговорим о дальнейшей работе. Примечания почти готовы. Я должен был привезти их для выяснения некотор [ых] вопросов, но, по-видимому, забыл взять. Во всяком случае основной вопрос: какие названия Шевченко дал сам, а какие усвоены традицией*. Это нужно будет определить (по-видимому, это можно сделать по пятитомнику²). Свою статью о поэтике Ш[евчен]ка³ я взял доделывать.

Привет!

M. Рильський

2/IV 47

---

* Это нужно для алфавитного указателя.

222. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА)

14 квітня 1947 р. Київ

Дорогий Миколо Васильович!

«Ліллю Венеду»¹ вставляю в план «Вибраного» Слов'яцького², який подаю Держлітвидаву.

Корнійчук каже, що вдастся щось зробити з «контрактацією» на «Іліаду»³. Отже, привозьте переклад Слов'яцького і поговоримо з Корнійчуком про Гомера. Привіт!

Ваш *M. Рильський*

14.IV 47

223. ДО М. І. ТКАЧА

22 квітня 1947 р. Київ

Редакторові «Щоденних українських вістей»
високошанованому Михайлові Ткачу

Вітаю Вас як голову Запомогового союзу американських українців і весь союз у цілому з п'ятнадцтиріччям чесної й плідної роботи.

Бажаю й надалі працювати під прапором широго де-

мократизму та людського єдинання й братання во ім'я освіти, во ім'я прогресу, во ім'я щастя людей!

Максим Рильський

22/IV 47
Київ

224. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА

25 квітня 1947 р. Київ

Дорогий Саша!

Кріпко обнімаю Тебя, посылаю свою книжку «Вірність»¹ как символ верності в любви киевлян и ленінградців. Надеюсь скоро видеться в Києві — Корнейчук, поехавший вчера в Москву, предполагает устроить встречу москвичей и ленінградцев с нами на берегах благословленного Днепра, т. е. организовать то, что я давно уже собирался сделать, да как-то оно не выходило.

Подаст Тебе это письмо жена крупного нашего писателя — Ивана Сенченко² — большая просьба оказать ей теплое внимание. Привет!

Привет жене и друзьям.

М. Рильський

25/IV 47

225. ДО П. Г. ТИЧИНИ

2 червня 1947 р. Київ

2-го червня 1947 р.

Дорогий Павле Григорович!

Дуже прошу Вас на один день дати мені матеріали про те, які Ваші твори на які мови і ким перекладені, де опубліковані й коли, вирізки з газет та журналів з відзивами іноземної критики про Ваші твори і т. д.

Дуже прошу дати хоч найкоротші відомості про Ваші особисті зв'язки з закордонними письменниками, участь у міжнародних конгресах і т. д.

Все це буде повернуте 4-го червня, а потрібно воно мені для екстреного написання статті про світове значення укр[айнської] радянської літератури¹ (для російської «Літерат[урної] газети», спеціального номера) та для доповіді на конференції молодих².

Буду вельми вдячний

Ваш М. Рильський

226. ДО КЕРІВНИКІВ с. РОМАНІВКИ

13 червня 1947 р. Київ

Голові Романівської сільради Петру Прохоровичу¹
Голові Романівського колгоспу Петру Андрійовичу²
Директору Романівської середньої школи
Івану Григоровичу³

Надсилаю на користь дітей с. Романівки 2 600 крб.,
що були зібрані під час літературно-музичного вечора, що
відбувся у Київському клубі радянських письменників
України за участю письменників і аристів 26 травня
1947 р.

Прошу Вас підтвердити одержання цих грошей і спо-
вістити мене, як ці гроші використані⁴.

З повагою й привітом

M. Рильський

13.VI 47р.

227. ДО М. С. СПІВАКА

16 червня 1947 р. Київ

Шановний Мусію Семеновичу!

У с. Романівці Попелянського району має початись
кашітальний ремонт моста на ставку по р. Унаві, де буде
відновлене рибоводне господарство великого значення.
Матеріали для цього ремонту відпускаються, але для пе-
ревезення їх (із Житомира) Романівці (сільраді й колгос-
пу) бракує автотранспорту. Дуже прошу Вас дати вказів-
ки про допомогу романчанам автотранс-
портом.

Разом з тим дозволю собі потурбувати Вас ще й другою
справою — про допомогу робітникам зазначеного ре-
монту хлібом. Лист голови Романівської сільради та голо-
ви правління колгоспу при цьому прикладаю, — прошу
Вас у міру зможи допомогти.

З пошаною

M. Рильський

16.VI 47

228. ДО Т. І. ВОЛГІНОЇ

17 липня 1947 р. Київ

Дорогая Таня!

И я, и Н[иколай] Н[иколаевич] просим Вас срочно — за сегодня[яшній] вечер и завтрашний день — (перевести) стихотворение Шевченко «І досі сниться»¹. «Кобзарь» при сем прилагаю.

Ваш М. Рильський

17.VII 47

Перевод в любом виде принесите Ник [олаю] Ник [олаевичу] не позже субботы, 10 часов утра.

M. P.

229. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО

6 серпня 1947 р. Київ

Високочесновий Петре Сильвестрович!

Справа, так би мовити, контрактації Вас на переклад Данте¹ залежить: 1) від затвердження нового закону про авторське право, згідно з яким можна буде авторів авансувати і 2) від Корнійчука², з яким я в цій справі поговорю. Це буде, можливо, не раніше, як через місяць, бо Корнійчук виїхав чи виїздить із Києва. Отже, за місяць нагадайте мені, будь ласка, про цю справу, і я постараюся зробити все можливе.

З пошаною

M. Рильський

6.VIII 47

230. ДО О. С. КОРНІЙЧУКА

20 серпня 1947 р. Київ

Дорогий Олександре Євдокимовичу!

Готуючи I том¹ російського гослітіздатівського видання Шевченка, редакція дозволила собі зробити у Вашій вступній статті невеликі скорочення, вивівши з неї біографічні дані, бо досить простору біографію поета дає в окремій статті того ж тому т. Дейч.

З привітом і пошаною

M. Рильський

20/VIII 47

231. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

21 серпня 1947 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Предлагаемый Вами план русского пятитомника Мицкевича¹ в той части, которая Вами разработана подробно (3 первые тома, т. е. стихотворное наследие поэта), несомненно может быть положен в основу издания. Остальное, по-видимому, разработает М. С. Живов. Думаю, что стихотворений религиозно-мистического характера (как «Вечерняя беседа», «Разум и вера», «Верховный художник») не следует давать. Черты этого характера и так разбросаны кос-где в других вещах, о мистических настроениях поэта, в последний период его жизни особенно, несомненно скажет автор вступительной статьи,— художественное же значение названных и подобных вещей не очень велико.

Следующий этап нашей работы — решить, какие готовые переводы мы берем, какие надо сильно редактировать (потому что вообще редактировать мы будем все — кроме пушкинских) и какие надо заказать. Очень будет хорошо, если Вы все это продумаете, а потом нам нужно будет встретиться и обсудить дело вместе. Так как я вряд ли скоро буду в Москве, то, может быть, издательство найдет возможным командировать Вас (для этого обсуждения) в Киев? Все это отлагательства не терпит, потому что не только пора, а, в сущности, давно уже была пора заказать переводы крупных вещей, как «Пан Тадеуш», «Поминки» (я полагаю, что надо будет остановиться на этом названии, т. к. слово «Деды» ничего русскому читателю не говорит).

Возвращаю Вам план, оставив у себя копию, чтобы еще на досуге о нем подумать (о мелочах, конечно, потому что в общем он очень хорош).

Жму руку, всегда Ваш

М. Рильский

21/VIII 47

P. S. В план вкрадась забавная ошибка: «Хореи на выборах» вместо «Хорек на выборах».

M. P.

232. ДО С. Г. МАР

30 серпня 1947 р. Київ

Дорогая Сусанна Георгіевна!

Конечно же, я за то, чтобы Вы перевели всю первую главу «Тадеуша»¹.

Против «кохаймыся» я возражаю. Это называется капитуляцией перед трудностью. Конечно, «возлюбим друг друга», а тем более «полюбимся» — не то. Все же надо подумать и дать русский эквивалент. М[ожет] б[ыть], даже без слов любить, любовь, а со словом дружба, что ли. Я тоже об этом буду думать, — авось на что-нибудь удачное набреду, тогда напишу Вам.

Живов, по-видимому, будет редактировать² только два последних тома М[ицкеви]ча — прозу. Греков будет привлечен к работе, как об этом пишет и Турганов в своем плане пятитомника.

Свой перевод «Тадеуша» пришлю, если раздобуду.

Ваш М. Рильський

30/VIII 47

233. ДО П. О. ДРОЗДЮКА

1 вересня 1947 р. Київ

Шановний товариш Дроздюк!

Пробачте за запізносу відповідь. Ваша повела про людину написана з ширим почуттям, проянута хорошими думками. Вірю, що факт, у ній описаний, справді був. Але це річ, побудована на мовних і образових трафаретах, нема в ній нового, свіжого, оригінального, нема того, що звєтиться художністю. Епізод, подібний до описаного Вами, бачив я колись у кінофільмі про Леніна (тільки там справа йде про спекулянтів, а не бандита). Думаю — друкувати В[ашу] річ не варто. Пробачте за одвертість. Не думаю, щоб вона зіпсувала нам відносини.

Ні «Тадеуша»¹, ні «Чаші»² у мене зайвого примірника нема. Посилаю Вам «Сербські пісні».

М. Рильський

1.IX 47

234. ДО О. В. КОВАЛЕНКА

1 вересня 1947 р. Київ

Шановний товаришу Коваленко!

На жаль, мушу Вас розчарувати: досі ні одне з наших видавництв Вашого перекладу не друкує. Моя, проте, попрада — послати в весь переклад в остаточному вигляді до Інституту літератури Академії наук УРСР (бульвар Тараса Шевченка, 14, директор Олександр Іванович Білецький) — можливо, що в [видавництві] Академії вставить-таки «Слово» в свій план.

Пробачте за неакуратність у листуванні.

З пошапою

М. Рильський

1.IX.47

P. S. За «Іліаду» та «Одісею» не смію братись, бо не знаю грецької мови (хоч і маємо приклад Жуковського¹, який перекладав Гомера з німецького підрядника). Щодо Кримського, то доля його мені невідома, але за всіма даними його нема в живих.

А загалом думка Ваша, що треба серйозно взятись за перекладення пам'яток світової літератури, відається мені цілком слушною.

M. R.

235. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

15 вересня 1947 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Спасибо за мілосе письмо. «Московских стихов» жду¹ с нетерпением. С Рябининой, если буду в Баку², постараюсь быть обволакивающе-обворожительным. В Москве, по-видимому, буду — и, разумеется, с радостью разделю Ваше, а м[ожет] б[ыть], и Ярцева путешествие в Киев.

О Мицкевиче³. Не возражаю против расширения редакции⁴, хотя кандидатура Гундорова несколько забавна. Благой — это, конечно, благо. Сегодня у нас, говорят, начинаетсяplenum⁵. Посмотрим, что это такое. Целую Вас.

Кат[ерина] Ник[олаевна], чада и домочадцы, от них же первый Ваган, кланяются.

Ваш M. Рильський

15/IX.47

236. ДО ВИДАВНИЦТВА «РАДЯНСЬКИЙ ПІСЬМЕННИК»

24 вересня 1947 р. Київ

Верстку «Весняних вод»¹ прочитав, поробив потрібні виправлення. Пропоную на титулці дати підзаголовок: поеми, етюди, лірика. Вірш «Салют» (стор. 82) пропоную зняти як слабкий. (Треба його викреслити і в змісті.)

М. Рильський

24/IX 47

237. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «ВІТЧИЗНА»

Копія — заступнику голови президії СРПУ

А. С. Малишку

Вересень — жовтень 1947 р. Київ

В редакції журналу мене сьогодні попросили звірити віршову цитату в коректі якоєї статті про мене¹. Я побіжно переглянув сторінку, побачив там звижування, з яким хтозна, чи варто виступати панпередодні 30-річчя Жовтня проти свого радянського письменника, довільне й безцеремонне розкривання поданих в моїй автобіографії² ініціалів, картання моєї поеми «Мандрівка в молодість», удостоеної Сталінської премії,— картання в таких тонах, які я вважаю для себе образливими. Прошу Редакцію:

1) ознайомити мене з статтю перед її публікацією, на що я маю цілковите право як член редколегії журналу;

2) добре подумати пад тим, чи варто цю статтю друкувати.

Максим Рильський

238. ДО ДИРЕКЦІЇ ДЕРЖЛІТВИДАВУ УРСР

14 жовтня 1947 р. Київ

Згідно з укладеним між мною та Держлітвидавом договором, 15 вересня 1947 р. В[идавницт]во запропонувало мені радикально переглянути раніше зроблений мною переклад «Пана Тадеуша»¹ Міцкевича і здати у виправленому та переробленому вигляді в як найкоротший час (для ювілейного видання).

Переглянувши знов переклад, я дійшов до висновку, що переді мною — велика робота і що зробити її в пай-

коротший час неможливо. Тому прошу Дирекцію санкціонувати здачу Вам рукопису «Папа Тадеуша» 15-го — 25-го лютого 1948-го року.

M. Рильський

14 X 1947 р.

239. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

14 жовтня 1947 р. Київ

14 октября 1947 г.

Дорогой Борис Александрович!

Спасибо за статью о «Чаше дружбы»¹. Давно мы с Вами не виделись! А есть о чём потолковать.

В довольно редкие промежутки между заседаниями правлю для нового издания мой украинский перевод «Тадеуша». Правлю жестоко: очень ужвольно я тогда распоряжался с текстом! Совсем по-иному переводил бы теперь, хотя, конечно, старался бы избежать той формальной точности, в которую впал в последнюю пору жизни Брюсов («Энейда»²). Чертните слово-два (правда, слово «чертните» малоприменимо к убежденному машинописцу).

Жму руку

Ваш *M. Рильський*

240. ДО О. О. ФАДЕЄСВА

9 листопада 1947 р. Київ

Дорогой Александр Александрович!

Шлю сердечный привет из почти уже зимнего Киева. Был я на премьере (а перед тем на просмотре) «Молодой гвардии»¹ в Киевском оперном театре. По-моему, это настоящий спектакль. Конечно, охватить содержание романа никакая опера не в силах, но существенное — героика молодости — передано, мне кажется, хорошо. Фигура Валько, олицетворяющая руководство партии, несомненная удача театра и тех актеров, которых я видел на репетициях и на спектакле (Паторжинский и Роменский²). Несомненно хороши Уля, Люба, мать Олега. Олега пел на премьере баритон (хотя это партиятеноровая). Лаптев³ — пел с подъемом. Музыка Мейтуса проста, мелодична и доходчива, в чем некоторые собратья Мейтуса готовы видеть недостаток. Очень удался ему финал 1-го действия, где в оркестре звучит тема немецкого наступления. Сначала хотели было показать на сцене и танки,

но потом решили, что достаточно одного музыкального звучания, и решили правильно: публика прекрасно понимает, о чем говорит оркестр. На первом просмотре (их было два) был тов. Каганович, сделал несколько указаний, но в целом спектакль одобрил.

Право же, следовало бы первичному виновнику оперы приехать в Киев и послушать ее!

О литературных делах моих... Что ж говорить! Одно: работаю. Пересматриваю свои «Вешние воды»⁴ (я оставил их Тебе — в журнале «Вітчизна») и думаю, что, м[ожет] б[ыть], какие-то крохи истины есть в рецензиях на них (одной — печатной, в «Літературній газеті»⁵, тов. Шамота, я тоже оставил Тебе, — и другой — внутрииздательской, очень похожей на напечатанную), но все же... Как бы это сказать?... в целом прав я: вещь написана честно и, ей-богу, исплохо. Кстати сказать, поэму (я настаиваю, что это поэма) очень хорошо перевел для «Октября» Браун⁶. Возможно, что я еще кое-что внесу в нее, но вообще надеюсь на ее помещение в журнале. (Я был в редакции и говорил об этом с тов. Санниковым⁷. Он относится к моему опусу весьма доброжелательно.) Впрочем, довольно о себе.

Еще, как говорится, досадная опечатка: в бытность свою в Переделкино я забыл передать Тебе книжку стихов Турганова⁸ с авторской надписью. Ему я соврал, что передал, а она оказалась у меня здесь, в Киеве. Посылаю ее с опозданием, в чем и извиняюсь.

Жму руку. Привет супруге⁹.

Максим Рыльский

9.XI 47

241. ДО О. И. ПУЗІКОВА

18 листопада 1947 р. Київ

Уважаемый Александр Иванович!

Т[ак] к[ак] Вас, конечно, интересует, что делается с Мицкевичем¹, то сообщаю Вам: сегодня отправляю Суспанье Мар две (2-ю и 5-ю) главы «Тадеуша», переведенные мною, со своими замечаниями. Замечаний этих — довольно много, но в общем переводчица справится, конечно, со своей работой². Для этого нужно только, чтобы она 1) работала в полном содружестве с редактором и не обижалась за «придирчивость» (никакой придирчивости нет, есть желание создать общими силами настоящего

русского «Тадеуша») и 2) занималась поэмой Мицкевича исключительно.

Полагаю, что мои рабочие соредакторы³ вскоре сообщат мне, как обстоит дело с заказом новых переводов.

С приветом *M. Рыльский*

18/XI 47

Киев, ул. Лепнина, 68, кв. 70

242. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

19 листопада 1947 р. Кіїв

Милый Борис Александрович!

Пишу Вам несколько слов, надеясь, что Вы еще в Москве. Итак:

1) Прочел я две главы «Тадеуша» в переводе Сусанны Мар — 2 и 5 — и послал ей свои замечания. Думаю, что в конце концов «Тадеуш» вытанцует, но работы впереди — много!

2) Белецкий сказал¹, что если тема «Мицкевич — Россия» отходит к Благому, то он без этой темы не мыслит своего вступительного очерка. Как быть? (Об этом же я писал сегодня Пузикову.)

3) Что делается вообще с Мицкевичем? Как дела с Асеевым, Лозинским, Маршаком, Бродским² и т. под.? Напишите об этом, дорогой друг!

Когда Вы едете на Кислые воды или в другое подобное место? Кстати, меня очень огорчило, что я не смог помочь Вам в курортных делах. (Деньги Вы, надеюсь, уже получили?) Не думаете ли Вы перед отъездом «у вирій» побывать в Киеве?

Я живу и работаю. В этом суть.

Крепко обнимаю

Ваш M. Рыльский

19/XI 47

Все кланяются.

243. ДО О. П. РЯБИНИНОЙ

21 листопада 1947 р. Кіїв

Дорогая Александра Петровна!

Из полуосенне-полузимнего Киева шлю Вам привет. Я работаю сейчас довольно много и, мне кажется, не без

успеха. Особенно хорошо работалось недавно, когда я вдвоем с Екатериной Николаевной ездили на 5 дней к себе в Ирпень: тихо, хорошо, свежо, бодро. Написал две новые вещи¹ — это по-видимому, начало большого цикла, который будет посвящен 30-летию Советской Украины (юбилей этот будет скоро). Думаю, что оправдаю доверие товарищей, которые ждут этого цикла. Обо всем этом расскажу подробнее, когда увидимся. (Не думаете ли Вы, кстати, побывать в Клеве? Сюда скоро должна, кажется, приехать группа московских товарищ, собирается — для издательских разговоров — и Ярцев.)

Работаем с Ушаковым над Шевченком. Акад[емик] Белецкий обещает дать статью о прозе Шевченка² в первых числах декабря. Соглашение на 2-й т. Франка подписал и послал в изд[ательство]. Усиленно работаю (хотя это уже не Ваш «приход»³) над Мицкевичем. В общем «гляжу вперед я без боязни»⁴; чувствую, что делаю хорошее дело — и делаю его неплохо. Буду рад иметь от Вас весточку.

Всегда Ваш М. Рыльский

Ек[атерина] Ник[олаевна] и чада кланяются.

21/XI 47

244. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

2 грудня 1947 р. Київ

Дорогой Игорь Стефанович!

Спасибо Вам за письмо, оно, кстати, представляет немалый интерес для графолога. Книгу свою¹, при окончательном составлении которой учту Ваши дельные советы, я вышлю числа 10-го, причем не по почте, а с моим секретарем. Конечно, я отнюдь не возражаю против Ваших переводов. Что же касается вообще переводчиков, заказывание новых переводов и т. п., то этой работы я на себя, живя в Киеве, взять не могу. Я полагаю, что для книги будет выделен издательством «внутренний» редактор, который и будет все это проделывать. Я же, посылая книгу, только отмечу, какие из старых переводов считаю приемлемыми. Передайте Александре Петровне² искренний привет.

Обнимаю Вас дружески

2.XII 47

М. Рыльский

245. ДО Г. П. БУТЕНКА

13 грудня 1947 р. Київ

Міністрові сільського господарства УРСР

Г. П. Бутенку

Вельмишаповний Григорію Прокоповичу!

До мене уже втретє звертається вчений секретар «Пло-доовощного інститута імени І. В. Мичурина» (в Мічуринську) тов. Борисоглібський¹ з тим, щоб було висунено на Сталінську премію О. Я. Магомета. Він каже, що Москва збирається це зробити і дивується, чому цього не робить Київ. Ось уривки з його листа: «Прочитав книжку Л. О. Токаря об итогах 35-летней работы Магомета², я, как и все здешние мичуринцы, были удивлены тем, как плохо ценят этого селекционера па Украине».

«Знаете ли Вы, что 16 сортов овощных и плодовых культур, выведенных Магометом, официально введены в стандарт (т. е. рекомендуются для производства) по УССР и РСФСР».

Далі пише він, що на думку мічурінців РСФСР, Магомет заслуговує і на Сталінську премію, і на орден Леніна³, і додає, що до 30-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції Магомет вивів 7 інші нових сортів.

Сам він, Борисоглібський, в № 12 московського журналу «Сад и огород» друкує велику статтю «Селекционер мичуринец И. Я. Магомет», а в кінці своєї «Творцы новых сортов» приділяє Магометові окремий розділ.

Я вважав за свій обов'язок довести про це до Вашого відома. З свого боку думаю, що самовіддана творча праця Магомета справді варта високого відзначення.

З пошаною *M. Рильський*

13.XII 47

246. ДО М. М. УПАКОВА

17 грудня 1947 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Посылаю Вам конец «Несчастного», «Княгиню» и «Варпака»*. Надеюсь завтра прочесть «Наймычку» и «Капитаншу».

* Моя замечания на полях.

«Не в чем, не реве»² — не выяснил до сих пор.

Кочерге пишу дипломатическое письмо³. Белецкому третьего для я опять... напомнил⁴.

Привет!

M. Рыльский

17 декабря 1947 года

247. ДО О. И. ДЕЙЧА

18 грудня 1947 р. Київ

18 декабря 1947 г.

Дорогой Александр Иосифович!

III том Шевченка мы с Ушаковым добываем. Вопрос двух-трех дней. Белецкий на вопросы о статье¹ отвечает довольно бодро, хотя и не без уклончивости.

О наших бурлях и зефирах Вам расскажет Мамиконян. У Вас, судя по газетам, тоже наблюдаются колебания атмосферы. Кстати, до Вас, копечко, докатился анекдот: «Когда появился «Разгром»² Фадеева? — Конечно, после «Молодой гвардии»!»

На меня сильные порывы ветра действуют, в конечном счете, освежающе.

Шлю дружеский привет Вам и Евгении Кузьминичне — от себя, Екат[ерины] Ник[олаевны], чад и домочадцев.

Ваш *M. Рыльский*

248. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

18 грудня 1947 р. Київ

Друже мой давний, но не старый!

Как опо там с Мицкевичусом, по выражению наших друзей-литовцев? Белецкий показывал мне письмо за подпись Ф. М. Головенченко, где тот успокаивает академика относительно содержания его статьи о М[ицкеви]че, а также назначает срок подачи этой статьи. Белецкий говорит, что подаст недели на две позже,— ну, это что! Дай бог!

Ваше молчание напоминает телеграмму, которую Пастовский прислал Смоличу: «Удивляюсь обходному молчанию». Но я, все же, не совсем молчу, а Вы как в рот воды набрали!

Напишите, кто из прославленных и непрославленных мастеров взялся переводить М[ицкеви]ча и действительно

переводит. Как дела с Асеевым, Маршаком, Лозинским и т. под.

Мы, составляя список переводчиков, совсем забыли Ушака¹ — аря! Кроме того, выделите несколько ве-щай — под мою ответственность — Татьяне Волгиной: пре-восходным своим переводом шевченковской «Наймички» она доказала, что действительно умеет переводить.

С. Г. Мар деятельно переводит «Тадеуша» — и после моих свирепых замечаний приводит его во вполне благо-пристойный вид.

Наши новости со свойственным ему восточным красно-речием Вам сообщит Ваган Александрович.

Жена, чада и домочадцы кланяются, а я дружески об-нимаю.

Ваш М. Рильский

18/XII 47

1948

249. ДО В. М. СОСЮРИ

6 січня 1948 р. Київ

Дорогий Володя!

Від свого імені та від усієї родини Рильських поздо-ровляю тебе з п'ятдесятиріччям чудесного життя і з висо-кою урядовою нагородою¹.

Живи, твори, улюбленце народу,
Всі чесні почуття віддаючи пісням!
Нехай слова твої сіяють нам,
Як сонце з небозводу!

Максим Рильський

6.I 48

250. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА)

8 січня 1948 р. Київ

Дорогий Миколо Васильович!

По-перше — з Новим роком Вас. Хай буде він роком радощів і безхмарного неба.

По-друге — про справи:

«Бал-маскарад»¹ реперунком ухвалено вже давно, я думав, що Вас про це сповістили (були дрібні зауважен-

ня, відшовідно до яких я поробив дрібні ж таки поправки). Зарааз театр готує балет «Золушка»², після балету піде «Бал-маскарад», що й дасть для Вас певні фінансові здобутки.

Щодо розрахунків з Вами за договором, то в УЗАПі кажуть, що все Вам сплачено. Це так?

Говорив я з Нестеровським³ про «Ліллю Венеду»⁴. Вони зараз — після «Марії Стюарт»⁵ (бог зна, навіщо випущено саме цю річ) — не наважуються вставити в план другу п'есу Словацького, але, можливо, запланують її на 49-й рік. Словом, будемо думати, що Ваша робота не піде намарно.

До речі, Ви у мене, пригадую, забрали рукопис «Ліллі Венеди». Чи я помиляюсь? Тоді я пошукаю його серед своїх паперів, щоб він був напохваті. Жду відповіді.

Привіт

Ваш М. Рильський

8.I 48

251. ДО І. А. КОЧЕРГИ

28 січня 1948 р. Київ

Дорогий Іване Антонович!

Від широго серця, з особливо ніжними почуттями по здоровлюю Вас: висока урядова нагорода¹ прикрашатиме достойні груди. Слава!

Завжди Ваш

Максим Рильський

28/I 48

252. ДО М. М. УШАКОВА

Січень 1948 р. Київ

Дорогий Николай Николаевич!

Прежде чем подвергать «суворому» разбору В[аши] примечания, даю Вам «справки» (необходимые для указателя) и ответы.

1. П о - цы сар с к и — теперь пишется п о - ци сар - с к и.

2. Бровар, каламар, лобур, крамар, ти-тар теперь пишутся все без мягкого знака, но во времена Ш[евчен]ка писались с оным. М[ожет] б[ыть] — бровар[ъ] и т. д. (оговорив в примечании под страницей?)

Белецкого потроплю¹.

Титулку в набор подписал.

По второму тому

1) О статье Кочерги и о Гозенпуде² — решайте в издательстве. Я лично такой вариант считаю приемлемым, только тогда надо изменить название статьи Кочерги («О драматургическом элементе в творчестве Шевченко»)...

2) Указанные Вами отрывки³ и строки можно перенести, действительно, в примечания. («У нашім раї» последние 22,4 строки из 4-го отрывка «Плача Ярославны», «Повій, вітре». (Особенно ненужным кажется мне в основном тексте последний отрывок) я, кстати, не убежден, что этот набросок относится именно к «Титарівні»).

Что касается «Юродивого», то строки, как Вы говорите, очень важные идеологически — «Тоді, дурні» и т. д. (П, 277) — 1) Разрушают ткань стиха:

Як на собаці. (Неполная строка.)

Тоді, дурні, і вам було б

На його вийти з рогачами,

А ви злякалися... (Лишний слог.)

Так, то так.

Правильнее было бы уже дать последнюю (разбитую на две) строку так:

А ви злякались...

Так, то так...

(Это касается укр[айнского] подлинника.)

2) Не очень вяжутся и логически с предыдущим и последующим. А главное — они вычеркнуты в автографе!

Можно их, конечно, дать и в тексте, но я лично вынес бы в примечания. Текст и без того ясен идеологически. Решайте!⁴

Насчет Эдуарда Савы⁵ — настаиваю на нашем заголовке и примечании. Хорошо бы посоветоваться с Айзенштоком (но «он далеко, он не услышит»⁶) — ведь Чечота-то мы с Вами, по правде говоря, не читали,— или с Беледским (без приставки К о⁷) — он близко и, конечно, услышит. Вот бы хорошо, если бы Вы заверили к нему с этим вопросом, а заодно деликатно напомнили о статье! А?

Теперь — о примечаниях.

(О бесспорных не говорю).

1. Насчет слова Ромодан⁸, как названия чумацкой

дороги вообще, то Гринченко этого не подтверждает. Такое толкование есть у Брокгауза и Ефрана. Нужно ли в конце концов это примечание? Не достаточно ли того, что говорит о Ромодановом шляхе сам Шевченко?

2. Григорий Ромодановский — мне кажется более удачной формулировка «один из начальников русского войска на Украине»⁹ (III том укр[айского] пятитомника, 381), чем «русский военачальник на Украине».

3. Петр Дорошенко. Можно и так, но почему не добавить, что он сдался русск[ому] правительству?¹⁰ (Он ведь умер в России, как воевода.) Впрочем — как угодно.

4. Венгерец¹¹ — думаю, что правильно.

5. Бель фам¹². Нужно ли слово представительная?

6. Сердечная Оксана¹³ — нужно пояснить, что слово сердечная (сердешна) обозначает здесь — несчастная.

7. Сельская расправа¹⁴ — по Гринченко: «помещение сельского правления», можно бы добавить — где находился и сельский суд. Может б[ыть], так и дать? Гринченко такие вещи знал.

8. Мать Элея¹⁵ — богиня любви. Не добавить ли — у римлян?

9. Богиня Пафоса¹⁶. Я бы на первом месте поставил — Афродита (греч.), на втором — Венера (римск.).

10. Отолсте сердце их¹⁷ — вероятно о толсте... (отдельно) — т. е. о толстом сердце. (Не знаю, как в рукописи.) У меня, к сожалению, пет «Академ[ического] словаря русск[ого] и церковнославянского языка». Не значит ли «о толсте сердце» — «о грубом» сердце? Если Вы зайдете к Александру Ивановичу (не Герцену и не Копыленку, а Белцкому) по вышеуказанным вопросам, то он, разумеется, как мужъ мудръ и многовѣдущъ поможет разобраться в этом вопросе.

11. Елизавет — конечно, Елизаветград (Елизаветград). Я не раз слушал это слово в живой речи и читал у старших писателей.

12. Во времена унии — думаю, что объяснено правильно. Зачеркнутого, полагаю, действительно не надо.

13. Киреливка¹⁸ (есть еще написания Кереливка) — ...лучше Шевченково, чем ...ское.

14. Во избежание помавания главы. Думаю — Вы перевели точно.

15. Запросят на отче наш¹⁹ — вставить слово пригласят на угощение.

16. Отправиться в Лубны. Конечно, Иеремия Вишневецкий.

17. Вергилий²⁰ — надо добавить: (правильнее — Вергилий) — древнеримский поэт. Здесь — и т. д.

В странствиях — а как же иначе?

18. С ученым кантом²¹. Я дал бы с маленькой буквы и без примечания. (Спросить Белецкого???)

19. Пропснеро²² — герой «Бури» Шекспира? (Я не нашел этого места в повести и не знаю, подходит ли мое объяснение. Спросить Белецкого??????)

20. Шпор Лудвиг²³. Не Людвиг ли все же?

21. Кошомка²⁴. Я понимаю это слово так же, как monsieur.

Даль. А разве не подходит?

22. Лист²⁵. М[ожет] б[ыть], прибавить — и пианист?

23. Феб²⁶... у древних греков?

24. Клеопатра²⁷. Примечание является вариантом примеч[ания] в укр[айинском] пятитомнике. Звучит несколько наивно. М[ожет] б[ыть] — славившаяся в древнем мире красотой и умом...?

25. а к и²⁸ (это в примеч[ании] к «Несчастному»). Не проще ли написать как, чем ссылаться на прим[ечание] к «Княгине»?

26. Блюхер²⁹. Мне кажется более сдержаным примечание в укр[айинском] 5-томнике (ст. 394, пр. 190).

27. Брамины³⁰. К слову каста надо прибавить в скобках пояснение — сословие.

28. Шпаль³¹. Не проще ли — водка?

29. Ниже³². Не проще ли — и не?..

Кое-что, по сравнению с укр[айинским] изданием, пропущено. Так, мною замечено (из тех вещей, которых, я думаю, надо пояснить)³³:

В пов[ести] «Наймичка»

Клечальное воскресенье (ст. 68, прим. стр. 382).

В пов. «Варнак»

Боккаччо³⁴, Ариосто³⁵, Тассо³⁶ (стр. 90, прим. стр. 383).

Посессор (стр. 100, прим. стр. 383).

В пов. Варнак

Патерия (131, прим. стр. 385).

В пов. «Музыкант»
Бельведер (167, прим. стр. 387)
Грум (167..... 387).
Нумизматические редкости (185, пр. 389).
Золотаренко³⁷ (186; 389).
Фронтиспис (226; 390).
Шуберт³⁸ (226; 391). Ведь мы поясняем Гайдна³⁹ и
Листа!

В пов. «Несчастный»
Вальтер Скотт⁴⁰ (253; 391). Ведь поясняем же мы
Вергилия и т. п.!
Демикотон (268; 392).

В пов. «Капитанша».
Циклопического размера (371; 397).

Это то, что я заметил. А вообще, что нужно нынче по-
яснять для «широкого круга» читателей — не совсем ясно.

Ваш *M. Рыльский*

253. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

10 лютого 1948 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

1) Посылаю продолжение своих замечаний к «Валлен-
роду» с кратким резюме в конце.

2) Белецкий сказал мне по телефону, что послал в
изд [ательст]во категорический отказ от статьи о Мицке-
виче. Как быть? Поговорите с Пузиковым, м[ожет]
б[ыть], с Головенченко. Не переключиться ли на Благого
совсем, объединив его тему с темой статьи Белецкого?
Мне кажется, что это — единственный выход.

Пишите, ради бога; не оставляйте меня в неизвестно-
сти — я очень волнуюсь за судьбу этого необычайно от-
ветственного издания.

Крепко жму руку. Уже ночь, все спят, но уверен, что
они Вам кланяются.

Ваш *M. Рыльский*

10/II 48

254. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА

11 лютого 1948 р. Київ

Дорогий Михайле Яковлевич!

Як я вже сьогодні казав (по телефону Маргариті Ми-
хайлівлі¹), нам — на мою думку — треба презентувати

словник² Бажанові та Білецькому. Отже, прошу падписати 2 примірники, що я посилаю, я передам їх на підпис Леоніду Арсеповичу³, підпишу сам — і пошлю адресатам. Гаразд?

Ваш М. Рильський

11/II 48

255. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО

21 лютого 1948 р. Київ

Високошанованому й дорогому
Леоніду Арсеновичу Булаховському

Посилаю свій переклад п'єси¹, яку Гор'кий рівняв з шампанським, з сонцем² і т. д. Не маю сумніву, що Ви, Леоніде Арсепович, знайдете тут чимало прикладів відхилення від норми в наголосах³ — і не тільки в них. Не вбивайте мене за це!

М. Рильський

21.II 48

256. ДО М. М. УШАКОВА

8 березня 1948 р. Київ

8 марта 1948 г.

Дорогий Ник-Няк!

Посылаю конец «Прогулки», «Гайдая»¹, Ваши примечания с моими замечаниями и статью Кочерги² с намеченными (карападашом) сокращениями и изменениями.

Думаю, что мы встретимся с Вами послезавтра — с утра, если Вам угодно, у Вас (это удобнее). Сообщите, устраивает ли это Вас — завтра я не могу.

Фото в музее³ возьмет Ваган Александрович и оплатит, взяв счет, по которому, я надеюсь, деньги возвратит мне ГИХЛ.

Привет Вашим женщинам — с женским днем!

М. Рильский

257. ДО С. Ф. КУДАША

29 березня 1948 р. Київ

Дорогой Сайфи Фаттахович!

Большое спасибо Вам за письмо, за Ваш сборник стихотворений¹, в котором мне приятно было увидеть перевод моего стихотворения «Украина» (написанного в Уфе),

за книжку «Расцвет просвещения и культуры в Башкирии». Постараюсь Вам в ближайшее время кое-что выслать. Очень был бы рад побывать в послевоенной Башкирии, спасибо за приглашение. Со своей стороны скажу, что и я, и мои товарищи рады будем видеть Вас в Киеве, на Украине.

Сердечный привет!

Ваш М. Рыльский

29/III 48

258. ДО Ф. И. ПАНФЬОРОВА

29 березня 1948 р. Київ

Дорогой Федор Иванович!

Очень был я рад получить 3-ю книгу «Октября» с моими «Весенними водами»¹. Что скажут об этом новом варианте «поэмы» (конечно, это не поэма в собственном смысле) друзья-писатели, что скажут они о переводе — не знаю. Друзьям-неписателям, как будто, нравится.

Соскучился я по Москве, хотя нынешний весенний, скорее передвесенний Киев, несмотря на все его незалеченные раны, прелестен. Если будешь в Киеве — рад буду видеть Тебя в своей квартире.

Сердечно жму руку. Привет тов. Сапникову.

Твой М. Рыльский

29/III 48

Киев, Ленина, 68, кв. 70

259. ДО М. М. УШАКОВА

Кінець березня — початок квітня 1948 р. Київ

Дорогой Николай Николаевич!

Получил я 3 экземпляра «Шевченко в кругу современников»¹ — и заплатил опять, увы! девяносто два рубля. Посылаю Вам эти фото. Надо напомнить издательству о компенсации наших расходов — этак мы ведь обнищаем! (А известна ли Вам фамилия художника и имена всех, слушающих Шевченка? Если нет, то придется, по-видимому, еще раз павестить человека с благозвучной фамилией Мацапура²?) Еду на день в Ирпель (внутренняя рифма), беру с собой Бродского, потому что Белецкий, заговоривший было бодрым голосом, снова скис (вчера из-за болезни не состоялась его лекция об Островском³.)

Прочту — і пошлем на всякий случай. А Белєцк[ий], по словам Марії Ростисл[авовны]⁴, буде, хотя бы встав со смерті[ого] одра, завтра на общем собр[ании] Академии — если подвернется случай, деликатненько спрошу его о статье. Ну, вот. Привет!

Кланяюсь Наталії Николаевне⁵ і Софіє Яковлевне⁶.

M. P.

260. ДО К. З. ЛИТВИНА

2 квітня 1948 р. Київ

Високошановний Кость Захарович!

Звертаюся до Вас у справі, що має, на мою думку, велике значення.

У грудні цього року збудеться сто п'ятдесят літ з дня народження найбільшого поета Польщі Адама Міцкевича. Ця дата відзначатиметься дуже широко й голосно в Польщі і поза її межами. Міцкевич — не тільки геніальний поет, але й один із провозвісників єднання слов'ян, польський проповідник дружби народів. У Москві до цієї дати мас початись видання п'ятитомного зібрання творів Міцкевича в російських перекладах (Гослитиздат) і однотомник для юнацтва (Детиздат). Ясна річ, що й Радянська Україна повинна відгукнутись па цей ювілей. Торік я звернувся до Держлітвидаву з пропозицією перевидати в 1948 році мій переклад найзначнішого твору Міцкевича — поеми «Пан Тадеуш» — у новій редакції. Якщо Ви пам'ятаєте, Кость Захарович, ця думка найшла підтримку у Вас і М. П. Бажана. Було складено договір, і я міг би здати переклад дуже скоро, але, за погодженням із директором Держлітвидаву тов. Борецьким¹, взявся його пильно переглянути. Незважаючи на дуже високу оцінку, яку дістала свого часу моя робота в Радянському Союзі і за рубежем, я прийшов до висновку, що всю її треба сильно проредагувати від початку до кінця, а децо й перекласти заново (напр[иклад] епілог, що раніше вважався за пролог). Це забрало у мене чимало часу і багато труда. Я здав нову редакцію перекладу «Пана Тадеуша» на початку березня ц[ього] р[оку]. Тепер у розмовах зо мною дирекція говорить про великі труднощі з папером, незатвердженість планів і т. ін., а стороною до мене дійшла чутка, що друкування поеми перенесено на 1949-й рік.

Це не тільки моя справа, в першу чергу це — справа громадська. Я прошу, Костю Захарович, втрутитись у це діло і дати вказівку, щоб переклад «Пана Тадеуша» як ювілейне видання випущений був до грудня 1948 року².

З глибокою пошаною

M. Рильський

2/IV 48

261. ДО Т. Г. МАСЕНКА

17 квітня 1948 р. Київ

Дорогий Тереню Германович!

Переглянув В[аш] переклад «До моого чічероне»¹. Думаю, що можна погодитись із словом «проводжатий» замість «чічероне» з огляду на те, що це слово (проводжатий) стойть у самому тексті Вашому. Хотілось би більшої точності римування — у М[іщеви] ча воно, як правило, точне. Отже, «мислі — стисло», «споді — пригоди» і т. д.— це не ідеально. Є зайва стопа (строфа 4, рядок 2). Деякі вислови не зовсім удалі. Напр.: «він зоставсь на споді в бурхливій хвилі» — неясно й прозаично. Словом, переклад потребує редактування, але — на те ж і редактор!²

А загалом — «продолжай, вашець», як каже Виборний Миколі (в «Натаці Полтавці»).

Ваш *M. Рильський*

17.IV 48

262. ДО М. М. УШАКОВА

18 квітня 1948 р. Київ

Дорогий Ник. Ник!

Жаль, что я не успел дочитать корректуру III т.¹, а Вы так спешите. Впрочем, не замеченных Вами ошибок я обнаружил мало (они все же есть) *. Передаю Вам доверенность, а также прошу не отказать в любезности передать письма Головенченко и Славянинскому².

Ваш *M. Рильский*

18/IV 48

* Совсем перестал понимать, какие слова мы даем в разрядку.— *M. R.*

263. ДО Я. О. ГАЛАНА

26 квітня 1948 р. Київ

Дорогий Ярославе Олександровичу!

Велике Вам спасибі, що прислали п'есу¹. І за саму п'есу — спасибі. Сильна річ. Но моєму, даремно її не пускають на сцену: це оптимістична трагедія. А втім, репертукомівцям, очевидно, видніше.

Може, тепер, після присудження їй премії, справа повернеться інакше?² Хотілось би цього.

Тисну руку.

М. Рильський

26/IV 48

264. ДО М. С. ЖИВОВА

9 травня 1948 р. Київ

Дорогий Марк Семенович!

Рад, что дело с 1-м томом¹ Мицкевича сдвинулось со своєї мертвої (для меня, сидячого в Києві) точки.

Ітак, отвечаю Вам на Ваши два письма, вложенные Гослитом в один пакет — вместе с Гражиной и т. п.

1) Вопрос Тарковский-Славягинский² разрешается, по-видимому, так: Тарковский — отдельное издание, Славягинский — 1 том. (Сегодня, кстати, получил я и перевод Славягина.) Разговор о «тараканых бегах» — праздный разговор. Оба перевода имеют свои недостатки и достоинства, оба — в конечном счете — новое завоевание нашей переводной литературы, значит — слава богу!

Что касается Детгиза и «запрета» со стороны Гослитиздата брать Детгизу эти переводы (очевидно, и вообще переводы, сделан[ные] для Гослит[издата]), то это — дело взаимоотношений изда[тельств]. Егорова³, наоборот, утверждала, что Гослит, дескать, совсем не возражает и т. д. Словом, это уже пусть решается там, на месте.

2) Относительно Румера⁴ — рад. Его переводы в целом хороши, сделаны с любовью, и, действительно, было бы обидно для старика, если б мы их обопили. Ждать (для тома) переводов Бродского, очевидно, не приходится.

3) Любовные сонеты и другие стихи, которых пет у Кридля, — хороши, конечно (особенно сонеты), и если переводы уже сделаны, то не возражаю против их помешания (особенно, опять-таки, сонетов). Если же переводы эти еще не сделаны и даже не делаются — то бог с ними!

Ведь всякое промедление с 1 томом — смерти подобно,— а у нас не полное академическое собрание сочинений М[ицкевича] ча! К тому же стихотворения М[ицкевича] ча, присланые Вами (не сопеты), мало прибавят характерного, интересного для русского читателя. У вас, между нами говоря, есть креп к ранним произведениям поэта (и неизвестным, и малоизвестным). Он полезен для литератора, но опасен для популяризатора творчества М[ицкевича] ча.

4) Переводов Колычева⁵, о которых Вы пишете, в 1-м письме в пакете не оказалось. Ваших переводов — тоже.

5) Спасибо за стихотворение Залесского⁶. Как жаль, что мой секретарь в свое время «проворонил» его! Благодарю также за рецензию на однотомник и статью из «Творчества».

5^a) «Твардовская» в переводе Кедрина⁷ — см. мою «резолюцию».

6) «Полуфабрикаты» — это как раз то, что мне подходит. Посылаю «Гражину» Тарковского со своими замечаниями на полях. Там, где я с Вами согласен, я никаких замечаний, разумеется, не делаю. Правда, думаю, что кое-где Вам придется пойти на уступки — уж очень Вы, М[арк] С[еменович], требовательны! Это же поэтический перевод — и он действительно поэтичен...

Чрезвычайно желательно, чтобы рифмовка (порядок рифм) была согласована с мицкевичской. Кой-какие отступления, м[ожет] б[ыть], придется допустить, но — Вы правы — не в октавах же и не в секстинах (хотя они и «случайны» в Гражине)!

Вы пишете, что Гослитиздат нас торопит. Да благословит его небо за это!

Завтра засяду за «Гражину» Славятынского.

Не удивляйтесь, что я делаю на полях выписки из словарей. Делается это с педагогической целью: ей-богу же, поэтам нашим нужно всегда помнить, что и великий Пушкин.

заглядывал... в старь (а я думаю — и всегда)

в Академический словарь⁸ —

и следовать его завету. Это убережет от языковых ошибок, в которых по временам впадают даже люди, справедливо считающие себя знатоками и мастерами русской речи. Этим я, разумеется, не хочу сказать, на Дале, Ушакове⁹, неоконченном Акад[емическом] словаре¹⁰ и т. д.

кончается все, что это — альфа и омега русского языка.
Но... во всяком случае, при умелом пользовании книги
эти не только полезны, а прямо необходимы.

Жду следующей порции или «присыла».
Сердечный привет Александре Васильевне¹¹.

Крепко жму руку.

Киев, День Победы, 1948
Киев, ул. Ленина, 68, кв. 70,
тел. 4—20—50

265. ДО М. С. ЖИВОВА

22 травня 1948 р. Київ

* * *
Дорогой Марк Семенович!

Возвращаю со своими замечаниями любовные и «Крымские сонеты», «Фариса»¹, Ваши переводы и переводы Колычева. Прилагаю также свой доклад, читаный в Славянском комитете², — отдаю в Ваше распоряжение. Своего «Тадеуша»³ (которого теперь сдал Государственному изд[ательству] У[краин]ы в сильно пересделанном виде) постараюсь достать и выслать в ближайшие дни.

Привет!

Ваш М. Рыльский

22/V 48

266. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

29 травня 1948 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Был рад получить Ваше письмо, а то ведь только из телеграммы, посланной после пирога с капустой у Шумской, я узнал о Вашем здравии. Да, правда, еще от четы Сосюра.

«Крымские сонеты» Румера мне, действительно, прислал М. С. Живов, я сделал к ним ряд замечаний (значительно меньше, чем к любовным сонетам работы Левика!¹) — неужели же мне вторично проделывать с карандашом в руках ту же работу? Очевидно, Румер + Живов приняли мои замечания во внимание, Румер уже подал сонеты в окончательном виде, и изд[ательству] остается только взять их и для I тома.

Ваших переводов жду², а перед издательством Вас не выдам (до поры до времени, сэр, потому, что надо же сдать, наконец, I том!). И — делайте их сами, а то ведь

«дублировать силами киевлян» — это опять усложнение и задержка!

Мой «Тадеуш» в новой редакции будет печатать Держлитвидав, причем «керівна частина Спілки письменників» во главе с Корнейчуком поручила мне писать вступительную статью³. Та же Спілка решила издать баллады, сонеты, лирику М[ицкевича]⁴, редактирование поручено мне (предисловие⁵ — В. Василевской⁶). Как видите, работы у меня больше, чем надо. Новая книжка моих стихов⁷ (редактор Стебун⁸) сдана «Радянським» письменником в производство.

Снова о наших делах. В «Ночлеге»⁹ есть неприятная строка о пейсах, и вообще это стихотворение продолжает вызывать во мне сомнение — «в том числе» и концовкой.

Статьи Благого, Вы говорите, нет, — а Дейч говорит, что Савельева заказала эту же статью — Живому¹⁰. Вряд ли это хорошо.

В середине июня, возможно, буду в Москве — и возможно, что дождусь Вашего приезда. Тогда мы окончательно сдали бы I том. О Франко рад был прочесть приятные известия¹¹.

Обнимаю Вас, жена, чада и домочадцы шлют привет.

Ваш М. Рильский

267. ДО О. И. ДЕЙЧА

5 червня 1948 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Как всегда, Ваше письмо доставило мне большую радость и улучшило мое настроение. Не всем дан дар эпистолярного творчества. Вас судьба щедро одарила им.

Я сейчас весь в работе над русским Мицкевичем¹. Переводы, особенно лирики, оставляют желать лучшего. Требуют большой редакторской работы «Крымские сонеты» и многое другое. Выделяются переводы В. Левика (передайте ему сердечный привет). Ему удалось передать запас образов, метафор, сравнений, эпитетов Мицкевича. Любовные сонеты, в которых чувствуется веяние Петрарки², получили достойное воплощение. Как же Мицкевич умеет сочетать разные тона, не боясь впасть в дисгармонию! И с какой яростью он видит все богатство красок мира! Великий поэт! И как я понимаю переводчиков: какой это катархный труд — переводить Мицкевича...

Екатерина Николаевна и вся «родина» шлет вам обоим сердечный поклон.

Всегда дружески

M. Рыльский

5.VI 48

268. ДО М. С. ЖИВОВА

19 червня 1948 р. Київ

Дорогой Марк Семенович!

Посылаю Вам со своими замечаниями басни и «Короля Бобо»¹ в переводах Светлова. Должен сказать прямо, что переводы басен меня опечалили. Мишу Светлова я очень люблю, бесподобный поэт, но басни перевел он небрежно, какими-то дикими размерами (я полагаю, что надо бы здесь идти по стопам Крылова, как это делал Дсмъян Бедный², как делает Михалков), с корявыми рифмами и т. п. Впрочем все это сказано у меня в замечаниях. Над баснями надо еще сильно поработать.

«Король» удался гораздо больше. Славянский съезд отложен, и я пока не еду в Москву. Приеду, прямо уже по мицкевичевским делам, в первой половине июля. Ведь это и будет время сдачи I тома, не правда ли? «Тадеуша» — украинского — Вам привезу непременно.

С приветом *M. Рыльский*

13/VI 48

269. ДО М. С. ЖИВОВА

2 липня 1948 р. Київ

Дорогой Марк Семенович!

Давно от Вас нет весточки. Савельева сообщила мне, что предельный срок сдачи I тома — 25-е июля. Поздновато, конечно, но... Во всяком случае надеюсь, что когда я около этого времени приеду в Москву, то мы совместными силами приведем этот ответственныйший том в окончательно блестящее состояние, подпишем и сдадим. Не так ли?

Жду Вашего голоса — и недостающих переводов.

Ваш *M. Рыльский*

2 июля 1948 г.

270. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

2 июля 1948 г. Киев

Дорогой Борис Александрович!

На мой запрос я получил телеграмму от А. В. Савельевой, которая гласит, к немалому моему смущению, что весь материал I тома будет готов только 25-го июля.

Очень прошу Вас как моего соредактора и друга и «болельщика» мицкевичевского дела спешно написать мне, когда мне приехать в Москву, чтобы с наибольшей пользой для работы и с наименьшей затратой времени окончательно посидеть над этим томом, подписать его и сдать в набор! Прошу Вас также намекнуть и даже не намекнуть, а сказать в изд[ательст]ве — что со своим приездом в Москву я связываю финансовые надежды.

Над всеми рукописями, которые присыпало мне издательство, а также Вы и Живов, я работал аккуратно, оставляя для этой работы все прочие дела и укладываясь в кратчайшие сроки,— пользы же вещественной от этого пока не видел. Словом, я думаю, что Вы меня понимаете — и надеюсь, что изд[ательст]во поймет тоже.

Устал я, как никогда, Б[орис] А[лександрович], — и рад был бы отвести с Вами душу по-старинному, в тени сикомора. Надеюсь, что эта мечта осуществится.

Ваш М. Рыльский

2 июля 1948 г.

Все приветствуют от сердца.

Предыдущее письмо Вы, конечно, получили?

271. ДО Е. К. И О. Й. ДЕЙЧИВ

6 серпня 1948 р. Ірпінь

Дорогие Евгения Кузьминична и Александр Иосифович!

Передаю Вам письмо кошки Машки, очень просим Вас быть сегодня у нас в 6 $\frac{1}{2}$ часов вечера — непременно!

Екатерина и Максим Рыльские
6/VIII 48

Александру Иосифовичу Дейчу
и высокоуважаемой его супруге Евгении Кузьминичне
от кошки Машки всеподданейшее донесение
Божественные мои хозяева!

Не посоветовавшись со мной, вы разрешили поселиться
с я в нашей квартире чете старых шалупов Рыльских.

Вначале меня это очень смущало, тем более что мне были известны кой-какие идеиные срывы в творчестве Рильского. Однако при помощи недурной ветчины и сносных отбивных нашим временным постояльцам удалось установить со мной добрососедские отношения, которые в конце концов перешли в искреннюю дружбу. Я решила закрыть глаза на некоторые их неблаговидные проделки, в которых активное участие принимал небезызвестный московской общественности, в том числе мне и достопочтенней Настасье Михайловне¹, лихач — кудрявич свет — Борис Турганов. Моя скромность усугубила нашу дружбу. Не без слез провожая вышеназванных Рильских в их родовое поместье Киев с городком Ирпенем, шлю Вам низкий поклон и самое задушевное мурлыканье. Собственную лапкою — Машка.

Передаю ключи и письма. Как печально быть одинокой! *M.*

4.VIII 48 г.

272. ДО Л. С. НЕРВОМАЙСЬКОГО

28 серпня 1948 р. Київ

Дорогий Леоніде Соломонович!

Шкода мені, що Ти відмовився перекладати знамениту імпровізацію Конрада¹, яку Спасович² порівнював з «Прометеєм» і «Фаустом» і про яку один критик сказав, що в ній торкнувся Міцкевич найвищої струни, якої будь-коли торкалося людство. Що ж! Нічого не вдієш. Проте не мислю собі ювілейного видання³ Міцкевича без Твоєї участі, а тому дуже прошу якнайшвидше* перекласти з книжок, які додаю, такі речі.

1. Gdy tu żebj trup — т. I, стор. 164.

2. Do imionnika rannu Jaenisch — т. I, стор. 158. Цей вірш присвячений Кароліні Хніп (потім — поетеса Кароліна Павлова, переклав колись Брюсов).

3. Popas w lepicie — т. II, стор. 319. Пояснення до цього — на стор. 338.

Якщо ти погодишся перекласти ці речі (я хотів би не сумніватися в цьому) і Тобі потрібен при цьому словник, то я пришлю й словника.

M. Рильський

28/VIII 48

* Максимум до 3-го вересня! — *M. R.*

273. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА)

7 вересня 1948 р. Київ

Дорогий Миколо Васильович!

Пробачте мені, що за міцкевичевськими клопотами не написав Вам про одержання В[ашого] рукопису¹. Звичайно, я його одержав. Сьогодні я здаю всю книжку, отже, й Ваш переклад, за який дякую Вам: редакторському «олівецю» знайшлось там дуже мало роботи. Ясна річ, що ставлю перед видавництвом вимогу якнайшвидше вислати Вам гонорар (на вказалу Вами адресу), але чи буде це справді негайно — ручитись не можу, бо у видавництвах нині якесь фатальне багровів'я. (Це, між іншим, спричинилось і до того, що я пік не зміг і не можу виконати дану Вам фінансову обіцянку.)

Міцно тисну руку

Привіт В[ашій] дружині

М. Рильський

7.IX.48

274. ДО О. І. ДЕЙЧА

8 вересня 1948 р. Київ

Дорогий Александр Иосифович!

Спасибо Вам и Евгении Кузьминичне за милые письма и за волчок, технику запускания которого я освоил очень быстро — с почти гениальной понятливостью — и который пользуется исключительным успехом у Максима-маленьского¹.

Просьба большая — от имени комитета по празднованию 150-летия «Эпейды» Котляревского² — не может ли комитет получить в ближайшее время русские переводы «Энейды» (Брежнева или Бражкина^{3?}) и старушки, фамилию которой я роковым образом забываю⁴.

Если это возможно — очень просим Вашей помощи в этом деле. Ввиду того, что я на днях уезжаю па юг⁵ (возможно — в Аккерман, где бродят тени Пушкина, Мицкевича, Ивана Буніна⁶ и где поблизости находится «могила Овидия»⁷), то очень прошу Вас написать об этом непосредственно Юрию Корнеевичу Смоличу (Киев, ул. Ленина, 68, кв. 18).

Простите за беспокойство. Крепко жму обоим Вам руки. Екатерина Николаевна, чада и домочадцы кланяются.

Ваш М. Рильский

278. ДО О. П. РЯБІНІНОГ

23 вересня 1948 р. Приморськ

Дорогая Александра Петровна!

Шлю Вам привет от синего (в данный момент, правда, свинцового, а по названию — Чериого) моря, от белокрылых чаек, от перелетных журавлей — и от своего верного сердца.

Я здесь вместе с Екатериной Николаевной и Ваганом Александровичем. Отдыхаю, принимаю морские ванны, охочусь на лимане, беседую с рыбаками, пишу нечто вроде поэмки, перевожу Пушкина¹. Хорошо!

Целую ручки.

Е[катерина] Н[иколаевна] и В[аган] А[лександрович] кланяются.

M. Рильський

279. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО

28 вересня 1948 р. Приморськ.

Дорогий Пилип Омеляновичу!

Почував себе винним перед Вами — як тільки щось у мене вийде з текстом каптати¹ — зараз же вишлю.

Думаю, що це буде пайближчим часом.

Цікаво буде мені послухати Вашу «Пісню про шахтаря»². Ви нічого не кажете про це, але я певен, що Ви вже працюєте в нашому інституті.

Шлемо — я і Катерина Миколаївна — сердечний привіт Зої Михайлівні³ та Йожикові⁴.

Ваш *M. Рильський*

28/IX 48

280. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

29 вересня 1948 р. Приморськ

29/IX 48

Дорогий Богданка!

Вчора відправили грізну телеграму — «возмущены вашим молчанием» — а сьогодні одержали Твого листа, датованого 21/IX. Дуже вже повільно ходять листи між Приморськ[им] курортом і Києвом! — Спасибі Тобі, що так докладно написав про ваші справи. Чи послав Жоржик гроши в Одесу? Чи доставив Улер¹ дрова в Ірпінь? — Мама каже, щоб Ти взяв мій синій у полоску піджак

(такий, як ти взяв «брюки»), щоб Ольга Семенівна² (якщо вона ще в Києві) постирала його і переніла.— У вас ідуть дощі, а у нас посуха. Проте досить холоднувато, мало хто купається. Я полюю досить завзято, хоч і з «шереметним успіхом». Мої трофеї тим часом — кулики та норці, а качка та інша крупна дичина літають «на почтительном расстоянии». Сьогодні їх з рибалками на березі лиману юшку з камбалою та кефаллю. Цілуємо Вас усіх — Тебе, Льолю, Жоржа, Максюшу, Любу, Петю, привіт Ользі Семенівні та Гриші³.

Тато, мама, Ваган Олександрович

Спасибі за фотографії.

281. ДО ОСТАЛА ВИШНІ

2 жовтня 1948 р. Приморськ

Дорогий, любий Павле Михайловичу!

Шлю привіт од моря, від степу, від журавлів, від качок, нордів, бакланів, кронштейнів, куликів усіх калібрів, чайок, кефалі, скумбрії — і в першу чергу від себе.

Радий був прочитати в «Україні» Ваш теплий нарис¹ про медичних наших робітників,— а з Масловським² мене просто закортіло познайомитись.

Числа 12-го (жовтня) виїду звідси — отже, скоро побачимось. Мрію, що разом підемо на заячі влови.

Цілую. Привіт Варварі Олексіївні³.

М. Рильський

Кат [єрина] Мик [олаївна] кланяється.

282. ДО М. А. ШЕХТЕРА

2 жовтня 1948 р. Приморськ

Уважаемый тов. Шехтер!

Ваши переводы моих стихотворений и сопроводительное письмо пересланы мне на Приморский курорт, откуда я скоро возвращаюсь в Киев. Возвращаю Вам переводы, позволив себе сделать некоторые замечания на полях.

Конечно, не возражаю против Вашего участия в однотомнике¹ «Советского писателя», но ведь вопрос-то об этом однотомнике пока что остается открытым. Если он будет действительно издаваться, то редактором его,

по-видимому, будет Б. А. Турганов, с которым и предлагаю Вам поговорить. Можете, конечно, при этом сослаться на данное письмо.

С приветом

2/X 48

М. Рыльский

283. ДО О. И. ДЕЙЧА

9 жовтня 1948 р. Приморськ

Дорогой Александр Иосифович!

Простираю к Вам через моря, степи и леса свою десницу для крепкого рукопожатия. Живем мы — я, Екатерина Николаевна и мой «непременный секретарь» на Приморском курорте. Лиман, море, перелетающие птицы, кефаль, скумбрия, брынза, молодое красное вино (1 литр — 10 руб.), санаторный «культурник», который ходит со мной на охоту и полетом фантазии превышает Тартарена¹ и Мюнхаузена², — таковы плюсы. Потрясающее изобилие мышей и еще некоторые довольно ощущительные житейские неудобства — таковы минусы. В общем же — хорошо. Пописываю здесь, перевел «Бахчисарайский фонтан». Числа 10-го уедем. Крепко жмем (все трое) руку, низкий поклон Евгении Кузминичне. Привет Вашим соседкам.

Ваш М. Рыльский

284. ДО М. С. ЖИВОВА

11 жовтня 1948 р. Київ

Дорогой Марк Семенович!

Сердечное спасибо за Ваши замечания. С большинством их я согласен. Хотел было послать их вместе со своими пометками Борису Александровичу¹, но раздумал — и сберегу их ко дню получения 1-й корректуры, куда и внесу посильные исправления. Вы совершенно правы — отвечаем за том (и все издание) мы все трое, никаким личным «антагонизмом» в таком большем деле не может быть места.

Ни стихотворений, мною еще не читанных, ни Ваших комментариев мне до сих пор не прислали. Я только сегодня возвратился с курорта и застал Ваше письмо.

Ваш М. Рыльский

11/X 48

285. ДО С. Ф. КУДАША

15 жовтня 1948 р. Київ

Дорогой Сайфи Фаттахович!

Спасибо сердечное за присланные материалы, за сборник «Башкирские поэты». Это — памятная и интересная книга. Вообще я рад, что мы с Вами поддерживаем нашу дружескую связь. Надеюсь кое-что перевести¹ из башкирской поэзии, но не хочется переводить с русских стихотворных переводов, поэтому когда я выберу определенные вещи, то напишу Вам об этом и попрошу Вас сделать мне подстрочные прозапческие переводы.

Крепко жму руку —

М. Рыльский

15/X 48

286. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ

16 жовтня 1948 р. Київ

Дорогая Александра Петровна!

Шлю Вам самый дружеский привет, хотя и огорчен, что давно не имею от Вас никакого известия. Н. С. Белинович¹ хочет работать над переводом украинских дум — всячески приветствую это начинание и прошу Вас отнестись к нему внимательно. Думаю, что переводы Турганова и Белинович обеспечат издание на русском языке замечательных украинских эпических творений.

Всегда Ваш М. Рыльский

16/X 48

287. ДО О. В. САВЕЛЬЄВОЇ

30 жовтня 1948 р. Київ

Дорогая Александра Васильевна!

Возвращаю обратно стихотворения Мицкевича¹ — переведены они не плохо — и примечания к I тому. Примечания нужно вычитать, обратив при этом внимание на мои пометки. Особенно тщательно надо сверить имена собственные, там много ошибок и неточностей. В одном месте получился даже курьез: вместо «Освобожденный Иерусалим» Торквато Тассо напечатано почему-то «Освобожденный Прометей! Некоторые слова даны в согла-

сии с польской транскрипцией, а не так, как это принято по-русски. Я их отметил.

Верстки — жду.

Ваш М. Рыльский

30/X 48

288. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО

2 грудня 1948 р. Київ

Дорогой Игорь Стефанович!

Спасибо Вам — запоздалое — за письмо, за дружеское мнение о «Мостах»¹. Вы только в одном неправы: выбор переводов² в книжке очень продуман. Неужели Вы — и поэт, и переводчик, и критик, и тонкий человек этого не заметили? Насчет переводов Ваших для «Советского писателя» и Гослита буду говорить с Ярцевым, Тургановым, Рябининой во время съезда³.

М. Рыльский

2.XII 48

289. ДО П. М. ПОПОВА

1948 р. Київ

Високошановний Павле Миколайович!

Я не зовсім розумію В[ашого] листа в другій його частині: адже за Вами залишається право працювати вдома з одноразовим на тиждень одвідуванням [нституту]. Ніяк не хотів би, щоб здійснились Ваші передчути щодо хвороби. Сподіваюсь, що робота вдома забезпечить щасливе закінчення Вами роаділів підручника¹, бо мушу Вам підкреслити, що виконання і видання в 1949 році — категорична вимога директивних установ, із якою ми не маємо ніякого права не рахуватись.

Справу про дисципліну в відділі (щодо відвідувань) ми, як пам'ятаєте, в останній разомові вирішили доручити тов. Соболевському².

При кожній змозі добиватимусь поліпшення В[аших] квартирних умов,— сьогодні це поліпшення неможливе (тов. Матвійчук³, здається, не переїздить до Києва).

Вертаюсь до підручника. Гадаю, що якщо стан В[ашого] здоров'я унеможливить Ваше одноособове редактування — чого я дуже не хотів би,— то доведеться вжити якихось термінових заходів, щоб підручник усе-таки був зроблений, тобто остаточно відредагований у належний

час. Я вважаю Вас не тільки висококваліфікованим ученим, але й одним із найбільших патріотів нашого Інституту — і тому прошу Вас зрозуміти мої слова так, як вони написані: прямо і просто. Бажаю Вам усього доброго, передовсім здоров'я.

Ваш М. Рильський

Р. С. Щодо першої частини В[ашого] листа (про тов. Грудзинську), то признаюсь, вона мене здивувала. Мені здається, що думка комісії — авторитетна думка, а комісія винесла Грудзинській⁴ найвищу оцінку. Жду Ваших пояснень.

Р. Р. С. Хоменко⁵ ми не повинні були атестувати — Відділ вимагав від нас атестації наявних молодших співробітників.

М. Рильський

1949

290. ДО І. В. ГЛІНСЬКОГО

21 лютого 1949 р. Київ

Товаришу Глінський!

Шліть свої переклади. Не знаю, чи буде видаватись цього року книжка Словацького (хоч це і ювілейний рік¹), але, безперечно, газети й журнали друкуватимуть переклади з цього. Отже, гадаю, В[ашу] роботу можна буде використати². Щодо Красінського³, то маю деякі сумніви: адже це був реакційний поет.

З привітом

М. Рильський

21/II 49

291. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

26 березня 1949 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Сердечное спасибо за поздравление¹.

Сердечное сожаление, что Вы не исполнили своего проекта и не прилетели ко мне. Было многолюдно, шумно — и, кажется, весело. Достаточно сказать, что в танцах принимали участие такие серьезные люди, как я и автор «Переяславской рады»².

Что с Мицкевичем, с 3-м томом? Я писал об этом письмо Савельевой, где отметил, что переводчиком «Dziadov» мы с Вами наметили Тарковского³. Как обстоят дела?

Всобще — пишите. Как прекрасный сон, вспоминаю нашу поездку в Загорск⁴, которая еще больше укрепила во мне московский патриотизм.

Целую Вас

M. Рыльский

26/III 49

292. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

14 квітня 1949 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Спасибо за письмо. Грустно, очень грустно, что рухнул (пользуюсь Вашим выражением) «милый московский дом» Шумских...¹ Печально и то, что в «Лит[ературной] газете» не нашли возможным дать хотя бы коротенький некролог Екатерины Ивановны.

Нетерпеливо жду решения относительно III тома М[ицкеви]ча, т. е. относительно того, кто будет переводить «Dziady». Жажду также получить шевченковские томы² — надеюсь, что их получит пребывающий ныне в Москве Ник[олай] Ник[олаевич] Ушаков. Жаль, что они не подоспели к открытию Шевченковского музея в Киеве³, которое состоится (наконец!) в воскресенье 17/IV.

На меня пала ныне весьма почетная, но нелегкая задача: на время отсутствия Корнейчука возглавлять правительственный Пушкинский комитет. Многое уже сделано, многое делается, многое еще надо сделать. Предполагается, например, большой выезд — с симфоническим оркестром! в Каменку⁴ (в середине мая). Июньские торжества⁵ предполагаются грандиозные. Надеюсь, что Украина не ударит лицом в грязь.

Должен кончать, бешено тороплюсь: масса работы, а вечером в университете читаю доклад о Шевченко⁶. Вообще мечусь как угорелый, о собственных стихах (кроме срочно заказываемых редакциями) забыл и думать...

Буду рад, если осуществится Ваше обещание и Вы побываете в Киеве и его окрестностях. Привет друзьям — и от друзей, малого Максима, в частности.

Жму руку.

Ваш M. Рыльский

14/IV 49

293. ДО В. І. ДУДКІНА

19 квітня 1949 р. Київ

Дорогий Василю Івановичу!

Поїхав попрацювати до Ірпеня, а там захворів (зуби і грип). Отже, не зробив того, що запланував, а переклав тільки частину II дії «Страшного двора»¹ — до арії Мечника (№ 10, стор. 155).

Але виявилось: текст окремих учасників Монюшко так тісно всюди іов'язув з хором, що окремо перекладати хори — нема рациї. Через те я перекладаю все підряд.

Отже, посилаю Вам цей клавір з проханням погайно прислати мені інший (очевидно, той, де я виписав I дію). Поки будуть переписувати з цього примірника, я посилю по працювати далі.

Посилаю також переклад уривків із «Лакме»².

Тисну руку

Ваш *M. Рильський*

19.IV 49

294. ДО ДЕРЖЛІТВИДАВУ СРСР

26 травня 1949 р. Київ

Драма Лесі Українки «Адвокат Мартиан» — одно із найглибокіших произведений великої української поетеси — вперше переведена на руський язык А. Дейчем. Перевод точен і изящен, его несомненно надо поместить во втором томе¹ собрания сочинений Леси Українки, предпринятого Гослитиздатом.

M. Рильский

26/V 49

295. ДО П. Й. ПАНЧА

27 травня 1949 р. Київ

Дорогий Петре Йосиповичу!

По-перше — вітаю Вас у нашому милому Харкові¹.

По-друге — прошу Вас прихильно поставитись до тов. Болобана², який почав працювати над текстом опери «Кирило Кожум'яка»: маю враження, що це буде цінна й цікава річ.

Ваш *M. Рильський*

27.V 49

296. ДО М. П. ПОЛОТАЯ

1 червня 1949 р. Київ

Тов. Полотай!

Пробачте, будь ласка, що не дочекався Вас: спішно треба іхати до Міністерства фінансів.

Ваші вірші написані досить гладко (і укр[айнські], і рос[ійські]), досить музикально. Бракує їм (здебільшого) оригінальності, а проте здається мені, що деякі з них можуть бути покладені на музику. Словом, я думаю, що Вам треба йти по пісенний лінії — Ви ж самі, до речі, співак і музикант, а потреба в піснях у нас дуже велика.

М. Рильський

1.VI 49

297. ДО О. И. ДЕЙЧА

9 червня 1949 р. Київ

9.VI 49

Милый Александр Иосифович!

Спасибо за деньги и привет. Я великолепно съездил в пушкинск[ие] места¹ (Каменка, Кировоград²), читал доклад о П[ушкини]не в Академии³ — и вдруг накануне общегородского вечера слег: простуда, всякие штуки с сердцем и его окрестностями... И вот — болею. Мы с Екат[ериной] Ни[олаевной] в Ирпене, сестра, которая ухаживала за ней, пичкает теперь разными гадостями меня, варыскивает камфору, ставит банки и вообще безобразничает... Есть, однако, надежда, что эти безобразия дадут хорошие результаты. Утешаю себя тем, что вот Леся тоже болела⁴, а писала недурно. Пишите, как дела с Лесей⁵ и как дела вообще. Евгений Кузьминичне и Вам — от меня и Кати — крепкие рукоопожатия и поцелуи.

Ваш

М. Рильский

298. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

21 червня 1949 р. Ірпінь

Дорогой Борис Александрович!

Дошедшие до Вас слухи, увы, правильны: я болел (легкое воспаление легких — неуместный каламбур; переутомление, сердце и т. под.), что помешало мне быть

на общегородском Пушкинском вечере¹ и поехать в Белоруссию на съезд². Не вполне еще оправился, но постом и молитвою надеюсь возвратить себе если не юность (что удалось только Фаусту, да и то с помощью черта), то кой-какое здоровье.

Вы писали в своем письме, что ко мне обратится жена Л. Тютчева³, — она не обращалась. Вот почему (а также в связи с пушкинским юбилеем) я Вам своевременно не ответил.

«Dziady»... Сколько помню, был разговор о Тарковском. Что ж — по-моему кандидатура неплохая. А вы-то, Выто, Борис А [лександрович], все «презренную прозу» будете переводить? Ведь Вы как будто собирались взять часть «Dziadów»? Напишите мне, как обстоит дело. Я на Кавказ или вообще на курорт поеду, очевидно, в сентябре (с Екатериной Николаевной) — до сентября буду жить в основном в Ирпене, с академическими наездами в Киев.

Прелестная была поездка в Каменку и Кировоград!

Вероятно, вскоре в Москве появится Ваган Александрович — он Вам о всех наших трудах и днях расскажет подробнее.

Екатерина Николаевна поправляется, но курорт ей необходим. Спасибо. Всі вітають. Жму руку.

Ваш *M. Рильський*

21/VI 49

299. ДО В. І. СИЧЕНКА

23 червня 1949 р. *Ірпінь*

Дорогий Володимире Іванович!

За моєю порадою Ів. Січенко взявся перекладати «Путешествие из Петербурга в Москву»¹. Переклав він уже велику частину. Я переглянув цю роботу і прийшов до висновку, що моя рекомендація була цілком правильна. Переклад виходить добре. Я з охотою його відредактую. Отже, в [идавництві] ву тим часом залишилось підписати з тов. Січенком договір.

Ваш *M. Рильський*

Привіт Олександру Васильовичу², Миколі Івановичу³ і взагалі товаришам. На початку того тижня — якщо дозволить здоров'я — побудую в Києві.

M. Р.

23/VI 49

300. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

4 липня 1949 р. Київ

Дорогий Александр Иванович!

Я уже говорил с Вами по телефону о переводе «Бо-
жественной комедии», сделанном Карманским. Буду bla-
годарен, если Вы передадите мне этот злосчастный пер-
евод этого еще более злосчастного переводчика — для озна-
комления.

Жму руку, желаю всего хорошего, в первую оче-
редь — здоровья. Привет Марии Ростиславовне и всем
Вашим.

Искренне Ваш М. Рильский

4/VII 49

301. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО

4 липня 1949 р. Київ

Петре Спільвестровичу!

Цими днями мені має дати для ознайомлення частину
Вашого перекладу¹ Білецький, щоб я мав у руках мате-
ріал, а яким мені легше буде вияснити стан з Вашою
роботою. Тоді — напишу Вам.

М. Рильський

4.VII 49

302. ДО О. І. ДЕЙЧА

6 липня 1949 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Спасибо за Ваше письмо (второе; первое надеюсь по-
лучить); эпистолярное произведение это исполнено чу-
десного оптимизма, каковым заразило и меня.

Надеюсь, что с Лесей, несмотря на засилие певежест-
венных эпатоков, привлекаемых издательством, все будет
благополучно. О Гете¹ Ваган Ал[ександрович] завтра
узнает все у Борецкого.

Целую. Низкий поклон Евгении Кузьминичне.

Ваш всегда —

М. Рильский

6/VII 49

303. ДО О. П. РЯБИНИНОЙ

6 липня 1949 р. Ірпінь

Дорогая Александра Петровна!

Бью Вам челом, посылая «Вінок Пушкіну»¹. Препровождаю материалы для однотомника² вместе с рецензией Ищука, дельные советы которого я использовал, а кой с чем не согласился, что видно из моих замечаний на полях рецензии.

Мой уполномоченный — Ваган Александрович — надеюсь, блистательно исполнит мои поручения и привезет радостные вести о Лесе Украинке.

Сидел сегодня на скамейке «имени Леси»³ и вспоминал Вас и Ивана Васильевича⁴. Вспоминал с самым теплым чувством, в котором и хочу Вас заверить.

Всегда Ваш

М. Рильский

6/VII 49

304. ДО О. И. ДЕЙЧА

7 серпня 1949 р. Ірпінь

Милый Александр Иосифович!

Посылаю Александре Петровне¹ рассказы и статьи Леси с моими немногочисленными замечаниями. А письма (II экз.) мне прислали в таком беспорядке, в таком несоответствии украинских копий с русскими переводами (пропуски и отдельных мест, в ряда писем, иногда копии не имеют конца, а в переводе он есть и т. д.)², что я читал, читал, делал пометки на полях — и в конце концов почувствовал, что захлебываюсь и тону. Ощущение неприятное. Пишу об этом же и А [лександре] П [етровне]. Если желательно, чтобы я проделал редакторскую работу над письмами в смысле сличения с подлинниками, то нужно что-то предпринять. Если мне предлагается просто прочесть русские переводы, не занимаясь текстуальными сличениями, то это сделать, конечно, проще, но и тогда очень прошу рассеять мои недоумения относительно выбора писем и пропущенных мест (за все это

* Я анало — пропуски нужны и они будут. Но где они оговорены? Где они отмечены? И как сличать переводы с копиями, в которых иногда переписчик пересказывает то или иное место своими словами?

нашай редколлегии сильно придется отвечать!). И вот еще что: с 15/VIII по 1/X я иду в академический отпуск и вообще исчезаю. Значит — если экстренность со всеми тремя томами Леси миновала (подозреваю, что так), то в октябре мы все это спокойно и тихо (с письмами) сделаем. Напишите мне об этом всю правду, по-дружески.

С держлітвидавовским Гете как будто благополучно. Думаю, что когда-нибудь выйдет. Я перевел довольно много, в том числе дал и 4-й, кажется, украинский перевод «Ольхового короля»², не разрешив ему ходить в лесных царях³. Оказывается, однако, что немецкий язык я чертовски забыл (у меня, правда, впечатление, что у Гете он труднее, чем у Гейне⁴).

Как с моим однотомником⁵? Полагаю, что «непременный друг души моей» Турганов уже в Москве и все осложнения отпали. Буду благодарен, если и об этом черкнете.

Крепко жму руку Вам, целую ручки Евгении Кузьминичне. Екат[ерина] Ник[олаевна], которая сидит возле меня в тиши ирпенского вигвама и упивается Катаевым («За власть Советов»⁶), пилет самые нежные приветы.

Ваш М. Рыльский

7/VIII 49

305. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

9 вересня 1949 р. Харакс

9/IX 49

Дорогой Борис Александрович!

В Киеве, на вокзале, тщанием Вагана была нам устроена многолюдная встреча¹, поразившая особенно проводников. В Одессе мы провели день, а вечером погрузились на теплоход «Россия», каковым утром и отправились в плавание. «Погода чудная была, вдруг буря поднялась». Так это и было: 7-го утром, на виду у Ялты, нас «трепануло», и мы проболтались, любуясь волнами и Ялтой, в дрейфе до самого вечера; вечером Ялта приспала катер, куда не без душевного трепета мы и спустились. Дальше уже просто: пристань — такси (купно с Алекс[андром] Евд[окимовичем] и В[андой] Л[ьвовской])², которые плыли вместе с нами — и Харакс. Здесь здорово. Погода, правда, неважная: вчера было ветрено и холодно, сегодня тихо и дождик, тоже не очень теплый.

Пишите. Об однотомнике хочу написать Бычкову³. Привет! (Мой и Ек[атерины] Ник[олаевны]).

M. Рыльский

Южный берег Крыма, санаторий «Харакс», корпус 30.

306. ДО О. И. ДЕЙЧА

10 вересня 1949 р. Харакс

10/IX 49

Дорогой Александр Иосифович!

Хотя на Черном море
Мы и хлебнули горя,
Но все же с Катей Макс
Приехали в Харакс.

Да. Был штормишко. Однако, обошлось. Здесь — неподурно. Кипарисы, кедры двух видов, самшит, море, кислый виноград, толстяки в пижамах и толстухи в невообразимых халатах — все на месте. А потому — пишите, что делается в Москве.

Крепко жму руку.

Евгений Кузьминичче целую ручки.

Ек[атерина] Ник[олаевна] клапяется.

M. Рыльский

Южный берег Крыма, санаторий «Харакс», корп. 30

Хожу в тюбетейке Айбека¹ — фурор!

307. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

14 вересня 1949 р. Харакс

Любий Богдансiku!

Посилаю лист до І. С. Паторжинського і статтю про «Запорожця за Дунаєм» (для ВТО⁴). Прошу Вагана Олександровича все це негайно передати, бо Паторж[инський]² і Стефанович³ штурмують мене телеграмами.

Все я згадую, Бузя, нашу «подорож у невідоме»⁴. Гадаю, що такі подорожі — з більшим протягом часу і точнішим додержанням статуту — ми зробимо собі надалі правилом. На той рік щодо цього у мене широкі плани,— але ѹ цього року, може, ще з'їздимо на відкриття Будинку культури⁵ в колгоспі ім. Сталіна? Я пересвід-

тився, що Ти чудесний компаньйон і близкучий фотокореспондент, через те заразовую Тебе до постійного складу експедиції.

Пиши — тільки негайно, бо листи йдуть довго — як Твоя навчання і взагалі, як справи. За відомостями від Мамикіна, все йде гаразд, але я хотів би знати це й від Тебе.

Міцно цілую Тебе і всіх, Сікачу⁶ зокрема. Мама пішла приймати морську ванну, але, я думаю, що не порушу її волі, коли передам поцілунок і від неї. Вона почуває себе непогано, за сніданням вимагає додаткову тарілку каші... Годують тут не те щоб близкуче, але — нічого собі. Винограду дають багато.

Вчора приїхали Бажани.

Спиртних трунків я тут і в рот не беру, — тільки на «полюванні» з Корнійчуком хильнули по сто грамів із кришки від бідона (за цей винахід мене з захопленням хвалив Корнійчук).

Ще раз цілую.

Тато

14/IX 49. Харків

308. ДО М. Ю. ЯЦКОВА

10 жовтня 1949 р. Київ

Високошановний Михайлє Юр'євичу!

Щиро раджу Вам зробити самому вибір своїх кращих творів, звернувши особливу увагу на суспільне їх значення і реалістичний характер. Зробіть це якнайскоріше і пришліть хоч би й мені — я пораджуся з товаришами і, гадаю, влаштую надрукування В[ашої] книжки¹ в одному з наших видавництв. Це дасть Вам певну матеріальну допомогу і, розуміється, моральне вдоволення.

Щодо В[ашого] листа взагалі, то ми про нього ще поміркуємо, і тоді я Вам напишу.

Повторюю — не зволікайте справи з вибором творів.
З пошаною

M. Рильський

10.X 49

309. ДО М. Ю. ЯЦКОВА

18 жовтня 1949 р. Київ

Високошановний товаришу Яцків!

Вашу збірку я передаю Державному літературному видавництву, додаючи свій лист, де пишу, що її варто видати. Отже, вона буде піддана розглядові, про наслідки якого Вас буде сповіщено.

З правдивою пошаною

M. Рильський

18.X 49

310. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

20 жовтня 1949 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Меня приводит в восхищение Ваше стремление приехать в Киев. Здесь нынче — чудесно! Приезжайте!

Посылаю Вам дополнительные материалы для однотомника, который — уверен — уже находится в Ваших многоопытных и талантливых руках¹. При этом ставлю Вас в известность, что поэма «Молодость» послана для перевода Н. Л. Брауну² (по давнему с ним соглашению), а несколько новых моих стихотворений переводят для местных русских изданий киевские товарищи,— а именно:

За мир! — Т. Волгина.

Домик у Тульчині — Вышеславский.

На Ай-Петрі — Ушаков.

Эти переводы я Вам вышлю³. Нежно обнимаю. Привет от жены, чад и домочадцев.

Ваш *M. Рильський*

20/X 49

311. ДО А. С. ИСААКЯНА

21 жовтня 1949 р. Київ

Глубокоуважаемый и дорогой Варпет¹!

По плану Гослитиздата Украины предполагается издать в 1950 году книжку избранных Ваших произведений² (15 листов, т. е. до 10 000 строк). Переводы на украинский язык поручены мне и Андрею Малышко³. Очень прошу Вас прислать мне Ваши книги, вышедшие за последнее время, на армянском языке, а также — для

ориентации,— имеющиеся русские переводы (не подстрочки — подстрочки мне сделают здесь, в Киеве).

Посылаю Вам сегодня свои избранные стихи¹ на русском языке.

С глубоким уважением

M. Рильский

21/X 49

312. ДО Д. М. БОБИРЯ

14 листопада 1949 р. Київ

Дорогий Діодорику!

Пред'явник цього листа — поет, ревностний перекладач з української на російську тов. Беренгроф¹. Він має притулитись на кілька днів у нас в Ірпені². Думаю, що якось удастся там його пристроїти. За цей час я з'їздив (досить невдало, про що розповім) до Москви, доволі бурхливо святкував, аж трохи й приболів (у сполученні з грипком), читав доповідь в Академії наук УРСР³ і т. д.— словом, вибився з колії нормальної роботи. В останньому — натяк на «Лихо»⁴ й «Маскарад»⁵, які лежать у мене на столі поруч із горою дисертацій в однаковому з ними дівочному стані. Нині вступаю на трону праведних. Близчими днями завітаємо в К[атериною] М[иколаївною] до Ірпеня. Цілую ручки Марії Олександрівні⁶.

Ваш *M. Рильський*

14/IX 49

313. ДО Д. Е. БАЛАЦЬКОГО

28 листопада 1949 р. Київ

Дорогий Дмитре!

Пишу похавцем, бо маю дуже багато всякої роботи і мороки. Мрію побувати в Полтаві, а коли це вийде — не знаю.

Здоров'я наше з Кат[ериною] Мик[олаївною] — «задовільне» [...].

Посилаю тобі «Тадеуша»¹. Шроту винлю при першій змозі.

«Орлину сім'ю» в своїй редакції² попали Левкові³ — думаю, що він не розсердиться, а подякує.

Цілую. Як матиму час, то напишу тобі свої враження від олімпіади самодіяльного мистецтва⁴.

Твій *Максим*

28/XI 49

314. ДО О. О. ФАДЕЄВА

28 листопада 1949 р. Київ

Дорогий Александр Александрович!

1) Посылаю Тебе в знак любви и дружбы свое «Избранное»¹.

2) Талантливый укр[аинский] поэт Микола Нагны-біда² отправил в издательство «Советский писатель» книгу своих избранных стихов³. Книга достойна того, чтобы ее издать. Очень прошу «поинтересоваться» этим делом. Тов. Софронов⁴ знает об этой рукописи и обещал свое содействие. Бажан горячо стоит за издание этой книжки. Я поддерживаю его как председатель поэтической секции ССПУ.

С искренним приветом

M. Рильський

28/XI 49

315. ДО В. Г. СТРУТИНСЬКОГО

1 грудня 1949 р. Київ

Тов. Струтинський!

Пробачте, що так довго не відповідав Вам. Ваш і Ваших товаришів план¹ — перекладати польських поетів — циро вітаю. Радий буду ознайомитися з першими В[ашими] перекладами. Тоді (найкраще в середині грудня) поговоримо й про дальшу систематичну роботу. За великі речі, як-от драми Словацького, до цієї розмови не раджу братись. Перед тим, як іти до мене, подзвоніть телефоном зранку, годині об 11-й. Нагадайте, про що в нас розмова. Мій телефон — 4-20-50, адреса — вул. Леніна, 68, кв. 70. Б ліфт.

M. Рильський

1/XII 49

316. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО

12 грудня 1949 р. Київ

Любий Юрію Іванович!

Посилаю Вам книжку Вирган¹. Почитайте, скажіть мені свою думку. А тепер: я маю перекладати (за договором з Держлітвидавом) поезії Ісаакяна², якого ще Блок назвав найбільшим ліриком нашого часу³. Ісаакян — не

тільки поет, а й високопоетичний прозаїк, і видавати українською мовою тільки його вірші означало б давати односторонній його портрет. Чи не погодитеся Ви зйти зі мною в спілку і перекласти новели Ісаакяна⁴?

Ваш М. Рильський

12/XII 49

317. ДО Л. І. МЕДВЕДЯ

27 грудня 1949 р. Київ

Міністрові охорони здоров'я

Льву Івановичу Медведю.

Вельмишановний Лев Іванович!

Я приєднуюсь до прохання Л. М. Ревуцького, написаного ним від імені Спілки радянських композиторів УРСР, і з свого боку дуже прошу Вас підняти клопотання перед Міністерством охорони здоров'я СРСР про відрядження до Києва із Москви проф. Фрумкіна¹ для консультації по лікуванню тяжкохворого композитора М. А. Скорульського². Тов. Скорульський — один з видатних композиторів Україпи. Буду глибоко вдачний за Вашу допомогу в цій справі.

М. Рильський

318. ДО М. О. ШОЛОХОВА

27 грудня 1949 р. Київ

Глубокоуважаемый и дорогой
Михаил Александрович!

Рекомендую Вашему вниманию талантливого молодого художника В. А. Воробьева¹, обратившего на себя внимание общественности своими очень удачными портретами. Он, как Вы уже догадываетесь, мечтает написать Ваш портрет². Буду очень рад, если Вы пойдете ему на встречу.

Пользуюсь случаем и посыпаю Вам свое «Избранное»³. Не все переводы в этой книжке удовлетворяют меня, но все же она, думается, дает некоторое представление о моих стихах.

Ваш М. Рильский

27.XII 49 г.

1950

319. ДО А. В. ТРИПІЛЬСЬКОГО

7 січня 1950 р. Київ

Дорогий Андрій Володимирович!

Було б дуже добре, коли б Ви написали для «Радянської України» статтю про книжку І. Виргана «Матвіївка над Сулою»¹. Я сам би з дорогою душою написав таку статтю, та ба! — я редактор цієї книжки. А вона безпечно варта уваги.

Ваш М. Рильський

7.1 50

320. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

18 січня 1950 р. Київ

Милый Борис Александрович!

Первое, что я хочу Вам написать — это пожелание избавиться от физических недугов. Не надо болеть, право! Ни к чему!

Что касается однотомника¹, то я решительно отстаиваю «Ліс»²: это стихотворение написано до исторического постановления о лесонасаждениях³, по идел его ведь очень же близка к этому постановлению, и потому я своим «Лісом» горжусь. Выключение остальных вещей, перечисленных Вами, не вызывает у меня возражений, как и включение новых опусов. Посылаем Вам сегодня окончательное содержание киевского однотомника⁴, новую редакцию «Марипы»⁵ и окончательную редакцию «Молодости». (Посылаем также «Тараса Бульбу» Гоголя — Чаговца — Рильского⁶.) «Молодость» никак нельзя заменять «Любовью»⁷. «Любовь» была в свое время подвергнута критике⁸ как порочное произведение (беспорочным Бажаном), — вряд ли удобно поместить ее в однотомнике. Поведение Брауна меня изумляет. Не нравится? Не хочет переводить? Так бы и написал? Да ведь на Брауне мир не кончается! Можно — и надо — организовать этот перевод⁹ либо в Москве, либо в Киеве — Харькове (последнее я взял бы на себя, т. е. организацию перевода). Дельный переводчик может этот перевод осуществить скоро. Некоторая даже задержка — не беда.

Анатолію Константиновичу¹⁰ пишу. Жду Вашого отвeta и усиленно желаю здоров'я. Все приветствуют.

Ваш М. Рильський

18/1 50

321. ДО М. О. ЛУКАША

Січень 1950 р. Київ

Шановний Миколо Олексійович!

Ваш переклад «Фауста» мене зацікавив. Передаю його до Держлітвидаву¹, рекомендуючи: 1) дати на рецензію знавцеві (я запогано знаю німецьку мову) і 2) запланувати для видання.

Про наслідки сповіщу.

М. Рильський

322. ДО Д. С. БАЛАЦЬКОГО

16 лютого 1950 р. Київ

Дорогий Дмитре!

Вернувшись з подорожі¹ — дуже цікавої, про яку я тобі напишу окремо — і застав твого листа, який мене засмутив. Киль хворіти, це чортана-що! Сподіваюсь, що це мое «заклинання» тобі поможе. Адже літом ми ще повинні постріляти десь над Ворсклою крижаків (якщо вже «клаповухі» від нас зимою втекли).

Щодо каптати «Радуйся, ниво»², то й я її дуже люблю. Шевченкові тексти будуть даватись у багатотомному зібранні Лисенка³ без будь-яких змін. Крім того, всі ж добре знають Шевченка. Тому міняти текст, навіть одне слово в ньому, на мою особисту думку, не годиться⁴.

Тепер, дорогий Дмитрику, така у мене справа. Наш Інститут⁵ дуже цікавиться записами танців, які збереглися у Долі⁶ після Верховинця⁷. Отже: 1) який адрес Долі, її ім'я, по батькові, під яким вона прізвищем? 2) В якому стані ці матеріали, чи погодиться вона їх передати (продати) І[нституту]ві? Ми їй будемо писати, можливо, навіть пошлемо до неї людину, але було б дуже добре, коли б ти — якщо тобі дозволить здоров'я — «прозондував ґрунт» і якнайшвидше сповістив мене про наслідки. Признаюсь по секрету: цими матеріалами інтересується Й Комітет у справах мистецтв у зв'язку з підготовкою до декади української культури, яка має від-

бутись у Москві восени⁸. Буду щиро вдячний за допомогу та відповідь.

Мідно цілу тобе. Поправляйся, друже! Всі сердечно вітають тебе.

Твій *Максим*

323. ДО В. Г. СТРУТИНСЬКОГО

3 березня 1950 р. Київ

Товаришу Валентине!

Я переглянув — побіжно, на жаль, бо дуже завантажений — Ваші переклади з польської мови*. Перше, що хочу Вам сказати: вважаю Вас, як-от кажуть, «перспективним» перекладачем. Ви можете перекладати, і Вам треба залучати до цієї роботи. Незабаром ми будемо робити книжку перекладів із Юлія Словашевського¹. Приятагнемо Вас до цієї роботи². Прошу сказати про це тов. Вервесу, якого Ви, очевидно, знаєте — він уявя на себе організаційний бік справи³. Прошу також після 12/III нагадати про це мені.

Щодо вибору речей, які Ви дали мені для прочитання, то він спровадяє враження випадкового. Наприклад, сумнів у мене викликає «Я не маю апетиту!»⁴. «Гражина», загалом кажучи, вимагає редакційної над собою роботи. Про публікацію її тепер, коли вийшов переклад М. Терещенка, не може, очевидно, бути мови. Рекомендую Вам зв'язатися з редакціями «Літературної газети» та «Вітчизни», пославвшись на цей мій лист, — можливо, що вони замовлять Вам якийсь переклад із сучасних польських поетів. До речі, може, «Вітчизна» знайде можливим надрукувати «Оповідання про життя і смерть Кароля Вальтер-Свірчевського» Б. Броневського⁵.

Тримайте зі мною звязок.

M. Рильський

3/III 50

* На деяких із перекладів я поробив олівцем зауваження.

324. ДО Г. П. ПИНЧУКА

4 березня 1950 р. Київ

Міністерство освіти УРСР
т. Пінчуку

Шановний Григорій Павлович!

Мені здається, що додатки, зроблені до програми середньої школи з української літератури, в цілому правильні. Тяжко, звичайно, робити якісь зауваження, пам'ятаючи про строго лімітований час, відведеній у школах на літературу. Мені здається, що варто б приділити певну увагу — в дореволюційному періоді — М. Старицькому, в пожовтневому — більше місця дати таким прозаїкам, популярним серед наших читачів, як Юрій Смолич, Олександр Копиленко, Наталя Рибак, Петро Панч, такому драматургові, як Іван Кочерга. Одного названня імен чи творів тут мало. Але як це все «втиснути» в програму — не знаю. Списки для читання з російської літератури та літератури народів Союзу, а також з іноземних літератур здаються мені складеними трохи випадково, — але, по-перше, це справа довгого продумування, до якого треба б залучити ряд спеціалістів-літературознавців, письменників та педагогів (можливо, скликати спеціальну широку нараду), а по-друге — доводиться зважати на фактичну наявність тих чи інших перекладів.

Безшеречно, більше уваги треба б приділити літературам країн нової демократії, хоч і тут так само, з одного боку, лімітує час, а з другого — тимчасова біdnість нашої перекладної літератури.

Такі мої скромні і, на жаль, не дуже конкретні зауваження.

М. Рильський

4.III 50

325. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА

15 травня 1950 р. Київ

Милый Саша!

Ты не можешь себе представить, как мне было радостно переводить Твою «Россию»¹. Хорошо ли я это сделал — судить не мне. Книжка Твоих стихов, переведенных в основном Малышко и мною, вскоре выйдет². Возможно, что «Россия» будет напечатана и в журнале «Вітчизна».

Нежно целую Тебя — в уста, милую Настю³ (именем которой овеяна «Россия»⁴) — в ручки.

Прошу любить и жаловать моего друга Петра Северова.

Твой М. Рильский

15/V 50

326. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

5 серпня 1950 р. Київ

Дорогой Александр Иванович!

В свое время Вы высказывали интерес к диссертации Бориса Ивановича Галащука¹ «Славянская тема в творчестве украинских демократических писателей 70—90 годов XIX ст.», изъявляли даже любезное согласие быть официальным оппонентом на защите этой диссертации. Я познакомился с этой работой, написал на нее уже и отзыв². Она действительно заслуживает внимания и своей темой, и разработкой этой темы. Я знаю, как Вы изнемогаете под бременем диссертаций, и все же прошу Вас, дорогой Александр Иванович, приветствовать и пригостить Бориса Ивановича в Ин[ститут]е (на предмет защиты) и прочесть эту диссертацию. Я, конечно, охотно соглашаюсь быть вторым оппонентом. Б[орис] И[ванович] вручит Вам свою работу, а с ней и свою кандидатскую судьбу.

С сердечным приветом М. Рильский

5/VIII 50

327. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

7 серпня 1950 р. Київ

Дорогий Богданчику!

Одержали ми і листа Твого, і телеграму. Думаю, що для Тебе час «муштри»¹ пролетить швидко і з користю для Тебе. Можливо, справді, що якщо я спрощу п'ятнадцятого в подорож², то, може, загляну-таки й до Тебе. Пиши нам, я й мама скучаемо за Тобою. Сьогодні Ярцев відлітає. З Тургаповим, який мав приїхати, сталось нещастя: він упав і переламав собі коліно, лежить у лікарні.

Сьогодні до нас мають приїхати Льоля й Жорж, які вчора в Злодіївці³ святкували пародження Максимка. Цілуюмо Тебе міцно.

К. і М. Рильські

7/VIII 50

328. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

19 серпня 1950 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Меа супра, шеа *maxima* супра, что до сих пор не отвѣтил на В[аше] письмо. Если б Вы знали, как я завален работой — и как я смертельно устал! Еще раз позвольте выразить глубокое соболезнование по поводу прискорбного случая¹, который заставил Вас переносить операцию и лежать на больничной койке вместо того, чтобы «рубать» клубничные плантации² и калечить Ивана Франка³ в моих ирпенских угодьях. От всего сердца желаю полного выздоровления.

Я успел отредактировать украинского Лермонтова⁴, сейчас раздал подстрочки Исаакяна⁵ и тексты Словацкого⁶ моим друзьям-стихотворцам, которые, не сомневаясь, доставят немало пленительных мук своему редактору, т. е. мне. А между прочим, как очарователен Исаакян даже в переводах, даже в подстрочниках, с трогательной дословностью сделанных Ваганом! Недаром его так любил Блок!

Сам почти не пишу, — забыл, как это делается.

Приехать по франковским делам⁷ сочту своим долгом, но физически, нравственно и как угодно не могу сделать это раньше первой декады сентября.

Вскоре буду иметь удовольствие послать вам свой новый держлітвидавовський однотомник⁸, весьма изящно изданный (в Одессе), а пока — куплю с Екатериной Николаевной, Ваганом Александровичем, всеми чадами и домочадцами — плю Вам дружеский привет и еще раз пожелание скорее выздороветь. Привет Георгию Алексеевичу!⁹

Ваш М. Рильский

19/VIII 50

329. ДО Е. К. ТА О. И. ДЕЙЧІВ

2 вересня 1950 р. Ірпінь

2/IX 50

Дорогие Евгения Кузьминична и Александр Иосифович!

От всей души соболезнуем Вам в постигшем Вас горе¹. Слова утешения тут, конечно, ни к чему.

Я с Малышко и неизменным Мамиконяном совершили (на автомобиле) поездку по Житомирской и Винницкой

областям. Ездили 10 дней, «изучали жизнь», сами себе готовили пищу, главным образом из пойманной нами же рыбы (уловы бывали хорошие!), имели две милые встречи с винницкими учителями и т. п. Теперь я снова с Екатериной Николаевной, в передосеннем Ирпене, в Институт езжу (что довольно скучно), кое-что перевожу (что веселее), собираюсь писать свое (что будет совсем весело).

Крепко жму руки. Екатерина Николаевна тоже.

M. Рыльский

330. ДО О. И. ДЕЙЧА

13 вересня 1950 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

По Украине (Житомирщина и Винница) мы с Малышко и Ваганом Александровичем ездили. Было хорошо. Видели чудесных людей, прекрасные поля и сады, не без успеха ловили рыбу, сами себе — часто в поле или в лесу — варили уху, жарили мясо и т. под.

Вчера возвратились мы с Малышко, Стельмахом и нашими фольклористами из другой поездки — в село Великая Богачка на Полтавщине, где провели митинг на могиле кобзаря Кушнерика¹, а потом — большой вечер в местном клубе, с участием кобзарей (солистов и Миргородской капеллы). Побывали и в селе Бирки, на родине секретаря ЦК КП(б)У И. Д. Назаренко², где посетили его родителей, милых, простых селян. Много поклонились по Полтавщине, где витает дух Гоголя, были на прекрасных свекловичных плантациях, где колхозницы рассказывали нам, как добивались они высокого урожая, исполнив слово, данное товарищу Сталину.

В одной селянской хате видели мы рядом иконы (Иисус Христос, Мария, Варвара Великомученица) — и портреты Ленина и Сталина. И как-то никого это там не удивляет.— Вообще же не раз приходилось цитировать слова Тычины:

Не той тепер Миргород,
Хорол-річка пе та³.

Словом — интересно.

С письмом относительно В[ашей] книги о Шевченко⁴
пала жу дело в ближайшие дни. Собираюсь в Москву, но
когда именно буду — точно не могу сказать.

Жму руку. Сердечный привет Евгении Кузьминичне.

Ваш М. Рильский

13.IX.50

331. ДО Д. Є. БАЛАЦЬКОГО

18 вересня 1950 р. Київ

Дорогий Дмитре!

Через усякі причини (головні з них — зайнятість і
дві поїздки по Україні) я тільки недавно говорив з Ко-
шицею¹ і просив його з'ясувати твою справу з Казнєв-
ським². Після цього хотів поговорити з ним по телефону,
але він виїхав. Отже, говорив з Казнєвським. Він сказав,
що тебе можна і треба взяти другим диригентом «Дум-
ки»³, що є можливість прописати тебе на півроку (при-
наймні так я його зрозумів), і спітав мене, чи є можли-
вість, щоб ти покінв в Ірпені. Я відповів, що це можли-
во. На жаль, до приїзду Кошиці я виїжджаю на довший
час, буду в Києві лише на початку листопада. Єдине, що
я зможу зробити — це ще раз нагадати про тебе листов-
но. Думаю, що справа виговорить, — а втім... Словом, бу-
демо надіятись.

Тисну руку. Всі шлють привіт

М. Рильський

18/IX.50

332. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

8 жовтня 1950 р. Сочі

Дорогой Борис Александрович!

Во-первых — привет от меня, Екатерины Николаев-
ны и Черного моря, которое шумит сейчас, фигурально
говоря, у наших ног.

Во-вторых — недоволен я тем, что так мало мы с
Вами сделали в Москве (ох, уж эти друзья!). Надеюсь
свои грехи искупить в будущем.

В-третьих — позволю себе обеспокоить Вас, попро-
шив Вас передать находящуюся в этом конверте
статьишку «Знамея»¹, которому я давно ее обещал.
Не скрою — мне будет интересно знать, Ваше мнение
об этой статье. Чтобы не утруждать себя — позвоните в

редакцию, и за статьишкой приплот. У меня сейчас нет под рукой адреса редакции, а хочется, чтобы рукопись не лежала больше у меня на столе ни минуты («как грех на душе»).

Живем мы хорошо, только вот погода за последнее время размокропогодилась.

Целую крепко. Пишите!!!

Ваш М. Рыльский

19 8/X 50

Сочи, санаторий Белоруссия, корпус 2, палата 6. (Но это — не чеховская «палата № 6»!)

333. ДО Е. К. ТА О. И. ДЕЙЧИВ

12 жовтня 1950 р. Сочі

Дорогие друзья!

Привет от синего (зеленого, серого, голубого и т. п., а вообще Черного) моря, от синиц, дроздов, перелетных перепелов, от меня и Екатерины Николаевны. Живем — неплохо, только вот дожди надоедают. Читаю сейчас перевод «Dziadov», сделанный Л. Мартыновым¹, — и, увы, далеко не в восторге. Левик² (он тоже перевел часть этой гениально-сумбурной поэмы) — значительно лучше. Как здоровье нашей Леси³? Очень прошу Вас сообщить мне адрес Прокофьева (легко узнать в Союзе при помощи телефона).

Сердечно Ваш

М. Рыльский

334. ДО О. И. ДЕЙЧА

21 жовтня 1950 р. Сочі

21/X 50

Дорогой Александр Иосифович!

Спасибо за письмо. Боюсь, что по существующему законоположению Прокофьеву достанется только слава — без денег¹. Чрезвычайно рад успеху русской Леси² — рад даже не без злорадства по адресу медлительных друзей моих украинцев. Думаю, что Александр Иванович в статье для «Известий»³ воздержался и от озорства, и от раблеизма, раблеанства или как это сказать? Иду его статьи с волнением. Спасибо за адрес, даже адреса Прокофьева⁴. Мне приятно, что Вам понравилась моя

статьишка в «Правде»⁶, — жаль только, что редакция выпула из нее сердце — эпиграф из Шевченко («Оживут степи, озера»⁶), на котором было построено все.

По Вашей удачной формуле — делаем оба обоих.
30-го отываем в Киев.

M. Рыльский

335. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА

21 жовтня 1950 р. Сочі

19 21/X 50

Дорогой Саша!

Судя по косвенным данным, Ты уже получил свою «Избрань» на украинском языке¹. Не суди меня слишком строго за «Россию». Я перечитал перевод, и многое хотелось бы исправить. Во всяком случае, переводил я — с любовью.

Что касается вопроса о деньгах и славе или славе без денег, то боюсь, что по закону Тебе придется удовольствоваться только вторым. Впрочем, надо это выяснить в издательстве. Издание мне кажется неплохим, энтузиазм его редактора, пашего общего друга Малышка, достоин всяческих похвал. Целую крепко. Нежный и почтительный привет главной героине «России» — Насте, которая состоит также твоей женой. Моя Катерина шлет вам обоим поклон. 30-го отываем из пасмурного (?) Сочи в Киев.

M. Рыльский

336. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ

22 жовтня 1950 р. Сочі

Дорогая Любонько!

Спасибі за листа. Радий, що все у вас благополучно. У нас теж. Сьогодні навіть погода прояснилась, що буде тут вельми рідко. Субтропіки, що й казати! Здоров'я наше покращало, безумовно, у Кат[ерини] Мик[олаївні] зменшилось було досить різко тиснення, потім знов трохи цідкочило. Завтра вона піде його міряти. Це дуже добре, що Петя поїде до Кисловодська, та й тобі не пошкодить відпочити. Цілую вас і всіх домашніх, Максьомку зокрема. Привіт родині Білостоцьких¹.

Дядя. А тьотя теж цілує і вітає.

22 жовтня 1950 р.

337. ДО ОСТАПА ВИШНІ

25 жовтня 1950 р. Сочі

Дорогий Павле Михайловичу!

Привет, привет! 30-го ми виїжджаємо до Києва. Патрони у мене є, ватник є, і я сповнений мрій про поїздки на зайців і про боротьбу з лисячим засиллям, про яке розказував Борецький. Сезон Ви відкриєте без мене — ні пуху ні церал Винника у мене тут ідея письменницького мисливсько-рибалського альманаху¹, — а ну, як щось і вийде? Цілую ручки Варварі Олексіївні, привіт діткам. Кат [ерина] Мик [олаївна] кланяється.

M. Рильський

338. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

28 жовтня 1950 р. Сочі

Милый Борис Александрович!

Болеть — нехорошо. Надеюсь, что гусь, который был съеден Вами совместно с Ал [ександром] Вас [ильевичем]¹, восстановил Ваши сердечные силы.

У нас установилась прелестная погода — увы! — накануне нашего отъезда (30-го).

Стефаника я не мог встретить из-за путаницы в расписании, написал я ему в Гагры-Магры письмо.

Еду в Киев, «взяв» 4 кило и прекрасное свежее настроение. Оно было бы еще прекраснее и свежее, если бы не каверзы погоды.

Статью «Знамя» обещает напечатать в 12-м номере, но просит расширить, что я и сделаю в Киеве.

Конференция переводчиков² — дело доброе, а предложение Твардовского³ — предложение глупое. Думаю как переводчик-патриот: «бог не выдаст... и т. д.

Нагибідє и Масенко, встреч с которыми Вам не миновать,— привет. Ярцычу — само собой.

Ага! И Стефаник не знает, что такое «треміальний»⁴ и «парціальна»⁵! То-то же!

Савельєва подтвердила Вам, что Вы мой соредактор по «Дзядам». Восхитительно. Почему же она до сих пор не дала Вам левиковского и мартыновского переводов, не познакомила Вас с моими замечаниями и т. д.?

Сегодня посыпаю в Гослит последний кусок мартыновских «Дзядов». Перевод сделан с переменным

успехом. Замечаний у меня много. Мартынов, между прочим, очень уже часто нарушает «эквилинеарность»⁶. Я не фанатик ее, но все же к ней надо стремиться. Многое в переводе Мартын [ова] кажется мне сделанным насрех, кое-где явно снижена поэтичность подлинника. Я редактировал по изданию — Adam Mickiewicz, Dziela, Wydanie narodowe, 1949 (Изд-во «Czytelnik»).

Издание это осуществлено по постановлению Краевой Рады Народовой, под покровительством (pod Wysokim Protectoratem) Болеслава Берута⁷, под редакцией комитета во главе с Леоном Плошевским⁸. Том III, где помещены «Дяды», редактировал один из лучших энотоков M [ицкевич] ча — Станислав Пигонь. Все это я говорю потому, что Мартынов (или то, кто делал ему подстрочник) переводил с какого-то иного издания, есть значительные разнотечения, которые я и указываю на полях перевода. Я считаю, что надо придерживаться пигоневского издания. Кстати, в нем — любопытные примечания. Если надо — могу выслать (с условием возврата, конечно) этот III том.

Целую. Будьте здоровы! Екатерина Николаевна кланяется. Пишите (в Киев).

Ваш М. Рыльский

19 28/X 50

339. ДО М. С. ЖИВОВА

29 октября 1950 г. Сочи

Дорогой Марк Семенович!

Сегодня дочитал и посылаю в Гослитиздат «Курс славянских литератур»¹. Кое-какие замечания сделал на полях.

О переводе. Он безусловно хорош. Стихотворные отрывки даны тоже в стихах — надо отметить, чьи переводы (а также то, что M [ицкевич] цитировал эти отрывки по-французски — прозой, как и русские стихи, которые у нас даны, разумеется, в подлиннике).

Текст нуждается в большом аппарате — обстоятельном историческом и историко-литературном предисловии и в многочисленных примечаниях. И самую идеалистическую концепцию автора «Курса», и многие его оценки исторических явлений и лиц, писателей и произведений необходимо для широкого читателя комментировать. Нуж-

но также, с другой стороны, отметить те места, где М [ицкевич] выступает как острый и тонкий критик, равно и те, в которых он старается проявить максимальную объективность. Надеюсь, что Вы со мной согласны. Пишите мне в Киев (Ленина, 68, кв. 70).

Ваш М. Рильский

19 29/X 50

1951

340. ДО А. К. КОТОВА

5 січня 1951 р. Київ

Дорогой Анатолий Константинович!

Посылаю письмо по поводу рецензии Овчарова¹. После длительного совещания — трех — меня, Турганова и Пархоменко², а также поконсультировавшись с А. И. Белецким, мы пришли к тому, чтобы отстаивать состав V тома Франко. Это не значит, однако, что кое-что из состава не будет снято в рабочем порядке. На этот счет у нас есть кое-какие соображения. Составитель — Пархоменко — скоро будет в Москве; еще раньше будет Турганов. Надеюсь, что они окончательно «утрясут» V том. Выход его к дедаде укр[аинского] искусства и литературы мне представляется прямо необходимым.

С приветом

М. Рильский

5 января 1951 года

341. ДО СЦЕНАРНОГО ВІДДІЛУ КИЇВСЬКОЇ КІНОСТУДІЇ

15 січня 1951 р. Київ

Київській кіностудії сценарному відділу

На В[аш] лист сповіщаемо, що робота над сценарієм¹ «Творець пісні» (про М. Лисенка) іде посиленими темпами, наближаючись до завершення. Проте беручи до уваги, що нами знайдено багато нових матеріалів, які необхідно використати, і що один із авторів² сценарію, М. Т. Рильський як директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР, дуже завантажений роботою по підготовці праць Ін[ститу]ту, котрі мають вийти до декади українського мистецтва і літератури в Москві (за рішенням директивних органів), —

просимо перенести строк подачі сценарію на 15 лютого ц. р.

Разом з тим вважаємо, що нам — для наповнення сценарію музичним матеріалом — уже тепер необхідно встановити тісний зв'язок з композитором Л. М. Ревуцьким, у чому й просимо вам помогти.

342. ДО В. В. МОЧАЛОВА

6 лютого 1951 р. Київ

6 февраля 1951 г.

Дорогий Валентин Владимирович, друг сердца моего!

Письмо Твое получил уже тогда, когда поздно было думать о юбилейном боевом поздравлении. Спасибо за приглашение. Занят я сейчас не по горло, а по темя и даже значительно выше. Готовимся к грандиозной декаде украинского искусства и литературы, которая будет в Москве в мае этого года. Едет 5 театров, много профессиональных и самодеятельных коллективов, устроена будет художественная выставка, выступления писателей и т. д.. Издается в экстреннейшем порядке много книг на украинском и русском языках. Гонка — страшная! Надеюсь, что не осрамимся.

6 марта будет Сессия Верховного Совета СССР. Буду, конечно, и надеюсь встретиться с Тобой. «Остановят» меня, вероятно, в гостинице «Москва». Во всяком случае, легко будет узнать, где я нахожусь. Очень хочется встретиться и поговорить,— между прочим, и о славянском движении, которое и для меня сейчас несколько завоевалось туманом.

Целую. Привет от всех наших.

Отдельно посылаю новую свою книгу¹ в русск[ом] переводе.

Твой М. Рильский

343. ДО М. К. ГУДЗЯ

13 лютого 1951 р. Київ

Дорогой Николай Каллиникович!

Простите, что беспокою Вас по частному, так сказать, вопросу. Дело вот в чем. Мой заместитель по научной части Андрей Артамонович Ромицин¹ защитил у нас в Институте в прошлом году кандидатскую диссертацию на тему «Украинская советская кинодраматургия периода

Великой Отечественной войны». Эта диссертация, по-моему, достаточно серьезная и хорошо написанная,— не получила, однако, одобрения в КВШ² — и степени тов. Ромицину не присваивают. Есть основания полагать — отрицательное отношение к диссертации в КВШ проистекает от того, что тов. Ромиции подверг критике некоторые работы киноведов, входящих в состав Комитета. Очень прошу Вас при случае узнать, как обстоит дело с этой диссертацией и присвоением степени тов. Ромицину — и черкнуть мне об этом.

Еще раз прошу простить за беспокойство.

В начале марта буду в Москве, надеюсь увидеться.
Привет супруге.

Ваш М. Рыльский

13/II 51

344. ДО Г. М. ПЕТНИКОВА

17 березня 1951 р. Київ

Дорогой Григорий Николаевич!

Вы на меня сердитесь — и имеете на это полное право. Я, однако, не писал Вам не только потому, что сверх меры занят, а и потому, что дело представлялось мне неясным. Тешерь оно окончательно выяснилось.

Итак:

1) А. П. Рябинина сказала, что об издании «Сказок»¹ к десяти не может быть и речи, что «это дело еще далекое» (ее слова), а потому, дескать, я могу не спешить с предисловием.

2) На Украине выходит сборник украинск[их] сказок под редакцией Г. С. Сухобруса². Сборник выйдет на укр[айинском] и русском языках. Я позволил себе, с разрешения той же Рябининой и простите, без Вашего разрешения — передать часть Вашего материала³ Держлитвидаву УРСР. Сегодня выясню, что именно изд[ательство] берет, и немедленно сообщу Вам (на предмет гонорария). Давал я Ваши переводы, будучи заверен Ал[ександрий] Петровной, что это никак не отразится на осуществлении московского издания. Может быть, я сделал плохо? Во всяком случае, руководствовался я самыми лучшими побуждениями.

Всегда Ваш

М. Рыльский

17.III 51

345. ДО Г. М. ПЕТНИКОВА

24 березня 1951 р. Київ

Дорогий Григорій Николаевич!

Держлітвидав (Гослитиздат) УРСР взял для сборника сказок такие Ваши переводы¹:

1. Юрза-мурза...
2. О Марусе-козацкой дочке.
3. Собачий, жабий, сухопарый...
4. Сказка о липке и жадной старухе.
5. Кармелюк и жестокий помещик.
6. Иван и поп.
7. Милосердная барыня.
8. Языкатая Хвеська.

Эти переводы будут, конечно, оплачены. Адрес Держлітвидава — Киев, Владимирская, 42. Директор — Александр Васильевич Борецкий.

Что касается предисловия к гослитиздат [ов]скому (московскому) изданию², то я его напишу, по-видимому, в мае.

Ваш M. Рильський

24.III 51

346. ДО Л. К. ВОЛОШИНОЙ

14 квітня 1951 р. Київ

Шановна тов. Волошина!

У В[ашій] поемі «Учителька» я бачу безперечні ознаки обдарованості. Звичайно, є в ній і деякі хиби (особливо технічні, напр., слабкувате іноді римування), але чигається вона з інтересом, є в ній свіжість і теплота. Попсилаю її — із схвальним відзивом — редакції журналу «Дніпро» (Київ, вул. Воровського, 22).

З привітом і найкращими побажаннями

M. Рильський

14.IV 51

347. ДО ОСТАПА ВИШНІ

14 квітня 1951 р. Київ

Дорогий Павло Михайлович!

І у нас весна¹ — різноманітна: сонце, туман, дощ, «ведро», тиша, вітер, тепло, холод і т. под. Сон-трава уже

відходить, а фіалки прийшли, принаймні на вулицю Ленина. Дніпро небувало розлився. Недавно я з Петром Степановичем Погребняком² (чудесна людина!) їздив моторним човном до Старосілля³. Діалог:

П. С.— А Гоголь таки гіперболіст: казав, що «редка птица долетит до средины Диепра»⁴.

Я.— О! Дивиться! Он летить гоголь!

П. С. (безмірно вражений) Летить? Гоголь?

Я. Авежж. Птиця гоголь.

Справді, саме в цей час над нами пролетів гоголь. Це була, до речі, єдина водоплавна птиця, яку ми того дня бачили. Але величезна повідь та інші «ауспіції»⁵ на віють мрійникам думку, що цього року буде по чому мазати.

В літературі, здається, «все спокойно». Андрій Самйлович⁶ ще в Ірпені, але пезабаром приїздить, тим паче, що літфондівські мудрагелі не знайшли нічого розумнішого, як поставити саме тепер Ірпінський будинок⁷ на ремонт. Воістину — дурнів не сіють...

Наши нові лауреати⁸ ходять гоголем (знов-таки — Гоголь!), але Платона⁹ я давненько не бачив. Щось я відбився від Спілки письменників, та й від самої літератури. Забув, як воно й пишеться. Правда, на ювілєї Бучми¹⁰ бабахнув-таки вірша¹¹. Публіці сподобалось, а шановний ювіляр навіть «просльозився». Словом, вірші «на случай» ще іноді можу нашкрябати, але — яка ж то література!

Треба буде втекти з Києва. Тоді, може...

Міцно обіймаю. Земний уклін Варварі Олексіївні. Наші, «обратно», кланяються.

Ваш М. Рильський

14/IV 51

348. ДО ОСТАПА ВИШНІ

18 квітня 1951 р. Київ

Прів'єт!

Папаша, на Україні теж весна. Досить підходяща. Вроді того, що і врожай буде. Так що нічого Вам задаватися своїми Хараксами-Мараксами. Коли будете вертатись, то стукніть телеграму: скучився за Вами і за Варварою Олексіївною. А Стельмашиху¹, яка Вам передасть цього листа, хай там адміністрація притеplitь,— вона дуже скромна і хороша молодичка.

Ваш М. Рильський

18/IV 51

349. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

23 травня 1951 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Привет от трудолюбивого Голосеєвца — занятиому одеситу. Меня растрогало Ваше предложение посетить столицу Черноморья, но — 1) институт, 2) работа писательская и главное — 3) восхитительный Голосеев не дает мне возможности выехать.

Как видите по веселому началу письма, я уже не боюсь. Довольно, карамба!

По поводу погоды, о которой Вы прислали мне краткий бюллетень: дожди. Это, однако, не помешало нам избрать Миколу Платоновича в действительные члены Академии¹ (какова логика, а?).

На Гришка Вы зря обижаетесь. По исконному обычаю юбиляров, он ответил (а может быть, уже и ответил) в газете «всем лицам и организациям», его поздравившим. Я на юбилее² — по болезни — не был, но говорят, что все было блестящее.

Срок декады остается пока без изменения: 15-е июня. Зачем Пащину³ понадобился Ваш перевод «Запорожца» — право, не знаю.

Дейча я, увы, не поздравил, так как не знал даты⁴. Придется это как-то компенсировать!

Целую. От всех — привет.

Ваш М. Рильський

23/V 51

Хотя мы живем и в Голосееве, но писать нам лучше на улицу Лепина.

M. R.

350. ДО Ю. О. МОКРІЄВА

3 червня 1951 р. Київ

Дорогий Юрію Олексійовичу!

Посилаю сценарій¹ з тими поправками, які я вважав необхідними. У понеділок, на жаль, не зможу бути в Києві², — доповідь!³

Деякі міркування з приводу сценарію:

1. Дуже вже ми очорнили Ольгу Олександровну⁴! Я знаю, це вигідно з драматургічного боку, але ж вона була ретельною учасницею лисенкового хору⁵, знамени-

тою, Оксаною в «Різдвяній ночі» і т. д.! Тут я просто «в недоумениї»!

2. Стеценко⁶ був у Л [исен] ка не хористом, а найближчим помічником. Це якось би треба підкреслити.

3. Точна назва 1-го збірника пісень, виданого Л [исен-ко]м у Лейпцигу: «Збирник українських пісень. Зібрали і у ноти завивъ М. Лисенко. Випуск 1-ий. 95 ст. 4⁰. Ц. 2 р. 50 к. Кіев—Льпський у Редера».— Думаю, що треба цю назву (хоч початок її) дати, але — не зберігаюти тогодчасного правопису.

4. Назва музики до Кобзаря: «Музика до «Кобзаря» Т. Шевченка. Спорудивъ М. Лисенко.

Прів'єт!

M. Рильський

3/VI 51

351. ДО О. Й. ДЕЙЧА

13 липня 1951 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Спасибо Вам и Евгении Кузьминичне за сердечное поздравление¹. Об августовских планах² я в Литфонде напомню. Теперь — о Шевченке³.

Со списком⁴ в целом я согласен, о чем и пишу в своей «резолюции». Возле названий вещей, которые, по-моему, не надо давать, я поставил птички (V). Есть там на полях и несколько замечаний. Издание, разумеется, должно быть снабжено примечаниями, причем, имея в виду тип и назначение издания, их, полагаю, надо давать не в конце книги, а под страницами. Примечания будут, конечно, не текстологические, а пояснительные. Относительно переводов надо будет потолковать. Возможно, что некоторые вещи придется дать в старых переводах. Убежден, что некоторые стихотворения следует перевести заново! Александру Ивановичу относительно отзыва⁵ позовю. Крепко обнимаю, привет Евгении Кузьминичне.

Всегда Ваш

M. Рильский

13.VII 51

352. ДО М. К. ГУДЗЯ

23 вересня 1951 р. Київ

Дорогий Миколо Калениковичу!

Можливо, що Вам не потрапив на очі номер «Літ[ературної] газети» з заміткою моєю¹ про «Русско-украинские литературные связи», — отже, посилаю Вам вирізку. Сердечний привіт Вам і дружині.

M. Рильський

23/IX 51

353. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

23 вересня 1951 р. Київ

Милый Борис Александрович!

Соскучился я по Вас. Как живете? Как III том многострадального Мицкевича¹? Каковы Ваши планы на будущее?

У нас назначено на 20 октября совещание переводчиков², — я, надеюсь, что Вы на нем будете. Действительно, есть о чем поговорить. Я буду делать доклад о стихотворных переводах³.

Прошлый месяц у меня прошел интересно — в путешествии (автомобильном) по югу Украины (уже пишется об этом стихотворный цикл)⁴. А этот месяц омрачен: у меня вырвал Патлах⁵-Матлах 13(!) зубов, поставил 4 коронки — а на днях будут вставляться протезы. Гнусновато. Дицция сейчас у меня — идиотская.

Пишите, старик! Крепко жму руку и обнимаю. Привет друзьям.

M. Рильский

23/IX 51

M. R.

* Экипаж нашей «Победы» состоял из меня, Копыленка, Богдана, Вагана и Коля (шофера). При встрече расскажу о поездке более подробно.

354. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА

28 вересня 1951 р. Київ

Дорогой Саша!

«Умчался век эпических поэм»¹. Это неверно, конечно. Но век эпистолярного жанра как будто бы, действительно, отошел. Думаю, что на время. «Когда у актера есть день-

ги, он шлет не письма, а телеграммы»². Так или в таком роде где-то сказано у Чехова. Независимо от наших финансов мы отвыкли писать — без крайней нужды — письма. А жаль. И вот мне сегодня захотелось — может быть, потому, что я купаюсь нынче в XIX веке, перечитывая «Онегина» и читая записки декабриста Якушкина³, очень, кстати, интересные — мне захотелось написать Тебе письмо без всякого дела. Я живу сейчас в своем новом «коттедже»⁴ на окраине Киева, где надеюсь видеть Тебя гостем, работаю над новой книжкой⁵, над украинско-русским словарем⁶ и т. под., любуюсь великолепным видом Киева, который открывается с моего балкона, лечу зубы (что гораздо менее приятно) и тоскую по друзьям. А друзья редко меня радуют: Малышко живет в Ирпене, где пишет какую-то большую вещь и режется с братьями-писателями в «подкидного» (по словарю Ушакова — «подкидные дураки»*), Вишня, кажется, еще в Донбассе, где лечит свою язву желудка у какого-то врача-чудотворца, Бажан, возвратившись с «погибельного» Кавказа, укатил в Пущу-Водицу (дачная местность под Киевом)... словом, живу я довольно одиноко. Один только Копыленко на днях навестил меня, что мы и озnamеновали («вина кометы близнул ток»?)...

С вышеизанным Копыленко [м], а также с моим сыном Богданом, [...] Мамиконяном и, конечно, с водителем моей машины, пенацентом Глебовым мы совершили восхитительное путешествие на юг Украины. Полтава, Запорожье, Осиенко⁸, Каховка, Днепропетровск, Херсон, Одесса и т. д. Я написал об этом путешествии цикл стихов — если Ты согласишься, я пришлю Тебе одно-два стихотворения с просьбой перевести и где-нибудь тиснуть. (Ей-богу, это вырвалось нечаянно! Я ведь обещал не говорить ни о каких делах!)

Мы в Москве во время декады⁹ встречались мало, а говорили по-настоящему и того меньше. Мне вот в эту звездную и почему-то грустную ночь до боли захотелось услышать Твой голос. Возможно, что это старческая сентиментальность, а может быть, и то, что мы вправду мало общаемся.

«Друзья мои, прекрасен наш союз»¹⁰ — это Пушкин говорил, конечно, не о Союзе писателей.¹¹ Чтобы Союз

* Слово, очень подходящее для определения некоторых критиков.

писателей был действительно прекрасным, надо непременно влить в него больше простой человеческой дружбы. Движимый именно этим чувством, я написал Тебе это письмо (довольно бестолковое).

Крещко обнимаю. Глубокий поклон Насте (пишу так фамильярно по двум причинам: 1) вследствие возрастного маразма забыл отчество; 2) имя это мне дорого по «России»). Если Ты передашь мой сердечный привет Марусе Комиссаровой и Николаю Леопольдовичу¹¹, то очень обяжешь меня. Не могу, кстати, забыть, как чудесно пели Вы у Дейча «Летіла зозуля через мою хату». Словом, целую.

M. Рыльский

28/IX 51
Киев, ул. Ленина, 68, кв. 70

Городской адрес — на него писать вернее. А я надеюсь, что Ты мне ответишь.

M. R.

355. ДО Л. М. ВІШЕСЛАВСЬКОГО

6 жовтня 1951 р. Київ

Дорогой Леонид Николаевич!

Простите, что я обременяю Вас. Ко мне обратились начинающие поэты, братья Крутовы¹. Мне кажется, что в их пробах, как говорится, «что-то есть». Я говорил им о том, что нужно избегать прозаизмов, общих мест, слишком лобового изображения вещей и событий,— не говоря уже о бедности рифмовки и т. под. Как водится, советовал читать побольше. Их интересуют книги по теории литературы (которых, как Вы знаете, у нас мало),— не подадите ли им доброго совета?

Хорошо бы, мне кажется, свести их с каким-нибудь литературным кружком,— я толком не знаю, где есть такие кружки и куда им порекомендовать обратиться. Словом, надо как-то помочь ребятам!

Крепко жму руку.

Ваш *M. Рыльский*

8.X 51

356. ДО І. А. КОЧЕРГИ

6 жовтня 1951 р. Київ

Дорогий Іване Антоновичу!

Прийміть у день Вашого славного 70-річчя мій глибокий уклін і щирий потиск руки. Ви завжди були для мене високим зразком служіння народу світлою збрєю мистецтва. Я завжди шанував Вас і шаную як тонкого майстра-мислителя, завжди любив Вас і люблю як людину бездоганної душевної чистоти. Спасибі Вам мое читачівське, глядацьке і товариське за все, що Ви зробили для розвитку і розквіту української радянської культури, бажаю зробити ще багато. Слава Вам!

Максим Рильський

357. ДО Г. М. ЛІТВАКА

1951 р. Київ

Григорий Николаевич!

Неожиданно написалась статья. По недостатку времени я сделал ее предельно сжатой, но, кажется, главное схватил. К слову коломыйка я сделал примечание, слово дума хотелось бы объяснить поточнее, как его объясняют современные фольклористы. (Специалист по думам в папье И[ститут]е — Павел Данил[ович] Павлий¹).

Почитайте эту статью — думаю, что Вы разберете мой почерк — (сделайте свои замечания, ради бога, только необходимые), а тогда мы перепечатаем ее и — с богом!

Завтра и послезавтра я безбожно занят, заходите, как я и передавал через Т. Волгину², в субботу часиков в одиннадцать утра.

Привет!

М. Рильський

1952

358. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

Початок 1952 р. Київ

Дорогий Александр Иванович!

Английская газета (или журнал — толком даже не знаю), выходящая в Москве, заказала мне статью на

такую тему: «Гоголь — мировая культура — наша современность»¹. О Гоголе и нашей современности я кое-что набросал. А вот насчет мировой литературы я почти ничего не знаю,— т. е. об оценках его заграницей, о переводах и т. п. знаю очень мало. Мериме — чешские переводы — Гоголь в польских переводах,— вот почти все... Не могли ли бы Вы хоть немножечко в этом, чтобы я в своем «взгляде и нечто» сказал бы и что-нибудь конкретное?

Ваш М. Рильський

359. ДО О. С. КОРНІЙЧУКА

28 січня 1952 р. Київ

Дорогий Олександр Евдокимовичу!

Я не можу прибути на Президію не через ісповагу до Президії, а тому, що надзвичайно зайнятий редактуванням драматичної інсценіровки «Тараса Бульби» (має йти у заніківчан¹ і по інших театрах в ювілейці гоголівські дні, тобто через місяць!), а також мушу сьогодні провести в Інституті вчену раду, яку відкладав уже тричі.

Мої творчі плани Вам відомі. До них додається ще й робота над «Божественною комедією» Данте², якою персонально зацікавився товариш Мельников³.

Звичайно, плани мої зірвуться, коли мене, як я вже й говорив Вам, не буде розвантажено (цілком) місяців щонайменше на 5 від академічної роботи.

Завжди Ваш М. Рильський

28/1 52

360. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА)

1 лютого 1952 р. Київ

Дорогий Миколо Васильовичу!

Справа з Словачким¹ затяглась. Безліч інших «термінових» речей. Серед них — ювілей Гоголя². Потроху читаю лірику Словачк[ого] — не в захваті від того, що поробили з нею товариші! «Відповідь на псаль-

ми^{3...}» — звичайно, потрібна. До «Ліллі»⁴ ще не дійшов. Очевидно, раніше березня з Словашким ми не упораємося.

Що за «список 59»⁵? Звичайно, я вставлю Вас у цей список (60-м, як Ви кажете іронічно)!

Добре, що в [идавницт]во нарешті зважилося на «Іліаду»⁶. Цікаво, які у Вас із ним (в [идавницт]вом) умови?

Очевидно, не дуже близкучі, коли Ви питаете мене про «можливі перспективи». Щодо цих перспектив — напишу.

Привіт Вам і шановній дружині.

Ваш М. Рильський

361. ДО В. І. КАСІЯНА

5 лютого 1952 р. Київ

Дорогий Василю Ілліч!

Звертаюся до Вас і як директор Інституту і особисто з великим проханням: проредензувати працю Я. П. Затенацького про Пимоненка¹. Нам дуже хотілося б цю монографію видати до ювілейної дати, для чого, на мою гадку, є реальні можливості. Нас цікавить саме Ваша особиста оцінка рукопису. Будемо сердечно вдячні, коли Ви вволите наше прохання.

З цирим привітом

М. Рильський

19 5/II 52

362. ДО І. К. БІЛОДІДА

12 лютого 1952 р. Київ

Дорогий Іване Константиновичу!

З подякою вертаю «Українську літературу»¹ і передмову до укр[аїнсько]-рос[ійського] словника². З передмови я, правду кажучи, мало скористувався, а стаття Л[еоніда] А[рсеновича]³ і В[аш] вступ⁴ до I тому курсу мені таки пригодилися. Призначатися, мій переляк перед доповіддю, до якої, по суті, треба було б готовуватися при наймені кілька місяців, потроху минає. Я не без захоплення працею, хоч і розумію, що у мене вийде дилетантське «взгляд и нечто». Деякі думки з приводу питання я

все-таки сподіваюсь висловити. Буду вдячний, коли Ви пришлете мені програму нашої сесії чи конференції (забув навіть, як зветься це «міроприємство»).

З сердечним привітом

M. Рильський

12/II 52

363. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

16 лютого 1952 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

5-й том Франко¹ — наша перемога — лежить у меня на столі. Яким це був критик! Якщо і путанник, то — практично гениальний (а може бýt, і не почти). Його обвиняють в суб'єктивізмі оценок² («Із секретів поетичної творчості») — і все-таки у нього можна учиться аналізу художественных произведений.

А що з 3-м томом многострадального Мицкевича³?

Пишу мало, потому що через півгодини повинен читати доклад на сесії інститута языковедения, посвященої словарному делу.

Ваш всегда —

прозаседавшийся

M. Рильский

P. S. На дніях Ваган Алекс [андрович] по моему порученню перевел Вам мой долг — сердечно благодарю за то, що Ви в свое время меня поддержали.

M. Р.

18.II 52

364. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО

20 лютого 1952 р. Київ

Дорогий Леоніде Арсеновичу!

Дуже прошу Вас на день-два позичити мені, як ми умовились, «Пана Бальцера»¹. А якщо у Вас є яка цінна праця про Конопницьку², то теж буду широко вдячний.

Завжди Ваш *M. Рильський*

20/II 52

365. ДО М. Д. КЛИМЕНКА

26 лютого 1952 р. Київ

Тов. Клименко!

Відповідаю з великим запізненням, за що прошу вибачити, і коротко, бо дуже мало маю часу.

Отже:

1) Ваші вірші — це несонети в строгому розумінні форми,— у справжніх сонетах перші два чотиривірші (катрени, «четверостишия» будуться тільки на двох римах: абба, абба чи — рідше — абаб, абаб), рими приблизні в них ніяк не допускаються (а у Вас, напр., муки — думка — наука) і т. д. (Не кажу вже про внутрішню побудову сонета.)

2) Але вірші Ваші справляють хоропе враження своїм світлим настроєм, своїми досить свіжими фарбами.

Передаю їх у журнал «Дніпро»¹, пишу, що, на мою думку, їх варто надрукувати. (Київ, ул. Боровського, 24, 4-й поверх).

M. Рильський

P. S. Між іншим, дехто з радянських поетів і літературознавців гадає, що форма сонета — застаріла. Я цієї думки не поділяю, але раджу Вам пробувати сили і в інших формах.

M. P.

366. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО

16 березня 1952 р. Київ

Шановний Петре Сильвестровичу!

Відповідаю з дуже великим запізненням, бо то виїздив із Києва, то хворів (ще й зараз не зовсім здоровий) і т. д.

Справа з «Божественною комедією» стоїть так, що само видавництво мене підганяє (навантажуючи, правда, поряд із тим десятками інших доручень). Є два варіанти: 1) видати 1953 року всі три частини разом; 2) видавати окремими частинами з тим, щоб «Пекло» вийшло цього, 1952 року¹. Другий варіант бере перевагу, отже, сподіваюсь, що *Inferno* побачить світ цього року, принаймні в кінці його.

Свою редакторську чи співперекладницьку роботу я роблю (власне, вже почав робити), керуючись лише любов'ю до літератури і бажанням, щоб Данте прийшов

до українського народу як найкраще одягненій. Більшість моїх поправок спричинюється розбіжністю на голосів у ваддністрянській та ваддніпрянській галузях української мови (а власне ж остання лягла в основу мови загальнолітературної), а також тим, що подекуди Ви вдаєтесь до діалектизмів, незрозумілих широкому читацькому загалові. Отже — прошу не гніватись.

M. Рильський

367. ДО Р. О. НЯХАЯ

22 березня 1952 р. Київ

Шановний Григорію Йосифович!

Спасибі за увагу. Повертаю «Зміст» моєї книжки¹. Мені здається, він складеним добре. окремі зауваження я зробив на полях. Дуже бажано, щоб скрізь були дати. Якщо у Вас їх нема, то я зможу проставити в коректурі. В крайньому разі можна позначити, із якої саме збірки, якого видання взято (де, між іншим, бажано і взагалі).

З щирим привітом

M. Рильський

22.III 52

368. ДО М. Д. КЛИМЕНКА

26 березня 1952 р. Київ

Дорогий товаришу!

Ви питаете, чи «допустимі тепер» у поезії вірші на «вузько-особисті теми». Звичайно, лірика ніколи не була і не може бути заборонена. Однаке, в умовах: ліричні поезії повинні бути цікаві не тільки для автора, а й для читачів.

Ваш вірш я почитав не без приємності; проте, гадаю, друкувати його не треба. Шліть свої спроби в журнал «Дніпро».

M. Рильський

369. ДО ОСТАПА ВІШНІ

28 березня 1952 р. Київ

Дорогий Павле Михайлович!

Прив'єт!

Потрібне Ваше гостре перо, щоб описати ту житло-епопею, про яку Вам розповість наш колега по полювац-

ю Микола Кузьмич Йосипенко¹. Й-богу, це діло варте того, щоб про нього написати!²

Як Вам сподобались мисливські фото? (Іх зробив цей же Йосипенко).

Чи були Ви вже на «Ревізорі»?³ Я був, як Ви й знаєте, на генеральній репетиції. По-моєму, в цілому — добре.

Тисну руку, привіт Вашим.

Ваш М. Рильський

28.III 52

370. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

4 квітня 1952 р. Київ

Дорогий Борис Александрович!

Очень жалею, что «независящие от меня» причины не дали мне возможности встретиться с Вами в день Вашего отъезда.

Был я на днях во Львове, где выступал в консерватории с воспоминаниями о Лысенко и в филиале Академии — с лекцией об украинско-русских языковых связях¹. Видел грандиозные похороны незабвенного Кузьмы Николаевича Пелехатого². На следующий день, последний день пребывания во Львове, обедал вместе с Козланюком у Стефаника. Вспоминали о Вас и за Ваше здоровье подняли чару. Стефаник и Козланюк ныне «соломенные вдовцы», потому что жены их лечатся в Цхалтубо.

Читали ли Вы статью Л. Г. Мельникова о работе партийной организации Украины? Статья интересная и, мне кажется, симптоматичная.

Посылаю «В молодой Польше» в переводе Вышеславского³. Перевод в целом «схвалую», некоторые шероховатости отмечаю на полях. Есть там и сильно уж приблизительные рифмы — и их не отмечал. Надеюсь, что под рукой такого мастера, как Вы, перевод достигнет полного блеска.

С нетерпением жду выхода книги⁴ — давненько не печатала меня Москва! Вы, конечно, понимаете, что очи мои с упование взирают на Вас.

Крепко обнимаю. Екатерина Николаевна кланяется. Заглазно предполагаю, что Ваши сотрапезники⁵ — Жорж, Леля, Богдан, Максим, чета Остапенок — кланяются тоже.

Ваш М. Рильский

4/IV 52

871. ДО О. І. ВІЛЕЦЬКОГО

18 червня 1952 р. Київ

Дорогий, милый Александр Иванович!

«Есть и для героев невозможное». Не знаю, герой ли я, но бремя диссертации несу героически. Однако и Вы меня, надеюсь, поймете и не осудите, взяться быть оппонентом по диссертации «Драматургия Вишневского»¹ я не могу по целому ряду причин, одна из которых — чрезвычайно слабое знание предмета диссертации. Вообще тема диссертации лежит вне круга моих интересов, а занятость моя превосходит человеческое воображение. Поймите — и не сердитесь.

Всегда Ваш М. Рильский

18.VI 52

Посылаю свою книжечку.

M. R.

372. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

8 липня 1952 р. Київ

Дорогий Богданчику!

Мама дуже поспішала, пішучи, через те так нерозбірливо написала відповідь на Твій лист, що й сама не може тепер прочитати. Каже, що повільніше писати не може і додав: «что-нибудь да поймет» (це про Тебе). Взагалі ж почував вона себе непогано, одною з ознак чого в деякі порушення встановленої Марією Яковлівною¹ дисципліни. Я почиваю себе добре цілком. Жоржик учора йздив до Українки-Злодіївки, завіз Максюші клубники і навіть шоколадний тортик. Але про дачне життя розповідав дуже скupo, поспішаючи на чергування в РАТАУ. («У нас в РАТАУ» — ця фраза дуже сподобалась Дейчеві. Дейчі, до речі, сьогодні у нас обідають, а після завтра йдуть до Москви. Ваган теж збирається до Москви, але не іхати, а летіти.) Погода у нас царства, проте я, Коля і теж Коля — Нагнибіда — «с переменным успехом» ловили в суботу рибу на ставку крохмального заводу.

Твій лист ішов п'ять днів. Не можна сказати, щоб він був дуже багатослівний. Жоржик заздрить, що Ти встаєш у 6, а вони, каже, вставали у 5 годин. Пиши частіше. Чи потрібні Тобі гроші?

Я теж обмежуюсь лаконічним листом, бо готуюсь до доповіді про Купалу², яку маю читати завтра в Клубі письменників. Я й мама цілуюмо, всі шлють привіт

M. Рильський

8/VII 52

373. ДО М. В. ІСАКОВСЬКОГО

9 липня 1952 р. Київ

Дорогий Михаїл Васильевич!

Решив включить Ваш перевод «Лесной песни» Леси Українки в новое собрание ее сочинений¹, мы просмотрели Ваш текст. Считая его высокохудожественным и выдержаным в духе подлинника, мы позволим себе сделать ряд замечаний, касающихся главным образом стихотворной формы. В частности, нам кажется необходимым соблюсти строгость пятистопного ямба, т. к. Леся Українка в «Лесной песне» нигде не нарушает его, за исключением, конечно, мест, написанных иным размером. Есть у нас и несколько замечаний по поводу неточной передачи некоторых слов и выражений, а также пропусков.

Очень просим Вас ознакомиться с нашими замечаниями и согласиться доработать свой перевод. Простите за нашу придирчивость, но она вызвана любовью и к Вам, и к Лесе Українке.

Ваш M. Рильский

Ваш A. Дейч

19.9.VII 52

374. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

21 липня 1952 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Сердечно благодарю Вас за заботу о «Нашей силе»¹. Книга, по-моему, будет недурна. Сегодня посылаю корректуру со своими (очень немногочисленными) пометками карандашом и с отдельным списком замечаний, к которым очень прошу Вас отнеслись внимательно: среди них есть весьма существенные. Зная Ваше доброе отношение ко мне и Ваш редакторский талант и опыт, надеюсь, что Вас эти замечания не огорчат и что Вы внесете нужные, по-моему, а подчас и необходимые исправления.

Что ж это Вы, Борис Александрович? Собирались, собирались в Пушу²— Борецкий неоднократно говорил, что Вы приедете... а Вас нет и нет.

Погода, правда, у нас никак не может установиться (как и у Вас). Однако изредка я совершаю рыболовные экспедиции «с переменным успехом».

Усиленно редактирую II том четырехтомного украинского Пушкина³ (в этом томе — поэмы и сказки), кое-что пописываю... Вообще работы много, а «время мчится с быстротою, как потоки с гор»...

Крепко обнимаю. Привет от всех. Сердечное рукопожатие Георгию Алексеевичу, которому я напишу отдельно.

Ваш *M. Рильский*

21/VII 52

375. ДО И. И. ПУЧКА

30 липня 1952 р. Київ

Шановний тов. Пучко!

Ваші переклади мене зацікавили. Вам варто працювати в цій галузі. Правда, редактуючи II том пушкінського чотиритомника, я віддав перевагу перекладові «Братів-разбойників», викованому Карським¹. Він, може, тектуально і дальший від оригіналу, ніж Ваш, але по-учиніший, на мою думку, і вільніше звучить.

Щодо лірики того ж Пушкіна, то дещо з Ваших перекладів, я гадаю, ми візьмемо². В процесі роботи над I томом, до якої я приступаю, де з'ясується конкретніше, і тоді ми з Вами поговоримо.

З привітом

M. Рильський

30.VII 1952

Київ, вул. Леніна, 68, кв. 70.

376. ДО А. А. РОМІЦІНА

31 липня 1952 р. Київ

Дорогой Андрей Артамонович!

Сегодня, оторвавшись от необычайно напряженной работы над Пушкиным (изданием особенно интересуется тов. Мельников, который хочет говорить о нем на съезде партии), хотел написать «взгляд и нечто» о «Записках»¹

и [ашего] Ия [ститу]та для изд[ательст]ва. Увы! Павел Данилович так оригинально составил «аннотацию», что не называет даже статей, а говорит просто: «статья проф. Попова», «статья Гр. Стельмаха»² и т. д. Очень прошу Вас экстренно (через Ваг[ана] Алекс[андровича]) прислать мне содержание тома (список входящих в него статей с точными названиями). Тогда я смогу написать свое «взгляд и нечто». Кстати, как это «взгляд и нечто» озаглавить? Запамятовал. На бюрократические выдумки память у меня слабовата. Привет!

Ваш М. Рыльский

31.VII 52

377. ДО О. И. ДЕЙЧА

6 вересня 1952 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Рад был, как всегда, получить от Вас весточку. Встреча с Вами то ли в Москве, то ли в Киеве — по родному нам обоим делу издания Леси¹ — не предвещает ничего, кроме отрады.

Мою «Подорож на Закарпаття»² Ваг[ан] Алекс[андрович] Вам послал.

Гейне — фреско-сонеты и «Гренадеров» я перевел давно³, причем «Гренадеров» не размером подлинника, а размером Михайлова⁴ (в расчете на пение). Копчуа радостную муку по редактированию I тома Пушкина⁵ (лирика). II том (поэмы) уже «на производстве». Гудзий дал к этому изданию предисловие в 4 листа.

Борис Александрович приехал, но без тюбетейки для меня. ...Екатерина Николаевна, все чада и домочадцы и Ваган Александрович шлют Вам приветы и наилучшие пожелания. Я, разумеется, тоже.

Дружеский поклон Евгении Кузьминичне.

Карабану передайте, что на днях, в промежутке между пушкинской страдой и предстоящей страдой дантовской,— напишу ему.

Всегда Ваш

М. Рыльский

6/IX 52

378. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО

6 вересня 1952 р. Київ

Шановний Петре Сильвестрович!

«Божественну комедію» я відклав, бо мусив надтерміново редактувати Пушкіна по-українськи. Тепер перші два томи П [ушкі] на, які треба було здати в цьому році, в основному закінчено, і я берусь за «Пекло», яке повинен здати до кінця цього року. Вийде воно, очевидно (окремо), на початку 1953-го, а далі — і «Чистилище» та «Рай»¹. Потім ці частини, за гадкою видавництва, будуть об'єднані в одній книзі.

Щодо Вашого поновлення в Спілці, то я ще не мав змоги поговорити з тов. Корнійчуком. При першій зустрічі зроблю це.

М. Рильський

6.IX 52

379. ДО О. М. РИЛЬСЬКОЇ

18 вересня 1952 р. Київ

Дорогая Леля!

Спасибо за письмо. Шлю Вам и всем вашим привет. Среди «всех ваших» я разумею, конечно, и Максика, который, как я вижу, стал настоящим морским волком. Очень рад за него. Рад и за Вас, что Вы хорошо отдохаете и что Вам благоприятствует погода.

У нас гостил (приезжал по делам) Дейнар¹. Ездил с ним ловить рыбу — неудачно, а все же уху сварили. Жоржик, по-видимому, не без успеха подвизается на газетном поприще²: составленные им информации время от времени появляются в прессе (без его имени, правда). Он гордо говорит: «я — работник ТАСС». Он, вероятно, написал уже Вам; до сих пор, кажется, он ограничивался только телеграфной связью, да и то скромоватой.

Екат [ерина] Ник [олаевна] чувствует себя неплохо, по-прежнему увлекается телевидением.

Все Вас и Максика обнимают, поклон Наталии Октавиановне и Георгию Касьяновичу³. Катя часто вспоминает и Вас, и Максиюшу, Богдан тоже.

На днях Ваган Александрович (который, конечно, тоже Вам кланяется) перевел Вам по телеграфу тысячу. Думаю, что Вы уже получили.

Мария Яковлевна хочет от себя написать несколько слов.

Ваш *Мусеич-Муфудеич*

18/IX 52

Р. С. Я и Катя — по-прежнему в Голосееве, мальчики «курсируют», т. е. приезжают сюда главным образом питьаться. *M. P.*

380. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО

9 жовтня 1952 р. Київ

Дорогий Пилип Омеляновичу!

Пересилаю Вам листа з приводу композитора Сениці¹ — мені здається, що про відзначення ювілею його творчої діяльності Союз композит[орів] таки повинен подумати. Правда? З свого боку Інститут мистецтвознавства у погодженні з Вами теж радий буде взяти посильну участь у цьому відзначенні. Розуміється, що все треба буде погодити як слід.

Близьчими днями маю написати для журналу «Славяне» (на замовлення редакції) статейку про Ваш збірник² чеських, моравських, словацьк[их], польськ[их] пісень (з текстами Павла Григоровича³), звичайно, я можу говорити більше про громадське значення цього збірника і текстову сторону пісень, але торкнусь і музичної, отже, й Вашої роботи як автора обробок.

З щирим привітом Вам, Зої Михайлівні і Йожику.

M. Рильський

3 жовтня 1952 р.

381. ДО Г. О. БЕГЧЕВОЙ

29 листопада 1952 р. Київ

Дорога Ганно Олексіївно!

Дуже шкодую, що, будучи обраним на IV Всесоюзну конференцію миру¹ — не можу на неї поїхати (здоров'я і абсолютно невідкладні особисті справи).

А хотів би, проте, щоб мій голос у дні конференції пролунав — тому посилаю свій вірш «Геть паліїв війни»² (він був опублікований в «Радянській Україні»). Думаю, що його варто б умістити в «Ізвестіях» чи поукраїнськи, чи в перекладі. Для перекладу, очевидно,

доведеться змінити розмір, бо «Геть паліїв війни» треба обов'язково передати точним російським: «Долой поджигателей войны». А краще б, мабуть, дати в оригіналі. Я пригадую, що під час І слов'янського з'їзду в Москві, на якому я не був, саме «Ізвестия» вмістили мій вірш про слов'янське єдинання³ («Чаша дружби»).

Завжди Ваш

M. Рильський

29/XI 52

382. ДО П. М. ПОПОВА

17 грудня 1952 р. Київ

Дорогий Павле Миколайович!

Посилаю Вам примірник заново відредагованого вступу¹. З огляду на те, що після завтра я виїжджаю до Кисловодська, завтра о 1-й годині на засіданні відділу цей вступ буде обговорюватись. Дуже прошу Вас переглянути статтю і прибути на засідання відділу.

Ваш *M. Рильський*

17/XII 1952

383. ДО М. С. ТИХОНОВА

20 грудня 1952 р. Київ

Дорогий Николай Семенович!

Все мои мечты о твоем приезде на Украину, где мы (персонально: я и Бажан) могли бы доказать тебе, что и здесь есть возможность проявить свои способности альпиниста (Карпаты!), до сих пор тщетны. По примеру Магомета, я скоро приду к горе: в начале февраля буду в Москве.

Очень прошу внимательно отнестись к способному очеркисту В. А. Монастырскому¹, который хотел бы оформиться как член Литфонда (он полагает, что думать о Союзе писателей ему еще рано). Познакомься с ним, посмотри его работы.

Всегда твой

M. Рильский

20.XII 1952

384. ДО В. О. МАМІКОНЯНА

25 грудня 1952 р. Кисловодськ

Дорогий Ваган Александрович!

Пишу Вам на 70 номер квартири, потому что Ваш забыл. В письме к Екатерине Ник [олаевне], которую Вы, надеюсь, не забываете, я коротенько описал, как устроился. Надеюсь, что все будет хорошо. Собираюсь даже по возможности меньше курить. Словом, если буду «паймальчиком», то приеду здоровым, как бык. Между прочим, лечащий меня врач (женщина, очень внимательная) не советует мне «набирать» больше, чем 2 килограмма, так как у меня поднятая диафрагма, и излишнее потолстение усилит одышку.

Ваган Александрович! В дороге я, как говорит Хлестаков, «поиздержался»¹, и Ваша финансовая поддержка бедного курортника *необходима!*

Я знаю, что причиняю Вам заботу, но... грешен человек!

Крепко обнимаю

Ваш М. Рильский

25/XII 1952

385. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЮ

25 грудня 1952 р. Кисловодськ

Дорога Катруся!

Влаштувався¹ я, як уже телеграфував тобі, добре. Маю приймати нарзанні ванни (через день) і навіть погодився робити «лечебну гімнастику». Погода тут хороша — сухо, сонечно, в зимових пальто ніхто не ходить. Тільки ввечері бував туман. Годують тут прекрасно. Багато земляків і знайомих, серед них економіст Романенко², Оксана Іваненко³, Нехода і багато інших. Словом, житиму непогано. Жду од тебе звістки. Привіт Євгенії Григорівні⁴, «старикам»⁵. На вул. Леніна пишу окремо. Цілую міцно.

Максим

25/XII 1952

386. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ

26 грудня 1952 р. Кисловодськ

Катрусю!

Я дуже яскраво пригадав собі, як ми з тобою відпочивали позаторік у Сочі. Вдвох таки краще! Не кажу вже про те, що мою теперішню кімнатку і рівняти не можна з тією кімнатою, яку ми мали в «Білорусії»¹. Та й природі Кисловодська не зрівнятися з сочинською, особливо тепер, зимою. А головне — хороше було разом сидіти в парку, любуватись увечері з веранди на море, ходити до кіно... Коротше кажучи, я вже скучаю за тобою.

Тут хороші, веселі люди, багато киян. Українську мову можна чути значно частіше, ніж у Києві. Словом — ніби вдома, а проте не вдома...

Медичний догляд тут добрий і годують добре. Прийняв сьогодні першу наразану ванну, почав пили теплий доломітний наразан. Досить противна штука... Завтра маю почати медичну гімнастику («дыхательную») — не знаю, що воно також і з чим його ідять. Як там напі? Як твое здоров'я? Як Максюша? Цілую тебе й дітей, привіт чадам і домочадцям.

Максим

26/XII 52

Передай Вагану Олександровичу, що не пізніше як через день-два вишлю чушкінську коректуру².

387. ДО Б. М. ГІЛЬСЬКОГО

28 грудня 1952 р. Кисловодськ

Дорогий Богданчику!

Знаєш, хто відпочивав в нашому санаторії? Отой директор яготинського мисливського господарства (здається, Григорій Полікарпович, прізвище я забув), у якого ми позаторік¹ ночували і полювали. Симпатяга! Розказує, що торік було дуже багато дичини, і признається («косвенно»), що мене й Копила² в саме «ельдорадо»³ не возили... Дуже запрошує на майбутній рік приїхати до нього... А я мрію, що на майбутній рік я так вланчує свою традиційну поїздку, щоб Ти був її учасником. Не знаю, правда, яка твоя думка щодо цього.

Пишу, до речі, на «кіївський» адрес,— а може, Ти все переселився в «масток»³? Як там напії домашні спра-

ви? (Мамі я послав уже два листи і три телеграми.) Що чувати про УЗАП?

Буду радий, як Ти мені напишеш. Привіт Твоїй «шатті». Кланяйся Ніколаю Петровичу Глєбову.

Жоржикові я теж сьогодні пишу.

Твій тато

28/XII 52

388. ДО К. М. РИЛЬСЬКОГО

29 грудня 1952 р. Нисловодськ

29.XII 1952

Дорога Катруся!

Сьогодні, 29-го, одержав Твого листа, датованого 25/XII. За цей час я послав Тобі два листи (і дві телеграми — одну передноворічну і другу новорічну). Живеться мені добре. Були прописали мені нарзанні ванни, я прийняв одну, а тепер замінили їх хвойно-жемчужними. Роблю медичну гімнастику — забавно! Це гімнастика для... хотів сказати стариків, але заміню — для підтоптаніх людей. Гімнастика дихання. ЇЇ роблять лежачі. Для неї довелось зробити колосальну витрату — купити труси. В кімнаті у мене тепло. Я багато гуляю, і кожен раз, виходячи, відчиняю кватирку. Годують добре. Мені прописано дієту, але я поки що, контрабандою, їм усе, що їдять добрі люди. Хай уже в майбутньому році перейду на дієту. Оскільки розумію, там усе буде в паровому вигляді, тобто чортана-що. Погода хороша, сьогодні було таке синє небо, що я, сидячи в парку, аж залибувався. Якраз учора думав я про Лемку¹, а от і маю звістку про неї. Тут бачив двох лавераків² — один дуже симпатичний.

Нам часто показують кіно. Сьогодні було аж дві серії — до вечери і після вечери. Прекрасний фільм — «Учитель танців»³.

В осінньому пальто мені в самий раз. Іноді піддягаю «тілогрійку».

Одергав милого листа від Ярцева.

Цілую тебе міцно, бажаю доброго здоров'я і хорошої погоди, а також весело посидіти під новорічною ялинкою. (Правда, ти цього листа одержиши уже, мабуть, після Нового року!) Я написав листи Богданові, Жоржеві і Максюші (останньому — листівку з Дідом Морозом). Працюю потрошку, не втомляючись. Пушкіна вже кінчив⁴ і вислав, почав «Руслана і Людмилу»⁵. Дуже нудно перекла-

дати проклятущі ансамблі, а на них побудовано багато сцен опер! Так і ждеш арії — там діло простіше.

Новий рік, можливо, буду стрічати з Неходою і Романенком у якомусь «Замку коварства и любви», від якого вони в захопленні. До Нового року ділком утримуюсь від спиртного. Ще раз міцно цілую. Всім привіт!

Максим

389. ДО О. Т. ТВАРДОВСЬКОГО

1952 р. Київ

Дорогой Александр Трифонович!

Готовя к новому изданию «Кобзарь» и пятитомник Шевченка, очень просим Вас пересмотреть Ваш перевод поэмы «Гайдамаки». Не навязывая, конечно, Вам своей воли, но, чувствуя громадную ответственность за порученное нам дело, позволяем себе сделать некоторые замечания¹ по поводу Вашего перевода, опубликованного в «Кобзаре» 1939 года.

I. О стихотворной стороне

Музыкальная сторона поэмы, звукопись, внутренние рифмы и т. под. переданы Вами превосходно. Хотелось бы, однако, высказать прежде всего несколько мыслей о силабике Шевченка.

Силлабическое наследие поэта (писавшего, как известно, и привычными для нас ямбами, хореями и т. под.) распадается на две группы. 1-я группа — стихи по схеме 8 слогов — 6 слогов, 8, 6 с общей хорейческой тенденцией, но с очень свободным размещением ударений. Пример.

В таку добу під горою
біля того гаю,
що чорніє над водбою,
щось біле блукae.

2-я группа — 11—12-сложный стих с общей амфибрахической тенденцией, но опять-таки со свободным размещением ударений по обе стороны обязательной цензуры после 6-го слога. Напр.:

Місяцю мій ясний | З високого неба
Сховáйся за гору, | бо світу не трéба;
Страшно тобі буде | хоч ти й бáчив Рóсь,
І Áльту, і Сéну, | і тám розлилóсь,
Не знáть за щó | крóві ширóкое мбрé

Или же:

Все їдє, все минає | і краю немає...
Куди ж воно ділось? | Відкіля взялося?
І дурень, і мудрій | нічого не знає,
Живе, умирає... | Одно зацвіл,
А друге зав'яло | інавік зав'яло,
І листя пожовкле | вітря рознесли (а може
быть вітри рознесли).

Прежние переводчики передавали стихи первой группы чистыми хореями, стихи второй — амфибрахиями. Вряд ли это правомерно. Если еще спорят о том, можно ли целиком передавать шевченковскую силлабику на русском языке (мы думаем, что можно), то следует, во всяком случае, стремиться дать читателю понятие о ритмическом разнообразии шевченковского стиха, проявляющемся именно в свободном размещении ударений. В общем это Вам, Александр Трифонович, удается, как немногим переводчикам,— все же кое-где можно бы еще дальше пойти в этом направлении. Напр., «Максим кличе» у Вас переведено — «ищут, ищут» (русск., Кобзарь, 119, стих 5). Нам кажется, что если не хореизировать это место, то его можно перевести точно: «Максим кличет».

Два частных замечания.

1. «И то не с того, что невесело жить» («Кобзарь», 79 ст. 13 снизу). Цезура — не на месте, рассекает нерасекаемое.

2. Неточно передан размер в последних строках 93-й стр. («Кобзарь», 93 песня Кобзаря).

II. «Украинизмы»

Шевченко — создатель украинского общелитературного языка. Ясно, что переводить его надо общелитературным языком русским, избегая областных и специфических украинских слов, хотя бы они и находились в русских словарях — с ремаркой обл. или область (областное). (Особенно щедр в отношении областных слов был Даль.) Потому сомнение вызывают у нас такие места:

1. Есть у меня дети, да куда подеть их. («К[обзарь]», 71, ст[рока] 13 снизу).

2. Тем часом (К., 74, ст. 9, есть и в других местах).

3. Кухоль (К., 74, ст. 11 снизу. У Дала есть как областное. Может быть — кубок? чарка?)

4. Гайды (К., 77, ст. 13). Нормальное русское ударение гайдá (чаще айдá).

5. А ж (К., 84, ст. 5 и в других местах) — нет этого слова даже у Даля, хотя оно довольно привычно в нынешней разговорной речи.

6. В ербю (К., 88, ст. 21) вместо нормального вербою. Может б[ыть] — в етлою?

7. Собаки гавкнут (К., 90, ст. 14). Собаки тявкиут?

8. Стреножены кони отаву скубут (К., 91, ст. 15 снизу) — у Даля скубти — драть за волосы, щипать траву и т. д., у Ушакова нет.

9. Пойдем, Ганна, до попа (К., 97, ст. 20).
или же

Приходите до калитки (К., 117, середина страницы).

III. «Великоруссиазмы»

Их мало. Лучше бы, однако, нам кажется, устраниить такие специфические великорусские бытовые слова, как панева (К., 127, ст. 7), сермяга (К., 110, ст. 13), тюрька (К., 117, ст. 3 снизу).

IV. Неточности, не совсем удачные обороты и т. под.

1. И будешь смотреться в болотце, в криницу (К., 71, ст. 11) у Шевченка — «в жолобок, криницю». Почему бы не оставить «желобок»? (Это будет так же странновато, как и в подлиннике.)

2. Дивчата, вам стоит ее (душу поэта.— М. Р.) вспоминать. У Шевченка: «Згадайте, дівчата, вам треба згадать». Может быть, так и дать — «... надо ее вспоминать», «...ну ж ио ее...»

3. Сыны мои молодые,

Козацкие дети (К., 72, ст. 9, 10).

У Шевченка: «...нерозумні діти». «Неумные», конечно, не годится. Но, может б[ыть], «несчастные», «бездомные», «убогие» и т. д.

4. От козачества — курганы (Что еще осталось?) (К., 73, ст. 3. 4).

Скобок нет в подлиннике, они не в духе Шевченка.

5. Послушать — умора! (К., 73, ст. 16)

У Шевченка: «Грає синє море». Жаль, что пропадает эта вложенная в уста врага ироническая цитата.

6. Лей, шинкарик, жарь, кобзарик. (К., 74, ст. 19 снизу). Полагаем, что и Вас не очень «устраивают» эти ласкательные, особенно «шинкарик», — но трудно что-

либо иное придумать. Заметим, однако, что у Шевч[енка] другой порядок:

Грай, кобзарю, лий, шинкарю.

7. Пока встанет доля (К., 74, ст. 6 снизу).

По-русски привычнее: пока не встанет...

8. ...в белом свете (К., 76, ст. 5) — на белом свете...

9. Благослови гайдамаков (К., 77, ст. 17).

У Ш[евчен]ка: «... моїх діток». — «... моих деток».

10. Что сможет высоко над небом парить. (К., 79, ст. 12). Шевч[енко]: «що пеба достане».

11. Чортова кошица. (К., 81, ст. 25).

Так передано «чортова кишеня» (символ скучности). Ушаков, Даль, стар. Акад. словарь переводят кошица-корзина.

12. Знаем, знаем... Мы их сами

Туда посогнали (К., 84, ст. 21, 22).

По смыслу точнее было бы:

Знаем, знаем... Ведь мы сами

Их так поприжали

(или — их так ободрали).

13. ...в глаза б не узнали (К., 90, ст. 16 снизу).

В глаза, нам кажется, узнают людей, — а здесь идет речь о городе Чигирине, об «убогих руинах казацкой славы». М[ожет] б[ыть] — «вы бы не узнали», что-нибудь в этом роде?

14. Дарила — знала — угодит! (К., 91, ст. 2).

У Ш[евчен]ка: Уміла що кому давати.

Хорошо бы сохранить осторожный (как в подлиннике) намек на «любвеобильное сердце» Екатерины.

15. Правда, поют что-то (К., 93, ст. 5). У Ш[евчен]ка: а «...співа щось». По смыслу это (в духе укр[айнского]) языка значит: «поёт кто-то».

16. Добре погуляем (К., 94, ст. 9). Почему бы не — «Славно погуляем» или что-нибудь подобное? В других случаях можно бы это «добре» передавать — «ладно» и т. под. Нет ведь необходимости в сохранении украинского слова.

17. Ни стола, ни лавок (К., 95, перед проой ст. 7-й снизу).

У Ш[евчен]ка: «ні саду, ні ставу». В популярной укр[айской] песне, использованной Котляревским («Наташка Полтавка»), старик обещает девушке:

Куплю тобі хатку
Та ще й сіножатку,
І ставок, і млинок,
І вишневенький садок.

Это, так сказать, идеал хозяйственного изобилия. «Стол и лавки» — совсем не то. Кроме того, лавки слово двусмысленное.

18. До денег я не жаден (К., 96, слова Кобзаря). «...не очень жаден» (не дуже ласий).

19. Молитесь, братие, молитесь! —

В друг благочинный возгласил. (К., 102, ст. 11).
У Шевч[енка]: «... Так благочинный...»

20. Кляли «неверных» ... (К., 100, «Третья петухи», ст. 9) у Ш[евчен]ка: «кляли схизмат». По-русски привычная форма «схи́зматик», но, полагаем, можно дать и «схи́змат». «Неверные» — эпитет «басурман», т. е. мусульман, турок и татар.

21. Кто ее пытаает, где она страдает... (К., 100, 2 ст. снизу). М[ожет] б[ыть] — терзает? (Ведь о пытах-то нет речи!)

22. А потомкам-мало толку (К., 101, ст. 18 снизу). Хорошо по звукам,—но у Ш[евченка] яснее: «А потомки? Ім байдуже...» (им все равно, им безразлично).

23. Неприютно в отдаленьи

Завывают волки (К., 102, ст. 13).

М[ожет] б[ыть] — заунывно? (у Ш[евчен]ка просто — далеко).

24. Не урежь мне веку (К., 103, перед разделом «Кровавый пир»). М[ожет] б[ыть] — не убавь?

25. ...а в Подолье

Гонта пир спраляет.

В «Творах» Шевченка (изд. 1949 г., т. 1) —

...по Полісся

Гонта бенкетует.

26. За плечами котомка (К., 110, ст. 12). У Ш[евчен]ка «На плечах». М[ожет] б[ыть] — «за спиной»?

27. Пир в Лысянке.— Здесь и всюду Лысянка, а не Лисянка.

28. Свисают тучи (К., 122, «Гонта в Умани», ст. 6).

У Ш[евчен]ка:

Гуляють хмари.

29. Пока доля [не] встанет (К., 123, ст. 3 снизу).

30. Не знал старый и не ведал,
Что его беседу
Люди книжные услышат.

Слово «беседа» предполагает нескольких собеседников, а тут речь идет о рассказах деда.

Таковы наши скромные замечания, Александр Трифонович. Будем рады, если они Вам пригодятся.

С товарищеским приветом

1953

390. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

4 січня 1953 р. Кисловодськ

Дорогой Борис Александрович!

Очень рад был получить Ваше новогоднее поздравление. Уезжая из Киева, я поручил Вагану Александровичу послать от моего имени телеграммы друзьям, а потому не сомневаюсь, что таковая Вами получена.

Весьма огорчила меня «Литературная газета» номером за 30 декабря. Мое стихотворение «Радянському народові» какой-то неизвестный мне А. Якушев озаглавил «Родиому народу». Вы сами понимаете, что это — не одно и то же: у меня, думается, мысль шире — конечно, советский народ для меня — родной народ, по при желании можно обвинить меня в национальной ограниченности, чего я не хотел бы. Хочу написать об этом Симонову¹.

Буду в Москве в начале февраля. И — дорогой друг! Не гневайтесь! Очень прошу перевести мне по телеграфу тьсячу. Свои люди — сочтемся, а я буквально «на декохте». Адрес Вы знаете, а я уверен, что Вы поймете: мне не хочется просить денег из дома.

Всегда Ваш М. Рильский

391. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

10 січня 1953 р. Кисловодськ

Дорога Катруся!

От скоро я вже й вийду до Києва (17-го). Тут трохи похолодало, так що часом я жалію за зимовим пальто, але «тілогрійка» рятует. Гуляю, працюю над «Русланом».

Радий, що Ви добре провели новорічні свята. Радий також, що наші «молодята»¹ нібито помирились,— а може, знов посварились уже?

Богдан мені писав, а Жоржик ні, хоч я йому й послав листа. Тут зараз серед інших киян відпочиває Вільховий²— дуже нудна, але, здається, симпатична людина. Проектуємо відправитись із ним узвітра на місцевий базар.

Учора я був у театрі ім. Горького (колишньому курсалі) на концерті — грали Брук³ (вона) і Тайманов⁴ (він) дуєти для двох фортеп'яно. Це — ленінградські піаністи. Грали вони Моцарта, Шопена, Чайковського, Рахманінова, Верді — Ліста (варіації на «Ріголетто»), Хачатуряна. Я давно не чув хорошої музики і був дуже задоволений.

Скоро будемо разом сидіти коло нашого телевізора!

Цілую Тебе міцно, привіт Євгенії Григорівні, дітям, Ваг [ану] Ол [ександровичу], всім!

Твій Максим

10/1 1953

392. ДО М. П. СТЕФАНОВИЧА

11 січня 1953 р. Кисловодськ

Дорогий Михайле Павловичу!

Прийміть хоч запізнене поздоровлення з Новим роком — і побажання нового щастя.

Працюю, оскільки це можливо в санаторії, над «Русланом». Я знаю взагалі, що таке переклад опери, але такого твердого горішка, як «Руслан», мені ще не траплялось. Диявольська робота.

В усякім разі, 19-го привезу мінімум дві дії (звичайно, в олівці, над ними треба буде ще спільно посидіти), отже, театр зможе приступити до праці.

Привіт!

Завжди Ваш М. Рильський

11.1 1953

393. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

16 січня 1953 р. Кисловодськ

Здраво, друге!

Слово это по-сербски (друг) означает, как известно, и друг, и товарищ. Пишу в обоих смыслах.

Письмо В[аше] получил. Завтра еду в Киев. Решил все же еще отсюда, с Кислых Вод, написать В[ам] несколько слов.

1) Здравие мое — значительно лучше. Бодр, хорошо ем, и сплю, работаю (перевел 3 действия «Руслана» для Киевск[ой] оперы — дьявольская работа!!)

2) Вы пишете о моем однотомнике¹. Утвержден ли он в плане?

3) Поездка в Кострому меня прельщает. Однако к премьере (1-го февраля) вряд ли успею я приехать² (27-го, кажется, должен быть в Харькове на защите диссертации³, а там, вероятно, задержусь на день-два.) Впрочем, посмотрим. Из Киева дам более точные сведения.

4) Еще об однотомнике. Да. Надо его построить по-новому, пересмотреть переводы — и, думается мне, несколько расширить круг переводчиков. Потолкуем.

5) Ежели Семен⁴ с супругой уже в Москве — передайте привет (как и всем московским друзьям).

6) Еще о «Савве Чалом». Позаботьтесь, Б[орис] А[лександрович], о снимках и пр.— ими, я думаю, заинтересуются и журнал «Україна», и газета «Радянське мистецтво», и, может быть, мало чем интересующаяся вообще «Літературна газета».

7) Дружески обнимаю.

M. Рильський

16/1 1953

394. ДО К. П. ДОРОШЕНКО

30 січня 1953 р. Київ

Дорога Катерина Петрівна!

Я даю Михайлові Михайловичу¹ характеристику² як шевченкознавцеві-спеціалістові, назначаючи, що він багато в чому помагає Інститутові, постійно працюючи як консультант у справі вивчення художньої спадщини Шевченка. Даю я цю характеристику офіційно як директор Інституту.

На мою думку, буде дуже добре, коли Ви напишете подібну характеристику як директор музею.

З щирим привітом

M. Рильський

30/1 1953

395. ДО ДЕРЖЛІТВИДАВУ СРСР

17 лютого 1953 р. Київ

В Гослітизда

Сравнив переводы поэмы Шевченка «Сон», выполненные В. Державиным и П. Карабаном, я пришел к выводу¹, что, при неоспоримых достоинствах перевода В. Державина², он гораздо менее точен, чем перевод П. Карабана. Ряд мест в переводе В. Державина не передают мысли Шевченка или изменяют ее. Во всех изданиях Шевченка, выходивших под моей редакцией, кроме издания 1939 г., где был помещен несовершенный перевод В. Цвелева³, мы пользовались переводом П. Карабана, который он все время улучшал и дорабатывал. Перевод В. Державина нуждается в большой переработке⁴.

М. Рильский

17.II 1953

396. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «ВІТЧИЗНА»

1 березня 1953 р. Київ

Редакції журналу «Вітчизна»
Копія — секретареві ЦК КП України
І. Д. Назаренку

Копія — Голові Спілки радянських
письменників України О. Є. Корпійчуку

У 1-му номері журналу за цей рік уміщено замітку про мій переклад вірша Пушкіна «Пам'ятник»¹. Замітка — без підпису, отже, треба її вважати редакційною.

Дякую за зауваження, відповідно виправляю — для чотиритомника Пушкіна — свій переклад².

Думаю, проте, що іронічне зауваження про славу Олександрійського стовпа³ не дуже вмотивоване. Олександрійський стовп поставлено на згадку про перемогу над наполеонівською навалою. Пушкіну належать, як відомо, слова про «священну пам'ять двенадцятого года»⁴. Крім того, якщо Пушкін рівняє свій пам'ятник із Олександрійським стовпом, то для того, щоб показати височінню свого пам'ятника. В таких випадках, розуміється, не рівняють із чимось пізыким, малозначущим. Думка Пушкіна ясна: його «перукотворний пам'ятник» вищий навіть від пам'ятника перемозі 1812-го року.

У тому ж першому номері на стор. 189, у розділі «Но-

ві книги», журнал сповіщає читачів, ніби вже вийшли з друку I і II томи українського чотиритомника Пушкіна. Це — передчасно. Томи ці ще не вийшли, що й дає мені змогу поправити свій переклад «Пам'ятника» в коректурі. Крім того, редакція допустилась помилки, оголошуючи, що не тільки до I тому, а й до II передпослано вступну статтю⁵ М. К. Гудаїя. Вступна стаття буде тільки в I томі.

Вертаючись до замітки про мій переклад «Пам'ятника», я заявляю категоричний протест проти заголовка: «Про споторений «Пам'ятник». Моя довголітня чесна праця над перекладами з Пушкіна не дає ніяких підстав для такої образи.

M. Рильський

1.III 1953

397. ДО В. В. ЗУБАРЯ

8 березня 1953 р. Київ

Товаришу Віктор!

Пробачте, що так страшенно забарився з відповідю. Ваші вірші — симпатичні, але малооригінальні і, я б сказав, розтягнуті. Те, що Ви мені прислали, навряд чи можна було б десь надрукувати. Проте, здається мені, деякі дані у Вас є, отже, рекомендую звернутися — пославши на мене — до журналу «Дніпро», де головним редактором тепер тов. Олександр Миколайович Підсуха¹, серйозна і талановита людина. Пошліть йому небагато, але те, що Ви вважаєте найкращим.

З привітом

M. Рильський

8.III 53

398. ДО М. Д. КЛИМЕНКА

8 березня 1953 р. Київ

Довго, довго, тов. Клименко, не озивався я на Ваш лист... Не сердьтесь! Вірші, що Ви прислали, мабуть, таки справді не вдається надрукувати: слабенькі вони формально — і мало в них оригінальності, свого...

Може, колись побачимось — скажімо, у травні чи на початку червня — тоді поговоримо докладніше.

Бажаю щастя!

M. Рильський

8.III 53

399. ДО М. Д. КЛИМЕНКА

8 березня 1953 р. Київ

Тов. Клименко!

Шлю Вам одного дня як два листи. Запустив — через страшенну завантаженість — своє листування.

Вірші «Над річкою», «Кленовий сік», «Долівку зманичує сестра» знов-таки пересилаю до «Дніпра». Два перші вірші здаються мені сильнішими за останній.

З прив[ітом]

M. Рильський

8.III 53

400. ДО В. Г. ДАНИЛЕЙКА

25 березня 1953 р. Київ

Тов. Данилейко!

Відповідаю Вам дуже коротко, бо вельми обтяжений роботою.

Сам почиваю необхідність написати про перекладницьку майстерність, але більшим часом ніяк не можу цього зробити.

Ваші спроби перекладів показують, що Ви можете працювати в цій галузі. До речі — Гейне Ви перекладали з російського перекладу? Загалом кажучи, цього не варто робити, хоч ми довго ще будемо вдаватись до підрядкових перекладів (прозових).

У поезії «Віра» є дуже невдалий вираз — «Від дивування розкривши рот». Це ж зовсім не на місці!

Спасибі за привітання. Бажаю успіхів.

З прив[ітом]

M. Рильський

25.III 1953

401. ДО М. М. ЗОЛОТАРЕНКА

25 березня 1953 р. Київ

Дорогий Миколо!

Ви пишете: «Якщо маєте час, прогляньте мої вірші і, по змозі, зробіть коротенький аналіз». Я проглянув — але то-то й біда, що для аналізу зовсім не маю часу.

Скажу коротко: мені здається, що у Вас є здатність до писання.

Зауважу разом з тим: у мене враження, що Ви пишете дуже похапливо, через те у Вас трапляються неочайні

рими (шу, приміром «жагуче — в очі», «стену — голубу»), тяжкі до вимови збіги звуків, невдалі звороти («щось на серці від книжок лишається печать» — вірш «Дідусь в бібліотеці»).

Помилковим мені здається, що Ви описуєте як позитивне явище відмову дідуся читати «Кареніну» (якщо він уже читав її, то так треба було й сказати!) і — настімість — прохання дати щось про фізкультуру... Це сказане для жарту, але жарт — непродуманий.

Розвивайте в собі ту спостережливість, увагу до життя, які, по-моєму, у Вас є. Прагніть до більшої оригінальності в образах, епітетах, римах і т. ін.

Варто б Вам, можливо, зв'язатись із «Кабінетом молодого автора» (Київ, Ворошилова, 3) чи з об'єднанням літературної молоді (при журналі «Дніпро», скажімо).

Бажаю щастя!

M. Рильський

25.III 1953

402. ДО М. Д. КЛИМЕНКА

25 березня 1953 р. Київ

Дорогий Михайле!
Привіт!

З останніх Вами надісланих віршів мені сподобався «Дощ».

Помічаю в Вашому листі зростання самокритичності. Думаю, отже, що Ви вже й без моого «посередництва» можете зв'яzuватись із журналами. Посилайте те, що вважаєте найкращим. Не пишіть багато (в ущерб якості).

Бажаю щастя.

M. Рильський

25.III 53

403. ДО І. І. ПУЧКА

12 червня 1953 р. Київ

Шановний тов. Пучко!

Ви не помилляєтесь, коли кажете, що в справі перекладу для мене важлива річ — не прізвище автора, а якість перекладу.

Про мое ставлення до Вас як до перекладача Ви знаєте, бо пересвідчились на фактах.

Замовлення «Скупого рицаря»¹ «З-ї особі» сталося, справді, помимо моєї волі і без моого відому.

Ознайомившись із перекладом «З-ї особи», тобто А. Малишка, я, проте, віддав цьому перекладові перевагу² як поетичнішому (а не з персональних міркувань).

Продовжує вважати Ваш переклад «Рицаря» цілком літературним і кращим за переклад Первомайського.

З пошаною

M. Рильський

12.VI 1953

404. ДО М. І. РИЛЬСЬКОЇ-МАРТИНЮК

26 червня 1953 р. Київ

Дорога Марусю!

Дуже я радий, що Ти влаштувалась на відпочинок і лікування, хоч і не там, де мріяла. Ворзель — хороша місцевість, школа тільки, що річки там нема. Сподіваюсь, що Ти звикла і перестала скучати. Богдан ще не женився, але університет уже скінчив. В Романівці ми будемо після Твого туди приїзду, тобто після 11 липня. Цілую сердечно. Всі Тобі кланяються, Кат[ерина] Мик[олаївна] особливо.

Дядько Максим

26/VI 1953

405. ДО П. Г. ТИЧИНИ

19 серпня 1953 р. Київ

Дорогий Павле Григоровичу!

Пересилаю Вам, за проśбою автора, ці вірші. Може, Вам цікаво буде поглянути в вільну годину. Адрес автора: Житомирська обл[аст], Житомирський район, с. Левків, Мих[айлло] Клименко.

Сердечний привіт Вам і Лідії Петрівні.

Ваш *M. Рильський*

19/VIII 53

406. ДО Д. М. ПРИКОРДОННОГО

19 серпня 1953 р. Київ

Дорогий Дмитре Максимовичу!

Пишу Вам з трохи несподіваної причини. У цього-днішньому номері «Р[адянської] Укр[аїни]» надрукована

стаття А. Я. Штогаренка¹ «В народній Польщі». Стаття написана, розуміється, з любов'ю і пошаною до польського народу, але є в ній один, я сказав би, недогляд. У 3-му абзаці останнього стовпця Адама Міцкевича названо «видатним польським письменником». Польські кола можуть образитися, як, природно, образились би ми, коли б поляки назвали нашого Шевченка тільки видатним, як образились би росіяни, коли б хтось назвав тільки видатним Пушкіна. Міцкевич — великий у ряду великих поетів світу, поряд з Пушкіним, Шевченком, Гюго, Гете, Байроном, Руставелі² і т. д. Це — національний геній Польщі.

Звичайно, тут уже нічого не вдіш. Але пробачте за пораду, Дмитре Максимовичу, добре було б, коли б «Радянська Україна» десь на своїх шпальтах знайшла місце хоч би для невеликої замітки, пов'язаної з іменем Міцкевича — ну, хоч би для рецензії на книжку Г. Вервеса «Адам Міцкевич в українській літературі»³ (яка, до речі, недавно дістала схвальну оцінку в «Літературній газеті»⁴) чи для якоїсь інформації про те, що Україна готується відзначити в 1955 році сторіччя з дня смерті великого польського поета (Держлітвидав проектує видати⁵ три- чи чотиритомне видання його творів). Словом, це якось треба б загладити. Я думаю, Ви погодитесь зо мною, що це — не дрібниця.

Ваш М. Рильський

19/VIII 1953

407. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

10 вересня 1953 р. Рокитне

Дорога Катюсю!

Мандрівка наша¹, досить інтересна, підходить до кінця. Знаходимось зараз у м. Рокитне Ровенської області. Звідси рушаємо на Житомир, думаємо зайхати в Романівку, не пізніше як 13-го хочемо бути в Києві. Про наши враження, про меню обідів, які готове Коля на свіжому повітрі, про зустріч і т. і[н]., розкажу, як приду. Цілую тебе міцно.

Максим

Привіт Марії Яковлевні, Ваг[ану] Олекс[андровичу].
Галі, всім.

10 січня 1953

408. ДО Л. В. НИКУЛИНА

28 *августа* 1953 р. *Київ*

Дорогой Лев Вениаминович!

Большое Вам спасибо за книгу¹. Она волнует и радует. Ваша мысль продолжить «русско-польскую линию»² кажется мне очень удачной. Это такая интересная и так мало разработанная тема! Желаю Вам в этом отношении, говоря по-охотничьи, ни пуху ни пера.

Ваш *М. Рыльский*

28/IX 1953

409. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

17 *листопада* 1953 р. *Київ*

Дорогой Александр Иванович!

Не имею, к сожалению, возможности быть на совещании. Бегло просмотрел первые две папки «очерка»¹. Позволил себе сделать карандашные заметки на полях.

Для удобства выписал номера страниц, к которым есть у меня замечания, на отдельном листе, каковой и прилагаю² (там же и несколько общих соображений).

Сердечный привет

M. Рыльский

17/XI 1953

410. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

24 *листопада* 1953 р. *Київ*

Дорогой Александр Иванович!

С большим любопытством прочел Вашу статью о стихах [отворении] «Я помню чудное мгновенье»¹. Спасибо. Статья эта, по-видимому, часть цикла² подобного рода этюдов. Доброе дело замыслили!

Мне кажется убедительным, что стихотворение посвящено не Аине Петровне³, хотя она и была «миленькая вещь»⁴ (кажется, в одном из писем П[ушкин] именно так ее называет) и хотя я обиделся, будучи в Лубенском краеведческом музее⁵, что там нет даже портрета Керн...

Однако, мне кажется, что нельзя категорически сказать, будто это — не любовное стихотворение. Я думаю — любовное (слишком уж земным, «нежуковским» человеком был П[ушкин!]), но, разумеется, «сублимированное»⁶.

Еще, Александр Иванович. В цитате из стихотв. «К Овидию» у Вас: «Суровый славяниш, я слез не проливал, (Не понимаю их). Вероятно это педосмотр (опечатка)⁷. В десятитомнике Пушкинского Дома, в трехтомнике «Библиот[еки] поэта», у Венгерова (Брокг[ауз] и Ефр[он] — «...и о понимаю их». И это, конечно, гораздо более по-пушкински... Впрочем, повторяю, это, по-видимому, опечатка. Еще раз благодарю за наслаждение, доставленное Вашей изящной статьей.

Сердечный привет Вам, Марии Ростиславовне и всей родине.

Ваш *М. Рыльский*

24/XI 1953

411. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

24 листопада 1953 р. Київ

Дорогой Борис Александрович!

Меа culpa, шеа тахіма culpa ... Я, действительно, давненько к Вам не писал, изнемогая под кучей творческих, полутворческих и совсем не творческих, однако же нужных (а иногда и вовсе не нужных) дел... Но — повинную голову топор не сечет... Надеялся, кроме того, свидеться с Вами в Киеве... Я, по-видимому, буду в Москве в январе, когда, по словам Бажана, будет в Союзе «разговор по душам» о поэзии¹. Удастся ли поговорить по душам в Союзе (предполагается и мое выступление)² — не знаю, но с друзьями, с Вами — есть о чем поговорить...

Насчет Луговского (его участия в переводах для «Союза[етского] пис[ателя]»³, конечно же, не возражаю. Хотя мне казалось, что Железнов перевел «Миргор[одские] записи» не так плохо⁴ (за исключением Iapsusов, которые я успел устранить еще в рукописи), но — Вам виднее. К тому же участие Луговского мне будет просто приятно. Он, кстати, любитель пятистопного ямба, которым написаны «Записи». Правда, иногда он, как это бывало (раз-два...), даже с Пушкиным, сбивается на шестистопный... Ну, да у такого бдительного редактора, как Вы, это не пройдет...

Через несколько дней Ваг[ан] Ал[ександрович] будет в Москве с материалами для однотомника⁵ (или двухтомника, черт возьми!), «подкину» через него и немножко лирики для «Союза[етского] писателя».

Почти весь V том М[ицкеви]ча⁶ (верстку) прочел.
Незадачливое, ей-богу, издание — а ведь какое большое
дело!

От нашего пленума⁷ не жду чего-либо интересного.
Вообще хотелось бы работать в литературе, а не говорить
о литературе.

Ек[атерина] Ник[олаевна] и «вся фирма» — кланя-
ются. Я — целую. Сердечный привет Георгию Алексе-
евичу.

Ваш M. Рильский

24/XI 1953

412. ДО Е. К. І О. Й. ДЕЙЧІВ

30 листопада 1953 р. Київ

Дорогие друзья!

Увы! Я тоже слегка гриппую. Думаю, однако, что
усиленным комбинированным лечением преодолею бо-
лезнь, находящуюся в зачаточном состоянии.

Сижу над «Божественной комедией». Приходится мно-
гое делать заново. Думаю, что старик Карманский не бу-
дет в обиде, во всяком случае его фамилию я оставляю.

Мануарцы¹ приветствуют громкими восклицаниями.

Ваш M. R.

30/XI 1953

1954

413. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

6 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Дорога Катруся!

Влаштувався добре¹. Живемо в одному невеличкому
будинку разом з О. В. Борецьким, серед засніженого лі-
су і саду. Тихо, гарно. Годують хороше, носять сюди їсти,
ставляться дбайливо.

Була трошки підскочила у мене температура (легень-
кий грипок), але лікар приймає екстренні заходи, і це за
деньок зовсім мине.

Прописано мені хвойні ванни, побільше дихати сві-
жим повітрям. Це — якраз те, чого мені треба.

Словом, все буде гаразд. Дуже прошу Тебе, Катюся,
перш за все берегти здоров'я. Я, наприклад, на Твоєму

місці подумав бы, чи варто сьогодні їхати до Євгенії Михайлівни². Ти ж у мене моя сивецька голубка!

Якщо дозволить лікар, то після завтра приду, бо повинен бути па дисертації. А взагалі говоріть усім, що я нікуди не виїжджаю і нікого тут не приймаю. Хай уявляють, що я в Сочі чи в Гаграх!

Велике Тобі спасибі за мандарини та яблука. «Дітям» пиши окремо. Привіт Марії Яковлевні і всім домочадцям.

Мідно цілую.

Твій *M. Рильський*

6/1 1954

414. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

11 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Дорога Катрусю!

З вдячністю і радістю згадую Твій візит до мене.

Тут у нас таки чудесно. Я одужав, багато гуляю, добре їм, знаменито сплю. І працюю непогано.

Як ви там живете? Гуляєте? Сьогодні, наприклад, така м'яка погода, що я на Твоєму місці доконче гуляв би — обережно, звичайно.

Як мої капловухі друзі — Лемі й Рекс? Чи відбувся вже їх шлюб, і хто записаний свідками?

Поки що сиджу тут уперто, але як-небудь, очевидно, таки загляну (тайно) в Голосіїв.

Пиши, Катусю! Цілую Тебе мідно. Марії Яковлевні сердечний привіт. Усім привіт

Твій *Максим*

11/1 1954

415. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

14 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Мила Катрусю!

Цілую Тебе мідно-премідно. Почуваю себе чудесне. Оглядав мене професор Міхньов¹, залишився задоволений, прописав мені вуглекислі ванни. Першу ванну я вже прийняв.

Як там у Вас? Мерзнете? Чи Іван Яковлевич² як «системник» на висоті!

Дуже радий, що Ваган Олександрович поповнив запаси наливів. Бо зима таки серйозна!

Ще раз цілую «в сахарные уста». Сердечний привіт Марії Яковлевні.

А шлюб між Рексом і Лемі так і не відбувся? Очевидно, Лемі «не в порі», як кажуть мисливці. Скажи їм, канальям, що я їх гладжу.

Привіт усім.

Твій *M. Рильський*

14/1 1954

416. ДО ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
АН УРСР

15 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Незабаром пришлю зауваження з приводу макета «Історії» укр [айнської] літ [ерату]ри (I т.)¹.

Тим часом звертаю увагу на кричущу помилку, що знайшов я на 160-й стор [инці] макета: сказано, ніби лібретто для «Енеїди»² Лисенка написав М. Л. Кропивницький. Насправді написав його М. К. Садовський!

M. Рильський

417. ДО Б. О. ТУРГАНОВА

20 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Дорогий Борис Александрович!

Во-первых — с праздничными Вас днями, с трехсотлетием нашей (не нашей с Вами персонально — она несколько моложе, хотя тоже имеет солидную давность) дружбы¹.

Во-вторых — перечитывая перевод цикла «Над Днепром», сделанный Горностаевым², должен сказать следующее. Я перевод этот в свое время «благословил» (авторизовал), но теперь, читая его в «Октябре»³, с горестным удивлением заметил, что в нем просто опущено несколько строк⁴, которые я считаю важными.

Очень прошу Вас, дорогой Б [орис] А [лександрович], как редактора обратить на это — если не поздно! — внимание⁵. Боюсь, что поздно...

Крепко обнимаю Вас. Привет Ирине Петровне⁶. Поклон Вам обоим от Александра Васильевича⁷.

Ваш *M. Рильский*

«Еще кланяюсь» Георгию Алексеевичу⁸, Дейчам и всем друзьям.

20/1 1954

418. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ

23 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Дорога Катрусю!

Все йде добре, «чого і вам бажаю». Здоров'я, апетит і т. п.— усе в порядку. Якщо завтра пойдемо на полювання, то ввечері заглянемо до Тебе. Я говорив по телефону з Богданом, він мас завтра приїхати до голосіївського котеджу.

Цілую міцно.

Привіт Марії Яковлевні і всім чадам і домочадцям. Вухатих і патлатих чотириногих друзів погладь від моого імені.

Скоро знову заживемо разом.

Твій Максим

23/1 1954

419. ДО М. А. СТАДНИЦЬКОІ

26 січня 1954 р. Київ

Шановна Марфо Антонівна!

Спасибі за добре слово про «Тадеуша»¹, про мою роботу. Спасибі ї за В[ашу] поезію для дітей, можливо, вдастесь примістити її (в укр[айнському] перекладі) в одному з наших дитяч[их] журналів.

З пошаною М. Рильський

26/1 1954

420. ДО М. І. РИЛЬСЬКОІ-МАРТИНЮК

10 березня 1954 р. Київ

Дорога Марсю!

Вийшло справді нескладно і неладно, і я почуваю себе винним перед романчанами. Справа в тому, що того дня, коли я їхав із Житомира до Романівки¹, то не зміг добраться машиною до Попельні — через снігові перемети. А того ж самого дня я повинен був устигнути на вечір до Києва, щоб приготувати (за 1½ дні!), за дорученням Спілки письменників і ЦК, велику доповідь і поїхати з нею в Москву на пленум Спілки². Отже, залишився я ніяк не міг, хоч і знов, яке хвилювання було в Романівці. Після того поїхав до Москви, де й виступив з доповіддю. А повернувшись — і захворів, зліг. Сподіваюсь,

що ненадовго, але вже до дня виборів, очевидна річ, не зможу приїхати до Романівки. Серце «підкачало». До речі (власне, зовсім не до речі), захворів — ще в Москві, а вірніше, ще в Житомирі — і Ваган Олександрович.

Сподіваюсь таки побувати в Романівці не в так далекому часі, але, на жаль, після виборів. Передай від мене вибачення сільському та колгоспному керівництву, Івану Івановичу³ та всім мтесівцям, друзям, сусідам, родичам. Надіюсь 20-го березня⁴ побачити Тебе у себе. Дуже й дуже жаль, що так воно все вийшло!

Цілуу Тебе міцно.

Дядько Максим

Катерина Миколаївна і всі кланяються.

M. P.

10/III 1954

421. ДО В. В. ЗУБАРЯ

12 березня 1954 р. Київ

Дорогий Вікторе!

Щиро кажучи, мені здається, що Ви переживаєте пе-
ріод учеництва (зокрема у раннього П. Тичини). Учени-
цтво чи учнівство — етап, через який проходять усі поети.
Цілком природна річ. Учитись не тільки можна, але й треба. Проте колись настає час — і поет знаходить свій
голос. У Вас цей час, мені здається, ще не настав. Поду-
мав я, подумав — і вирішив не посыпати до тов. Підсухи
отих кілька поезій, що Ви прислали. У Вас є, мені здає-
ться, певні здібності (розміру їх поки що не можу визна-
ти), є відчуття форми, але цього ще — мало.

Вкажу на деякі окремі огріхи.

1. Сонце - в і троєння.

....«кохання я д». Я не чіплюсь до слова «яд», хоч «отрута» і більше вживале. Але: чому яд, коли вірш в основі — світлий? (Правда, й далі йде мова про «гіркі принади».) Такими речами грішив і я. Я й тепер не за «барабаний» мажор, а за складність життя, отже, й поезії (при простоті форми). В усякому разі читач — і особливо критик — міг би побачити тут присмак дека-
дентщини.

2. «Мене ти довго ждала».

Вірш взагалі — слабенький. «Полихання» — сумнівне в укр[айнській] мові слово. «Вуста пурпuroві», «жагучі очі»... Ох, скільки ми вже такого понаписували!

3. За чорними тернами».

Не варто римувати «короні» і «крони», це — те саме, тільки одне взяте з лат[инської] мови, друге — з німецьк[ої] — і вживаються у нас — перше в значенні «корони», «вінця», а друге — в значенні гіллястої частини дерева. Вірш не дуже ясний... «Берези — немов виноградные кисти?» Не розумію. «Березы, словно виноградные кисти».

4. «Буря».

У вірші є непогані образи («смертельно біла шабля блискавиці», напр[иклад], є настрій. «Буревія» — це що у Вас? Слово жіночого роду? Я знаю тільки — «буревій», чоловіч[ого]. Загалом — вірш мені подобається, але не думаю, щоб його надрукували. Бо не зовсім зрозуміло: чи ви просто описуєте конкретну бурю, чи це — символ. Якщо символ, то — чого?

5. «Усякі зорі яловив».

Що означає «давеніть ясіння»? Чи, може, я невірно прочитав це слово?

Вірш також туманнюватий.

Ну, і т. д...

«Осінь» мені сподобалась.

Слова «холми! («Вечірнє»), здається, по-укр[айинськи] нема. Горби, пагорби.

А писати Вам — варто. Учитись, дивитись, жити, працювати — і рости.

Бажаю щастя!

M. Рильський

12.III 1954

422. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

18 березня 1954 р. Київ

Дорогий Богдане!

Сподіваюсь, що до кінця тижня більш-менш «зведусь на ноги». Але ясно, що святкування моєї «річниці» на деякий час відкладається. Дуже пропу Тебе і всіх вас по можливості широко сповістити про це знайомих,— Рябових¹, Жданова, Копиленків² і т. д.

Ясна річ, що про день «святкування» сповістимо окремо.

Цілую Тебе і всіх.

Tato.

18/III 1954

20 березня 1954 р. Київ

Борис Александрович, дорогой!

Спасибо за сердечную телеграмму. Мой сегодняшний «праздник» (по традиции отмечаю его 20-го, хоть надо бы 19-го... впрочем, «отмечать» буду позже) совпал с решительным поворотом к выздоровлению и с чудесной погодой: солнце, синь, предвесенние трудновыразимые тона в лесу... Жаль, что эти тона я могу наблюдать только сквозь оконные стекла. (Старина Ваган¹ тоже «привожден», к сожалению, не к «трактирной стойке»², а к постели: плеврит — кажется, уже закончившийся — и почки, в которых «не счесть алмазов»³).

Прочитал я статью Машинского⁴. Не будем спорить: кое-что этот Машинский знает, кое-какие указания справедливы. Но тенденциозность статьи грубо выpiresает наружу. Да, есть отдельные срывы и у Тургanova, и у Ушакова, как есть они, безусловно, и у хвалимых автором статьи Суркова⁵, Антокольского, Твардовского и т. д. (думаю, что в не меньшем количестве). Но кто осуществил в сю работу по организации многотомников Шевченко и Франко? Кто приводил в христианский вид многие строчки в переводах названных и не названных высококвалифицированных переводчиков, исправляя подчас элементарные ошибки? Почему о редколлегиях однотомников говорится, «не называя фамилий»? Да и все ли так плохо у Тургanova и Ушакова в их переводах? И почему действительно хорошие переводы Длигача⁶ и Державина («Беркут») вызвали у тов. Машинского ничем не мотивированное неодобрение? Почему ни слова, кажется, не сказано о таком взыскательном переводчике, как Карабан.

Подобного рода соображения я высказал в письме к Александру Иосифовичу⁷, попросив при этом довести об этом до сведения Алекс [андры] Петр [овны] и Анат [олия] Конст [антиновича]⁸. Не находите ли Вы, что обо всем этом надо бы написать Николаю Семеновичу⁹? Напишите об этом немедленно.

А вообще — «бог не выдаст», и следует в работе помнить мудрое изречение украинского народа: «А ти, Марку, грай!»

Ал [ександре] Петр [овне] я дал телеграмму, что редколлегия «Кобзаря» решила дать Ваших «Гайдамаков»¹⁰.

Очень будет хорошо, если Вы их еще просмотрите — лучшее ведь не враг хорошего, а друг...

Целую Вас в уста, а Ирину Петровну в ручки. Все кланяются.

Ваш М. Рыльский

20/III 1954

424. ДО М. В. ІСАКОВСЬКОГО

27 квітня 1954 р. Москва

Дорогой Михаил Васильевич!

Помня наши добрососедские творческие отношения, я надеюсь, что Вы не посветуете на меня за те несколько замечаний, которые я позволил себе сделать на полях Вашего перевода шевченковской «Причиной»¹. В частности, очень хотелось бы, чтобы в переводе была сохранена обязательная у Шевченко цenzура (эти места я отметил). Буду очень рад, если мои замечания Вам пригодятся.

С любовью

М. Рыльский

27/IV 1954

425. ДО М. П. ПОЛОТАЯ

30 квітня 1954 р. Київ

Дорогий Михайле Панасовичу!

Повертаю Вам збірник¹ із своїми зауваженнями на полях, прошу до них пильно приглянутись і відповідно привести збірку до ладу. Орфографічні помилки я спочатку правив, а потім покинув — очевидно. Ви це зробите ї самі. Пропоную варіанти тих місць, які я вважаю певдальми в ідейно-художньому відношенні.

Щодо статті «Від редакторів», то я напишу її, коли Ви остаточно підготуєте.

Пересилаю Вам листа тов. Корніенка² — я не знаю, чому він звертається до мене. Пісня «Навіки в Москвою» є в В[ашій] збірці, і прошу безпосередньо передати її в редакцію журналу. Про ставлення до В[ашої] капелі³ я близьчим часом говоритиму в відповідних інстанціях.

М. Рильський

30.IV 1954

4 *чевеня 1954 р. Пуща-Водица***Друже мой!**

Что ж это Вы вздумали хворать? Положительно нехорошо, особенно в такое пленительное время года! Надеюсь, что Вы, при помощи мудрых склифосовских врачей¹, скоро ликвидируете эту хворь...

А я вот снова в нашей Пуще² («без отрыва от производства», т. е. с наездами в институт и, конечно, с литературной работой. Затеял, кстати, перевод «Валленрода»³!). Здесь прелестно. Вчера утром после ночной грозы открыл окно, выходящее к лесу. (Живу, конечно, все в том же «нашем» домике.) Боже, какой хор! Бесчисленное количество горлиц (которых таганрожец Чехов⁴ упорно называл «брицдами»), соловьи (правда, находящиеся уже в состоянии упадка), иволги, кукушки, дрозды, дятлы, какие-то безвестные, но чудесные пичужки... Словом, красота неописуемая. А днем имел удовольствие наблюдать с веранды любовь двух горлиц, которой они предавались на суку недалеко растущего дуба с восхитительным бесстыдством. Хорошо!

Вчера вечером были у меня Мамыкин (Ваг[ан] Ал[ександрович], Богдан и Нагнибеда. Ваг[ан] Ал[ександрович] привез мне несколько экземпляров «Воли народа»⁵, отзыв о которой (совокупно с новой книгой Тычины, что довольно трогательно) Ашота Граши⁶ в «Труде» я уже читал — как и Вы, полагаю. Здорово получается: книга в русских переводах об украинско-русской дружбе, рецепция на нее — в русской газете — написана азербайджанским армянином⁷!

«Любовь» я решил не давать⁸ (в гослитовскую книгу). Переделывать не стоит, т[ак] к[ак] пришлось бы выбросить то, что мне в поэме всего дороже — и что бранил нынешний председатель Союза, Микола Платонович (известный ревнитель морали и censor тогдашних [охранеций морали])*. А оставить как есть — прозвучало бы как вызов. Вряд ли это желательно. Да и поадно уже, вероятно.

Пописываю кое-что, но мало. Надеюсь, что здесь... Впрочем, «ничего, ничего, молчание», как сказал незабвенный Поприцын⁹.

Ну, крепко обнимаю Вас. Поправляйтесь. Жду от Вас хоть бы нескольких слов. Почтительный привет Ирине

* (Как произносит генерал Гундаров).

Михайлівне¹⁰. Пишу на В{аш] обычний адрес — полагаю,
Вам доставят. А м{ожет} б{ыть}, Вы уже дома?

Ваш М. Рильський

4/VI 1954

427. ДО В. В. ЗУБАРЯ

9 червня 1954 р. Пуща-Водиця

Дорогий тов. Зубарев!¹

Я таки не зовсім згоден з Вашим товаришем², який
бачить у Вас готового поета з своїм почерком. Почерк не-
хай і свій, але ще не вироблений!

За чистоту мови Вам таки треба боротись. Я не про-
ти діалектизмів (зрозумілих із контексту) ладен при-
йняти і «лісіння»... Ale не можу прийняти явного русиз-
му «назойливий» і невірного наголосу «солідко» (солод-
ко!) («Хай ліс солодко пахне»).

У гонитві за свіжими епітетами Ви даєте такі непе-
реконливи «красивості», як «ювелірні хмари, ювелірний
схід». Це щось як погіршene видання Ігоря Северяніна³.

Ти в саду як сяйво,
Наче сонця дух.

Як би не розуміти слово *дух* — у звич[айному] його
значенні чи в спеціально українському (запах), об-
раз цей пічого мені не говорить.

Словом, Ви тільки ще виходите на дорогу і ча-
стенько збочуєте.

Хай щастити!

M. Рильський

9.VI 1954

428. ДО С. С. ГЕЙЧЕНКА

Друга половина червня 1954 р. Київ

Дорогий Семен Степанович!

Вы просили¹ прислати Вам текст моего стихотворения,
посвященного А. С. Пушкину — «Венок тебе сплетает
Украина»... на украинском языке. Исполняю Вашу прось-
бу! Перевод этого стихотворения, сделанный в 1949 году

Михаилом Матусовским², я считаю прекрасным, он полностью адекватен моему стилю. Посылаю Вам газету³ «Радянська Україна» с моими новыми стихами!

Дружеский привет и поклоны!

Ваш *M. Рильский*

429. ДО М. М. ГОРДІЙЧУКА

8 липня 1954 р. Київ

Дорогий Миколо Максимович!

Мені прислали людина, непричетна до літератури й музики, вірші поета-кобзаря, робітника заводу «Більшовик», Мусієнка Андрія Романовича. Вірші — так собі (таких, сказати по совісті, безліч), але до них є музика, автор їх співає. Варто було б поцікавитись, що воно за музика і що воно за кобзар. Отже — чи не викликати б т. Мусієнка та не послухати його?

Передаю Вам вірші його, там в кінці і адреса.

M. Рильський

8.VII 1954

430. ДО А. К. КОТОВА

14 липня 1954 р. Київ

Глубокоуважаемый Анатолий Константинович!

Судя по последним известиям, полученным мною из Москвы, редакция литературы народов Сов [етского] Союза в лице тов. Деева¹ по-прежнему не желает считаться с мнениями и постановлениями редколлегии «Кобзаря» Шевченко, т. е. меня, Дейча и Ушакова. При таком положении, будучи к тому же весьма загружен очень ответственной работой, я прошу Вас вывести меня из состава редколлегии (как «Кобзаря», так и предполагаемого пятитомника сочинений Шевченко).

Надеюсь, что это не отразится на добрых отношениях моих с Гослитиздатом и с Вами лично.

С искренним уважением и приветом.

M. Рильский

14.VII 1954

27 липня 1954 р. Київ

Дорогой Анатолий Константинович!

Письмо редакции литературы народов СССР, в котором редакция (тт. Бортник¹, Деев, Цынговатова²) идет на некоторые «уступки» редколлегии «Кобзаря», только укрепило меня в решении категорически отказаться от участия в редколлегии. По принципиальным вопросам я расхожусь с редакцией, в том числе и по вопросу о предпочтении, даваемом «известным», «крупным», «маститым» поэтам. Эти «маститые» зачастую в качестве переводчиков уступают переводчикам-профессионалам, «ремесленникам», как иногда их презрительно называют. Вообще погоня за «именами» — сомнительный принцип...

Что касается редактирования шевченковского пятитомника (совместно с тов. Казиным³, которого я искренне уважаю как поэта и знатока русского языка), то я никак не могу принять этого предложения: чрезвычайно загружен работой (перевод «Божественной комедии»⁴ на укр [аинский] язык, новые переводы из Мицкевича и редактирование мицкевичевского двухтомника⁵ на украинском же языке, директорство в Институте искусствоведения, фольклора и этнографии Акад[емии] наук УССР, наконец — собственные стихи). Полагаю, что для редактирования Шевченка, если уж необходим украинский поэт (опять-таки «маститый»), можно бы привлечь, скажем, П. Г. Тычину или Н. П. Бажана. Впрочем, это уже дело издательства.

С сердечным приветом

М. Рыльский

27.VI 1954

На днях высыпаю антологию украинской поэзии⁶ (дооктябрьск[ий] период), переработанную согласно советам Института литературы АН УССР и Союза писателей УССР. Подчеркиваю, что я только составитель. Ни за редактирование переводов, ни за примечания и т. п.— не берусь.

М. Р.

432. ДО О. Е. ЗАСЕНКА

6 серпня 1954 р. Київ

Дорогий Олексію Єлісеєвич!

По-перше — спасибі за матеріал для Антології. Думаю — знадобиться. По-друге — така справа. У видавництві АН УРСР давно вже лежить без руху цікава, грунтовна праця Є. О. Некадкевича¹ про Шевченка² — про роботу його над своїми творами, п[ід] з[аголовком] «Загострення зброй». Потребуються висновки Інституту літератури (так каже гол [овний] редактор в [идавницт]ва, це саме каже і тов. Єгорова). Варто, на мою гадку, дати рух цій справі. Робота справді інтересна й потрібна.

Ваш М. Рильський

6.VIII 1954

433. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ

11 серпня 1954 р. Київ

Дорогая Александра Петровна!

В 20-х числах отправляюсь (если судьба поуволит) в почти кругосветное автомобильное путешествие¹, одним из этапов которого, предполагается, будет Москва (главным образом — сельскохозяйственная выставка). Привезу антологию украинской поэзии с исправлениями, внесенными согласно советам Института укр [айнской] литературы и Союза писателей УССР. Надеюсь увидеться с Вами.

Молчание по поводу моего отказа (строго обдуманного мной) от редактирования Шевченко расцениваю как согласие издательства. Рад, хотя и удивлен такой формой выражения своих мыслей.

У нас тут хорошо. Посаженная Вами у нас на «вилле»² яблоня (помните?) чудесно растет и дает в этом году первый урожай. Я много работаю, чувствую, что пора отдохнуть. Надеюсь, что путешествие будет надлежащим отдыхом. До скорого свиданья!

С сердечным приветом

М. Рильский

11/VIII 1954

Все, начиная с Екатерины Николаевны и кончая маленьким Андрюшкой³ (Богдановичем), которого Вы еще не видели, кланяются.

М. Р.

434. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

16 серпня 1954 р. Москва

26/VIII 1954

Дорогая Катя!

Вчера были вместе с Тургановым на сельскохозяйственной выставке. Это потрясающе! Грандиозно! Всего, конечно, за день не осмотришь. Прекрасные цветы, мичуринский сад, цитрусовые, чудные лошади, в прудах замечательные коропа, которым публика бросает куски булки, и они набрасываются на нее, как волки. Изумительные фонтаны. При вечернем освещении они производят впечатление сказки. Завтра едем дальше, на юг. Вероятно, заедем в Ясную Поляну. Крепко целую. Привет Анне Кондратьевне¹, Жоржу, всем.

Твой Максим

435. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

28 серпня 1954 р. Ясна Поляна

28/VIII 1954

Дорогая Катя!

Пишу это из Ясной Поляны, где мы ночевали. Вчера осматривали усадьбу-музей Толстого¹. Видели обстановку дома Толстых, кабинет, письменный стол, где он написал большинство своих произведений. Ходили по парку и лесу, очень красивому, — много елей и берез. В этих местах гулял с палкой-стулом Лев Николаевич, ездил верхом, отдыхал. Ночевали мы у швейцара местного ресторана. Он в юные годы служил в усадьбе Толстых.

Твою телеграмму мы в Москве получили, обрадовались. Богданчик купил для Андрюши красное пальто с капюшоном. Сегодня едем дальше, в направлении Харькова.

Целую. Привет всем от всех

Максим

436. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

29 серпня 1954 р. Харків

Дорога Катруся!

По дорозі до Харькова побували в музеї Толстого — в Ясній Поляні — і в музеї Тургенєва¹ — в селі Спаське-Лутовиново. Багато вражень. Ми всі здорові. Сьогодні —

прибули в Харків і їдемо далі на південь. Погода непогана.

Цілую Тебе міцно, Богдан теж. Привіт Жоржеві, Льолі, Галі, Андрюші, Анні Кондратьєвні, всім.

Твій Максим

29/VIII 1954

437. ДО ОСТАПА ВИШНІ

31 серпня 1954 р. Ялта

Дорогий Павло Михайлович!

Привіт із Ялти від мандрівника в синю далечінь. Побував у Москві (с [ільсько] г [осподарська] виставка!!!), в Ясній Поляні, пробував ловити коропів на Курщині і т. д. Тепер — у Криму, наміряємось я, Богдан, Мамікояна, Коля на Кавказ.

Гіп-гіп — ура.

Привіт Варварі Олексіївні¹ і потомству.

M. Рильський

31/VIII 54

438. ДО Ю. К. СМОЛИЧА

1 вересня 1954 р. Крим. Нікітський ботанічний сад

Дорогий Юрію Корнійовичу!

Учора, обідаючи в Алупці зі своїми супутниками — Богданом, Ваганом Олександровичем, Ніколаєм Петромовичем,— я згадав, як у тій же Алупці кілька років тому ми з Вами¹, з Оленою Григорівною, з Петром Йосиповичем² ласували смаженими перепелицями. І мені захотілося написати Вам.

«Земля имеет форму шара», і по цьому «шару» ми собі й котимось машиною. Сільськогосподарська виставка в Москві спровокає на нас колosalне враження. Шкода, що там ми були тільки день. Одвідали Ясну Поляну. Ніколи не забуду надзвичайно простої могили Толстого. Я не уявляв навіть, що може бути така проста могила великої, шанованої всім світом людини. «Кучерская», куди вдосвіта чи вночі, осінньої глухої пори постукає у вікно змушенний Лев Миколайович, щоб в останнє вийхати з Ясної Поляни, так і стоїть мені в очах... Ночували ми там у Міхеєва Івана Федоровича, швейцара місцевого ресторану, що замолоду служив у Толстих... Все там овіяні пам'яттю Толстого, навіть книжка на столі у Міхеєва

ва — том щоденників (останнього часу) Толстого і Софії Андріївни.

Були в гостях і у Тургенєва, в Спаському-Лутовинові. Портрети жорстоких до нечуваного злочину предків-самодурів, тінисті, прекрасні алеї, улюблений дуб Тургенєва, ліс, де він стрівся з Бірюком, «Кобилий Верх», де Бірюк упіймав селянина, що «самовільно» рубав дерево... Гіркота і поезія «Записок охотника»... «Беседка Рудина»³...

Багато ще ми «городов посетили и обычаи видели»⁴. У Можайську, напр [иклад], у будній день, в понеділок, усе чоловіче населення п'яне, але надзвичайно добродушне; на Курцині дідок, що побачив наші рибальські певдачі, страшно запечалився, що «сегодня рыба не «ладит ся», і павіть радився з місцевим мельником, як би нам посодити: «ведь люди издалека приехали рыбку половить»... Були ми, розуміється, і в «лєпському городі», за висловом Віборного⁵, Харкові. Лепський, нічого сказати. Нікол [ай] Петрович, як прихильник промисловості й техніки, здається ладен віддати Харкову преферанс перед Києвом... У цьому лепському місті, коли ми милувались — досить стримано — «стеклянной струей», хтось украв з нашого автомобіля ковпачок. Очевидно, славні традиції раклів ще не перевелись...

І от ми в Криму. Живемо в Нікітському саду, в домі для црийджих. Тиша, зелень, небо, море, гори... Чудесно! А далі запланована подорож морем на Кавказ...

Міцно тисну руку. Ніжний привіт Олені Григорівні і друзям.

Ваш М. Рильський

1/IX 1954

Крим, Нікітський сад. Ага!
Пішов дрібний дощик. Славно так шумить...

439. ДО Е. К. ТА О. Й. ДЕЙЧІВ

4 вересня 1954 р. Ялта

Дорогие Евгения Кузьминична и Александр Иосифович!

На Ласточкином гнезде мы¹ не были, но ведем жизнь ласточек — не хуже, чем эти птицы в прелестном стихотворении Теофиля Готье²! Привет! Мы летим дальше.

М. Рильский

4/IX 1954

440. ДО О. І. КОПИЛЕНКА

6 вересня 1954 р. Борт теплохода «Победа»
по дорозі з Туапсе до Сочі

Привіт Олександру Івановичу, і Цілі Михайлівні¹, і філософи Любиму² від моря, гір, садів, перепелів, морських парків, дельфінів, чайок, бакланів, сонця, дощів, хмар, норців, шапликів, персиків — і від мандрівників Максима, Богдана, Вагана, Миколи —

M. P.

6/IX 54, теплохід «Победа», між Туапсе і Сочі.

441. ДО Г. І. РИЛЬСЬКОГО

6 вересня 1954 р.
Борт теплохода «Победа»
по дорозі з Туапсе до Сочі

6/IX 1954

Дорогий Жоржику!

Сердечний привіт з моря, між Туапсе і Сочі. Багато ми бачили цікавого, про що й сподіваюсь розповісти. Ніколай буде мальовничо розказувати про перепелів — їх під час перельоту на Ай-Петрі справді багато, б'ють по п'ятдесят і більше штук, це ми самі бачили. А морський йорш — це Тобі не річний! Бувають більше кіло! Ну, ціную Тебе, Льолью, Максюшу¹.

Мусейч

442. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

7 вересня 1954 р. Сухумі

Дорогая Катя!

На теплоходе «Победа» ми отримали телеграмму от Тебя, Гали и Андрюши, а в Сухумі, куди приехали сегодня, письмо от Тебя и Гали. Твоє письмо меня и Богдана очень порадовало. (А Галило — Богдана.)

Ехали ми из Сочи до Сухумі по очень живописной дороге,— горы, море, цветущие олеандры, пальмы, бананы... В Гудуатах не выдержали и покупались — море очень теплое, ласковое, только пахнет рыбой...

Сегодня были в обезьяньем питомнике. Занятно. Приеду — расскажу. Вообще есть что рассказать. Поездка протекает пока что очень хорошо. Целую Тебя, детей и внуков, привет всем.

Твой Максим

Погладь от моего имени собачек, Машку, Ваську и Тигрика. Леми и Рексу персональный привет.

Письма (авиапочтой) и телеграммы адресуйте в Тбилиси, главный почтамт.

M. P.

7/IX 1954

Уважаемая Анна Кондратьевна!
Шлю сердечный привет. Желаю всего хорошего.

M. Рыльский

443. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЙ

8 вересня 1954 р. Кутаїсі

Дорогая Катя!

Мы прибыли в Кутаиси, откуда будем ехать дальше, в направлении Тбилиси. В Тбилиси будем, очевидно, завтра. Дорога продолжает быть очень интересной. Видели чайные плантации и сбор чая. Несколько зеленых листков чая я везу. Сегодня утром завтракали в одном городке в шашлычной,— Николай попросил положить в подливу побольше перцу, и получился просто огонь...

Здесь, в Кутаиси, цветут розовым цветом какие-то деревья — не знаю, как они называются. Очень красиво. Ночью была гроза. После обильных дождей широко разились речки, которых здесь очень много, и наступила после жары сравнительная прохлада.

С морем мы расстались недавно, но уже надолго. Мужчины здесь ходят в теплых шапках и башлыках. В Сухуми мы видели женщин в резиновых ботах и калошах (без туфель). Такая мода, что ли?

Все мы четверо здоровы. Я лично (и Богдан, кажется, тоже) очень доволен поездкой.

Целую Тебя крепко, всем, всем привет. Рад, что Максюше понравилась школа и что у них установилась большая дружба с Андрюшой. (Об этом пишет Богдану Галя.)

Твой Максим

8/IX 1954

444. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

11 вересня 1954 р. Тбілісі

11/IX 1954

Дорогая Катя!

Вчера я и Богдан ужинали у Чиковани. Был знаменитый артист Хорава, еще кое-кто из друзей Чиковани. Ужин был, так сказать, в мою честь и в честь Украины. Был произнесен тост и за тебя, Чиковани и его жена, кроме того, просили тебе кланяться. Ваган Александрович был в это время у своих родственников. Коля отказался идти в гости, хотя Чиковани его усиленно приглашал. Днем ездили по городу, много интересного видели. Сегодня отправляемся в дальнейший путь — на Ереван.

Целую тебя крепко, Богдан тоже. Всем привет. Собачек и кошеч погладь.

Твой Максим

445. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

14 вересня 1954 р. Ереван

Дорогая Катя!

Мы уже третий день в Ереване, а от тебя я не имею вести. Почему Вы так скучны на телеграммы?

Вчера проводили время в Арагатской долине¹, недалеко от Арагата, пробовали ловить рыбу, охотились вместе со здешними охотниками на перепелов, жарили шашлык, наслаждались виноградом. Сегодня едем посмотреть окрестности города, завтра отправимся на озеро Севан, мимо которого в первый день проезжали. Послезавтра едем снова в Тбилиси, откуда, вероятно, Богдан поедет домой, так как ему скоро надо быть на работе. Так что письма (авиапочтой) или телеграмму направляйте на Тбилиси, главный почтamt, помня, что там мы пробудем совсем недолго — дня два, в крайнем случае три.

Завтра здесь предполагается мой литературный вечер².

Целую тебя, Катюся, крецко, всем привет.

Богдан целует тебя, Ваган Ал[ександрович] и Коля кланяются.

М. Рильский

14.IX 1954

446. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

17 вересня 1954 р. Тбілісі

Дорога Катруся!

Зараз ми їдемо па тбіліський аеродром проводжати Богдана. Скоро й ми рушимо в напрямку дому. Я вже скучив за тобою і за Вами всіма. Вчора я написав тобі ще з Єревана листа, де описую останні наші дні. Ти знаєш, Катя, я в дорозі поправився майже на півтора кіло! Почекуваю себе дуже добре.

Міцно цілую тебе, невісток, внуків, Жоржа, привіт усім.

Максим

17.IX 1954

447. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

25 вересня 1954 р. Київ

Шановний Петре Остапович!

Вернувшись з тривалої подорожі, прочитав Ваш твір — «Міцкевич у Веймарі»¹. Твір цей написано чистою мовою, хорошим п'ятистоповим ямбом, зацікавив мене і своїм змістом, свою ідеєю. Проте, здається мені, що дуже вже відступили Ви від історичної правди, дуже захопилися «домислом», вірніше — вимислом. Я не знаю, якими матеріалами Ви користувались. Оскільки мені відомо, фактично зустріч Міцкевича з Гете² була дуже не подібна до тієї, яку Ви маєте. Міцкевич сам відавався про неї іронічно. Перечитав я оце розділ книги Мечислава Яструна³ «Mickiewicz», присвячений веймарській зустрічі М[іцкеві] ча (та Одінця⁴) з Гете, і не побачив там ані натику на можливість такої розмови між двома поетами. Мені здається, що коли художник пише про історичних осіб та історичні факти, то він не повинен давати повну волю своїй фантазії. Ідея Вашого твору — дружба народів, провозвісниками якої були великі люди минулого, — дуже мені дорога. Але, як читач, я не вірю тому, що Ви пишете. Чи, може, в Вашому розпорядженні є матеріали⁵, які підпирають Ваше змалювання тої зустрічі?

Буду радий, коли Ви відповісте на цей лист.

З привітом *M. Рильський*

25 вересня 1954 р.

Р. С. Маленьке зауваження: Ваш етюд (дозволю собі так назвати) якось уривається, в ньому нема кінцівки.

M. P.

448. ДО В. В. ДАНИЛЕВСЬКОГО

29 серпня 1954 р. Київ

Дорогий Вікторе Васильовичу!

Приїхав до Києва після тривалої подорожі по країні (Білорусія, Москва, Крим, Кавказ...) і застав Вашого листа, датованого 24.VIII. А «Ломоносова» Вашого досі не одержав¹. Що воно таке?

Спасибі за пам'ять, за добре слова. Посилаю Вам свою збірку «Триста літ». Сподіваюсь, що Ви восени будете в Києві, отже, побачимося.

Задумана і вже почата виконана Вами робота⁹ — дуже потрібна і цікава, отже, бажаю успіху! Книжка, яку я посилаю Вам, присвячена тій же темі (тільки в поетичному оформленні...).

З сердечним привітом

M. Рильський

29/IX 1954
Київ, Сталінка, 751-ша Нова, № 13

449. ДО В. В. ДАНИЛЕВСЬКОГО

11 жовтня 1954 р. Київ

Дорогий Вікторе Васильовичу!

Сталося непорозуміння: «Ломоносов», виявляється, давно вже на моїй київській квартирі, тільки якось про це ніхто не знав і не казав мені. Сьогодні книжка у мене на столі (на «дачі»), я переглянув її, — бачу, що багато вона мені дасть нового й цікавого. Спасибі ще раз.

Ваш M. Рильський

11/X 1954

450. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

14 жовтня 1954 р. Київ

Шановний Петро Остаповичу!

Я цілком розумію право письменника, що змальовує історичні події та історичних осіб, на «ідеалізацію»¹.

Я тільки особисто якось віколи це можу вловити грань, за якою ця ідеалізація переходить у фальсифікацію. Тому сам по змозі і не берусь за такі теми. Мене, зновутаки особисто, «не влаштовує» той надмір думислу, який ми бачимо, скажімо у незакінченому творі П. Г. Тичини про Чернишевського і Шевченка². У всякому разі Dichtung* повинна бути така, щоб я повірив у її Wahrheit**, у те, що коли воно так і не було, то так могло бути.

А втім, Ви багато слушного в своєму листі кажете, і я ладен призначати, що Вашого «M[iцкеви]ча у Веймарі» варто опублікувати, особливо, коли Ви ще над ним працюєте. Справа не в «філістерстві» Гете, а власне в тім його крижанім олімпійстві, з верховин якого він багато чого просто не бачив круг себе. «Литовські пісні» на столі перед прийомом «співця Литви» — це може свідчити і про зацікавлення литовською народною творчістю, а може, й просто було розрахованим ефектом... Мені здається, що справі не пошкодило б, якби Ви трохи «приземлили» Гете, якби десь показали і замасковану або незамасковану його необізнаність із поезією слов'янських народів (до яких тут мимоволі потрапляє і народ литовський), із Пушкіним і т. д. Розмова заграла б правдо подібнішим фарбами...

Із Вашого листа не добачив я, чи знайомі Ви з книгою про Міцкевича, яку написав Мечислав Яструн («Mickiewicz», 1949). У мене випадково є два примірники цієї книги, і один я залибки вишилю Вам. Напишіть про це.

Ваш задум трилогії³ — дуже цікавий.

Як думаєте — краще публікувати I част[ину] — чи уже всі три? В усякому разі 1955 р. буде «міцкевічським»⁴, і я сподіваюсь, що ми десь надрукуємо приймні «M[iцкеви]ча у Вейм[арі]». Буду радий, коли мій лист Вам у чомусь поможет.

Ваш M. Рильський

14/X 1954

* Вимисел (нім.). — Ред.

** Правда, істина (нім.). — Ред.

18 октября 1954 г. Киев

Дорогой Борис Александрович!

Пеездка наша «по девяти республикам» (из них автономных три) была упоительна, хотя, быть может, мы захватили слишком большой маршрут. Подумать только — Киев — Орша — Москва — Симферополь — Ялта — море — Грузия — Армения — снова Грузия — Ростов — Харьков — Киев... А сколько пунктов не названо! Пять перевалов мы проехали, из них такие чудесные, как Сурамский и Семеновский, такой восхитительно страшный, как Крестовый... Сады, горы, колхозы — виноградарские, хлопководческие, чайные — море, нагая степь, воздушно-прелестный Аракат, почти у самого подножья которого в 10 километрах от границы, мы стреляли перепелов и жарили шашлык!.. А какие чудесные люди! У председателя одного армянского колхоза я среди книг увидел «Кобзарь» в переводе Гегама Сарьянна... А в музее Ованеса Туманяна, в Ереване, где восстановили точно ту обстановку, которая была в его тбилисской квартире, на столе в кабинете две любимые книги: Пушкин и Шевченко... Маленькие армянские ребяташки в колхозном детском саду очень охотно пели нам армянские песни и наперебой читали стихи...

Под Тбилиси видел я одного из хевсуротов, переселившихся или переселенных с гор и приобщавшихся к равнинной культуре. На углу его домика прибиты рога тура и горного козла. Он нас угостил сыром с лешенковидным хлебом и бузинной водкой, оделся по нашей просьбе в национальный костюм (есть что-то общее с гуцулами и татранскими поляками), показал старинный музыкальный инструмент — пайдур, рассказывал, что у них, хевсуротов, был обычай, чтобы женщины рожали в хлевах... Все это — от старины. Он говорил, что в горах его, неграмотного, но довольно бывалого [го], считали очень зорким человеком — «На самом деле — сказал он — я видел так только одним глазом. Здесь у меня открылись оба». Это уже от нового...

Многое я еще мог бы рассказать, отче Борисий. Да и расскажу при встрече, а также — стихами, которые по немногу пописываю... Даже в рифму.

Итак, Вы в Крыму. На нашем съезде¹, на который Вы по моим сведениям приглашены, будете?

Ваш франковский проспект² хорош, но, насколько знаю, Александр Иванович³ представил свой, более обширный. Ну, тут уже начинается компетенция изд[ательст]ва.

Крепко жму руку.

Ирине Петровне привет

М. Рыльский

18/X 1954

452. ДО О. И. ДЕЙЧА

19 жовтня 1954 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

О нашем стремительном путешествии я вам надеюсь рассказать при встрече. Хорошо было и интересно. Сейчас как-то глупо прихворнул — и не совсем болен, а температура днем подскакивает. Есть в «Братьях Карамазовых» такой врач¹, кажется Герценштубе, так он приводит в отчаяние пациентов: никогда ничего определенного не скажет... Вот и нынешние мои Герценштубе прописывают банки, пирамидон с кофеином и т. под., а в общем ничего определенного не говорят. «Гриппозное состояние» и т. под. Впрочем, чепуха, пройдет.

Польский театр² видел раз в натуре — «Муж и жена»³, якобы сатира па аристократов (ловко там мужчины опрокидывают женщин на диван, киевские цензоры вправе даже отворачиваются!) — и «Этель и Юлиус»⁴ да «Сида»⁵ в «парафразе» Выспянского по телевизору. Недурственно. Интересно бы сравнить польского Сида с французским. Надеюсь, что московские театралы или театроводы это сделали. Кстати: театралы у нас есть — а сохранилась ли порода театралов?

О Шевченке⁶. Александра Петровна⁷ заверяет, что редколлегия остается прежняя, что без нее все напутали, что Казина предлагали только в помощь нам, что ли, — предполагая, по-видимому, что в знании русского языка мы все трое швах. Впрочем, А [лександра] П [етровна] будет на съезде, уточним. Надеюсь — по некоторым дошедшим до меня полусведениям — что дипломат [ические] отношения у Вас с А [лександрий] П [етровной] наладились.

За Вашего] «Шевченка»⁸ — книгу — большое спасибо.

Крепко целую, Евгений Кузьминиче целую ручки.

Ваш М. Рильский

Е. Н. кланяется.

19/X 1954

453. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

25 жовтня 1954 р. Київ

Дорогий Петре Остаповичу!

Сьогодні посилаю Вам книгу Яструна. Варіант із Да-
відом здається мені надто штучним. Пробачте, що пишу
так коротко: дуже багато роботи.

З привітом

M. Рильський

25/X 1954

Вичитав в енциклопедії Брокгауза і Єфрона, в статті С. Венгерова¹ «Толстой», що Лев Миколайович стрі-
чався за кордоном з Лелевелем². Цікаво — чи нема
якихось матеріалів про їх зустріч чи зустрічі? Про вели-
кі симпатії до польських повстанців свідчить оповід [ап-
еля] Толстого «За чого?», написане 1906 р. Чи не в воно
якоюсь мірою пізнім відгуком на розмови (очевидно, такі
були) з Лелевелем? — Пишу Вам про це тому, що воно
«в плані» Ваших інтересів.

M. R.

454. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО

4 листопада 1954 р. Київ

Дорогой Александр Иванович!

Мне необычайно тяжело было и грустно не присутствовать на Вашем юбилее, не поздравить Вас от всей души. Заболел и не мог выехать из дома. Та скромная заметка о Вас¹, которая появилась в последнем номере «Літературной газеты», является лишь самым слабым отголоском той любви и того уважения, которые я питают к Вам.

Посылаю Вам свое «Выбране»².

Сердечный привет Марии Ростиславовне³ и Вашей молодежи.

Всегда Ваш M. Рильский.

4.XI 1954

455. ДО І. Ф. ЧУПРИНИ

1 грудня 1954 р. Київ

Дорогий дядюшка!

Не гнівайтесь, що так давно не писав Вам. Усе справи... Оде недавно був у Москві, готував свій виступ¹ на всесоюзному з'їзді письменників, який має бути 15-го грудня². А загалом дуже багато роботи і всякої мотації. Моя поїздка в Москву, в Крим, на Кавказ дала мені дуже багато вражень, про які розкажу Вам при особистій зустрічі. Деяць з цих вражень я відбив уже в віршах, надіюсь, що вони будуть надруковані. Дуже мене смутить Ваша недуга — грижа. Нічого не можу Вам порадити. Треба, щоб Ви приїхали в Київ, улаштуємо консультацію з лікарями. Найкраще буде Вам приїхати в січні. Коли надумастесь приїхати, то напишіть мені, я пошлю за Вами автомобіль.

Усі вітають Вас і Ваших, я сірдечно цілую.

Ваш Максим

1/XII 1954

1955

456. ДО К. М. СИМОНОВА

12 січня 1955 р. Київ

Дорогий Константин Михайлович!

Сердечное спасибо за книгу¹. Она очень порадовала меня.

Увы, пишу и о деле — но о хорошем, творческом деле. От имени редколлегии пятитомника Шевченко прошу Вас (об этом, помнится, уже был прелиминарный разговор²) перевести «Саул» и «Як ти, лілесю такою ж...»³. Нужны ли подстрочки? Если нужны, то мы Вам вышлем.

Всегда Ваш М. Рильский

12.1 1955

457. ДО І. І. СМІЛЯНСЬКОГО

12 січня 1955 р. Київ

Дорогий Леоніде Іванович!

Я недавно придбав книжку «Л. Н. Толстой в русской критике». Рік видання — 1949, вид[авницт]во — Гослитиздат. Зміст книжки:

В. И. Ленин о Толстом (ряд відомих статей).

Русские критики и писатели о Толстом

Н. Г. Чернышевский (ряд статей)

Д. И. Писарев (три статті)

П. В. Анненков¹.

Исторические и эстетические вопросы в романе
гр. Л. Н. Толстого «Война и мир».

М. И. Драгомиров²

«Война и мир» с военной точки зрения.

Н. К. Михайловский³ (две статті)

В. Г. Короленко (две статті)

Г. В. Плеханов⁴ (ряд статей)

М. Горький (две статті)

А. В. Луначарский⁵ (три статті).

От в яке оточення потрапив той⁶, кого Ви в своїй
«Червоній троянді»⁷ змалювали слабоумним алкоголіком!

З прив[ітом] М. Рильський

12.I 1955

P. S. До речі, автор вступної статті С. П. Бичков (покійний) написав у ній такі слова:

«Среди критической литературы о «Войне и мире» выделяются по глубине мысли статья известного военного деятеля и писателя генерала М. И. Драгомирова, объединенные общим названием: «Война и мир» с военной точки зрения».

Драгомиров в своей практической и теоретической деятельности следовал заветам великого Суворова⁸. Он отдал немало сил популяризации его гениальных идей, наследия суворовские принципы воспитания и обучения войск. Он несомненно воплощал наиболее прогрессивные традиции русской военной мысли. Это и позволило ему глубоко оценить военную часть «романа Толстого».

M. P.

458. ДО П. В. ЖУРА

13 січня 1955 р. Київ

Дорогий Петре Володимировичу!

Спасибі за «Звезду», за переклад¹ (я вже за нього дякував Вам у Москві). Здається мені тільки, що в останній строфі Ви не повністю передали мою думку², — думку, що при комунізмі поезія заграє на всіх людських струнах.

З сердечним привітом

M. Рильський

13.I 1955

Спасибі за В[аше] клопотання про мій двотомник³

M. P.

459. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

19 січня 1955 р. Київ

Шановний Петре Остаповичу!

Пишу Вам саме за два дні до ювілею Магомета¹, моого давнього друга. На ювілі я не зможу бути, па жаль, дозведеться обмежитись телеграфним привітанням. Щодо В[аших] нарисів про нього, то не знаю, в якому вони стані, але думаю, що варто буде їх видати окремою книжкою,— в цьому постараюсь Вам допомогти. І трилогію, і нарис, розуміється, охоче прочитаю.

З сердечн[им] привітом

M. Рильський

19/I 1955

460. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ

24 січня 1955 р. Київ

Дорогая Александра Петровна!

Еще раз выражают сожаление, что в последний мой приезд в Москву нам не удалось увидеться. Такая возможность скоро, вероятно, представится снова: упорно говорят о Сессии Верховного Совета в феврале.

Рад был слышать, что Вы сейчас находитесь в добром здравии.

Шевченковская редакция в полном составе работает над I и II томами пятитомника. Недавно, вернее — не так давно я обратился к В. В. Державину с письмом, где

просил ускорить правку «Сна»¹ («У всякої своя доля»). Ответа до сих пор не получено, и я сильно подозреваю, что Владимир Васильевич ничего не делает с переводом. На днях мы перечитали этот перевод. Конечно, он в своем «первоизданном» виде значительно уступает карабановскому². Очень прошу Вас, дорогая Александра Петровна, поговорить с Державиным и убедить его серьезно отнестись к нашим замечаниям по поводу его работы, иными словами — исправить ее. В противном случае мы, конечно, будем настаивать на помещении в пятитомнике перевода Карабана — тоже, разумеется, с необходимыми исправлениями.

Писал я также А. А. Суркову, который обещал перевести второй более совершенный вариант поэмы «Солдатов колодец»³,шедший у нас до сих пор в переводе Сологуба⁴ (тогда как первый, более слабый, вариант печатался в переводе Суркова), и К. М. Симонову, обещавшему перевести две небольшие вещи... Ответов нет. Опять-таки — просьба к Вам: поговорить с Симоновым и Сурковым. Буду очень благодарен, если Вы сообщите о результате переговоров...

А. А. Ахматовой⁵ посылаем подлинники и подстрочки трех стихотворений. (Она в бытность мою в Москве изъявила согласие кое-что перевести из Шевченко.)

Вышеславский⁶ успешно перевел заказанную ему «Марьяну черничу».

Надеемся сдать том вовремя.

Александр Иосифович⁷ энергично работает с А. И. Белецким над завершением статьи⁸.

Всегда Ваш М. Рыльский. Екатерина Николаевна, чады и домочадцы (к которым мыне принадлежат и Дейчи⁹) кланяются. M. P.

24/I 1955

Привет дорогому «новорожденному» Ивану Васильевичу⁹.

M. P.

461. ДО Н. І. ТИЩЕНКО

\

12 лютого 1955 р. Київ

Шановна Ніно Іванівна!

1) Про табакирку і табатирку (в «Пані Тадеуші») у рос[ійсько]-укр[аїнському] словнику Академії наук

УРСР (1948 р.) під табакерка, стойть: табакерка;
уст. табатирка.

Доведеться (з огляду на риму) залишити — табакирка.

2) холодник чи холодець?

Це різні речі. Холодець — це рос. холодное, студень, а холодник (польське chłodnik) — рос. окрошка (одно із значень — див. польсько-руssкий словарь под редакцией М. Ф. Розводовской и Б. Т. Мархлевской. М., 1941.

З привітом *M. Рильський*

12.II 1955

462. ДО Ю. С. МЕЙТУСА

18 лютого 1955 р. Київ

Дорогий Юлій Сергеевич!

Я обещал (тov. Пономаренко¹), что сдам 1-е действие² к 20/II. Сделал его вчера, прошу Вас просмотреть и, если можно, сообщить в театр, что обещание исполнено. Жду Ваших замечаний. 21-го буду на концерте Глиэр³ — может быть, встретимся?

Ваш *M. Рильский*

18.II 1955

463. ДО М. С. ЖИВОВА

26 лютого 1955 р. Київ

Дорогий Марк Семенович!

К сожалению, до сих пор не могу найти среди своих бумаг Ваших замечаний о «Валленроде». Если все же найду — пришлю.

Пока посылаю Вам несколько своих замечаний¹ по поводу того же асеевского перевода, сделанных мною по-путно, когда я переводил «Конрада» на укр[айинский] язык.

1) При всей романтической взволнованности поэмы, Мицкевич соблюдал в ней строгие рифмы. Этого отнюдь нельзя сказать о переводе. Примеры:

чудесной — песня

чистых — голосистых — неистов

народов — вайделотов (стр. 384) *

* Ссылаюсь всюду на 1-й том нашего пятитомника.

крестоносца -- вознесся (385)

стенах — пеньх (398)

сроки — недалеко (399)

мантий — братий

роста — оруженоносы (403)

раны — беспрально (405)

войделоты — походом (407)

были — могилы (407)

прикрасы — алмазы (408) **

Витольд — видеть (423). Такие вещи можно позволять себе в своих стихах, но не в переводе классика.

запасы — красться (426)

целью — зелень (431)

гидру — погибнув (!!) (437)

2) Немало в переводе мест петочных, зыбких, иногда просто затрудняющих понимание. Есть и неверная по смыслу передача подлинника.

Примеры:

А люди? Разбившись во вражеском
строе,
Литвина и прусса родство позабыли (стр. 384)

Что это означает — «разбившись во вражеском строев»?

Цвет орденского братства крестоносцев
Вслед за магистром двинулся в капеллу,
Чтобы к молитве преклониться слуху
(389)

Уж хотя бы «преклониться слухом», что тоже не блестяще!

Вверху окно решетки узкой щелью (391)

Непонятно.

...в бессонном пребывая бденьи (395)

Тавтология.

Лишь бы внимать бесконечно тебе бы (396)

Ну, тут все понятно, но зачем повторение бы?

В важнейших час из прочих

Народов управляющий судьбою... (401)

** Можно рифмовать прикрас — алмаз (а и с звучат одинаково), но никак не прикрасы и алмазы.

Это прозаическое и неточное «из прочих» взято только для сомнительной рифмы «прочих — отсрочек».

...чёрный крест в размеры роста (403)

Что это такое?

«Прославим бога!» — стол весь повторяет,
И край о край вино кипит и плещет
(403)

Что значит «кипеть и плескать» «край о край»?

Иные в чаще скрылись, за лесами... (?)
(405)

...Витольд в лице менялся
От звуков Вайделотова напева (406)

Он менялся в лице не от «звуков напева», а от слов (см. подлинник).

Второй абзац на 419 стр.— совершенно искажен смысл. *Дальше:*

Она идет с младенчества за нами,
Как тень врага, садится к изголовью
И на пиру садится за столами
(за несколькими сразу?)
Чтоб в хмель вина примешиваться кровью (419)

Второй абзац снизу на 427 стр.— неверно.

3) Бывают иногда ненужные «красивости», напр.:

И прынёт (солохей) в лес, чтобы издали летели
Его рулад торжественные трели (408)

4) Слышатся тяжелые звукосочетания, напр.:

мчится с ним к скалам (393)

5) Тяжеловат иногда и размер, напр.:

Но кратковременное это чувство
Не променяю я на многолюдство,
На жизни правильное течение (397)
Пробуждал в моем сердце неясные воспоминанья
(411)

Впрочем, о гекзаметре «Повести Вайделота» в передаче уважаемого Николая Николаевича я не буду говорить: во многих местах он слишком удаляется от того, что я

привык считать гектометром. Помнится, в свое время Н[иколай] Н[иколаевич] очень отстаивал свой перевод и довольно неблагосклонно относился к замечаниям. Вы мне сказали, М[арк] С[еменович], во время последнего нашего свиданья, что теперь оя согласен править перевод. Если так — да благословит его муз!

Крепко жму руку, жду вестей. Жду не без тревоги, так как работы у меня — чертова уйма.

Ваш *M. Рильский*

26/II 1955

464. ДО І. Ф. ЧУПРИНИ

15 березня 1955 р. Київ

Дорогий дядюшка!

Дуже радий був одержати звістку од Вас. Я хоч рідко Вам пишу, а часто згадую. Сподіваюсь і побачитись. Але на «сімейній раді» надумали ми, що тяжко буде з Вашим здоров'ям перенести «ювілейну суету»¹, отже, мабуть, на мої ювілейні дні Вам не варто приїздити. До речі, лікарі категорично заборонили Катерині Миколаївні брати будь-яку участь у «чествованиї». Сумно воно, та нічого не вдішш. Сподіваюсь через який час обов'язково приїхати до Вас у Фастів, отоді вже побалакаємо як слід. Міцно цілую Вас, дорогий дядюшка. Привіт Вашим. Усі кланяються.

Ваш *Максим*

15/III 1955

465. ДО О. М. РУМ'ЯНЦЕВА

25 березня 1955 р. Київ

Високошановний Олексію Матвійович!

До Вас, мабуть, звернуться представники нашого Інституту в справі організації Всесоюзної наради¹ про епос слов'янських народів, яка має відбутись у травні ц[ього] р[оку] в Києві. Ми всі надаємо цій нараді велике значення і з хвилюванням готовуємося до неї. Дуже прошу Вас, Олексію Матвійовичу, з ласкавою увагою поставитись до моїх товаришів, що звернуться до Вас із конкретними питаннями в цій справі.

З пошаною

M. Рильський

28.III 1955

466. ДО М. С. ЖИВОВА

1 квітня 1955 р. Київ

Дорогий Марк Семенович!

Пока мельком взглянул на Ваши замечания к асеевскому Валленроду. Они — иного и нельзя было ожидать — очень дельны. Настаиваю все же на уточнении хоть некоторых, совсем уже не мицкевических рифм. Подробнее напишу позже.

Для через два-три шлю статейку в «Славяне»¹ (на статью пять времени, да «Славяне» и не помещают больших статей), Вам вышлю копию.

С дружеским приветом

M. Рильский

1/IV 1955

467. ДО С. Г. МАР

1 квітня 1955 р. Київ

Дорогая Сусанна Георгиевна!

Могу предпослать своему кратенькому письму эпиграф из одного укр[аинского] поэта:

Не журись, дівчино, в тугу не вдавайся.

Полагаю, что Вы поняли это без перевода. Только что написал Александре Савельевне¹ письмо, в котор[ом] говорю, что уверен в исполнении нашего общего решения о напечатании в двухтомнике Вашего «Тадеуша»². Снабдил эти свои слова аргументацией, которая далеко не нова и которая сводится к требованиям справедливости и литературной целесообразности, подчеркнув, что Вы много и плодотворно поработали над переводом.

Спасибо за поздравление³, посланное, фигулярно говоря, сквозь слезы.

Я в своем решении (относительно Тадеуша) непреклонен.

Ваш *M. Рильский*

1/IV 1955

468. ДО Р. М. ЧУМАКА

25 квітня 1955 р. Київ

Дорогий Романе Мусійович!

Можна вважати, що підготовка двох томів Міцкевича¹ закінчена. Коректу «Тадеуша»² я прочитав, зробив

деякі досить істотні виправлення. Щодо І тому, то прошу залишити переклад «Редута Ордона»³, зроблений О. Новицьким (я чимало попрацював над ним і підписав до друку), а щоб представити (поряд із Старицьким і Копюбинським) Франка⁴, як перекладача Міцкевича,— дати його переклад балади «Ucieczka» («Втеча» чи, як пише Франко, «Втека»).

З привітом

M. Рильський

25/IV 1955

469. ДО С. В. ЧЕРВОНЕНКА

Початок травня 1955 р. Київ

Високошановний Степане Васильович!

Виїжджаючи до Москви на V Всесоюзну конференцію прихильників миру, я не зможу більшими днями бути у Вас особисто. Дуже прошу Вас допомогти нашему Інститутові в деяких питаннях, що стосуються Всесоюзної наради про героїчний епос східних слов'ян, яка має бути на початку червня ц[ього] р[оку] в Києві. Про ці питання докладно розповість Вам член оргкомітету наради Ф. І. Лавров¹.

З пошаною

M. Рильський

470. ДО О. І. БАНДУРИ

24 травня 1955 р. Київ

Київ, 24 травня 1955 р.

Дорогий Олександре Іларіоновичу

Рекомендую Вашій увазі М. М. Пінчевського¹, що дуже добре знає англійську мову і міг би придатись в [идавництву] як перекладач. Цю безперечно обдаровану людину можна використати — і як перекладача на укр[аїнську] мову, і як перекладача на російську (з англійської, чого В ам, очевидно, не треба, і з української, що, може, й буде в [идавництву] потрібне).— Сподіваюсь незабаром зустрітися з Вами, а то ми вже не бачилися майже ціле століття.

Ваш *M. Рильський*

1 *чера*ня 1955 р. *Київ*

Дорогая Сусанна Георгиевна!

Получил наконец Тадеуша — без всякого сопроводительного письма от издательства. Очевидно, тов. Песис¹ не читал (и не будет читать) перевода — и мне молчаливо предложено редактировать перевод самолично. Что ж, постараюсь... Жаль только, что так много времени упущено!

Посылаю I книгу со своими замечаниями. Прошу Вас отнести к ним со всем вниманием, помня, что:

- 1) это юбилейное, особенно ответственное издание²;
- 2) нас в этом деле должна интересовать муза Мицкевича, а не Муза Константиновна³ и Ваши с ней взаимоотношения;

3) погоня за блестящей рифмой, которая никогда не была самоцелью для М[ицкеви]ча, иногда уводит Вас от передачи содержания... — Еще раз вижу, что сплошь женская рифмовка — «роковая ошибка»... Но ничего уж не поделаешь!

Дорогая Сусанна Георгиевна! Поменьше вариантов! Останавливайтесь на лучших с а м и!

Ваш *M. Рыльский*

Перевод с замечаниями вышлю несколькими приемами, по две-три песни, чтобы Вы могли постепенно привить. *M. Р.*

1/VI 1955

I книгу посылаю в адрес Гослитиздата.
Ведь они же прислали мне перевод!

M. Р.

472. ДО О. Й. ДЕЙЧА

21 *чера*ня 1955 р. *Київ*

21.VI 1955

Дорогой Александр Иосифович!

Обед молчания нарушаю¹, тем более, что я такого обеда не давал.

Письма Ш[евченк]а² мы с Ушаковым пересмотрели в Одессе, куда я ездил как оппонент по диссертации о Стельмахе³, а Ушак с загадочной целью — кажется, для того, чтобы повидаться с престарелым дядюшкой Татьяны

Николаевны⁴. О престарелости этого почтенного мужа можно судить по тому, что он еще во время японской войны убежал из гимназии на фронт. Одесса нас приняла⁵ целосуточным дождем. Но одесситы — разумеется, лучшие люди в мире.

Лесю буду непременно читать⁶ в верстке, а письма Шевченка в ушаковских переводах тоже. Последние, впрочем, постараюсь прочесть в рукописи (очевидно, у Н[иколая] Н[иколаевича] есть же экземпляр кроме того, который он посыпает в изд[ательство]. «Не втну» — в письме, где говорится о переводах «Слова о полку Игореве»⁷ — не имеет ничего общего с «тму» и «мну». Ш[евченко] просто неодобрительно отзывается о переводах, считая, что они не передают подлинника.

Мы с Ушаковым решили не давать письма Ш[евченко] к брату, где он говорит о «черствой кацапской мове», а также писем, где Шевченко «лютует» по поводу Ликеры. Это одобряет даже Гудзий, яростно отстаивающий (вместе со мной, Белецким и С. И. Масловым) помещение этих писем в *академическом издании*.

В котором письме Шевченко, уподобляясь Бегичевой, непрестанно плакал, — не помню. Если письмо изъять только из-за этого — его не надо изымать. Но только ли?

Целую Вас, целую ручки Евгении Кузьминичне.
Екатерина Николаевна кланяется.

М. Рыльский

473. ДО К. Е. ВОРОШИЛОВА

Не пізніше червня 1955 р. Київ

Председателю Президиума
Верховного Совета СССР
Клименту Ефремовичу
Ворошилову

Глубокоуважаемый Климент Ефремович!

Зная Вашу любовь и чуткое внимание к искусству, в частности к искусству украинскому, позволяю себе обратиться к Вам с этим письмом.

Речь идет о профессоре Киевской государственной консерватории Михаиле Венедиковиче Микише¹, 70 лет со дня рождения которого и 45 — от начала артистической и педагогической деятельности истекает в этом году.

М. В. Микиша — воспитанник музыкально-драматической школы Н. В. Лысенко² (в Киеве) и любимый ученик знаменитого певца А. Ф. Мишуги³. С юных лет Микиша, сын бедняка-крестьянина, подвергался преследованиям жандармерии за участие в революционном движении. Как певец и артист Михаил Бенедиктович начал свою сценическую деятельность в украинском театре Н. К. Садовского⁴, впоследствии с большим успехом пел в Большом Московском театре⁵. О его вокальном и сценическом мастерстве имеется ряд отзывов самых крупных представителей музыкально-театрального мира.

М. В. Микиша — один из основоположников украинской советской оперы. Он был директором первого украинского советского оперного театра. Как педагог М. В. Микиша воспитал целый ряд советских певцов. Ему принадлежит капитальный труд об основах преподавания вокального мастерства⁶, к сожалению, до сих пор не опубликованный.

Мне кажется очень странным, что М. В. Микиша до сих пор не присвоено никакого почетного звания⁷. А это поддержало бы дух престарелого, физически больного, но неутомимо работающего певца-педагога и общественного деятеля!

С глубоким уважением

М. Рыльский

474. ДО В. М. ИНБЕР

1 июня 1955 г. Киев

Дорогая Вера Михайловна!

Спасибо Вам за милые слова¹. Понимает ли нас молодежь? Иногда и меня посещает это сомнение. Впрочем, думаю, что в главном — понимает.

Ну, да и что говорить о молодежи, когда Твардовский («молодежь» условная!) заявил как-то, что лучше уж не читать ничего, чем читать русских символистов...

Я был приятно взволнован, когда Паустовский в «Бес покойной юности»² заговорил о своих «старомодных» поэтических вкусах и даже дерзновенно назвал Эредиа!

А в сущности — молодость — всегда молодость, жаль только, что иногда портят ее чистые вкусы преждевременно состарившиеся литератороведы и буквoды...

Рад буду встретиться с Вами в Киеве во время предполагаемой автомобильной поездки³...

Ваш М. Рыльский

1/VII 1955

Пишу на В[аш] адрес — переделкинского не знаю.
М. Р.

475. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА

6 липня 1955 р. Київ

Дорогой Саша!

Жаль мне очень, что Ты не был на нашем совещании по историческому эпосу восточных славян. Носились слухи о Твоем приезде, увы, не подтвердившиеся. Совещание прошло, как мне кажется, не без пользы.

Что слышно о моей — нашей — книге¹? Жур пишет, что Ты на даче, но я шлю Тебе это письмо в город, так как не знаю дачного адреса. Крепко целую, привет друзьям-ленинградцам, в первую очередь Марии Ивановне² и Николаю Леопольдовичу³. Жене Твоей почтительно целую ручки.

На днях было заседание президиума Союза сов[етских] писат[елей] Укр[аинцы] — решено предложить Гослиту ввести в редколлегию Антологии укр[аинской] поэзии Брауна⁴.

Твой М. Рыльский

6 липня 1955

476. ДО КІЇВСЬКОЇ КІНОСТУДІЇ ХУДОЖНІХ КІНОФІЛЬМІВ

18 липня 1955 р. Київ

Посилаю Пісню Марка Гущі¹, написану в традиційних алегоричних образах, виходячи з припущення, що така пісня на Україні на зорі першої Революції була.

В ремарці сказано (стор. 3), що пісня жарт і в літва — я, виходячи з тексту сценарію, де вона має бути лейтмотивом (і співатися пародом), зробив її серйозною, революційною.

Кілька зауважень до сценарію² зробив на полях (див., зокрема, титульну сторінку), хоч це й не входило в мої обов'язки.

Вважаю, що образ Марка вийшов трохи блідий.

Хотілось би ширшого й конкретнішого оптиміс-

тичного закінчення. Обов'язкове сонце на сході — може, й не можна без нього обійтися! — цього бажання не задовольняє.

Загалом сценарій вважаю дуже вдалим.

M. Рильський

18/VII 1955

Щодо назви — Фата-Моргана — марево, омана і т. под. Чи не пессимістично вона звучить? Звичайно, так назвав свою повість Коцюбинський — але коли?

M. P.

477. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

20 липня 1955 р. Київ

Дорогий тов. Омельченко!

Отака в мене пам'ять: забув Ваше ім'я та по батькові. Десь у мене записано, та не можу знайти. Старість і «завантаженість» роботою, от хто винен! Отже, не гнівайтесь і в наступному листі напишіть мені своє повне наймення.

Одержаняв і прочитав Ваш нарис про Йосипа Яковлевича¹ (він, до речі, прислав мені чудесні гвоздики, які недавно розцвіли в моєму садку). Сквирська газета² газетою, а може б, ми дали цей нарис до журналу, напр [иклад] до «України»³? Тільки тоді треба буде додати кілька ілюстрацій (фото), що показували б моменти роботи селекціонера.

Про Ваш нарис. Хороший. Окремих зауважень не робитиму. А загальні: хотілося б (особливо для журналу, як буде на те Ваша згода) більше конкретності (як, якими методами, способами, прийомами виводяться й удосконалюються сорти, окрім вдачі й невдачі, робота Магомета з колективом), стосунки його з іншими селекціонерами (не все ж Мітурін⁴ та Мітурін! Був і «український Мітурін» — Кащенко⁵) і т. ін. Це я вважаю просто необхідним. Гадаючи, що Ви приймете мою пораду, посилаю Вам В[аш] рукопис, — а як Ви доповните його фактами і фотографіями, — присилайте знову, постукаємо в браму «України». Згоди?

Щодо В[аших] учительських справ, то давайте зробимо так: пришліть мені офіційну заяву на ім'я Харченка, а я вже перешлю з своїм до нього листом. До речі — хто цей Харченко? Кажуть люди, що він мій земляк і мало не друг. У мене було два учні по Романівській

школі, брати, Андрійовичі⁶, один Іван, а другий ...забув!
Котрий це з них?

А де ж драматична трилогія? Чи принаймні «Міцкев[ич] у Веймарі»? Уже ж Міцкевичів ювілей⁷ на носі (довгому, правда)! А журнали плануються загодя!

Жду відповіді. Привіт!

M. Рильський

20/VII 1955

478. ДО Д. П. ПОЙДИ

20 липня 1955 р. Київ

Уважаемый тов. Пойда!

Большое спасибо за В[аше] письмо с материалами о моем отце¹. Кое-что мне известно, но есть для меня и новое. Благодарю и за обещание информировать меня в дальнейшем.

Я полагаю, что Вам известны работы Фадея Рыльского — очерки «К изучению украинского народного мистерозарения» в «Киевской старине» (последн[ий] очерк — «Экономические отношения» — посмертно, «Студії над основами розкладу багатства» в «Наукових записках т-ва ім. Шевченка», популярные его брошюры «Про херсонські заробітки» и, кажется, «Ліси та пасовиська» (посмертно — о сервитутах — издано в Петербурге «Обществом распространения дешевых и общеполезных книг»... Впрочем, точное название издательства высокочило из головы), а также некрологи в «Киевской старине» и «Літературно-науковому віснику» (Ів. Франка)². Мне даже неловко, что я пишу Вам об этом.

Кое-какие данные мог бы сообщить об отце тов. Бернштейн³ (Киев, Институт литературы им. Шевченко Акад[емии] наук УССР). Большим специалистом по интересующему Вас вопросу (крестьянское движение)... является сотрудник Института истории АН УССР, доктор исторических наук Михаил Abramovich Rubach⁴.

Еще раз спасибо. Надеюсь, что наша переписка на этом не оборвется.

С уважением

M. Рильский

20 июля 1955 г.

479. ДО С. М. НІЖНИСЬКОГО

4 вересня 1955 р. Київ

Дорогий Сергію Миколайовичу!

Я не брав участі в складанні альманаху молодих¹, що видає «Радянський письменник». Верстка альманаху лежить у мене на столі, в ній нема Ваших творів. Треба, однаке, думати, що цей альманах — не останній. Тим часом залишаю у себе Вашу збірочку, в якій є вірші, на мою думку, варті того, щоб їх надрукувати.

Нарада молодих² буде десь коло 20-го листопада. Я на ній маю робити доповідь про поезію³. Пишу до Президії Спілки письменників, щоб Вас викликано на цю нараду. Якщо це здійсниться, то ми незабаром побачимось і разом подумаємо, що робити з Вашими віршами.

З привітом

М. Рильський

4/IX 1955

480. ДО О. Й. ДЕЙЧА

6 вересня 1955 р. Київ

Дорогий Александр Иосифович!

Салют оливье! Что я не писал давно — это верно, каюсь. Не сказал бы, однако, что и Вы засыпаете меня письмами. Поэтому остается повторить слова телеграммы Паустовского Смоличу: «Удивляюсь обоюдному молчанию».

Недавно была у меня Вера Михайловна Инбер со своим очень милым мужем. Ели персики из собственного сада, пили украинский (что подчеркнул патриотически настроенный Вагап Александрович) кагор — довольно дрянной. Я читал стихи, а Вера Михайловна обещала почитать главу из своей новой поэмы на обратном пути (они из Киева ездили в Умань, на Винниччину — поклониться останкам Пирогова¹, собирались заглянуть и в Тульчин, освященный памятью Пестеля² и композитора Леонтовича³, о котором, впрочем, вероятно услышали впервые от меня). Однако обещание не было выполнено, и любознательные путешественники укатили в Москву, не заглянув ко мне. При случае передайте Вере Михайловне вместе с нежным моим приветом и нежный мой упрек...

Что касается статейки о Лесе⁴, то дело обстоит так. С 15-го я еду в Пущу-Водицу⁵ на месяц писать книгу (книжку, книжечку) о Мицкевиче⁶. Там, в тени вековых сосен, по которым прыгают веселые белки, я мог бы дополнить и свой опыт (*essai*) о великой землячке. Если издательство «устраивает» срок — до 15-го октября (в крайнем случае — до 5-го), то сообщите мне об этом, и я оторву некоторое время от певца Литвы для певицы Волыни, Эллады, Рима, Иудеи и т. под.

Крепко целую. Сердечный привет Евгении Кузьминичне. Ек [атерина] Ник [олаевна], все чада и домочадцы кланяются.

Ваш М. Рыльский.

6 сентября 1955 г.

А какой шашлык изготовил в воскресенье Ваган Ал [ександрович] на берегу Десны! Умопомрачительно!

M. P.

481. ДО С. Г. МАР

29 września 1955 r. Kielce

Дорогая Сусанна Георгиевна!

Ни один из Ваших вариантов начала «Тадеуша» полностью не удовлетворяет меня. Между прочим, если можно рифмовать здоровье — кровью, то почему нельзя схожа — дороже? Рифма, конечно, не акти какая, но тогда вышло бы неплохо по смыслу:

О родина, Литва! Ты со здоровьем схожа!
Лишь только тот поймет, что ты всего дороже,
Кто потерял тебя. Бездомный, па чужбине
Я об одной тебе пою и плачу ныне.

А можно, пожалуй, рискнуть и перенести Литву во вторую строку (что кажется Вам нехорошим):

Отечество мое, ты со здоровьем схоже!
Лишь тот поймет, Литва, что ты всего дороже...

Согласен, однако, что Литву лучше назвать в первом стихе... «Литва, отчество! Ты со здоровьем схоже» — искусственно, потому что на Литва — логическое и психологическое ударение, и читателю, несмотря на «отчество», захочется все же женского рода.

Думаю, что первый предложенный мною (составленный из ваших строк) вариант — с неточной рифмой — лучше других. А может быть, Вы еще что-нибудь придумаете? ¹ Мне ничего в голову не приходит.

Разумеется, плохо, что в первых же строках цэмы будет неточная рифма...

Решайтесь!

Ваш М. Рильский

29/IX 1955

482. ДО Й. Я. МАГОМЕТА

18 жовтня 1955 р. Київ

Дорогий Йосипе Яковлевичу!

Посилю до Вас із цим листом моого пебожка Петра ¹ (сина Івана Тадейовича). Він Вам дещо про себе розкаже. Хлопець він хороший, та от якось не пощастило йому в житті. Він — технолог маслоробної промисловості, хотів би, звичайно, працювати за спеціальністю, але згоден і на іншу якусь роботу, бо тяжко йому приходиться. Дуже Вас прошу, дорогий Йосипе Яковлевичу, поміркувати, як би йому помогти, тобто — як би влаштувати його на роботу. Безміро буду вдячний.

А Ви мені так і не написали, як звється той сорт гвоздик, що Ви мені прислали! Цвіли вони дуже гарно.

Коли будете в Києві — не забувайте про мене. Я живу на дачі, але зв'яжітесь з Ваганом Олександровичем Маміконянном, і він усе влаштує.

Міцно стискаю руку. Привіт сердечний Вікторії Василівні ².

Ваш М. Рильський

18/X 1955

483. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ

24 жовтня 1955 р. Київ

Дорогая Александра Петровна!

На днях я послал Вам свой украинский трехтомник ¹, — «не побрезгуй на подарочек», как сказал Некрасов в Посвящении к «Коробейникам».

А теперь о деле — о деле, хорошем деле. Гр [игорий] Литвак составил большой сборник переводов украинской народной поэзии, — и дореволюционной, и советской. Кроме песен, здесь есть и ряд дум как старых, так и совет-

ских. Этот своеобразный жанр до сих пор почти не был представлен в русских переводах, а ведь он высочайшая вершина украинской эпической поэзии и одна из вершин поэзии мировой (что подчеркивал в свое время Доброволов³, позже — Луначарский⁴). Много дано в сборнике дум и песен советских; часть из них входила в сборник того же Литвака⁵ «Песни и думы Советской Украины», целый ряд песен советский читатель увидит впервые.

Сборника такого объема, такой полноты у нас еще не было. Принимая во внимание все растущий у советской общественности интерес к народному творчеству, а также то, что переводы т. Литвака сделаны с любовью, тщательно и хорошо, я считаю включение данного сборника в план Гослитиздата вполне целесообразным и желательным.

Всегда Ваш *M. Рильський*

Екатерина Николаевна, чада и домочадцы сплют приветы.

M. P.

24/X 1955

484. ДО П. В. ЖУРА

14 листопада 1955 р. Київ

Дорогий Петре Володимировичу!

Переклади¹ мені сподобалися. Я їх «завізував», як любить говорити Ваган Олександрович.

До 1-го вірша², мабуть, треба дати примітку³: Нечуй — І. С. Нечуй-Левицький, український писатель (1838—1918).

Щодо останнього рядка 3-го вірша⁴, то — жаль троєнд, але порадити — нічого не можу.

В передостаннім рядку 4-го вірша⁵ я дозволив собі слово «можеть» замінити — «словно».

Передайте сердечний привіт Арсенію Георгійовичу⁶. Всім ленінградцям і Ленінграду — теж.

Міцно стискаю руку

M. Рильський

14/XI 1955

485. ДО М. К. МАСЛА

4 грудня 1955 р. Київ

Дорогий товаришу Михайле!

Я гадаю, що після виходу альманаху «Слово молодих» і наради молодих письменників Ви повинні трохи заспокоїтись¹. Я, на жаль, не скоро буду мати «вільну хвилину», тому не можу піддати Ваші вірші докладному аналізові. Скажу широ, Ваше «Ліричне» мені подобається своєю безпосередністю, своїми тонкими й теплими усмішками. Дещо, проте, здається мені надто, я б сказав, «легковесним». Є й деяка одноманітність у мотивах та прийомах.

Не знаю, що розуміє тов. Рябокляч під «недоказаністю»². Іноді це ж може бути й похвалою! Щоправда, деякі вірші у Вас не зовсім ясні,— напр[иклад], закінчення вірша «У лісі».

Бажаю щастя

М. Рильський

4.XII 1955

486. ДО П. В. ЖУРА

31 грудня 1955 р. Київ

Дорогий Петре Володимировичу!

І я дуже шкодую, що нам не попастило зустрітись у Києві... На жаль, я нездужав.

Повертаю Вам переклади¹, які в цілому (як і вибір поезій) я вважаю вдалими. Дозволив собі поробити на полях зауваження олівцем.

Я ще не вирішив, чи пойду на пленум Спілки до Москви (9.I 1956),— якщо пойду, то, може, й Ви будете в Москві? Крім того сподіваюсь зустрітись там із Брауном та Прокоф'євим. Цю зустріч вважаю не тільки бажаною, як зустріч із друзями, але й потрібною, як зустріч із редакторами моого двохтомника.

Прийміть мій сердечний новорічний привіт!

Ваш М. Рильський

31/XII 1955

1956

487. ДО В. Г. ДАНИЛЕЙКА

28 січня 1956 р. Київ

Шановний тов. Данилейко!

Пробачте, що так забарився з відповіддю. На жаль, такого поширення штатів Інституту, про яке ми мріяли, і досі нема. Є посада фольклориста — її, очевидно, займе наш аспірант І. П. Березовський¹, який сьогодні захищає (я певен, що захистить) кандидатську дисертацію. Посади «образотворця» не можна перекинути у відділ фольклору, бо й відділ образотворчих мистецтв потребує змінення. Ваші зауваження до пісень — цікаві². Справді, наші упорядники збірників інколи вибирають не найкращі варіанти пісень. Надалі звернемо на це особливу увагу. Ну, а що слухачі часом кажуть «не так» і «виключають радіо», то це не завжди свідчить, що треба співати саме «так», як вони співають.

В справі подальшого зв'язку Вашого з Інститутом — я раджу Вам зв'язатися з зав[ідующим] відділом фольклору Федором Івановичем Лавровим і знайомим Вам К. Г. Гуслистим³. Вони, до речі, пояснять Вам, на яких «началах» можна буде прийняти від Вас Ваші записи. На жаль, справа придбання матеріалів (оплати їх) у нас досі налагоджена не дуже добре.

З привітом *M. Рильський*

28.I 1956

488. ДО Ю. С. МЕЛЬНИЧУКА

13 лютого 1956 р. Київ

Дорогий Юрію Степанович!

Посилаю Вам невелику і, на мій погляд, інтересну п'есу вчителя Омельченка¹ (село Харліївка, Попельнянського району, Житомирської обл., школа, Омельченко Петро Остапович).

П'еса маля бути надрукована в «Літ[ературній] газеті», але через запізнене надіслання — ювілей Міцкевича, мовляв, минув — лишилась за бортом. А не тільки п'еса, а й її автор (з яким я знайомий листовно), сільський учитель, що володіє кількома іноземними мовами і широко обізнаний у літературі, варті безперечної уваги. Міц-

кевичівський «ювілейний рік» ще не скінчився — у квітні в Варшаві має бути сесія Польської Академії наук, на яку запрошений і я... Та й справа ж не тільки в ювілейній даті! Словом, я гадаю, що п'есу варто було б надрукувати в «Жовтні».

Щодо ювілею Франка², то я, безперечно, коли напишу щось нове про нього, в першу чергу пришлю ту річ Вам.

З сердечним привітом

M. Рильський

13/II 1956

P. S. Назва «Спомин у Веймарі» навіяна, як пише автор, пушкінською назвою «Воспоминания в Царском Селе». *M. P.*

489. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА

14 лютого 1956 р. Київ

Дорогий Петре Остаповичу!

Почуваю себе перед Вами «без вини виноватим». Ваш «Спомин у Веймарі» я вчасно, з рекомендацією, дав до Літ [ературної] газети,— а редакція підтримала його, підтримала... та й сказала: не будемо друкувати, ювілей уже минув. Страшна річ — оце мислення датами! До речі, ювілейний рік М[іцкеві] ча ще не минув: у квітні, 17-го, починається у Варшаві міцкевичівська сесія Польської Академії наук...

Я послав (не питавши В[ашого] дозволу) «Спомин» до Львова, в журнал «Жовтень». Будемо сподіватись...

Ваш *M. Рильський*

14/II 1956

490. ДО Е. М. ЕГОРОВОЇ

Лютий 1956 р. Київ

Дорогая тов. Егорова!

Благодаря тому явлению, которое я по отношению к себе называю старческим маразмом — полуслутя, конечно, по увы — по иду!.. — я забыл Ваше имя и отчество. Что касается моего запоздания с ответом¹ на В[аше] письмо, то это запоздание — непростительное. И все же прошу простить.

Ваши замечания о статье Николая Калинниковича²

совершенно справедливы. Я готовлю новое издание «Онегина»³, «приму во внимание» советы Н. К., которого очень люблю и ценю, но, к сожалению, воспользуюсь немногими из них.

А теперь хочу обратить внимание на одно явление в украинской переводческой литературе, которое я считаю большим событием. Вышел «Фауст» Гете⁴ (обе части) в переводе Миколы Лукаша. Перевод очень интересен. Переводчик хорошо знает иностранные языки (до недавнего времени читал курс истории французского языка) — и превосходно знает язык украинский. Если Вам попадет в руки эта книга и если Вы напишете о ней отзыв⁵, — а отзыв, я уверен, будет положительный, — то это будет чудесно.

С искренним приветом *M. Рыльский*

491. ДО М. П. СМИРНОВА

15 березня 1956 р. Київ

Глубокоуважаемый Николай Павлович!

Прежде всего — спасибо за «Охотничьи просторы». Я читал и радовался.

Против помещения «Журавлей», «Охотников», «Вальдшнепа», «Выставки собак»¹, да еще рядом с Буниным, Есениным, Багрицким² —шу, как же я мог бы возвращаться? *

«Голосеевский лес»... В стихотворении, к сожалению, есть ошибка³, основанная на ложной информации: лес остался цел и почти невредим. Вот почему этого стихотворения не следует печатать. «Гуси» — я люблю это стихотворение. Отрывки из «Путешествия» тоже можно было дать.

На днях пришло новые стихи, нигде не опубликованные.

Когда буду в Москве — непременно загляну в редакцию. Вообще мне следовало бы познакомиться с московскими охотниками... Сам-то я сейчас больше привержен к удочке — не к спиннингу, не к нахлысту, а обыкновенной... Аксаков такой переход от «владычества ружья» к «владычеству удочки» объяснял возрастом⁴. Увы, объясне-

* Относительно «Журавлей» — весьма сомневаюсь, по понятным Вам причинам. *M. Р.*

ние правдоподобное! — Стрелком я всю жизнь был прескверным.

С приветом

M. Рыльский

15/III 1956

Киев, Сталинка, 751-я Новая, № 13 (это, кстати, возле опушки того самого Голосеевского леса!).

P. S. Пока я собрался отправить Вам это письмо, то нашел и те новые, неопубликованные стихи⁵, о которых пишу Вам. Прилагаю их. Они предназначались для Киевского альманаха, который не осуществился.

M. P.

492. ДО М. П. ПЕДЕНКО

25 березня 1956 р. Київ

Товарищ Педенко!

Ваші стихотворные опыты — это пока только перепевы, причем перепевы не самого лучшего, что есть в русской поэзии. Тематика их — «вне времени и пространства». А ведь Вы же живете в интереснейшую эпоху!

У Вас есть чувство, но это какое-то абстрактное, далекое от жизни чувство. Попробуйте приблизиться к жизни. Это совсем не значит, что я зову Вас к агитке, плакату и т. под. Я зову к тому, чтобы Вы обратили внимание на конкретный мир, на конкретных людей с их трудом, с их радостями и горестями, зову к тому, чтобы в Ваших стихах почувствовалось наше сегодня, чтобы они стали более земными — и более оригинальными.

С приветом

M. Рыльский

25.III 1956

493. ДО ІНОЗЕМНОГО ВІДДІЛУ АКАДЕМІЇ НАУК СРСР

Кінець березня 1956 р. Київ

Москва, Академия наук
СССР,
Иностранный отдел

Посылаю два экземпляра своего доклада «Адам Мицкевич и украинская литература» для сессии Польской Академии наук¹. Доклад написан на украинском

языке,— в письме Комитета по организации сессии предложен свободный выбор языка. Ввиду того, что в этом же письме назначен срок представления докладов (для того, чтобы их можно было перевести на другие языки и раздать участникам сессии) 10 марта этого года, прошу не отказать в любезности передать Комитету, при посыпке доклада в Варшаву, мои извинения за некоторую задержку.

Академик УССР,
доктор филологических наук

M. Рыльский

494. ДО П. С. КАРАБАНА

3 квітня 1956 р. Київ

Дорогой Павел Сергеевич!

За поздравление¹ (телеграфное и письменное) — сердечное спасибо.

Как это похоже на Вас — бояться, что с «Похороном»² «может получиться какая-нибудь история»! Это напоминает мне случай из детства моего брата. Родители хотели повезти его в зверинец. Он упорно отказывался.— Почему? — «А что буде, як лев зареве»?

Я думаю, что «лев не зареве». Пока что выразил Дев'яту (в письме по другому переводу) радость, что он поручил Вам «Похорон», и уверенность, что Вы с этим трудным делом справитесь³.

Сомневаюсь, чтобы Белецкий был единствен[ным] редактором⁴ стихов Франка, очень сомневаюсь. Во всяком случае о «Похороне» — скажу ему.

Что касается «Молодости»⁵, то посмотрю. Скоро буду, вероятно, в Ленинграде, кое-что «утрясу» с Брауном.
Привет! Жму руку

M. Рыльский

3.IV 1956

495. ДО Ф. М. НЕБОРЯЧКА

3 квітня 1956 р. Київ

Шановний товаришу Неборячок!

Спасибі Вам за книжку¹. Колись, може, поговоримо про неї докладніше,— хоч мені, як «об'єктіві» дослідження, і не зовсім личить удаватися в критику його... Зага-

лом — з радістю прочитав книжку. Особливо приємно було в ній знайти вірші, про які я й забув² («Радість різалики»). Я не певен, чи Русов (росіянин родом, костромич) був справді «носієм і активним популяризатором» буржуазного націоналізму (стор. 8).

Можливо, що нам доведеться переглянути паше ставлення до Миколи Вороного, а що вже Пачовський³ пінакле був «безрідним космополітом» (стор. 27), то це безперечно.

Ну, та колись поговоримо.

Ще раз — велике спасибі.

З прив [ітом] *M. Рильський*.

3/IV 1956

496. ДО В. КОШИЛОВА

7 квітня 1956 р. Київ

Товариш К [опилов]!

Ваши стихотворения не дают пока уверенности, что у Вас есть призвание к поэзии. В них мало своего, оригинального, свежего, многие строки выглядят, как зарифмованная проза. Напр.: (Степь говорит:) «...Новой жизнью мне жить захотелось и обильный давать урожай.— Работать по профессии своей».

Не совсем грамотно: «это тот парнишка, что с хваткою сроднился боевой». Как это парнишка «сроднился с хваткою»?

Банально: «Звонкий голос любимой звенит».

Поэзия — мышление в образах (определение Белинского¹). А образов, своих образов у Вас и нет.

Пишу это на основании знакомства с тремя стихотворениями, которые Вы, очевидно, считаете лучшим из написанного Вами. Простите за откровенность — ведь Вы же ее, вероятно, от меня и ожидаете.

С приветом

M. Рильский

7.IV 1956 р.

497. ДО Д. П. ПОЙДИ

9 квітня 1956 р. Київ

Уважаемый тов. Пойда!

Большое Вам спасибо за сообщение мне архивных материалов о моем отце. Кое-какие материалы мне уже из-

вестны, но то, что Вы прислали, новое¹ и, конечно, интересное для меня. Это касается, в частности, отношений моего отца с его отцом Розеславом. До сих пор я полагал, что Розеслав Рыльский отрицательно относился к деятельности сына.

Еще раз — спасибо.

С уважением

M. Рыльский

9.IV 1958

498. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО

18 квітня 1958 р. Варшава

Дорогий Богдане!

Ти вже, мабуть, читав листа моого до мами, то уявляєш собі наше тут життя. Багато поновлених, багато нових знайомств, цікавих розмов і т. ін. Учора почалась сесія¹. Із наших виступав («Міцкевич і рос[ійська] поезія XIX ст.») Алексєєв. Сьогодні маємо виступати — вранці Благой, увечері я, Глєбка, Корсакас. Хвилююсь, але чомусь не дуже. Глебка буде промовляти білоруською мовою (я — українською²).

Цікаво, що в сьогоднішньому засіданні зійдуться на одній темі москвич (Благой) і римлянин, італієць (Етторе Лью Гатто) — обидва будуть говорити про зв'язки Пушкіна і Міцкевича. З Лью Гатто я познайомився — добре говорить по-російськи, читає в Римі курс рос[ійської] літ[ерату]ри, багато написав про рос[ійську] літ[ерату]ру.

21-го, після закінчення сесії, поїдемо до Кракова, потім вернемось до Варшави, звідси — числа 25-го — до Москви, а з Москви негайно до Києва. Цілую тебе, маму, всіх.

Тато

18/IV 1958

Warszawa, hotel Bristol, 211

499. ДО О. Е. ЗАСЕНКА

21 травня 1958 р. Київ

Дорогий Олексію Єлісеєвич!

Дуже прошу Вас підказати через Вагана Олександровича, яка є у нас література на тему «Франко і слов'янські літератури» (або ще ширше — «Франко і слов'янські

народи») і порадити, де можна цю літературу букально на кілька днів узяти. Це потрібне мені для одної невеличкої роботи¹.

Буду сердечно вдячний.

Ваш М. Рильський

21.V 1956

500. ДО В. Ю. ВОВЧКА

30 травня 1956 р. Київ

30-го травня 1956 р.

Дорогий Василю!

Я не буду радити Вам кинути писання, по-перше — це ві до чого, по-друге — мені здається, що у Вас таки є поетична «жилка». Треба тільки розвинути її. Ось приклади необрбленості. У вірші «Відплата» (що образом своїм, думкою подобається мені) Ви пишете: «Голубки я шматок знайшов крила». Дуже неприродний порядок слів. Там же «коршуна-орла». Коршун (коршак) — це один птах, орел — інший.

У вірші «Грозовий ранок» — «я блискавку зловив за хвіст». Незрозуміло.

У вірші «Тобі привидиться» — «я...» «колеса райдуг стобарвистих згори пускаю на долину». По-перше, райдуги — семибарвні, по-друге — знов-таки, що це значить?

«Подарок серця»... Краще: подарунок, дарунок.

«Ти весна, а хто же я». Граматика вимагає:

«а хто ж»...

«Звіть й мене гуцулом». Тяжкий збіг звуків, неможливо вимовити!

Рими здебільшого бідні, малооригінальні.

Але — працюйте й не тратьте надій.

З привітом

М. Рильський

501. ДО К. В. ПОТАПОВА

25 червня 1956 р. Київ

Дорогий Кирилл Васильевич!

Посылаю 4 стихотворения из цикла «Розы и виноград». Не знаю, пригодятся ли они для «Правды»¹. Это, так сказать, лирическо-пейзажно-философские зарисовки. Политическая тема звучит только в последнем стихотворении («Мазовше»²). Но все это — о жизни, о любви, о человеке, о труде, о радости. Если газета хочет исполь-

зовать свои шестиполосные номера частично для художеств [еной] литературы, то, может быть, и для этого пайдется в ней место?

С приветом

M. Рильський

25/VI 1956

502. ДО Я. Т. ВІТОШИНСЬКОГО

2 липня 1956 р. Київ

Дорогий Ярославе!

На твої докірливі листи й телеграми не відповідав, думаючи, що вирветься вільна часинка і я власною персою з'явлюсь у Лохвицю. Не вийшло! Довелося натомість взяти участь у парламентській делегації¹ до Австрії. Подорож була цікава, при побаченні розповім.

Радий, що Ти прочитав мою «Красу»². Думка статті, здається, ясна: дбаймо про красиве, реалістичне, просте, народне, національне мистецтво! Гадаю, що й ти поділяєш цю думку.

Раніше, піж восени (вересень — жовтень) мені павряд чи вдається вирватись до Лохвиці.

Міцно обіймаю —

Твій M. Рильський

2/VII 1956

503. ДО М. С. ВІНГРАНОВСЬКОГО

4 липня 1956 р. Київ

Дорогий Миколо!

Ваші вірші досить симпатичні. Аналізувати їх не маю, на жаль, часу. Пересилаю їх в редакцію «Літературної газети», яка інколи відкриває свої шпалти для молодих авторів.

Ваші зауваження про наш[их] поетів досить цікаві — тільки де Ви бачите «чеканку» у П. Усенка? І що значить: «У Нагибіди — пластика без динаміки, у Воронька — динаміка без пластики».

З привітом

M. Рильський

4.VII 1956

504. ДО М. І. РИЛЬСЬКОЇ-МАРТИНЮК

9 липня 1956 р. Київ

9/VII 1956

Дорога Марусю!

Не анаю, коли виберусь до Романівки — очевидно, в серпні це не вдасться, бо працюю аж над двома доновідами¹ про Франка (де зветься відпустка!). У кожнім разі до кінця вересня буду в Києві, так що коли приїдеш, то застанеш мене тут.

Шкодую, що не міг допомогти чоловікові, через якого Ти передала лист, в справі вступу його сина (здається) до вузу. Це не в моїх силах.

Міцно цілую Тебе, всі клапаються. Привіт Іванові Івановичу² і всьому колективу МТС.

Дядько Максим.

505. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

22 липня 1956 р. Ленінград

Дорога Катрусю!

Вчора були в Ермітажі, а також дивились на шевченківські місця в Ленінграді: на Академію художеств, де він учився і жив, на статую в Літньому саду, яку він молодим хлощем змальовував і біля якої з ним поззайомився художник Сошенко¹... Завдяки цій зустрічі ми й маємо великого поета і художника Шевченка... Сьогодні збираємось ще дещо оглянути, а потім поїхати на дачу до Прокоф'єва і Брауна.

Міцно цілую Тебе, внуків і дітей. Усім привіти.

Твій Максим

Усі теж шлють поцілунки й привіти.

22 липня 1956

506. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ

23 липня 1956 р. Ленінград

23.VII 1956

Дорога Катрусю!

Вчора ми були в гостях — на дачі Брауна. Був там і Прокоф'єв з дружиною. Прокоф'єв тепло згадував про Тебе. Було весело. На жаль, погода препогана: холодно, дощ... Мріємо сьогодні чи завтра поїхати в Петергоф, тільки хто знає, яка буде погода. Після завтра, мабуть,

рушимо далі, на Ригу, а звідти вже через Литву й Білорусію — додому.

Цілуу міцно. Всім привіт

Максим

Всі цілують і кланяються.

507. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЮ

27 липня 1956 р. Riga

27/VII 1956

Дорога Катрусю!

Вчора приїхали в Ригу. Улаштувались чудово, в двох розкішних номерах. Місто дуже гарне, красиві будинки, багато зелені, чистота. На каналі, що протікає серед міста,— лебеді. Іхали ми теж гарними місцями, частину — над морем. Сьогодні побачимося з Рябініною, яка живе тут на дачі. Міцно-міцно цілую. Галі¹ спасибі: за хороший лист. Всім поцілунки й привіти.

Максим

508. ДО О. І. КОПИЛЕНКА

28 липня 1956 р. Riga

28/VII 1956

Привіт Копиленкові, Копиленчісі і Копиленятам від діда Рильського з міста Риги. Лепське місто! Рильщата — Богдан і Галя — рискають по магазинах, хоч я й переконував їх, що все необхідне можна буде закупити в Києві... Ми оце вже в 5-й республіці (Україна, Білорусія, РСФСР, Естонія, Латвія), у 4-й столиці (Київ, Москва, Таллін, Рига), не рахуючи ех-столиці — Ленінграда. Зімові¹ таки дістаеться, але не біда. Держимо хвіст бубликом, як говорив Саксаганський. Цілуу, обіймаю і т. под. На початку серпня гадаємо бути вдома.

M. Рильський

509. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЮ

28 липня 1956 р. Riga

Дорога Катюсю!

Вчора я разом з Рябініною та Іваном Васильовичем був у гостях у голови Латвійської Ради Міністрів, письменника Лаціса¹. Його дача — над морем, у прекрасному саду. Було весело. Сьогодні Галя говорила з Льолею² по

телефону, через те ми знаємо, що у Вас все гаразд. Очевидно, в понеділок рушимо далі — через Литву й Білорусью на Україну. Всі цілуємо Тебе міцно, всім шлемо поцілунки і поклони.

Твій Максим

510. ДО П. О. ПАНЧЕНКА

4 серпня 1956 р. Київ

Дорогий Пімене!

Вернувшись до Києва, шлю Вам і всім друзям, що так гостинно приймали нас у Мінську й на зелених берегах Свіслочі, сердечний привіт. Мої супутники до цього привіту приеднуються.

Добре жити, коли є добрі люди!

Пишу Вам на міську адресу, бо не знаю точно, як адресувати на Будинок творчості.

Ваш М. Рильський

4/VIII 1956

511. ДО М. Г. РИЛЬСЬКОГО

4 серпня 1956 р. Київ

Дорогий Максиме!

Шлю Тобі привіт і поздоровлення з днем народження. Ми вчора вернулися із своєї поїздки. Побували ми в Москві, Ленінграді, Ризі, Талліні, Вільнюсі, Мінську та в багатьох інших містах. Бачили багато цікавого. Тільки погода була поганенька: холодно, дощі. Коли повернешся додому, то розкажемо Тобі про свою подорож докладніше. Як Ти там живеш, як відпочиваєш? Напиши мені хоч маленький лист.

Цілую тебе міцно.

Дід Максим

Баба Катя кланяється Тобі. Андрій уже говорить багато слів. Ти його й не впізнаєш!

4-го серпня 1956 року

512. ДО О. К. КІСІЛЬ

10 серпня 1956 р. Київ

Глибокочановна Олена Костянтинівна!

Я з радістю дам характеристику¹ Олександра Григоровича як чесної радянської людини і серйозного наукового працівника, коли до мене звернуться відповідні органи. Іду днів на два-три до Москви, після чого буду в Києві. Про побачення зо мною можна буде умовитись із моїм секретарем Ваганом Олександровичем Маміком, що бував щоранку о 10-й годині на моїй кіївській квартирі, вул. Леніна, 68, кв. 70, телефон 4-20-50. Я живу на Сталінці, в дачному домі, де телефона нема.

З сердечною пошаною

М. Рильський

10.VIII 1956 р.

513. ДО М. Г. РИЛЬСЬКОГО

18 серпня 1956 р. Київ

Дорогий Максиме!

Спасибі Тобі за Твій хороший лист. Ми тут про Тебе весь час згадуємо, раді, що Ти в санаторії добре себе поводиш. У нас весь час ідуть дощі. Твій папа іздив на полювання і вбив кілька качок та інших птиць. Я на полюванні ще не був, а по рибу часом їжджу. Цілую Тебе міцно, баба Катя теж.

Дід Максим

18/VIII 1956

514. ДО С. С. ГЕЙЧЕНКА

Серпень 1956 р. Київ

Дорогой и многоуважаемый Семен Степанович!

Возвращаясь к себе домой в Киев в сердце моем и на душе продолжает жить Михайловское и все, что я увидел в нем так недавно. Я полон впечатлений и от встречи лично с Вами, от Вашей заботливости обо мне. Когда я ехал в Михайловское, я ожидал увидеть Пушкина, образ которого сложился в моей душе давным-давно. Но то, что я увидел воочию, это несравненно, неописуемо, это для меня целый новый пушкинский мир! В Михайловском

Пушкин повсюду, и в доме его, и в парках, и рощах, дубравах и деревьях. А главное в этом святом месте это то, что оно для всех. Я воочию убедился в этом. Кого только я там не видел! При мне гостями Михайловского были цаломники из Москвы, Ленинграда, Харькова, Киева, Одессы!

Бот она истинная народная тропа к великому поэту!

Еще и еще раз спасибо Вам и всем Вашим помощникам за все содеянное на земле поэта, за то что Вы так прекрасно залечили раны, причиненные ей фашистами в страшные годы Отечественной войны.

Еще и еще раз кланяюсь Вам низко и благодарю сердечно за добро, содеянное мне!

Ваш М. Рильский

515. ДО О. І. БАНДУРИ

25 вересня 1956 р. Київ

Дорогий Олександре Іларіонович!

Євгенія Яківна Рудинська¹ переклала роман Бальзака «Втрачені ілюзії» (для якого я переклав вірші²) цілком самостійно, без усяких спіавторів у перекладі. Чому її ім'я не було зазначене на I виданні — це було з «незалежних від неї» причин. У т. Рудинської зберігся, до речі, мій лист до неї як перекладача роману, датований 5 березня 1930 г., який потверджує самостійність її роботи.

З привітом М. Рильський

25/IX 1956

516. ДО О. М. ЛИСЕНКА

26 вересня 1956 р. Київ

Дорогий Остапе Миколайовичу!

З великим інтересом прочитав Ваші спомини про рідну Вам і дорогу мені людину — незабутнього Миколу Віталійовича Лисенка. Спомини написані живо і будуть, розуміється, з цікавістю прочитані широкими колами радянських українських читачів, а також і нашими друзями в країнах народної демократії, в Канаді. Добре було б ці спомини поширити — докладніше розповісти, наприклад, про роботу М[иколи] В[італійовича] над «Тарасом Бульбою», над «Енеїдою»¹, про його працю в

заснованій ним школі та в українському клубі² і т. і. Це — тільки побажання. І в такому вигляді, як вони є, «Спомини», безперечно, варті публікації. Їх громадське значення безперечне.

Гадаю, що цей мій лист може бути й відзивом для видавництва, в яке Ви звернетесь із рукописом.

З охотою напишу, коли цього видавництво захоче, невеличкий вступ до Вашої книжки³.

Ваш М. Рильський

26/IX 1956

517. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЮ

1 жовтня 1956 р. Варшава

Дорога Катрусю!

29-го почалась декада¹ великим концертом, на якому виступали Гмиря², Чавдар³ та інші київські артисти. Вечір цей був для мене особисто приємним, бо коли польська артистка прочитала мій вірш (по-польськи), то публіка влаштувала мені справжню овацию. А потім, за вечерею, я дізнався про смерть Остапа Вишні⁴, і ця новина, хоч її й можна було чекати, дуже тяжко мене вразила. Зараз же послав телеграму в Спілку письменників, яку, думаю, одержали...

Вчора були в одному повітовому місті, де відбувся на повітрі мітинг і великий концерт. Нас, радянських гостей з України, і особисто мене дуже тепло зустрічали. Тут виходить багато літератури, присвяченої Україні, я її привезу.

Ми живемо (тільки наша делегація) в мисливському палаці короля Понятовського⁵, маємо розкішні апартаменти. Сьогодні і завтра ще будемо у Варшаві, а після завтра їдемо в Лодзь, Краків, Закопане... Потім знову вернемось до Варшави, звідки й рушимо до Києва. Про день виїзду сповіщу. Писати мені найкраще через радянське посольство у Варшаві.

.Цілую Тебе міцно, цілую дітей першого й другого покоління, всім привіт.

Твій Максим

1/X 1956

25 жовтня 1956 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Ваши стихи прелестны¹, а рифма «не я Блок» и «яблок» могла бы вызвать зависть у Маяковского и у Минаева². (Сопоставление довольно неожиданное.)

За «Гейне й театр» заранее благодарю³. Кстати о театре. Почтенный Гнат Петрович Юра вздумал на старости лет поставить в театре им. Франко «Эрнани»⁴. Мысль пречудесная, но ведь играть-то некому!

Новая русская орфография⁵... Книга лежит у меня на столе, но я боюсь ее раскрывать. А ведь страшно подумать, что из почтения к старшему брату украинские лингвисты и законодатели языка введут и в наше правописание, и без того довольно бестолковое, такие ужасы, как «отъременидовремени» (и написать-то трудно как!) По поводу этого последнего хочется повторить изречение Станиславского⁶, относившееся, конечно, не к орфографии: «Не верю!»

Получил из Ленинградского отделения «Советского писателя» планы «Библиотеки поэта» и предложение подготовить для этой серии Лесю Украинку⁷ (стихотворения), а также написать вступит [ельную] статью. Я ответил, что готов взять на себя вступит. статью, а составление и примечание можно бы поручить мне и А. И. Дейчу.

С Олесем вопрос, кажется, будет разрешен положительно⁸. Между прочим, кто-то мне говорил, что приехавший из Москвы Трофимов⁹ (не знаю, какой это Трофимов) сказал, будто в Москве уже готовятся к изданию книги Винниченко и Олесья... Это было бы хорошо в том смысле, что подвинуло бы дело у нас. Но — опять-таки не очень верю!

Вероятно, в декабре буду в Москве — предвидится Сессия Верховного Совета. Вот тогда-то расскажу Вам о последней поездке в Польшу¹⁰, где, как Вы знаете из газет, происходят довольно мудреные вещи.

Обнимаю Вас крепко. Целую ручки Евгении Кузьминичны, хотя она была и несправедлива по отношению к Вашим стихам.

Ваш М. Рильский

Екатерина Никол[аевна], чада и домочадцы кланяются.

25/X 1956

519. ДО О. К. КИСІЛЬ

29 жовтня 1956 р. Київ

Дорога Елена Константиновна!

Посылаю Вам характеристику А. Г. Киселя. Написал ее на украинском языке, полагая, что следственные органы на Украине этот язык знают. Характеристика очень короткая — думаю, что длинее и не падо. Если Вам почету-либо неудобно лично передавать ее, то сообщите точно, кому именно надо ее вручить, и я это сделаю сам. Думаю, впрочем, что можете это сделать Вы.

Сердечно благодарю за неожиданный и ценный для меня подарок¹ — «Укр[аинский] театр». «Соленика» возвращаю.

Ваш М. Рильський

29.X 1956 г.

520. ДО П. С. ПОГРЕБНЯКА

18 листопада 1956 р. Київ

Дорогий Петре Степановичу!

Мене дуже тішить і зворушує, що Ви цікавитесь моїм циклом «Троянди й виноград». Незабаром я цей цикл закінчу і здам видавництву, як книжку. А Вам вишилю примірник «машинопису» — мені дуже дорога Ваша думка.

Був трохи прихворів, поправляюсь... Незабаром сподіваюсь побачитись.

Завжди Ваш

М. Рильський

18.XI 1956

521. ДО М. Д. КЛІМЕНКА

19 листопада 1956 р. Київ

Дорогий Михайло!

Вірші Ваші мені подобаються. Щодо докладніших уважень, то, на жаль, не маю для них зараз часу. В цілому — погоджуєсь із тим, що написав Л. М. Новиченко. Посилаю Вам рекомендацію¹.

З привітом

М. Рильський

19.XI 1956

522. ДО Л. В. АНДРІЄВСЬКОГО

22 листопада 1956 р. Київ

Шановний товаришу Андрієвський!

Те, що Ви пишете мені і рядові моїх товаришів, безперечно, варте уваги. Дійсно, не зовсім добре стоять у нас дорога всім пам'ятає розвитку української культури, соціалістичної змістом і паціональної формою. Це особливо стосується, як вірно зазначаєте Ви, передовсім школи — і побуту. Під останнім я розумію вживання рідної мови і в офіційних паперах, і на засіданнях, і в буденному житті. Ви маєте рацію, що ці питання повинні підносити де слід саме ми, письменники, та ще й письменники — депутати Верх [овної] Ради, академіки і т. ін. І думаю, що будемо це робити (досі, мабуть, робили недостатньо).

Деякий поворот до національної форми, ясніше — до української мови помічається, напр., у кіно. Але тільки «деякий...» — і все-таки я думаю, що ми напередодні рішучого повороту.

Щодо програми¹ з історії укр [айнського] мистецтва, опублікованої російськ [ю] мовою, то Академія архітектури керувалась тим, що розсилає програму по всьому Рад [янському] Союзу. А втім, треба було, очевидно, дружувати двома мовами.

З пошаною М. Рильський

22/XI 1956

523. ДО О. П. ДОВЖЕНКА

22 листопада 1956 р. Київ

Дорогий Олександре Петровичу!

Переді мною лежить «машинопис» Вашого двотомника¹. На пропозицію в [ідавницт]ва — написати до нього передмову — я погодився. А тепер от страшно подумати, як до цього діла братись. «Рекомендувати» Вас читачеві, розуміється, нема потреби. Писати наукоподібну «розвідку» в усіякими «пройшов складний шлях розвитку» і т. ін. не маю найменшої охоти. Очевидно, це буде передовсім відзвів читача й глядача, сердечний відзвів про творчість художника, якою я разом з багатьма відомими і невідомими Вам друзями здавна захоплююсь. Думаю, що при тому «лібералізмі» — дуже й дуже умовному — який

частав нині в нашій літературі, таку передмову можна буде надрукувати.

Звичайно, написавши її (про що сповіщу), я в першу чергу познайомлю з нею Вас².

З привітом і любов'ю

M. Рильський

22/XI 1956

524. ДО М. М. ЗОЛОТАРЕНКА

24 листопада 1956 р. Київ

Товаришу Золотаренко!

Я дуже спізнився з відповідю. Пропшу вибачити. Більшості Ваших віршів тим часом бракує оригінальності. Є й невдалі місця, напр.: Ти (земля) в маті розумна, свята, соколина. Що значить — сокolina маті? Маті соколів? То де треба було якось інакше сказати! А взагалі образи, порівняння і особливо епітети у Вас частенько утерті, несвіжі... Не знаючи віку Вашого і думаючи, що Ви людина молода, гадаю, що, в дальшому працюючи над собою, Ви найдете в поезії свій голос.

Посилаю Вам книжку «На допомогу молодим письменникам»¹.

З привітом *M. Рильський*

24/XI 1956

525. ДО Я. Т. ВІТОШИНСЬКОГО

27 листопада 1956 р. Київ

Дорогий Ярослав!

Думаю, що як зустрінемось, то я розповім Тобі про свої поїздки до Польщі та Австрії. Щодо аспірантури, то у нас, на жаль, немас зараз вакансій (для заочної теж). Про Дмитра¹ нічого не чув давно. Ірчана² реабілітовано (посмертно, очевидно), його твори будуть видаватись. Дмитро Тась, мабуть, загинув. Валя Михальчук³ теж. Листами Кобилянської Ти мене зацікавив⁴. Що за листи, до кого і т. ін.?

Виїхати до Лохвиці близчим часом не матиму зможи. Крім усього, трохи прихворів. Що рідко пишу — не дивуйся: роботи багато.

Щиро твій *M. Рильський*

27.XI 1956

3 грудня 1956 р. Київ

Дорогой Александр Иосифович!

Да, тяжелый это был год! Для меня это — год утраты трех близких мне людей: Якуба Коласа, Остапа Вишни, Александра Довженко... Кончина Котова и меня, как Вас, опечалила. Хороший ведь был человек! Мне вспомнилось одно из писем Пушкина¹, где он говорит о смерти Дельвига². Для него странно звучало: «Покойный Дельвиг». Да — покойный Колас, покойный Вишня, покойный Довженко... И вот — покойный Котов.

А жить и работать нам — живущим — все же надо!

Вы очень хорошо сделали, что прислали мне «Розы»³. Надеюсь, что в этом убедят Вас мои замечания на полях. Их немного, но они существенны. Книга, мне кажется, получается недурная. Состав переводчиков прямо-таки хорош, хотя нет в нем не только маститого Шехтера, но и знаменитого Турганова. Переводы тоже в общем хороши.

Надеюсь, что мои замечания не навлекут на меня Вашего гнева.

Некоторая задержка вызвана тем, что Жорж вчера не привез мне рукопись, как обещал Вагану Александровичу.

К «вероятам» Павла Сергеевича⁴, которому при случае передайте привет, я сделал несколько замечаний, но сводить их в один текст не решился. Думаю, что две последние строки — из Франко⁵ — надо дать по-русски. А впрочем, можно оставить и по-украински...

Шлю от себя и Екатерины Николаевны самые сердечные приветствия Вам и Евгении Кузьминичне.

Ваш М. Рильский

8/XII 1956

P. S. Видел сигнального украинского Гейне⁶ с Вашей вступительной статьей. Издано неплохо. Скоро, по-видимому, пошлем Вам эту книгу, — хотя, например, «Орлеанской риселле»⁷ до сих пор еще нет в продаже. Непостижимо!

527. ДО О. М. ТРЕБІНСЬКОЇ

6 грудня 1956 р. Київ

Шаповна Олена Миколаївна!

Вийшло так, що за різними роботами і клопотами я досі нічого не написав Вам про Ваші переклади із Рабін-драната Тагора¹. А переклади — інтересні, і я передаю їх до журналу «Вітчизна», може, вони будуть використані.

Якщо писатимете Мих [айлові] Ів [ановичу] Коряйловичу², то передайте від мене привіт (хоч я з ним і не знайомий), і напишіть, що, можливо, журналу «Україна»³ і «Етнографічного вісника»⁴ Публічна бібліотека Акад [емії] наук УРСР не вислава йому тому, що ці книги з якихось причин на руки не видаються.

Вас і родину Требінських взагалі я пам'ятаю. Був дуже зворушений, прочитавши виписку з мемуарів.

Адрес журналу «Вітчизна» (може, Ви напишете туди, поцікавившись долею своїх перекладів): Київ, вул. Орджонікідзе, № 2.

З пошаною

M. Рильський

6/XII 1956

Київ, Сталінка, 751-ша Нова, 13.

528. ДО С. Я. БОРОВОГО

11 грудня 1956 року. Київ

Вельмишановний Сауле Яковлевичу!

Сердечне спасибі Вам за Вашу статтю¹ про Міцкевича. Стаття справила на мене дуже хороше враження.

Посилаю Вам свою книжку про поезію Адама Міцкевича² (вона вийшла і укр[аїнською] і рос[ійською] мовами).

З пошаною

M. Рильський

11/XII 1956

529. ДО О. М. ПІДСУХИ

11 грудня 1956 р. Київ

Дорогий Олександре Миколайович!

Учора, розмовляючи з Вами, я забув подякувати за статтю Миколи Павлюка¹ про мою роботу над «Папом Тадеушем», надруковану в 11-му номері «Дніпра». Не знаю, хто такий Павлюк (хоч, може, і стрічався з ним), але з статті видно, що він добре знає Міцкевича і розуміє, що таке художній переклад. Отже, якщо доведеться мені ще раз готовувати «Тадеуша» до друку, то я використаю зауваження т. Павлюка.

Ваш М. Рильський

11.XII 1956

P. S. Одне тільки зауваження до статті т. Павлюка: даремно він, говорячи про «Тадеуша», вживав (на стор. 113) термін строфа: поема М[іцкеви] ча не має по-ділу на строфи. M. P.

530. ДО М. О. ВАСИЛЕНКА

24 грудня 1956 р. Київ

Дорогий товаришу Василенко!

Переглядаючи свої папери, я раптом знайшов Ваш лист, де сам зробив дуже вже давній напис: «відповісти негайно»... А вийшло так, що лист був загубився, і от тільки тепер на нього відповідаю з почуттям великої перед Вами вини. Отже: на присланих Вами поезіях бачу печать безсумнівної обдарованості, переклади (із Богдановича¹ і Гете) свідчать про культуру мови... Якщо й досі Ви цих віршів («По грибі», «Отир цільно вухами чатус», «Діхі», «Тиша в тундрі», «Білий цвіт каштанів», «Дервішбекташ», «Гойдається на хвилях моря вечір») і цих перекладів (Б[огданови]ч — «Моя душа» і Гете — «Прометей») ніде не опублікували, то дозвольте мені особисто звернутись до наших журналів. Взагалі озвітесь, і я постараюся спокутувати перед Вами свою провину.

M. Рильський

24/XII 1956

531. ДО Л. С. ПЕРВОМАЙСЬКОГО

1956 р. Київ

Дорогий Леоніде!

Оце — переклади Григорія Левіна¹ із Гейне. По-мо-
єму, непогані. Посилаю їх Тобі, як «повномочному пред-
ставникові» Гейне на Україні². Може, їх можна викори-
стati?

Гр. Левін, що протягом багатьох років перекладає за-
хідноєвроп [ейських] поетів на укр[аїнську] мову, вар-
тій уваги!

Твій M. Рильський

Адрес Левіна: Москва, Амбулаторный пер., д. 19,
корп. 4, кв. 3, Левин Григорий Михайлович.

ПРИМІТКИ

До 19-го тому Зібрання творів М. Рильського у двадцяти томах ввійшли автобіографічні матеріали, записні книжки та листи.

Матеріали друкуються за останніми црижиттєвими виданнями. Ті, що публікуються вперше, подаються за автографами, місцезнаходження яких вказується у примітках.

Назви сховищ, у яких зберігаються автографи листів М. Т. Рильського, для зручності подаються в примітках скорочено:

Центральний державний архів літератури і мистецтва СРСР	— ЦДАЛМ СРСР
Інститут російської літератури АН УРСР Відділ рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР	— Пушкінський Дім — ІІІ АН УРСР
Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва УРСР	— ЦДАМЛУ УРСР
Відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР імені І. В. Вернадського	— ЦНБ АН УРСР
Державний музей літератури СРСР	— ДМЛ СРСР
Державний музей літератури УРСР	— ДМЛ УРСР
Київський літературно-меморіальний музей-квартира П. Г. Тичини	— КМКТ
Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського	— КЛМР
Остерський краєзнавчий музей	— ОКМ

У томі коментуються події, назви, родинне, літературне й наукове оточення М. Рильського.

Тексти друкуються за сучасним правописом із збереженням усіх морфологічних, лексичних та синтаксических особливостей мови письменника.

Трьома крапками у квадратових дужках [...] позначаються покреслені або перозбірливо написані слова, вирази, пошкоджені місця, а також скорочення.

АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

До розділу «Автобіографічні матеріали» ввійшли автобіографії письменника, писані ним до певних публікацій або видань творів. Його життєпис доповнює нарис про подорожі. Інтерес становлять і роздуми поета про свою роботу, творчі задуми,

відповіді на анкети та на запитання кореспондентів, що друкувалися в періодичних виданнях у різні часи.

Свідченням багатогранної, різноманітної праці М. Т. Рильського-академіка є один із його звітів, які щороку він подавав до Президії АН УРСР.

До тих матеріалів, у яких не було авторської назви, упорядники в квадратових дужках як заголовок подають початок першого речення.

АВТОБІОГРАФІЯ

Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969, 29 липня (публікація Ф. Сарани «Рильський про себе»). Автограф зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10542.

Автобіографія написана на прохання літературознавця і бібліографа М. А. Плевако, який мав намір перевидати в повнішому варіанті укладений ним та виданий 1923 р. другий том «Хрестоматії нової української літератури», де вміщено добірку віршів М. Т. Рильського з бібліографією і коротенькими відомостями про нього. Проте в наступній перевидання своєї «Хрестоматії...» М. Плевако зміг пе відс.

В автографі є така пріписка М. Т. Рильського: «Бібліографії точної подати нема змоги. Писали про М. Р.— М. Сріблянський («Коли проходить весна», ст. в «Укр[айнській] хаті» р. 1911?), М. Євшан (в Укр[айнській] хаті), в «Ілюстрованій Україні», М. Старицька-Черняхівська (рецензія на «Білі острови» в «Літературно-науковому» віснику), Русова (в «Укр[айнській] житті» і «Киевской мысли»), Меженко (в «Літературно-науковому» віснику) — рецензія на ідилію «На узліссі», Філяпський (рецензія на ту ж річ у «Шляху»), Зеров (рецензія на книжку «Під осінніми зорями» в «Музагеті», огляд літератури в «Літературно-науковому» віснику), і — пізніше — в «Правобережному кооператорі» та «Новій громаді», Филипович (стаття «Лірика М. Рильського» в «Книгарі»), В. Коряк (у «Книзі» та в окремій брошуарі «...»), В. С. (у «Черв[оному] шляху» рецензія на «Синю далечінь»), Б. Я. в «Пролетарській правді» (рецензія на ту ж річ), Дорошкевич в «Укр[айнській] літературі», Ефремов в «Історії укр[айнського] письменства», Б. Якубський (в «Народний освіті»), Савченко (в «Більшовику», укр[айнські] неокласики) і т. д.

На жаль, пі років, пі номерів журналів не знаю».

Подається за першодруком.

¹ Народився 7 березня — дату подало за старим стилем.

² Рильський Тадей Розеславович (1841—1902) — український культурно-освітній діяч, етнограф, економіст.

³ Мати — Рильська Меланія Федорівна (дівоче прізвище Чуприна; 1861—1936).

⁴ ...старші брати — Рильський Іван Тадейович (1880—1933) по смерті батька займався вихованням найменшого брата і мав великий вплив на формування майбутнього поета, зокрема навчив його польської мови. Юріст за освітою, Іван Тадейович захоплювався літературою; займався перекладами з польської, англійської, французької, зокрема, перекладав твори В. Оркана, Д. Лондона, Гі де Мопассана, П. Меріме. Рильський Богдан Тадейович (1882—1939) після закінчення юридич-

пого факультету Київського університету оселився в селі Романівці і допомагав братові Іванові в його сільськогосподарських справах. Переїхав у пологі нових і нових захоплень. Збиралася стати актором, мріяла про подорожі, але хвороба не дала змоги здійснити жоден із цих замірів. Займався також перекладами з російської мови, зокрема творів О. Гріна і О. Толстого.

⁵ А н т о н о в и ч Володимир Боніфатійович (1834—1908) — український історик, археолог, етнограф, археограф, член-кореспондент Російської АН із 1901 р.

⁶ Г р і н ч е н к о в ої п е р е р о б к и Р об і н з о н а . — Ідея про обробку для дітей роману англійського письменника Ісаака Дефо (1660—1731) «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (1719), здійснену українським письменником Борисом Дмитровичем Грінченком (1863—1910) під позовою «Робінзон Крузо».

⁷ Ч и п ш о в а к — орендатор, який платив чини (натулярний або грошовий податок) власників землі.

⁸ «Вестник и посторонней литературы» — щомісячний журнал, що виходив в Петербурзі 1891—1908 і 1910—1916 рр.

⁹ «Киевская старина» — щомісячний історичний журнал ліберально-буржуазного напряму, виходив у Києві російською мовою в 1882—1906 рр.

¹⁰ Г а л и ц ь к а «З о р я » — літературно-громадський двотижневий журнал ліберально-буржуазного («народовського») напряму, виходив у Львові в 1880—1897 рр.

¹¹ «Л i т е р а т у р н о - н ауковий вісник» — загальновідкритий щомісячний журнал, заснований 1898 р. Науковим товариством імені Шевченка на зміну журналу «Зоря». Виходив до 1939 р.

¹² Т у р г е н е в Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник.

¹³ «Вокруг света» — журнал землемірювання, природничих наук, винаходів і спостережень, заснований в Петербурзі 1861 р.

¹⁴ Г ю г о Віктор-Марі (1802—1885) — французький письменник.

¹⁵ Г о л о б о р о д ь к о Микола Трохимович — домашній вчитель М. Т. Рильського.

¹⁶ Д і к к е н с Чарльз (1812—1870) — англійський письменник.

¹⁷ Т у т к і в с ь к и й Вадим Павлович — домашній вчитель М. Т. Рильського.

¹⁸ Ю р к е в и ч Йосип (Осип) Вячеславович (1855—1910) — лікар, по смерті батька поета, опікун М. Рильського.

¹⁹ «Сон» у «Раді» — вірш «Сон» («Приснилось убогому щастя») надруковано 9 грудня 1907 р. у газеті «Рада» ліберально-буржуазного напряму, яка виходила в Києві в 1906—1914 рр. А перед тим у цій же газеті від 20 квітня 1907 р. І. Юркевич опублікував вірш М. Рильського «Весна» («Весна іде, зима вмирає...») як епіграф до своєї статті «Вірші і проза життя». Обидва вірші і «Весна», і «Сон» вміщені в першому томі даного видання.

²⁰ К и ї в с ь к а г і м н а з і я Н а у м е н к а — приватна гімназія, що містилася по вул. Великій Підвальній (нині вул. Ярославів Вал), 25 (пізніше гімназія «Товариства сприяння середній освіті в Києві»), директором якої був Науменко Володимир

Павлович (1852—1919) — український громадський діяч ліберально-буржуазного напряму, в 1918 р. член маріонеткового, буржуазно-націоналістичного гетьманського уряду.

²¹ Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, піаніст, педагог, хоровий диригент, музично-громадський діяч, основоположник української класичної музики, друг батька поета.

²² Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — український земський статистик, фольклорист, етнограф і громадський діяч.

²³ Трабаша Станіслав Болеславович — викладач латинської мови в гімназії.

²⁴ Ревуцький Дмитро Миколайович (1888—1941) — український радянський музикознавець, фольклорист, літературознавець, вчитель словесності в гімназії, брат композитора Левка Миколайовича Ревуцького. Розповіді про Д. М. Ревуцького М. Рильського присвятив вечірню розмову «Учитель словесності», надруковану в газ. «Вечірній Київ», 1964, 1 лютого.

²⁵ Сушинський Феоктист Петрович — викладач літератури в гімназії, пізніше професор, автор веденої в 1929 р. монографії «Західноукраїнські літописи як пам'ятники літератури».

²⁶ Розанов Василь Васильович (1856—1919) — російський письменник, критик, публіцист, філософ.

²⁷ «Українська хата» — щомісячний літературно-художній, критичний та публіцистичний журнал, що виходив у Києві 1909—1914 рр.

²⁸ «На білих островах». — Перша книжка М. Рильського «На білих островах» вийшла у київському видавництві «Життя й мистецтво» 1910 р.

²⁹ Алексєєв Михайло Павлович (1896—1981) — російський і український радянський літературознавець, академік АН СРСР.

³⁰ Маккавейський Володимир Миколайович (1893—1920) — російський поет і перекладач.

³¹ Зуммер Всеволод Михайлович (1885—1970) — мистецтвознавець і археолог, професор.

³² Фогтегер Микола Михайлович (Грейфентурн; 1892—1939) — російський і український радянський режисер, балетмейстер.

³³ Косинин Іван — художник і скрипаль.

³⁴ ...по «особливих обставинах». — На медичний факультет Київського університету Святого Володимира М. Рильський вступив на прохання матері.

³⁵ Український університет — Український народний університет, створений на громадських засадах у жовтні 1917 р. Через деякий час припинив своє існування.

³⁶ «Свій» — ілюстрований літературно-мистецький місяцник, виходив у Києві в 1913—1914 рр.

³⁷ «Засів» — щотижнева ілюстрована газета, видавалася в Києві в 1911—1912 рр.

³⁸ «Шлях» — український літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал. Виходив у 1917—1918 рр., спочатку в Москві, а потім у Києві.

³⁹ ...видає і дилію «На узлісся». — Вийшла друком 1918 р. у київському видавництві «Шлях».

⁴⁰ «Нова громада» — український радянський літературно-мистецький та економічно-науковий журнал, виходив у Києві 1922—1931 рр.

⁴¹ «Червоний шлях» — український громадсько-політичний, літературно-мистецький і науковий журнал, виходив у Харкові 1923—1936 рр. як щомісячник.

[«Я РАБОТАЮ ТЕПЕРЬ...»]

Вперше надруковано в газ. «Вечерній Київ», 1929, 15 квітня (рубрика «Над чим работают украинские писатели»).

Подастися за першодруком.

«Вечерний Київ» — щоденна газета, орган Київської міськради, виходила з 1928 по 1930 р. російською мовою.

¹ ...б ольшой поэ мой... — Йдеться про поему «Марина», яка вийшла окремим виданням 1933 р. у видавництві «Література і мистецтво».

² «Саламбо» Флобера — переклад роману французького письменника Гюстава Флобера (1821—1880) вийшов друком у видавництві «Книгоспілка» 1930 р.

³ ...серия французских псевдоklassиков... — Йдеться про підготовку перекладів творів Нікола Буало (1636—1711) «Мистецтво поетичне» (1674), П'єра Корнеля (1606—1684) «Сід» (1636), Жана Расіна (1639—1699) «Федра» (1677), Жана-Батіста Мольєра (Поклен; 1622—1673) «Мізантроп» (1666), що вийшли однією книжкою під назвою «Французькі класики XVII ст.» у видавництві «Література і мистецтво» 1931 р.

Я ІДІЛІЙ РАДЯНСЬКИЙ ПОЕТ

Вперше надруковано в газ. «Комсомолець України», 1934, 15 серпня.

Подастися за першодруком.

«Комсомолець України» — щоденна газета, орган ЦК ЛКСМУ, почала виходити з 1925 р. у Харкові. 1934—1941 рр. видавалася в Києві як орган ЦК та Київського обласного комітету ЛКСМУ, з 1943 р. виходить під назвою «Молодь України».

¹ «Поэт сучасний — він тим сучасний, що ве-
щасний...» — рядки І. Я. Франка із поеми «Лісова ідилія» (1890).

² «Київ» — збірка «Київ» вийшла у Держлітвидаві 1935 р.

³ «Салют» — збірка М. Рильського під такою назвою не вийшла.

[«Цими днями я підготував...»]

Вперше надруковано в журн. «Глобус», 1935, № 4, с. 21 (рубрика «Над чим працюють поети»).

Подастися за першодруком.

¹ 2-га книга — Рильський М. Літо. Поезії. 1933—1936. Х., Держлітвидав, 1936.

² Гоголь Микола Васильович (1809—1825) — російський письменник.

³ Шопен Фредерік Францішек (1810—1849) — польський композитор і піаніст.

⁴ Некрасов Микола Олексійович (1821—1878) — російський поет, революційний демократ.

⁵ Брюсов Валерій Якович (1873—1924) — російський радянський письменник, основоположник символізму в Росії.

МІН РАПОРТ

Вперше надруковано в газ. «Комуніст», 1935, 26 квітня.

Подається за першодруком.

«Комуніст» — щоденна газета, орган ЦК і Київського обкому КП(б)У. Видавалась 1926—1943 рр., зокрема в Києві з 1934 по 1941 р. Із лютого 1943 р. виходить під назвою «Радянська Україна».

¹ «Знак терезів». — Збірка вийшла 1932 р. у видавництві «Рух» до XV роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції.

² «Марина». — Віршована повість з кріпацьких часів на Правобережній Україні, вийшла у видавництві «Література і мистецтво» 1933 р.

ПОЕМА, ЛІБРЕТТО ОПЕРИ, ПЕРЕКЛАДИ

Вперше під рубрикою «До 20-річчя Жовтня» надруковано в газ. «Література Україна», 1936, 18 червня.

Подається за першодруком.

«Літературна газета» — орган Правління Спілки письменників України. Перший номер вийшов 21 березня 1927 р. З 1962 р. друкується під наявною «Літературна Україна».

¹ ...поема про радянську жінку. — Очевидно, йдеється про задум поеми «Любов».

² А н т и г о н а — геройня одноіменної трагедії (бл. 441 до н. е.) давньогрецького драматурга Софокла (бл. 495—406 або 405 до н. е.).

³ Г р е т х е н — геройня драматичної поеми німецького поета Йоганна Вольфганга Гете (1749—1832) «Фауст» (1773—1831).

⁴ Л а у р а — геройня твору італійського поета Франческо Петрарки (1304—1374) «Книга пісень» (1327—1358), в якій оспівано любов до неї Петрарки.

⁵ Г а д а ю, що такі образи... для нас надто вузькі. — Говорячи про потребу протиставити ідеалові жінки передреволюційної літератури сучасні жіночі образи, Максим Рильський відбивав деякі спрощені уявлення, насаджувалі і проповідувані тогоденною критикою.

⁶ ...лібретто опери «Щорс». — Лібретто М. Рильського написав разом із українським радянським драматургом Іваном Антоновичем Кочергою (1881—1952). Музичну партію створив український радянський композитор Борис Миколайович Лятошинський (1894—1968). Вперше твір було поставлено на сцені Державного академічного театру опери та балету УРСР 1938 р. Паралельно музику опери «Щорс» на лібретто М. Т. Рильського написав український радянський композитор Сергій Сергійович Жданов (1907—1968).

⁷ ...лібретто опери «Тарас Бульба». — Лібретто до опери М. В. Лисенка «Тарас Бульба» (1890) написав М. П. Старницький.

⁴ ...переклад украйнською мовою «Евгения Онегина».— Переклад окремим виданням вийшов у Держлітвидаві 1937 р.

⁵ Петрушевський Борис Дмитрович (1884—1937) — український радянський перекладач.

¹⁰ ...перекладаю лібретто опери «Тихий Дон».— Йдеться про оперу російського радянського композитора Івана Івановича Дзержинського (1909—1978) «Тихий Дон» за мотивами одноіменного роману російського радянського письменника Михайла Олександровича Шолохова (1904—1984). Вперше твір поставлено на сцені Харківського державного академічного театру опери та балету 1936 р.

МОИ ТВОРЧЕСКИЕ ЗАМЫСЛЫ

Вперше надруковано в журн. «Книга и пролетарская революция», 1936, № 6, с. 148—149.

Подастъся за перводруком.

«Книга и пролетарская революция» — щомісячний журнал марксистсько-ленинської критики і бібліографії. Виходив у видавництві «Правда» (Москва) 1932—1940 рр.

¹ Джульєтта — героїна трагедії англійського поета і драматурга Уільяма Шекспіра (1564—1616) «Ромео і Джульєтта» (1595).

² Татьяна — геройня роману у віршах О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» (1823—1831).

³ ...мой перевод «Орлеанской девы» Вольтера...— Йдеться про видання перекладу поеми французького письменника Вольтера (Марі-Франсуа Аруе; 1694—1778) «Орлеанська діва» (1735), що вийшов друком окремим виданням у Держлітвидаві 1937 р.

⁴ ...подготавливается второе издание «Шана Тадеуша» Мицкевича...— У 30-ті роки це видання не було здійснене.

⁵ ...оработка... «Наталии Полтавки»...— Йдеться про літературну редакцію тексту опери М. В. Лисенка «Наталика Полтавка» (1889), здійснену М. Рильським у зв'язку з підготовкою постановки цієї опери до першої декади українського мистецтва в Москві (1936).

⁶ ...«Запорожца за Дунаем»...— Йдеться про літературну редакцію тексту опери українського композитора, драматичного артиста, драматурга Семена Степановича Гулака-Артемовського (1813—1873) «Запорожець за Дунаєм» (1863), яку Рильський здійснив у зв'язку з підготовкою постановки цієї опери до першої Декади українського мистецтва в Москві (1936).

МІЙ ДОРОБОК

Вперше під рубрикою «Письменники України до ХХ-річчя Жовтневої пролетарської революції» надруковано в газ. «Більшовик», 1937, 22 квітня.

Подастъся за перводруком.

«Більшовик» — щоденна вечірня газета, орган Київського міському КП(б)У, київської міськради. Виходила з 1932 по 1939 р. українською мовою.

¹ Взяв участь у колективній поемі «Іван Голота».— Поема українських поетів М. Бажана, С. Голованівського, Л. Первомайського, М. Рильського, Е. Сосюри, М. Терещенка, П. Тичини, П. Усеника і М. Ушакова «Іван Голота» написана до 20-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

М. Рильському належать розділи — 3, 4, 5, 7. Вперше були опубліковані в газ. «Комуніст», 1937, 27 лютого, 6, 9, 12 березня.

² ...поему «Україна».— У книзі «Родина», що вийшла у видавництві «Молодая гвардия» 1939 р., вміщено твір М. Рильського «Україна» («Лежат столетья грудой пыльной...») у перекладі Гольдберга (Озерова) Льва Адольфовича (пар. 1914 р.), російського радянського поета, перекладача і критика.

³ ...сонети про Чернігів для збірки «Чернігівщина».— Збірка М. Рильського під такою назвою не вийшла. «Чернігівські сонети» опубліковані у збірці «Україна».

⁴ ...мої «Вибрали твори».— Рильський М. Вибрали вірші. Х., Держлітвидав, 1937.

⁵ ...поема «Марина»...— Рильський М. Марина. Повесть в стихах. М., Гослитиздат, 1937.

⁶ ...вибрали твори в російських перекладах...— Рильський М. Избранное. М., Гослитиздат, 1940.

[ПРОІНУ НЕ ВІДМОВИТИ...]

Вперше під рубрикою «Листи до редакції» надруковано в газ. «Літературна газета», 1937, 5 вересня.

Подається за першодруком.

¹ ...книжку поезій «Україна»...— Рильський М. Україна. К., Держлітвидав, 1938.

² ...моого перекладу «Коп'я-Горбунка» Брошова...— Переклад казки російського письменника Петра Павловича Єршова (1815—1869) «Горбоконик» (1834) вийшов друком у Державному видавництві дитячої літератури 1937 р.

³ «Сиплю птицю» Метерлінка...— Переклад однайменної драми бельгійського письменника Моріса Метерлінка (1862—1949).

ВЕЛИКЕ ТВОРЧЕ ПІДНЕСЕННЯ

Вперше надруковано в газ. «Більшовик», 1938, 8 січня.

Подається за першодруком.

¹ ...опера «Мазепа»...— переклад лібретто опери російського композитора Петра Ілліча Чайковського (1840—1893) за поемою О. Пушкіна «Полтава» (1828).

² ...руставелівський пленум...— Йдеться про пленум Правління Спілки письменників СРСР, присвячений 750-річчю поеми Ш. Руставелі «Вітязь у тигровій шкурі», який відбувся у Тбілісі 24—29 грудня 1937 р. М. Рильський взяв участь у пленумі і виступив на ньому.

МАКСИМ ФАДДЕЕВИЧ РИЛЬСКИЙ

(Автобіографія)

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 937.

¹ ...ряда статей по этнографии...— Під заголовком «К изучению украинского пародного мировоззрения» в журпалі

«Киевская старина» друкувалися такі статті Т. Рильського: «Религиозное мировоззрение» (1888, № 11), «Семейные отношения» (1889, № 9—11) та «Экономические отношения» (1903, № 31).

² «Студії на пад основами розкладу багатства» — ця праця Т. Рильського надрукована в «Записках Наукового товариства імені Шевченка»: ч. 1. 1892, т. 1, с. 29—86; 1893, т. 2, с. 62—113.

³ ...о заработках в Херсонской губернии... Мається на увазі вид.: Рильський Фаддей. О заработках в Херсонской губернии, как и когда их искать и что стоит проехать туда по железной дороге или пароходом. К., «Жизнь и искусство», 1898; та Рильський Т. Про херсонські заробітки. Коштом книгарні «Киевской старини», видавництво «Вік», 1904.

⁴ ...о сервитутном праве... Очевидно, йдеться про вид.: Рильський Ф. Сільські пригоди (Про випаси), видану 1905 р. у Петербурзі «Благотворительним Обществом издания общеполезных и дешевых книг».

⁵ ...о х от ников - поэта...— Селяни бідаки с. Романівки Денис Ісакович Каленюк і Родіон Васильович Очкур,— старші товарищи поета, які прилучили його до рибальства й мисливства, приступали любов до рідної природи, народної пісні, музики, живого влучного народного слова.

⁶ Михальчук Костянтин Петрович (1841—1914) — український мовознавець і етиограф.

⁷ Кропивницький Марко Лук'яч (1840—1910) — український драматург, актор, режисер, основоположник українського професіонального реалістичного театру.

⁸ Заплковецька (Адасовська) Марія Костянтина (1860—1934) — українська артистка, одна з основоположників українського театру.

⁹ Саксаганський (Тобілевич) Панас Карпович (1859—1940) — український актор.

¹⁰ Садовський (Тобілевич) Микола Карпович (1856—1933) — український актор і режисер, один з основоположників донькотневого українського театру.

¹¹ Рябіцін Іван Трохимович (1844—1909) — представник родини Рябіціних, підомих викопавців російських балін, який набув широкої популярності в 90-х роках.

¹² ...«Драматической трилогии» Алексея Толстого...— Драматична трилогія російського письменника Толстого Олексія Костянтиновича (1817—1875) «Смерть Іоанпа Грозного» (1866), «Цар Федір Іоаннович» (1868), «Цар Борис» (1870).

¹³ «Скупой рыцарь» — драма О. С. Пушкіна (1830).

¹⁴ ...учебника выразительного чтения...— Ревуцький Д. Живе слово. Теория выразного чтания для школы. К., Видання товариства шкільної освіти, 1920.

¹⁵ ...труда об украинских думах и исторических песнях...— Йдеться про вид.: Ревуцький Д. Українські народні думи та пісні історичні, 1919.

¹⁶ Ленора — герояня древньонімецької народної поезії та одноіменної балади німецького поета Готфріда Августа Бюргера (1747—1794).

¹⁷ Український лінгвістичний інститут — Український інститут лінгвістичної освіти.

¹⁸ ...Французскими парнасцами... — Група поетів, що виникла у Франції в другій половині XIX ст. і об'єдналася навколо альманаху «Сучасний Парнас».

¹⁹ Блок Олександр Олександрович (1880—1921) — російський поет.

²⁰ Аниенський Іннокентій Федорович (1856—1909) — російський поет.

²¹ Ередіа Жозе Марія де (1842—1905) — французький поет, палежав до групи «парнасців».

²² Леконт де Ліль Шарль-Марі (1818—1894) — французький поет, був главою «парнаської» школи.

²³ Мопассан Гі (Лірі Рене Альбер Гі) де (1850—1893) — французький письменник.

²⁴ Бед'є Жозеф Шарль Марі (1864—1938) — французький філолог-медіевіст.

²⁵ ...гостепримно приймавши нас, писателей, Мінськ.— Йдеться про III зіленум Правління Спілки письменників СРСР, присвячений білоруській і башкирській радянській літературі та питанням радянської поезії, який відбувся в Мінську 10—16 лютого 1936 р. М. Т. Рильський був членом української делегації.

²⁶ «Радянська література» — щомісячний літературно-художній журнал Спілки письменників України. Під такою назвою виходив з 1933 по 1941 р., із 1941 по 1946 р.— «Українська література», а 1946 р.— «Вітчизна».

²⁷ ...закуривал в глубокий тыл.— Із липня 1941 по серпень 1943 р. М. Т. Рильський перебував у столиці Башкирської АРСР місті Уфі.

²⁸ «Советская Украина» — газета, почала виходити з 1938 р. як орган ЦК і Київського обласного комітету КП(б)У. З 1944 р. друкується під павою «Правда України» як орган ЦК Компартії України, Верховної Ради і Ради Міністрів УРСР.

²⁹ «Литература и искусство» — газета, виходила в 1942—1944 рр. як орган правління Спілки письменників СРСР, Комітету в справах мистецтв при РНК СРСР та Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР.

³⁰ «Література і мистецтво» — газета, видавалася в 1941—1945 рр. як орган Спілки радянських письменників України та Управління в справах мистецтв при РНК УРСР.

³¹ ...прочел на заседаниях и сессиях Академии несколько историко-литературных докладов.— Йдеться про доповіді: «Поетика Шевченка», «Тема батьківщини в творчості Пушкіна, Міцкевича і Шевченка», «Література в боротьбі з фашизмом», «Українське мистецтво і література до 25-ої річниці Жовтня».

³² ...двуязычного русско-украинского словаря... — Йдеться про підготовку Російсько-українського словника, який вийшов 1948 р. в одному томі у Державному видавництві іншомовних і національних словників (Москва).

³³ Булаховський Леонід Арсенович (1888—1961) — український радянський мовознавець.

³⁴ Калинович Михайло Якович (1888—1949) — український радянський мовознавець.

ТВОРЧИЙ ПІДСУМОК

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1945, 1 січня.

Подається за першодруком.

«Радянська Україна» — орган ЦК Компартії України, Верховної Ради і Ради Міністрів УРСР. Бере початок від органу оргбюро по скликанню першого з'їзду КП(б)У газети «Комуніст», перший номер якої вийшов у Москві 15 червня 1915 р.

¹ Корнійчук Олександр Євдокимович (1905—1972) — український радянський письменник-драматург, державний і громадський діяч, академік АН СРСР і АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами».

² Копиленко Олександр Іванович (1900—1958) — український радянський письменник.

³ Смілянський Леонід Іванович (1904—1966) — український радянський письменник.

⁴ Головко Андрій Васильович (1897—1972) — український радянський письменник.

⁵ Смоліч Юрій Корнійович (1900—1976) — український радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

⁶ Мартич Юхим Маркович (Фідкельштейн Мордух Шаепіч; 1910—1981) — український радянський письменник.

⁷ Юхід Леонід Арапович (1909—1968) — український радянський письменник.

⁸ Панчenco (Панченко) Петро Йосипович (1891—1978) — український радянський письменник.

⁹ Рибак Наталя Самійлович (1913—1978) — український радянський письменник.

¹⁰ Кротевич Євген Максимович (1884—1968) — український радянський письменник.

¹¹ Ільченко Олександр Єлисейович (нар. 1909) — український радянський письменник.

¹² Чередиличенко Варвара Іванівна (1896—1949) — українська радянська письменниця.

¹³ Лє (Мойся) Іван Леонтійович (1895—1978) — український радянський письменник.

¹⁴ Козаченко Василь Павлович (нар. 1913) — український радянський письменник.

¹⁵ Тичина Павло Григорович (1891—1967) — український радянський поет, вчений, державний і громадський діяч, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁶ Бажан Микола Платонович (1904—1983) — український радянський поет і громадський діяч, академік АН УРСР, лауреат Ленінської премії, Герой Соціалістичної Праці.

¹⁷ Сосюра Володимир Миколайович (1898—1965) — український радянський поет.

¹⁸ Первомайський Леонід Соломонович (Гуревич Ілля Шльомович; 1908—1973) — український радянський письменник.

¹⁹ Малишко Андрій Самійлович (1912—1970) — український радянський поет.

²⁰ Голованівський Сава Овсійович (пар. 1910) — український радянський письменник.

²¹ Терещенко Микола Іванович (1903—1965) — україн-

ський радянський поет, перший лауреат премії імені Максима Рильського (1973).

²² Усеко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет.

²³ «Неопалима купина»... — Рильський М. Неопалима купина. Поезія 1942—1944. Спілка радянських письменників України, 1944.

²⁴ ...друкується поема... — Рильський Максим. Мандрівка в молодість. Поема. К.—Х., Укрдержвидав, 1944.

²⁵ ...постановка в театрі... — комедія французького поета і драматурга Едмона Ростана (1868—1918) «Сірано де Бержерак» (1897) у перекладі М. Т. Рильського була поставлена на сцені Львівського драматичного театру ім. Заньковецької.

||«В НАЧАЛЕ ЛЕТА...»||

Вперше під рубрикою «Будущие книги» надруковано в газ. «Литературная газета», 1945, 22 вересня.

Подастися за першодруком.

«Литературная газета» — орган правління Спілки письменників СРСР. Виходить з 1929 р.

¹ ...был я в Ленинграде... — Йдеться про поїздку М. Т. Рильського, разом з Остапом Вишнею у червні 1945 р.

² ...новом сборнике... — збірка віршів під ім'ям «Вірність» вийшла у видавництві «Радянський письменник» 1946 р.

³ ...цикли лирических, интимных стихотворений... — Цикли «Остання весна» і «Вірність».

⁴ ...летней поездки в Чехословакию и Польшу. — Йдеться про поїздку М. Т. Рильського у складі делегації Всеслов'янського комітету в липні 1945 р. У Польщі делегація взяла участь у святкуванні 535-ї роковини Грюндавальської битви. У Празі Максим Рильський виступив на мітингу, присвяченому створенню слов'янського комітету Чехословаччини.

⁵ ...большой однотомник русских переводов из Мицкевича... — Мицкевич А. Избранные. Лирика. Баллады. Поэмы. М., 1946. Редакція спільно з Б. Тургановим.

⁶ ...избранные стихи Мицкевича... для Детгиза... — Мицкевич А. Избранные. М.—Л., Детгиз, 1946.

⁷ ...избранные произведения Мицкевича в украинских переводах... — Мицкевич А. Выbrane поэзии. К., 1946.

⁸ ...перевод на украинский язык «Горя от ума»... — Драма російського письменника Олександра Сергійовича Грибоєдова (1794—1829) «Лихо з розуму» (1825) українською мовою вийшла друком 1947 р. у видавництві «Мистецтво». Автори перекладу — М. Т. Рильський, Діодор Миколайович Бобир (1907—1980) — український радянський перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського (1980), Євген Антонович Дробязко (1898—1980) — український радянський перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського (1978).

⁹ Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський поет, жив і працював у Києві.

¹⁰ ...Новое издание стихотворений и поэм Шевченко в русских переводах. — Шевченко Т. Г. Собрание сочинений. В 5-ти т. М., Гослитиздат, 1948—1949.

¹¹ ...первого, вышедшего под названием «Кобзарь...» — Шевченко Т. Г. Кобзарь. М., Гослитиздат. 1939. Редакция спольно з М. Ушаковим.

РІК НАПРУЖЕНОЇ ПРАЦІ

Вперше надруковано в газ. «Літературна газета», 1945, 27 грудня.

Подастися за першодруком.

¹ ...перекладанням сербських епічних пісень... — Переклади М. Рильського вийшли окремим виданням: Сербські епічні пісні. К., Держлітвидав України, 1946.

² ...класичної польської лірики... — 1946 р. вийшли видання Міцкевича: в Держлітвидаві України «Вибрані поезії» (М. Т. Рильський — редактор і перекладач); в «Гослитиздате» «Избральное. Лирика. Баллады. Поэмы» (М. Т. Рильський — редактор спольно з Б. О. Тургаловим); в «Детгизе» — «Избранное» (Шкільна бібліотека) (М. Т. Рильський — редактор). 1947 р. за редакцією М. Т. Рильського у видавництві «Мистецтво» вийшла історична драма Юліуша Словацького «Марія Стюарт».

ЗВІТ ПРО РОБОТУ ДІЙСНОГО ЧЛЕНА АКАДЕМІЇ НАУК УРСР М. Т. РИЛЬСЬКОГО В 1949 Р.

Друкується вперше за машинописом, підписанним автором, що зберігається у фондах КЛМР, од. зб. Р-204.

¹ Радищев Олександр Миколайович (1749—1802) — російський революційний мислитель, письменник.

² Сечченко Іван Юхимович (1901—1975) — український радянський письменник.

³ ...постійну роботу над українсько-російським словником... — Йдеться про роботу над підготовкою вид.: Українсько-російський словник, т. 1—6. К., Вид-во АН УРСР, 1953—1963.

⁴ Твори, III т. — Йдеться про вид.: Рильський М. Поезії. В 3-х т. Переклади. К., Держлітвидав України, 1949.

⁵ ...з новою зробленою перекладом... — Йдеться про вид.: Міцкевич А. Пан Тадеуш або останній вайд на Литву. К., Держлітвидав, 1949. За цей переклад у 1950 р. М. Т. Рильський був удостоєний Державової премії III ступеня.

⁶ О. Пушкін. Полтава... — переклад вийшов 1949 р. у Держлітвидаві України.

⁷ Пушкін і Шевченко... — Стаття надрукована в газеті «Молодь України», 1949, 24 червня.

⁸ Доповідь про Малий театр... — Доповідь «125 років Малого театру» М. Т. Рильський виголосив на урочистому засіданні Комітету у справах мистецтв УРСР, Спілки радянських письменників України і Українського театрального товариства разом із представниками партійних, радянських і громадських організацій столиці України, присвяченому 125-річчю Малого театру 27 жовтня.

⁹ Дві лекції про Пушкіна... — Очевидно, «Слово про Пушкіна», яким Рильський відкрив літературно-музичний вечір у Коломеному замі Української державної філармонії, присвячений 150-річчю з дня народження російського поета на початку квітня;

друга лекція «Лірика Пушкіна» була прочитана М. Рильським 12 травня.

¹⁰ ...нашого інституту...— Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, директором якого з грудня 1942 р. до останніх днів життя був М. Т. Рильський.

¹¹ Костюк Юрій Григорович (нар. 1910) — український радянський критик, театрознавець.

¹² Бобкова Валентина Степанівна (1907—1980) — український радянський фольклорист.

¹³ Вервєс Григорій Давидович (нар. 1920 р.) — український радянський літературознавець, член-кореспондент АН УРСР. Автор досліджень з історії слов'янських літератур та міжслов'янських літературних звязків. Його перу належить монографія «Максим Рильський в колі слов'янських поетів» (1968).

ІШЕЛЕГКО БУВАС ПИСЬМЕННИКОВІ...]

Це текст виступу по телебаченню, який прозвучав у Києві 10 грудня 1954 р.

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. 3б. 8378.

¹ ...вову моє книжку поезій...— Йдеться про вид.: Рильський М. Сад над морем. Посаді. К., Радянський письменник, 1955.

² ...відзначити двома виданнями...— Йдеться про підготовку вид.: Міцкевич А. Вибрані твори. В 2-х т. К., Держлитвидав України, 1955. Максим Рильський — автор ряду перекладів і редактор; Міцкевич А. Вибране. К., «Молодь», 1955. Максим Рильський — автор ряду перекладів, передмови «Великий польський поет» і упорядник.

ТВОРЧІ ЗАДУМИ І ПЛАНЫ

Вперше надруковано в газ. «Літературна газета», 1954, 1 січня.

Подастися за першодруком.

¹ «Ранок нашої Вітчизни» — збірка вийшла у видавництві «Радянський письменник» (1953).

² «Триста літ». — Збірка «300 літ» вийшла 1954 р. у видавництві «Радянський письменник».

³ «Під зорями Кремля» — збірка вийшла у видавництві «Радянський письменник» (1953).

⁴ ...творів Пушкіна... — Пушкін О. С. Твори. В 4-х т. К., Держлитвидав України, 1952—1954.

⁵ Дмитерко Любомир Дмитрович (1911—1985) — український радянський письменник.

⁶ ...лібретто опери «Русалі і Людмила»... — Опера російського композитора Михайла Івановича Глінки (1804—1857) за одноіменною поемою О. Пушкіна, яка була поставлена 1956 р. на сцені Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

⁷ Карманський Петро Сильвестрович (1878—1956) — український поет і перекладач.

⁸ ...закіпчив переклад... «Пекло». — Переклад першої частини «Божественної комедії» італійського поета Данте Аліг'єрі

(1265—1321) «Пекло» вийшов друком 1956 р. у Держлітвидаві України.

⁹ ...пагіномника творів А. Міцкевича... — Міцкевич А. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Гослитиздат, 1948—1954.

¹⁰ «Щедра осінь» — цикл поезій «Щедрість», вперше опублікований в газеті «Радянська Україна», 1954, 26 серпня.

¹¹ ...нову книгу віршів. — Очевидно, йдеється про роботу над збіркою «Сад над морем», яка вийшла у видавництві «Радянський письменник», 1955 р.

¹² ...працювати й над перекладом другої частини «Божественної комедії»... — робота не була здійснена.

¹³ ...другомника А. Міцкевича... — Міцкевич А. Вибрани твори. В 2-х т. К., Держлітвидав України, 1972.

ПОДРОЖІ

Вперше надруковано в журн. «Зміна», 1955, № 3, с. 15—16.
Подається за першодруком.

«Зміна» — щомісячний громадсько-політичний та літературно-художній ілюстрований журнал ЦК ЛКСМУ. Заснований 1953 р. у Києві. З 1965 р. (№ 7) виходить під назвою «Ранок».

¹ Рід Томас-Майн (1818—1883) — англійський письменник.

² Емар Гюстав (Олів'є Глу; 1818—1883) — французький письменник.

³ Верн Жюль (1828—1905) — французький письменник.

⁴ Купер Джеймс Фенімор (1789—1851) — американський письменник.

⁵ Лівінгстон Давід (1813—1873) — англійський дослідник Африки, лікар.

⁶ Степлі Генрі-Мортон (Джон Роулендс; 1841—1904) — американський мандрівник, дослідник Африки.

⁷ Пржевальський Микола Миколайович (1839—1888) — російський мандрівник, географ, дослідник Центральної Азії.

⁸ ...вірш «Дитинство»... — Вперше надруковано у зб.: Рильський М. Під осінніми зорями. Друга книжка лірки. К., Держлітвидав України, 1926.

⁹ Дурів Володимир Леонідович (1863—1934) — артист цирку, розробив науковий метод дресирування тварин.

¹⁰ ...не пам'ятаю вже якого року. — Поїздка відбулася 1929 р.

¹¹ «Асканія-Нова» — заповідник у Чаплинському р-ні Херсонської обл. Закладений наприкінці XIX ст., з 1919 — народний заповідний парк, з 1921 — заповідник, з 1984 — біосферний заповідник. Площа — 11,1 тис. га.

¹² ... побував я з групою товаришів-поетів у Ленінграді — Поїздка українських поетів М. Рильського, Л. Первомайського, І. Куліка, С. Голованівського, М. Терещенка, А. Малишка, І. Муратова для участі у вечорах української радянської поезії відбулася в травні 1937 р.

¹³ Тихонов Микола Семенович (1896—1979) — російський радянський письменник і громадський діяч, лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами», Герой Соціалістичної Праці.

¹⁴ Прокоф'єв Олександр Апдрійович (1900—1971) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії.

¹⁵ Браун Микола Леонольдович (1902—1975) — російський радянський поет і перекладач.

¹⁶ Коміссарова Марія Іванівна (нар. 1904) — російська радянська поетеса і перекладачка, лауреат премії імені Максима Рильського (1982).

¹⁷ Брюллов Карл Павлович (1799—1852) — російський художник.

¹⁸ Щепкіп Михайло Семенович (1788—1863) — російський актор, основоположник критичного реалізму в російському і українському театральному мистецтві.

¹⁹ Чернишевський Микола Гаврилович (1828—1889) — російський письменник, філософ, літературний критик.

²⁰ Словацький Юліуш (1809—1849) — польський поет, представник революційного романтизму.

²¹ Тренев Костянтин Андрійович (1876—1945) — російський радянський письменник.

²² Там, у будиночку... міститься тепер музей Леніна. — Влітку 1913 і 1914 р. поблизу Пороніо, у Білому Дунайці, жив В. І. Ленін. У будинку, де відбулася Поронінська парада ЦК РСДРП з партійними працівниками 1913 р., відкрито музей В. І. Леніна.

²³ Моцарт Вольфганг-Амадей (1756—1791) — австрійський композитор.

²⁴ Гус Ян (1369—1415) — мислитель, ідейний чатхненник антифеодального, національно-визвольного руху в Чехії.

²⁵ Шафарик Павел Йозеф (1795—1861) — чеський та словацький філолог та історик:

²⁶ ...моого товариша, полковника Радянської Армії... — Йдеться про Валентина Володимировича Мочалова (нар. 1901), на той час відповідального секретаря Всеслов'янського комітету.

ЗАДУМИ І ПЛАНЫ

Вперше надруковано в газ. «Літературна газета», 1956, 27 грудня.

Подається за першодруком.

¹ ...вступну статтю до антології... — Стаття «Нова українська поезія доковтневих часів» вміщена у вид.: Антологія української поезії в 4-х т. К., Держлітвидав України, т. 1, 1957; Антологія украинской поэзии в 2-х т. М., Гослитиздат, т. 1, 1958.

² ...над статтею про творчість Олександра Довженка... — Стаття «Олександр Довженко» вміщена у вид.: Довженко О. Твори. В 3-х т. Держлітвидав, т. 1, 1958.

ПОЕЗІЯ ПРО РАДІСНУ ПРАЦЮ

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1955, 1 жовтня. Подається за першодруком.

«Вечірній Київ» — щоденна газета Київського міського комітету компартиї України і міської Ради народних депутатів. Веде початок від газети «Вечерний Киев», заснованої 1927 р.

¹ ...працю над циклом нових віршів, об'єднаних під назвою «Троїнди й виноград». — Під такою під назвою в 1957 р. у видавництві «Радянський письменник» вийшла збірка поезій.

² Ми працю любимо, що в творчість передішлала... — остання строфа вірша М. Рильського «Троїнди й виноград» (1955).

³ ...книгу «Поезія Міцкевича»... — Рильський М. Про поезію Адама Міцкевича. К., Держлітвидав України, 1955.

⁴ ...однотомник у видавництві «Молодь». — Міцкевич А. Вибрале. К., 1955. М. Рильський — упорядник.

⁵ Беру участь у редактуванні російського ювілейного видання Міцкевича... — Міцкевич А. Избранные произведения. В 2-х т. М., Гослитиздат, 1955.

⁶ Живов Марк Семенович (1893—1962) — російський радянський літературознавець.

⁷ Песіс Борис Аронович (1901—1974) — російський радянський літературознавець.

⁸ Переглядаю для нового видання свій переклад «Орлеанської діви»... — Перевидання перекладу «Орлеанської діви» Вольтера було здійснено Держлітвидавом України 1956 р.

ІЗ СПОГАДІВ

Вперше під під назвою «З давніх літ» надруковано у вид.: Рильський М. Поезії. В 3-х т. Державне видавництво художньої літератури. К., 1946, т. 1, с. 37—56. Подаемо тут же на с. 455—467.

У переробленому та дополненному вигляді надруковано у вид.: Рильський М. Твори. В 3-х т. К., Держлітвидав України, 1955, т. 1, с. 1—14 та Рильський М. Твори. В 10-ти т. К., Державне видавництво художньої літератури, 1960, т. 1, с. 57—77.

Готуючи цю статтю для вид.: Рильський М. Сочинения. В 4-х т. М., Гослитиздат, 1962—1963, де вона вміщена (т. 1, с. 25—48) під під назвою «Автобіографія», автор зробив таке доповнення (с. 47—48):

«Я перечитал эти страницы, написанные в 1958 году, и мне показалось, что к ним мало что можно добавить. Очень уж это мудреная вещь — собственное жизнеописание! Того и гляди впадешь или в ложную скромность, или в кощливое самолюбование! К тому же все существенное, что было у меня в жизни, я в меру сил постарался отразить в своих стихах. Бряд ли что-нибудь достойное внимания читателей я смог бы еще сказать, например, о том, что мною описано в цикле «Рио-де-Жанейро» — о поездке летом 1958 года в Бразилию. Цикл этот помещен в моей книге «Далекие небосклоны». Название кажется мне удачным. Меня всегда влекли и влекут к себе далекие горизонты — и в прямом смысле слова, и в переосмыслении... И вместе с тем я с каждым годом с каждым днем все больше опищаю кровную, неразрывную связь с родной землей, которая меня вскоростила и воспитала. Любовь к дальним небосклонам сочетается с любовью к цветущим вишневым и яблоневым садам, веткам и березам, дубам и кленам, шум которых был для меня первой колыбельной песней. И любовь эта неотделима от любви к людям, к их песне, к их прекрасному труду...»

В нашенню году всі Україна, весь Советський Союз, все передове человечество отмечает сотую годовщину со дня смерти Тараса Шевченка. Я счастлив, что вместе со своими товарищами — писателями, художниками, композиторами, артистами, научными работниками Советской Украины — принимаю посильное участие в торжествах, посвященных памяти нашего общего учителя.

Для того чтобы открывать в литературе новые небосклоны, надо гвердо и уверенно стоять на родной почве, надо взять на вооружение все, созданное в веках гениями человечества, гением народа. И тогда прекрасное будущее мира откроется нашему взору во всем своем величии.

М. Рильський

26 апреля 1961 г.»

Подався за вид.: *Рильський М. Твори. В 10-ти т. Держлітвидав. К., 1960, т. 1, с. 57—77.*

¹ Залізняк Максим (пoch. 40-х років XVIII ст.—р. см. н. від.) — запорізький козак, один із керівників народно-визвольного антифеодального повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту, так званої Коліївщини.

² ...шадто добрі стосунки з селянами» (так і написано в одному з доповідів). — У листі начальник III відділення князь Долгоруков від 16 лютого 1861 р. міністру народної освіти про неблагонадійність студентів Київського університету братів Тадея та Йосипа Рильських, зокрема, писав: «Проведенные секретные дознания подтверждают подозрения о неблагонамеренности Рильских: первый из них во время присадов в поместье отца сближался с крестьянами, входил с ними в короткие отношения, посещая их в домах и щинках, вместе с ними работал в поле, вместе пил водку и цел песни, приобретая таким образом их расположение и доверие, старался, по-видимому, рассказами, песнями и чтением делать им внушения, в которых проглядывает поблагонамереная и возмутительная цель — возбудить в крестьянах ненависть к высшему сословию и уверить их, что всегда мешало равенству, свободе и благосостоянию простого народа; у них оказалось несколько листов тетради, писанной Фаддеем Рильским, на малороссийском языке, в которой рассказывается история Украины, наполненная местами, могущими возмущать крестьянские умы, так, напр.: об угнетениях простого народа, с восстания его под предводительством Хмельницкого, об успехах того восстания и т. под.» (ЦДІА СРСР, ф. 733, еп. 70, од. зб. 1037, арк. 7).

³ Коцюбинський Михайло Михайлович (1864—1913) — український письменник і громадський діяч, революційний демократ.

⁴ Помяловський Микола Герасимович (1835—1863) — російський письменник, автор «Нарисів бурси» (1861—1862), у яких викриває тогочасну систему освіти.

⁵ Свидницький Анатолій Патрикійович (1834—1871) — український письменник, автор роману «Люборацькі» (1861—1862), у якому піддано гострій критиці навчання і виховання в тогочасних духовних школах та польсько-шляхетських пансіонах.

⁶ Пушкін носив у серці... спогад про милі
гади ліцею.... Маються на увазі рядки із вірша Пушкіна
«Воспоминания в Царском Селе» (1829):

Воспоминаньями смущенный,
Исполнен сладкою тоской,
Сады прекрасные, под сумрак ваш священный
Вхожу с поникшей головой..,

а також початок восьмової глави «Євгенія Онєгіна»:

В те дни, когда в садах Лицея
Я безмлекно расцвастал...»

⁷ Короленко найтепліші сторінки «Історії моого современника» присвятив своєму «вчителеві словесності...» — У автобіографічній книзі «Історія моего современника» своему чутелеві словесності Ровенської гімназії російський письменник Володимир Галактіонович Короленко (1853—1921) присвятив XXVII розділ п'ятої частини, який так і називається «Воєніамип Васильович Авдієв». Письменник назвав його одним «из лучших учителей, которых я только знал». Саме після уроків Авдієва «художественная литература перестала быть в моих глазах только развлечением, а стала увлекательным и серьезным делом. Авдіев сумел заинтриговать и раздуть эти душевые эмоции в яркое пламя». «До сих пор в душе моей, как аромат цветка, сохранилось особое ощущение, которое я уносил с собой из квартиры Авдієва, ощущение любви,уважения, молодости радости раскрывающегося ума и благодарности за эту радость...»

⁸ Новоборська Надія Петрівна — викладачка російської словесності.

⁹ Меріме Проспер (1803—1870) — французький письменник.

¹⁰ Зелінський Тадей Францевич (1859—1944) — російський і польський філолог-класик.

¹¹ Самійленковим словом «престрашна мішаниця». — Маються на увазі рядки із вірша «Ельдорадо» (1886) українського письменника Володимира Івановича Самійленка (1864—1925):

Там живе племін усяких
Престрашна мішаниця,
І за те той край зоветься —
Русь едина, Русь едина.

¹² Достоєвський Федір Михайлович (1821—1881) — російський письменник.

¹³ Мережковський Дмитро Сергійович (1866—1941) — російський письменник, один з родоначальників російського символізму. Прозові твори позначені релігійно-містичними ідеями. У 1920 р. емігрував, виступав з антирадянських позицій.

¹⁴ Вересай Остап Микитович (1803—1890) — український кобзар.

¹⁵ Сорочинська трагедія — кривава розправа царських військ над учасниками селянського повстання 1905 р. в с. Сорочинцях (тепер с. Великі Сорочинці Полтавської області).

¹⁶ Гнівний лист Короленка... — «Відкритий лист статському радникові Філонову» вперше надруковано в газеті «Пол-

тавщина», 1906, 12 січня. У листі російський письменник затвердив розираву царських сатрапів над повсталими селянами.

¹⁷ Скрябін Олександр Миколайович (1872—1915) — російський композитор і піаніст.

¹⁸ Рахманінов Сергій Васильович (1873—1943) — російський композитор і ціапіст.

¹⁹ Соловцов (Федоров) Микола Миколайович (1857—1902) — російський актор, режисер і театральний діяч. У 1891 р. створив Товариство драматичних артистів, що стало основою постійного російського драматичного театру в Києві (театр «Соловцов»).

²⁰ Кузнєцов Степан Леонідович (1879—1932) — російський актор.

²¹ Неделіп (Недзельський) Євген Якович (1850—1913) — російський драматичний актор.

²² Левицький Федір Васильович (1858—1933) — український актор.

²³ Мар'яненко (Петліщенко) Іван Олександрович (1878—1962) — український радянський актор.

²⁴ Ліпницька Любов Павлівна (1866—1924) — українська артистка.

²⁵ Художній — Московський Художній академічний театр ім. М. Горького (МХАТ).

²⁶ Малий — Державний академічний Малий театр у Москві.

²⁷ «...безумство юних літ». — Ймовірно, довільний переклад початку першого рядка вірша О. Пушкіна «Елегія» (1830) «Безумних лет угасшее веселье», який М. Т. Рильський переклав так: «Безумних літ веселощі свавільні».

²⁸ Верлен Поль (1844—1896) — французький поет, один з основоположників символізму.

²⁹ Жаколіо Луї (1837—1890) — французький письменник.

³⁰ ...вчителював — спочатку на селі, потім у Києві — М. Рильський викладав українську мову і літературу в селах Вчорайшому (нині Ружинського району) і Романівці (нині Попільнянського району) Житомирської області, потім у Київській 2-ій залишничій трудшколі.

³¹ Квітка (Квітка-Основ'яненко) Григорій Федорович (1778—1843) — український письменник.

³² Васильченко (Панасенко) Степан Васильович (1879—1932) — український радянський письменник.

³³ ...як науковий співробітник — Спочатку М. Рильський працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, а з грудня 1942 р. — директором Інституту народної творчості і мистецтва (нині Інститут мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР).

³⁴ Кудаш (Кудашев) Сайфі Фаттахович (нар. 1894) — башкирський радянський поет.

³⁵ Бікбай Баязіт Галзитович (1909—1968) — башкирський радянський поет.

³⁶ Фадеев Олександр Олександрович (1901—1956) — російський радянський письменник і громадський діяч.

³⁷ Аптокольський Павло Григорович (1896—1978) — російський радянський поет.

³⁸ Пастовський Костянтина Георгійович (1892—1968) — російський радянський письменник.

⁵⁹ Лаврен'єв Борис Андрійович (1891—1959) — російський радянський письменник.

⁶⁰ Соболєв Леонід Сергійович (1898—1971) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

⁶¹ Леонов Леонід Максимович (нар. 1899) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії.

⁶² Катаев Валентин Петрович (1897—1986) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

⁶³ Светлов Михайло Аркадійович (1903—1964) — російський радянський письменник.

⁶⁴ Колас Якуб (Міцкевич Костянтин Михайлович; 1882—1956) — білоруський радянський поет.

⁶⁵ Купала Янка (Луцкевич Іван Домінікович; 1882—1942) — білоруський радянський поет.

⁶⁶ Циньков Михась (Михайло Тихонович; 1899—1975) — білоруський радянський письменник.

⁶⁷ Бровка Петрусь (Петро Устинович; 1905—1981) — білоруський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії.

⁶⁸ Глебка Петро Федорович (1905—1969) — білоруський радянський поет.

⁶⁹ Чікавані Симон Іванович (1903—1966) — грузинський радянський поет.

⁷⁰ Вургун Самед (Векілов; 1906—1956) — азербайджанський поет.

⁷¹ Заряни Наїрі (Егізарян Айастан Егізарович; 1901—1969) — вірменський радянський поет.

⁷² Саряни (Багдасарян Гегам Багдасарович; 1902—1976) — вірменський радянський поет.

⁷³ Качалов (Шверубович) Василь Іванович (1875—1948) — російський радянський актор.

⁷⁴ Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — російський радянський поет.

⁷⁵ Тургапов Борис Олександрович (1901—1980) — російський радянський поет і перекладач. Перекладав твори Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, С. Руданського та інших українських поетів-klassikів, а також українських радянських поетів, зокрема М. Т. Рильського.

⁷⁶ ...два великих антифашистських радіомітинги в Саратові... — Перший антифашистський мітинг представників українського народу відбувся 26 листопада 1941 р., другий — 30 серпня 1942 р. На першому М. Т. Рильський виголосив промову «Сонце встає на сході», яку закінчив «Словом про рідну матір»; на другому — «Киць плуг, козаче, бери діж!»

⁷⁷ Довженко Олександр Петрович (1894—1956) — український радянський кінорежисер і письменник. Виступав на другому антифашистському мітингу.

⁷⁸ ...разом з російськими, білоруськими, литовськими друзями я брав участь у міцкевичевській ювілейній сесії Польської Академії наук... — У статті «У братній Польщі», вміщений в журналі «Україна», 1956, № 13, М. Рильський писав: «Не так давно, одного весняного дня у складі делегації Академії наук СРСР я вирушив поїздом

із Москви до Варшави, на сесію Польської Академії наук, присвячену пам'яті Адама Міцкевича. Ця урочиста поділ мала завершити міцкевичевський рік, у якій демократична Польща і все передове людство відзначили сто літ з дня кончили найбільшого поета польського народу і одного з найбільших поетів світу. Товаришами моїми в цій подорожі були ленінградець проф. М. ІІ. Алексєєв, москвич проф. Д. Д. Благой, білоруський поет і мовознавець Петро Глебка і литовський поет та критик Костас Корсакас».

⁵⁹ В іспанський Станіслав (1869—1907) — польський письменник, театральний діяч і художник.

⁶⁰ Монюшко Станіслав (1819—1872) — польський композитор, диригент, педагог, один з основоположників польської класичної музики.

⁶¹ Побував я останнім часом і в Австрії... — У складі делегації Верховної Ради СРСР М. Рильський відвідав Австрію у травні 1956 р.

⁶² Подорож до Франції... — М. Т. Рильський очолював делегацію діячів радянської культури на VIII з'їзді асоціації «Франція — СРСР», який відбувся в Парижі 8—10 червня 1957 р. Результатом поїздки до Парижа і подорожі по Провансу з'явилася «Книга про Францію».

⁶³ О пір — визвольний патріотичний рух народних мас, який розгорнувся проти фашистських загарбників у роки другої світової війни.

⁶⁴ Арагон Луї (1897—1982) — французький письменник і громадський діяч.

⁶⁵ Тріоле Ельза Юріївна (1897—1970) — французька письменниця.

⁶⁶ ...на торжествах, присвячених пам'яті історичних битв на Шиндрі... — М. Т. Рильський був на святі у складі делегації Слов'янського комітету СРСР у серпні 1957 р.

⁶⁷ ...учасники регіональної конференції ЮНЕСКО... — М. Рильський у складі радянської делегації брав участь в регіональній конференції ЮНЕСКО у вересні 1957 р.

⁶⁸ А вже тому чумакові

Мандрівочка пахне.— Перефразовані слова веснянки:

А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле,
Молодому козаченьку
Мандрівочка пахне.

ІЗ ДАВНІХ ЛІТ

Село на Київщині, кучерявий лісок на ледве помітному узгір'ї, біля хати й зелені сади понад річкою Унавою, що, перепинена греблею, розливався в широкий, порослий комицями і лататтям став... Босі діти в засмаленими ногами, з пастушими торбинками через плечі... Вечірні співи дівчат, що солодкою луною пливуть у далечінь, парубочі разгонисті пісні... Солов'їні жагучі ночі, жаб'ячий хор і гукання водяного бугая... Світ — як таємнича, ледве розкрита книга... Дитинство мое, юність моя.

Я почав із цих літніх і веснянких тонів, бо про що ж і споминати як не про весну й літо тому, кому осінь налягає на

плечі, а зима невтомлю сріблить волосся. Я почав про село, бо саме з ним пов'язані найсолідні й пайболяючі сногади про дитячі мої роки. А втім, народився я, власне, і перші місяці прожив у місті, в Києві, в тому Клені, що, павки звільнений від німецького ярма, воскресає нині для нового життя, в тому Києві, який був нашим, який є нашим і нашим буде довіку.

Отож, у Києві, на одній із таких його зелених вулиць — на Тарасівській — народився я 19 березня 1895 року. До речі, про назву вулиці. Назва ця була проявом «української хитрості». Київські українці, із тієї групи, що гуртувалась навколо журналу «Киевская старина», дуже хотіли назвати кілька вулиць іменами наших видатних діячів — Тараса Шевченка, Панька Куліша, Миколи Костомарова. Але в часі тяжкого переслідування українського слова, української культури, української громадськості прізвища ці — особливо перше — не могли нікому бути прийняті міською управою, тому й виникла «компромісні» назви вулиць не за прізвищами, а за іменами — не Шевченківська, а Тарасівська, не Кулішівська, а Паньківська, не Костомарівська, а Микольсько-Ботанічна. Звісна річ, цей секрет знали тільки самі ініціатори та їх пайближчі приятелі, позабаром він призабувся, і Тарасівська була Шевченківською для дуже небагатьох учасників... У кожному разі, коли правдива ця вся історія, мені мило здумати, що світ побачив я на вулиці імені найбільшого нашого поета, чия величеська постать, як оглиний стовп, веде за собою всіх нас, українських письменників.

Названо мене Максимом — на честь одного із героїв нашої минувшини, Максима Залізняка. Ім'я це прибрав мені батько з своїми друзями — Лисенком, Антоновичем. При цьому тихеянько й проспівали пісню: «Максим козак Залізняк». Щоправда, моїй матері припадало більше до серця Володимира, Володя. Вона, кажуть, під час хрестин і впросила була веселого панотця саме так мене називати, і він проголосив був уже «раба божого Володимира», але батько мій підійшов до нього, шепнув щось дуже переконливо, і священик поправився: «Максима»... Та про хрестини — потім.

Мій батько, Тадей Рильський, був із польської чи, вірніше, спольщеної, поміщицької родини, але в студентські роки, разом із старшим своїм другом, Володимиром Антоновичем, потім видатним нашим істориком та археологом, твердо поклав служити словом і длом тому народові, який його вигодував і добром напоїв його серце — народові українському, — і виконав це. Цей крок дав привід польським панаам на Україні писати на Тадея Рильського незчисленні доноси; серед авторів тих доносів був і мій дід, красивий бонцівак Розеслав Рильський, — і Тадесві Рильському та Володимирові Антоновичу загрожувало заслання. Тільки поміч людей впливових та благословенна дурість царських урядовців їх од цього врятували. Звичайно, в доносах акцептовано не «зраду» польського народу, а революційно-демократичну роботу серед селян, участь у недільних штайніх школах з забороненою викладовою мовою українською, опікування батьком — уже як власником невеликого маєтку, тієї самої Романівки, що про неї написав я перші слова цього нарису, — сільської школи (до речі, підkreślую, що католик Рильський дбав про школу православу), «надто добре стосунки з селянами» (так і написано в одному з доносів) і т. ін.

Батько мій був чоловік, безперечно, інтересний і оригінальний. Не слід, розуміється, судити його з позиції сучасних наших поглядів, зате варто згадати, що Коцюбинський у сквильованому листі до Франка називав Тадея Рильського «надзвичайно талановитою людиною», а Франко написав пам'яті його теплій некролог, де кількома живими рисами яскраво мальює розмову «українських Діоскурів» — Рильського та Антоновича — і підкresлює надзвичайну увагу, з якою ставилась до них Діоскурів тогочасна українська громадськість. Статті батькові з поля етнографії та політичної економії павіч показують, що політичними своїми переконаннями належав він до лівого, найрадикальнішого крила київської української «Громади». Це ще більше можна було бачити з приватних його листів, на якіль, безнадійно втрачених. Пригадую — через багато літ по батьковій смерті довелось мені читати лист його, писаний в останні роки життя до дружини — моєї матері. Автор листа, поміщик таки, хоч і дрібний, твердо заявляє своїй адресатці, що їхнє владання землею — дуже тимчасове, і що настапе час, коли український трудовий народ розпоряджатиметься своєю землею як повновласний господар.

Мати моя, з якою Тадей Рильський одружився другим шлюбом, була романівська селянка. Цікаво зазначити, що в «добро-сусідських» доносах па батька підкresлювано, як «пеблагонадійний», і той факт, що Рильський, шляхтич, одружився з селянкою. Була моя мати людиною безперечного природного розуму. Навчена чоловіком читати і писати, вона все життя багато читала, а любила особливо Толстого, зокрема «Анну Кареніну».

Коли мені було всього лише кілька місяців, родина наша — мати, батько, два старші брати-гімназисти і я — переїхали з зимової київської квартири на село, в Романівку. Там і влаштував батько мої хрестини. З'їхалось чимало гостей із Києва, але і все село було закликане в гості, — а що невеликий наш домок не міг умістити всього того люду, то учути влаштовано в клуні. Привезено ще це монопольної, казенної, а «вольної», корчменної горілки в барилах, і бенкет був, розповідають, гоморічний. Щодо центрального героя тієї події, то мій дядько по матері, Кузьма Чуприна, любив пригадувати, як я під час таїнства намагався «смикнути попа за бороду».

Про раннє дитинство пам'ятаю я мало. Як у тумані все. Окремі тільки світляні клями. Така, приміром. Пройшов теплий літній дощ. Перед домом нашим, біля круглої барвінкової клумби, утворилася велика калюжа. Я в самій сорочечці вискочив із хати — і просто в калюжу. Бовтаю ногами, півто плаваю... А мама і п'яниця Хведора вибігли, благають мене вийти — «простудиться дитина». Або таке. Візок, запряжений старим конем Пашом (за іменем колишнього хазяїча). Батько збирається іхати в поле, бере й мене з собою. — Яке це щастя! — Сили вдвох, мені дастяся кінчик віжок, я півто правлю конем. А втім, нехитре діло і правити мудрим, досвідченям Попом. Ледачий кінь-філософ, він добре знає і дорогу, і звички свого господаря. Коли назустріч нам іде людська постать, то він доконче притишув ходу і навіть зуиняється; напевне ж у хазяїна зайдеться про що погугорити з доброю людиною. Іноді Піп з власної ініціативи звертає до невеликої пиварії з зеленою альтанкою, власник якої, Максим Іванович — чудесний коваль і слосар, — на грунті жінчиної невірності (про це дізнявся я, певна річ, багато пізше)

трошки надто схильний до «зеленого змія», тобто чарчини, а загалом — людина пресимпатична. Часом Піп отак собі просто спиняється... «Но!» — кричу я по змозі поважним голосом... «Но», — спокійно каже батько. Батога він не вживає. Кінь рушає далі, але знає, що під горою казаць доконче крутитиме цигарку й закурюватиме, отже, знову треба буде перейти на тиху ходу... А верби придорожні тихо шумлять, а хати бідіють, а польова далечини мріс — і люди всі здаються щасливими.

Шоправда, людські нещастия,— як щось зовсім випадкове і, властиво, неістотне, щось не зовсім реальне і не до кіпця зрозуміле,— вриваються часом і в мое життя. Так от, одного разу батько вранці, вміваючись, розказує: «Дядька Йосипа цієї ночі тяжко побито... Приїхав доктор, вийняв йому дві кістки з черепа...» Дядько Йосип — найстарший з материних братів, учасник російсько-турецької кампанії, здоровевший чолов'яга... А доктор — це великий приятель нашої сім'ї, Осип Юркевич, розумний веселун і скептик, що одним словом може вілікувати людину... Пізніше дізнався я, що дядька Йосипа, шалено закоханого у власну дружину — красиву і вельми легковажну жінку,— побито одним із її полюбовників, можливо — з метою вбити. Так при наймі здогадувались.

Але слова старших про такі речі легко перебігала по поверхні дитячої душі, і світ здавався, загалом беручи і забуваючи про деякі прикrosti, як-от певні мамині заборони, річчю вельми цікавою і припадкою...

Батько помер року 1902-го, і зimu після його смерті прожила наша сім'я в Києві, у квартирі Антоновича. Там я, семилітній хлопчик, уперше написав віршик, що починається словами «Іванушка-дурачок скочив копю я бочок»... До речі сказати, письма й читання першим учив мене батько, і — дівина у нас за тих часів — українською мовою. Перша книжка, яку я прочитав, був «Робінзон» у переказі Грінченка. Ще один віршик, пабаєграцій тієї зими, запам'ятав я до слова. Он він:

ПРОШАК

Ішов прошак обідраний,
Од всіх людей обижений.
Шкода мені пролака,
Що у цього гірка доля така.
Але я проти бога не іду,
А за старця
Молюсь і ввечері, і вранці.

(Як видно з останніх рядків, «переконання» я мав на той час досить поміркований.)

А там уже пішло й пішло — і «поеми», і «драми», і «трактати»... Так і залишився я людиною, що не може байдужно дзвітись на більш, несписаний папір.

По зимі 1902—1903 року аж до року 1907 чи 1908-го жив я майже весь час на селі.

Батько мій, та й старші брати за ним, не водили компанії з сусідніми поміщицьками. Виняток становила тільки родина доктора Юркевича, що кинув практику і «осів на землі», та ще два-три околишні діваки, що вряди-годи заїздили до нас у гості. Загалом же обертався я серед своїх однолітків — селянських

дітей, з ними ріс, із ними навчився розуміти життя. Пригадую сіроокого Андрія, внука великого приятеля батькового, діда Олекси. Втішне, жваве хлоб'я з дуже буйною фантазією, виріс потім Андрій у людину досить понуру, промишлив — невеликий клалик землі маючи — шевством, і вмер, п'яній, над півляшкою брудного самогону... А які в нас були хороші мрії, як весело спускалися ми зимою на санчатах з гори, як справді любили одия одного. І Василька пам'ятаю, моого двоюрідного брата, з напрочуд довгими віями,— він теж помер рано, придавлений під час лісової роботи деревом. І багатьох ще, і надзвичайно ранні прояви наївного, а така кохання — синьооку Андрієву сестру, Ганю, і перші в житті ноцілунки з нею; чорняву Горпину, що не тільки її саму, але й усю її родину — двох старших сестер, батька й братів, які грали по сільських весілях на скрипці, трубі й барабані — іважав чимось зовсім особливим, неповторним у світі чудом, на самий згад про яке починало особливо битися серце...

Але найбільше місце в цих спогадах дитячих посідає мій приятелі. Ясько Ольшевський, син дуже бідного «шляхтича»-чиншовника. Це ж із ним ми терпляче мерзли на морозі, повличи спилочок та сіґурів, це з ним пропадали цілі дні на ставу, удачні верховодок, щікурів, лящиків, осунців, це з ним ми нідалася, як гонічі пси, на звук мисливського пострілу, з ним бігали на ракній процесії, прогалюючи по коліна в мокрому снігу, слухати первіх жайворонків. Старший за мене, Ясько був певічний у лінгадках. Свого рудого лесника Канваса оголосив він першорядним лягавим ісом, — і, відповідно до того Канваса на романсі, ми з саморобними луками ходили на накидання і навіть стріляли з них у куріпок — звичайно, без усякої для них птахів шкоди. З ним ходили ми ввечері, постаршаши, на вулицю і, несвіні у власній ненереможності, висніували звісім «по-нарубочому»: «Ой зацвіла черешенька у саду»... Я висадив, Ясько окцептував... З тим які таки Яськом ми року 1905-го, коли флоїди революції черіпнули людські серця, коли в хаті чи в клуні у дядька Тодося, завзятого садовода і великого мудреця, збиралися люди послухати зайїджкого агітатора і взагалі творилися потасмні й дивовижні речі, коли щовечора на обрії червоні заграви пожежі, — із тим же, каку, Яськом ми зробили своєрідну демонстрацію: пройшли мимо «волосного правління», співаючи «Марсельєзу». Ніхто, звісно, не звернув на нас уваги, але які ми самі були горді з того вчинку!

І знов — яка безглазда смерть... Яська призвано в солдати, і він умер від випадкового пострілу з гвинтівки: товарищ «балувався» з набитою зброєю — і потрапив йому просто в лоб...

Отже, пам'ятаю я й похмурий 1904 рік, і весняно-бурхливий 1905-й рік — пам'ятаю, розуміється, крізь призму дитячого світосприймання, пам'ятаю сільських і наїжджих революціонерів різних кольорів (у тих польорах не тільки ми, малеча, але й більшість тодішніх людей, обивателів, — мало що тямili. «Червоний» — та й годі!), пам'ятаю, що багато хто із ліберально і навіть радикально настроєних поміщиків і поміщицьких синків усію свою поведінкою показали тоді ті риси, які так тонко відбив Коцюбинський в оповіданні «Коні не винні», — тобто: революція хороша річ, поки час не торкається... Пам'ятаю я й те, що й тоді бачив, у якому вбожестві й голоді живе той самий

друг мій Ясько та його родина, той самий сіроокий жваній Андрій, його мила сестра Ганя; знов, що тут щось не гаразд; схильний був надзвичайно, почувши, що один із моїх приятелів,— це вже було пізніше,— веселій і добродушний рибалка Іван, з яким разом ловили ми па коника срібну красопір, посварився з братом за земельний наділ — і зарубав його сокирою; бачив мало не кожного свята, як підхмелені шарубки пропадають кілками один одному голови... Словом, і злідні тодішнього села, і його темряву я бачив, я знов, я розумів... Проте — знову-таки — це якось проходило повз мене, і тільки набагато пізніше спомини про всі ці речі помогли сформуванню моого справжнього світогляду і прийняттю всім серцем, не тільки розумом, Великої Жовтиєвої революції. А тоді — тоді справжнє мое було: весняні фіалки, що проростають з-під жовтого й багряного торішнього листя, напружене життя птиці, риби, звіра, таємниче занурювання в воду рибальського білого поплавця, посвист качиних крил, мрії про власну рушницю, пісні над вечірньою річкою, оповідання старих про химерну давнину, розкішні муки дитячої любові, — дружба та її ревнощі (Андрій, приміром, безумовно ревнував до мене Яська), книги, яких читав я багато і без усякої системи, і власні вірші, яких писав теж багато і в яких цілком — говорю тепер цілком об'єктивно — безперечної ліричного струму, готовності брахати з першого рядка, як того вимагас від справжнього поета Остап Уайлд, — майже ніколи при всій їх наявності не кульгав метр: так уже мені даровано природою...

До гімназії мене віддано просто в третій клас. До того готували мене домашні вчителі — педантичний до смішного Вадим Павлович, що робив гімнастику «по Мюллеру» і відчиняв новими днями двері лівовою рукою «для гармонійного розвитку організму», а зрештою був розумний чоловік і прекрасний педагог, Микола Трохимович, що навчив мене розумно читати книгу, і говорив семінарським баском найдивовижніші парадокси...

І от — гімназія...

Гімназія... Заведено в споминах лаяти стару школу, подавати її читачеві чимось на кшталт «Бурси» Помяловського або школи, описаної Свидницьким у так несправедливо призабутих «Люборацьких». Я цим утвореням піляхом не піду. Пушкін носив у серці крізь все своє тривожне життя спогад про милі сади Ліпею, де він «безтурботно розцвітав», Короленко найтешліші сторінки «Історії моего современника» присвятив своєму «чителеві словесності», хочу і я, в ці хороші сліди ступаючи, добрым словом спом'янути школину свою лаву. Хоч і погане слово знаходиться — добрехай буде першим.

Гімназія, в яку мене, по довгих сімейних нарадах, віддано, була приватна. Директором її був Володимир Науменко, давній голова київської української «Громади» і редактор журналу «Киевская старина». Дуже прикро згадати, що чоловік цей заплямував безнадійно свою сиву голову участю (у 1918 році) в гетьманському уряді, але несправедливо було б закреслювати той факт, що саме він зробив із «Киевской старины» дорогоцінну скарбницю української культури. А педагог з нього був надзвичайно талановитий. Він викладав російську мову й літературу. В моєму класі викладачем він не був, але іноді приходив до нас і давав лекції. В третьому класі прочитав він нам пушкін-

ського «Мідного вершника» і «Полтаву» — кращого читання я не чув,— а в четвертому заміняв інколи милого нашого словесника Олексія Левицького. І які то були лекції! Левицький сідав під час них на задню лаву і слухав разом з нами,— було що й послухати! За програмою це були лекції з «церковнослов'янської мови», але Науменко обертав їх у прецикаві виклади порівняльного мовоанавства, говорив з нами дуже приступно й популярно, але — розкривав широкі обрії...

Олексій Левицький вартий доброї згадки хоча б за те, що в ті люті часи реакції (після 1905 року) сміливо твердив нам, що українська мова — мова самостійна, а не діалект, не «наре-чие»... Науменко ж, «лісиця» і «хитрий Улліс», як його названо в старій «Громаді», уникав самого слова «український» і говорив так: «Хто живал в наших малороссийских деревнях, тот знает» і т. ін.

Тепло стас на серці, коли згадую я першу мою вчительку мови — Надію Новоборську. Трошки старомодна типова російська інтелігентка початку століття, вона, безперечно, прищепила багатьом у нас любов до слова, до літератури. На цьому місці хочу позвати свого ішкільного товариша, нині видатного професора літератури, Михайла Алексєєва. Він, я думаю, не заперечуватиме, що так називали нашими дідами «священу іскру» любові до книги першою закипула в нащі серця саме Новоборська... Геніальну повістю Меріме «Матко Фальконе», що вона прочитала нам поза всіколо, звісно, школюю програмою, я пам'ятаю й досі майже до слова, і тепер особливо хочеться спом'януть що чудесну оповідь про вірність, чесність і нещадну покару за зраду...

Географію викладав нам у молодших класах Елісай Трегубов, дивак, аматор, сказати б, «санекдотичної» географії. Він розповідав нам про те, як в англійських броварнях плавають два чоловіки човном у величезному казані з пивом, збираючи шумовину, вражав нас рацтовими реченнями на кшталт такого: «Славетна Англія також і своїми монсиками з чорними носами»,— а втім, був мелій чоловік і таки непоганий учитель.

Латиніст Станіслав Трабша велику роль відграв у формуванні моого естетичного світогляду, привізивши глибоку, на все життя, любов до античного світу і мистецтва. Десь у сьомому чи восьмому класі я читав на його лекціях доповіді про релігію давнього Риму і про мотив Ленори в античній поезії... Такі доповіді в «класичній» гімназії тих часів були річчю не дуже часто стрівавою.

Але найглибший смід у душі залишив, розуміється, «словесник» наш Дмитро Ревуцький, брат славного композитора, автор — у цінніші часи — ціної книжки (українською мовою) про виразне читання та вдумливої монографії про українські думи та пісні...

Ревуцький багато — і прекрасно — читав нам хорошої поезії й прози, влаштував читання «в лицах» — так прочитано у нас ним самим і двома моїми товаришами «Скупого рицаря» Пушкіна. Але найбільше враження справляв на нас Ревуцький, коли збирав нас коло рояля і співав українські та російські народні пісні, билини і думи. Це бувало щоразу справжнім святом — і пе тільки для мене, що усладкував від батька і братів замилування в народній пісні, а й для найрізноманітніших моїх колег... Шкода, що Ревуцький викладав у нас тільки один рік — у п'ято-

му класі... Правда, мое особисте приятелювання з ним зайшло на довгі роки.

Про товаришів... Постараюсь коротко. Гімназія Науменка (шізініше звалась вона гімназією «Товариства сприяння середній освіті») була дорога, і в ній училися переважно діти багатих людей, у більшості дуже розбещені й зіпсовані. Мої товариші, мабуть, добре пам'ятають, приміром, Василя М., що здав себе чомусь Базіль, або Микола С., прозваного «Принай» та ще «Джон Прілес із Лондона». Вони вчилася в старших за мене класах, а вславилися па всю гімназію. Миколай С.—«Прілес», син власника цукроварні, був патуорою не дуже складною. Гультай, бешкетник,—хоч не без деякої хитроти обережності,—розумсник, був він, по-своєму, навіть дотепний. Приміром, одного разу в бакалійній крамниці він чи то для жарту, чи то в розпалі суперечки вкинув товстого й не дуже мудрого Арону Т. в бочку з оселедцями. Довідавшися про це, директор грізно сказав: «Нехай С. приходить після лекції що документи — йому не місце в нашій школі».

Кінчилися лекції. Припаяй стойти на порозі директорського кабінету, директор віби не помічає його, перегортає якісь папери, нарешті підводить голову, дивиться поверх окулярів: «Ну-те, С. Миколаю, які ж ви тепер маєте наміри?» А той робить дурнувате обличчя і, скромно опустивши очі, відповідає: «Та що ж, Володимира Павловичу, на все воля ваша, ви наш батько і благодійник»... Директор засміявся і відпускає його з миром. Коли за всякі недоволені вікбрики і пустощі, що межували з криміналом, його все-таки виключено із старшого класу нашої гімназії,—він вступив до гімназії петербурзької. Там, на запит тамтешнього директора, чому він переїхав із Києва до Петербурга, Прілес одновів: «Через кліматичні умови...» Хто знає клімат цих двох міст,—зрозумів, чому ця фраза звучала справді комічно...

Базіль М. був далеко складніший. Бродливий,—правда, якоюсь трохи пахабною красою,—аматор жіночі особливі повій, писав він напогані вірші, знав до слова всього «Євгенія Онегіна» (також, розуміється, і порнографічну поему Баркова), добре, хоч з надто прибльшеним пафосом, декламував, і павіль був—уже в середніх класах—археологом неабиякого знання...

Виключений, як і Прілес, із нашої школи, перейшов він до гімназії в невеликому місті Гайсині, де разом із товаришами вішав червоні ліхтар—знак дому розпусти—па будинок дівочої гімназії, заклав гурток ефіроманів і павіль написав і видав своїм коштом книжечку про ефір, де описані, як на спиртовому сеансі являються тіні визначних російських поетів і вихвалюють цей полюблений Базілем наркоз у дуже напогано складених віршах, Крилов, приміром, оголосив таку байку:

Однажды в знайный день, в часы досуга
На улице сошлись два друга,
Один был изьян,
Другой — эфироман,
Одни сказал: «Пойдем в кабак»,
Другой ответствовал: «Дурак».
Читатель! Прав сказавший это слово
И обругавший дураком второго:
Когда ты плюхаешь эфир —
Зачем ходить в трактир?

Ця книжечка та ще логотипи,— здається, правда, цілком безцінна,— ніби Базіль устряв у якусь таємну компанію, що мала постачати жінок на східний ринок, привезли до того, що Базіль остаточно, з «вовчим білого»), тобто без права вступу до будь-якої школи, виганено із Гайсинської гімназії...

В згоді з повітом епохи є той факт, що розпусник і цікік Базіль був, за його власним признанням, релігійний. Якось під впливом нового вже паркотичного засобу — кокаїну — Базіль оповідав мені (а я, піде правди діти, потрапляв інколи під вплив тієї «золотої молоді»), і де дивно якось ішло поряд з моїм повсяк-частим захопленням літературою і з незмінним, хоч і неясним, демократизмом), — Базіль, кажу, оповідав, що він іноді бував в старовинній церкові, у простеневого поника, і там сповідається... Ще доводив від, що його відпосини з богом — це особиста справа їх двох, його й бога, і що богові зовсім не цікаво, як ставиться він, Базіль, до людей, а важить тільки ставлення його — до бога.

Уже пізніше, за студентських моїх часів, зустрів я Базіля, котрий, побувавши актором у провінціальній російській трупі, та не прикликавшися й там, вештався собі з пітчукою хризантемою в петольці по київських вулицях, живучи на кошти своєї матері-вдови. І тут мені розказав він річ, яка вперше по-справжньому розкрила мені очі на всю глибину морального його падіння. Він, за власним висловом, «із цікавості» повів до помера в готелі молоденьку повію, вручив їй певну асигнацію, а потім скориставшися з того, що вона копроявляла свій туалет, витяг та саму асигнацію, а за пею ще й другу, із її портмоне, сковав собі до кишені, і, задоволений, пішов із готелю...

Страшно здумати, що такі люди могли мені чимсь подобатись за моєї юності.

Природна річ, що в часи скоропадщини оці типи поробилися запеклими контрреволюціонерами, білогвардійцями, а потім — емігрували. Потім одержано в Києві листа із Італії, що Базіль, по багатьох пригодах і авантюрах, прийняв католицтво і вчиться в школі місіонерів, а про Миколая С. казано, ніби він десь в Америці відкрив свій ресторани... Дуже можливо.

Приємно від цих темвих постатьей перейти до фігур світлих, з якими я товаришував і приятелював. Це — згаданий уже Михайло Алексєєв, тоді — Миша, талановитий хлопчина, що захоплювався й музикою, і мальством, але найбільше — літературою, систематично збиралоши в останні роки перебування в гімназії матеріали для великої роботи про російського романтика Марлінського. Багато з пим перемріяло, передумано...

Це — Генрих Б., серкозний, стриманий, товариш мій у полюванні, великий чепуруп, людина з деяким нахилом до незвинного фантазування, причому домішку фантазії в його оповіданнях завжди зраджувало надто похмуро промовлюване «призначатись»... Коли Ген'ю, наприклад, говорив: «Я, призначатись, таки з амучив на облазі лиса», то ви могли бути певні, що віякого лиса він не застрілив.

А втім — був це хлопець дуже добросердій, м'якої вдачі, ширмий... Помер він під час імперіалістичної війни, бувши призваний до армії, від модної тоді хвороби — «іспанки». Пригадую милого чезграбу Антося, називаного памп Сорокою, хлопця неабиякої вайлуватості, що, живучи з сусідньому з гімназією домі, притмудрився щодня спілковуватись на лекції. Він виявив

себе дуже здібним математиком... На жаль, теж помер він дуже рано, і також якоюсь безглаздою смертю. Із Автосем був у мене такий винахід на випускному іспиті. За наказом викладача і інспектора нашого, так само покійного нині Павла Долгушіна, лави на іспиті було розсунуто по всій кімнаті, і на кожній сидів тільки один учень, щоб це було зможи «консультуватись» і передавати один одному напірці — «шпаргалки». Сидиш, як на безлюдному острові... Страшно. До речі, іспити з математики сягтає мені іноді й досі, я «провалуюсь на них» — і прокидається з трептінням у серці... Так ото продиктовано завдання. Я, пездара в математиці, але неногано підготовлений моїм «репетитором» Олександром Голованем — великим моїм потім приятелем, аматором домашніх вистав і хорового співу — швидко найшов шлях до розв'язання... Раптом погляд мій упав на Антося. Зніяковіле обличчя, перелякані очі... Нарешті на мою лаву падає малецька, згорнута в кульку записка, яку кинув він із дивовижною для нього спритністю... «Поможи!» Я пишу формулу, вражений: от тобі й майбутнє математичне світило. Але коли зібрався я кинути свою відповідь, то Сорока замахав мені головою: не треба, уже знаю. А завдання було — простісіньке... Такі бувають мозкові паузи.

Пригадую я русявого веселуна Юрка Р., старшого за мене класом, художника і природника, що ще па гімназичній лаві написав і опублікував статтю про тритопів... Хороший був, сердечний хлопець...

В поглядах була у нас, кажучи Самійленковим словом, «претерпішина мішапки». Я, приміром, вважаючи себе переконаним демократом і майбутнім революціонером, бачивши серед товарищів моїх старших братів тодішніх українських есдеків і вбачаючи в них верховину революційності, був разом з тим величним поклонником не тільки Достоєвського, але й Мережковського. Та вже тоді глибоко полюбив я на все життя Шевченка, Пущкіна, Міцкевича, трьох найсвятіших моїх учителів, а з любов'ю до народної пісні я, здається, і вродився. Ця любов поглиблювана була у мені впливом старших братів — Івана, дуже обдарованого музично, і Богдана, прекрасного виконавця українських пісень. Найсильніше ж закріпило в душі цю любов до музики і пісні проживання мое на початку гімназичної науки в родині Миколи Лисенка. Сам Лисенко, бездоганний рицар української пісні, прекрасний композитор і піаніст, зостався в моїй пам'яті як найчарівливіша людина.

Пізніше жив я на квартирі в Олександра Русова, професора статистики, відомого українського етнографа і громадського діяча. Він добре зновував славетного нашого кобзаря Остапа Вересая, записував од нього думи і любив про нього розповідати. Якось показав він при мені комусь із співаків на Вересаїв портрет, що висів у нього в кабінеті, і промовив, дохитуючи головою, з якої Репін збирався малювати Сократа: «Ось у кого треба вчитись!» Русов і сам замолоду мав хороший голос, співав Вакулу в першій — аматорській — виставі Лисенкової «Різдвяної ночі», але й на старості з чарівного характерністю й задушевністю міг «охрипіти: «А перепеличка мала, невеличка...» Чудесна пісня, речі.

Русов не раз (як і Антонович) вражав мене надзвичайною скромністю. Наведу два приклади. Одного разу, коли зайдла

мова про Лисенкову «Думу» на слова Шевченка, він зовсім просто сказав: «І я колись її співав,—ну, як почав її співати Садовський, дак я й перестав». А то вдруге було так. Ми чомусь зосталися вдвох у помешканні, і раптом цей пошаною оточений дідуся каже мені, зеленому гімнастистикові: «Хочете, я прочитаю вам свою статтю для «Української життя» про Чубинського?» Я, звичайно, погодився, він прочитав статтю, а тоді раптом спідав: «Як ви думаєте — надрукують?».

У Русових бачив я єдиний раз у житті Володимира Короленка. Він приїздив на процес Бейліса, безглуздо винуватченого в ритуальному вбивстві — але виступити на процесі йому не дозволено...

Короленко вельми картиною й схвильованою розповідав про свіжку тоді в пам'яті Сорочинську трагедію — жахливу покару «статським советником» Філоновим сорочинських селян. Гнівний лист Короленка до Філонова прогримів тоді на всю Росію, але кулю терориста, що вбив Філонова, даремно зв'язано з Короленковим листом: терорист не міг того листа прочитати, і це весь час підкresлював у тодішній розмові автор «Сліпого музикі». Короленко так само здірював мене високою своєю простотою й скромністю в поведінці...

Велике у мене, слідом за братами, було замилування в природі, в рибальстві та в полюванні. Щороку проживаючи літо у себе в Романівці, я цілими днями пропадав на тихій, пахучою зеленню порослій Унаві, ловлячи вудкою лини, окуні, щуки, плітки, а там і коропі... Приїдець, було, навесні, випливав з братом — погожого росяного ранку — човном на тихе свічадо весняної води та й ловив до нестями на бабки (стрекози) срібну пліть та краснопір... Коли нападав на хороший табун плітон або «тирло» (щерстошище) краснопері, то білій гусиний поплавець щохвилини плавно, навкосяк зануряється в воду, — підсікаєш, удлище гнеться в дугу, прозора волосінь аж дзвенить... І потім, коли ввечері лягаєш, солодко втомлений, спати, — перед заплющеними очима весь час майорить білій поплавець, срібно-синя вода, гнеться удлище, блищити на сонці туга волосінь... Щиро признаюсь: хвилина, коли рибалка — справжній, природжений рибалка — бачить, як його поплавець під час серйозної ловлі зникає під водою і коли він гарячково хапає удлище й починає водити вперту велику рибину, — це хвилина, з якою мало що можна зрівняти в житті. Наведу тут один приклад, уже з пізньої пори моого життя. Це було в 20-х роках. Ми з братом Богданом ловили щук «на живця». Вийшло так, що я піймав уже дві чи три, а в брата, значно доєвідченішого за мене риболова, як на лихо, — ні одної. І от у нього зникає поплавець, а я цілком серйозно бурмоту: «Боже! Нехай ліпше не вийде в Харкові моя книжка (у Харкові, в Державному видавництві, прийнято тоді до друку мою книжку, і я петерпляче ждав її виходу), хай не вийде моя книжка, аби тільки Богданові щука зловилася!» — Такі ото переживання рибальські і — на разі — рибальська великодушність...

Років у п'ятнадцять почав я й з рушницею зештатись по нашому ставу, по болотах, луках, лісах та полях. Стрілець із мене все життя був препоганий, але які хороші сторінки вписало мені в життя полювання! Приїздила частенько до мене на влови мої товариші шкільні — Антось, Юрко, Сорока, — і такі ми всі

були юні, свіжі, залягті! Так безумно хвилював срібний свист
качиної зграй, раптовий виліт вальдштепа в жовто-багряніх
осінніх кущах, засець, що зненацька вискочив мало не з-під
самих пачих ніг і сірою опукою котиться по гомю...

Під час мисливських та рибальських мандрів заприязнівся
я дуже з двома селянами — Денисом Каленюком, кумом і другом
моїх старших братів, і Родіоном Очкуром. Денис Каленюк був
справжній поет вдачею, зачарований, до речі, в пахощі, — він
цілими годинами міг непорушно сядіти в човні й плюхати, як
пахне водяна кропивка, — співець, чия пісня так чудесно протя-
кала ранкову або вечірню тишу на Унаві, справжній артист-
рибалка, мисливець, сільський Дон-Жуан і дуже мила, велико-
душна й благородна людина. Малописьменний, він, проте, охоче
читав і особливо любив притодливи романи Жаколіо, навіть
одну яму в лісі, де весною знаменито цвіти фіалки, називав
разом з моїми братами «робзійницькою печерою». Скільки ціка-
вого розповідав він мені про запчай раби, про порови птиці, —
спостережливість у нього була просто бремівська!..

Родіон Очкур, сільський швець, музикант-скрипаль, чудовий
жнець, аматор чарчини і веселої при цій розмові, пайбільш за
все любив, однаке, вудку й рушницю, і саме на цім ділі ми й
зблизилися з ним тісно... Кілька років побув він у Сибіру, пере-
селившись туди, як один з пайбільших у Ромапівці селян, але
вернувся до вбогецької своєї хати, втікши, як сам казав, од
«мошкарі» — від мошок та комарів, що й спраді являють
справжній бич для тамтешніх людей і тварин... Ходило, правда,
по Романівці оповідання, щби перехоплено кимось листа Родіона
Васильовича із Сибіру до одної досить знадливої й дуже легко-
важкої ромапівської молодиці, де він у ніяко-неэтрабних вислов-
вах писав їй про свою любов до неї, і висловлювано припущення,
ніби саме туга за цією момодицею й потягла бідолаху назад,
до свого села... Хто зна!..

Інтересний був чоловік Родіон Васильович, невтомний опові-
дач і непоправний фантаст, — як химерно й задерикувато грав
він по весілях па немудрій своїй скрипочці.

Власне ці два чоловіки — Родіон Очкур і Денис Каленюк —
навчили мене більше, ніж будь-хто, любити певничайну талано-
витесть прекрасного нашого народу...

Десь у класі четвертому почав я друкувати свої вірші,
а 1910-го року вийшла в світ перша моя книжечка — «На білих
островах»... Відтоді почав я вважати себе справжнім літера-
тором...

Я писав раніше, що пі 1905-й рік, коли я, правда, був ще
дитиною, ні роки реакції, ні шовснячесне обертання серед сіль-
ської бідноти, ні книги, ні приятелі, всі помогли мені усталити
твердий соціально-політичний світогляд. Ще дивніше, що не
зробили цього й похмурі роки імперіалістичної війни, на які
припадає моє студентування, про котре, як і взагалі про пізіше
мое життя, оповідати му прозою колись, а в основному оповів
уже з можливою для людини ширістю книжками своїх віршів.
Я, правда, не тільки твердо усвідомив уже за тих часів, але й
гостро, серпчем, відчув соціальну несправедливість тодішнього
ладу, — але не бачив і не вмів шукати виходу із того етапу...

А далі — місяць лютий 1917 року, і оманливе марсою «без-
кровної революції», і няясні кориви, падії та мрії, і великий,

суворий Жовтень, і вчителювання в сільській, а потім у міській школі, і літературна робота з підлесеннями й западами, і письменницькі суперечки та боротьба угруповань... А понад усім — розумна й строга школа життя, і голоси великих учителів — народу, Леніна, — ця школа, ці голоси зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дві великої, священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії і твердо обіцяє звання комуліста способом роботою виправдати...

«ПЕРЕВОЖУ СТИХИ ДРУЗЕЙ»

Надруковано в «Литературной газете», 1963, 14 вересня, як відповідь на запитання по телефону кореспондента цієї газети.

Подається за першодруком.

¹ ...книга избранных произведений... Юлиана Тувима.— «Вибрані поезії» польського поета Ю. Тувіма (1894—1953), вийшла друком у Держлітвидав України. М. Т. Рильський написав передмову «Слово про поста».

² Стадф Лосопольд (1878—1957) — польський поет.

³ Броневський Владислав (1897—1962) — польський поет.

⁴ Коцур Григорій Порфирійович (пар. 1908) — український радянський літературознавець та перекладач.

⁵ Обе антології...— Словадька поезія. К., Держлітвидав України, 1964, та Чеська поезія. К., Держлітвидав України, 1964.

⁶ ...для нового издания...— Міцкевич А. Пап Тадеуш. К., «Дніпро», 1964.

⁷ ...«Избранным» Поля Верлена.— Переклади віршів Поля Верлена, над якими поет працював в останній період життя, вийшли до видання: *Верлен Поль. Лірка*. К., «Дніпро», 1968.

«В КИЕВЕ ТОЛЬКО ЧТО ВЫНИЛА...»

Надруковано в «Литературной газете», 1964, 14 березня, в публікації відповідей діячів літератури і мистецтва під рубрикою «Год работы — от весны до весни».

Подається за першодруком.

¹ ...в связи с юбилеем нашего великого поэта...— 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

² ...и написал статью...— Стаття «Шевченко — поэт новатор» вміщена у вид.: Шевченко Т. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Наука, 1964.

³ ...к пятитомному собранию сочинений Т. Г. Шевченко...— Стаття «Поэзия Тараса Шевченко» вміщена у вид.: Шевченко Т. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Гослитиздат, т. 1, 1964.

⁴ ...к томику «Стихотворения и поэмы»...— Стаття «Поэзия Тараса Шевченко» вміщена у вид.: Шевченко Т. Г. Стихотворения и поэмы. М.—Л., «Советский писатель», 1964.

⁵ ...статью об Александре Довженко для его пятитомника.— Досженко О. Твори в 5-ти т. К., «Дніпро», т. 1, 1964.

⁶ ...статьей об О. Олесе...— Вступна стаття про українського поета Олександра Олеся (Олександра Івановича Кандиба: 1878—1944) до видання вибраних творів Олеся, 1964 р.

ЗАПИСНІ КНИЖКИ

В архіві М. Рильського зберігаються 38 записних книжок (ф. 137, № 1690—1727) за 1942—1963 рр., що охоплюють майже весь воєнний і післявоєнний періоди життя поета. В них не лише ділові щодені нотатки про службові й приватні зустрічі, бібліографічні виписки, записи телефонів, адрес тощо, а й багатий матеріал творчого характеру: чернетки виступів, плани статей, доповідей, поетичних збірок, первісні начерки поетичних творів (поезії «Софія», «Бабине літо», «Не забуду вечора хрусткого...», «Серсо», «Коли копають картоплю...», «Як забути спіг пахучий, талий...», «Розумний сніг поля засіяв...» та багато інших), які вводять дослідників у творчу лабораторію поета, дають можливість вивчити історію тексту кожного окремого твору.

Чи не найбільший інтерес становлять нотатники М. Рильського із записами подорожніх вражень, названі самим письменником «Мандрівними книжками».

Подорожні нотатки — найбезпосередніший документ про емоційний відгук письменника на події дійспості. Вони засвідчують його творчі, наукові і чисто людські зацікавлення, в них — поетичне світосприйняття й величезна ерудиція письменника — вченого, витончений смак і делікатність, приязнь і м'який, доброживчливий гумор.

Чорнові автографи цілої низки поезій, що містять численні варіанти, прозові нотатки до них, записи про обставини, за яких писалися твори, допомагають зрозуміти, як і коли виникали у М. Рильського задуми окремих поезій, циклів, цілих збірок, які конкретні події живили творчу уяву письменника.

У 19-му томі друкуються вісім «Мандрівних книжок».

(КІЇВ — МОСКВА — КРИМ — КАВКАЗ. 1954 р.)

Друкується вперше за автографом (№ 1699, 1700).

¹ Коля (Микола Петрович Глебов; 1920—1987), шофер, був водієм у М. Т. Рильського.

² Богдан (Рильський Богдан Максимович; нар. 1930 р.) — син М. Т. Рильського, нині директор Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського.

³ Ваган Олександрович (Маміконян Ваган Олександрович; 1900—1981) — особистий секретар М. Т. Рильського.

⁴ Ясна Поляна... Могила — де закопана «зелена паличка». Кучерська... — Враження від поїздки до Ясної Поляни покладені в основу трьох поетичних творів М. Рильського: «Ясна Поляна» та «Кучерська в Ясній Поляні» (1954 р., збірка «Сад над морем»), «Толстой на вальдшнепіній тязі» (1954). Останній рядок поезії «Ясна Поляна» (...Його зелена паличка живала!) М. Т. Рильський у передшорку та наступних виданнях супроводив такою приміткою: «Лъва Толстого, по його заповіту, поховали в тому місці яснополянського парку, де закопав у дитинстві улюблений брат великого письменника, Ніколењка, «зелену паличку», що лібите ховає в собі таємницю людського щастя. Могила великого письменника вражає надзвичайною претотою...» («Вітчизна», 1955, № 2, с. 89).

⁵ «Рябины за аллеет гроздь...» — рядок з поезії О. Блока «Когда в листве сырой и ржавой...» з циклу «Осениния любовь» (1907).

⁶ Толстая Софія Андріївна (1844—1919) — дружина Л. М. Толстого.

⁷ Спасское-Лутовиново — колишня садиба матері І. С. Тургенєва. З 1921 р. — садиба-заповідник.

⁸ «Бирюк», «Кобзий врх» — оповідання з циклу «Записки мисливця» (1852) І. С. Тургенєва.

⁹ «Призраки» — твір І. С. Тургенєва «Призраки. Фантазія» (1861—1863). В описах маєтку героя цього твору письменник відтворив красви迪 Спаського-Лутовинова.

¹⁰ Поповкін Євген Юхимович (1907—1968) — радянський письменник.

¹¹ Михалков Сергій Володимирович (нар. 1913) — радянський радянський поет і драматург, громадський діяч. Герой Соціалістичної Праці (1973).

¹² Коверга Анатолій Софропович — в 50-ті роки директор Нікітського державного ботанічного саду — науково-дослідної та культурно-освітньої установи в системі Міністерства сільського господарства СРСР, розташованого в Криму.

¹³ «Щедрість». — Із циклу «Щедрість» в газ. «Радянська Україна» 26 серпня 1954 р. було надруковано чотири вірші: «Визначепрям поезії», «Артист», «Колгосп», «Епілог».

¹⁴ Рябов Іван Миколайович (нар. 1897) — радянський вчений у галузі рослинництва, заслужений діяч науки УРСР.

¹⁵ «Сад пад морем». — Збірка поезій М. Рильського, що вийшла з друку 1955 р.

¹⁶ ...тут була загибель ескадри. — Мова йде про потоплення за паказом В. І. Леніна бойових кораблів у Новоросійську під час громадянської війни. Епізод цей був покладений в основу п'еси О. Є. Корнійчука «Загибель ескадри» (1933).

¹⁷ Галля (Рильська Галина Феодосіївна; нар. 1929) — дружина Б. М. Рильського.

¹⁸ Жорж (Рильський Георгій Іванович; 1919—1980) — син К. М. Рильської від першого шлюбу, усиповлений М. Т. Рильським.

¹⁹ Проїхали мимо «України». — Йдеться про санаторій «Україна», в якому неодноразово відпочивав і лікувався М. Т. Рильський.

²⁰ Рогава Адтимоз Михайлович (1910—1977) — новатор колгоспного виробництва, двічі Герой Соціалістичної Праці (1948, 1957).

²¹ Церетелі Акакій Ростомович (1840—1915) — грузинський поет, громадський діяч, один з основоположників нової грузинської літератури. М. Т. Рильський переклав цілу пінаку поезій Церетелі. Переклад згаданого тут вірша («Горі») вміщено в 6-му томі нашого видання.

²² Напис на могилі Грибоєдова.... — Текст напису на пам'ятнику О. С. Грибоєдова належить його дружині Н. О. Чавчавадзе.

²³ Хорава Акакій Олексійович (1895—1972) — грузинський радянський актор, народний артист СРСР.

²⁴ Табідзє Тіціан Юстинович (1895—1937) — грузинський радянський поет.

²⁵ Масіс — вірменська назва гори Арагат.

²⁶ Аланян Вахтанг Степанович (1905—1980) — вірменський радянський письменник. Автор спогадів про М. Рильського.

²⁷ Салахян Акоп Ншанович (1922—1969) — вірменський радянський критик, літературознавець.

²⁸ Овасесян Рачі Карапетович (пар. 1919) — вірменський радянський поет.

²⁹ Топчян Едуард Степанович (нар. 1911) — вірменський радянський критик, літературознавець, громадський діяч. Заслужений діяч культури Вірменської РСР.

³⁰ ...про «варпета»... — Мова йде про Ісаакяна Аветіка Сааковича (1875—1957) — вірменського радянського поета, класика вірменської літератури. Ісаакян був звязаний творчою дружбою з українськими радянськими письменниками, особливо з М. Рильським та П. Тичиною. «Варпет» (майстер) — так назвав М. Рильський свою статтю про Ісаакяна (1958).

³¹ Чаренц Єгіше (Єгіше Абгарович Согомоян, 1895—1937) — вірменський радянський письменник, перекладач. М. Рильському належать кілька статей про Чаренца, переклади його поезій.

³² Масіс дуже гарний, добре було видиго. «Вартій сонета»! — Пізніше М. Т. Рильський написав вірш «Масіс» (збірка «Сад над морем», 1955), у якому змальовано саме цей день перебування в Араратській долині.

³³ Тумалян Ованес Татевосович (1869—1923) — вірменський поет, публіцист, громадський діяч. Виступав також як критик та історик літератури. Перекладач поезій Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Лермонтова. Твори Тумаляна укрایнською мовою перекладали Н. Тичина, М. Рильський, І. Кочерга, М. Терещенко та ін.

³⁴ Хачатурян Арам Ілліч (1903—1978) — вірменський радянський композитор і диригент, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Індустрії, лауреат Ленінської премії.

³⁵ ...дитячий садок — дітки співали і читали вірші. — Відвідини колгоспного дитсадка лягли в основу поезії «Чорні зорі. Дитячий садок у вірменському колгесі» (1954 р., див. т. 4 цього видання).

³⁶ Абовян Хачатур (1805—1848) — вірменський письменник просвітитель-демократ, педагог і етнограф. Основоположник нової вірменської літератури і літературної мови.

³⁷ Зорян (Араконян) Стефан Єгайович (1890—1967) — вірменський радянський письменник.

³⁸ Абашідзе Іраклій Віссаріонович (нар. 1909) — грузинський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці. М. Рильському належать кілька перекладів творів Абашідзе.

³⁹ «Стрекоза» — кінокомедія за п'єсою грузинської радянської поетеси та драматурга Бараташвілі Маріам Гервасіївни (нар. 1908).

⁴⁰ ...з наменитим поетом. — Бараташвілі Ніколоз Мелітович (1817—1845).

⁴¹ Чейшвілі Олександр Миколайович (пар. 1903) — грузинський радянський письменник.

⁴² Село Сартачала. Переселені хевсурі... — Враження від знайомства з родиною хевсурів лягло в основу поезії М. Т. Рильського «Хевсур у долині» (збірка «Сад над морем», 1955).

⁴³ Гагарін Григорій Григорович (1810—1893) — російський живописець, рисувальник.

ШОЛЬЩА. СВЯТКУВАННЯ 100-РІЧЧЯ
З ДНЯ СМЕРТІ А. МІЦКЕВИЧА. 1956 р.)

Друкується вперше за автографом (№ 1703).

¹ ...у Браунів.— Мова йде про М. Л. Брауна та його друзів М. І. Коміссарову, близьких друзів М. Т. Рильського.

² Ошанін Лев Іванович (нар. 1912) — російський радянський поет.

³ Я працював над перекладом двотомника— Избранные произведения. В 2-х т. (Авторизованный перевод с українського). Под редакцією Н. Брауна и А. Прокоф'єва. М., Гослитиздат, 1957.

⁴ «Поэзия Мицкевича».— Рильський М. Поэзия Адама Мицкевича. М., Гослитиздат, 1956.

⁵ ...На проти «парадного подъезда»...— Мова йде про особняк міністра державних маєтностей М. М. Муравйова, розташованій проти будинку, де жив М. М. Некрасов. Муравйов був одягом з прототипів «володаря розкішних палат» у поезії Некрасова «Думки біля парадного під'їзду» (1858).

⁶ Мой вірші під портретом в каталогі...— Очевидно, мається на увазі вірш М. Т. Рильського «Некрасов».

⁷ Благой Дмитро Дмитрович (1893—1984) — російський радянський історик літератури. Основні праці про життя і творчість О. Пушкіна.

⁸ Корсакас Костас Пранович (1909) — литовський радянський письменник і вчений.

⁹ Глебка П. Ф. М. Рильський перекладав твори Глебки П. Ф. українською мовою.

¹⁰ Вика Казімеж (1910—1975) — польський історик літератури, критик, професор Ягеллонського університету.

¹¹ Попомаренко Пантелеймон Кіндратович (нар. 1918) — радянський державний і партійний діяч.

¹² Мацціні (Мадзіні) Джузеппе (1805—1872) — італійський революціонер, ідеолог і керівник республікансько-демократичного крила італійського Рисорджименто.

¹³ «Мазовіш» — польський національний ансамбль пісні і танцю, організований композитором Тадеушем Сигетинським (1896—1955) у 1948 р. (з 1955 р.— його імені).

¹⁴ Вербопіка Григорій Гурійович (1895—1964) — український радянський композитор, хоровий диригент і педагог. З 1943 р.— художній керівник та головний диригент Державного українського народного хору (з 1964 р.— його імені).

¹⁵ Ягич Ватрослав (1838—1923) — хорватський філолог. Займався також питаннями української мови, літератури та фольклору.

¹⁶ Листи Ягича до Франка — де вони? — Оригінали 19 листів В. Ягича до І. Франка (1904—1907 рр.) зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3, № 16 № 1620, 1632, 1635).

¹⁷ Поляк Северин (нар. 1907) — польський поет і перекладач.

¹⁸ Якубець Мар'ян (нар. 1910) — польський літературознавець-словіст.

¹⁹ Ло Гатто Етторе (1890—1983) — італійський словіст, перекладач. Автор статті про Т. Шевченка, перекладач творів М. Некрасова, О. Пушкіна.

²⁰ Гурський Конрад (1895) — польський літературознавець, текстолог, історик культури.

²¹ Крижановський. — Очевидно, мова йде про польського літературознавця Юліана Кшижановського (1892—1974).

²² Зволінський Пшемислав (нар. 1914) — польський мовознавець, славіст, професор Варшавського університету.

²³ Пігонь Станіслав (1885—1968) — польський історик літератури, філолог, проф. Ягеллонського університету.

²⁴ ...за переклад «Пана Тадеуша». — За переклад українською мовою поеми А. Міцкевича «Pan Tadeusz» М. Рильському в 1950 р. було присуджено Державну премію.

²⁵ ...«Слово о полку» (бібліотека поета)... — Мова йде про видання «Слово о полку Ігоревім», К., «Радянський письменник», 1955, що вийшло в серії «Бібліотека поета». У виданні вміщено два уривки у перекладі М. Т. Рильського.

²⁶ Ствош Біт (1445—1533) — польський та німецький скульптор, живописець і гравер. Мова йде про пайвидатніший твір Ствоша — вівтар Маріацького костелу (1477—1489) у Кракові, де поєднано розфарбовану скульптуру, рельєфи та живопис.

²⁷ Мархлевський Теодор (1899—1962) — біолог, генетик, професор Ягеллонського університету.

²⁸ Мархлевський Юліан (1866—1925) — діяч польського і міжнародного комуністичного і робітничого руху.

²⁹ Коперник Міколай (1473—1543) — польський астроном, творець геліоцентричної системи світу.

³⁰ Wieliczka — місто в Краківському воєводстві, відоме підземними розробками кам'яної солі.

³¹ Матейко Ян Алоїз (1838—1893) — польський живописець.

³² «Украдене щастя» — драма І. Я. Франка (1894).

³³ ...фрагменти з «Наталки»... — із п'єси І. П. Котляревського «Наталка Полтавка» (1819).

³⁴ «Не називаючи прізвищ» — п'єса В. Минка (1953).

³⁵ «Дочка прокурора» — п'єса Ю. Яловського (1954).

³⁶ «Ргуја їй» — польський щотижневий журнал, орган Товариства польсько-радянської дружби, виходить у Варшаві з 1948 р.

³⁷ Оффенбах Жак (1819—1880) — французький композитор, один з основоположників класичної оперети.

³⁸ Бегічева (Урсалова) Ганна Олексіївна (1899—1985) — актриса, режисер, журналіст.

³⁹ Дейчі. — Мова йде про Олександра Йосиповича Дейча (1893—1972) — російського радянського письменника, літературознавця і перекладача та його дружину Евгенію Кузьмівну Дейч-Малкіну (нар. 1919), довголітніх близьких друзів М. Т. Рильського.

⁴⁰ Синенко Володимир Іванович (1907—1981) — український радянський письменник, з яким М. Т. Рильський підтримував дружні стосунки.

⁴¹ Ліхтентул Арон Якович (1905—1975) — багаторічний співробітник апарату Спілки письменників СРСР.

**ІФРАНЦІЯ. КОНГРЕС ТОВАРИСТВА «ФРАНЦІЯ — РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ».
ПОЇЗДКА У СКЛАДІ ДЕЛЕГАЦІЇ ВСЕСОЮЗНОГО ТОВАРИСТВА
ЗВ'ЯЗКУ З ЗАКОРДОНОМ. 1957 р.]**

Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1969, № 7,
с. 158—163.

Подастся за автографом (№ 1707, 1708).

¹ Леопольтєв Олексій Миколайович (1903—1979) — російський радянський психолог.

² Клемент Федір Дмитрович (1903—1973) — радянський учений-фізик, академік АН Естонської РСР, Герой Соціалістичної Праці. На час поїздки до Франції — ректор Тартуського університету.

³ «Огни большого города» — фільм Чарлльза Спенсер-Чапліна (1889—1977), створений 1931 р.

⁴ Клемансо Жорж-Бешкаме (1841—1929) — французький політичний і державний діяч. У дії Паризької комуни (1871) у своїх промовах, про одну з яких тут іде мова, Клемансо виступав за примирення комунарів з версальцями. Тема ця знайшла своє відбиття у поезії Рильського «Монмартр», що була написана після повернення з Франції.

⁵ Великий Тріанон... — Великий Тріанонський палац у Версалі.

⁶ Людовік XIV (1638—1715) — король Франції (1643—1715) з династії Бурбонів.

⁷ Марія-Антуанетта (1755—1793) — французька королева. Під час французької буржуазної революції кінця XVIII ст. була натхненням внутрішньої і зовнішньої контрреволюції. Після повалення монархії — страчена за виrokом революційного трибуналу.

⁸ Рішельє Арман-Жан дю Плессі (1585—1642) — французький державний діяч, ідеолог абсолютизму, герцог. З 1622 р. кардинал, з 1629 р. — член державної ради, перший міністр короля Людовіка XIII, фактичний правитель Франції.

⁹ «Дело № 306» — кінофільм, створений 1956 р. режисером А. Рибаковим на студії «Мосфільм».

¹⁰ Тема для нового циклу: дитячі спомини... — Задум здійснений не був.

¹¹ Фош Фердинанд (1851—1929) — французький військовий діяч, маршал Франції.

¹² Олександр III (1845—1894) — російський імператор (1888—1894).

¹³ Атлантичний пакт. — Північно-атлантичний пакт — агресивний військово-політичний блок капіталістичних держав Західної Європи і Північної Америки, створений 1949 р.

¹⁴ Марсенак Жан (1913) — французький поет і критик.

¹⁵ Гамарра Пер (1919) — французький письменник і критик. Член Французької комітетії, учасник руху Опору.

¹⁶ Містраль Фредерік (1830—1914) — провансальський поет (Франція). Очолював фелібрів, діяльність його була спрямована на розвиток провансальської літератури, відродження провансальської мови.

¹⁷ Доде Алльфонс (1840—1897) — французький письменник.

¹⁸ Сарду Віктор'єн (1831—1908) — французький драматург.

¹⁹ ...де жив замолоду Наполеон. — Мова йде про Наполеона I (Наполеона Бонапарта) (1769—1821) — французького

полководця, політичного і державного діяча, імператора Франції (1804—1814, 1815).

²⁰ ...Скаеп («Витівки»).— Комедія Мольєра «Витівки Скалея» (1671).

²¹ Ще про «Млин» (чи вітряк А. Доде).— Мова йде про старий млин в Монтобані — садибі родичів А. Доде, розташованій у Провансалі, недалеко від Ария, де письменник багато років проживав узимку, тепер — музей А. Доде.

²² Острів-тюрма — Данте...— Мається на увазі замок Іф — тюруму, розташовану на острові поблизу Марселя. Описана в романі О. Дюма «Граф Монте-Кристо» як місце ув'язнення героя твору Е. Дантеса.

²³ Мірабо Габріель-Оноре (1749—1791) — діяч французької буржуазної революції кінця XVIII ст.

²⁴ Тема. Вгорі на соборі статуя Христа, очі — вікна! — Задум цей здійснений пе був.

²⁵ Думка. Написати щось як «Подорож на Гарц»...— Після повернення із Франції М. Т. Рильський пише «Книгу про Францію», присвячууючи її «Пам'яті автора «Подорож по Гарцу» (К., 1959).

²⁶ Вмантувати туди й мої давні вірші «На світі є співучий Лангедок», «Прочитавши Містрамелеві спогади»...— Наавані поезії М. Рильського до складу «Книги про Францію» не ввійшли.

²⁷ Тема: чорнобривці раптом. Тема: і слов'ї співають по-французьки.— Поезія «Знову про слов'ї» була написана зразу після повернення з подорожі по Франції. Увійшла до «Книги про Францію».

²⁸ Камарга — острів на півдні Франції в дельті р. Рона, між двома головними її притоками.

²⁹ Мірейо — геройня одноіменної поеми Ф. Містраля (1859).

³⁰ Русов Юрій Олександрович (1895—1962) — гімназичний приятель М. Т. Рильського, син О. О. Русова, біолог та іхтіолог.

³¹ Рабле Франсуа (бл. 1494—1553) — французький письменник, вчений-гуманіст. В університеті м. Монпельє він деякий час вивчав медицину, пізніше читав лекції.

³² У тексті поезії «Фламінго», який містить поправки пізнішого часу, в цікаві первісні варіанти окремих рядків. Так, рядок «Та прозаїчними чайки здалися нам, меви...» спочатку був такий: «Але домашніми чайки здалися нам, меви», первісний варіант рядка «Збіговисько морських дрібненьких розбишак» — «Подібні до морських дрібненьких розбишак»; замість «...черкаючи то синь, та чорноту...» — було: «...черкаючи стобарвну чорноту». Готовуючи поезію до друку, М. Рильський вносить у текст твору, зафіксований у нотатнику, ще два виправлення: у другому рядку слова «весела зграя іх» замінює більш містким «щаслива зграя іх», а також знаходить нарешті остаточний варіант рядка «Та прозаїчними чайки здалися нам, меви» — «Та прозаїчним був чайок базар дешевий».

³³ Верлен Поль (1844—1896) — французький поет.

³⁴ Рембо Жан-Артур (1854—1891) — французький поет.

³⁵ Ні, не аматор я таскатись по музеях...— Вірш написаний не був.

³⁶ Карл Мартел (бл. 688—741) — мажордом Франкської держави (Франкського королівства) з 715 р.

³⁷ Пікассо Пабло (1881—1973) — іспанський і французький художник.

³⁸ Ромм Михайло Ілліч (1901—1971) — російський радянський кінорежисер, народний артист СРСР.

³⁹ ...у Арагонів.— Подорожня Арагонів багато зробили для ознайомлення французьких читачів з радянською літературою.

⁴⁰ ...Ізольдині покої.— Мова йде про героїню французького лицарського роману «Грістан та Ізольда» невідомого автора (бл. 1150).

⁴¹ Пікассо голуб.— У «Книзі про Францію» М. Рильський, згадуючи свою гостину у Луї Арагона, писав, що між картинами та рисунками бачив також «перший варіант того знаменитого білого голуба Пікассо, якого саме за процесією Арагона прийняла Всесвітня Рада Миру як емблему тієї священної справи, якій вона слугує» (Рильський Максим. Далекі небосхили. К., 1959, с. 70).

⁴² «Молішент» — роман Е. Тріоле «Le monnament» (1957), присвячений питанню про вплив культу особи на розвиток мистецтва та літератури.

⁴³ ...перший написав статтю про Шевченка.— В 1955 р. Луї Аргон надрукував у тижневику «Les Lettres françaises» («Французька література») статтю «Українське інтермеццю», в якій дав яскраву характеристику творчості Т. Шевченка як засновника нової української літератури.

⁴⁴ «А турки співають».— Це вираз, яким М. Т. Рильський засуджував людей, байдужих до побаченого. У статті «Наша кровна справа» (1959) він писав: «Я знов людину, яка зробила подорож навколо світу і не могла про неї чічого до ладу розповісти. Мені пригадується і старий учасник російсько-турецької війни 1877—1878 років, який звів усі свої спостереження пад турками до одного здивованого вигуку: «А турки, бач, співають!»

[БОЛГАРИЯ.
СВЯТКУВАННЯ 80-РІЧЧЯ
ОВОРОННИ ШИПКИ. 1957 р.]

Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1969, № 7, с. 164—166.

Подастися за автографом (№ 1609).

¹ Остапенко Петро Пилипович (нар. 1922) — скульптор, заслужений художник УРСР, чоловік племінниці М. Т. Рильського, один із авторів нам'ятника М. Т. Рильському на Байковому кладовищі.

² Гундоров Олександр Семенович (1895—1973) — генерал-лейтенант, голова Слов'янського комітету СРСР.

³ Лойок Володимир Макарович — генерал-лейтенант.

⁴ Чечньова Маріна Павлівна — льотчиця, учасниця Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу.

⁵ Невський Василь (1837—1873) — діяч болгарського революційно-визвольного руху, революціонер-демократ.

⁶ Ботев Христо (1848—1876) — болгарський поет, мислитель, революціонер-демократ.

⁷ Димитров Георгій Михайлович (1882—1949) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного і робітничого руху.

⁸ Коларов Васил (1877—1950) — діяч болгарського і міжнародного робітничого і комуністичного руху. В 1949—1950 рр.— голова Ради Міністрів Народної Республіки Болгарії.

⁹ Столетов Микола Григорович (1834—1912) — російський генерал. Під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр. керував болгарським ополченням.

¹⁰ Живков Тодор Христов (нар. 1911) — діяч болгарського та міжнародного робітничого і комуністичного руху, Герой Соціалістичної Праці НРБ (1961), двічі Герой НРБ (1971, 1981), Герой Радянського Союзу (1977).

¹¹ Вазов Іван Мінчов (1850—1921) — болгарський письменник і громадський діяч.

¹² Г'ротеволь Отто (1894—1964) — діяч німецького комуністичного і робітничого руху, державний діяч Німецької Демократичної Республіки. З 1949 р.—прем'єр-міністр НДР і член Політбюро ЦК СЕПН.

¹³ «Троянди й виноград» — збірка поезій М. Рильського «Троянди й виноград. Нові поезії» (К., 1957).

¹⁴ «Народна творчість та етнографія» — журнал, орган Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. Виходить з 1925 р. у Києві; 1925—1932 рр. під назвою «Етнографічний вісник», 1937—1939 рр.—«Український фольклор», 1939—1941 рр.—«Народна творчість», 1947—1954 рр.—«Наукові записки». Відновлений 1957 р. під сучасною назвою. З 1957 р. і до смерті головним редактором журналу був М. Т. Рильський.

¹⁵ Сюди на 2 місяці має приїхати Платон Воронько (Леся Українка). — Наслідком перебування українського радянського поета Платона Микитовича Воронька (1913—1988) в Болгарії стали його поеми «Поединок» про болгарського поета-комуніста Николу Вапцарова (1909—1942) та «Револьвер Василя Левського» (обидві 1958 р.). Можливо, Платон Воронько мав також наміри зібрати матеріал для твору про перебування Лесі Українки в Болгарії.

¹⁶ Архів Драгоманова... — Архів Михайла Петровича Драгоманова (1841—1895) — українського публіциста, історика, літературознавця, фольклориста, економіста, філософа та громадського діяча буржуазно-демократичного, потім ліберально-буржуазного напряму, був переданий Академією наук Болгарії АН СРСР, де і зберігається.

¹⁷ Марко Вовчок — літературний псевдонім Марії Олександрівни Вілінської (1834—1907) — української письменниці-демократки.

¹⁸ Каравелов Любен (1834—1879) — болгарський письменник, публіцист, громадський діяч. Був одним із організаторів і керівників національно-визвольного антифеодального руху болгарського народу. Одна з основоположників критичного реалізму в болгарській літературі. Перекладав твори Т. Г. Шевченка, Марка Вовчка.

¹⁹ «Работническо дело» — щоденника болгарська газета, орган ЦК Болгарської компартії. Заснована в березні 1927 р. З 1935 до 1944 р. виходила нелегально. Видається в Софії.

²⁰ ...пайшли шаблю. — М. Т. Рильський написав вірш «Шабля Христо Ботева» (збірка «Далекі небосхили», 1959).

²¹ Олександр II (1818—1881) — російський імператор (1855—1881).

²² Гурко (Ромейко-Гурко) Йосип Володимирович (1828—1901) — російський військовий діяч, генерал. Під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр. командував значними загонами російських військ.

²³ Скобелев Михайло Дмитрович (1843—1882) — російський військовий діяч, генерал. Відзначився під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр.

²⁴ Драгомиров Михайло Іванович (1830—1904) — російський військовий діяч, генерал. Під час російсько-турецької війни 1877—1878 рр. керував переправою через Дунай, брав участь в обороні Шипки.

²⁵ Заїмов Стоян Стоянов (1853—1932) — болгарський революціонер-демократ, учасник національно-визвольного та антифеодального повстання в Болгарії 1876 р.

²⁶ ...мир у Сан-Стефано... — Йдеться про Сан-Степанський мирний договір 1878 р., що завершив російсько-турецьку війну 1877—1878 рр. Підписаний у Сан-Степано (тепер Ешількей поблизу Стамбула). За цим договором Болгарію, до складу якої увійшли Фракія і Македонія, було визнано автокомітим князівством.

²⁷ Сия Заїмова... — Заїмов Володимир Стоянов (1888—1942), болгарський військовий і політичний діяч, генерал-полковник, Герой Радянського Союзу (1972), активний борець проти фашизму, 1942 р. був заарештований і страчений на воєнному полігоні в Софії.

²⁸ Осман-паша (Осман Нури-паша; 1832—1900) — турецький військовий діяч. Під час битви під Плевеном командував корпусом турецької армії.

ЮГОСЛАВІЯ. ПОЇЗДКА НА КОНФЕРЕНЦІЮ ЮНЕСКО В СКЛАДІ ДЕЛЕГАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ.

1957 р.]

Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1969, № 7, с. 166—168.

Подається за автографом (№ 1710).

¹ Кемеков Володимир Семенович (1908—1988) — російський радянський історик мистецтва.

² Бабічук Ростислав Володимирович — на той час міністр культури УРСР.

³ Щербань Олександр Назарович (нар. 1906) — український радянський учений-теплофізик, академік АН УРСР.

⁴ Литвин Кость Захарович — громадський і партійний діяч Української РСР, на той час голова Українського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами.

⁵ Георгадзе Михайло Порфирович (1912—1982) — радянський партійний та державний діяч. З 1957 р. секретар Президії Верховної Ради СРСР.

⁶ Коозланюк Петро Степанович (1904—1965) — український радянський письменник і громадський діяч.

⁷ Степанюк. — Мова йде про Семена Васильовича Степанюка (1904—1981) — українського радянського державного і громадського діяча, сина В. С. Степанюка та його дружину.

⁸ Далмация — історична область в Югославії, розташована на Адріатичному узбережжі па території сучасних соціалістичних республік Хорватія та Чорногорія.

⁹ ...учив Івана і Богдана... — Мова йде про братів М. Т. Рильського.

¹⁰ Рістич Марко (1902) — сербський поет, критик, публіцист.

¹¹ ...свого «Трістана». — Мова йде про вид.: *Бебе* Ж. Роман про Трістана та Ізольду (Переклад М. Рильського). К., 1957.

¹² ...свій тритомник. — Рильський М. Твори. В 3-х т. К., 1955.

¹³ Богданович Мілан (1892—1964) — сербський критик та історик літератури.

¹⁴ «Сербську народну поезію». — Мова йде про видання «Сербська народна поезія» (К., 1955), редактором та упорядником якого був М. Рильський разом з Л. Первомайським.

¹⁵ «Великий поет...» — очевидно, мова йде про книжку «Великий польський поет Адам Міцкевич» (К., 1955).

¹⁶ Христеч Стефан (1885—1958) — сербський композитор і диригент.

¹⁷ ...представив мене Жукову... — Мова йде про Георгія Костянтиновича Жукова (1896—1974) — радянського державного і військового діяча, полководця, Маршала Радянського Союзу, чотири рази удостоєного звання Героя Радянського Союзу (1939, 1944, 1945, 1956), який на той час перебував у Югославії.

¹⁸ Мештрович Іван (1883—1962) — хорватський скульптор, архітектор, автор пам'ятника Невідомому солдату на горі Авала близько Белграда.

¹⁹ Маліч Радован — славіст, професор Белградського університету. У М. Т. Рильського є вірш «Чорний колір» (ципл «Югославські париси», збірка «Вірність», 1946), що починається словами: «Я спітав у друга Радовани...»

МАНДРІВКА ДО БРАЗІЛІЇ (1958 р.)

[У складі делегації Радянського Союзу
на 47-му міжпарламентську конференцію]

Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1969, № 7, с. 168—178.

Подається за автографом (№ 1713, 1714).

¹ «Сахарна голова» — гора Пап-ди-Асукар, біля підніжжя якої розташоване місто Ріо-де-Жанейро.

² Палецкіс Юстас Ігнович (1899—1980) — радянський державний і партійний діяч, літератор. Автор кількох поетичних збірок, книг і брошур.

³ Лакреєнтьєв Михайло Олексійович (1900—1980) — радянський математик і механік, акад. АН СРСР (1946), АН УРСР (1939), Герой Соціалістичної Праці (1967), лауреат Ленінської премії.

⁴ Купревич Василь Феофілович (1897—1969) — білоруський радянський ботанік, академік АН БРСР (1952), з того ж року її президент.

⁵ Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — український

письменник. Писав також російською мовою (роман «Чайковський», повісті «Верноз лекарство», «Кулик», роман «Очи черні» та ін.).

⁶ От тобі й Бендер! — Мається на увазі персонаж сатиричного роману Іллі Ільфа (1897—1937) та Евгенія Петрова (1902—1942) «Дванадцять стільців» (1928) і «Золоте тіло» (1931).

⁷ «Ріо-де-Жанейро» — у нотатнику записані чернові автографи всіх 11 поезій циклу. Порівняно з друкованими текстами вони майже не містять різномітності. Проте численні закреслення, виправлення та дописки, зроблені поетом у процесі написання творів, а також ті, що постали пізніше, під час доопрацювання, дають можливість простежити рух тексту від первісного начерку до остаточної редакції, побачити, як викристалізувалась думка поета, ішла робота над словом.

Перша поезія циклу «Крик жовтих, довголосих птиць...» спочатку мала таку редакцію:

Крик жовтих, довголосих птиць,
На ім'я певідомих,
Усе позвичіє до дрібниць —
І кожен крок, і ломах,

І грифи замість ворония —
Приморські санітари,—
«І часта зміла» ночі й дні
Й вугзинкі тротуари,

Пливучий вир автомашин
І золоті реклами,
І дам, і сонце, і бензин,
І чорноліці дами,

І тропіків парке тепло,
І пальми, і ліани,
І до пебес бетон та скло,
І чорна тінь сутані,

І дрантя вбожества страшне,
Ідким пропахле потом,
І красномовство мовчазне
При каві за табльдотом...

Текст останньої строфі не зазнав змін.

⁸ Амаду Жоржі (нар. 1912) — бразильський письменник-комуніст. Лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення світу між народами» (1951).

⁹ Горкін Олександр Федорович (1897—1988) — радянський партійний і державний діяч. Герой Соціалістичної Праці (1967). З 1938 по 1957 р. був секретарем Верховної Ради СРСР.

¹⁰ Назвати нову книжку... «Обрії». — Очевидно, перша книжка «Далекі небосхили» (1959).

¹¹ «Ріо-де-Жанейро» — II. — Друга строфа поезії мала таку первісну редакцію:

Прибув до Ріо-де-Жанейро
У час голодних лихоліть,
Щоб паперовими крузейро
Себе хоч трішки підживити.

¹² Г дебрь — пустиня неполита... — рядки з поезії Т. Г. Шевченка «Ісаїя. Глава 35 (подражаніє)» (1949).

¹³ Первісна редакція передостанньої строфі поезії III циклу «Ріо-де-Жанейро»:

Я знемагався в чорних ранах,
В болотах жовту воду пив,
Я зáрубками на ліанах
Людські сліди свої значив.

¹⁴ ...Із Родіоном... — Р. Очкур.

¹⁵ Первісна редакція двох передостанніх строф поезії IV циклу «Ріо-де-Жанейро»:

Чи це ацтек пустив чубату пару
Над океацу — — — вали?
Чи моряки кривавого Пізаро
Сюди курей на розплід привезли?
Те вчені знають. Знаючи чимало,
Ще, певне, більш не відають вони...
Ta на душі так тепло, тепло стало
Серед чужої дей сторони!

¹⁶ Первісна редакція другої строфі поезії V циклу «Ріо-де-Жанейро»:

Лимонка достигає і налив,
Від рос багатих хилляться стави,
Пісень дівочих вихор кучерявий,
Кружля...

¹⁷ Первісна редакція шостої строфі така:

Немовби непримітна апічим
Гевся тут росте бразіліана;
Як на корі лише маленька рака —
Вона стікає молоком живим.

У чорновому автографі ця поезія мала таку передостанню строфу, пізніше закреслену поетом:

Упалим шана і хвала хоробрим!
В отруйних запарах тяжкої мли
Ішли тут пionери, як воли,
Не відступаючи дороги кобрам.

¹⁸ Ельдорадо — фантастична країна, надзвичайно багата на золото, срібло, дорогоцінне каміння, яку шукали на території Латинської Америки іспанські завойовники — конкістадори. Переносно — країна великих багатств, казкових чудес.

¹⁹ Разін Степан Тимофійович (бл. 1630—1671) — керівник Селянської війни 1670—1671 рр. в Росії.

²⁰ Кастро Жозуе Аполоніу (1908—1973) — бразильський фізіолог, антрополог, гігієніст. Іноземний член АМН СРСР. Виступав за розв'язання проблеми голоду шляхом докорінної зміни аграрних відносин у капіталістичких країнах.

²¹ «Історія економіки Радянського Союзу» С. Прокоповича. — Йдеться про працю Сергія Миколайовича Прокоповича (1871—1955) — російського буржуазного економіста, публіциста і політичного діяча. 1922 р. за антирадянську діяльність був висланий з Радянського Союзу. Праці С. Прокоповича

з історії народного господарства СРСР пройняті ворожістю до нашої країни.

²² Цвейг Стефан (1881—1942) — австрійський письменник.

²³ Чабукіані Вахтанг Михайлович (1910) — радянський артист балету, балетмейстер, педагог, народний артист СРСР.

²⁴ Міхалевська Вавда Дмитрівна (1906—1986) — польська громадська діячка, у 1957—1965 рр. генеральний консул Польської Народної Республіки у Києві.

²⁵

Пойми, коль может,
Органа жизнь глухонемой...
Увы! Души в нем не встревожит
И голос матери самой! —

рядки з поезії Федора Івановича Тютчева (1803—1873) «Не то, чого мните вы, природа...» (1836).

ЮГОСЛАВІЯ. ПОЇЗДКА У СКЛАДІ ПИСЬМЕННИЦЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ СРСР. 1962 р.

Друкується вперше за автографом (ф. 137, № 1719).

¹ Жуков Георгій (Юрій) Олександрович (нар. 1908) — російський і український письменник, журналіст, громадський діяч. Герой Соціалістичної Праці (1978).

² Максимович Десанка (нар. 1898) — сербська поетеса.

³ Вучо Александр (нар. 1897) — сербський поет.

⁴ Лалич Іван (нар. 1931) — сербський поет.

⁵ Гамзатов Расул Гамзатович (пар. 1923) — аварський радянський поет, народний поет Дагестанської АРСР (1959), Герой Соціалістичної Праці (1974), лауреат Ленінської премії (1963).

⁶ Рождественський Роберт Іванович (нар. 1932) — російський радянський поет.

⁷ Квіпович Євгенія Федорівна (нар. 1898) — російський радянський літературознавець, критик.

⁸ «Борба» — щоденна газета, орган Соціалістичного союзу трудящого народу Югославії. до червня 1954 р.— орган Компартії Югославії. Видається з 1922 р. в Белграді.

⁹ Самійлович — тобто Малишко Андрій Самійлович.

¹⁰ Давічо Оскар (нар. 1909) — сербський письменник, громадський діяч.

¹¹ Світушенко Євген Олександрович (нар. 1933) — російський радянський поет.

¹² Вовзесенський Андрій Андрійович (нар. 1933) — російський радянський поет.

¹³ Кочетов Всеволод Онисимович (1912—1973) — російський радянський письменник.

¹⁴ Пастернак Борис Леонідович (1890—1960) — російський радянський письменник.

¹⁵ Цвєтаєва Марина Іванівна (1892—1941) — російська поетеса.

¹⁶ Жупанчич Отон (1878—1949) — словенський поет.

¹⁷ Івголіч Аянов (1907) — словенський письменник.

¹⁸ Клопчіч Міле (1905—1984) — словенський поет, перекладач.

¹⁹ Удовіч Йоже (нар. 1912) — словенський письменник.

- ²⁰ Відмар Тіт (нар. 1929) — словенський поет.
- ²¹ Бор Матей (нар. 1913) — словенський письменник, громадський діяч.
- ²² Космач Цирил (1910—1980) — словенський письменник. Точна назва загаданого твору «Балада про трубу і хмару» (1956—1957).
- ²³ Цанкар Іван (1876—1916) — словенський письменник.
- ²⁴ Павлетіч Влатко (нар. 1930) — хорватський літературознавець, критик.
- ²⁵ Славічек Мілівой (нар. 1929) — хорватський поет.
- ²⁶ Голоб Звонімар (нар. 1927) — хорватський поет.
- ²⁷ Кузманович Волеслав (нар. 1930) — сербський письменник.
- ²⁸ Павеліч Анте (1889—1959) — керівник хорватської фашистської організації усташів, військовий злочинець.
- ²⁹ Конеський Блаже (нар. 1921) — македонський письменник, літвіст, історик літератури.
- ³⁰ Бневський Славко (нар. 1920) — македонський письменник.
- ³¹ Левов Йордан (нар. 1920) — македонський письменник, громадський діяч.
- ³² Назор Владімир (1876—1949) — хорватський письменник, громадський і політичний діяч. Під час гітлерівської окупації Югославії був у партизанському загоні.
- ³³ Завжди в місті чужому був ав смеркання.—Поезія вперше надрукована у вид.: Рильський Максим. Поезії. Іски вогню великого (К., 1965) за паведеним тут чорновим автографом. Текст чорнового автографа містить три виправлення, два з яких зроблені під час написання, третє — пізніше.
- Первісна редакція другого рядка першої строфи:
- «...Смутком синім повите, загорнене довгою гінню».
- Первісна редакція останнього рядка першої строфи:
- «...Птиць незнаних ячання крізь тьму осінню».
- Первісна редакція останнього рядка третьої строфи:
- «За короткий цей сон на нерідному лопі!»
- ³⁴ Тема. У вічній ручді кінчилося чорнило.—Очевидно, задум цей лишився нездійсненим.
- ³⁵ Друга тема. Як я в Ірпені перекладав сербські пісні.—Нацерк поезії «Не пам'ятаю вже...», пізніше доопральованій М. Рильським, був надрукований в останній пражеттєвій збірці поета «Зимові записи» під заголовком «Сербські пісні».
- ³⁶ Караджич Вук Стефапович (1787—1864) — визначний сербський філолог і фольклорист, основоположник сербської літературної мови, провідний діяч сербо-хорватського національно-визвольного руху початку XIX ст.
- ³⁷ Вона Старицького колись ду хотворили...—Мається на увазі збірка Михайла Петровича Старицького (1840—1904) — українського письменника, театрального і культурного громадського діяча «Сербські народні думи і пісні» (К., 1876).
- ³⁸ Королевич (Кралевич) Марко — герой болгарського і сербського епосу, історична особа (загинув 1394 р.), син сербського короля Вукашина, був турецьким васалом. У піснях та

переказах Марко Кралевич виступає як захисник народних інтересів, відважний борець проти турецьких поневолювачів.

³⁹ Масенко Тереній (Терентій) Германович (1903—1970) — український радянський поет.

⁴⁰ Майбогода Платон Іларіонович (нар. 1918) — український радянський композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁴¹ Ющенко Олекса Якович (нар. 1917) — український радицький поет.

⁴² Дремлюга Микола Васильович (нар. 1917) — український радянський композитор і педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР.

⁴³ Патрус-Карпатський (Патрус) Андрій Михайлович (1917—1980) — український радянський поет.

⁴⁴ ...Вірші в «Вечірнім Києві»... — цикл поезій «Зимові записи» опублікований 8 січня 1962 р. у газеті «Вечірній Київ». Мова йде про вірш «Вони між нами ходять і на зборах...»

⁴⁵ Свєт (Іванов Святослав Павлович; 1920—1984) — український радянський журналіст, на той час редактор газети «Вечірній Київ».

⁴⁶ Бенін Сергій Олександрович (1895—1925) — російський радянський поет.

⁴⁷ Петро I (1672—1725) — російський цар з 1682 р., імператор з 1721 р.

⁴⁸ Скотт Вальтер (1771—1832) — англійський письменник.

⁴⁹ ...дім Волошина... — садиба російського радянського поета Максиміліана Олександровича Волошина (1878—1932) в Криму в Коктебелі (нині — Будинок творчості Спілки письменників СРСР).

⁵⁰ «Лирика поздніх літ» — збірка поезій М. Рильського у перекладі російською мовою (М., 1960).

⁵¹ «Полудень віку» — збірка поезій Андрія Малашка (1960).

⁵² «Мадам Сан-Жен» — історична комедія Віктор'єна Сарду.

⁵³ «Адвокат Патлен» — анонімний французький фарс XV ст.

⁵⁴ Нушич Браніслав (1864—1938) — сербський письменник.

⁵⁵ Братунь Ростислав Андрійович (нар. 1927) — український радянський поет.

⁵⁶ Павличко Дмитро Васильович (нар. 1929) — український радянський поет, лауреат премії імені Максима Рильського (1985).

[ПОЇЗДКА ДО ПОЛЬЩІ. 1962 р.]

Друкується вперше за автографом (№ 1721).

¹ Кручковський Леон (1900—1962) — польський письменник і громадський діяч.

² Сенкевич Генрік (1846—1916) — польський письменник.

³ Дарував... «Вранція», «Тандів»... — Мова йде про вид.: Українське народне мистецтво. Вранція (К., 1961) та Українські народні таліці (К., 1962).

⁴ Галіс Адам — польський літературознавець.

⁵ «Фортепіано Шопена» Норвіда — одна з кращих поезій польського письменника Ципріана Каміля Норвіда (1821—1883).

⁶ ...Моїх «Liryk». — Мова йде про вид.: *Maksym Rylski. Liryki*, Warszawa, 1960.

⁷ Щерба Микола Тарасович — на той час редактор щотижневої газети «Наше слово», яку видає Головне правління Українського суспільно-культурного товариства в Польській Народній Республіці. Виходить з 1956 р. у Варшаві.

⁸ Пастернак Леон (1910—1969) — польський письменник і перекладач.

⁹ Пшибось Юліан (1901—1970) — польський поет.

¹⁰ «Труди і дні» — збірка поезій М. Рильського «Труди і дні» (К., 1960).

¹¹ «Лауреатська українська». — Троянді й виноград. Далекі небосхили. Поезії. К., 1961.

¹² Романченко Іван Савич (1894—1977) — український радянський літературознавець і бібліограф.

¹³ Заславський Давид Йосипович (1880—1965) — російський радянський публідист, літературознавець. Праця Д. Заславського і І. Романченка «Михайло Драгоманов» (К., 1964) в той час готовувалася до друку.

¹⁴ Путрамент Єжи (пар. 1910) — польський письменник, громадський діяч.

¹⁵ «Матуся Кураж» — п'еса Брехта Бертольда (1898—1965) — піменського письменника, теоретика мистецтва, театрального і громадського діяча. Точна назва п'еси «Матінка Кураж та її діти» (1939).

¹⁶ ...два томи — «Півстоліття»... — Мова йде про перші два томи автобіографічної праці Путрамента (1961), в якій описано зустріч з українськими радянськими письменниками, змальовано літературне життя Києва й Львова піпередодні і в перші дні Великої Вітчизняної війни.

¹⁷ Желязова Воля — містечко поблизу Варшави, де народився Ф. Шопен. М. Т. Рильському належить поезія «Желязова Воля».

¹⁸ ...граф Огінський, гетьман... — Мова йде про Огінського Михала Казимира (1729—1800) — гетьмана литовського.

¹⁹ ...Міх [ала] Клеофаса — тобто Огінського Михала Клеофаса (1765—1833) — польського композитора і політичного діяча, графа.

²⁰ «Indyuk» — п'еса польського письменника Мрожека Славомира (пар. 1930), написана 1960 р.

²¹ Баумгартен Александр (1908—1980) — польський письменник.

²² «Це було у тому місті» — поезія М. Рильського із збірки «Світова зоря» (1942).

²³ Гладкевич Євгенія Андріївна — працівник правління Товариства польсько-радянської дружби, яка супроводжувала М. Т. Рильського у поїздці по Польщі.

²⁴ Лернер Олександр Іванович — активіст краківського воєводського відділення Товариства польсько-радянської дружби, який супроводжував М. Т. Рильського під час поїздки до Кракова.

²⁵ ...пагорб Костюшка... — пагорб у Кракові, де поховано прах Тadeуша Косцюшка (1746—1817) — діяча польського національно-визвольного руху.

²⁶ Пілсудський Юзеф (1867—1935) — польський держав-

ний і військовий діяч, маршал. Один з ініціаторів нападу буржуазно-шоміщікої Польщі на Радянську Росію 1920 р.

²⁷ Репін Ілля Юхимович (1844—1930) — російський художник.

²⁸ Крамської Іван Миколайович (1837—1887) — російський живописець і художній критик.

²⁹ Іванов Олександр Андрійович (1806—1858) — російський живописець.

³⁰ До вечірніх розмов... — Йдеться про нарис «Музай люди» (1962) з циклу «Вечірні розмови», що друкувався в газеті «Вечірній Київ».

³¹ Іщук Арсен Олексійович (1908—1982) — український радянський літературознавець і письменник.

³² ...подарував я «Жайворонка»... — збірку поезій «В затинку жайворонка» (1961).

³³ Бойчук Михайло Львович (1882—1939) — український радянський живописець. У 1899—1906 рр. навчався в Краківській академії красних мистецтв.

³⁴ Федір Гордійович — Феодосій Гордійович Дронь (1902—1979) — батько Г. Ф. Рильської.

³⁵ Кіпура Ян (1902—?) — польський співак,тенор.

³⁶ Лілля Венеда — героїня одновименної драми Юліуша Словацького (1839).

³⁷ Думаю послати до «Лит[ературой] газеты». — Стаття «Музы и моды» була надрукована в «Литературной газете» 23 червня 1962 р. з такою передмовою автора: «Это одна из моих «вечерних бесед» в газете «Вечірній Київ», несколько видоизмененная. Предлагаю ее вниманию читателей «Литературной газеты».

³⁸ Мойсеев Ігор Олександрович (нар. 1906) — російський радянський артист балету та балетмейстер. Народний артист СРСР (1953), Герой Соціалістичної Праці (1976), лауреат Ленінської премії (1967). Художній керівник Аансамблю народного танцю СРСР, створеного ним 1937 р.

³⁹ Вірський Павло Павлович (1905—1975) — український радянський балетмейстер, народний артист СРСР (1960). 1937 р. організував Аансамбль танцю УРСР, до 1940 і 1955—1975 рр. був його художнім керівником.

ЛИСТИ

(1907 — 1956)

Листи Максима Рильського — невід'ємна складова емоційна частина його творчої спадщини.

19-ий і 20-ий томи Зібрання творів Максима Рильського у двадцяти томах подають найцікавіші і найвагоміші зразки листів і розкривають читачам майже зовсім не відому творчу сторінку Рильського як майстра епістолярного жанру.

Досі листи в основному друкувалися приналідно у спогадах адресатів на потвердження дружніх стосунків і творчих взаємин або ж цитувалися у статтях, присвячених творчості письменника. Однак більшість з листів друкується вперше.

Грунтовні розшуки листів розпочалися невдовзі після смерті поета. Ініціатором і центром таких пошуків став Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. Максима Рильського АН УРСР. Було виявлено кілька сот листів. Із значкою частини знято копії, багато кореспондентів люб'язно надіслили до Інституту автографи, які згодом передано у відділ рукописів Інституту літератури. Велику роботу по збиранню листів провів і музей письменника. У фондах музею зберігаються автографи більше 1100 листів, листівок і записок. Проте зібрано ще далеко не все.

Ключем до пошуків були і листи самих адресатів, що зберігалися в архіві поета; його записні книжки, де занотовано зустрічі під час поїздок і знайомств; списки людей, яким надсилає М. Рильський святкові вітання; і, звичайно ж, сама його творчість.

Слід відзначити, що в епістолярії М. Т. Рильського до Великої Вітчизняної війни роки 1923, 1928, 1930 представлена одним листом, а від 1915 по 1922 немає жодного. Порівняно непогано збереглося листування часів війни, а повоєнному пощастило найбільше.

Листи Максима Рильського — цінне джерело для вивчення його біографії, творчості, літературно-мистецьких уподобань, участі в громадсько-політичному житті, а також рис Рильського як людини. Водночас у листах фіксуються найрізноманітніші факти і події літературного, громадського і культурного життя країни, тому вони становлять неабиякий інтерес для дослідників.

Окремо треба сказати про листування М. Рильського як депутата Верховної Ради СРСР, до якої він обирається протягом п'яти скликань, починаючи із 1946 р. Листування засвідчує сумлінне ставлення поета до свого громадського обов'язку та розкривають його велику людяність. Рильський намагався допомогти людям, що потрапили у скруту, потерпіли від несправедливості. Але оскільки ці листи до відповідних інстанцій мають сuto діловий характер і торкаються окремих конкретних осіб, вони у даному виданні не друкуються. Публікуються лише окремі депутатські листи, що торкаються громадських інтересів.

До цього тому входять листи Рильського 1907—1956 рр.

Вони розташовані в хронологічному порядку за редакційною нумерацією. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках, підкresлення друкуються розрядкою, курсивом.

Авторські дати, в їх точній транскрипції, подаються на тому місці, де їх поставлено у листі. Здебільшого Рильський ставив дату в кінці листа. У тих випадках, коли листи автором не датовані, дату встановлено на підставі аналізу різних фактів із змісту листа. До кожного листа зліва вгорі під текстом подано редакторську дату — число, місяць, рік, місце написання.

Окремі листи подаються з незначними скороченнями, які позначені трьома крапками в квадратних дужках.

Коментуються місця і вислови, що можуть бути незрозуміліми читачеві: вказаво джерела цитат, використаних у листі; подаються короткі довідки про адресатів та згадуваних осіб; в окремих випадках дається стисла характеристика листування та творчих стосунків; розкривається зміст подій та наведено бібліографічні дані творів, про які йде мова у листах тощо.

При складанні приміток упорядники одержали багато порад,

розв'яснень, консультацій від адресатів, працівників сховищ науковців, за що їм широ відчіні.

Важаємо своїм обов'язком висловити глибоку подяку літературознавцям Євгенії Кузьмівні Дейч та Григорію Порфировичу Кочуру за подану велику допомогу у коментуванні.

1907

1. ДО О. К. КОВАЛЕНКА.

5 жовтня 1907 р. Романівка

Друкується вперше за автографом: ЄЛМР, од. зб. Р-537.

Орієнтовно рік встановлено за змістом на підставі виходу другого тому «Розваги» (1908).

Коваленко Олексій Кузьмич (1880—1927) — український поет і перекладач, упорядник декламатора «Розвага», антології «Українська муз». ¹

Романівка — село колишнього Сквирського повіту Київської губернії (нині Попільнянський район Житомирської області), де минули дитячі та юнацькі роки М. Т. Рильського.

² «Рідний край» — український щотижневий громадський і літературно-науковий журнал, що виходив у Полтаві 1905—1907 рр.; у Києві 1908—1914 рр., у Гадячі 1915—1916 рр.

³ ...до другого тому «Розваги»... — Другий том «Розваги» вийшов 1908 р. Вірш Максима Рильського «Запорозька могила» до цього збірника не вийшов. Уперше цей вірш надруковано в томі 1 даного видання (с. 313).

1911

2. ДО М. П. АЛЕКСЕССА.

Початок червня 1911 р. Романівка

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 371 (стаття Н. А. Підпалої «Чуттів і мислей повного...»). — Епістолярна спадщина Максима Рильського). Подається за автографом: ЄЛМР, од. зб. Р-152.

Орієнтовну дату встановлено за змістом наступного листа до М. П. Алексесса від 24 червня 1911 р.

Листування М. Рильського з М. Алексессом в основному припадає на гімназичні роки. Пізніші листи невідомі, хоча прязні стосунки вони підтримували все життя: дарували один одному свої книжки, зустрічалися в Москві, Ленінграді, Києві, їздили разом до Польщі в 1956 р. на ювілейну сесію, присвячену А. Міцкевичу. 20 червня 1958 р. іх обох було обрано дійсними членами Академії наук СРСР.

1968 р. М. П. Алексесс передав музеєві листи Максима Рильського до нього.

¹ Баттістини ты этакий. — Називаючи Михайлà Павловича ім'ям італійського співака Маттія Баттістіні (1856—1928), М. Рильський мав на увазі, що його приятель в той час мріяв присвятити себе музикі, був одним із організаторів Київського товариства друзів музики, займався композицією. Не раз із своїми творами виступав на концертах у гімназії, на яких бував М. В. Лисенко. Музичною творчістю Алексесса цікавився також Р. Глієр.

² ...Сам... Тутковський... — Йдеться про домашнього вчителя М. Рильського В. А. Тутковського.

³ ...Еще большее знаменитого Тутковского...—
Тутковский Никола Аполлонович (1857—1931) — украинский композитор, музычный дяч, керівник Київської музичної школи.

⁴ Бовочка — товариш по гімназії.

⁵ Альбов — прізвисько (очевидно, від лат. *albus* — білий, руський) шкільногого товариша Юрія Олександровича Русова (1895—1962), біолога; сина О. О. Русова.

⁶ ...Лавочки «испанца» — так учні називали бакалійну крамничку в Києві на розі Великої Підвальної (нині Ярославів Вал) і Столипінської (нині Чкалова) поблизу гімназії. Учні часто відвідували її. Хазяйку лавки називали «мадам», хазяїна — «испанець».

⁷ NZ — Ніна Загубіна, приятелька сестри М. П. Алексєєва, якій він в той час симпатизував.

⁸ Митеньке — так називали Михайла Павловича Алексєєва дома.

⁹ ...много всякого добра... — Очевидно, йдеться про рядки О. Пушкіна «Разговор книгоиздатца с поэтом» (1824): «И признаюсь — от вашей лиры // Предвижу многое я добра».

¹⁰ Молчановский Василь (прізвисько Базиль) — учень старших класів гімназії. Характеризувався Рильським у автобіографічному нарисі «Із давніх літ» (*Рильський М. Поезії в 3-х т. К., Держлітвидав, 1946*) як розпушник і цинік.

Окрім факти з біографії і риси характеру використані М. Рильським у змалюванні актора Монса Коклена в оповіданні «Веселі брати» (1924).

¹¹ ...проектного Берлица. — В підручнику англійської мови, автором якого був Берліц, не було жодного російського слова, звідси трудність у вивченні.

¹² Сетер — очевидно, прізвисько шкільногого товариша.

¹³ Пріпс — повне прізвисько «Джон Пріпс із Лондона», учень старших класів гімназії, син власника цукроварні, типовий представник так званої «золотої молоді», про яку розповідає М. Рильський у автобіографічному нарисі «Із давніх літ». Під загаданням прізвиськом виведений у оповіданні «Веселі брати».

¹⁴ ...Драгоценный Шопен. — Знову натяк на музичне захоплення Алексєєва.

¹⁵ ...перевод из укр[айинского] поэта О. Олеся. — Йдеться про переклад вірша Олександра Олеся:

Осінню віс... весь світ, мов тюрма..
Вколо гойдаються віти з журбою...
Більші ні привіту, ні ласки нема
В світі широкому, засланім млою.

В серці останні дов'яли квітки,
Небо захмарено, осінню віс,
Пісні якось десь тануть дзвінки,
Хилляться заміри, гаснуть надії...

(1905)

¹⁶ «Киевская искра» — ілюстрований художньо-літературний та гумористичний журнал. Виходив 1907—1911 рр. як додаток до газети «Киевский голос», потім — до газети «Киевские вести».

¹⁷ «Глобиком», сиречь Эпилептиком. — Очевидно, прізвисько шкільногого товариша.

8. ДО М. П. АЛЕКСЕССВА.
24 червня 1911 р. Романівка

Вперше частково надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969 р., 17 січня (стаття Б. М. Рильського «Мандрівка в молодість батька»).

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Подається за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-153.

¹ По латині задано: Цезарь...— Йдеться про вивчення зору державного діяча, полководця і письменника Стародавнього Риму Юлія Цезаря (100—44 до н. е.). «Записки про галльську війну».

² ...містер Каланча — прізвисько гімназичного викладача природознавства.

³ ...«Мрачно предан пессимизму... «взволновано не орет»... — перефразовані слова із вірша російського поета Саші Чорного (Олександр Михайлович Глікберг; 1880—1932) «Обстановочка»:

И кошка, мрачному предавшись пессимизму,
Трагичным голосом взволновано орет.

⁴ ...невидимые миру слезы.— Очевидно, змінені слова із сьомої глави «Мертвых душ» М. Гоголя: «И долго еще определило мне чудной властью идти об руку с моими странными героями, озирать всю громадию несущуюся жизни, озирать ее сквозь видный миру смех и незримые, неведомые ему слезы!»

⁵ ...моему.., т. е. твоему... романсу...— Очевидно, йдеться про романси М. Алексесса, написаний на один із текстів М. Рильського, надісланий у попередньому листі.

⁶ ...Композитор Степовий-Акименко напишет также на мои слова гопанс.— Йдеться про три романси на слова М. Рильського — «Не грай, не грай...», «Ноктюрн» та «Без хвилювань, без мук...», які написав український композитор Яків Степанович Степовий (Якименко; 1883—1921). Див. вид.: Степовий Я. Три вірші М. Рильського для співу з супроводом ф-п. [К], вид. Л. Ідаїковського, [1911].

4. ДО В. В. ШПИЛЕВИЧ.
Кінець літа 1911 р. Романівка

Вперше надруковано в журн. «Народна творчість та етнографія», 1967, № 2, с. 50—51 (стаття В. В. Шпилевич «З днів юності»).

Подається за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 76, од. зб. 12.

Датується за припискою, доданою до оригіналу листа, яка зроблена рукою адресатки: «Лист цей писано в кінці літа 1911 р. [Максим] Тадейович учився в гімназії Науменка і жив на квартирі у Софії Аполлонівни Шпилевич-Тутковської, Паньківська вул., № 8, у дворі, на першому поверсі. Будинок цей належав доктору Юркевичу, який був великий приятель родини Рильських і отікуном М. Т. по смерті батька».

Шпилевич Віра Володимирівна (1889—1979) — подруга юнацьких років М. Рильського. В майбутньому — бібліограф, деякий час працювала в Інституті мистецтвознавства фольклору та етнографії АН УРСР.

¹ Соф'я Аполлонівна — мати В. В. Шилевич.

² ...мрачн, как Мазепа, и одинок, как Шильон-
ський... узник... — герой поем англійського поета Джорджа-Ноела-
Гордона Байрона (1788—1824) «Мазепа» (1818) і «Шільйонський
в'язень» (1816).

³ Миша, Мусине — так жартівливо називали юного
М. Рильського його друзі.

1913

5. ДО М. П. АЛЕКСЕСВА.

12 червня 1913 р. Романівка

Вперше частково надруковано в газ. «Літературна Україна»,
1969, 17 січня (стаття Б. М. Рильського «Мандрівка в молодість
батька»).

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-154.

¹ Мафусайл — жартівливе прізвисько М. П. Алексеєва.

² «Отель Кане» — лист написано на бланку: «Отель Кане.
І. Трачевского, Київъ, Фундукеенская, № 1, уг. Крещат. Телеф.
№ 898».

³ ...касательно «орнамента». — Мається на увазі за-
хоплення М. Алексеєва малюванням.

⁴ Писарев Дмитро Іванович (1840—1868) — російський
критик і публіцист, революційний демократ.

⁵ Сиповський Василь Васильович (1872—1930) — росій-
ський літературознавець і педагог.

⁶ ...Сапогами думаешъ... — Улюблений вислів гімназич-
ного вчителя географії Елісея Киприяновича Трегубова (1849—
1920) — українського громадського діяча і педагога.

⁷ В. Игнатович — особу не встановлено.

⁸ «Когда волнуется желтеющая нива» — рядок із
одноіменної поезії М. Лермонтова (1837).

⁹ Лейтенант Глан — герой роману «Пан» (1894) К. Гам-
сунна. Гамсун (Педерсен) Кнут (1859—1952) — порвеський пис-
ьменник, лауреат Нобелівської премії (1920). У багатьох творах
виявив себе проникливим художником у змалюванні внутрішньо-
го світу людини, окремі твори були пройняті несимізмом, місти-
кою. Пізніше у своїй творчості відверто захищав капіталізм.
Вороже ставлення до революційних змін у суспільному житті
логічно привело його в роки другої світової війни до співробіт-
ництва з фашистськими окупантами.

¹⁰ ...поручик Печорин... — головний герой роману
М. Ю. Лермонтова «Герой нашого времени» (1839—1840).

6. ДО М. П. АЛЕКСЕСВА.

12 липня 1913 р. Романівка

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-149.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ Микешка — прізвисько вчителя словесності Дмитра
Миколайовича Ревуцького.

² Стан[іслав] Болеславович — С. В. Трабта приват-

ним порядком давав уроки з грецької мови М. Алексєєву і М. Рильському.

³ Бегередний — жартівливе написання Максимом Рильським слова «благородний».

⁴ ...стародумом-батюшкою... — Капранов Євгеній Зотович, гімназичний священик.

⁵ ...с холастиком Ф[еоктистом] П[етровичем]. — Ф. П. Сушицьким.

⁶ Алфеневым Мафусайлом. — Можливо, жартівливе прізвисько учителя словесності Олексія Левицького.

1914

7. ДО М. П. АЛЕКСЄСВА.

7 липня 1914 р. Романівка

Вперше частково надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969, 17 січня (стаття Б. М. Рильського «Мандрівка в молодість батька»).

Подастесь за автографом: КЛМР, од. зб. Р-150.

¹ А. Н. Головань... — товарищ М. П. Алексєєва по гімназії. Він допомагав М. Алексєєву з математики.

² Юра — Ю. О. Русов.

³ ...вे принимай, пожалуйста, на свой счет... — На той час М. Алексєєв вже закінчив гімназію і вступив до Київського університету.

⁴ Александр Иванович Гри-Гри — Олександр Іванович Григорович, учитель фізики з гімназії.

⁵ Насчет Бодлера... — У листі до М. Рильського М. П. Алексєєв повідомляє, що захоплюється віршами французького поета Шарля Бодлера (1821—1867).

⁶ Ты бы учился эстетике у кабардинцев... — М. П. Алексєєв відпочивав на Північному Кавказі поблизу Нальчика.

⁷ Павлов Тулубов — Павло Олександрович Тулуб (1862—1923), український і російський журналіст, поет і громадський діяч, батько української радянської письменниці Зінаїди Павлівни Тулуб (1890—1964).

⁸ Ты бы Шекспира почитал... — улюблений жартівливий вислів, яким, як згадував М. П. Алексєєв, М. Рильський іноді дошукуяв, неодмінно повторюючи його в будь-якій розмові на будь-яку тему. До речі, через багато років за наукові праці про творчість великого англійця М. П. Алексєєва було обрано почесним членом Оксфордського університету.

⁹ Дуся — дівчина, якій симпатизував М. Алексєєв і яку батьки примусово видали заміж.

¹⁰ Гинзбург Михайло — товариш по гімназії, син київських домовласників. М. Т. Рильський пропонує жартівливе, зовсім неймовірне своє французьке написання його прізвища.

В. ДО М. К. ЗЕРОВА.
4 квітня 1923 р. Романівка

Вперше частково у перекладі російською мовою надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи, заметки, письма. М., Советский писатель, 1986, с. 278.

Подається за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 576.

Зеров Микола Константинович (1890—1941) — український радянський поет, перекладач і літературознавець.

¹ ...здається, 30-го квітня.— Оскільки лист датовано 4 квітня, то ця дата зазначена помилково.

² «На робраз» — абревіатурна назва установи, яка керувала народною освітою. Максим Рильський на той час вчителював.

³ ...про назу для Вашої збірки...— Йдеться про рукопис поетичної збірки М. Зерова, яка в 1924 р. вийшла під назвою «Камена».

⁴ ...Сцілла... Харібда...— У давньогрецькій міфології страховиська, що жили біля протоки між Італією і Сіцилією й вищили мореплавців. У листі вони назвали в переносному значенні — овниняє між Сціллою і Харібдою — потрапити в пебезпеку.

⁵ «Кобзар» — павза збірки поетичних творів Т. Г. Шевченка (1840).

⁶ «Стихи о Прекрасной Даме» — збірка Олександра Блока (1904).

⁷ Чехов Антон Павлович (1860—1904) — російський письменник.

⁸ ...ніхто з нас немає такого права на античну (міфологічну, чи що) павзу збірки, як Ви...— Збірку названо «Камена». Камена (лат.) — одна з італійських німф, що володіла даром віщування. Пізніше Камена стала однією із богинь — покровителькою мистецтва і ототожнювалась із музою.

⁹ Коряк Володимир Дмитрович (1889—1939) — український радянський літературознавець і критик. На той час працівник редакції газети «Вісті».

¹⁰ Кузмін Михайло Олексійович (1875—1936) — російський поет.

¹¹ «Лірники-півбоги».— Йдеться про рядки «Ви вже давно ступили за поріг життя земного, лірники-півбоги» з вірша Зерова «Класики» (1921), вміщеного у збірнику «Камена».

¹² Куліш Пантелеїмон Олександрович (1819—1897) — український письменник, історик, фольклорист, етнограф і перекладач.

¹³ «Жайворонок, лірник одинокий».— М. Рильський має на увазі рядок з вірша П. Куліша «Степ опівдні» (переспів з Нікітіна) — «Та жайворонок, лірник одинокий» (1887).

¹⁴ Гомер — легендарний давньогрецький поет. З його ім'ям пов'язують створення великих епічних поем «Ілліада» та «Одіссея».

¹⁵ «Лазар» — жалібна пісня про біблійного Лазаря із репертуару жебраків-старців. Співати (заводити) Лазаря — скажитися, прикладатися нещасним, обійденним долею.

¹⁶ «Овідій» — написаний 3 серпня 1922 р. вірш М. К. Зерова, у якому розповідається про римського поета Овідія (Публій Овідій Назон; 43 до н. е. — 18 н. е.).

¹⁷ Якубський Борис Володимирович (1889—1945) — український радянський літературознавець. Автор книжок «Наука віршування» (1922) та «Соціологічний метод у письменстві».

¹⁸ Филипович Павло Петрович (1891—1937) — український радянський поет і літературознавець.

¹⁹ Арго (*грецьк.*) — у давньогрецькій міфології назва судна аргонавтів, на якому Ясон шукав золоте руно.

²⁰ ...золоте руно певідомих берегів Тичини.— Мається на увазі нові незвідані поетичні обрії, що були притаманні творчості П. Г. Тичини.

²¹ Алешко Василь Іванович (1889—1943) — український радянський поет.

²² «Бузівка» — вірш В. Алешка «Бузівок».

²³ «Пан Тадеуш» — поема Адама Міцкевича. М. Рильський впродовж кількох років працював над перекладом цього твору. Уривки перекладу вперше опубліковані в журналі «Життя і революція» (1925, № 3). окремим виданням поема вийшла 1927 р.

²⁴ ...Мейв переклад... — переклад уривка із поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», зроблений російським поетом і перекладачем Левом Олександровичем Мейвом (1822—1862).

²⁵ Войський, Зося — персонажі поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш».

²⁶ ...до виходу Вашої «Антології». — Очевидно, йдеться про книжку: Слово. Декламатор. Уложив М. Зеров. К. «Слово», 1923.

²⁷ ...томик з «Валенродом»... — Йдеться про поему А. Міцкевича «Конрад Валенрод».

²⁸ «Niebieskie migdaly» — повість польського письменника Юзефа Коженьовського (1797—1863).

²⁹ «Разведчик» — про чий твір мова, невідомо.

³⁰ ...переклав із Шеньє віршик «Флоляра»... — переклад невідомий.

Шеньє Андре Мари (1762—1794) — французький поет і публіцист.

³¹ ...Із Готье «Chiboisегie...» — переклад невідомий. Готье Теофіль (1811—1872) — французький письменник.

³² Почав... перекладати... «Що говорять ластівки». — Цей переклад вперше опубліковано у збірці М. Т. Рильського «Тринадцята весна» (1926).

³³ ...що там і для вечірки найшлися б... — Тут слово «вечірка» вжито в значенні «вечір поезії».

³⁴ ...пришли Вам своє «Народження» Афродіти. — Доля цього вірша невідома.

³⁵ ...родився я 7 березня 1895 року... — Дату вказано за старим стилем.

³⁶ ...з моїм написом... — На книжці «Синя далечінь» М. Рильський зробив такий напис:

M. Зерову

Закоханий у вроду слів,
Усіх Венер едину піну,

Ти чародійно зрозумів
І мідних римлян, і Тичину.
Прости, що я пишу «на ти»,
Як син гаїв і син традицій.
У дні борні і суєти
Ти бого посланий патрицій.

М. Рильський

23 грудня 1922 р.

Книжка зберігається у ЦДАМ ЛМ УРСР, ф. 28, спр. 159.

1924

9. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

6 березня 1924 р. Київ

Вперше скорочено надруковано в газ. «Літературна «Україна», 1981, 27 січня (стаття І. О. Ільєнка «Споріднені серцями»).

Впродовж усього життя М. Т. Рильський і П. Г. Тичина підтримували тісні творчі стосунки. Прийшовши майже одночасно в літературу, вони уважно стежили за першими поетичними спробами одиць одного. Так, юнацьке своє враження від першої збірки Максима Рильського «На білих островах» висловив Тичина у вірші «Максимові Рильському». Розповів Павло Григорович і про перші зустрічі: «Зпайомство наше з Максимом Тадейовичем прийшло само до нас після Великого Жовтня, коли я працював у Києві в редакції журналу «Мистецтво» і одночасно в художньому відділі кооперативної організації «Дніпро союз», перейменованої згодом у «Губсоюз». Максим Тадейович заходив до мене на Кузнечну вуліцу, а я у нього бував на вулиці Бульйонській. Останнє стосується переважно того часу, коли я, як запрошений із Києва на роботу до Харкова (в редакцію журналу «Червоний шлях»), часто по матеріалам для журналу приїздив до Києва і брав літературний матеріал і в Максима Тадейовича...» (Незабутній Максим Рильський, «Дліпро», 1968, с. 10).

Максим Рильський із цілеспрямованістю ставився і з глибокою шаною до усій своїй творчості звертався до імені Тичини, до його творів; поетичні рядки Тичини брав за епіграфи, присвятив йому вірші: «Людськість», «Море і слової» (цикл), «Золота шабля», «Концерт»; статті «Співець», «Поема Павла Тичини «Похорон друга», «Павло Тычин», «Співець Радянської України», «Співець чуття єдинової родини», «Поет-новатор», «Наш Тичина».

Перу Тичини належать вірші «Максимові Рильському», «Пляж» («З кримського циклу»), статті «Максим Рильський», «Слово про Максима Рильського», «Людинолюб».

Подастися за автографом: КМКТ, к. в. № 532.

¹ Могильський Михайло Михайлович (1873—1942) — адвокат, публіцист, український радянський літературознавець. У 1906 р. примкнув до кадетської партії, співробітничав у центральному органі цієї партії газеті «Речь» та інших російських, а також українських періодичних виданнях. За статті з національного питання його в 1913 р. різко критикував В. І. Ленін. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції вийшов з пар-

тії кадетів. У 20—30-ті роки працював в Академії наук УРСР, автор прадь з теорії та історії української літератури. Був близький до групи «неокласиків».

² ...«Вікна говорять...» — Вірш, надрукований у зб.: *Рильський М. Тривадія весна. К., Держвидав України, 1928.*

³ Малларме Стефан (1842—1898) — французький поет.

⁴ Хвильовий (Фітільов) Микола Григорович (1894—1933) — український радянський письменник.

⁵ ....дякую за «Осінні зорі»... — Йдеться про зб.: *Сосюра В. Осінні зорі. Книгоспілка, 1924*, яку подарував автор в дарчим папіром «ВШ т. Рильському. В. Сосюра. 24.II.24 р. Харків». Книжка зберігається у Літературно-меморіальному музеї Максима Рильського в бібліотеці поета.

⁶ ...перешло «Дві поеми»... — Йдеться про зб.: *Рильський М. Поеми. Х., Червоний шлях, 1924.*

10. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

Літо 1924 р. Романіка

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. I, од. зб. 44 138.

Дату орієнтовно встановлено на підставі аналізу листа та біографії поета.

¹ Брат — І. Т. Рильський.

² Культгоспо Ветеринарно-зоотехнічного інституту... — Літвою відпустку під час шкільних канікул М. Рильський проводив у брата, який працював у цьому господарстві.

³ Вороний Марко Миколайович (1904—1939) — український радянський письменник, син українського поета М. К. Вороного.

⁴ Павло Григорович — П. Г. Тичина.

11. ДО М. П. АЛЕКСЕЄВА.

19 вересня 1924 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-154.

¹ ...Написать мне (нам). — Цей лист додісано на листі до М. П. Алексєєва від Віктора Платоновича Петрова (1894—1969) — українського радянського археолога, літературознавця, етнографа.

² Чайльдовская пьеса — про яку п'єсу мова, невідомо.

1925

12. ДО Л. П. ПАПАРУК.

23 січня 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІМКТ, к. в. № 530.

Папарук Лідія Петрівна (1900—1975) — на той час бібліотекар, майбутня дружина П. Г. Тичини, який у 20-ті роки жив

у Києві на квартирі Пашаруків по вул. Кузнецій (нині Горького), 107.

¹ II груп школи.— Йдеться про Київську 2-гу залізничну трудову школу, в якій Максим Тадейович Рильський на той час викладав українську мову та літературу. Нині — київська середня школа № 7 імені Максима Рильського.

13. ДО М. К. ЗЕРОВА.

14 червня 1925 р. Романівка

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 577.

¹ ... отримав стенограму...— Очевидно, йдеться про стенограму виступу М. Рильського на диспуті, який відбувся 24 травня 1925 р. в Києві. Надрукований у книзі: Шляхи розвитку сучасної літератури. К., 1925. (Культкомісія місцькому УАН). Текст виступу вміщено в т. 13, с. 17—18, давного видання.

² ...не віддав Ерепбурга...— Про яку саме книжку Ерепбурга йдеться мова, невідомо. Ерепбург Ілля Григорович (1891—1967) — російський радянський письменник.

³ Він на Бульйонській...— Йдеться про будинок по вул. Бульйонській, № 14 (нині вул. Божека), де квартирував М. Рильський.

⁴ О чурепко Катерина Миколаївна (1886—1958; дівоче прізвище Паткевич) — майбутня дружина Максима Рильського (з 1926 р.).

⁵ «Тадеуш».— Йдеться про роботу над перекладом поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш».

⁶ Берг Микола Васильович (1823—1884) — російський поет, автор перекладу поеми А. Міцкевича на російську мову.

⁷ «Буряй свіг».— Йдеться про збірку М. Рильського «Крізь бурюй сніг» (К., «Слово», 1925).

⁸ ...не окласичний альот...— Очевидно, йдеться про підготовку якогось літературного вечора.

⁹ Софії Федорівні — дружини М. К. Зерова.

¹⁰ ... малому неокласику — сину М. К. Зерова Костянтину.

¹¹ Платопович — В. П. Петров.

¹² ...моїх «Кентаврів» (з Ередії).— Йдеться про переклад вірша французького поета Жозе Марія Ередіа «Кентаври втікають». Цей переклад було надруковано вперше посмертно у газеті «Літературна Україна» (1968, 1 жовтня).

¹³ Додаю переклад із Метерлінка.— У збірці «Гомін і відгомін» (1929) надруковано два переклади «Іа п'ятнадцять пісень (Тридцять літ ішла я, сестри)» і «Нудьга». Про який тут мова, невідомо.

14. ДО М. К. ЗЕРОВА.

19 липня 1925 р. Романівка

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 578.

Лист датується за позначкою адресата.

¹ ...мій «опытъ въ новомъ родѣ».— Очевидно, йдеть-

ся про «Олександрійські вірші» М. Рильського, які згодом були надруковані в журналі «Життя і революція» (1925 р., № 12).

² Дорошкевич Олександр Костянтинович (1889—1946) — український радянський літературознавець, критик, педагог; на той час член редколегії журналу «Життя й революція».

³ «Життя й революція» — щомісячний літературно-художній і громадський журнал. Виходив у Києві у 1925—1934 рр.

⁴ ...стrophe у «Парсіфалія» Верленаового... — Переклад сонета, виконаний М. Рильським, невідомий.

15. ДО М. К. ЗЕРОВА.

Кінець липня 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 575.

Орієнтовну дату встановлено на підставі згадок у листах до Зерова про книжки Еренбурга (від 14 червня 1925 р.) та про початок перекладу 4-ої пісні «Пана Тадеуша» (від 1 серпня 1925 р.).

¹ Полєвой Ксенофонт Олексійович (1801—1867) — російський критик і журналіст.

² Мінаєв Дмитро Дмитрович (1835—1889) — російський поет.

16. ДО М. К. ЗЕРОВА.

1 серпня 1925 р. Романівка

Вперше частково надруковано в газ. «Література Україна», 1967, 28 листопада (публікація Г. П. Кочура «З перекладів Максими Рильського»).

Це третя сторінка листа до М. Зерова. Дві перші не збереглись. Там були переклади віршів.

Подається за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-945.

¹ Як бачиш, я залишив — так и дощ братом. — Йдеться про переклад вірша «Із пісень Єви» бельгійського поета Ван Лерберга (1861—1907). Надруковано в збірці «Гомін і відгомін» (К., Держлітвидав України, 1929).

² Здається, є у Брюсова. — 1907 р. вийшло окреме видання перекладів Брюсова з Метерлінки, де було вміщено переклад вірша «О теплиця среди лесов...».

³ Я... переклав... — Переклад М. Рильського вірша Метерлінка «Теплиця» вперше надруковано посмертно у газеті «Література Україна» (1968, 1 жовтня).

⁴ ...хочу перекласти Малларме «La chair est triste...» — початок вірша «Морський вітер» французького поета С. Малларме. Цей переклад вміщено у збірці «Гомін і відгомін» (1929).

⁵ «Слухай, серце, спів матросів». — Ймовірно, йдеться про цевдалу попередню спробу М. Рильського перекласти цей вірш або ж його власний вірш на тему цієї поезії С. Малларме, читаний Зерову.

⁶ Голоскевич Григорій Костянтинович (1884—?) — український мовознавець.

⁷ Брюсовська збірка. — Брюсов Валерій. [Збірник]. К., Держлітвидав України, 1925. У ній було вміщено і переклади М. Рильського.

³ Аントологія російських поетів.—Антологія російської поезії в українських перекладах, Державне видавництво України, 1925.

У перекладі Максима Рильського вміщено вірші А. Фета, О. Блока, В. Брюсова.

17. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

17 серпня 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом; ЦНВ АН УРСР, ф. I, од. зб. 44 135.

¹ В акаадемії...—М. Могилянський на той час працював у Комісії по створенню Біографічного словника діячів України при АН УРСР.

² ...мені гопорару...—У журналі «Життя й революція» № 6-7 за 1925 р. надруковано вірші «Вдарило сонце в тимпан», «Заголубіли флюри», «Вапно. Тріски. Брук», об'єднані під назвою «Радість».

18. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

14 вересня 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. I, од. зб. 44 134.

Рік і місяць, який автором зазначене помилково, встановлено за поштовим штемпелем та змістом листа до М. Могилянського від 22 вересня 1925 р.

¹ «Вілла Буюруус» — так жартома М. Рильський називає Будинок відпочинку у Буюруусі — місцевості поблизу Гурзуфа.

² ...славній іменем Валеріана Поліщука...—Певно, Валеріан Львович Поліщук (1897—1942) — український радянський письменник колись перебував у цьому Будинку відпочинку.

³ Віктор — В. П. Петров.

⁴ Павло Григорович — П. Г. Тичина.

⁵ ...Пиші я кусь велику річ — гекзаметрами. — Очевидно, йдеться про роботу над поемою про українське село на початку встановлення Радянської влади. Уривок з поеми «Чистила мати картоплю» був надрукований 1926 р. в альманасі «Ваплітте». окремі місця даного уривку у деяшо змінених редакціях увійшли до розділу «А Оксанка й Яринка полюбили Котовського» поеми-епопеї «Шабля Котовського» (1938).

⁶ Мільтон Джон (1608—1674) — англійський письменник і публіцист.

⁷ Пилипенко Сергій Володимирович (1891—1943) — український радянський письменник, журналіст, один із засновників літературної організації «Плуг» (1922—1932).

⁸ Капостівство.—Цим написаним М. Т. Рильський виявив своє негативне ставлення до напостівства. Напостівство — течія, пов’язана з російським радянським журналом «На посту» (1923—1925), з 1926 по 1933 рр.—«На літературном посту». Журнал проголошував боротьбу за партійну лінію в літературі, проте боротьба велась з групових, сектантських і вульгаризаторських

позицій. Подібно до «пролеткультивців» «напостівці» негативно ставилися до «непролетарської» творчості, до класичної спадщини. Термін «напостівство» був вживаний і на Україні. Під «Пилищевим капостівством», певно, мається на увазі ряд виступів С. Пилищевка, в яких заперечувалося значення класичної спадщини, пропагувалось недовірливе ставлення до «спопутників» тощо.

19. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

22 вересня 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. I, од. зб. 44 f36.

¹ Віктор Платонович — В. П. Петров.

² Лебідь Ананій Дмитрович (1898—?) — український літературознавець. М. Т. Рильський і А. Д. Лебідь упорядкували літературну хрестоматію «За 25 літ» (К., «Час», 1926).

20. ДО Л. П. ПАПАРУК.

11 листопада 1925 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КМНТ, к. в. № 533.

¹ ...посилаю... свою книжку... — Про яку саме книжку мова — невідомо.

² Павло Григорович — П. Г. Тичина.

³ 8-ме число «Життя й революції» — у цьому номері журналу була вадрукована рецензія А. Лебідя на збірку М. Т. Рильського «Крізь бурю і сніг».

⁴ ...мо го не божа... м ій Петрусъ... — Петро Іванович Рильський (1911—1988), син брата М. Т. Рильського.

⁵ Конрад Джозеф (Теодор Юзеф Конрад Коженевський, 1857—1924) — англійський письменник.

⁶ Генрі — О'Генрі (Уільям Сідні Портер; 1862—1910), американський письменник.

⁷ Едуард Казимір (Едуард Шмід; 1890—1966) — німецький письменник.

⁸ Ромен Жюль (Луї Фаригуль; 1885—1972) — французький письменник.

1926

21. ДО М. К. ЗЕРОВА.

27 листопада 1926 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 588.

¹ «Что, брат Мицкевич?». — М. Т. Рильський жартівливо перефразовує слова Хлестакова із п'єси М. В. Гоголя «Ревизор»; «Литераторов часто вижу. С Пушкиным на дружеской ноге. Бывало, часто говорю ему: «Ну что, брат Пушкин?» — «Да так, брат,— отвечает, бывало,— так как-то все...» Большой оригинал».

22. ДО М. К. ЗЕРОВА.

26 липня 1926 р. Чернігів

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. XXXV, од. зб. 579.

¹ А на ій — А. Д. Лебідь.

² ...згадав її тут.—Далі в листі йде текст вірша М. Т. Рильського «Тополя» з присвятою М. Зерову. Вперше надруковано в журналі «Життя й революція», 1926, № 9. Вірш «Тополя» вміщено у т. 1, с. 261 даного видання.

³ Кінчаю 9-ту пісню «Гадеуша».—Йдеться про закінчення перекладу 9-ої пісні поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш».

⁴ Як «Метаморфози»? — Мається на увазі робота М. К. Зерова над перекладом уривків із поеми Овідія «Метаморфози».

⁵ Як кримські цикади, оспівані Драсм? — Йдеться про переклад вірша чеського поета Й. С. Махара (1864—1942) «Кримські цикади», виконаний українським радянським поетом і перекладачем Драй-Хмарою Михайлом Панасовичем (1889—1939).

1927

23. ДО В. А. ЗОЛОТАРЬОВА.

27 травня 1927 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається у фондах Центрального державного музею музичної культури імені М. І. Глівки (ф. 300, од. зб. 879).

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Золотарьов Василь Андрійович (1873—1964) — російський радянський композитор, педагог.

¹ ...ли ви дирую свої грехи перед Вами...— Йдеться про роботу Максима Рильського над лібретто опери «Хвесько Андібер», музичку до якої написав В. А. Золотарьов.

24. ДО П. П. ФІЛИПОВИЧА.

5 липня 1927 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. 76, од. зб. 5.

¹ ...співробітництво мое можливе...— Йдеться про участь Максима Рильського у журналі «Життя й революція».

² ...вірша, що при цьому прикладаю...— До листа додано вірш «Етюд на фаянсі». Цей вірш під назвою «На фаянсі» вміщено у збірці Максима Рильського «Де сходяться дороги» (1929).

³ «Адоніс і Афродіта» — цикл із чотирьох віршів М. Т. Рильського, який вперше надруковано в журналі «Життя й революція» (1928, № 5, с. 16).

25. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

24 серпня 1927 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. I, од. зб. 44 137.

¹ ...пе давши їй своєї адреси... — М. М. Могилянський на той час відпочивав у Кисловодську.

² Вороний Микола Кіндратович (1871—1942) — український поет, театрознавець, перекладач; був журналістом, режисером. У 1920—1925 рр. перебував в еміграції.

³ Волошин — особу не встановлено.

⁴ «Грузія» — назва ресторану в Києві.

⁵ Буйн Іван Олексійович (1870—1953) — російський письменник.

⁶ Купрін Олександр Іванович (1870—1938) — російський письменник.

⁷ Бальмонт Костянтин Дмитрович (1867—1942) — російський поет.

⁸ Т. Максимович — особу не встановлено.

26. ДО Л. М. РЕВУЦЬКОГО.

2 грудня 1927 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1119.

Ревуцький Левко Миколайович (1889—1977) — український радянський композитор і педагог, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці, близький друг М. Рильського.

¹ ...свою спробу... як вона тобі здасться... — На наведений у листі текст Л. Ревуцький написав твір для мішавого хору і симфонічного оркестру. Див. видання: *Ревуцький Л. Ода пісні. Партитура і клавір*. К., Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1962.

² Київський Музично-драматичний інститут ім. Лисенка — заснований 1918 р. на базі Музично-драматичної школи М. В. Лисенка, одним із фундаторів якого був Л. Ревуцький. 1934 р. поділено на Консерваторію та Інститут театрального мистецтва.

1928

27. ДО М. С. ІВЧЕНКА.

26 січня 1928 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 109, од. зб. 160.

Івченко Михайло Євдокимович (1890—1939) — український радянський письменник. Дружина його — Людмила Івченко — працювала над перекладами з Мопассана і користувалася книжками, що належали С. Савченку.

¹ З ласкавого дозволу Ст[епана] Вол[одимира] Савченка... — Книжки, які просив Максим Рильський для роботи, належали професору закідноєвропейської літератури Степану Володимировичу Савченку (1889—1942), під ре-

дакцією якого саме на той час готувалося десятитомне видання творів Гі де Мопассана українською мовою. У цьому виданні вміщено більше як 30 оповідань Мопассана у перекладі М. Рильського. Зокрема, *Soeurs Rondoli* — Сестри Рондолі; *Contes du jaer et de nuit* — Казки днів і ночі; *Le Horla* — Орля; *Le Rosier de m-me Husson* — Обранець пані Гюссон; *La main gauche* — З лівої руки та ін.

1929

28. ДО П. Г. ТИЧИНІ.

16 ліп'я 1929 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КМКТ, к. в. № 529.

¹ ...главу з поеми «Марко і Марина». — Певно, «Марко і Марина» — перша назва поеми М. Рильського «Марина». У журналі «Червоний шлях» (1929, № 5-6) було надруковано першу главу поеми «Марина» під назвою «Гости у пава Людвіга».

² Другий уривок... до «Літературного ярмарку...» — У «Літературному ярмарку» — альманаху-щомісячнику, що виходив у Харкові в 1928—1929 рр., № 6 за 1929 р. надруковано другу главу поеми М. Т. Рильського «Марина» під назвою «Марко і Марина. Глава із поеми».

29. ДО П. Г. ТИЧИНІ.

11 липня 1929 р. Ірпінь

Вперше надруковано в газ. «Література Україна», 1981, 27 січня (стаття І. О. Ільєнка «Споріднені серцями»).

Подається за автографом: КМКТ, к. в. № 564.

¹ ...з далекого Афону... — Новий Афон — селище поблизу м. Сухумі на Кавказі, де на той час відпочивав П. Тичина.

² ...А як те все до сердця взять,
Даруйте — я не знаю.—

Перефразовані слова П. Г. Тичини з триптиху «Листи до поета» (1920)

А як до серця те узять —
даруйте, я не знаю.

³ Ірпінь — місто обласного підпорядкування Київської області УРСР. Виникло 1902 р. на річці Ірпені.

⁴ ...«З України вітер» — перефразовано назву збірки П. Г. Тичини «Вітер з України» (1924).

⁵ ...турецьких, певне, літер. — Очевидно, в листі П. Г. Тичини до М. Т. Рильського було щось написано турецькою мовою, яку саме в той час вивчав П. Г. Тичина.

⁶ ...товарищі Ліді — Л. П. Папарук.

⁷ Мисик Василь Олександрович (1907—1983) — український радянський поет і перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського (1977).

30. ДО П. Г. ТИЧИНИ.
27 жовтня 1929 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР; ф. 464,
оп. 1, спр. 7304, арк. 1.

¹ ...спасибі за «Красное слово». — Літературно-художній журнал Всеукраїнської спілки пролетарських письменників, що виходив у Харкові російською мовою. У № 8 опубліковано вірш М. Рильського «Как охотник осторожный» і «Здесь целый день закован в черных часах». Очевидно, саме цей номер надіслав П. Тичина М. Рильському, і він дякує за нього.

² ...у ривків з моєї поеми... — Очевидно, йдеться про поему «Марина».

31. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

28 жовтня 1929 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР.
ф. 137, од. 3б. 10 591.

Місцезнаходження автографа невідомо.

Датується за поштовим штемпелем.

Поступальський Ігор Стефанович (нар. 1907) — російський радянський поет і перекладач, один із перших перекладачів віршів М. Рильського російською мовою. За редакцію І. Поступальського у Москві вийшов перший поетичний збірник М. Рильського російською мовою «Избранные стихи».

¹ «Лягла зима». — Переклад поезії М. Рильського «Лягла зима», виконаний І. С. Поступальським. Вперше надруковано у вид: Рильський М. Избранные стихи. Перевод с украинского. Под редакцией И. С. Поступальского, М., Гослитиздат, 1935.

² Микула современный... — Стrophe із вірша М. Рильського «Лягла зима»:

Він даст землі, Микула новочасний,
Незнану міць — і процвіте земля,
І стане лан — як стан златопоясний,
І нові вруна випестить рілля.

І. Поступальським перекладена так:

Он даст земле, Микула долгожданный,
Иную мощь, — и расцветет земля,
И заблестят, как пояс златоткаанный,
Свободные и тучные поля.

³ Павел Петрович — П. П. Филипович.

⁴ О сборнике моем... — Йдеться про підготовку вищезгаданого видання.

⁵ Рецензии Вашей... — Йдеться про рецензію І. Поступальського на збірку М. Рильського «Гомін і відгомін», надруковану в журналі «Червоний шлях» (1929, № 8-9, с. 231—232).

32. ДО М. К. ЗЕРОВА.
27 серпня 1930 р. Романівка

Вперше частково в перекладі російською мовою надруковано
у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма,
с. 279.

Подається за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од.
зб. 585.

¹ Жоржик — Г. І. Рильський.

² ...Альманаху за редакцією Поступальсько-
го — Альманах современной украинской литературы за ред.
И. С. Поступальского. Л., «Красная газета», 1930.

³ ...мовляв Білецький... — Йдеться про вступну статтю
до альманаху, написану О. І. Білецьким.

Білецький Олександр Іванович (1884—1961) — український
і російський радянський літературознавець, академік АН СРСР
і АН УРСР. Досліджував проблеми теорії літератури, психології
художньої творчості, історії світової і вітчизняної літератури
від давніх часів до сучасності, театрознавства. Перу Білецького
належить ряд статей, присвячених творчості Максима Рильського.
Максима Тадейовича і Олександра Івановича єднали довголітні
дружні творчі стосунки.

⁴ Франко Іван Якович (1856—1916) — український письменник,
вчений, громадський і політичний діяч, революційний демократ.

⁵ Стефапик Василь Семенович (1871—1936) — український
письменник-демократ.

⁶ Українка Леся (Косач-Квітка Лариса Петрівна; 1871—
1913) — українська поетеса і громадська діячка революційно-демократичного напряму.

⁷ Кобилянська Ольга Юліанівна (1863—1942) — українська письменниця.

⁸ Надсон Семен Якович (1862—1887) — російський поет.

⁹ Ігор Стефанович — І. С. Поступальський.

¹⁰ Лівшіц Бенедикт Костянтинович (1886—1939) — російський радянський поет і перекладач.

¹¹ «Ходить Фауст...» — вірш П. Г. Тичини із книги «Вітер з України» (1924).

¹² «Хлюпни нам, море, свіжі лави» — рядок з 8-го вірша поетичного циклу П. Г. Тичини «В космічному оркестрі» (1921).

¹³ «Красная газета» — міська газета, орган міському Комуністичної партії і міськради, що виходила з січня 1918 р. до 1939 р. в Ленінграді.

¹⁴ Софії Федорівні — дружині М. К. Зерова.

¹⁵ Котикові — так вдома називали сина М. К. Зерова Костю.

33. ДО М. К. ЗЕРОВА.
5 січня 1931 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV,
од. зб. 586.

У листі йдеться про тодішні посібники з української стилістики, потрібні М. Рильському для курсу, який він читав в Українському інституті лінгвістичної освіти (УІЛО).

34. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

12 березня 1931 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. аб. 10 580.

Місцезнаходження автографа невідомо.

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...Мои стихи были переведены... — Відомості про переклад двох сонетів французькою мовою, про які йдеться в листі, не встановлено; німецькою — надруковано 4 вірші в антології «Із сучасної європейської лірики» (Europäische Lyrik der Gegenwart. In Nachdichtungen von I. Kalmer. Срз, 1927).

² Крушельницького... — Ймовірно, Антіп Володиславович Крушельницький (1878—1941) — український письменник, критик, журналіст.

35. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

5 вересня 1931 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. аб. 10 581.

Місцезнаходження автографа невідомо.

¹ ...книга о Бурлюке.— Йдеться про книжку І. С. Поступальського, присвячену одному із засновників російського футуризму, поету і художнику Давиду Давидовичу Бурлюку (1882—1967), яка під назвою «Литературный труд Давида Бурлюка» вийшла 1930 р. у Нью-Йорку.

² Я эти дни «большой частью» ничего не делаю, гуляю и созерцаю.— М. Т. Рильський повернувся після арешту, під яким, внаслідок безпідставних політичних звинувачень, перебував з другої половини березня до початку вересня 1931 р.

У фондах Київського літературно-меморіального музею Максими Рильського зберігаються автографи двох віршів, написаних М. Рильським у Лук'янівській тюрмі. Один із них «Минають дні одногаптіні» був надрукований у посмертній збірці «Іскри вогню великого» (К., 1965), але до зібрання творів у двадцяти томах не увійшов. Подаємо нижче обидві поезії.

* * *

*

Лаштуючись в далекий шлях,
Вони міняють чемодані...
Далекосяглість в їх очах
Сієє просто незрівнянна!

Але відомо: чемодан —
То нерозгадана проблема...
Лиш для ухильників-мішан
Це проста і звичайна тема.

Замок, найперше, річ така,
Яку потрібно розжувати...

Та ї як же, справді, без замка
Десь у Сибіру мандрувати?

Із бору вискочить ведмідь,
Розкире чемодана хижо,—
І що ж? Тоді голодний їдь,
Він забере усеньку іжу!

Штани, що агропом носяв
І чистив щіточкою зрання,
Підуть на віху ведмедів
І ведмідь гайдке звуцання.

А шкіра! Це ж не проста річ!
Не фунт, як той казав, ізюму!
Тут, може, треба цілу ніч
Гірку й глибоку думати думу!

Що, як потрапиш в Туркестан,
У ті краї, від спеки п'яви!
Адже не кожний чемодан
Годиться може в Туркестані!

Там повно звичаїв чудних
Там клімат івший, інші люда,
І чемоданів отаких,
Мабуть, лякаються верблюди.

А як потрапиш (все бува)
Ізнов на улицю Гершуні,—
Промовлять подиву слова
Удох твої вищадки юні:

«Це тату, що за дивина?
Фе, фе, яка ж вона погана»!
Дружина навіть не пізна
Твоого, брате, чемодана!

Ну, як же дати цьому лад
І в цій проблемі «розібратись»?
Як? — Розміятаєш назад,
Щоб завтра знову поміятаєш!
Шіта.

* * *

*

Минають дні одномавітні,
Скрипучі, як тяжко ірмо,
А ми і в червні, як у квітні
Чудес неймовірних ждемо.

Даремно староста безсонний
Наш бупр із кораблем рівняв:
Там даль, там синь, там вал солоний,
Там пахощі незнаних трав,

Там грають золоті дельфіни,
Наздоганяючи стерно,
Там променисті бризки піни
Міцні, як запашне вино.

А тут — стіна глуха й нечула
Та чорний зарис грат німих,—
І як ледача балагула
Трясеться зміва днів нудних.

У куряви поштар кувяє,
Кружляють сотні сонячних мух,
І серце бідне забувас
Про радість, боротьбу і рух.

Де буде станція — не знати,
Куди дорога — не вгадать,
Шкода шукати і питати:
Усе мовчить і всі мовчать.

Дзвінок співає монотонай,
Ніщо піде не маячити,
І тільки староста безсонай
Гукає часом: хто це спить?

Невже навіки проминуло
Те, що приснилось павесні?
Спинись, прокинися, балагуло!
Дорогу, стіни мовчазні!

Піта.

36. ДО І. Я. АЙЗЕНШТОКА.

26 вересня 1931 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-331.

Айзеншток Іремія Якович (1900—1980) — український і російський радянський літературознавець.

¹ ...подарунок — «твори» Гулакові... — Йдеться про вид.: Гулак-Артемовський П. П. Твори. Вид. З-е. Вступна стаття І. Айзенштока. Х., ДВУ, 1930.

² «Пані Твардовська» — балада Адама Міцкевича. Переклад Максима Рильського цього твору вперше був опублікований 28 лютого 1940 р. в «Літературній газеті».

³ ...фр [анцизькі] вірші Гулакові... — Йдеться про переклад вірша українського поета Петра Петровича Гулака-Артемовського (1790—1865) «В Полтаву». Вперше цей переклад надруковано в кв.: Гулак-Артемовський П. П. Твори. К., «Дніпро», 1964.

37. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

7 жовтня 1931 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ, АН УРСР, Ф. 137, од. зб. 10 582.

Місце знаходження автографа невідомо.

¹ Спасибо за письмо и «Білі острови»... — Разом із листом І. С. Поступальський надіслав М. Т. Рильському його першу збірку «На білих островах».

² Мои переводы из Эредиа? — Починаючи з 20-х років, І. С. Поступальський почав працювати над вивченням творчості, перекладами, укладанням бібліографії перекладів французького поета Ж. Ередіа. Ця бібліографія вміщена у вид.: Эредиа. Трофеи. М., 1973.

³ П [авло] П [етрович] — П. П. Филипович.

⁴ ...в «Прожекції»... — Так жартома називає М. Рильський російський ілюстрований літературно-художній журнал «Прожектор» (1923—1935), де був надрукований вірш М. Рильського «Китай» у перекладі І. С. Поступальського.

1932

38. ДО М. К. ЗЕРОВА.

22 березня 1932 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXV, од. 36, 587.

¹ В БУ — Всесвітня бібліотека України, заснована в 1919 р. Нині — Центральна наукова бібліотека АН УРСР.

² Стендалт Фредерік (Анрі-Марі Бейль; 1783—1842) — французький письменник.

³ Іван — І. Т. Рильський.

1933

39. ДО І. І. ІВАНОВА.

11 січня 1933 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1970, № 42.

Подається за автографом: ЦЛ АН УРСР, ф. 137, од. 36, 10 573. Іванов Іван Іванович (нар. 1911) — учитель. За його свідченням М. Т. Рильський був його учителем у залізничній школі («Єдина та працьова політехніческая железнодорожная школа № 2»), викладав українську мову і літературу; в Українському інституті лінгвістичної освіти вів практикум художнього перекладу на факультеті романських мов.

¹ ...напишу вам більшого листа... — Доля цього листа невідома.

² ...мою свою збірку... — Рильський М. Знак терезів. Вірш. «Рух», 1932.

³ ...моя «Марина»... — Йдеться про видання одноіменної поеми М. Рильського.

⁴ ...коли не Пушкін з Онегіним... — Публікуючи цей лист в журналі «Україна», І. І. Іванов зробив таке пояснення: «Відвідуючи Максима Тадейовича, я частенько заводив мову про те, що наші часи чекають на широке епічне полотно, чекають на Онегіна, героя нашого часу, і що саме Рильський у змозі піднятити цю тему. Максим Тадейович або посилився на брак часу, або жартував: «Марина ве відпускає од себе: дуже ревнивою виявилася ця дівчина!»

40. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО».

21 вересня 1933 р. Київ

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 372.

Подається за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 584, оп. 1, спр. 62, арк. 18—20.

¹ Вельмішановий товариш — особа, до якої звертається М. Рильський, не встановлена.

² Твори Стендалта вишли в призначенні строка. — Йдеться про редактування М. Т. Рильським перекладу «Чер-

воце й чорне» та «Хроніка 1830 р.» у перекладі Івана Рильського та Трикулевської. Видання це не було здійснене.

³ ЛІМ — скорочена назва видавництва «Література і мистецтво» (1930—1934), яке входило у Державне видавниче об'єднання України (ДВОУ). Згодом видавництво «Художня література», Державне видавництво художньої літератури, нині видавництво «Дніпро».

⁴ За редактування Рабле радо візьмусь... — Йдеться про редактування перекладу українською мовою роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель».

⁵ ...справа з виданням «Орлеанської діви» Вольтера... — Поема Вольтера в перекладі Максима Рильського вийшла 1937 р.

⁶ «Кандід». — Йдеться про роман Вольтера «Кандід» у перекладі українського радянського письменника Валер'яна Петровича Підмогильного (1901—1941), який вийшов друком 1927 р. у видавництві «Слово».

41. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО».

24 вересня 1933 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 584, оп. 1, спр. 62, арк. 22.

¹ В іп. т.—На звороті листа написано: Харків, Сергіївський майдан, Державне видавництво «Література і мистецтво», секретареві перекладної літератури Т. Олесичу.

² ...мого попереднього листа.— Йдеться про лист від 21 вересня 1933 р. (№ 40).

42. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО».

28 вересня 1933 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 584, оп. 1, спр. 62, арк. 21.

¹ В іп. т.—на звороті листа напис: Харків, Сергіївський майдан, 7, Державне видавництво «Література і мистецтва». Секретар поезії.

² ...з бірку «Вибрані поезії». — У видавництві «Література і мистецтво» це видання не було здійснене.

43. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО».

3 грудня 1933 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 584, оп. 1, спр. 62, арк. 82.

¹ В іп. т.—особа, до якої звертається М. Рильський, не встановлена.

² «Гаргантюа та Пантагрюель» — видання здійснене не було.

³ «Кола Брюнньойон» — роман Ромена Роллана. Йдеться про підготовку вид.: Rollan R. Кола Брюнньойон. Х., «Художня література», 1935. М. Рильський був редактором перекладу.

⁴ Родзевич Сергій Іванович (1888—1942) — український радянський літературознавець.

⁵ Кирченко, Соскін — очевидно, на той час працівники видавництва «ЛІМ».

44. ДО ВИДАВНИЦТВА «ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО».

28 грудня 1933 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 584, оп. 1, спр. 62, арк. 98.

У правому верхньому кутку резолюція, очевидно, на той час одного із керівників видавництва, Маловічка:

«Вважаю що плату за редактування Рабло треба підвищити, може, й до 100 крб.— робота винятково труд[на]. Підпис».

¹ В іш. т.— Особа, до якої звертається М. Рильський, не встановлена.

1934

45. ДО Г. П. ВОЛКОВОЇ.

24 вересня 1934 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-619.

Волкова Галина Панасівна (1905—1935) — на той час редактор Видавництва дитячої літератури ЦК ЛКСМУ.

¹ Посилаю тим часом переклади двох речей Квітко. — Відомий лише один переклад М. Рильського. Див.: Квітко Л. М. Лист товаришів Ворошилову. Харків — Одеса, Дитвидав, 1937, с. 12. Квітко Лейб Мойсейович (1890—1952) — єврейський радянський письменник.

² «Лис Микита». — Йдеється про підготовку видання за редакцією М. Рильського: Франко І. Лис Микита. Харків — Одеса, Дитвидав, 1935.

³ «Царя Салтана». — Твір О. С. Пушкіна «Казка про царя Салтана, про сина його славного й могутнього богатиря князя Гвідона Салтаковича та прекрасну царівну Лебедіцю» у перекладі Б. Д. Петрушевського.

⁴ ...а мої переклади Пушкіна?... — Мова йде про підготовку до видання перекладених М. Рильським казок О. С. Пушкіна: «Казка про золотого півника» та «Казка про попа і наймита його Балду» (Пушкін О. С. Казки. Харків — Одеса, Дитвидав, 1934).

46. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

10 листопада 1934 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 17, оп. 1, спр. 104, арк. 1.

Яновський Юрій Іванович (1902—1954) — український радянський письменник.

¹ Посилаю Вам вірші... — На той час Ю. Яновський працював у журналі «Радянська література», на сторінках якого М. Т. Рильський друкував свої вірші.

² Вітаю й вашу дружину... — Тамара Юріївна Яновська-Жевченко (1909—1958), українська радянська актриса.

³ Платонович — М. П. Бажан.

⁴ Багрицький Едуард Георгійович (Дзюбін; 1895—1934) — російський радянський поет.

⁵ ...Доручав мені перекладати... — переклади М. Рильського з Багрицького невідомі.

47. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

14 квітня 1935 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 2.

¹ Сказав мені Держлітвидав,

Щоб Лермонтова готовував.—

Йдеться про підготовку видання вибраних творів М. Ю. Лермонтова українською мовою, одним із упорядників і редакторів якого мав бути М. Т. Рильський. Підготовлений рукопис загинув під час війни.

² Дмитро Тась (Могилянський; 1901—1942) — літератор, син Михайла Могилянського.

³ Ладя (1899—1937) — українська поетеса Л. М. Могилянська, дочка М. М. Могилянського.

⁴ Адрес [Павла] Григоровича — П. Г. Тичини.

48. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

26 липня 1935 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 3.

¹ ...псую для оперного театру бліскучу «Наталку Полтавку...» — Йдеться про оперу М. В. Лисенка «Наталка Полтавка», обробку тексту якої здійснив М. Т. Рильський.

² ...«Конька-Горбунка...» — Переклад казки П. Ершова для постановки в Українському державному театрі для дітей ім. М. Горького.

³ ...старомодну і сентиментальну казку... — Текст казки загинув з архівом М. Т. Рильського під час війни.

⁴ «Кий» — поетична збірка М. Рильського (Харків, Держлітвидав, 1935).

⁵ ...стаття Агуфа... — Рецензія українського журналіста Михайла Ароновича Агуфа (1889—1969) «І сонце проросте крізь київський граніт» («Пролетарська правда», 1935, 29 червня).

⁶ «Пролетарська правда» — щоденна газета, орган Київського обкому і міському КП України. Створена в 1921 р. із 1943 р. — виходить під назвою «Київська правда».

⁷ «Вершини» Яновського — йдеться про одноіменний роман Юрія Яновського, який вийшов у Держвидаві 1935 р.

⁸ ...не забував... хрещених батьків... — Очевидно, М. Т. Рильський має на увазі відгук М. Могилянського на першу збірку оповідань Ю. Яновського «Мамутові бивні» («Червоний шлях», 1925, № 10).

⁹ Дмитро — Д. М. Тась.

¹⁰ ...Побував на Дніпрогесі. — Поїздка українських радянських письменників відбулася в червні 1935 р. Один із учасників її український радянський письменник Юрій Олексійович Мокрієв (нар. 1901) описав цю поїздку в своїх спогадах (див.: Мокрієв Ю. Таке близьке.., К., Радянський письменник, 1974, с. 77—82). Зокрема тут наводиться вірш Рильського про цю поїздку: «За вечерею Максим Тадейович прочитав нам такий жарт:

Покинувши спокійний Київ
Для творчих, радісних пригод,

Не остигав палкий Мокрієв
І серед наймокріших вод.
Як приглядається до цяп'ки
Ще певідомої ляті,
Так приглядався Хащеватський
До надніпрянського життя.
З'єднавши з розумом суворим
Палкою юності вогонь,
На Дніпрогесі метеором
Майнув багатолюбний Пронь.
Та хай замовкне скромно рима,
Як пісня відгуком глухим,
Бо сам про Рильського Максима
Не хоче тут писать Максим.

А далі глянув на дружину, на синка Богдана. І знову рядки:

Зате хай грають струни дзвінко
На весь величний Дніпрельстан,
Бо з Рильським йшла ще й жінка
І любий син, пустун Богдан.

Сонце порипуло за гори. Прохорівські рибалки закидали у
ше рожеві води невід... Десять на лівому березі лунала пісня дів-
чат, що поверталися з косовиці.

Поет сидів на палубі, пожадливим поглядом вбираючи в себе
всю ту красу.

Погляд на мить спинився на пінявих хвилях, що лишилися
позаду. Щось йому раптом спало на думку... Він додівав остан-
ні рядки:

Привіт вам, білорунні хвили!
Привіт усюому, що живе!
На радість творчому дозвіллю
Порожня пляшка хай пливе!

— Ми покладемо цей вірш у пляшку, закоркуємо і...

— Чекайте! Одну хвилину!

Я швиденько переписав вірш.

Пляшку з оригіналом поета ми урочисто вкинули в Дніпро...
А на моїй копії Максим Тадейович зробив таку приписку: «Па-
рошлав «Кіров». Подорож по Дніпру, день восьмий».

Максим Рильський присвятив товаришам, що подорожували
до Дніпру, вірш «Диспетнер», який вперше надруковано в «Лі-
тературній газеті», 1935, 12 серпня.

¹¹ Київських парижан... — Йдеться про І. Минітенка,
П. Тичину, П. Панчу та О. Корнійчука — членів української делегації, яка брала участь у Всесвітньому антифашистському конгресі письменників на захист культури у Парижі, що відбувся 21—25 червня 1935 р.

49. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

29 жовтня 1935 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР,
Ф. 137, од. зб. 10 584.

Місцезнаходження автографа невідомо.

¹ Историографию Иконникова...—За свідченням І. Поступальського, працю «Опыт русской историографии» російського та українського історика Володимира Степановича Іконника (1841—1923) йому привіз із Києва М. М. Ушаков.

1936

50. ДО І. К. ЛУППОЛА.

13 березня 1936 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 592.

Луппол Іван Капітович (1896—1943) — російський радянський літературознавець, історик і філософ.

¹ ...для серий «Библиотека современных поэтов». — Видання у цій серії не було здійснено.

² ...положительные отзывы.— Рецензії були вміщені в газетах «Литературный Ленинград», 20 січня; «Правда», 8 лютого, і «Більшовик» (Київ), 9 квітня.

³ ...мою поему «Марина...» — Окресим виданням поема «Марина» вийшла в Гослитиздате 1937 р.

51. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

25 квітня 1936 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

Б. О. Турганов багато зробив для ознайомлення російського читача з українською, як класичною, так і сучасною літературою. Перу Б. О. Турганова належать переклади поем, циклів, окремих віршів М. Т. Рильського. Зокрема «Слово о матери-Родине», «Я—сын Страны Советов», «Переяславская Рада», «Белоруссия», «Радуга над миром», «Стихи о Болгарии», «Триптих о кобзарях», «Журавлинная стая» тощо. Б. О. Турганов був редактором багатьох російських видань М. Т. Рильського, працювали разом над редагуванням російських перекладів творів Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича. Упродовж багатьох років підтримували дружні творчі стосунки, що й відбилося в їхньому листуванні.

¹ ...постановление о премировании... — Очевидно, йдется про преміювання М. Т. Рильського як завідуючого літературною частиною Київського державного театру опери та балету за участь у декаді українського театрального та музичного мистецтва у Москві.

² Посьлаю «Запорожца» — текст опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», обробку якого здійснив М. Т. Рильський.

³ Продається эта книжонка только в театре.—Лібретто «Запорожець за Дунаєм». Опера на 4 дії. Музика С. С. Гулака-Артемовського та В. Йориша. Обробка тексту М. Рильського. Постава Державного академічного театру опери та балету УРСР. Київ. Гастролі в Москві 11—12 березня 1936 р. К., 1936.

⁴ Иориш Володимир Якович (1899—1945) — український радянський композитор і диригент.

⁴ Кирьянов Сергій Леонідович (нар. 1907).— На той час працював у Цедрам'ї (Центральное управление по изданию и распространению драматической продукции), яке планувало видати оперу «Запорожець за Дунаєм» російською мовою. Видання це не було здійснене.

52. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

9 грудня 1936 р. Київ

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 371.

Подастися за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-117.

М. І. Коміссарова здійснила багато перекладів на російську мову творів Шевченка, Лесі Українки, сучасних українських поетів, одна з перших перекладала твори М. Рильського російською мовою. Її валежать переклади таких творів, як «В полях на гречку пали росы...», «Поле чернеет...», «Нблоки поспели, красные поспели», «Отчизна моя», «Стихи о Ленинграде», «Огни», «Почернели заводи в озерах...», «Как забыть», «Осенью мы с Вышнею бродили...», «В тени жаворонка», «Тоска по молодости», «Шиповник», «Андрею Малышко», прочитав третій цикл «Дороги под яворами» та ін. Марія Коміссарова присвятила кілька віршів М. Т. Рильському. З Коміссаровою та її чоловіком російським поетом і перекладачем Миколою Леопольдовичем Брауном М. Т. Рильський підтримував довголітні дружні стосунки і листування. 1982 р. Марія Коміссарова удостосна звання лауресата премії імені Максима Рильського.

¹ ..и напечатаны... недавно в «Литературном Донбассе»...— Идеться про публікацію: Рильський М. Дві поеззії (Із «Дощової трилогії»).— «Литературный Донбасс», 1936, № 1-2. «Литературный Донбасс» — літературно-художній та громадсько-політичний щомісячний журнал, орган донецької організації Спілки письменників України (1932—1938), а 1958 р. називається «Донбass».

² «Литературный современник» — щомісячний літературно-художній і суспільно-політичний журнал, що видавався в Ленінграді в 1933—1944 рр.

³ Говорил с Прокофьевым...— Поезія М. Рильського «Любов поразить і обманить» у перекладі О. Прокоф'єва надрукована в «Литературном современнике», 1936, № 5, а «Дві поеззії», які надіслав М. Рильський в перекладі М. Коміссарової, друкувалися в журналі «Звезда», 1936, № 10.

⁴ Корялов Борис Петрович (1807—1938) — російський радянський поет.

53. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

8 грудня 1936 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Вопросы литературы», 1982, № 12, с. 295 (публікація І. О. Ільєнка «Высокий пример беззаветного братства народов»).

Автограф зберігається: КЛІМР, од. зб. Р-103.

Датується за поштовим штемпелем.

¹ Сердечное спасибо, Мария Ивановна, и за переводы...— Переклади поезій М. Рильського «Поле чернеет. Проходят тучи...», «Шумит и шепчет, и тревожит...», «На белу

гречу пали росы...», «Сияет лето у порога...» у перекладі М. Коміссарової та «Дружба» («Сошел с помоста сумасшедший Лир...») у перекладі М. Брауца опубліковані в газеті «Литературный Ленинград» 30 травня 1936 р.

² ...в а н т о л о г и и .— Йдеться про підготовку вид.: Поэзия Советской Украины. Антология. М., Гослитиздат, 1939. Упорядкування М. Л. Брауца.

³ Сетование т. Брауна (и Прокофьева в «Литературном Ленинграде») на передивость и халатность укр [аинских] поэтов...— Йдеться про матеріал «Слово за поетами України», вміщений у «Литературном Ленинграде» 30 травня 1938 р.

⁴ Сенченко Антон Грагорович — на той час один із керівників СПУ.

54. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

21 червня 1936 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

¹ ...спасибо за «Огонек»...— У журналі «Огонек» (1936, № 12, с. 47) був надрукований у перекладі Б. Турганова під називою «Шевченко и Олдридж» вірш «Дружба» («Зійшов з помосту божевільний Лір...»).

² По поводу смерти Горького...— Горький Максим (Олексій Максимович Пешков; 1868—1936), російський радянський письменник, основоположник літератури соціалістичного реалізму, помер 18 червня 1936 р.

55. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

28 червня 1936 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

¹ Старику Поступальченку...— І. С. Поступальському.

² Микитенко Іван Кіндратович (1897—1937) — український радянський письменник.

56. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

2 липня 1936 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

¹ Семенко Михайло (Михайль) Васильович (1892—1937) — український радянський поет. Один із представників українського футуризму.

57. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

19 жовтня 1936 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1981, 27 січня (стаття І. О. Ільченка «Споріднені серцями»),

Подається за автографом: КМКТ, к. в. № 538.

58. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

23 січня 1937 р. Ялта

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

¹ ...Ваш перевод... — Про який переклад Б. Турганова йде мова, невідомо.

² Пушкинський пленум... — У роботі IV пленуму правління Спілки письменників СРСР, що відбувся з нагоди 100-річчя з дня смерті О. Пушкіна 22—26 лютого в Колонному залі Будинку спілок, брав участь і М. Т. Рильський.

³ Колпоэма — очевидно, колективна поема «Іван Голота».

59. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

7 травня 1937 р. Київ

Вперше надруковано українською мовою в газ. «Вечірній Київ», 1967, 24 листопада (стаття Ю. Д. Солод «Реліквії щирої дружби»).

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-102.

¹ А ведь вдовья полоска — это чисто Ваше... — Йдеться про переклад вірша М. Рильського «Моя Батьківщина»:

Отчизна моя — не пожар, не разбой,
Где трупам, обуялись, качаться,
Отчизна — не вдовья полоска с межой,—
Поля колосятся.

В оригіналі:

Моя Батьківщина — не сліво пожеж,
Де трупам згорнілим гойдаться,
Моя Батьківщина — це поле без меж,
Це звільнена праця.

60. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

28 жовтня 1937 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-104.

¹ «Вибрані вірші» — Рильський М. Вибрані вірші. Х., Держлитвидав, 1937.

² Чорноглазий сонет — так жартома називав М. Т. Рильський сина Богдана.

61. ДО М. Л. БРАУНА.

12 січня 1938 р. Київ

Вперше надруковано скорочено у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М., Советский писатель, 1986, с. 282—283.

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-610.

Рік вказано помилково. Треба 1938 р., оскільки пленум, про який йдеться у листі, відбувся у грудні 1937 р.

¹ Книга произвела на меня очень хорошее впечатление... — «Верасть. Стихи. Збирка М. Брауна «Художественная литература». № 1, 1936) з дарчим папісом автора: «Дорогому Максиму Тадеевичу Рильскому замечательному во всех отношениях — с приветом и крепкой любовью. (Підпис) 1936». (Книжка зберігається в бібліотеці поета, в музеї Максима Рильского.)

² Что касается Ваших переводов... — Идетъся про цикл поэзий М. Рильского «Четыри вѣрші», опубликовані в перекладѣ М. Брауна в журнале «Литературный современник», 1937, № 6.

³ ...на Украине, кажется, будет слова выходить русский журнал... — Журнал «Советская литература» выходив в 1934 по 1937 р., вінні журнал «Радуга».

⁴ Жаль, что не были Вы в Тбилиси. — Идетъся про пленум правления Сибирской письменников СССР, присвященный 750-річчю поеми Ш. Руставелі «Витязь у тигровій шкурі». Відбувся у Тбілісі 24—29 грудня 1937 р. М. Рильский взялъ участъ у його роботі.

62. ДО М. М. УШАКОВА.

14 грудня 1938 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-745.

М. М. Ушаков перекладав твори Шевченка, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, сучасних українських поетів. Один із перших перекладачів творів М. Т. Рильського. Переклав поему «Мандрівка в молодості».

Разом з М. Т. Рильським був співредактором багатотомних видань творів Т. Шевченка російською мовою. Впродовж багатьох років Максима Рильського і Миколу Ушакова єднали тісні творчі і дружні зв'язки.

¹ ...Вашего сборника... — Ушаков М. Выбранные поэзии, переклад с росийской. К., Держлитвидав, 1939. Редактором цієї книжки був М. Рильский.

² С шевченковским гостиницей издательским одновтомником... — Идетъся про підготовку видання: Шевченко Т. Г. Кобзарь. М., «Художественная литература», 1939. М. Рильский і М. Ушаков були редакторами цієї книжки.

³ ...с переводами, сделанными для Детиздата. — Маються на увазі переклади, здійснені для видання вибраних творів Т. Шевченка російською мовою, що готовалося до друку у видавництві «Детская литература» під редакцією К. Чуковського (1939).

63. ДО М. С. ТИХОНОВА.

8 червня 1938 р. Київ

Друкується вперше за підписанням М. Рильським машинописом: ЦДАЛМ СССР, ф. 1172, оп. 1, од. зб. 177, арк. 1.

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...перевести «Чернець»... — У загаданому виданні вміщено «Чернець» у перекладі В. Рождественського, а в перекладі М. Тихонова «Как умру — похороните...»

64. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
8 червня 1938 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ ...сценарный план.— Очевидно, йдеться про оперу «Щорс», над лібретто якої працював М. Рильський, а Б. О. Турганов мав перекладати.

² Вершилов Борис Ілліч (1893—1957) — радянський режисер. На той час головний режисер Музичного театру ім. К. С. Станіславського і В. І. Немировича-Данченка.

³ Александра Константинова — мати Б. О. Турганова.

⁴ «Марина» уже вышла...— Марина. Повесть в стихах. М., Гослитиздат, 1937.

⁵ ...в 3-м номере «Литературного обозрения» есть... статейка Корнеля Зелінського.— В критико-бібліографічному двотижневому журналі, що виходив у 1936—1941 рр. у Москві при журналі «Литературный критик» надруковано рецензію російського радянського літературознавця і критика Зелінського Корнеля Людіановича (1896—1970).

65. ДО П. Г. ТИЧИНИ.
7 серпня 1938 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, с. 3.

На листі є приписка олівцем П. Г. Тичини: «Дорогий Максим Тадеевич! «Шота Руставелі» — готовий. Можу передати».

¹ Ви мали перекласти.— П. Тичині належать два переклади з М. Ушакова «Злива під час маніфестації» («Гроза наступає») і «Шота Руставелі»; вперше надруковані: перший — у журн. «Радянська література», 1939, № 1, другий — у «Вибраних поезіях» М. Ушакова (1939).

66. ДО М. А. СВЕТЛОВА.
Літо 1938 р. Київ

Друкується вперше за авторизованим машинописом: КЛМР, од. зб. Р-752.

Орієнтовну дату встановлено за змістом.

¹ ...юбилейное издание Шевченко.— Шевченко Т. Г. Кобзарь. М., «Художественная литература», 1939.

² Просим Вас перевести...— У загаданому виданні вміщено переклади М. А. Светлова пізваних у листі чотирьох творів.

1939

67. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
30 червня 1939 р. Ірпінь

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1675.

¹ Александра Петровна — Олександра Петрівна Рябініна (1897—1977) — працівник Гослитиздата, брала участь у

підготовці багатьох видань М. Рильського російською мовою.

² «Избраний» — Рильский М. Избранное. Перевод с украинского под общей редакцией Б. Турганова. М., Гослитиздат, 1940.

68. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

23 липня 1939 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1676.
¹ ...як у чу готових переводов... — Для вид.: Рильський М. Избранное. Перевод с украинского под общей редакцией Б. Турганова, 1940.

69. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

28 вересня 1939 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. 131, од. зб. 168.

¹ «Море та слов'ї» — поетичний цикл М. Рильського, присвячений П. Г. Тичині. Вперше надрукований у журналі «Радянська література», 1939, № 7, с. 102—106.

² «Король Лір». — Могиллянський висловив враження від перекладу М. Рильського 2-ої сцени 3-ої дії трагедії В. Шекспіра «Король Лір», опублікований в журн. «Радянська література», 1939, № 6, с. 4—7. Повний текст перекладу вийшов окремим виданням у видавництві «Мистецтво» 1941 р.

³ ...характеристика Винниченка... — Очевидно, йдеться про таке місце із статті М. Рильського «Цвіт яблуні», присвяченої творчості М. Коцюбинського («Літературна газета», 1939, 16 вересня): «Один із героїв природженої садиста — Винниченка — малює свою дитину, вже охоплену агонією, похапливо ловить на її лицю «рисочки страждання» і ледве чи не зумисне ці «рисочки» викликає. Це огидно». Володимир Кирилович Винниченко (1880—1951) — український письменник і політичний діяч, активний учасник і один із керівників націоналістичної контролюючої Центральної Ради та Директорії.

‘Про Куліша — можна б спречатись. — Очевидно, йдеться про таке місце із статті М. Рильського «Смелый новатор» (присвячена О. Пушкіну, надрукована в газеті «Советская Украина» 6 червня 1939 р.): «И мне кажется несомненным: когда Некрасов решил пойти рука об руку с Добролюбовым, с Чернышевским и когда этого испугались тоначайший мастер Тургенев и величайший художник Лев Толстой — Александр Сергеевич Пушкин, дворянин, аристократ, традиционалист — был бы по эту сторону баррикады — с Чернышевским, с Добролюбовым, как оказался рядом с ними Тарас Шевченко, невзирая на патетические вопли Пантелеимона Кулиша».

70. ДО В. В. ШПИЛЕВИЧ.

21 грудня 1939 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2670.

¹ ...«сделка»... з Тичиною... з Корнійчуком... — Очевидно, В. В. Шпилевич працювала над укладанням бібліографій творів П. Г. Тичини і О. Є. Корнійчука.

² Зробити бібліографію Рильського...— Матеріали В. В. Шпилевич, зібрани протягом багатьох років, використані у вид.: Рильський М. Т. Бібліографічний покажчик. 1907—1965. Уклала К. Г. Скокан. К., «Наукова думка», 1970.

³ Софії Аполоніївні — мати В. В. Шпилевич.

71. ДО М. С. ХРУЩОВА.

1939 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Культура і життя», 1988, 10 липня.
Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2622.

Орієнтовну дату встановлено на підставі згадки в листі про двадцятьріччя радянського українського оперного мистецтва. У березні 1919 р. на базі націоналізованого театру Російської опери створена опера Української Радянської республіки ім. К. Лібк-некта.

Хрущов Микита Сергійович (1894—1971) — радянський партійний і державний діяч. На той час перший секретар ЦК КП(б)У.

¹ ...во времена Пихно и Савенока — в кінці XIX — на початку XX ст. Тоді в Києві виходила щоденна газета реакційно-монархічного напряму «Киевлянин». Видання субсидував царський уряд. Виражаючи інтереси російських поміщиків, газета стояла на великородзинних шовіністичних позиціях, проповідувала русифіаторську політику на Україні. Серед співробітників «Киевлянина» — реакційні публіцисти, різко антиукраїнського характеру журналіст А. Савенко і професор Київського університету економіст Д. Пихно, який з 1878 р. був редактором газети, а згодом очолив київське відділення чорносотеністого «Союзу руського народу».

² ...с відомій «Щирі» українцы высмеивали Старицкого за «дерзость» переводить на наш язык «Гамлета»... — Переклад трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц Данський», виконаний М. Старицким, опубліковано 1882 р. У газеті «Киевлянин» з'явилась глуплива автономіна рецензія «Принц Гамлет в постолах». Тоді ж було пущено у світ дотез, щоб початок монологу «Ве ог пот то ве» («Бути чи не бути») Старицький переклав: «Бути чи не бути — ось заковика». Існувала підозра, що цей жарт вигадав Данило Лукич Мордовець (згодом Мордовцев; 1830—1905) — український і російський письменник, історик.

³ ...Костомаров проповедовал... — Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український історик, письменник, публіцист, професор, член Кирило-Мефодіївського товариства, де належав до ліберально-буржуазного крила. 1883 р. в журналі «Киевская старина» вмістив статтю «П. А. Кулиш и его последняя литературная деятельность», а роком раніше у «Вестнике Европы» статтю «Задачи украинофильства». Костомаров не заперечує, на-впаки, захищає самостійність української мови, але вважає, що це мова лише простого люду, без перспектив розвитку, мова «для хатнього вжитку». На його думку «на малороссийском языке надо не переводить, а творить», — причому творити тільки те, що спроможний зрозуміти селянин, простий читач. Костомаров ще ладен витерпіти переклад «Сербських народних дум» Старицького, бо це селянин може сирійняти. Але радить «оставить в покое всіх

тих Шекспиров, Байронов, Мицкевичей», бо в мові українській і слів не вистачить для перекладу, і селянин їх не зрозуміє, а інтелігент читатиме російський переклад.

⁴ ...противореча собственной практике...— Замолюді Костомаров якраз сам і перекладав Шекспіра, Байрона і Міцкевича.

⁵ ...центральные газеты... отмечают появление на киргизской сцене русской оперы в киргизском переводе.— Очевидно, М. Рильський мав на увазі статтю А. Вагова «Будущее» («Известия», 1939, 6 июня), де, зокрема, повідомлялось, що «С осени киргизский театр приступает к таким сложным постановкам, как опера «Евгений Онегин» Чайковского на киргизском языке».

1940

72. ДО П. Г. ТИЧИНИ.
9 січня 1940 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1981, 27 січня (стаття І. О. Ільєнка «Споріднені сердям»).

Подається за автографом: КМКТ, к. в. 531.

¹ ...прочитав частину Ваших статей як «редактора»...— М. Т. Рильський був редактором книжки: Тичина П. Магістралями життя. Статті та промови. К., «Радянський письменник», 1941.

73. ДО О. Я. ЮЩЕНКА.
16 січня 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1569.

Це закінчення листа, початок— не зберігся. Під час Великої Вітчизняної війни разом з іншими документами був захований батьками поета в землі.

¹ ...надрукуюмо поезійку про хміль...— На той час М. Т. Рильський працював завідуючим відділом поезії журналу «Радянська література». Вірш цей не був надрукований.

74. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
20 травня 1940 р. Ноктебель

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1677.

¹ ...подень сикомора...— «Сикомором» жартома називали розлоге дерево ва дачі М. Рильського в Ірпені. Під деревом стояв стіл, за яким працював поет і приймав гостей.

² Посажена... бабушкою...— хатньою робітницею на дачі М. Рильського в Ірпені.

³ ...с моей-вашей книжкой...— Йдеться про книгу: Рильский М. Избранное. Перевод с украинского под общей редакцией Б. Турганова. М., «Художественная литература». 1940.

⁴ Александра Петровна — О. П. Рябініна, редактор вищезгадуваної книжки М. Рильського.

75. ДО В. П. КОЗАЧЕНКА,
26 травня 1940 р. Коктебель

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресаті (м. Київ).

В. П. Козаченко на той час працівник журналу «Радянська література». М. Рильський був членом редакційної колегії журналу (1938–1941).

¹ Шемплінська (Ельжбета Соболевська-Шемплінська; нар. 1910) — польська письменниця. М. Т. Рильський переклав її вірш «Справжня отчизна» («Комуніст», 1940, 1 березня) і був редактором її книжки «Щастя родини Єсьонів» (пер. з польськ. Уфа. Спілка радянських письменників України, 1943).

76. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

Травень 1940 р. Коктебель

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 5–6.

Датується за змістом на підставі загадки про перебування родини Рильських на відпочинку в Коктебелі та на підставі листа до В. Козаченка від 26 травня 1940 р.

¹ ...У до вів Максиміліана Волошина... — Марія Степанівна (уродж. Заболоцька; 1887–1978) — друга дружина М. О. Волошина.

² ...у моєї овоєї книжки... — Йдеться про збірку М. Т. Рильського «Збір випограду» (1940).

³ Посилаю... 4 поезійки... — Після слів «найрізноманітнішого характеру» М. Рильський наводить тексти поезій: «У повітря грають ворони...», «Перейшла дорогу», «Пам'яті М. Л. Кропивницького», «Шафа».

⁴ А «Ліра» я переклав усього... — Йдеться про переклад драми У. Шекспіра «Король Лір».

77. ДО М. С. ВОЛОШИНОЇ.

30 червня 1940 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Путь Ільича» (Судацький район, Кримська область), 1985, 12 грудня (стаття І. Т. Купріянова «Где подобает жить поэтам»).

Автограф зберігається в будинку-музеї М. О. Волошина в Коктебелі.

Подається за першодруком.

¹ Относительно выставки картин Максимилиана Александровича... — Виставка акварелей М. О. Волошина не була організована. На перешкоді стала Велика Вітчизняна війна.

78. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

30 червня 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1678.

¹ Уж полночь близится, а Германа все нет.— Слови з арії Лізи в опері П. І. Чайковського «Пікова дама».

² ...Мечтаю о сельскохозяйственной выставке...— Йдеться про Всесоюзну сільськогосподарську виставку, яка відкрилась у Москві влітку 1939 р. М. Рильський відвідав її на початку червня 1941 р.

79. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

13 липня 1940 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 8—10.

¹ Гребінка Леонід Євгенович (1909—?) — український поет. Його переклад «Гамлета» надруковано у журналі «Всесвіт», 1975, № 7.

² ...вілла «Катерина Рильська».— Так жартома М. Рильський називав ірпінську дачу.

80. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

Серпень 1940 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 11—12.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ ...огорські «Стихи и песни»...— Рильский М. Стихи и песни. В перев. Н. Ушакова. М., «Правда», 1940 (Б-ка «Огонек», № 25).

² Твоє «писаннячко дрібнесен'є...» — Так називає М. Т. Рильський, використовуючи вислів із вірша Ю. Федиковича «Дезертир» (1881) азулаги М. Могиллянського про повість Л. Смілянського «Михайло Коцюбинський» (1940), які він висловив, очевидно, в листі до М. Рильського, що не зберігся.

³ Чикаленко Євген Харлампійович (1861—1929) — український громадсько-культурний та політичний діяч. Видавець газети «Рада» (щоденна газета ліберально-буржуазного напряму) та інших видань.

⁴ «Потомків».— Мається на увазі драма Юрія Яновського «Потомки» (1940).

⁵ ...колег по редакції...— на той час М. Рильський залиував відділом поезії журналу «Радянська література».

81. ДО М. С. ТИХОНОВА.

20 вересня 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1172, оп. 1, од. зб. 177, арк. 3.

¹ Нехода Іван Іванович (1910—1963) — український радянський поет.

² ...в писательском доме под Ленинградом.— Йдеться про Будинок творчості в Комарово під Ленінградом.

82. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

1 листопада 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267, оп. 1, од. зб. 12, арк. 15.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надходження).

¹ Левлаградське видави... — Очевидно, йдеться про видання творів І. Франка російською мовою.

² «Похорони» — поема І. Я. Франка «Похорони» (1899 р.).

³ Гозевпуд Абрам Акимович (нар. 1908) — український і російський радянський літературознавець і музикознавець.

⁴ Сельвинський Ілля Льнович (1899—1968) — російський радянський письменник.

⁵ Гордесен Семен Мойсейович (нар. 1902), російський радянський поет.

⁶ Свегоров Семен Володимирович (1897—1973) — російський радянський критик; по той час — працівник Гослитиздата.

⁷ Городський Яків Зіновійович (1898—1966) — російський радянський письменник.

⁸ Кобилецький Юрій (Іван) Свиридович (1905—1987) — український радянський літературознавець, критик.

⁹ Сімович Василь Іванович (1880—1944) — український мовознавець та літературознавець. Автор праць з української мови, а також розвідок про творчість Т. Шевченка, І. Франка, О. Кобилянської.

¹⁰ Возняк Михайло Степанович (1881—1954) — український радянський літературознавець, академік АН УРСР. Автор багатьох праць і публікацій з історії давнього українського письменства, про творчість письменників ХІХ—ХХ ст. Зокрема, М. Возняку належать численні публікації з питань біографій і творчості І. Франка; він упорядкував і видав чотири збірники матеріалів «Іван Франко», незакінченну повість «Не спітивши броду» та ін. Досліджував також історію українського театру, міжслов'янські культурні взаємини.

¹¹ ...перевода Грекинки... — Ймовірно, йдеться про переклади Б. Турганова із є. Грекінки.

¹² Рукопись «Л. М.» — Про який рукопис йде мова, невідомо.

¹³ Нову книгу... — Очевидно, йдеться про книжку М. Т. Рильського «Збір винограду» («Радянський письменник», 1940). Рецензія А. Тринільського «Пісня сонячного життя» — саме про цю книгу — надруковано в журналі «Молодий більшовик», 1940, № 12, с. 98—107.

¹⁴ «Молодий більшовик» — щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал. Орган ЦК ЛКСМУ. Виходив із 1937 по 1941 р. у Києві. Із 1944 р. видається під назвовою «Дніпро».

¹⁵ Доклад мой о Міцкевиче... — З доповідлю про життя і творчість А. Міцкевича М. Т. Рильський як голова ювілейного комітету по відзначенню 85-річчя з дня смерті великого польського поета виступив 1 листопада 1940 р. в Спілці радянських письменників України. М. Т. Рильський також взяв участь і виступив на урочистостях, присвячених А. Міцкевичу, у Львові 25 листопада 1940 р.

84. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

16 грудня 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1679.

¹ ...за поздравление Кат[ерине] Ник[олаев-
и]е.— Б. Турганов привітав К. М. Рильську з днем народження
(7 грудня).

² Один из возможных переводчиков...— Очевидно,
йдеться про російського радянського письменника, близького друга
М. Т. Рильського Вадима Івановича Охременка, життя якого
трагічно обірвалося 21 листопада 1940 р.

85. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

16 грудня 1940 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267
оп. 1, од. зб. 12, арк. 14.

¹ «Збір винограду» — поетична збірка Максима Риль-
ського («Радянський письменник», 1940).

1941

86. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.

4 січня 1941 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1267,
оп. 1, од. зб. 12, арк. 16.

¹ ...вірші про Ірпінь...— Мається на увазі поезія Б. Пас-
тернака «Лето» («Ірпень — это память о людях, о лете...»), напи-
сану 1920 р.

² «Любов».— Йдеться про поему М. Т. Рильського.

³ «Короля Ліра» я вже прочитав останню ко-
ректур...— Шекспір У. Король Лір. Трагедія па 5 дій. К., «Ми-
стецтво», 1941.

⁴ Овлур — герой «Слова о полку Ігоревім»...—
Очевидно, це пояснення, пов'язане з віршем М. Т. Рильського
«Свиснув Овлур за рікою», надрукованим у збірці «Збір виногра-
ду», яку автор подарував М. Могиллянському.

87. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

16 січня 1941 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДМЛ УРСР (нове надхо-
дження).

¹ ...переводы А. Островского... Очевидно, йдеться про
переклади творів І. Франка для російського видання, над підго-
товкою якого працювали М. Рильський і Б. Турганов. Острів-
ський Арсень Георгійович (нар. 1897) — російський радянський
поет і перекладач.

² ...юбилей Тычини...— Йдеться про відзначення 50-річчя
з дня народження поета.

М. Рильський брав активну участь у підготовці і проведенні
цього ювілею. Написав і опублікував присвячені П. Г. Тичині
вірші: «Золота шабля» («Не пам'ятаю: вперше на Кутнечній...») —
«Радянська література», 1941, № 1; «Концерт» («Скінчча музика.
Оплески рясні...») — «Літературна газета», 1941, 28 січня; «Про

пісню» («Як цісия виринас») — «Пролетарська правда», 1941, 28 січня; статті: «Співець» — «Комуніст», 1941, 28 січня; «Незламний молодий» — «Піонерія», 1941, № 2; «Павло Тичина» — «Літературна газета», 1941, 16 березня. На ювілейному загальному вечорі 28 січня М. Рильський виголосив доповідь про творчість П. Г. Тичини.

³ ... в юбилею Кримского... — Мається на увазі ювілейне засідання, присвячене 70-річчю Кримського Агатаангела Юхимовича (1871—1942), українського радянського вченого-філолога, сходознавця, історика, письменника і перекладача, академіка АН УРСР, що відбулося 15 січня 1941 р. і на якому М. Рильський виступив із словом про Кримського-поета.

⁴ Соколов Юрій Матвійович (1889—1941) — російський і український радянський фольклорист, академік АН УРСР.

88. до Ірини ВІЛЬДЕ.

28 березня 1941 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1879.

Вільде Ірина (літературний псевдонім Дарипи Дмитрівни Полотюк; 1907—1982) — українська радянська письменниця.

¹ Опис пейзажу... — очевидно, Ірина Вільде описувала пейзаж із свого вікна у листі до Максима Тадейовича, який не зберігся.

² ... читали про те, що Ви запайомили... з новим своїм твором... — «Літературна газета» від 14 березня 1941 р. під рубрикою «Літературні вечори» надрукувала повідомлення львівського кореспондента про те, що «секція прози, яку очолює С. Тудор, систематично провадить творчу лабораторну роботу. На останньому засіданні Ірина Вільде прочитала уривки з своєї повісті «Люди з того світу»...»

³ «Грибок» — так жартома називав поет свого сина Богдана. Одноіменний вірш М. Рильського починається рядком: «Мій син, грибок на двох тоненяких ніжках» (1938).

89. до К. І. ЧУКОВСЬКОГО.

1 квітня 1941 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Літературная газета», 1975, 26 березня (публікація Р. Я. Пилипчука «Свое кровное дело»).

Подається за автографом, що зберігається у відділі рукописів Державної бібліотеки СРСР ім. Леніна, ф. 620, к. 70, од. зб. 55.

Чуковський Корній Іванович (Корнейчуков Микола Васильович; 1882—1969) — російський радянський письменник і літературознавець, перекладач і теоретик художнього перекладу; лауреат Ленінської премії.

¹ «Счастливый принц» — казка англійського письменника Оскара Уайлда (1856—1900).

² Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — російський поет і перекладач.

³ Принцип эквилинеарности... — вимога, згідно з якою у віршованому перекладі має бути така ж сама кількість рядків, як і в оригіналі.

⁴ Радлова Анна Дмитрівна (1891—1949) — російська радянська поетеса і перекладачка.

⁵ Український театр «освоїл» уже «Отелло», «Макбета», «Много шума».—На той час на українській сцені було поставлено трагедію Шекспіра «Отелло» — чотири рази (1925, 1931, 1936 — Український драматичний театр імені М. Заньковецької (Запоріжжя), 1938 — Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка); трагедію «Макбет» — тричі (1920 — «Кийдрамте», 1924 — «Березіль», 1938 — Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка); комедію «Багато шуму з-за пічого» у 1938 р. поставив Одеський театр Революції.

⁶ Моя мечта — український Лир в а сце не... — Вперше «Король Лір» в перекладі М. Рильського українською мовою був поставленний 1956 р. на сцені Ровенського обласного музично-драматичного театру.

⁷ Бучма Амвросій Максиміліанович (1891—1957) — український радянський актор-режисер, пародист СРСР.

90. ДО К. І. ЧУКОВСЬКОГО.

1 травня 1941 р. Гагра

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво перекладу. К., «Радянський письменник», 1975, с. 306.

Подається за автографом, що зберігається в рукописному відділі Державної бібліотеки СРСР ім. Леніна, ф. 620, к. 70, од. зб. 55.

¹ Джамбул Джабасев (1846—1945) — казахський народний поет-акин.

² «Манас» — жиргизький народний епос.

³ Давид Сасунський — «Сасунці Давид», вірменський геройчний народний епос.

⁴ Вашу книгу «Репки — Горський — Маяковский — Брюсов...» — Книжка спогадів К. Чуковського під такою назвою вийшла 1940 р. у видавництві «Советский писатель».

91. ДО О. П. РЯВІНІНОЇ.

3 вересня 1941 р. Уфа

Вперше з незначними скороченнями надруковано в газ. «Вечерня Уфа», 1977, № 152 (стаття Н. А. Підпалої «Поззіей окрыленная дружба»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-383.

¹ Привет из Уфы.— Із столиці Башкірської АРСР, куди у липні 1941 р. М. Т. Рильський із сім'єю був евакуйований з іншими письменниками, які за віком чи станом здоров'я не могли перебувати в діючій армії.

² Люба — Рильська Любов Іванівна (нар. 1921), племінниця поета, дочка І. Т. Рильського.

³ Большой лермонтовский вечер — вечір, присвячений 100-річчю трагічної загибелі М. Ю. Лермонтова, відбувся 29 липня 1941 р. М. Рильський на цьому виголосив доповідь про життєвий і творчий шлях поета, прочитав власні переклади його віршів.

Текст доповіді не зберігся.

⁴ ...вчера, посвя юного Франко.— Вечір, присвячений 25-річчю з дня смерті І. Франка, відбувся 15 вересня 1941 р. М. Рильський взяв участь у цьому вечорі.

⁶ ...**б**ольшую поэму... — Идеться про «Мандрівку в моло-
дість».

⁷ ...**работа** о теме родины в творчестве Пуш-
кіна, Мицкевича в Шевченко — доповідь «Тема бать-
ківщини в творчості Пушкіна, Мицкевича і Шевченка», підготов-
лена Рильським для сесії АН УРСР, що відбулася 12—14 січня
1942 р. в Уфі. У зв'язку з тим, що М. Рильський вийшов у відря-
ження до Москви, його доповідь виголосив Ю. Яновський. Надру-
гована в журналі «Українська література», 1942, № 5—6, а також
у кн.: Праці січневої сесії АН УРСР. Уфа, т. 1, 1942.

92. ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНОГО ЖУРНАЛА».

15 вересня 1941 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од.
аб. 232.

¹ «Літературний журнал» — юмісачний літературно-
художній, критичний та громадсько-політичний журнал, орган
СПУ та Харківської обласної письменницької організації. Виходив
у Харкові в 1936—1941 рр. на базі журналу «Червоний шлях».

² «Колискова». — З огляду на умови воєнного часу журнал
перестав виходити, і цей вірш не був у цьому опублікований.
Вперше «Колискова» надрукована у зб.: Рильський М. Слово про
рідну матір. Липець — грудень 1941. Спілка радянських письмен-
ників України, 1942, серія «Фронт і тил».

93. ДО СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ.

15 вересня 1941 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од.
аб. 2506.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ ...**прикладений** тут мій вірш. — Який саме вірш, не
встановлено.

94. ДО Е. Я. БАНТИШ.

20 вересня 1941 р. Уфа

Вперше частково надруковано у газ. «Літературна Україна»,
1985, 19 грудня (стаття І. О. Ільєнка «Наше сонце переможе»).

Подається за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 46, оп. 1, арк. 1.

Бантиш Єлизавета Яківна (нар. 1908) — до війни та у по-
воєнні роки працювала в апараті Спілки письменників України.

¹ ...**артистами опера**... — Йдеться про артистів Київсько-
го театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка, який на той час
перебував в Уфі.

² Паторжинський Іван Сергійович (1896—1960) — укра-
їнський радянський співак.

³ Литвиненко-Вольгемут Марія Іванівна (1892—
1966) — українська радянська співачка, педагог.

⁴ Гайдай Зоя Михайлівна (1902—1965) — українська радян-
ська співачка.

⁵ ...«Что имеем, не храним...» — Слова із афоризму
Коєзми Пруткова: «Что имеем, не храним, потерявши, плачем»
(«Плоды раздумий»).

⁶ ...«А я, брате, таки буду сподіватись, таки буду виглядати...» — рядка з поеми Т. Г. Шевченка «Чернець» (1847).

⁷ ...Петро Йосипович — П. Й. Панч.

⁸ ...Олександр Іванович — О. І. Копиленко.

⁹ Ватуля Олексій Михайлович (1891—1955) — український радянський актор.

95. ДО А. Ф. ТУРЧИНСЬКОЇ.

20 вересня 1941 р. Уфа

Друкується вперше за фотокопією автографа: КЛМР, од. зб. ДФ-193.

Місцезнаходження автографа невідоме.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Турчинська Агата Федорівна (1903—1972) — українська радянська письменниця.

¹ ...двоєголовий (літературний) журнал... — Очевидно, йдеється про журпал «Україна».

² Сосюра приїхав до Уфі. — Початок війни застав В. М. Сосюру в Кисловодську.

³ Пригара Марія Аркадіївна (1908—1983) — українська радянська поетеса і перекладач.

⁴ Старинкевич Єлизавета Іванівна (1890—1966) — український радянський літературознавець.

96. ДО П. Г. ЛИНА.

25 вересня 1941 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2243, оп. 1, од. зб. 70, арк. 1.

Лин Павло Григорович (1898—1958) — російський радянський письменник.

¹ ...вчера узнал от т. Сироты... — Особа не встановлена.

² ...в прославленном Аксаковым городе Уфе. — Російський письменник Аксаков Сергій Тимофійович (1791—1859), який народився і дитячі роки провів в Уфі, написав автобіографічні книги «Семейная хроника» і «Детские годы Багрова-внука».

³ Что Вы слыхали о Пьере? — Так жартома називали Петра Федоровича Северова (нар. 1910) — російського радянського письменника, приятеля М. Т. Рильського.

⁴ Где Прицкер? — Лев Петрович Пріцкер (1916—1961) — радянський письменник.

⁵ Олеша Юрій Карлович (1899—1960) — російський радянський письменник.

1942

97. ДО П. Г. ЛИНА.

19 лютого 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2243, оп. 1, од. зб. 70, арк. 2.

Датується за позначкою адресата про одержання.

¹ ...а весной, как сказал этот чудак Тургенев, и счастливых тянет в даль.—Маються на увазі рядки оповідання І. С. Тургенєва «Лес и степь» із «Записок охотника»: «Кстати заговорил я о весне: весной легко расставаться, весной и счастливых тянет в даль...»

² Побывал я недавно в Москве.—26—27 січня 1942 р. М. Рильський взяв участь у розширеному засіданні президії Спілки письменників СРСР з порядком денним: «Письменники у Великій Вітчизняній війні».

98. ДО Е. М. КРОТЕВИЧА.
26 лютого 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 45, од. зб. 855.

¹ Смолячу телеграму — на той час Ю. К. Смоляч був уповноважений президії Спілки письменників України в Алма-Аті, де перебував в евакуації Е. Кротевич.

² Рибак жде — тоді Н. С. Рибак був директором видавництва Спілки письменників України.

99. ДО П. І. ЧАГІНА.
7 березня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2550, од. зб. 70, арк. 1.

Чагіп (Петро Іванович Болдовкіп; 1898—1967) — російський радянський літературний діяч; на той час директор Гослітиздата (зраз віддавництво «Художественная литература»).

¹ ...Моєй нової книжки.—Йдеться про підготовку вид.: Рильський Максим. Слово о матери-родине. Стихи 1941—1942 гг. Пер. с укр. под ред. Б. Турганова. М., Гослітиздат, 1943.

100. ДО М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО.
14 березня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 131, од. зб. 169.

¹ ...нову книжку своїх віршів...—Очевидно, йдеться про видання: Рильський М. Слово про рідну матір, 1942, яке вийшло в Уфі у серії «Фронт і тиль».

² «Народам світу» — вірш М. Т. Рильського, який вперше був надрукований у журналі «Радянська література», 1940, № 10.

³ Віктор Платонович — В. П. Петров.

101. ДО Л. М. СЛАВІНА.
17 березня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2485.

Славін Лазар Мойсейович (нар. 1906) — український радянський археолог; на той час учений секретар відділення суспільних наук АН УРСР.

¹ ...бумаги на столе...— Йдеться про матеріали, які М. Рильський готував для відп.: Праці січневої сесії Академії наук УРСР. І. Доповіді відділу суспільних наук, Видавництво Академії наук УРСР, 1942.

² ...Панча о партизанах на Украине...— у даному збірнику вміщено статтю П. Й. Панча «Українські партизани у вітчизняних війнах з німецькими загарбниками».

³ ...работа Ткаченко о Шевченке...— Ткаченко Микола Михайлович (1893—1965)—український радянський історик, автор праць з історії України XVII—XVIII ст., української історіографії та історії української літератури. У згаданому виданні вміщено статтю М. М. Ткаченка «Шевченко-малярівник».

102. ДО І. І. НЕХОДИ.

18 березня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 327, оп. 2, спр. 258, арк. 1.

¹ ...ваготував для друку В [ашу] книжечку...— Йдеться про збірку І. Неходи «Я іду в бій», видану в Уфі видавництвом Спілки радянських письменників України в серії «Фронт і ты» 1942 р.

² Ніна Яковлевна — дружина І. І. Неходи.

³ Здається, Ваші поезії йдуть у журналі «Українська література...» — У журналі «Українська література» (№ 5—6, 1942) опубліковано вірш І. Неходи «Ми — Сталіна солдати», а в № 12—14 1942 р.— добірку віршів: «Той прийде день», «Малюнок», «Брату білорусу», «У сквері діти грали у війну...», «У кіч на Івана на Купала».

⁴ Скоморовський Рафаїл Соломонович (1899—1962) — російський радянський письменник.

⁵ Яновський Юрій Іванович — па той час головний редактор журналу «Українська література» (нині журнал «Вітчизна»).

⁶ В [ашу] баладу... де ви лаєте місяць...— Мається на увазі рядки із вірша І. Неходи «Ми — Сталіна солдати»:

Не зорі світять нам — трасиуючі кулі,
І місяць нас не радує в цей час,
Він зайвий нам, бо демаскує нас...

⁷ ...до Саратова на мітинг...— Йдеться про Перший антифашистський мітинг представників українського народу, який відбувся у Саратові 26 листопада 1941 р.

⁸ В справі створення Гіму радянського народу...— Йдеться про участь М. Рильського у конкурсі на створення нового Гіму Радянського Союзу, який мав замінити існуючий до цього часу державний гімн «Інтернаціонал». Новий державний Гімн Радянського Союзу (слова С. Михалкова і Г. Ель-Регістана, музика О. Александрова) було запроваджено з 1 січня 1944 р., а «Інтернаціонал» став партійним гімном.

⁹ ...дорогий бульйонський земляче! — На початку 30-х років І. Нехода з родиною деякий час жив на квартирі М. Рильського по вул. Бульйонській (нині Боженка), 14.

103. ДО Б. А. ДРОВ'ЯЗКА.

22 березня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-937.

¹ Фефер Іцик Соломонович (1900—1952) — єврейський радянський поет.

² Гофштейн Давид Наумович (1889—1952) — єврейський радянський поет.

³ Фомін Евген Павлович (1910—1942) — український радянський поет.

⁴ Суходольський Володимир Олексійович (1889—1962) — український радянський драматург.

⁵ Стельмах Михайло Паасович (1912—1983) — український радянський письменник, лауреат Лепінської премії, Герой Соціалістичної Праці, академік АН УРСР. М. Рильський уважно стежив за творчим розвитком письменника, побатьківськи опікував його. За свідченням самого М. Стельмаха «І першу мою книгу поезій, і першу книгу прози благословив у світ Максим Тадейович» (*Стельмах М. Мудрі батьківські очі: Син Країни Рад. К., «Радянський письменник», 1982, с. 14).* У своєму останньому романі «Чотири броди» (1961—1974) М. Стельмах зробив таку посвяту: «Максиму Тадейовичу Рильському — моєму доброму наставнику і старшому другові».

⁶ Кудівич Олексій Леонардович (1904—1964) — український радянський письменник.

⁷ ...лібіто і Лермонтов... — Йдеться про рукопис передкладів творів М. Лермонтова українською мовою, підготовлений і переданий видавництву напередодні війни.

⁸ ...то в. Зальцман... — Соломон Пилипович Зальцман в той час працював завідувачем відділу Управління захисту авторських прав.

104. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

22 квітня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2215.

¹ ...шевченківські статті. — Статті «Гнів Тараса» П. Тичини; «Тема батьківщини в творчості Пушкіна, Міцкевича, Шевченка» М. Рильського; «Мовні засоби інтимізації в поезії Шевченка» Л. Булаховського; «Тарас Шевченко і музична культура» П. Козицького; «Погляди Т. Шевченка на народну творчість» П. Попова, «Т. Г. Шевченко — художник» К. Трохименка; «Шевченко і Лазаревські (Сломини)» Г. Лазаревського; «Кий у творчості Шевченка» М. Ткаченка, які готовувалися до ювілею Т. Г. Шевченка (128-річчя з дня народження і 81-ші роковини з дня смерті), вміщені в журналі «Українська література», 1942, № 5—6.

² Маслов Сергій Іванович (1880—1957) — український радянський літературознавець і педагог, член-кореспондент АН УРСР. Йому належать огляди полемічної, драматичної, віршованої літератури XVI—XVIII ст., праці з палеографії, бібліографії, історії книгодрукування, фольклору, історії мови.

³ ...вірші Саковича... — Йдеться про переклад уривків з «Вірші» для статті С. Маслова «Вірші Касяна Саковича «На жа-

лосний погреб П. К. Сагайдачного», вміщений в журпалі «Українська література», 1942, № 5—6.

Сакович Касіян (бл. 1578—1647) — український письменник, освітій діяч, філософ.

⁴ ...на великовім папері... — вайкращий гатунок паперу, імітація під пергамент.

⁵ Конверта — конверт (запозичено із польської — koperta).

105. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

31 травня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. б. 2216.

¹ ...група художньої літератури... — відділ художньої літератури Інституту суспільних наук АН УРСР, створений у 1941 р., яким керував М. Рильський до призначення його в грудні 1942 р. директором Інституту народної творчості і мистецтва (так тоді називався Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії).

106. ДО А. Г. РОЗАНОВА.

14 липня 1942 р. Уфа

Вперше частково надруковано в журн. «Київ», 1985, № 3, с. 132 (стаття О. Я. Ющенка «Як сонце в хмарі...»).

Подається за автографом: ОКМ, од. зб. С-5707.

Розанов Анатолій Григорович (1883—1950) — природознавець, професор Київського державного університету, засновник і перший директор Остерацького красавничого музею, приятель М. Т. Рильського.

¹ ...спасибо за статтю... — Стаття А. Розанова «Природа України» була вміщена в журпалі «Українська література», 1942, № 12—14, с. 378—384, що вийшов до ХХV роковин Радянської України.

² ...два вищедніше уже двойніе номера... — «Українська література» № 1—2 (листопад — грудень) 1941 р. і № 3—4 (січень — лютий) 1942 р.

³ ...80 кільцевочок-«метелків»... — Йдеться про випуск поетичних і прозових збірок у серії «Фронт і тил», що було здійснене в Уфі Спілкою письменників України.

⁴ ...массовое издание «Кобзаря» (Избранные стихи)... — Це видання вийшло у світ 1942 р. Упорядники — М. Рильський та Н. Рибак. Редактори — М. Рильський та М. Ушаков.

⁵ ...П вышедшее здесь книжонку. — Йдеться про поетичну збірку М. Рильського «Світова зоря», яка вийшла 1942 р. у серії «Фронт і тил».

⁶ Мария Васильевна — дружина А. Г. Розанова.

⁷ Агнесса Анатольевна (1906—1976) — донька А. Г. Розанова, згодом викладачка зарубіжної літератури в Київському державному університеті.

107. ДО О. І. КОПИЛЕНКА І П. Й. ПАНЧА.
17 серпня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. І. Копиленка (Київ).

Лист адресовано у Москву в редакцію радіостанції «Радянська Україна», де тоді працювали Копиленко і Панч: П. Панч — головним редактором літературного відділу, О. Копиленко — заступником.

108. ДО П. Г. ЛИНА.
13 серпня 1942 р. Уфа

Вперше частково надруковано в газ. «Література Україна», 1985, 19 грудня (стаття І. О. Ільєнка «Наше сонце переможе»).

Подається за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2243, оп. 1, од. 3б. 70, арк. 4.

¹ ...спасибо за книгу... — Лин П. Слово и путь. Новеллы. Ашхабад. Туркменогиз, 1942, з дарчим написом «Максиму Рильскому, незабываемому другу с любовью и привязанностью. Автор. Ашхабад. 2.VII 42 г.» Зберігається в меморіальній бібліотеці поета.

² Юрий Карлович — Ю. К. Олеша.

109. ДО Х. Б. ЛОЙЦКЕРА.
21 серпня 1942 р. Уфа

Вперше надруковано у вид.: Незабутній Максим Рильський. Сногади. К., «Дніпро», 1968, с. 197 (стаття Х. Лойцкера «Таким він був»).

Місцезнаходження автографа невідоме.

Подається за першодруком.

Лойцкер Хайм Борисович (1898—1970) — єврейський радянський критик і літературознавець.

¹ Залишаю вірші... — Поезія М. Рильського «Єврейському народові». Вперше надруковано російською мовою в перекладі автора у вид.: Рильський М. Слово о матери-родине. 1943. Український текст досі не друкувався. Автограф його зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. 3б. 51, с. 17—18. За цим автографом і подаємо.

ЄВРЕЙСЬКОМУ НАРОДОВІ

Народе, що землі дав геніїв великих,
Народе, що пісочі із вікових глибин
Високий, чесний дух серед обмовин диких,—
Низький тобі укліп!

Нас хліб живив один, одні поїли води,
Ділили, як брати, ми радість і печаль,
І нам за землю цю, за цвіт її свободи
Життя віддать не жаль.

Знов щастя навколо простелеться безкрайне,
В кривавій боротьбі йде перемоги час,
І нам сіяниуть великий Маркс і Гайне,
І вам — пророк Тарас.

Хай буря ала, мов звір,— її ми переборем
В огні, в диму боїв одважно ми ідем
Із мудрим усміхом, як сивий Мойхер-Сфорім,
Як Шварцман ваш — з мечем.

Нас не зламати повік, бо ми не поодинці,
А попліч ідемо крізь темряву негод...
Не умирати, а жити, евреї, українці!
Нехай живе парод!

1942

Мойхер-Сфорім — Менделе Мойхер-Сфорім (справжнє прізвище та ім'я — Абрамович Шолом-Яків; 1836—1917) — єврейський письменник, просвітитель-демократ.

Шварцман Ошер Маркович (1889—1919) — єврейський радянський поет.

² ...були прочитані 31-го па єврейському мітингу.— Йдеться про вечір-мітинг 31 серпня 1942 р. в Уфі, кошти якого пішли на будівництво танкової колони. На цьому був прочитаний вірш М. Рильського, оскільки сам поет па той час брав участь у Другому антифашистському мітингу представників українського народу в Саратові.

110. ДО А. Г. РОЗАНОВА.

Серпень 1942 р. Уфа

Вперше надруковано в журн. «Київ», 1985, № 3, с. 132 (стаття О. Я. Ющенка «Як сонце в хмарі»).

Подастесь за автографом ОКМ: од. зб. С-5708.

Це відповідь на лист А. Г. і А. А. Розанових від 23 липня 1942 р. (зберігається у Б. М. Рильського). Саме па цій підставі встановлено дату.

¹ Пишу к Вам пока только по одному вопросу... — У частині, написаній А. Розаповим, читаємо: «И еще к Вам просьба, дорогой Максим Фаддеевич. В каком-то адресе, подписанном украинскими академиками, я нашел фамилию Воблого; звачит, и Константина Григорьевича эвакуировали. Если Вас не затруднит, поговорите с ним обо мне: 1) в каком положении издание книги «Эконом[ична] география УРСР», для которой я написал очерк «Рослинистъ УРСР»; 2) нельзя ли получить какую-либо литературную работу по физ. географии Украины для Академии. Не важен размер, а хотелось бы чувствовать, что еще для чего-то нужен...»

² Воблый Костянтин Григорович (1876—1947) — український радянський економіст, статистик, економгеограф, академік АН УРСР, на той час працівник Інституту економіки АН УРСР.

³ Насчет французских книг для Агнессы Анатольевны... — Дочка А. Розанова писала: «У меня к Вам, дорогой Максим Фаддеевич, огромная нахальная просьба: если можно послать книги бандеролью — мне сказали на местном почтовом узле, что это возможно, — то пришлите мне какую-нибудь французскую книжку и франко-русский словарь Ганциной. Здесь нет ни одной французской книги, и я чувствую, что забываю язык. Конечно, хотелось бы получить что-нибудь Бальзака, или Флобера, или Мопассана, но если невозможно, то хоть что-

нибудь. Буду учитъ напамять, чтобы не забывать языка. Вдруг Вам пощадутся «Шуаны» Бальзака — на французском или на русском языке — пришлите их мне. В суматохе я не захватила ни одной книги. А «Шуаны» мне нужны, чтобы хотя бы вчера закопчить мою диссертацию...»

111. ДО П. Г. ЛИНА.
6 жовтня 1942 р. Уфа

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 375.

Подастися за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2243, оп. 1, од. зб. 70, арк. 3.

¹ Приехал из Москвы... — У вересні 1942 р. М. Рильський перебував у Москві, де брав участь у вечорах української культури і розширеному засіданні президії СРП, присвяченому обговоренню роботи письменників України в роки Великої Вітчизняної війни.

² ...письмо от великого триумвиата.— Мається на увазі лист П. Лина, І. Недолі і П. Северова, який не зберігся.

Недоля Леонід (Лук'ян Володимирович Гончаренко; 1897—1963) — український радянський письменник.

³ П'єр — П. Ф. Северов.

⁴ Верочка — перша дружина П. Ф. Северова.

⁵ Юрій Карлович — Ю. К. Олеша.

⁶ Петро Федорович — П. Ф. Северов.

112. ДО О. Я. ЮЩЕНКА.
12 жовтня 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом, що знаходиться у адресата (Київ).

¹ ДКА — Дом Красной Армии.

113. ДО М. В., А. Г. і А. А. РОЗАНОВИХ.
25 жовтня 1942 р. Уфа

Вперше частково надруковано в журн. «Київ», 1985, № 3, с. 132 (стаття О. Я. Ющенка «Як сонце в хмарі...»).

Подастися за автографом: ОКМ, од. зб. С-5706.

¹ Письмо Анатолия Григорьевича... — Йдеться про лист А. Г. Розанова із м. Ішима Омської області від 28 вересня 1942 р. (КЛМР, А-2695), де є такі рядки: «В садиках, по наличию которых можно безошибочно сказать, что хозяин дома — украинец, — поспел фрукты: местные морозостойкие яблоки, которые огулом тут зовут «рапетки» — это родичи нашей райской яблони: деревья невысокие, в 1½ человеческих роста, очень раскидистые и густо облиственные, все усыпаны плодами. Размер плодов юмористический: я видел яблочки величиной с горошину, весьма эффективные в качестве украшения петлицы или на груди у девиц. Правда, попадаются ранетки-гиганты, до 1 см в диаметре. Украинацы для получения «узвара» культивируют в садах сибирскую степную вишню: это кустик высотой до пояса, а самые вишненки малюсенькие! Так что «садок вишневый біля катя» в Сибири мог бы удовлетворить украинца в возрасте до 3-х лет. Знаменитых сибирских стелющихся садов я еще не видел, хотя

возникли они именно в Омской области. Я развлекаюсь посильным садоводством: летом в школе меня не послали в колхоз, а поручили украсить школьную усадьбу цветниками. Я честно насадил клумбы, которые радовали мой глаз все лето, особенно две круглые, засаженные разноцветными портулаками. Они так мне напоминали Ваши ирпенские портулаки, а с ними Вашу дачу, наши милые встречи, купанья в Ирпене и все то, чего мы лишились... Но начинается учебный год, дети младших классов уже пришли в школу и сразу вернули меня к суровой сибирской прозе: в первый же день вытолкли цветники, изломали, с корнями поворывали бедных астр, львиные зевы, изорвали на кусочки портулаки. Сейчас все в порядке — пустыня вместо садика! Говорят, что местная традиция — залезть в соседский сад или огород, все порвать, потоптать! [...] Дети, конечно, везде дети, и у нас они залезают в сады, но сорвут яблоко, нарвут цветов, сколько им хочется, но никогда не уничтожают всю растительность и не исполняют ирокезского танца над трупами поверженных цветов на клумбе!..»

² ...возвратившись из Москвы.— У Москви відбулося засідання президії Спілки радянських письменників. Максим Рильський взяв участь «в обговоренні питання, зв'язаного із зростанням української радянської літератури та її участі в боротьбі з німецькими окупантами» («Література і мистецтво», 1942, 15 жовтня).

³ Крученых Олексій Єлісейович (1886—1968) — російський радянський поет.

⁴ Гречаники — друзі родини Розанових.

⁵ ...записку от Мити...— Йдеться про Д. Е. Балацького, чоловіка А. А. Розанової, який на той час перебував на засланні.

⁶ Ніпа Олександровна — особу не встановлено.

114. ДО П. Г. ЛИНА.

Друга половина листопада 1942 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2243, оп. 1, од. зб. 70, арк. 6.

Орієнтовну дату встановлено за штемпелем одержання ашхабадського поштамту — 2.12.42.

¹ ...Кievskoye Korchmy...— Так жартома називали ресторан при клубі письменників.

² В світі событий последних днів...— Очевидно, йдеться про початок розгрому фашистських військ під Сталінградом (19 листопада 1942 р. радянські війська перейшли в контрнаступ і оточили 330-тисячну армію противника).

³ ...привет Наде...— дружині П. Г. Лина.

1943

115. ДО М. І. ВЕРИКІВСЬКОГО.

2 лютого 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом, що зберігається у фондах Київського державного музею Т. Г. Шевченка, од. зб. А-792.

Вериківський Михайло Іванович (1896—1962) — український радянський композитор, диригент.

¹ ...святкування Шевченкових днів...— 129-ої річниці з дня народження Т. Г. Шевченка.

² Козицький Пилип Омелянович (1893—1960) — український радянський композитор.

³ ...без «Ой казала моні мати» і «Куми»...— «Ой казала мені мати...» — після С. С. Гулака-Артемовського із опери «Запорожець за Дунаєм»; «Куми» — українська пародна пісня «Ой кум до куми залишився...». Тут М. Рильський виступав проти «заспіваності» окремих вокальних творів.

⁴ Ваш чудесний «Чернець» — музична поема М. І. Вєраківського для баса в супроводі симфонічного оркестру за твором Т. Г. Шевченка «Чернець».

⁵ Попов — нацевно, йдеться про якогось співака. Особу не встановлено.

116. ДО П. Й. ЦАНЧА.

28 лютого 1943 р. Уфа

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1968, 7 червня (стаття Ю. Д. Солод «Золоті розсії»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-110.

¹ «Северная Пальмира» — пазва цигарок.

² Шлях на Україну.— Йдеться про вірш М. Рильського «Я бачив слози на очах...» (1943), який закінчується словами:

...Іде весла серед провалів,
Цвіте в людських серцях,
Бо ми знайшли крізь дим, крізь жаль
на Україну шлях!

³ Останній вірш...— Йдеться про вірш «Майдрівка пахне, аж серце п'яне...», який закінчується словами: «Додому, друзі! В ідеальну путь!».

117. ДО А. Ф. ТУРЧИНСЬКОЇ.

7 березня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за фотокопією: ЦДЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10439.

Місцезнаходження автографа невідоме.

¹ ...два Ваші поеми...— Певно, йдеться про два розділи з поеми «Тарасова гора», що були надруковані в журналі «Українська література», 1945, № 3.

² ...подарунок (книжку)...— Турчинская Агата. Тарасова гора. Перевод с українського. Туркменогіза. Ашхабад, 1942. На книжці папис: «Шановному і дорогому Максиму Тадейовичу з гарячим привітом і з Новим роком. Автор. 26.I.43 р.»

118. ДО С. Я. БАНТИШ.

20 березня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 46, оп. 1, спр. 74, арк. 2.

¹ ...довгого листа...— Див. лист від 20.09 1941 р.

² Юра Гнат Петрович (1888—1966) — український радянський актор і режисер, народний артист СРСР.

³ У жвій Наталія Михайлівна (1898—1986) — українська радицька актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

⁴ ...згадую ваш письменницький будинок, сад, кірчму...— Будинок по вул. Ворошилова, 3 (нині Ярославів Вал), де до війни містилися правління Спілки, клуб письменників та ресторак.

⁵ Микола [айвно]...— Має бути: Яківко.

⁶ За поздоровлення... спасибі.— Очевидно, йдеться про поздоровлення у зв'язку із присудженням М. Рильському Державної премії СРСР та з нагоди дня народження.

119. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

28 березня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2217.

¹ Бандуренко (Бондаренко) Євген Федорович (1919—1972) — український радянський поет.

120. ДО І. Д. ДМИТЕРКА.

29 квітня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10394.

¹ Тамара — перша дружина Л. Д. Дмитріка.

² Віра — Войтушенко Віра Денисівна (1913—1982) — літературознавець, дружина Вадима Собка.

³ ...недотапцювану «Жагу»...— Йдеться про поему-відповідь М. Т. Рильського «Жага» (1942).

⁴ Песми Вашої жду... — посма Л. Д. Дмитріка «Кавказ».

⁵ «Серця хоробрих» падруковано в 12—14 помері журналу...— «Українська література» (1942).

⁶ «Нетлінний лист» і «Війна» — у II книзі альманаху...— Вищезгадаві поезії Л. Д. Дмитріка опубліковані у вид.: Україна в огні. Альманах. Книга II. Уфа, Спілка радянських письменників України, 1942 р. М. Т. Рильський був членом редакційної колегії збірника.

121. ДО В. С. ШВЕЦЯ.

29 квітня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2656.

Швець Василь Степанович (нар. 1918) — український радицький поет.

¹ У II книзі... надруковано три Ваші поезії...— У другій книзі альманаху «Україна в огні» (1942) надруковано такі поезії В. Швеця: «Німota дика нас не опімечить», «До тебе, рідна вулице», «Біла станція».

² ...в 12—14 кп. журналу «Українська література» — аж сім.— У названому журналі за 1942 р. надруковано такі вірші В. Швеця: «Німota дика нас не опімечить», «Росіянко, моя росіяночко», «До тебе, рідна вулице», «Лежу серед лугу», «Твій

одипокий лист», «Хто розкаже, як живе Шевченко?», «Бай у спиці, бай у лоб».

³ ...книжечок моїх, що тут виходили... — Йдеться про збірки М. Рильського «Слово про рідну матір» та «Світова зоря».

⁴ ...більша моя книжка — збірка «Велика година».

122. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ і Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

4 травня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-6.

¹ Ферапонт Безголовий — Тут М. Рильський жартівливо переінкачує прізвище популярного в той час Головатого Ферапонта Петровича (1890—1951). Колгоспник-пасічник Ф. Головатий був одним із ініціаторів всенародного руху по збору коштів у фонд оборони в період Великої Вітчизняної війни, він вінсії свої збереження на будівництво двох бойових літаків.

123. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

13 травня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1609.

Датується за змістом — на підставі загадки про засідання Президії Союзки письменників СРСР.

¹ ...на осінь переїдемо... до Москви.— М. Т. Рильський з родиною переїхав з Уфи до Москви в другій половині серпня 1943 р.

² Сьогодні засідання Президії Всесоюзної спілки.— Засідання, на якому М. Рильський виступив з доповіддю про роботу українських письменників, відбулося 13 травня 1943 р.

³ Сюди буде мій вечір.— Вечір відбувся 23 травня в Сокольницькому парку культури і відпочинку під головуванням О. О. Фадеєва. У ці ж дні творчі вечори поета відбулися в редакції газети «Комсомольская правда» та в клубі Наркомату закордонних справ СРСР.

⁴ Володя — В. М. Сосюра.

⁵ Ціля — Острівська Цецілія Кельманівна (нар. 1922) — правителька родини Рильських.

⁶ Михайл — М. П. Стельмах.

⁷ Шульга Іван Миколайович (1889—1956) — український радянський художник.

124. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

23 травня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1610.

Закінчення листа не збереглося.

Дату встановлено за змістом на підставі загадки про вечір М. Рильського у Сокольницькому парку культури і відпочинку, який відбувся 23 травня 1943 р.

¹ Павло Григорович — П. Г. Тицана.

² Женя Рибак — Євгенія Євдокимівна Рибак-Корнійчук, дружина Н. С. Рибака.

³ Масленікова Ірина Іванівна (вар. 1918) — російська і українська опера співачка (широко-колоратурне сопрано), у 1943—1960 рр. солістка Великого театру Союзу РСР.

⁴ Жоржик — Г. І. Рильський.

⁵ Максимкові — Рильський Максим Іванович (1923—1944) — племінник М. Т. Рильського, син І. Т. Рильського; офіцер Радянської Армії, загинув у боях з німецько-фашистськими загарбниками на території Польщі. Його пам'яті М. Рильський присвятив вірш «Хлопчик» (т. 3, с. 229—231 даного видання).

125. ДО О. Е. КОРНІЧУКА.

25 травня 1943 р. Москва

Вперше частково надруковано у журн. «Дніпро», 1975, № 4 (стаття Ю. С. Кобиляцького «У ритмі з шумом людської ріки»).
Подається за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 435, оп. 1, спр. 1135, арк. 1.

Це віршоване привітання написане на день народження О. С. Корнічука.

126. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

з червня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2218.

¹ Зенкевич Михайло Олександрович (1891—1973) — російський радянський поет, перекладач творів західноєвропейських та американських поетів.

² Бояновський Володимир Феофілович (1869—1943) — український драматург, критик і публіцист.

³ Несдли (Неедлій) Зденек (1878—1962) — чехословацький громадський і державний діяч, історик і музикознавець.

⁴ Литвин Костянтин Захарович — на той час перший заступник завідуючого відділом пропаганди і агітації ЦК КП(б)У.

⁵ Гречуха Михайло Сергійович (1902—1976) — державний і партійний діяч Української РСР; на той час — Голова Президії Верховної Ради УРСР.

⁶ ...окремого листа Богомольцеві... — місцезнаходження листа невідоме. Богомолець Олександр Олександрович (1881—1946) — український радянський вчений, державний і громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці; на той час — президент Академії наук УРСР.

⁷ Горська Ольга Георгіївна — українська актриса, мати дружини Ю. Яновського.

⁸ Платонович — М. П. Бажана.

⁹ Храпченко Михайло Борисович (1904—1986) — радянський літературознавець і громадський діяч, академік АН СРСР; на той час — Голова Комітету в справах мистецтв при РНК СРСР.

¹⁰ Дем'ян Сєргійович — Коротченко Дем'ян Сергійович; (1894—1969) — державний і партійний діяч Української РСР; на той час — секретар ЦК КП(б)У.

¹¹ Тамара Юріївна — дружина Ю. Яновського.

¹² Матеріали мітингу (3-го)... — матеріали Третього антифашистського мітингу представників українського народу, що відбувся 16 травня 1943 р. в Москві.

127. ДО РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ УРСР.

4 червня 1943 р. Москва

Друкується вперше за машинописом, підписаним М. Т. Рильським, що зберігається в партархіві Інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 70, од. зб. 44, с. 12.

¹ У зв'язку з переводом Академії наук...— Академія наук УРСР переїхала до Москви в серпні 1943 р.

128. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО.

12 червня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 358, оп. 1, спр. 57, арк. 1.

¹ К [л и м е н т] В [а с и л ь е в и ч] (Квітка Климент Васильович; 1880—1953) — український музикознавець-фольклорист, один із основоположників радянської музичної етнографії; чоловік Лесі Українки.

² ...у Смолічів (ва Лаврушинському)...— Ю. К. Смолич у той час жив у квартирі К. Г. Паустовського у письменницькому будинку по Лаврушинському провулку у Москві.

129. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

1 липня 1943 р. Москва

Вперше надруковано в журн. «Вопросы литературы», 1982, № 12, с. 96 (публікація І. О. Ільєнка «Высокий пример беззаветного братства пародов»).

Автограф зберігається: КЛІМР, од. зб. Р-411.

О. Й. Дейч працював у галузі вивчення західноєвропейської, російської та української літератур, історії театру. Виступав як театральний критик і перекладач з української, англійської, французької та німецької мов. Коріння дружби М. Т. Рильського і О. Й. Дейча сягає ще в дореволюційні роки, коли вони, будучи гімназистами різних київських гімназій, часто зустрічалися в театрах, на концертах, художніх виставках. Майже одночас розпочали свою творчу діяльність: М. Рильський як поет, О. Дейч як критик. Закоханість в літературу і мистецтво, що зародилася в юнацькі роки, єднала обох письменників впродовж усього життя. М. Т. Рильський і О. Й. Дейч спільно працювали як редактори багатотомних видань російською мовою творів Т. Шевченка, Лесі Українки, выбраного О. Олеся. О. Дейч був одним із перших перекладачів творів М. Рильського російською мовою, редактував його поетичні збірки в перекладі російською мовою. М. Рильський написав передмову та був редактором повісті О. Дейча про Лесю Українку «Ломикамень». Перу Дейча належать грунтовні високохудожні спогади про М. Рильського «Дорогою дружби» (Незабутній Максим Рильський, «Дніпро», К., 1968, с. 40—82).

Листи М. Рильського до О. Дейча зберігаються в архіві Дейча (Москва). Вони охоплюють період від 1943 до 1964 р. Доля попередніх листів невідома.

Листи О. Й. Дейча до М. Т. Рильського зберігаються у Б. М. Рильського (м. Київ).

¹ ...активно включились в работу над Лесей Українкою...— Мова йде про підготовку вид.: Леся Українка.

Избранное. Перевод с укр. М., Гослитиздат, 1946. О. Й. Дейч був автором передмови і одним із редакторів (разом з П. Автокольським, М. Бажаном і В. Россельсом) цього видання.

² Карабан Павло Сергійович (Шлейман Павло Соломонович; 1893—1968) — російський радянський поет-перекладач.

³ Лидия Григорьевна (Бать Лідія Григорівна; 1900—1980) — російська радянська письменниця.

130. ДО Л. П. КАЛЕНИЧЕНКА.

Початок серпня 1943 р. Уфа

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 456.

Орієнтовну дату встановлено за змістом на підставі згадки про переїзд Академії до Москви.

Калениченко Лука Петрович (1898—1968) — український радянський художник-реставратор і мистецтвознавець; у 1942—1945 рр. працював вченим секретарем, заступником директора Інституту мистецтва, фольклору і етнографії АН УРСР.

¹ Савегін Андрій Опанасович (1883—1946) — український радянський селекціонер, академік АН УРСР; на той час віце-президент Академії наук УРСР.

² Грозін Борис Дмитрович (1898—1962) — український радянський вчений-металознавець, член-кореспондент АН УРСР; на той час вчений секретар Президії АН УРСР.

³ Міньківський Олександр Захарович (1900—1979) — український радянський хоровий диригент, педагог, народний артист СРСР; в 1942—1944 рр. науковий співробітник АН УРСР, керував хором при Академії наук.

⁴ Афанасьев — особу не встановлено.

131. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ.

5 вересня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-709.

¹ ...поплемо Тобі виклик... — Йдеться про переїзд Л. Рильської до Москви.

² Картоплю Ви з Михайлом й жте... — Л. І. Рильська і М. П. Стельмах зібрали картоплю на городі, виділеному родині Рильських в Уфі.

³ Остроговські — приятелі Рильських.

⁴ Кирилюк Євген Прохорович (нар. 1902) — український радянський літературознавець, член-кореспондент АН УРСР, лауреат Ленінської премії.

⁵ Максимок — М. І. Рильський.

132. ДО М. С. ПИЛИНСЬКОГО.

13 вересня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1563.

Пилинський Микола Станіславович (1901—1985) — багаторічний старший науковий працівник Інституту історії партії при ЦК Компартії України філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, перекладач творів Маркса, Енгельса, Леніна.

¹ ...пораджується про Вас і Ваші справи.— Очевидно, йдеться про зачленення М. С. Пилинського до роботи в Інституті мовознавства АН УРСР.

133. ДО М. А. ПРИГАРИ.
13 вересня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-687.

¹ ...Ваша збірка незабаром вийде в Уфі? — Збірка «Дорогою війни» вийшла в 1944 р.

² Питання про Цюп... — Йдеться про прийом українського радянського письменника Івана Антоновича Цюпи (нар. 1911) до Спілки письменників України, рекомендацію якому дала М. Пригара.

134. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ.
13 вересня 1943 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-708.

¹ ...влаштувались непогано... — Переїхавши в другій половині серпня 1943 р. до Москви, М. Т. Рильський з родиною оселився в готелі «Новомосковський», № 655.

² Щербаков — очевидно, місцевий працівник, який займався справами евакуйованих в Уфі.

³ Городський Я. З. — на той час уповноважений президії Спілки письменників України в Уфі.

⁴ Марії Петровні... — М. П. Семенова — господарка квартири по вулиці Революційній, 37 в Уфі, де перший час проживав М. Т. Рильський з родиною.

1944

135. ДО П. І. ЧАГІНА.
3 січня 1944 р. Переделкіно

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2550, оп. 1, од. зб. 70, арк. 2.

¹ Переделкіно — дачна місцевість під Москвою, де знаходитьться Будинок творчості письменників, у якому перебував М. Рильський.

² ...по плану 44 года... — Йдеться про зауваження М. Рильського як члена видавничої ради до плану видань «Гослитиздата» на 1944 р.

³ Павел Сергеевич — П. С. Карабан.

⁴ Марії Антоновні и Люсі — дружина і донька П. І. Чагіна.

136. ДО С. М. КРОТЕВИЧА.
22 січня 1944 р. Москва

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 45, од. зб. 856.

¹ ...для Вашого повернення... — С. М. Кротевич повернувся до Києва на початку 1944 р.

137. ДО О. Я. ЮЩЕНКА.
22 лютого 1944 р. Москва

Друкується вперше за автографом, що зберігається у адресата (Київ).

¹ Прилетів днів на 2—3 із Києва... — М. Т. Рильський прибув до Москви для участі в засіданні Всеслов'янського комітету, на якому був обраний віце-головою комітету.

² Бичко Валентин Васильович (нар. 1912) — український радянський поет.

³ ...а в квітні переїду зовсім... — М. Т. Рильський з родиною повернувся до Києва 16 квітня 1944 р.

⁴ ...зробимо книжечку... — Збірка поезій О. Я. Ющенка вийшла у видавництві «Радянський письменник» 1945 р. під назвою «До рідної землі».

138. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

5 березня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, с. 4.

¹ Кистяківський Віктор Васильович (1875—?) — український радянський географ-методист.

139. ДО Г. В. ОМЕЛЬЧЕНКО.

6 березня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-470.

Омельченко Ганна Василівна — дружина вчителя з Попільни Петра Остаповича Омельченка, згодом члена Спілки письменників України.

¹ Кучер Василь Степанович (1911—1967) — український радянський письменник.

² Давид Євтихович, Степан Євтихович — особи не встановлені.

140. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

11 березня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, с. 7.

¹ Чернечкий Павло Григорович — знайомий Максима Рильського по спільній праці у другій трудовій залізничній школі; автор публікації «Невидруковані поезії поета-академіка Максима Рильського» (газ. «Література і мистецтво», 1944, 24 вересня).

² Золотоверхий Іван Демидович (1905—?) — на той час виконуючий обов'язки заступника завідуючого відділом пропаганди і агітації ЦК КП(б)У по культурі.

³ ...ювілей Куліша... — Йдеться про відзначення 125-річчя від дня народження П. О. Куліша. Урочисте засідання, присвячене цій даті, яке відкрив вступним словом М. Т. Рильський, відбулося 26 серпня в конференц-залі Академії наук УРСР.

⁴ Новиченко Леонід Миколайович (нар. 1914) — український радянський літературознавець, академік АН УРСР. Автор

праць а теорії соціалістичного реалізму, історії української літератури, вивчення взаємозв'язків літератур народів СРСР і слов'янських літератур, зокрема книг про Т. Шевченка, П. Тичину. Перу Новицького належать книжки «Повість про поета» (1941), «Поетичний світ Максима Рильського» (1980) та статті про окремі збірки та певні періоди творчості М. Рильського.

141. ДО П. Й. ПАНЧА.
20 березня 1944 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-62.
¹ В [ашого] листа до дочок... — Доночки П. Й. Панча — Галина Петрівна та Ольга Петрівна в цей час перебували в Москві.

142. ДО П. І. ЧАГІНА.
5 квітня 1944 р. Москва

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, с. 273.

Подається за автографом: КЛМР, од зб. Р-901.

¹ ...съгравшее в свое время прямо революционную роль... — Йдеться про значення твору українського письменника революційно-демократичного напряму Івана Мирного (Іван Якович Рудченко; 1849—1920) та українського письменника, фольклориста і критика Івана Яковича Рудченка (І. Білик; 1845—1905) «Хіба ревутъ воли, як исла повні?» для розвитку прогресивної суспільної думки, української літератури. В романі змальовано майже столітню історію українського села, відображено різні форми протесту і боротьби селянських мас проти соціального гніту, викривається кріпосництво, жорстока міколаївська солдатчина, грабіжницька реформа 1861 р., антинародна суть земства, царського суду. Ідея боротьби з соціальною неправдою найповніше втілена в образі Чішки, в думках і вчинках якого показано силу і слабкість селянського протесту, не освітленого політичною свідомістю.

² ...идать в русском переводе.— Роман «Хіба ревутъ воли, як исла повні?» російською мовою під назвою «Потерянная сила» (переклад П. Карабана) вийшов у Гослитиздате 1948 р.

143. ДО М. А. ПРИГАРИ.
1 травня 1944 р. Київ

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-689.

¹ Гонтар Віктор Петрович — театральний працівник, на той час директор театру музичної комедії у Києві.

² ...перекладати «Сільву» і «Маріцу». — У розділі «Нотографія і бібліографія» видання «Рильський і музика» («Наукова думка», 1969) зазначено лише про переклад Рильським лібретто оперети Е. Кальмана «Маріца».

³ Галабутська Ольга Костівна (нар. 1910) — українська радянська перекладачка.

144. ДО М. П. БАЖАНА.

16 травня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-690.

¹ Роліт — будинок по вул. Леніна, 68. Був побудований у 30-і роки для робітників літератури, звідси його скорочена назва.

² Сирчанко Яків Тихонович — на той час керівник українського радіо.

145. ДО І. І. НЕХОДИ.

1 червня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 327, оп. 2, спр. 258, арк. 2.

¹ ...виклик на пленум... — пленум правління Спілки письменників України, що відбувся у Києві 27—30 червня 1944 р. і який обговорив доповідь М. Т. Рильського «Українська радянська література в дні визволення України»; за цьому ж пленумі М. Рильського обрано головою правління СРПУ.

² Ніна Яковlevna — дружина І. І. Неходи.

³ Тамара — дощка І. І. Неходи.

146. ДО Г. І. РИЛЬСЬКОГО.

6 серпня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-707.

На час написання листа Г. І. Рильський служив радистом в газеті Першого Українського фронту «За честь Батьківщини».

¹ ...викарабкає із своєї хвороби... — М. Рильський хворів на запалення логенів.

² ...Люба працює в редакції... — Л. І. Рильська працювала друкаркою в газеті Першого Українського фронту «За честь Батьківщини».

³ Мусей — так Г. І. Рильський називав М. Т. Рильського.

147. ДО Ц. К. ОСТРОВСЬКОЇ.

8 серпня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4021.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ ...торф + малиповий режим... — Адресатка сповіщала М. Т. Рильському, що вона разом з однокурсниками — студентами Московського поліграфічного інституту — працює па добуванні торфу під Москвою, збирає дику малину.

² «Майдрівка в молодість» — поема окремим виданням вийшла 1944 р. в Укрдержвидаві.

148. ДО П. Ш. ОСТАПЕНКА.

9 серпня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-740.

П. П. Остапенко на той час військовослужбовець; в грудні 1944 р. одружився з Л. І. Рильською.

¹ Одулько Таміш Романович (1912—1982) — український радянський поет; на той час — редактор газети «За честь Батьківщини».

149. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

Серпень 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, арк. 6.

Лист педатований. Орієнтовно місяць і рік встановлено за часом прийняття Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У (26 липня 1944 р.) про відзначення століття з дня смерті російського письменника, байкаря, журналіста Івана Андрійовича Крилова (1769—1844).

¹ Глібов Леонід Іванович (1827—1883) — український поет-байкар і лірик.

² ...перевидати байки Крилова в перекладах Старицького... — Вперше байки Крилова у перекладі М. Старицького вийшли у 1874 р. До 100-річчя з дня смерті Крилова байки пе перевидано.

150. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

Літо 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2227.

Орієнтовно датується за змістом листа на підставі згадки про VIII главу. Мається на увазі остання глава «Мандрівки в молодість», яка була надрукована в журні «Українська література», 1944, № 3—4, що був підписаний до друку 9 вересня 1944 р.

¹ Сухобрус Галина Семенівна (1912—1979) — українська радянська фольклористка.

² ...класичного твору... — М. Рильський в жартівливому тоні говорить про одовідания Ю. Яновського «Петрусь і Гапочка».

151. ДО М. З. РОМАНЧЕНКА.

5 вересня 1944 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Про Михайла Стельмаха. Літературно-критичні матеріали. К., «Радянський письменник», 1972, с. 230 (стаття Романченка М. З. «Від Скориків до Відня»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-212.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Романченко Микола Захарович (нар. 1912) — український радянський поет; на той час працював у фронтовій газеті «За честь Батьківщини».

¹ ...подяку за дружню допомогу Мих [айлові] Стельмахові. — 20 липня 1944 р. поблизу села Жовтанці під Львовом було тяжко поранено М. П. Стельмаха. М. Романченко взяв діяльну участь у відправленні його до медсанбату, а потім до госпіталю.

² Самохін Антош Борисович — журналіст; на той час працював начальником фронтового відділу газети «За честь Батьківщини».

152. ДО М. І. ЧАГІНА.

5 вересня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2550, оп. 1, од. зб. 70, арк. 3.

¹ ...издания книжки Неходы... — Видання віршів Нехо

ди російською мовою здійснено 1947 р. видавництвом «Советский писатель».

² ...работу над русским Мицкевичем... — Мицкевич А. Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы. Пер. с польск. М., Гослитиздат, 1946. М. Рильський разом з Б. Тургановим був редактором цього видання.

153. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА ТА Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО.

11 вересня 1944 р. Ірпінь

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво перевідкладу. К., «Радянський письменник», 1975, с. 310.

Подастися за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 54, оп. 1, спр. 45, арк. 1.

¹ ...свіжу порцію... — Мова йде про чергову частину матеріалів для Російсько-українського словника (1948). М. Рильський разом із Л. Булаховським був членом редакційної колегії, М. Калинович — головний редактор цього видання.

154. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.

3 жовтня 1944 р. Київ

Друкується вперше за авторизованим машинописом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1830.

Дата встановлена орієнтовно за днем публікації Указу Президії Верховної Ради СРСР від 1 жовтня 1944 р. «Про нагородження орденами і медалями працівників Академії наук УРСР» у зв'язку з двадцятип'ятиріччям з дня заснування АН УРСР («Радянська Україна», 1944, 3 жовтня).

¹ ...для кую... за поздоровлення з урядовою на-
гороною. Приношу і Вам... мое поздоровлення.—
М. Т. Рильського було нагорожено орденом Червоної Зірки,
О. І. Білецького — орденом Трудового Червоного Прапора.

155. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА.

8 жовтня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 54, оп. 1, спр. 45, арк. 2.

¹ ...дано Вам те, на щодавно Ви заслуговуєте...—
М. Я. Калиновича було нагорожено орденом Трудового Червоно-
го Прапора.

156. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

7 жовтня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2222.

¹ Ерофеїв Іван Федорович (1882—1953) — український радищанський письменник, літературознавець, автор досліджень про творчість Г. С. Сковороди, Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, В. Г. Чумака та ін., розвідок з фольклористики, історії театру.

² Тамара Юріївна — дружина Ю. І. Яновського.

157. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА.

8 жовтня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 54, оп. 1, спр. 45, арк. 3.

¹ «Пора, мій друг... Пушкіна...— Йдеться про переклад М. Рильським поезії О. Пушкіна «Пора, мій друг, пора!» з такою присвятою — «Академікам М. Я. Калиновичу і Л. А. Булаховському в день закінчення спільної праці над Російсько-українським словником».

158. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА.

10 жовтня 1944 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво перекладу. К., «Радянський письменник», 1975, с. 312.

Подастися за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 54, оп. 1, спр. 45, арк. 5.

¹ ...засідання редколегії...— Мова йде про засідання редколегії Російсько-українського словника (1948).

² Глібів Василь Семенович (1901—1963) — український радянський мовознавець, лексикограф.

³ ...матеріали для Орликового переулка...— У цьому провулку (Москва) містилося Державне видавництво іншомовних і національних словників, де був виданий словник, про який говориться в листі.

⁴ ...переклад пушкінського «Пора, мій друг»...— Переклад додано до цього листа і зберігається там же (арк. 4).

159. ДО М. С. ХРУЩОВА.

Початок жовтня 1944 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: КЛМР, од. зб. Р-71.

Орієнтовну дату встановлено за змістом на підставі загадки про від'їзд на лікування.

¹ ...від'їздом на лікування...— у жовтні — листопаді 1944 р. М. Рильський перебував у санаторії «Україна» в Гагрі.

² Барановський Анатолій Максимович (нар. 1906) — державний діяч УРСР; на той час заступник голови Раднаркому УРСР.

³ Караваєв Костянтин Семенович (1894—?) — на той час заступник голови Ради народних комісарів УРСР.

⁴ Гайдай Михайло Петрович (1878—1965) — український радянський фольклорист-музикознавець, диригент.

⁵ Бутнік-Сіверський Борис Степанович (1901—1983) — український радянський мистецтвознавець, на той час завідуючий відділом музичного фольклору.

⁶ Родіва Марія Савівна (1901—1987) — українська радянська фольклористка; на той час завідуюча відділом рукописних фондів.

⁷ Япчук — особу не встановлено.

⁸ Байдиков Іван Якович (1906—1978) — працював заступником директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії по адміністративно-господарській роботі.

¹⁰ Слободянюк Михайло Васильович (нар. 1914) — украївський радянський етнограф.

¹¹ Грінченко Лідія Петрівна (1900—1982) — бібліотекар.

160. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

17 жовтня 1944 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1634.

¹ Марфа Савельєвна — хатня робітниця.

² Алла Захарівна — дружина В. О. Маміконяна.

161. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

28 жовтня 1944 р. Гагра

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М., «Советский писатель», 1986, с. 295—296.

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1685.

Місяць М. Рильським зазначено помилково. Відпочивав він у Гагрі наприкінці жовтня — листопада. У цьому переконують і листи, писані на початку жовтня у Києві, і участь М. Т. Рильського у засіданні до 25-річчя Академії наук УРСР, що відбулось 26 вересня 1944 р. у Києві (газ. «Радянська Україна», 1944, 27 вересня).

¹ ...однотомнику... — Йдеться про підготовку видання кн.: Рильський М. Стихотворения и поэмы. Перевод с украинского под редакцией Б. А. Турганова. М., Гослитиздат, 1945.

² ...перевод «Странствующего музыканта»... — Переклад вірша М. Рильського «Макдрівний музикант». В однотомнику вміщено переклад Б. Турганова під назвою «Бродячий музикант», в якому враховано зауваження автора.

³ ...хотелось бы, чтобы «Любовь» в однотомнике была... — В однотомнику вміщено поему «Любовь» у перекладі М. Панова.

162. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

30 жовтня 1944 р. Гагра

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 373.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1635.

Місяць Максимом Рильським зазначено помилково, як і в листі до Б. Турганова від 28 жовтня 1944 р.

163. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

6 листопада 1944 р. Гагра

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1683.

¹ ...чтобы быть на крыловском юбилее... — М. Рильський був членом ювілейного комітету у справі ознаменування 100-річчя з дня смерті Крілова. Урочистості відбувалися 21—23 листопада у Москві, зокрема ювілейне засідання відбулося у Великому театрі Союзу РСР. Ювілейний вечір пам'яті Крілова відбувся і в Києві 21 листопада. Присутність М. Т. Рильського на цих вечорах не встановлена.

² ...относительно «Запорожца»... — Очевидно, Б. Турганов у своєму листі звертався до М. Рильського з проханням

взяти участь у підготовці тексту опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» постановки її на сцені Московського театру оперети.

³ Яро и Григорій Маркович (1893—1963) — російський радянський актор і режисер, був на той час художнім керівником Московського театру оперети.

⁴ Остап Вишня (Губенко Павло Михайлович; 1889—1956) — український радянський письменник, сатирик і гуморист, близький друг Максима Рильського.

⁵ В предисловие... — Йдеться про передмову М. Рильського «Франко-поэт» до видання: *Франко И. Избранные сочинения*. М., Гослитиздат, 1945, яке вийшло під редакцією М. Рильського та Б. Турганова.

⁶ А как дело со статьей Корнейчука? — Стаття О. С. Корнійчука «Іван Франко» була вміщена у вид.: *Франко И. Избранные сочинения*. 1945.

⁷ ...приключение к переводам моих стихов В. Ильбер... — Йдеться про підготовку до видання однотомника М. Рильського «Стихотворения и поэмы», який вийшов 1945 р. в Гослитиздате. У книжці було вміщено ряд перекладів Віри Михайлівни Ільбер (1890—1972) — російської радянської письменниці.

⁸ ...Бродский тоже, полагаю, справится с «Чумаками», — ов же, кстати, почти украинец... — Давид Григорович Бродський (1899—1966) — російський радянський поет, перекладач. Народився в м. Акермані (Білгород-Дністровський) Одеської області, вчився в Одеському медичному інституті. Переклав 1-шу і 3-ю пісні поеми «Чумаки».

⁹ В издании 1925 года... — Мається на увазі збірка М. Рильського «Край бурю и снег», де вміщено поему «Чумаки».

¹⁰ Октаву с «Белинским, Лессингом и Коряком»... — Йдеться про першу редакцію рядків:

Співа, що хоче, і співа, як хоче,
Хоч би сто раз казали це і так
Йому Белінському, Лессінгу і Коряку.

У десятитомному виданні творів М. Рильського останній рядок надруковано так:

Десятки мудро зивчених писак.

Белінський Віссаріон Григорович (1811—1848) — російський революційний демократ, літературний критик. Лессінг Готвалд-Ефраїм (1729—1781) — німецький письменник, філософ, критик і просвітитель.

¹¹ «Полякам» входило в одну из книжечек, изданных в Уфе... — Вірш Рильського «До поляків» під назвою «Братями» у перекладі автора було вміщено у вид.: *Рильський М. Слово о матери-Родине, Союз Советских писателей Украины («Фронт и тыл»)*. У виданні «Стихотворения и поэмы» (1945) цей вірш вміщено під назвою «Полякам».

¹² «К еврейскому народу...» — Вірш «Єврейському народові», який у перекладі автора вміщено у вид.: *Рильський М. Слово о матери-Родине*. М., Гослитиздат, 1943. У книжці «Стихотворения и поэмы» цей вірш вміщено у розділі «Великий час».

¹³ А «Последняя тетрадь...» — Будет? — У виданні «Стихотворения и поэмы» у розділі «Из новой тетради» (1944—

1945) вміщено вірші «Праздник», «Надпись» (пер. К. Шумської), «Шевченковский Днепр», «День Победы» (пер. М. Ушакова), «Песня о Киеве» (пер. Б. Турганова).

¹⁴ Шумська Катерина Іванівна (1897—1949) — російська радянська перекладачка.

¹⁵ ...собирались перевести «Переяславскую радиу... — У загадованому виданні в розділі «Неопалимая купина» (1944) вміщено переклад Б. Турганова «Переяславская рада».

164. ДО М. К. ГУДЗІЯ.
24 листопада 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-480.

Гудзій Микола Каленикович (1887—1965) — російський і український радянський літературознавець, академік АН УРСР. Автор «Курсу історії давньої російської літератури», розвідок про «Слово о полку Ігоревім», досліджень про російських письменників XVIII—XIX ст., статей про Т. Шевченка. Вивчав українсько-російські літературні зв'язки, був одним із редакторів 90-томного видання творів Л. Толстого. Перу М. К. Гудзія належать рецензії на збірку «Чаша дружби», на переклади сербських епічних пісень та поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», стаття «На радість людям», присвячена творчості М. Т. Рильського.

¹ Рибникова Марія Олександровна (1885—1942) — російський радянський фольклорист, педагог-філолог. Тут йдеться про малюнки М. О. Рибникової до «Слова о полку Ігоревім». Вони були вміщені у виданні 1959 р.

165. ДО О. В. КОВАЛЕНКА.
12 грудня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 153, од. зб. 188.

Коваленко Олексій Васильович (1881—1962) — лікар за освітою, багато років присвятив вивченю «Слова о полку Ігоревім», був одним з авторів приміток до видання «Слова о полку Ігоревім», здійсненим Панасом Мирним (1914).

¹ Висилайте свій «Слово...» — Йдеться про переклад «Слова о полку Ігоревім», виконаний О. Коваленком. Вперше надруковано у кв.: Богдан Придніпров'я. Літературно-художній альманах Дніпропетровської організації Спілки радянських письменників України, кн. 4. Дніпропетровське обласне газетно-журналєве вид-во, 1954.

² Шавкін Дмитро Миколайович (1902—1965) — український радянський художник.

³ Самокиш Дмитро Якович (1860—1944) — український радянський живописець-баталіст.

⁴ Копію листа Мирного.— Лист Паваса Мирного до О. В. Коваленка від 14.IV 1914 р.

166. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
22 грудня 1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1687.

¹ Спасибо за поздравление.— Очевидно, Б. О. Турганов поздоровляв з днем народження К. М. Рильському.

² «Святоюрская гора». — Поема І. Франка «На святоюрській горі», присвячена М. В. Лисенку, була написана 1912 р.
³ ...мою книжку... — Рильський М. Стихотворения и поэмы. М., Гослитиздат, 1945.

⁴ Ушаков... переводит «Путешествие в молодость». — Переклад поеми М. Рильського «Мандрівка в молодість» російською мовою вперше вийшов у видавництві «Советский писатель» в 1945 р.

⁵ ...о авторских экземплярах... — про примірники поетичного збірника Б. Турганова «Ми — більшовики», що вийшов 1944 р. в Укрдержвидаві, за редакцією М. Рильського.

167. ДО ЦК КП(Б)У.
28 грудня 1944 р. Київ

Друкується вперше за машинописом, підписанням М. Рильським, що зберігається в партархіві Інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 70, од. аб. 270, с. 66.

¹ Змійти вазу в газеті... — Орган Спілки письменників почав виходити під назвою «Літературна газета» (нині «Літературна Україна») з 5 квітня 1945 р. Редагувала колегія у складі, запропонованому в листі.

² Шиян Анатолій Іванович (нар. 1906) — український радянський письменник.

168. ДО Л. П. КАЛЕНИЧЕНКА.
1944 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. 36. 10 457.

Орієнтовно рік встановлено за змістом листа.

¹ Бурлака (Горшковський) Федір Миколайович (1902—1972) — український радянський письменник.

² Черняшов Борис Сидорович (1888—1950) — радянський геолог і палеонтолог, академік АН УРСР; на той час його віцепрезидент.

³ Бабенчики — особи не встановлені.

169. ДО ВОІНІВ ПРИКАРПАТСЬКОГО ФРОНТУ.
Кінець 1944 р. Київ

Вперше надруковано у газ. «Літературна Україна», 1969, 7 січня (стаття М. А. Талалаєвського «Незабутнє»).

Місцезнаходження автографа невідоме.

Подається за першодруком.

Датується за свідченням автора публікації.

Талалаєвський Матвій Аронович (1908—1978) — український і єврейський радянський поет.

1945

170. ДО Д. М. БОВИРЯ.
8 лютого 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві Д. Бобиря (Київ).

¹ «Горе от ума» — комедія О. С. Грибоєдова.

² ...буде переклад Бобирия а за ред [акцією] Рильського? — У процесі роботи редакторство М. Т. Рильського переросло у співавторство перекладу. окреме видання перекладу вийшло 1947 р. Перекладачі — М. Рильський, Д. Бобир і Б. Дроб'язко.

171. ДО М. Ю. МАРКОВСЬКОГО.

8 лютого 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-417.

Марковський Михайло Юхимович (1905—1980) — бібліотечний працівник і архівіст, який жив і працював на Україні.
¹ ...випущена оттиском — відбиток вийшов 1903 р.

² Левицький Орест Іванович (1848—1922) — український історик, правознавець, археограф, архівіст, етнограф і белетрист; академік АН УРСР.

172. ДО П. М. ПОПОВА.

5 березня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 285, од. зб. 6213.

Попов Павло Миколайович (1890—1971) — український радянський літературознавець, мистецтвознавець, фольклорист. Під час Вітчизняної війни і до 1952 р. працював завідуючим відділом фольклору в ІМФЕ АН УРСР.

¹ ...записи Стельмаха... — Очевидно, тут мова про фольклорний матеріал, зібраний М. П. Стельмахом під час Великої Вітчизняної війни, що зберігається в ІМФЕ АН УРСР (ф. 14—3, од. зб. 21). Частина цих записів надрукована у зб.: Українські вародні пісні в записах Стельмаха. К., «Музична Україна», 1969.

173. ДО П. Ю. КЛЮЧИНИ.

9 березня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10779.

Ключина (Ключин) Петро Юхимович (1914—1972) — український радянський поет.

174. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

17 квітня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1689.

¹ 1-ю порцію перевода «Тадеуша», сделанного С. Мар... — У виданні творів Адама Міцкевича російською мовою «Избранное» (Гослитиздат, 1946) вміщено скорочений переклад поеми «Пан Тадеуш», виконаний С. Мар (Чалхуньян) Сусанна Георгіївна (1900—1965) — російська радянська поетеса, перекладачка.

² ...внутрінним редактором Міцкевича — Б. О. Турганов був редактором цього видання.

³ ...раніше пленума... — Х пленум правління Спілки письменників СРСР, присвячений розвитку літератури в 1944—

1945 рр., відбувся 15—22 травня 1945 р. у Москві. У роботі пленуму брав участь та виступив М. Т. Рильський.

⁴ ...поеиздержался во Львове...— Йдеться про витрати, пов'язані з відзначенням 50-річчя з дня народження.

⁵ ...во время юбилейных торжеств...— Відзначення 50-річчя М. Т. Рильського в Києві.

175. ДО ВИДАВНИЦТВА «СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ».

23 квітня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві Тетяни Волгіної (Київ).

Волгіна Тетяна Іллівна (1911—1981) — російська радянська поетеса.

176. ДО І. І. НЕХОДИ.

30 квітня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 327, оп. 2, спр. 258, арк. 5.

¹ ...де Вы работаете...— На той час І. І. Нехода працював в редакції газети Київського військового округу «Ленінське знамя».

177. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

23 травня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-159.

¹ ...три стихотворения, завершающие мой ленинградский цикл.— Поезії «Тіні білої ночі», «Кіровський район», «Повернення».

² Николай Леопольдович — М. Л. Браун.

³ ...решила напечатать его все же в подлиннике...— Йдеться про опублікування 17 червня 1945 р. в газеті «Радянська Україна» поезії М. Рильського «На могилі героя».

⁴ ...о чём мы говорили с ним на Тверском бульваре...— Йдеться про пам'ир залучити М. Брауна до участі в редактуванні «Кобзаря» Т. Г. Шевченка російською мовою (1947).

⁵ ...обоим Николаям — чоловікові та синові М. І. Комісарової.

⁶ Саша — О. А. Прокоф'єв.

⁷ Саянов Віссаріон Михайлович (1903—1959) — російський радянський письменник.

⁸ ...Зощенко, пленившему меня своим переводом... Вишни.— Йдеться про переклад мисливської усмішки Остапа Вишні «Дикая утка» («Дика качка»), виконаний російським радянським письменником-сатириком Михайлом Михайловичем Зощенком (1895—1958).

178. ДО М. Л. БРАУНА.

14 травня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-120.

¹ ...редактировать новое издание «Кобзаря» будут — Браун, Рильский и Ушаков.— Нове видавання «Кобзаря» російською мовою було здійснено 1947 р. Гослитиздатом за редакцією О. Дейча.

Підготовлені М. Рильським і М. Ушаковим переклади поезій вийшли у п'ятитомческому виданні творів Т. Шевченка (Гослитиздат, 1948—1949).

² Марія Іванівна — М. І. Коміссарова.

³ Николай Николаевич — син М. Л. Брауна та М. І. Коміссарової.

⁴ ...цикл «Ленінград»... — цикл віршів М. Рильського «Ленінградські поезії».

179. ДО Д. М. ПРИКОРДОННОГО.

26 червня 1945 р. Київ

Друкується вперше за авторизованим машинописом: КЛМР, од. зб. Р-1187.

Прокордоппий Дмитро Максимович (1912—1980) — журналіст.

180. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

11 серпня 1945 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи, Заметки, Письма, с. 296.

Подається за автографом: ДЛМ УРСР (нове надходження).

¹ Постылаю... «Копрада»... копчу «Гражину», отрывки из «Dziadów». — Йдеться про редактування російських перекладів творів А. Міцкевича «Конрад Валленрод», «Гражина» і «Дяди» («Деды»).

² ...завершить міцкевичевське дело. — Йдеться про підготовку видання: Міцкевич А. Избранное. Лирика. Баллады. Поэма. Перевод с польского. М., Гослитиздат, 1946; Міцкевич А. Избранное. Перевод с польского. М.—Л., Детгиз (Школьная библиотека), 1946.

³ ...перевод Асеєва... — переклад російського радянського поета Миколи Миколайовича Асеєва (1889—1963) поеми «Конрад Валленрод».

⁴ ...что сделает Олеша с любовными сонетами... — У згаданих виданнях перекладів Ю. К. Олеші немає.

⁵ Гільдіпа Зоя Олексandrівна — на той час виконуюча обов'язки завідуючої редакцією іноземної літератури Гослитиздата.

⁶ ...о «Твардовской» Голодного... — Переклад балади А. Міцкевича «Пані Твардовська» гдійсив російський радянський поет Михайло Семенович Голодний (Епштейн) (1903—1949).

⁷ Надо, чтобы к «Валленроду» были переведены... міцкевичевские примечания. — У виданні А. Міцкевича «Избранное» (1946), що вийшло під редакцією М. Рильського і Б. Турганова, примітки склав Н. Греков, додано також коментарі А. Міцкевича, які позначені криптонімом А. М. До поеми «Валленрод» додано ще й «Пояснения» Міцкевича.

181. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

4 вересня 1945 р. Київ

Вперше скорочено надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода, с. 296.

Друкується за автографом: ДЛМ УРСР (нове надходження).

¹ Теодорович Йосип Лазарович (пар. 1912) — російський радянський письменник. У вид.: *Мицкевич А.* Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы. М., Гослитиздат, 1946, переклади Теодоровича не вміщено.

² Греков — у вид.: *Мицкевич А.* Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы. М., Гослитиздат, 1948, Н. Греков — автор приміток.

³ ...Асеев пишет в очень милом письме... — Лист М. Асеєва від 24.08 1945 р. до М. Т. Рильського (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2873).

⁴ ...мою статейку... — вступна стаття до вид.: *Мицкевич А.* Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы, 1946.

⁵ Теперь о Шевченке. Мы с Ник. Ник.— Идется про подготовку издания творов Т. Г. Шевченка російською мовою в п'яти томах, редакторами якого були М. Рильський і М. Ушаков, вийшло в 1948—1949 рр. в Гослитиздате.

⁶ Глоба Андрій Павлович (1888—1964) — російський радянський письменник.

182. ДО М. М. УШАКОВА.

5 вересня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-954.

¹ Левітіна Софія Марківна (1891—1957) — російська радянська письменниця.

² ... о дальнейшей работе... — Над підготовкою видання: *Шевченко Т. Г.* Собрание сочинений в 5-ти томах. М., Гослитиздат, 1948—1949.

183. ДО П. Ю. КЛЮЧНИКА.

15 вересня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 780.

184. ДО П. Й. ПАНЧА.

24 вересня 1945 р. Белград

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-60.

¹ ...в волі Всеслов'янського комітету... — М. Рильський як віце-голова Всеслов'янського комітету разом із відповідальним секретарем комітету полковником В. В. Мочаловим відвідав Югославію у ав'язку з підготовкою до Всеслов'янського конгресу.

² ...десь у травні 1946 р.— Повеснний Всеслов'янський конгрес відбувся у грудні 1946 р. в Белграді.

³ ...дають... як поетові багатоючий матеріал... — Враження від поїздки лягли в основу поетичного циклу «Югославські нариси».

⁴ ...не хай президія не гнівається... — М. Рильський на той час був головою правління Спілки письменників України.

185. ДО О. П. РЯВІНІЦОЇ.

24 вересня 1945 р. Белград

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-385.

¹ ...Мицкевича то с меня требуют... — Очевидно,

йдеться про вид.: *Мицкевич А.* Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы, 1946, редакторами якого були М. Рильський і Б. Турганов.
² Мирошинченко Валерій Якович — на той час головний бухгалтер Гослитиздата.
³ Петру Івановичу — П. І. Чагіну.
⁴ Александр Йосифович — О. І. Дейч.

186. ДО Б. О. ТУРГАНОВА,
24 вересня 1945 р. Белград

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві Б. Турганова (Москва).

Рік встановлено за змістом попередніх листів до П. І. Панчи та О. П. Рябінівої та на підставі згадки про перебування в Югославії.

¹ ...о М [ицкевич]че я пишу Гильдиной... — Лист М. Рильського до Гильдиної візідомий.

² Данциг — колишня німецька назва Гданська, міста на півночі Польщі.

³ Тіто (Броз Тіто) Йосип (1892—1980) — діяч югославського і міжнародного комуністичного руху; на той час голова уряду Федераційної Республіки Югославії.

⁴ «Югославские мелодии» — очевидно, попередня назва «Югославских нарисов» (1945) — поетичного циклу М. Рильського.

⁵ Собираюсь переводить сербские песни... — Сербські епічні пісні у перекладі М. Рильського вийшли друком 1946 р.

⁶ ...за чашею сикера (см. «Царі» Шевченка)... — Маються на увазі Шевченкові рядки:

...До божого царя-пророка
Сама Вірсавія прийшла,
і повечеряла, ї сикеру
З пророком вишила, ї пішла
Спочти трохи по вечери
З своїм царем... (1848).

Сикер (грецьк.) — будь-який напій (крім вина), від якого можна сп'яніти.

187. ДО М. М. УШАКОВА,
31 жовтня 1945 р. Київ

Вперше надруковано у журн. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 61 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4014.

¹ ...пять томов и к... — Шевченко Т. Г. Собрание сочинений в 5-ти томах. М., Гослитиздат, 1948—1949. М. Браун у підготовці даного видання участі не брав.

188. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.
2 листопада 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом; ІЛ АН УРСР, ф. 116, од. зб. 2224.

189. ДО О. К. ДОРОШКЕВИЧА.

6 листопада 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. К. Дорошкевича (Київ).

Посилаю своєю рецензією... — «Отзыв о работе проф.
А. К. Дорошкевича «Українська проза Марка Вовчка». Цей від-
гук став рецензією М. Рильського як офіційного опонента на за-
хисті О. Дорошкевичем докторської дисертації 15 березня 1946 р.
в Інституті світової літератури ім. О. М. Горького АН СРСР
(Москва).

² ...Вакиньте... слово «сплін»... сплін (англ. spleen) — пригнічений настрій, нудьга. — Цією порадою О. Дорошкевич
не зміг скористатися, оскільки його робота «Українська проза
Марка Вовчка» вже була в Москві.

190. ДО Й. Я. МАГОМЕТА.

17 листопада 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1166.

Магомет Йосип Якович (1880—1974) — народний селекціо-
нер, лауреат Державної премії СРСР, фундатор Сквицького до-
слідного поля (див. Сквицька селекційно-дослідна станція ово-
чівництва), давній приятель М. Рильського та його старших бра-
тів. До 1912 р. працював садівником у лікаря Юркевича — друга
сім'ї Рильських і Максимового опікуна. Там вони й познайоми-
лись. 1918 р. Йосип Якович завідував садовим відділом Сквиць-
кої посівової продовольчої управи, а молодий поет працював
там помічником секретаря. Приязні стосунки лишилися на все
життя. Було багато зустрічей у Романівці, Сквиці, Києві. Образ
трудівника-природолюба Магомета Максима Рильського змалював
у поемі «Мандрівка в молодість». Магомет вивів новий сорт ніж-
но-червоної лісовій «Максим Рильський» і лишив спогади про
поета-друга «Цвітіанія прекрасного серця» (див.: Незабутній Мак-
сим Рильський, с. 33—35).

¹ Вікторія Василівна — дружина Й. Я. Магомета.

² Гришко Микола Миколайович (1901—1964) — український
радянський ботанік, академік АН УРСР. 1944—1959 рр. директор
Ботанічного саду АН УРСР, близький приятель М. Рильського.
Йому присвячено один із розділів поеми «Весняні води» (1947).

191. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

22 листопада 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1692.

¹ Рад виходу І т. Франко... — Франко И. Избранные
сочинения, в 5-ти томах. М., Гослитиздат, 1945—1951.

² Статья Ваша — на большой! — Передмова «От ре-
дакторов» до вид: Мицкевич А. Избранное. Лирика. Баллады.
Поэмы. 1946, яку написав Б. Турганов і надіслав М. Рильському
для ознайомлення, доповнень та візуування.

³ «Славяне». — Шомісячний журнал Всеслов'янського комі-
тету, виходив у Москві. З 1944 по 1947 р. М. Рильський був чле-
ном редакційної колегії журналу.

⁴ ...ее можно взять как основу... гослитизда-

говской статьи.—Стаття М. Рильського «Адам Мицкевич», яка лягла в основу передмови до вид.: *Мицкевич А.* Избраное. Лирика. Баллады. Поэмы, 1946 р. була надрукована в газ. «Ізвестия» (1945, 27 листопада).

⁵ Ярцев Георгій Олексійович (1904—1955) — видавничий працівник; на той час директор видавництва «Советский писатель».

⁶ Александра Петровна — О. П. Рябініна.

⁷ ...дічевского «Кобзаря»... — Тарас Шевченко. Кобзарь. Перевод с украинского. М., Гослитиздат. Редактор-составитель и автор вступительной статьи А. Дейч. 1947.

192. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.

1 грудня 1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. аб. Р-442.

Омельченко Петро Остапович (1911—1977) — український радянський поет.

193. ДО П. І. ЧАГІНА.

1945 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2550, оп. 1, од. аб. 70, арк. 4.

Рік написання листа встановлено за змістом на підставі загадки про відзначення пам'ятних дат Франка.

¹ ...запланировать монографию... о творчестве Франко.— книжка Ю. Кобилицького «Іван Франко. Очерк жизни и творчества» вийшла 1960 р. у видавництві «Советский писатель».

1946

194. ДО М. С. ЖИВОВА.

4 січня 1946 р. Київ

Друкується за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ ...высокую оценку моей работы... — Очевидно, йдется про статью М. С. Живова, где разповідається про роботу М. Рильського як перекладача і популяризатора творчості А. Міцкевича.

² ...Предполагаю... работать над Словакским.— Цей намір було здійснено в 1952 р. У Держлитвидаві було видано вибрані твори Ю. Словакького, де М. Рильський був редактором і автором перекладів ряду поетичних творів.

195. ДО М. С. ТИХОНОВА.

8 січня 1946 р. Київ

Вперше частково надруковано в журн. «Вітчизна», 1973, № 11, с. 43 (стаття С. Беляєвої «Духовна єдність, естетична спорідненість»).

Подається за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1172, оп. 3, од. аб. 227.

Тихонов М. С.— на той час перший секретар правління Спілки письменників СРСР.

26 січня 1946 р. Київ

Друкується вперше за авторизованим машинописом:
ЦДАМЛІМ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, арк. 8.

197. ДО М. М. УШАКОВА.

5 лютого 1946 р. Київ

Вперше надруковано у жури. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 61 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-952.

¹ ...и з-за предвыборных дел... — М. Рильський був ви-
сунутий кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР.

² «Первого кандидата» — цей вірш М. Ушаков не пе-
реклав.

³ Татьяна Николаевна — Т. М. Білогорська, дружина
М. М. Ушакова.

⁴ Софья Яковлевна — С. Я. Соколова, тітка М. Ушакова.

198. ДО І. П. ПАСІЧНИКА.

20 лютого 1946 р. Київ

Вперше надруковано у газ. «Сільські вісті», 1981, 13 лютого (стаття В. Цимбалюка і Л. Кльоца «Живе слово поета»).

Подається за автографом, що зберігається в архіві І. П. Па-
січника (м. Сквира).

Пасічник Іван Петрович (1884—1974) — народний селек-
ціонер-практик, давній знайомий М. Рильського.

¹ Спасибі Вам за... слова... я не наче помолод-
шав... — У листі від 10 лютого 1946 р. (КЛМР, од. зб. А-3787).
І. Пасічник, вітаючи М. Рильського з обранням депутатом Вер-
ховної Ради СРСР, згадує: «...Подходить к концу девятнадцатый
год. Отхлынула волна петлюровцев. Рассыпались прахом вихри
деникианшины. К западу уползли остатки волганцев. Стремитель-
ным потоком с востока наступала грозная сила — Красная Ар-
мия. Был момент, когда наш город очутился в зоне затишья. Все
тихо, до смертвения. На улицах пусто. Опустел дом земской управы.
В вестибюле дома — рояль, запыленный, испятнанный. Везде
грязные следы только что убежавших волганцев.

И вот заходит в дом милый, красивый, курчавый, в серой
высокой шапке студент с радостной приятной улыбкой на устах.
Под ударами его артистических пальцев заговорил рояль. Своды
дома наполнились громовыми раскатами «Интернационала». То
играл и пел Максим Рильский!

Призывающие звуки гимна, вырываясь из-под свода дома, не-
слись окрест и разбудили там в страхе притаившихся людей.
И люди стали появляться и в дом заходить...

Веселые улыбки на их лицах говорили о грядущем счастье
свободы...».

199. ДО М. І. КОМІССАРОВОЙ.

27 лютого 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-96.
¹ ...переводы моих стихов, напечатанные в «Звезде».—«Стихи о Ленинграде» в перекладі М. І. Коміссарової («Звезда», 1945, № 10—11, с. 11—14).

200. ДО Д. Д. КОПИЦІ.

4 квітня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. К. Дорошкевича (Київ).

Копіця Давид Демидович (1906—1965) — український радищанський літературознавець і громадський діяч. У той час працював заступником директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. На автографі в його резолюції: «На засідання вченої ради».

¹ ...перед президією...—Президію АН УРСР.

² Дорошкевич О. К. вмер 1 квітня. Похований на Байковому кладовищі. М. Т. Рильський був головою похоронної комісії.

201. ДО І. П. ПАСІЧНИКА.

4 квітня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1169.

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...буду рад получить... несколько саженцев «Маринки Расковой»...—У листі від 20 березня 1946 р., копія якого зберігається у родинному архіві. І. Пасічник писав: «С любовью и преданностью приношу Вам выведенное мною новое плодовое дерево — золотисто-желтую красавицу сливы «Марина Раскова».

² ...описание которой... меня заинтересовало.—У агаданому листі І. Пасічник писав: «Это дерево — детище моих увлечений, моих исканий, мой талисман. Оно, в 1943 году, в смутное время вражеского нашествия, было моим оружием в борьбе с оккупантами...»

202. ДО М. П. БАЖАНА.

23 квітня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-691.

203. ДО Я. З. ГОРОДСЬКОГО.

15 червня 1946 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1920.

Місцезнаходження автографа невідомо.

Датується за написом секретаря на машинописній копії: «ответ дан и Панферову. 15.VI», а рік встановлено за датою листа до М. Рильського із журналу «Октябрь», підписаного відповідальним редактором Ф. Панфьоровим — 18 травня 1946 р., що зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР разом із даною машинописною копією.

Городской Я. З.—на той час був головою російської секції Спілки письменників України.

¹ Панфілов Федір Іванович (1896—1960) — російський радянський письменник.

² Лобанов Леопід Григорович (1921—1982) — російський радянський поет, який жив і працював у Києві. Згодом М. Т. Рильський переклав вірш Л. Лобанова «Щоб жита, покріті росами», який вперше надруковано у журн. «Вітчизна», 1949, № 2. Л. Лобанов же переклав вірш М. Рильського «На відкриття музею Шевченка», вперше надруковано у журн. «Радуга», 1964, № 3.

204. ДО Ф. І. ПАНФІЛОВА.

15 червня 1946 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2312.

Місцезнаходження автографа невідомо.

Дату встановлено так, як і попереднього листа до Я. З. Городського.

¹ ...вернулся из Чехословакии.—У травні 1946 р. М. Т. Рильський відвідав Чехословаччину у складі делегації Всеслов'янського комітету.

205. ДО Ю. О. МЕЖЕНКА.

28 червня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 365, од. 1, спр. 491, арк. 2.

Меженко (Іванов-Меженко) Юрій Олексійович (1892—1969) — український і російський радянський бібліограф, літературознавець, колекціонер, директор Бібліотеки АН УРСР у 1945—1948 рр.

206. ДО Ю. С. КОВИЛЕЦЬКОГО.

23 липня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 52, од. 1, спр. 49, арк. 2.

Ковилецький Ю. С.—на той час головний редактор Державного літературного видавництва України.

¹ ...коректи II тому...—Йдеться про верстку II тому вид.: Рильський М. Поезії. В 3-х т. Поеми. К., Держлітвидав України, т. 2, 1946.

207. ДО М. М. УШАКОВА.

1 вересня 1946 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-953.

¹ ...две коробки.—Очевидно, порожні цигаркові коробки, які колекціонував М. Ушаков.

² I том — перший том зібрания творів Т. Г. Шевченка російською мовою в п'яти томах.

208. ДО Ю. С. КОВИЛЕЦЬКОГО.

20 вересня 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 52, оп. 1, спр. 49, арк. 3.

¹ Борис Тен (Микола Васильович Хомичевський, 1897—1983) — український радянський поет і перекладач. За переклади «Одіссеї» та «Іліади» Гомера українською мовою удостоєний премії імені Максима Рильського (1979).

² «Хрестоматія» Білецького... — антична література. Зразки старогрецької та римської художньої літератури. Упорядкував проф. О. І. Білецький. К., «Радянська школа», 1938, де вміщено переклад Бориса Тена «Прометей закутий» Есхіла.

209. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

23 жовтня 1946 р. Київ

Друкується за автографом, що зберігається в архіві Б. О. Турганова (Москва).

¹ Приехав из Москвы... — М. Рильський був у Москві на засіданні секретаріату СП СРСР (18 жовтня), на якому доповідав про роботу «Спілки письменників України».

² ...Большую Садовую... — вулиця у Москві, на якій мешкав на той час Б. Турганов.

³ Всеславянский съезд — Всеслов'янський конгрес відбувся в Белграді у грудні 1946 р.

⁴ ...надеюсь попасть на этот съезд... — М. Рильський був учасником Всеслов'янського конгресу і виступив на ньому з промовою «I горе тому, кто підімне руку на ці мости». Під назвовою «Великая славянская семья» надруковано в журналі «Славян», 1947, № 2.

⁵ ...Мицкевич по-украински... — Мицкевич А. Вибрані поезії. К., Держлитвидав України, 1946. М. Рильський — редактор і один із перекладачів видання.

⁶ Мицкевич гослитиздатовский... — Мицкевич А. Избранное. Лирика. Баллады. Поэмы. М., Гослитиздат, 1946. Максим Рильський — один із редакторів видання.

⁷ Мицкевич детиздатовский... — Мицкевич А. Избранное. М.—Л., Детгиз (Школьная б-ка), 1948. Максим Рильський — редактор видання.

⁸ «Чаша дружбы» по-украински... — збірка М. Рильського «Чаша дружби» була видана до Всеслов'янського конгресу з такою присвятою, вміщеною па початку збірки:

«Ця книжка — мій скромний дар великій справі єднання й дружби слов'ян.

Нехай на першій сторінці стоять тут слова великого нашого Шевченка:

Щоб усі слов'яни стали
Добрями братами!

М. Рильський».

⁹ Русская «Чаша»... — До конгресу збірка М. Рильського «Чаша дружбы» російською мовою не вийшла. 1947 р. її було видано у видавництві «Советский писатель».

¹⁰ Головченко Федір Михайлович, на той час директор Гослитиздата.

210. ДО П. Й. ПАНЧА.
29 жовтня 1946 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2318.

Автограф зберігається в архіві П. Й. Панча (Київ).

¹ Іва п Леоні тай ович — І. Л. Ле.

² ...адрес Коласу... — вітальний адрес від Спілки письменників України народному поету Білорусі Якубу Коласу з нагоди 40-річчя його творчої діяльності. 2—3 листопада 1946 р. М. Т. Рильський разом із П. Й. Панчем взяв участь у святкуванні 40-річчя літературної діяльності Якуба Коласа у Мінську.

211. ДО К. В. КВІТКИ.
16 листопада 1946 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається у Державному Центральному музеї музичної культури імені М. І. Глінки, ф. 275, од. зб. 722.

³ ...взяти на себе консультацію... — Матеріали, які консультували К. В. Квітка, були використані З. Е. Калиною у статті «Советская украинская народная песня» («Советская музыка», 1947, № 4).

² Калина Зоя Еммануїлівна (нар. 1908) — український радянський музикознавець.

212. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО.
25 грудня 1946 р. Київ

Вперше надруковано у журн. «Мовознавство», 1985, № 2, с. 14 (стаття Ю. Л. Булаховської «Слово наукове, слово поетичне»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4517.

¹ Гавранек Богуслав (1893—1978) — чеський мовознавець.

² Ейслер Ян (1885—1967) — чехословацький історик і археолог.

³ Доланський (Гайденрайх) Юліус (1903—1975) — чеський літературознавець.

⁴ З'їзд учених-славістів. — Йдеться про відновлення міжнародних славістичних з'їздів, які скликалися міжнародним комітетом славістів разом з національними комітетами. Перший після війни, четвертий з часу заснування, з'їзд вчених-славістів відбувся 1958 р. в м. Москві.

⁵ Тетяна Данилівна — дружина Л. А. Булаховського.

⁶ Юля — Юлія Леонідівна Булаховська (нар. 1930) — український радянський літературознавець, дочка Л. А. Булаховського.

1947

213. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
9 січня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1694.

Рік автором листа вказано помилково. Треба 1947. На конверті рукою адресата зроблено напис: «(получено) Київ. 9.1 47 р.». Дата підтверджується змістом попередніх листів.

¹ ...Буду в Клубе...— Клуб письменників, нині Республіканський будинок літераторів.

² «Гей, славяне» («Гей, слов'яни») — вірш М. Рильського, музику до якого писав І. Ревуцький.

³ ...сопратвику в данном деле...— Б. Турганов перевів російською мовою «Гей, слов'яни».

214. ДО В. П. ГЕТЬМАНА.

5 лютого 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архивах (Одеса).

Гетьман Володимир Петрович (нар. 1921) — український радянський поет. Вірші, з якими знайомився М. Т. Рильський, ввійшли до збірки В. Гетьмана «Рибальське щастя» (1950).

215. ДО М. М. УШАКОВА.

10 лютого 1947 р. Київ

Вперше надруковано у журн. «Радянське літературознавство», № 10, с. 62 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-956.

Датується за днем захисту дисертацій, про які йдеться мова в листі.

¹ Сего́дня... защи́та двух диссертаций — Вышеславского и Тростянецкого... обе о Маяковском... — Леонід Миколайович Вышеславський (нар. 1914) — російський радянський поет. Тема кандидатської дисертації: «Тема соціалістичного створення в творчестве Б. Маяковского». Тростянецький Арон Абрамович (1914—1986) — український радянський літературознавець. Тема кандидатської дисертації «Маяковский і Україна». Захист обох дисертацій відбувся 10 лютого 1947 р.

² ...авиятие «Слепой»... — Йдеться про підготовку поеми Т. Г. Шевченка «Слепая» до видання творів Т. Г. Шевченка в п'яти томах російською мовою.

³ ...постараюсь... расправиться с примечаниями... — примітками до видання творів Т. Г. Шевченка у п'яти томах, над редактуванням якого в той час працювали М. Рильський і М. Ушаков.

216. ДО І. І. ЧАБАНЕНКА.

18 лютого 1947 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2628.

Місцезнаходження автографа невідоме.

Чабаненко Іван Іванович (1900—1972) — український радянський режисер, актор і педагог. На той час заступник голови Комітету в справах мистецтв при Раді народних комісарів УРСР.

¹ Асанов Микола Олександрович (1906—1974) — російський радянський письменник.

² «А л ма з и» — п'єса написана М. О. Асановим на основі його повісті «Чарівний камінь» (1945). Робота по перекладу цієї п'єси не була завершена.

217. ДО О. О. ФАДЕЕВА.

15 березня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІІІ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2591.

Фадеев О. О.— на той час генеральний секретар Спілки радянських письменників СРСР.

¹ «Культура и жизнь» — орган Управління пропаганди і агітації Центрального Комітету ВКП(б). Виходила із липня 1946 р. по лютий 1951 р.

² Ковалічик Євгенія Іванівна (1907—1953) — російський радянський критик.

³ Шереметьєва Катерина Михайлівна (нар. 1901) — російська радянська письменниця.

218. ДО Т. І. ВОЛГІНОЇ.

20 березня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві Тетяни Волгіної (Київ).

¹ Постулюю Вам — Ваш сборник... — рукопис збірки Т. Волгіної «Земля желанная».

² ...думаю, что я буду его редактором... — М. Рильський був редактором збірки «Земля желанная», яка вийшла друком 1947 р. у видавництві «Радянський письменник». У меморіальній бібліотеці поета зберігається книжка Т. Волгіної з написом: «Дорогому Максиму Фадеевичу Рильскому с горячей благодарностью за неоцененную творческую помощь и отеческую сердечность. 17.X 47 г. Татьяна. Киев».

³ Н [иколай] Н [иколаевич] — М. М. Ушаков.

219. ДО О. О. БЛАГІНІНОЇ.

31 березня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1448, оп. 1, од. зб. 221, арк. 1.

Благініна Олена Олександровна (нар. 1903) — російська радянська поетеса і перекладачка.

¹ Сдали всего сборника... — Украинские народные сказки. М.—Л., Детгиз, 1947. До цього видання М. Т. Рильський написав передмову «О сказке».

220. ДО М. П. БАЗИЛІВСЬКОГО.

Березень 1947 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Незабутній Максим Рильський (стаття М. Базилівського «Ще одна грань»), с. 356.

Подається за фотокопією автографа: ІІІ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 385.

Місцезнаходження автографа невідомо.

Орієнтовну дату встановлено за змістом на підставі згадки публікації в «Україні».

Базилівський Микола Пимонович (нар. 1909) — український радянський мистецтвознавець і журналіст, член Спілки журналістів.

¹ Статті В [аші] цікаві... — Йдеться про статті «Шевченко в болгарській літературі» і «Т. Г. Шевченко та Август Харамбашич — видатний хорватський письменник».

² «Україна» вже й надрукувала. — У місячнику «Україна», 1947, № 3, вміщено уривок із статті М. Базилівського «Т. Г. Шевченко в болгарській літературі».

³ ...поясну... в «Вітчизні». — В той час стаття не була надрукована з огляду на тодішні стосунки з Югославією.

⁴ Шабатин Полікарп Юхимович (нар. 1919) — український радянський поет, на той час випускник філологічного факультету Київського університету.

221. ДО М. М. УШАКОВА.

2 квітня 1947 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 62 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-955.

¹ ...тургайових «Гайдамак» — переклад Б. О. Турганова поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».

² П'ятитомник... — Шевченко Т. Г. Повна збірка творів у п'яти томах. К., Держлітвидав, 1939.

³ Свою статтю о поезії Шевченка... — стаття «Поезія Тараса Шевченка», вміщено у 2-му томі п'ятитомника російського видання творів Шевченка (М., Гослитиздат, 1948).

222. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА).

14 квітня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-754.

¹ «Ілля Венеда» — трагедія Юліуша Словацького (1840), яку переклав Борис Тен.

² ...план «Вибраного» Словадького... — Словадький Ю. Вибрані твори, К., Держлітвидав, 1952. М. Рильський був редактором цієї книжки.

³ ...еконTRACTaцію на «Іліаду...» — Йдеться про намір Бориса Тена перекладати поему Гомера «Іліада».

223. ДО М. І. ТКАЧА.

22 квітня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2763.

Ткач Михайло Іванович (псевдонім Настасівський; 1891—1965) — діяч української трудової еміграції і робітничого руху у США, один із засновників Ліги американських українців — прогресивної культословітньої організації.

224. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА.

25 квітня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: Пушкинський Дім, ф. 726, оп. 2, од. зб. 866.

¹ «Вірність» — книжка М. Рильського, яка вийшла 1946 р. у видавництві «Радянський письменник».

² ...жена... Івана Сенчевко — О. С. Компан.

225. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

2 червня 1947 р. Київ

Друкується вперше за авторизованним машинописом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 464, оп. 1, спр. 7304, арк. 9.

¹ ...написання статті про світове значення української радянської літератури... — Стаття Максима Рильського «Світове значення радянської літератури» вперше надрукована в журналі «Дніпро», 1947, № 8, с. 101—107.

² ...для доповіді на конференції молодих.— Республіканська нарада молодих письменників України відбулася 26—29 серпня 1947 р. М. Т. Рильський у вій участі не брав.

226. ДО КЕРІВНИКІВ с. РОМАНІВКИ.

13 червня 1947 р. Київ

Вперше частково надруковано в газ. «Радянська Житомирщина», 1979, 21 січня (стаття І. Ліберди «Його слово — як пісня»).

Подається за автографом, що зберігається в Романівському літературно-меморіальному музеї-садибі Максима Рильського — відділі Житомирського краєзнавчого музею.

¹ Петро Прохорович — П. П. Сабадаш.

² Петро Андрійович — П. А. Сабадаш.

³ Іван Григорович — І. Г. Мазур.

⁴ ...Як ці гроші використані! — У фондах Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського (од. зб. А-4527) зберігається лист-відповідь із села Романівки від 20 травня 1947 р. за підписом голови сільвиконкому, голови колгоспу і директора школи: «Шановний Максиме Тадейовичу!

Спovіщаємо Вас, що ми одержали надіславі Вами 2600 крб. на користь дітей с. Романівки.

Труднощі, породжені війвою та посухою 1946 р. наші люди стійко переносять і невтомно працюють, щоб здобути в 1947 р. добрий урожай на колгоспних полях.

Особливо великі труднощі доводиться пережити сім'ям, які втратили своїх батьків на фронтах Вітчизняної війни, а тому ми зирішили в першу чергу допомогти дітям цих сімей. Нами закуплено одинадцять путівок для районового піонерського табору, який відкриється з 20 червня.

Однадцять піонерів та жовтніят протягом 20 днів зможуть відпочити та поправити здоров'я, щоб у новому навчально-му році храще вчитись і дякувати Вам, Максиме Тадейовичу, за батьківське піклування про них.

Прийміть і від нас щирі подяку та побажання доброго здоров'я, довгого життя і праці на славу нашої Вітчизни!

Передайте привіт і подяку письменникам та артистам, які приймали участь у літературно-музичному вечорі 26 травня.

З пошаною й привітом до Вас.

227. ДО М. С. СПІВАКА.

16 червня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2498.

Співак Мусій Семенович (нар. 1902) — партійний і державний працівник УРСР; на той час — перший секретар Житомирського обкому КП України.

228. ДО Т. І. ВОЛГІНОУ.

17 липня 1947 р. Київ

Вперше в перекладі українською мовою надруковано у вид.: Син Країни Рад. Слогади про Максима Рильського. К., «Радянський письменник», 1982 (стаття Т. І. Волгіної «Довічний спомин», с. 151).

Подається за автографом, що зберігається в архіві Т. Волгіної (Київ).

¹ ...перевести... «І досі сниться»... — У другому томі п'ятитомного видання творів Т. Шевченка російською мовою вміщено переклад Т. Волгіної «Все снится мне: вот под горою...».

229. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО.

6 серпня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 226.

¹ ...ко онтрактації Вас на переклад Данте... — Йдеться про роботу П. Карманського над перекладом «Божественної комедії» Данте. Згодом до цієї роботи видавництво залучило М. Рильського. Видання першої частини було здійснено в 1956 р.

² ...залежить... від Корнійчука. — О. Є. Корнійчук на той час був головою правління Спілки письменників України.

230. ДО О. Є. КОРНІЙЧУКА.

26 серпня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 435, оп. 1, спр. 1135, арк. 2.

¹ Готуючи I том... — У першому томі п'ятитомного видання творів Т. Шевченка російською мовою (Гослитиздат, 1949) вміщено статтю О. Є. Корнійчука «Поэт-демократ» (с. 5—11) і статтю О. Й. Дейча «Тарас Шевченко» (с. 12—48).

231. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

21 серпня 1947 р. Київ

Вперше з незначними скороченнями надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М., «Советский писатель», 1986, с. 297.

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1695.

¹ ...руssкого п'ятитомника Мицкевича... — Йдеться про підготовку видання: Мицкевич А. Собрание сочинений. В 5-ти томах. М., Гослитиздат, 1948—1954. М. Рильський — відповідальний редактор.

232. ДО С. Г. МАР.
30 вересня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2501, оп. 1, од. зб. 28, арк. 1.

¹...я за то, чтобы Вы перевели всю первую главу «Тадеуша».— Йдеться про роботу С. Г. Мар над перекладом поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» для російського п'ятитомного видання творів польського поета, головним редактором якого був М. Рильський.

² Живов.. буде редактировать...— У згаданому виданні творів А. Міцкевича Живов був редактором томів — першого (разом з Е. Тургановим) четвертого і п'ятого (разом з О. Усієвич).

233. ДО П. О. ДРОЗДЮКА.
1 вересня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1988.

Дроздюк Петро Олексійович — па той час працівник редакції районної газети «За більшовицькі колгоспи» (селище Червоне Сумської області).

¹ «Тадеуш» — переклад поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», адієснений М. Т. Рильським.

² «Чаша» — збірка Максима Рильського «Чаша дружби» (К., Держлітвидав України, 1946).

234. ДО О. В. КОВАЛЕНКА.
1 вересня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 153, од. зб. 189.

235. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
15 вересня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1351.

¹ «Московских стихов» жду...— Йдеться про збірку Б. Турганова «Московские стихии», яку автор подарував М. Рильському з написом: «Дорогому Максиму Фаддеевичу Рыльскому — сердечный привет из праздничной Москвы, Б. Т. 7 сент. 1947. 800-летие столицы». Зберігається в меморіальній бібліотеці поста.

² ...если буду в Баку...— М. Т. Рильський мав намір взяти участь у святкуванні 800-річного ювілею азербайджанського поета і мислителя Нізамі (1141—1203).

³ О Міцкевиче.— Йдеться про п'ятитомне видання творів Міцкевича російською мовою.

⁴ Не возражаю против расширения редакции...— Згадане видання вийшло за редакцією Д. Д. Благого, Ф. М. Головаченка, О. С. Гундорова, М. С. Живова, М. Т. Рильського (головний редактор), М. А. Славянського, Б. О. Турганова.

⁵ ...назначается пленум...— Розширеній пленум правління СРПУ відбувся 15—20 вересня 1947 р.

236. ДО ВИДАВНИЦТВА «РАДЯНСЬКИЙ ПІСЬМЕННИК».

24 вересня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2730.

¹ Верстку «Весняних вод...» — У видавництві «Радянський письменник» готовалася збірка М. Т. Рильського під пазвою «Весняні води», але таке видання не було здійснене.

237. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «ВІТЧИЗНА».

Вересень — жовтень 1947 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2731.

Орієнтовну дату встановлено за змістом на підставі згадки про виступ напередодні 30-річчя Жовтня.

¹ ...статті про мене.— Очевидно, йдеться про статтю І. Стебува «За ідейну чистоту української радянської літератури. До підсумків вересневого пленуму СРПУ», надруковану у журналі «Вітчизна» (1947, № 10, с. 179—192).

² ...моїй автобіографії...— Йдеться про статтю «Із давніх літ», вміщено у вид.: Рильський. *M. Поезії* в трьох томах. К., Держлітвидав, т. 1, 1946.

238. ДО ДИРЕКЦІЇ ДЕРЖЛІТВИДАВУ УРСР.

14 жовтня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2726.

¹ ...переглянути раніше зроблений мною переклад «Папа Тадеуша...» — Йдеться про другу редакцію перекладу поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», видання якого було здійснено Держлітвидавом 1949 р. За цей переклад М. Рильському було присуджено Державну премію СРСР третього ступеня за 1949 р.

239. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

14 жовтня 1947 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський *M. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М.*, «Советский писатель», 1986, с. 297—298.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1696.

¹ Спасибо за статтю о «Чаші дружби». — Б. Турганов у листі від 11 вересня 1947 р. (КЛМР, од. зб. А-123) повідомив М. Т. Рильського, щоб він читав у найближчих номерах «Славян» статтю про українську «Чашу дружби» і про «Сербські пісні», малася на увазі стаття Б. Турганова «Славянская тема в современной украинской поэзии», у якій розглядалися вишезгадані книжки («Славяне», 1947, № 7).

² ...Брюсов («Эней и да)... — Йдеться про незавершений переклад В. Брюсова поеми римського поета Вергелія «Епейда».

240. ДО О. О. ФАДЕЄВА.
9 листопада 1947 р. Київ

Вперше скорочено надруковано в журн. «Москва», 1981, № 12. с. 203.

Подається за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1628, оп. 2, од. зб. 1108, арк. 1—2.

¹ ...на прем'єре... «Молодой гвардии». — Йдеться про оперу українського радянського композитора Юлія Сергійовича Мейтуса (нар. 1903) за одноіменним романом О. Фадєєва.

² Роменський Михайло Доміанович (1887—1971) — український радянський співак.

³ Лаптев Костянтин Антонович (нар. 1904) — український і російський радянський співак.

⁴ «Весняне води» — поема «Весняні води» («Вітчизна», 1947, № 8).

⁵ ...одной — печатной, в «Літературній газеті»... — Йдеться про статтю українського радянського літературознавця Миколи Захаровича Шамоти (1916—1984) «В неокласичних шатах», надруковану в «Літературній газеті» (1947, 16 жовтня).

⁶ Поэму... перевел... для «Октября» Браун... — переклад поеми «Весняні води» М. Брауна було надруковано в журн. «Октябрь», 1948, № 3.

⁷ Саліков Григорій Олександрович (1889—1969) — російський радянський поет; на той час заступник головного редактора журналу «Октябрь».

⁸ ...ки и жку стихов Тургапова... — Очевидно, мається на увазі книжка Б. О. Турганова «Московские стихи» (1947).

⁹ Привет супруге... — дружині О. Фадєєва Авгеліні Осипівні Степановій (нар. 1905). А. О. Степанова — російська радянська актриса, народна артистка СРСР, актриса МХАТу, Герой Соціалістичної Праці.

241. ДО О. І. ПУЗІКОВА.
12 листопада 1947 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильский М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М., «Советский писатель», 1986, с. 300—301.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-533.

Пузіков Олександр Іванович (нар. 1911) — російський радянський літературознавець; на той час завідуючий редакцією іноземної літератури видавництва «Художественная литература».

¹ ...что делается с Мицкевичем... — Йдеться про підготовку видання: Мицкевич А. Собрание сочинений в 5-ти т. Гослитиздат. М., 1948—1954.

² переводчица справится... со своей работой... — Переклад поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», виконаний С. Мар, вміщено в другому томі згаданого видання.

³ ...рабочие соредакторы... — Разом із М. Рильським робочими редакторами томів були: першого — М. С. Живов і Б. О. Турганов; другого М. А. Славянинський; третього — Б. О. Турганов; четвертого — М. С. Живов; п'ятого — М. С. Живов і О. Ф. Усієвич.

242. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

19 листопада 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1352.

¹ Білецький сказав...— Очевидно, до п'ятитомного видання творів А. Міцкевича російською мовою планувалася вступна стаття О. І. Білецького. У першому томі видання вміщено вступну статтю О. С. Гундорова «Міцкевич сучасний».

² Как дела с Асеевым, Лозинским, Маршаком, Бродским...— У першому томі російського п'ятитомного видання А. Міцкевича вміщено у перекладі Асеєва вірші «Песня філарета», «Песня странника», «Над водним простором» та історична поема «Конрад Валенрод». Перекладів М. Лозинського, С. Маршака і Д. Бродського немає.

Лозинський Михайло Леонідович (1886—1955) — російський радянський поет і перекладач.

Маршак Самуїл Якович (1887—1964) — російський радянський поет.

243. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ.

21 листопада 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-386.

¹ Написал две новые вещи...— Очевидно, йдеться про поезію «Две силы», написану М. Рильським в Ірлена 15 листопада 1947 р. та вірш «Мости», над яким того ж дня розпочав роботу М. Рильський.

² Білецький обирає дату статтю о прозе Шевченка...— у п'ятому томі зібрания творів Т. Шевченка російською мовою вміщено статтю О. І. Білецького «Русские повести Т. Г. Шевченко» (Гослитиздат, 1949, с. 5—23).

³ ...не Ваш «приход...» — О. П. Рябініна працювала завідуючою редакцією літератур народів СРСР у видавництві «Гослитиздат».

⁴ ...«гляжу вперед я без боязни».— М. Т. Рильський тут перефразував рядок М. Лермонтова «Гляжу на будущность с боязнью» (1837).

244. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

2 грудня 1947 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 585.

Місцезнаходження автографа невідомо.

¹ Книгу свою...— Рильський М. Собрание стихов. 1910—1950. М., Гослитиздат, 1950. У ній вміщено і ряд перекладів І. С. Поступальського.

² Александра Петровна — О. П. Рябініна.

245. ДО Г. П. БУТЕНКА.

18 грудня 1947 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1855.

Бутенко Григорій Прокопович (1904—1977) — державний діяч Української РСР, на той час міністр сільського господарства УРСР.

¹ Борисоглібський Олексій Данилович — на той час вчений секретар Мічурінського плодоовочевого інституту імені І. В. Мічуріна (Тамбовська обл.).

² Процитав книжку Л. О. Токаря об итогах 35-летней работы Магомета...— Книжка «Селекция и семеноводство плодоовощных культур на Сквижском опытном поле».

³ ...заслуговує і на Сталінську премію і на орден Леніва....— Селекційну роботу Й. Я. Магомета було відзначено Сталінською (Державною) премією 1948 р. та двома орденами Леніна.

246. ДО М. М. УШАКОВА.

17 грудня 1947 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 62—63 (публікація В. Г. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-931.

¹ Посталаю... «Несчастного», «Киянина» и «Варпака».— Йдеться про коректуру творів Т. Г. Шевченка російською мовою.

² «Не в чем, не реве...» — У примітках до повісті «Капитанша» в 3-му томі зазначено: «Высказано предположение, что эта фраза из народного анекдота о пропавшей корове. В автографе: «Ни в чим, не реве» (т. 3, с. 358).

³ Кочерге пишу дипломатическое письмо.— Йдеться про написання І. А. Кочергою статті до 4-го тому згадуваного видання.

⁴ Белецкому... напомнил...— термін виконання О. І. Білецьким роботи над вступною статтею «Русские повести» до 3-го тому згадуваного видання. Оскільки О. І. Білецький не встиг написати її до відправки 3-го тому на виробництво, стаття була надрукована в 5-му томі.

247. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

18 грудня 1947 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Белецкий... о статье...— про статтю О. І. Білецького «Русские повести» Т. Г. Шевченко, яка була вміщена у п'ятому томі зібрания творів Т. Г. Шевченка російською мовою.

² «Когда появился «Разгром»...— «Разгром» — роман О. Фадеева (1927); тут натяк на те, що перша редакція роману «Молода гвардія» (1945) зазнала в пресі критики.

248. ДО В. О. ТУРГАНОВА.

18 грудня 1947 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: Рильский М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М., «Советский писатель», 1986, с. 298.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1353.

¹ Ушак — М. М. Ушаков.

249. ДО В. М. СОСЮРИ.

8 січня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-109.

Заприяzenли поети ще на початку 20-х років і підтримували тісні дружні стосунки впродовж усього життя. В. М. Сосюра присвятив М. Т. Рильському ряд поезій: «Синові», «Співцеві», «Я стільки вже співав пісень...», «Садом я блукаю тихою ходою...», «І от прийшов він, час побідний...», «Літо», «Не віриться, що вже тебе нема...», «Імені Максима Рильського»; написав статті «Полвека поетического творчества», «Поет, громадянин».

М. Рильський неодноразово виступав із вступним словом та доповідями на літературних вечорах, присвячених творчості В. Сосюри, написав статтю «Поет і друг»; його перу належать і два вірші «Володимирові Сосюрі», («Відколи тебе зустрів я...», «Такий я ніжний, такий тривожний...»).

¹ ...з високою урядовою нагородою... — У зв'язку із п'ятдесятиріччям В. М. Сосюра був нагороджений орденом Леніна.

250. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА).

8 січня 1948 р. Київ

Вперше скороочено надруковано в газ. «Радянська Житомирщина», 1966, 24 липня (стаття А. Янушевського і О. Децюка «Листи великого поета»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-757.

¹ «Бал-маскарад». — Йдеться про переклад Борисом Теном лібретто опери Джузеппе Верді «Бал-маскарад».

² «Золушка». — Балет «Попелюшка» (1946) російського радянського композитора, піаніста і диригента Сергія Сергійовича Прокоф'єва (1891—1953).

³ Нестеровський Петро Петрович (нар. 1914) — український радянський драматург, театральний критик; на той час працівник видавництва «Мистецтво».

⁴ «Ліллю Венеду...». — Йдеться про переклад трагедії Ю. Словачького, виконаний Борисом Теном і вперше надрукованої у вибраних творах Ю. Словачького українською мовою 1952 р.

⁵ «Марія Стюарт». — Історична драма Ю. Словачького (К., «Мистецтво», 1947).

251. ДО І. А. КОЧЕРГИ.

28 січня 1948 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Деснянська правда», 1981, 6 жовтня (стаття А. Журавського «Падало жовте листя»).

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 103, од. зб. 394.

¹ ...висока урядова нагорода... — І. А. Кочергу було нагороджено другим орденом Трудового Червоного Прапора.

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 65–67 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Це відповідь М. Ушакову на його лист від 6 січня 1948 р., вадісланий із Москви (КЛМР, од. зб. А-3269), за яким орієнтовно датується даний лист М. Рильського.

Нижче наводимо текст листа М. М. Ушакова:

«Дорогой Максим Фаддеевич!

Прошу прочесть Примечания к III тому, обратив особенное внимание на следующие из них:

Стр. 1. Григорий Ромодановский.

Стр. 1. Петр Дорошенко.

Стр. 1. Венгерец (кстати сказать, слова с нужным нам значением нет ни у Гринченка, ни у Даля).

Стр. 2. «Отолсте сердце их» — как это перевести? Стр. III [там] — 66.

Стр. 3. Елизавет — Елизаветград это? Стр. III т.— 79.

Стр. 5. Киреливка. — Как называется теперь она: Шевченково или Шевченковское?

Стр. 8. «Во избежание помавания главы», верно ли я перевел, — «во избежание покачивания головой?» Стр. III т.— 169.

Стр. 8. Как вам быть все же с ученым Кантом? Стр. III т.— 170.

Стр. 8. Кто такой Просперо? Стр. III т.— 173.

Стр. 9. Что такое кошомка? У Даля — умень[шительное] от кошина. Корзинка. У Даля — кошница. Стр. III т.— 199.

Стр. 9. Не обижены ли мною Марлинский и Радклиф.

Стр. 12. Анисья, надо Аксинья. Авторская ли это оптика. Не поставить ли эту Анисью в скобки?

Стр. 13. Кукольник. Можно ли сказать о Кукольнике — его напыщенная романтика?

Стр. 13. Федр. И век нашей эры или до нашей эры? В разных словарях у меня по-разному.

Стр. 13. Блюхер. Не увлекся ли я его подвигами?

Прошу места, Вами исправленные, отмечать птичками на полях.

Прошу дать следующие справки, необходимые мне для Указателя «Украинские слова и выражения...»

ціса́рець (цісарець) — *австріе́ць*. *По-цы́сарськи* [...], *по-австрийски*.

Как написать пропущенное в скобках по-украински?

Может быть, писать вам слова *брояр*, *каламар*, *лобур*, согласно новому правописанию, и в указателе и в тексте без мягкого знака?

А как надо писать сейчас — *крамарь*, *гитарь*?

Кроме этого, по третьему тому прошу торопить Белецкого со статьей. А также подписать титулку «в набор».

По первому тому:

Добыть из ЦЕКА статью Дейча (была у Новиченка, затем у Басса) и срочно передать о пожеланиях ЦЕКА, если таковые будут, в Москву мне. Кривоарбатский, 3, кв. 25.

По второму тому:

- 1) не дать ли нам после Вашей статьи о поэтике Шевченка на статью Кочерги, заказав статью о театре для IV тома Гогенпуду?
- 2) Кобылецкий — редактор «Кобзаря» 1947 г., ссылаясь на будущий десятитомник Шевченка, изъял из своего издания следующие стихи и строки:

А (а) Из ст [ихотворения] «У нашім раї» выброшены последние 22 строки.

б) Четвертый отрывок из «Плача Ярославны» — изъяты четыре строки «Тихе поле аж крикнуло».

в) «Повій, вітре» (набросок к «Дочери ктитора»). Склоняюсь к тому, чтобы перенести эти отрывки и строки в примечание.

Б. У Кобылецкого в «Юродивом» оставлены строки (очень важные идеологически):

Тоді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами.
А ви злякалися...

У нас они в примечаниях. Оставить ли их там или перенести в текст?

В. У Кобылецкого, ссылающегося на десять томов, опять подражание Эдуарду Сове. Как пам быть с заглавием, и посвящением, и с примечанием о том, что это подражание Чечоту, а не Сове?

Больше вопросов и просьб пока не имею.

Ник. Ушаков.

6.1.48

При коментуванні листа частково використані примітки В. І. Кузьменка. Поданається за автографом: КЛМР, од. 36. Р-957.

¹ Белецкого второплю. — Стаття О. І. Білецького «Русские повести Т. Г. Шевченко» вміщена як вступна до п'ятого тому згадуваного видання.

² О статье Кочерги и о Гогенпуде. — У четвертому томі згаданого видання вміщено статтю І. А. Кочерги «Драматический элемент в творчестве Т. Г. Шевченко», стаття про драматургію Шевченка А. Гогенпуда не була надрукована.

³ Указанные Вами отрывки... — У примітках до другого тому останні 22 рядки вірша Т. Шевченка «У нашім раї» та рядки згадуваного в листі четвертого уривка «Тихе поле аж крикнуло» з «Плача Ярославни», який насправді є одним з чорнових варіантів цього переспіву Шевченка, надруковані в перекладі Ушакова; «Повій, вітре...» (начерк до «Титарівни») — у перекладі В. Бугаєвського.

⁴ Решайтесь! — Рядки, про які йде мова, в перекладі О. Суркова вміщено в примітках до «Юродивого» у другому томі згадуваного видання.

⁵ Насчет Эдуарда Совы... — Йдеться про вірш Т. Шевченка «Подражаніе Едуарду Сові». Протягом тривалого часу вважалось, що вірш є наслідуванням народної пісні зі збірки Яна Чечота (1797—1847) — польського поета, одного з перших збиральців білоруського фольклору — і лише присвячений Антонію Собі (Едуарду Вітольду Желіговському; 1816—1864), польському революційному демократові, поету і перекладачу. Білоруські дослідники А. Мальдіс та Е. Мартинова документально довели (див. їхню статтю «Творча співдружність революційних демократів:

Шевченко і Желіговський). — «Радянське літературознавство», 1984, № 2), що поезія Шевченка є насправді наслідуванням пісні святів з ненадрукованої драми Е. Желіговського «Зорський» (зберігається в Інституті літературних досліджень у Варшаві), відомої українському поетові з рукопису. У другому томі російського п'ятитомника цей вірш надруковано під традиційною на той час вавзою «Подражаніє» з присвятою «Эдуарду Сove». В примітках до вірша, зокрема, помилково твердиться, що ця поезія наслідує твір польського поета Я. Чечота.

⁶ «Он далеко, он не услышит...» — змінений рядок М. Лермонтова «Он далеко, он не узнает» із «Демона» (1829—1838).

⁷ Ко — Ю. С. Кобиляцький.

⁸ Насчет слова Ромодан... — Слово «Ромодан» у примітках до повісті «Наймички», вміщеної у 3-му томі російського п'ятитомника, не пояснюється.

⁹ «Один из начальников русского войска на Украине...» — У примітках до «Наймички» записане саме це формулювання, яке продонував М. Рильський.

¹⁰ Сдался русскому правительству... — М. Ушаков, погодившись із пропозицією М. Рильського, в примітках до «Наймички» зазначив: «В 1676 г. Дорошенко сдался русскому правительству» (т. 3, с. 348).

¹¹ Венгерец. — У примітках до «Наймички» зазначено: «Так называли в некоторых местностях Украины вообще торговцев в разнос, не только венгров по национальности» (там же, с. 348).

¹² Бель фам... — У примітках до «Наймички» зазначено: «Бель фам (франц.) — красивая женщина» (там же, с. 42).

¹³ Сердечная Оксана... — У примітках до «Наймички» зазначено: «Сердечная Оксана» — героиня повести українського писателя Квитки-Основьяненка «Сердешна Оксана» («Горемычна Оксана») (там же, с. 60).

¹⁴ Сельская расправа... — У примітках до «Наймички» зазначено: «Сельская расправа — сельское правление» (там же, с. 349).

¹⁵ Мать Энея... — У примітках до «Наймички» зазначено: «Мать Энея — Венера» (там же).

¹⁶ Богиня Пафоса... — У примітках до «Наймички» зазначено: «Богиня Пафоса — Венера, Афродита, чей храм был некогда в городе Пафосе на острове Кипре, у берегов которого, согласно мифу, богиня родилась из морской пены» (там же).

¹⁷ Отолсте сердце их... — У третьому томі Повного зібрання творів у повісті «Наймички» «Отолсте сердце их...» написано разом: «...и только было начало «Отолсте сердце их», а тут явилась Лукая с ковром, а Марта со стеклянным бочоночком, только уже налитым не выстоялою, а слиняликою» (с. 66). В Собр. соч. В 5-ти т. «О толсте...» написано окремо. М. Рильський в даниому разі помилився, оскільки «Отолсте сердце их» — цитата з Біблії. Цей вираз Т. Шевченко використав і в інших творах. Так, скажімо, в чорнових варіантах поеми «Марія» теж говориться про «отолстевших сердцем»: «I отолстевших сердцем малим»; «Умом і сердцем отолстевших» та ін. (Гарас Шевченко. Повне зібрання творів. В 6-ти т. К., вид-во АН УРСР, 1963, т. 2, с. 584).

¹⁸ Киреливка. — У примітках до повісті «Княгиня» зазначено: «Киреливка — Кирилловка, інше село Шевченко на Київ-

щине. В Кирилловке Шевченко провел свои детские годы, переехав сюда из села Моринцы» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 351).

¹⁹ Запросит на отче наш... — У примітках до повісті «Княгиня» зазначено: «Запросит на отче наш — пригласят на угощенье, перед которым священик читал молитву „отче наш“ (там же, с. 352).

²⁰ Виргiliй. — В Собр. соч. В 5-ти т. не пояснюється.

²¹ Сучесним кантом... — Т. Г. Шевченко в повісті «Музикант» іронічно називав одного з героїв «учесним Кантом». У ювілейному українському вид.: Тарас Шевченко. Повна збірка творів. В 5-ти т. К., Дер'клітвидав України, 1939; у вид.: Собр. соч. В 5-ти т. це слово написане з маленької літери.

²² Просперо. — Це слово застосовано глухливо Шевченком до одного з героїв повісті «Музикант»: «Когда же они паверятся!» — подумал я и, сходя с террасы, встретил своего Проспера...» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 159). Ні в українському, ні в російському в'язтвомнику це слово в іншітках це внесено.

²³ Шпор Людвиг. — У примітках до повісті «Музикант» зазначено: «Шпор Людвіг (род. в 1784 г.) — німецький скрипаць и композитор. Жив в Росії в 1802—1803 гг.» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 353).

²⁴ Кошомка. — Слово «кошомка» у Собр. соч. В 5-ти т. не пояснюється в примітках.

²⁵ Лист. — У примітках до повісті «Музикант» зазначено: «Лист Франц (1811—1886) — видающийся венгерский композитор и пианист» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 354).

²⁶ Феб. — У примітках до повісті «Музикант» зазначено: «Феб или Аполлон — бог солнца у древних греков». (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 354).

²⁷ Клеопатра. — У примітках до повісті «Музикант» зазначено: «Клеопатра — царица Египта (I в. до н. э.), славившаяся в древнем мире красотой и умом» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3).

²⁸ Аки... — У примітках до повісті «Несчастный» це слово не пояснюється, оскільки згадувалось раніше в примітках до «Княгини».

²⁹ Блюхер. — У примітках до повісті «Капитанша» зазначено: «Блюхер (1742—1819) — прусский военачальник, сторонник решительных действий в войне с Наполеоном и поэтому популярный у солдат союзных армий» (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 357).

³⁰ Брамини. — У примітках до повісті «Капитанша» зазначено: «Брамины — жрецы в Индии» (там же).

³¹ Шнапс. — Не пояснюється.

³² Ниже... — Це слово пояснюється так, як пропонував М. Рильський (Собр. соч. В 5-ти т., т. 3, с. 359).

³³ Надо пояснить... — Жодне з цих слів у примітках не пояснюється.

³⁴ Боккаччо Джованні (1313—1375) — італійський письменник.

³⁵ Аристо Лудовіко (1474—1533) — італійський поет.

³⁶ Тассо Торквато (1544—1595) — італійський поет.

³⁷ Золотаренко Іван Никифорович (?—1655) — військовий полковник, брав участь у пародно-визвольній війні 1648—1654 рр.

³⁸ Шуберт Франц (1797—1828) — австрійський композитор.

³⁹ Гайдн Йозеф (1732—1809) — австрійський композитор.

253. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

10 лютого 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4356.

254. ДО М. Я. КАЛИНОВИЧА.

11 лютого 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМІМ УРСР, ф. 54, оп. 1, спр. 45, арк. 33.

¹ Маргарита Михайлівна — дружина М. Я. Калиновича.

² ...презентувати словник... — Йдеться про вид.: Русско-украинский словарь. М., ГИС, 1948.

³ Леонід Арсепович — Л. А. Булаховський.

255. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО.

21 лютого 1948 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Культура і життя», 1908, 18 квітня (стаття Г. М. Колесника «Друзі. До 80-річчя від дня народження академіка АН УРСР Л. А. Булаховського»).

Автограф зберігається в архіві Л. А. Булаховського (Київ).

Цей лист є дарчим написом на перекладі п'еси французького поета і драматурга Е. Ростана (1888—1918) «Сірано де Бержерак».

Подастися за першодруком.

¹ ...свій переклад п'еси... — Йдеться про вид.: Ростан Е. Сірано де Бержерак. К.—Х., «Мистецтво», 1947. В-ка світової драматургії.

² ...яку... рівняв з шампанським, з сонцем... — Йдеться про вислів із рецензії М. Горького «Сірано де Бержерак (Героическая комедия Эдмона Ростана)», вперше надрукованої в газеті «Нижегородский листок» 5 січня 1900 р.

³ ...зайдете тут чимало прикладів відхилення від норми в наголосах... — Тут натяк на те, що Л. А. Булаховський був автором праць з проблем акцентології.

256. ДО М. М. УШАКОВА.

8 березня 1948 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Радянське літературознавство», 1986, № 10, с. 68 (публікація В. І. Кузьменка «З листування М. Рильського і М. Ушакова»).

Подастися за автографом: КЛМР, од. зб. Р-857.

¹ Посталаю книги «Прогулки», «Гайдая»... — Повість Т. Г. Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морала» та уривки із драми «Никита Гайдай».

² ...статью Кочерги... — Стаття «Драматический элемент в творчестве Т. Шевченко» вміщена в четвертому томі п'ятитомного зібрання творів Т. Шевченка російською мовою.

³ Фото в музе... — Фотоілюстрації для п'ятитомного видання творів Т. Шевченка російською мовою.

257. ДО С. Ф. КУДАША.

29 березня 1948 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: КЛМР, од. зб. ДФ-344. Автограф зберігається в адресата (м. Уфа).

¹ ...за Ваш сборник стихотворений...—Сайфи Кудаш. Миней республікат. Уфа, Башгосиздат, 1945. З дарчим написом: «Глубокоуважаемому Максиму Фаддеевичу Рильскому в знак дружбы и доброй памяти — Сайфи Кудаш. 24/III 48 г. Уфа». Збірка зберігається у меморіальній бібліотеці поета.

258. ДО Ф. І. ПАНФЬОРОВА.

29 березня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1128, оп. 2, од. зб. 351, арк. 1.

¹ ...с моими «Весенними водами».—Поема «Весняні води» в перекладі М. Брауна.

259. ДО М. М. УШАКОВА.

Кінець березня — початок квітня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-858.

Орієнтовно датується за змістом на підставі загадки лекції про О. Острівського і його ювілейної дати — 12 квітня.

¹ «Шевченко в кругу сучасенників».—Про яку картину мова, не встановлено.

² Мадапура Микола Іванович (1900—1974) — український радянський мистецтвознавець; на той час директор Державного музею Т. Г. Шевченка у Києві.

³ ...лекція об Острівськом.—Лекція мала відбутися у зв'язку із 125-річчям від дня народження російського драматурга Олександра Миколайовича Острівського (1823—1886).

⁴ Мария Ростиславовна — дружині О. І. Білецького.

⁵ Наталия Николаївна — помилково. Треба Тетяна Миколаївна, дружина М. М. Ушакова.

⁶ Соф'я Яковлевна — тітка М. М. Ушакова.

260. ДО К. З. ЛИТВИНА.

2 квітня 1948 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2194.

Литвин Кость Захарович — на той час секретар ЦК КП України.

¹ Борецький Олександр Васильович (1908—1974) — журналіст; на той час директор Держлітвидаву України.

² ...щоб переклад «Пана Тадеуша», як ювілейне видання, випущене був до грудня 1948 року.—Видання було здійснено в 1949 р.: Міцкевич А. Пан Тадеуш. Переклад з польської М. Рильського. К., Держлітвидав України. Переклади уривків поеми опубліковані у вид.: Міцкевич А. Вибрані поезії. К., «Радянський письменник», 1948, с. 172—176.

261. ДО Т. Г. МАСЕНКА.

17 квітня 1948 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. аб. 2233.

Автограф зберігається в архіві Т. Г. Масенка (Київ).

¹ «До моого чічероне». — Переклад Т. Масенка вірша А. Міцкевича. Цей переклад під назвою «До моого провожатого» вміщено у вид.: *Міцкевич А.* Вибрані поезії. К., «Радянський письменник», 1948.

² ...на теж і редактор! — М. Рильський був редактором загаданого видання.

262. ДО М. М. УШАКОВА.

18 квітня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. аб. Р-856.

¹ ...Корректуру III тома... — видання творів Т. Г. Шевченка в п'яти томах російською мовою.

² Славятицький Микола Андрійович (нар. 1902) — російський радянський перекладач.

263. ДО Я. О. ГАЛАНА.

26 квітня 1948 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: *Кулінич Г.* Ярослав Галан. Життя і творчість. К., «Дніпро», 1977, с. 37.

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 82, од. зб. 195.

Галан Ярослав Олександрович (1902—1949) — український радянський письменник.

¹ ...спасибі, що прислали п'есу. — П'есу Я. Галана «Під золотим орлом» (1948).

² ...справа повернеться інакшо? — Вперше п'еса Я. Галана «Під золотим орлом» була поставлена у Львівському театрі ім. М. Заньковецької 1951 р.

264. ДО М. С. ЖИВОВА.

9 травня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАІМ СРСР (нове надходження).

¹ ...Дело с 1-м томом... — Йдеться про підготовку першого тому п'ятитомного зібрания творів Міцкевича російською мовою, що вийшов 1948 р. в Гослитиздате за загальною редакцією М. Рильського. М. Живов і Б. Турганов редактували окремі розділи.

² ...вопрос Тарковский — Славятицкий. — У першому томі п'ятитомного видання творів Міцкевича російською мовою вміщено поему «Гражина» у перекладі Арсена Олександровича Тарковського (нар. 1907) — російського радянського поета і перекладача. Поема А. Міцкевича «Гражина» у перекладі Славятицького вийшла окремим виданням 1948 р. в Гослитиздате під редакцією М. Рильського і М. Живова.

³ Боргрова Єлизавета Михайлівна — перекладач, автор праць з питань перекладу; на той час працівник Гослитиздата.

⁴ Румер Осип Борисович (1883—1954) — російський радянський перекладач. У згаданому томі у перекладі О. Румера напечатано «Кримські сонети» та ряд інших поезій А. Міцкевича.

⁵ ...переводов Колычева.— У згаданому томі вміщено у перекладі російського радянського поета Осипа Яковича Колиця (1904—1973) вірші «В альбом Соломея Бекко» і «Путники».

⁶ Залеський Юзеф Богдан (1802—1886) — польський поет, представник так званої української школи в польській літературі.

⁷ Кедрик Дмитро Борисович (1907—1945) — російський радянський поет і перекладач.

⁸ ...Заглядывал.. в старь (а я думаю — и всегда) в Академический словарь.— М. Рильський має на увазі рядки О. Пушкіна із роману «Євгеній Онегін»:

А вижу я, винюсь пред вами,
Что уж и так мой бедный слог
Пестреть гораздо б меньше мог
Иноплеменными словами,
Хоть и заглядывал я в старь
В Академический словарь

(глава перша, строфа ХХVI).

⁹ ...на Дале, Ушакове... — «Толковый словарь живого великорусского языка» (1863—1866), укладений російським лексикографом, етнографом і письменником Володимиром Івановичем Далем (1801—1872) та «Толковый словарь русского языка» (1935—1940), головним редактором якого був російський радянський мовознавець Дмитро Миколайович Ушаков (1873—1942).

¹⁰ ...в оконченном академическом словаре... — «Словарь современного русского литературного языка в 17 т.» (1948—1965) підготовлений Інститутом російської мови Академії наук СРСР; за той час вийшов перший том.

¹¹ Александра Васильевна (Олександра Василівна Савольєва; 1902—1964) — за той час завідуюча редакцією слов'янських літератур Гослитиздата.

265. ДО М. С. ЖИВОВА.

22 травня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ «Фарис» — однайменний вірш А. Міцкевича.

² ...доклад, читавший в Славянском комитете... — М. Рильський виступив на вечорі пам'яті А. Міцкевича у Всеслов'янському комітеті з доповіддю про життя та діяльність видатного польського письменника.

³ Своего «Тадеуша»... — Переклад М. Рильського поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» (1927).

266. ДО В. О. ТУРГАНОВА.

29 травня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КІМР, од. зб. Р-1358.

¹ Левік Вільгельм Веніамінович (1907—1982) — російський радянський поет-перекладач, літературознавець.

² Ваших переводов жду... — У листі від 26 травня 1948 р. (КЛМР, од. зб. А-124), Б. О. Турганов писав: «Я умышленно подчеркнув вначале «чужие переводы», — кроме тех, что Вы получили из редакции, за мной остаются еще собственные мои переводы пяти вещей: две баллады «Свитеянка» и «Рыбка» — и три стихотворения: «Моему чичероне», «Одиночество», «Печаль расточителя», всего около 350 строк. Я рассчитывал закончить их до отъезда, но, ковечно, не успел, везу с собой, захончу в Кисловодске и выплю непосредственно Вам. А чтобы не было лишних разговоров, я пометил эти переводы, как уже находящиеся у Вас. Имейте это в виду и не подводите меня перед издательством. Если же у меня возникнет вдруг непредвиденная заминка в работе, — я Вам телеграфирую, и можно будет дублировать эти переводы силами киевлян: Ушакова, Волгиної».

У першому томі п'ятитомного видання творів А. Міцкевича російською мовою усі вищенаавалі твори вміщено у перекладі Б. О. Турганова.

³ ...поручила мне писать вступительную статью. — Статтю М. Рильського «Адам Міцкевич і його „Пан Тадеуш“», вміщену у виданні нової редакції поеми (1949).

⁴ ...издатъ баллады, сонеты, лирику М[ицкевич] а... — вид.: Міцкевич А. Вибрані поезії. К., «Радянський письменник», 1948.

⁵ ...Предисловие... — У загаданому виданні вміщено передмову М. Рильського «Адам Міцкевич і сучасність».

⁶ Василевська Ванда Львівла (1905—1964) — польська і радянська письменниця та громадська діячка.

⁷ Новая книжка моих стихов... — Збірка «Мости» вийшла 1948 р.

⁸ Стебун Илья Исаакович (вар. 1911) — український радянський літературознавець і критик; на той час заступник голови правління СПУ.

⁹ В «Ночлеге»... — Переклад цього вірша А. Міцкевича у п'ятитомному зібраний його творів не вміщено.

¹⁰ ...заказала... статью Живову. — У першому томі п'ятитомного зібрания творів А. Міцкевича російською мовою вміщено статтю М. С. Живова «Адам Мицкевич. Вехи жизни и творчества».

¹¹ О Франко был прочесть приятные известия. — У листі від 26 травня 1948 р. Б. Турганов повідомляв: «Так вот с Франком дела обстоят неплохо. Прежде всего, издательство решило перепечатать заново первый том (оказывается, сохранились матрицы). Его уже отправили в Германию, и в этом году мы получим сразу три тома: первый, второй и третий, совершенно однов типные, отпечатанные за границей. Второй том уже печатается, третий я подписал в набор, к концу июня будет верстка, и я пришлю ее Вам.

В статьях — Вашей в Корнейчука — к первому тому пришлось заменить с десяток строк, поскольку с появлением тома прошло уже несколько лет. Замены совершиенно неизлечимые.

По возвращении в Москву начну полным ходом двигать четвертый и пятый томы, чтобы можно было в начале будущего года закончить издание...»

267. ДО О. Й. ДЕЙЧА.
5 червня 1948 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Вопросы литературы», 1982, № 12, с. 296—297 (публікація І. О. Ільєнка «Высокий пример беззаетного братства нарсов»).

Подається за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ ...в работе над русским Мицкевичем.— Идеться про підготовку вид.: Мицкевич А. Собрание сочинений. В 5-ти томах. М., Гослитиздат, 1948—1954. М. Рильський був головним редактором цього видання.

² ...в еяне Петрарки.— У творчості італійського поета особливе місце займала любовна лірика, присвячена Лаурі.

268. ДО М. С. ЖИВОВА.
13 червня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ ...басни я «Короля Бобо»...— У згаданому томі в переводах М. Свєтлова вміщено байки «Колокол и колокольцы», «Друзья», «Лиса и козел», «Хорек на выборах», «Люди и совы», «Лягушки и их короли», «Орел и пес», «Упрямая жена», «Брито — стрижено», а також незавершений твір «Король Бобо и королевна Ляля».

² Бедний Дем'ян (Придворов Юхим Олексійович, 1883—1945) — російський радянський поет. Перша збірка — «Байки» (1913).

269. ДО М. С. ЖИВОВА.
2 липня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

270. ДО В. О. ТУРГАНОВА.
2 липня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1697.

271. ДО Е. Н. И О. И. ДЕЙЧИВ.
6 серпня 1948 р. Ірпінь

Вперше частково надруковано у журн. «Звезда», 1967, № 8, с. 176 (стаття О. Й. Дейча «По дороге дружбы»).

Історію написання цього листа розповів О. Й. Дейч у вищевказаний статті: «В августе 1948 года мы с Евгенией Кузьминичной жили в Ирпене, Максим Фаддеевич с Екатериной Николаевной должны были отправиться в Москву. Мы им вручили ключи от нашей квартиры, где они и жили во время сессии Верховного Совета. Вернувшись в Ирпень, Максим Фаддеевич прислав нам приглашение явиться к нему на дачу, а заодно и письмо, якобы отправленное нашей кошкой Машкой».

Подається за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Настасяя Михайлова — хатня робітниця Дейчів.

272. ДО Л. С. ПЕРВОМАЙСЬКОГО.

23 серпня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
Л. С. Первомайського (Москва).

¹ ...імпровізацію Конрада...— Йдеться про уривок з
III частини поеми А. Міцкевича «Поміщики» («Dziady»).

² Спасович Володимир Данилович (1829—1908) — росій-
ський літературознавець.

³ ...ю вілєвого видання...— видання до 150-річчя від
дня народження А. Міцкевича, що вийшло у видавництві «Радян-
ський письменник» 1948 р. Перекладів Л. Первомайського не мі-
щено. У згаданому виданні надруковано переклад М. Рильського
«Коля мій труп».

273. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА).

7 вересня 1948 р. Київ

Блерне частково надруковано у газ. «Друг читача», 1975,
4 грудня (стаття Бориса Тена «У творчих взаєминах із Риль-
ським»).

Подальша за автографом: ЦДАЛМ УРСР, ф. 289, оп. 1, спр. 87,
арк. 1.

¹ ...про одержання В [атого] рукопису.— Очевид-
но, йдеться про переклад Бориса Тена «Імпровізація Конрада»,
який вміщено у кп.: *Міцкевич А.* Вибрані переклади. В перекла-
дах українських радянських поетів. К., «Радянський письменник»,
1948.

274. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

7 вересня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. Й. Дейча (Москва).

¹ Максим-маленького — онук М. Т. Рильського, Макс-
им Георгійович Рильський (нар. 1947), нині журналіст.

² ...от имени комитета по празднованию
150-летия «Эпейды» Котляревского...— М. Т. Риль-
ський вийшов до складу ювілейної комісії по відзначенню
150-річчя з дня виходу в світ «Епейди» І. Котляревського.

³ Брежнева или Бражнина...— Йдеться про пере-
клад «Епейди», здійснений російським радянським письменником
Іллею Яковичем Браїтблім (Пейсіним; 1898—1982).

⁴ ...фамилию которой я... забываю.— Очевидно, має-
ться на увазі перекладачка В. А. Потапова.

⁵ ...уезжаю на юг...— У вересні 1948 р. М. Рильський з
дружиною відпочивав у Приморському санаторії під Акерманом
(тепер Білгород-Дністровський Одеської обл.).

⁶ ...броят гени Пушкіна, Міцкевича, Ивана
Бунина.— Мається на увазі перебування названих письменни-
ків у різний час в Акермані.

⁷ «Могила Овидія».— В кінці III ст. н. е. Овідій був ви-
сланий Августом до м. Томи (порт Констанца в Румунії), де й
помер. Довгий час помилково вважалося, що м. Томи стояло на
місці сучасного Овідіополя.

275. ДО І. С. КАРМАНСЬКОГО.

8 вересня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10227.

Датується за поштовим штемпелем.

...пікавляється Вашим перекладом Данте...—
Йдеться про роботу П. С. Карманського над перекладом «Божественної комедії» Данте.

276. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

17 вересня 1948 р. Будаки

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1355.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

¹ «непремений секретар» — В. О. Маміконян.

² ...участі епископа Гаттона...— Йдеться про героя балади англійського поета Роберта Сауті (1774–1843) «Суд божий над епископом» (1799). Сюжет балади запозичено із середньовічних переказів про архієпископа Гаттона із Метса (початок Х в.), відомого способом скінкарістю. За легендою під час голоду 914 р. Гаттон спалив в амбарі скликаних ним па «бенкет» голодуючих. За це його пібіто з'їли миші.

277. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

18 вересня 1948 р. Будаки

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1636.

¹ Л'єоля — О. М. Рильська, певітка М. Т. Рильського, дружина Г. І. Рильського.

² Петя — П. П. Остапенко.

³ Любаба — Л. І. Рильська.

278. ДО О. П. РЯБІНІЦОІ.

28 вересня 1948 р. Приморськ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-401. Да-
тується за поштовим штемпелем.

¹ ...перевожу Пушкина...— Під час перебування на курорті М. Рильський переклав вірш «В солодкім затінку фонтанів» і поему «Бахчисарайський фонтан», які ввійшли до вид.: Пушкін О. Твори. К., Держлітвидав України, 1949.

279. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО.

28 вересня 1948 р. Приморськ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 358,
оп. 1, спр. 57, арк. 2.

¹ ...як тільки щось у мене вийде з текстом
канцати...— Йдеться про роботу М. Рильського і П. Козицько-
го над канцатою, присвяченою пам'яті А. О. Жданова. (1898–1948)
«Пам'яті більшовика». Вперше надруковано: Козицький П. Памя-
ти большевика. Канцата. Для смешанного хора без сопровожде-
ния. М., Музгиз, 1951.

² «Пісня про шахтаря». — Пісня П. О. Козицького на слова М. Т. Рильського.

³ Зоя Михайлівна — дружина П. Козицького.

⁴ Йонжикові. — Так називали в родині внука П. Козицького, сина Гулі Корольової — героїні Вітчизняної війни.

280. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

29 вересня 1948 р. Приморськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1637.

¹ Улер — на той час технічний працівник Укрлітфонду.

² Терехова Ольга Семенівна — кравчиня, подруга юнацьких років К. М. Рильської.

³ Гриша — Григорій Григорович Терехов, син О. С. Терехової.

281. ДО ОСТАПА ВИШНІ.

2 жовтня 1948 р. Приморськ

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 374.

Подається за автографом, що зберігається в архіві Остапа Вишні (Київ).

Датується за поштовим штемпелем.

Дружба письменників почалася ще в кінці 20-х років. Крім спільніх літературних інтересів, їх єднала палка любов до природи, активна позиція на її захист. Обоє були пристрасними рибалками та мисливцями. М. Рильському Остап Вишні присвятів усмішку «Як варти і їсти суп із дикої качки» (1945), неодноразово згадув його у своєму щоденнику. Перу Рильського належать вірші «Остапові Вишні у день його 60-річчя» (1949) і «По полях ми з Вишнею бродили...» (1959), стаття «Наш Остап Вишні» (1956) та передмова до російського видання мисливських усмішок українського гумориста (1958).

¹ ...прочитати в «Україні» Ваш теплий парис... — Йдеться про нарис Остапа Вишні «Здоров'я трудящих», присвячений Сеньківській сільській лікарні (Харківська обл.). Надруковано в журналі «Україна», серпень 1948 р.

² Масловський Іван Кирилович — на той час головний лікар Сеньківської лікарні, давній приятель Остапа Вишні, мисливець, блискучий оповідач різних пригод.

³ Варвара Олексіївна (В. О. Губенко-Маслюченко; 1902—1983) — актриса, дружина Остапа Вишні.

282. ДО М. А. ШЕХТЕРА.

2 жовтня 1948 р. Приморськ

Друкується вперше за автографом, що зберігається у ЦДАЛМ СРСР, ф. 2267, оп. 4, од. зб. 236, арк. 1.

Шехтер Марк Ананійович (1911—1963) — російський радянський поет і перекладач.

¹ Вашого участия в однотомніке... — Рильський М. Избранное. М., «Советский писатель», 1949. У цьому виданні: вміщено переклади М. А. Шехтера двох поезій із циклу «Из стихов о Ленинграде» («Медный всадник», «Пулковский меридиан») і віршів («Мальчик», «Океан», «После дождя»).

283. ДО О. Й. ДЕЙЧА.
9 жовтня 1948 р. Приморськ

Друкується за автографом, що зберігається в архіві О. Дейча (Москва).

Датується за поштовим штемпелем.

¹ Тартарепа.— Мається на увазі герой трилогії французького письменника Альфонса Доде «Тартареп із Таракону»: «Невивчайні пригоди Тартарена із Таракону» (1872), «Тартарен в Альпах» (1885), «Порт Таракона» (1890).

² Мюнхаузен — герой книжки німецького письменника Рудольфа Еріха Распе (1737—1794) «Дивовижні пригоди, подорожні і воєнні подвиги барона Мюнхаузена» (1781—1783).

284. ДО М. С. ЖИВОВА.

11 жовтня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ Борис Александрович — Б. О. Турганов.

285. ДО С. Ф. КУДАША.

15 жовтня 1948 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: КЛІМР, од. зб. ДФ-344.

Автограф зберігається в адресата (Уфа).

¹ Надеюсь кое-что перевести...— Намір цей не був здійснений.

286. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ.

16 жовтня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-388.

¹ Бєлинович Надія Сергіївна (1908—1962) — російська радищська поетеса, перекладач.

287. ДО О. В. САВЕЛЬЄВОЇ.

30 жовтня 1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ДЛМ СРСР (од. зб. 51532 ОФ $\frac{7139}{7139}$).

¹ Возвращаю обратно стихотворения Міцкевича...— Йдеться про роботу над виданням творів А. Міцкевича російською мовою у п'яти томах (1948—1954), головним редактором якого був М. Рильський.

288. ДО І. С. ПОСТУПАЛЬСЬКОГО.

2 грудня 1948 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 586.

Місце знаходження автографа невідомо.

¹ ...«Мостах»...— Збірка М. Рильського «Мости» вийшла у видавництві «Радянський письменник» 1948 р.

² Вýбор пе́реводов...— У збірці «Мости» вміщено пере-

клади М. Рильського віршів Янки Купали, М. Ісаковського,
А. Сарояна, Максима Танка, М. Тихонова.

³ ...во время съезда.—Другого з'їзду письменників України, який відбувся 6—9 грудня 1948 р.

289. ДО Н. М. ПОНОВА.
1948 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 285, од. зб. 6215.

Рік встановлено за написом адресата на конверті.

¹ ...закінчення Вами розділів підручника.—Йдеться про підготовку фольклористами ІМФЕ АН УРСР наукової праці «Українська народно-поетична творчість». Робота над нею тривала із 1946 до кінця грудня 1952 р. і здійснювалась під керівництвом П. М. Попова, «який на той час,— читаемо у розділі «Від редакції»,— провів велику роботу як організатор і головний редактор обох томів». П. Попову також належать розділи «Прислів'я та приказки» і «Загадки». Видання здійснювалось у видавництві «Радянська школа». Том «Радянський період» вийшов 1955 р. (у 1958 р.— друге видання), том «Дохристиянський період» — у 1958 р. М. Рильський був відповідальним редактором обох томів.

² Соболевський Лев Борисович.—На той час заступник директора ІМФЕ по адміністративно-господарчій роботі.

³ Матвійчук Микола Филимонович (пар. 1904) — російський та український радянський літературознавець та фольклорист.

⁴ Грудзинська Тамара Євгенівна — українська радянська фольклористка.

⁵ Хоменко Варвара Григорівна — українська радянська фольклористка.

1949

290. ДО І. В. ГЛІНСЬКОГО.
21 лютого 1949 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1895.

Автограф зберігається в архіві І. В. Глинського (Могилів-Подільський).

Глинський Іван Володимирович (1923—1983) — український радянський поет, перекладач, літературознавець.

¹ ...ю вілейний рік...—140-річчя від дня народження Ю. Словашкого.

² В [ашу] роботу можна буде використати.—Переклад І. Глинського «До Людвіка Бобрової» вміщено у виданні вибраних творів у двох томах Ю. Словашкого (К., Держлитвидав, 1959).

³ Красінський Зигмунт (1735—1859) — польський поет, один з найяскравіших представників реакційного романтизму в польській літературі.

291. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

26 березня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1698.

¹ Сердечне спасибо за поздравленіе... — Йдеється про привітання М. Рильського з днем народження.

² ...автор «Переяславської ради» — ІІ. С. Рибак.

³ ...наметили Тарковського... — Переїклад поеми «Дядя» спеціально для видання здійснили Л. Мартинов і В. Левик.

⁴ Загорськ — стародавнє місто під Москвою.

292. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

14 квітня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1361.

¹ ...грустно..., что рухнул (пользуясь Вашим выражением) «милый московский дом» Шумских... — У листі до М. Рильського від 9 квітня 1949 р. (КЛМР, од. зб. А-127). Б. Турганов повідомив про смерть та похорони перекладачки Катерини Іванівни Шумської та серйозну хворобу її чоловіка — Петра Андрійовича.

² Жажду... получить шевченковские томы... — II і III томи п'ятитомного видання творів Т. Г. Шевченка російською мовою.

³ ...и открытию шевченковского музея в Киеве... — Державний музей Т. Г. Шевченка відкрито 24 квітня 1949 р. Цій події поет присвятив статтю «Всенародне свято» і вірш «На відкриття музею Шевченка».

⁴ ...большой выезд — с симфоническим оркестром! в Каменку... — Урочистості з нагоди 150-річчя від дня народження О. С. Пушкіна відбулися в Кам'янці 28 травня 1949 р. Цього дня М. Рильський виступав двічі: вдень вітав трудівників колгоспу «Жовтень» перед початком концерту Державного симфонічного оркестру УРСР, а увечері в районному Будинку культури виголосив доповідь «О. С. Пушкін — великий російський поет».

Кам'янка — село (нині районний центр Черкаської обл.). Тут збиралася декабристи, неодноразово бували О. С. Пушкін (1820—1822) і П. І. Чайковський (1865—1893).

⁵ Июньские торжества... — Урочистості, присвячені 150-річчю від дня народження О. С. Пушкіна.

⁶ ...доклад о Шевченке. — На вечорі пам'яті Т. Г. Шевченка, організованому президією Українського театрального товариства, Київським державним університетом ім. Т. Г. Шевченка, консерваторією ім. П. І. Чайковського та Інститутом театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, М. Рильський виступив з доповідлю про життя і творчість Великого Кобзаря.

293. ДО В. І. ДУДКІНА.

19 квітня 1949 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 399.

Місце знаходження автографа невідомо.

Дудкін Василь Іванович — на той час завідував поточною бібліотекою Київського театру опери та балету.

¹ ...переклав тільки частину II дії — «Страшного двора...» — Переклад тексту опери польського композитора С. Монюшко. Клавір опери із незавершеним перекладом, зробленим рукою М. Рильського над потним текстом, зберігається у музеї КЛМР, од. зб. Р-333.

² Поясляю... — переклад уривків із «Лакме...» — опери французького композитора Лео Деліба (1836—1861), над перекладом тексту якої працював М. Рильський.

294. ДО ДЕРЖПІТВИДАВУ СРСР.

26 травня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-899.

Адресат встановлений за змістом.

¹ Перевод... надо поместить во втором томе... — У другому томі тритомного видання творів Лесі Українки російською мовою вміщено драму «Адвокат Мартіан» (1911) у перекладі О. Й. Дейча.

295. ДО П. И. ПАНЧА.

27 травня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-92.

¹ ...у нашому милому Харкові.— П. И. Панч на той час був корівником харківської організації Спілки письменників України.

² Болобан Леонід Вітович (Серговський; 1893—1979) — український радянський драматург, який разом з композитором Г. О. Юцевичем (нар. 1901) працював над лібретто опери про легендарного героя стародавнього Києва Кирила Кожум'яку. Але ця співпраця не була завершена. Болобан написав п'есу «Кирило Кожум'яка» (1954), а Г. Юцевич одноіменну оперу за власним лібретто завершив до 1500-річчя Києва.

296. ДО М. П. ПОЛОТАН.

1 червня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2367.

Полотай Михайло Панасович (нар. 1897) — український ратянський дослідник мистецтва кобзарів і бандуристів.

297. ДО О. И. ДЕЙЧА.

9 червня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Дейча (Москва).

¹ Я великолепно съездил в пушкинские места... — Йдеться про участь М. Рильського в урочистостях з нагоди 150-річчя від дня народження О. С. Пушкіна.

² Кировград.— 29 травня в літньому театрі Кіровоградського парку ім. В. І. Леніна відбулися урочисті збори, присвячені 150-річчю з дня народження О. С. Пушкіна. М. Рильський виголосив доповідь про життя і творчий шлях великого російського поета.

³ ...чтвал доклад о Пушкине в Академии...—
31 травня на урочистих загальних зборах Академії наук УРСР, присвячених 150-річчю з дня народження О. С. Пушкіна, М. Рильський виголосив доповідь «Пушкін і Шевченко».

⁴ ...вот Леся тоже болела...— Йдеться про Лесю Українку.

⁵ ... как дела с Лесей...— Йдеться про підготовку вид. Українка Л. Собрание сочинений. В 3-х т., Перевод с українського. М., Гослитиздат, т. 1—3. 1950, в якому М. Рильський та О. Дейч були членами редакційної колегії.

298. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

21 червня 1949 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1362.

¹ ...ообщегородском пушкинском вечере...— Вечір, присвячений 150-річчю з дня народження О. С. Пушкіна, відбувся 6 червня.

² ...в Белоруссии на съезд.— II з'їзд письменників Білоруської РСР відбувся 20—24 червня.

³ ...жена Л. Тютчева.— Особу не встановлено.

299. ДО В. І. СИНЕНКА.

23 червня 1949 р. Ірпінь

Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1982, 1 липня (публікація Т. Самкової).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1107.

Синєнко Володимир Іванович (1907—1981) — український радянський письменник; на той час головний редактор Держлітвидаву України.

¹ «Путешествие из Петербурга в Москву».— Переклад І. Сенченка твору російського письменника Олександра Миколайовича Радищева (1749—1802) вийшов друком у Держлітвидаві України 1949 р. М. Рильський був редактором перекладу.

² Олександр Васильович — О. В. Борецький.

³ Микола Іванович — М. І. Терещенко.

300. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.

4 липня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Білецького (Київ).

301. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО.

4 липня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10288.

¹ ...частину Вашого перекладу...— Йдеться про роботу П. С. Карманського над перекладом «Божественної комедії» Данте.

302. ДО О. Й. ДЕЙЧА.
6 липня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. Дейча (Москва).

¹ О Гете... — Гете Й.-В. Лірика. К. Держлітвидав України.
1949, вступною статтею О. Дейча «Йоганн-Вольфганг Гете».

303. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ.
6 липня 1949 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-389.
¹ «Вінок Пушкіну». — Вінок Пушкіну. Радянські поети.
К., «Радянський письменник», 1949, — видання до 150-річчя з дня
народження О. С. Пушкіна. М. Рильський був редактором цієї
книжки.

² Однотомник... — Рильський М. Собрание стихов. 1910—
1950. М., Гослитиздат, 1950.

³ ...Скамейка «имени Леси» — лава на дачі М. Риль-
ського в Ірпені, де М. Рильський і О. Рябініна обговорювали
майбутнє видання творів Лесі Українки російською мовою.

⁴ Иван Васильевич (І. В. Добра; нар. 1906), російський
радянський письменник і перекладач, чоловік О. П. Рябініної.

304. ДО О. П. ДЕЙЧА.
7 серпня 1949 р. Ірпінь

Вперше опубліковано частково у вид.: Рильський Максим.
Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки. К., «Радянський
письменник», 1975, с. 321.

Подальшо за автографом, що зберігається в архіві О. Дейча
(Москва).

¹ Александра Петровна... — О. П. Рябініна.

² ...4-й кажеться, український переклад «Ольхового
короля». Цю поезію до М. Рильського переклали і опуб-
лікували: Б. Дідицький (1856), О. Федькович (1868), Б. Грінченко
(1893), П. Кулик (1897), Д. Загул (1923), Д. Ревуцький (1928).

³ ...не разрешив єму ходить в лесних царях... —
Певно, тут натяк на переклад цього твору В. Жуковським —
«Лесной царь». Назва оригіналу: Erlkönig (нім.). Erlе — вільха,
König — король.

⁴ Гейне Генріх (1797—1856) — німецький поет і публіцист,
майстер ліричної і політичної поезії.

⁵ Как с моим однотомником? — Рильський М. Соб-
рание стихов. 1910—1950. Пер. с укр. под ред. Б. Турганова. М.,
Гослитиздат, 1950.

⁶ «За власть Советов» — 4-та частина тетралогії «Вол-
ны Черного моря» В. П. Катаєва.

305. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
9 вересня 1949 р. Харків

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1364.

¹ В Києве, на вокзалі... була многолюдна

встречал... — М. Рильський з дружиною їхав на відпочинок з Москвою через Київ.

² Александра Евдокимовича и Ванда Львовна — О. С. Корнійчук і В. Л. Василевська.

³ ...На писать Бычкову. — Сергій Петрович Бичков — російський радянський літературознавець; на той час головний редактор Гослітиздання.

306. ДО О. И. ДЕЙЧА.

10 вересня 1949 р. Харків

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Дейча (Москва).

¹ ...о тюбетейке Айбека... — узбецька тюбетейка, подарована Максиму Тадеїовичу Айбеком (Муса Ташмухамедов; 1905—1968) — узбецьким радянським письменником. Тюбетейка зберігається в музеї (КЛМР, од. зб. МР-260).

307. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

11 вересня 1949 р. Харків

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1638.

¹ ...лист до І. С. Паторжинського і статтю про «Запорожця за Дунаєм» (для ВТО)... — Доля цих матеріалів невідома.

² Паторжинський І. С. — на той час голова Українського театрального товариства.

³ Стефапояць Михайло Павлович (1898—1970) — український радянський співак і режисер; на той час режисер Київського театру опери і балету.

⁴ ...«під оріжку не відоме». — Йдеться про поїздку, яку М. Т. Рильський здійснив разом із Ю. Смоличем, В. Маміконяном і сином Богданом на автомобілі по містах і селах Київської, Вінницької та Кам'янець-Подільської областей в серпні 1949 р.

⁵ ...відкриття Будинку культури... — Поїздка не відбулася.

⁶ Сікака — так жартівливо називали маленького онука Максима.

308. ДО М. Ю. ЯЦКОВА.

10 жовтня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2698.

Яцків Михайло Юрійович (1873—1961) — український радянський письменник.

¹ ...в лаштую надрукування Вашої книжки... — Очевидно, йдеться про вид.: Яцків М. Оповідання. К., «Радянський письменник», 1950.

309. ДО М. Ю. ЯЦКОВА.

18 жовтня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2699.

810. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

20 жовтня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1367.

¹ ...находить в Ваших... талантливых руках.— Однотомник М. Рильського російською мовою (Гослитиздат, 1950) вийшов під редакцією Б. О. Турганова.

² ...поэма «Молодость» послана для перевода Н. Брауну.— У загаданому однотомнику вміщено поему «Молодость» у перекладі П. Карабая.

³ Эти переводы я Вам вышлю.— В загаданому однотомнику вміщено «Домик у Тульчині» в перекладі Л. Вишеславського, «На Ай-Петрі» — М. Павлової; вірш «За мир» до книжки не ввійшов.

811. ДО А. С. ІСААКЯНА.

21 жовтня 1949 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: *Павло Тичина. Максим Рильский. Об Армении и армянской культуре. Издательство АН Армянской ССР, Ереван, 1973, с. 156.*

Автограф зберігається у фондах меморіального будинку Авена Ісаакяна в Еревані.

Подается за перводруком.

¹ Варпет — мастер. Так шанобливо зверталися до А. Ісаакяна.

² ...книжку избранных Ваших произведений...— *Ісаакян А. Вибрації твори. Держлітвидав України. 1951.* За редакцією М. Рильського.

³ ...переводы... поручены мне и Андрею Мальшко...— У загаданому виданні вміщено також переклади М. Терещенка, П. Тичини, М. Пригари, Л. Забашти, О. Ющенка, Т. Масенка, І. Муратова, Л. Первомайського, С. Головацького, Д. Бобира, В. Ткачевка, М. Стельмаха, В. Сосюри, О. Новицького, С. Крижанівського, Є. Дроб'язка, І. Неходи, Я. Шпорти, М. Зісмана, В. Струтинського, В. Швеця, І. Цитовича, Н. Забіли, І. Виргана, М. Шеремета, М. Познанської, С. Воскрекасенка, Д. Білоуса, М. Нагнібіди, О. Засенка, Б. Тена.

⁴ Посылаю Вам сегодня свои избранные стихи...— *Рильский М. Избранное. Перевод с украинского. М., «Советский писатель», 1949.*

812. ДО Д. М. БОБИРЯ.

14 листопада 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-107.

В оригіналі дата — 14.IX.49 — зазначена помилково. Треба: 14.XI 1949 р.

Місяць встановлено за змістом на підставі загадки про читання доповіді в Академії наук та за біографією поета: у вересні 1949 р. М. Рильський відпочивав у Криму в санаторії «Харакс».

¹ Берендеоф Микола Сергійович (пар. 1900) — російський радянський поет, перекладач. У його перекладі опубліковані поезії М. Рильського «Мой светлый край», «Украина», «Портрет Ленина».

² ...у нас в Ірпені...— У цей час родина Бобирів жила на дачі М. Рильського в Ірпені.

³ ...чтав доповідь в Академії наук УРСР...— 12 листопада відбулася ювілейна сесія Академії наук УРСР, присвячена 10-річчю возз'єдання українського народу в единій Українській Радянській державі. М. Рильський зробив доповідь «Возз'єдання українського народу в единій Українській Радянській Державі — троумф ленінської національної політики».

⁴ «Лихо».— Йдеється про спільну роботу М. Рильського, Д. Бобиря та Є. Дроб'язка над перекладом комедії Грибоедова «Лихо з розуму» (1822—1824).

⁵ «Маскарад».— Мова йде про переклад Д. Бобиря одноіменної драми М. Лермонтова, який було передано М. Рильському на рецензію для замовлення художньо-репертуарною комісією Міністерства культури УРСР. Вперше під ім'ям «Рецензія на переклад драми М. Лермонтова «Маскарад», виконаний Д. Бобирєм», надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво перекладу. Статті. Виступи. Нотатки. К., «Радянський письменник», 1975, с. 157. Драма Лермонтова «Маскарад» у перекладі Д. Бобиря вперше надрукована у книзі вибраних творів М. Лермонтова українською мовою (Держлитвидав, 1951) за редакцією М. Рильського.

⁶ Марія Олександровна — М. О. Мосіна-Бобир (нар. 1910) дружина Д. Бобиря.

§13. ДО Д. БАЛАЦЬКОГО.

28 листопада 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-284.

Балацький Дмитро Євгенович (1901—1981) — український радянський хоровий диригент, близький друг М. Рильського.

¹ Просила тобі «Тадеуш». — Видавня поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш» в перекладі М. Рильського (1949).

² «Орлину сім'ю» в своїй редакції... — Напевне, йдеється про зауваження Д. Балацького до музики Л. Ревуцького (хор з супроводом фортепіано) па вірш М. Рильського «Орлипа сім'я».

³ Левкові — Л. М. Ревуцькому.

⁴ ...враження від олімпіади самодіяльного мистецтва. — Мається на увазі олімпіада художньої самодіяльності в Києві (листопад 1949 р.). Своє враження від неї М. Рильський висловив у статті «Праздник народних талантів» — «Правда України», 29 листопада 1949 р.

§14. ДО О. О. ФАДЕСВА.

28 листопада 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1628, оп. 2, од. зб. 1108, арк. 7.

¹ ...свое «Избранное» — Рильский Максим. Избранное. Перевод с украинского. М., «Советский писатель», 1949.

² Нагнубіда Микола Львович (1911—1985) — український радянський поет, приятель Максима Рильського.

³ ...книгу... избранных стихов... — Нагнубіда Микола. Стихи. Авторизований перевод с українського. М., «Советский писатель», 1951.

⁴ Софонов Анатолій Володимирович (нар. 1911) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці.

315. ДО В. Г. СТРУГІНСЬКОГО.

1 грудня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1573.

Стругінський Валентин Григорович (нар. 1924) — український радянський перекладач.

¹ Ваш і Ваших товаришів плац... — Йдеться про камір третьокурсників слов'янського відділення філфаку Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

316. ДО Ю. І. ЯНОВСЬКОГО.

12 грудня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 17, оп. 1, спр. 104, арк. 2.

¹ Посилаю Вам книжку Виргана. — Очевидно, йдеться про книжку «Матвіївка над Сулою» (Х., Ки.-газ. вид-во, 1949) українського радянського поета Івана Оникійовича Виргана (Вергуна) (1908—1975).

² ...я маю перекладати... поезії Ісаакяна... — Йдеться про підготовку видання: Ісаакян А. Вибрани твори. К., Держлитвидав, 1951.

³ ...якого ще Блок називав найбільшим ліриком нашого часу. — М. Рильський мав на увазі думку, висловлену Блоком в листі до російського письменника і критика Олександра Олексійовича Ізмайлова (1873—1921) від 28 січня 1916 р.: «...Поэт Исаакян — первоклассный; может быть, такого свежего и непосредственного таланта теперь во всей Европе нет».

⁴ ...перекласти яовели Ісаакяна... — У згаданому виданні перекладів Ю. Яновського не вміщено.

317. ДО Л. І. МЕДВЕДЯ.

27 грудня 1949 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2250.

Датується за припискою, зробленою рукою секретаря: «кінця 27.XII 49».

Медведєв Левко Іванович (1905—1982) — український радянський гігієніст, академік АМН СРСР, в 1947—1952 рр. — міністр охорони здоров'я.

¹ Фрумкін Яків Павлович (1902—1978) — український радянський психіатр.

² Скорульський Михайло Адамович (1887—1950) — український радянський композитор і педагог.

318. ДО М. О. ШОЛОХОВА,

27 грудня 1949 р. Київ

Друкується вперше за фотокоштою: КЛМР, од. зб. ДФ-355.

Місцезнаходження автографа невідомо.

¹ Воробйов Веніамін Андрійович (1920—1985) — український радянський художник. У 1947 р. створив портрет Максима Рильського (олія).

⁸ ...написать Ваш портрет... — Портрет було написано

³ «Избранное». — Рильский М. Избранное. Перевод с украинского. М., «Советский писатель», 1949.

1950.

319. ДО А. В. ТРИПІЛЬСЬКОГО.

7 січня 1950 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Незабутній Максим Рильський, с. 258 (стаття А. В. Трипільського «Людина красивої душі»).

Автограф зберігається в архіві адресата (Київ).

Трипільський Андрій Володимирович (нар. 1912) — український радянський літературознавець, критик.

¹ ...статтю про книжку Виргана «Матвіївка над Сулою». — Статтю не було написано.

320. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

18 січня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1368.

¹ Что касается однотомника... — Видання російською мовою «Собрание стихов» М. Рильского, яке вийшло під редакцією Б. Турганова в Гослитиздате 1950 р.

² ...отстаиваю «Ліс»... — Вірш «Ліс» у однотомнику М. Рильского російською мовою (Гослитиздат, 1950) не вміщено.

³ Постановление о лесонасаждениях... — Постановка ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР від 20 жовтня 1948 р. «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травошільників сівозмін, будівництва ставків і водомищ для забезпечення високих і сталих врожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР».

⁴ ...київського однотомника... — Рильський М. Поезії (1910—1950). К., Держлітвидав України, 1950.

⁵ ...новую редакцию «Марии...» — Очевидно, йдеться про редакцію поеми, здійснену для майбутнього видання: Рильський М. Поеми і лірика. К., Держлітвидав, 1951.

⁶ ...«Тараса Бульбу» Гоголя — Чаговца — Рильского. — П'есса за повістю М. Гоголя, створена М. Рильським і В. Чаговцем. Очевидно, Б. Турганов мав намір перекласти п'есу російською мовою.

Чаговець Всеволод Андрійович (1877—1950) — український радянський театрознавець, журналіст.

⁷ «Молодість»... — «Любов» — поеми М. Рильського.

⁸ ...подвергнута критике... — Очевидно, йдеться про виступ М. Бажана на зборах партійної організації СПУ, які відбулися на початку червня 1941 р. У цьому виступі йшлося про роль літератури в ідейно-моральному вихованні. Були висловлені критичні зауваження з приводу поеми М. Рильського «Любов». У вищезгаданому виданні поема «Любов» не надрукована.

⁹ ...надо организовать этот перевод... — У російському однотомнику М. Рильского (Гослитиздат, 1950) вміщено поему «Молодість» в перекладі П. Карабана.

¹⁰ Анатолий Константинович (А. К. Котов; 1909—1956) — російський радянський літератор; на той час директор Гослитиздата.

321. ДО М. О. ЛУКАША,
Січень 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Київ).

Орієнтовну дату встановлено за свідченням адресата.

Лукаш Микола Олексійович (1919—1988) — український радянський перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського (1988).

¹ Передаю до Держлітвидаву... — Переклад «Фауста» І. В. Гете вийшов окремим виданням 1955 р.

322. ДО Д. С. БАЛАЦЬКОГО.
16 лютого 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-286.
Датується за поштовим штемпелем.

¹ Повернувся з подорожі... — У січні 1950 р. М. Рильський з групою радянських письменників — М. Тихоновим, А. Венцлововою, М. Танком, С. Чиковані — побував у Польщі, де взяв участь в ювілейних міцкевичевських урочистостях, що завершились відкриттям пам'ятника великому польському поету у Варшаві.

² Щодо каптати «Радуйся, пиво»... — Кантата М. В. Лисенка на слова Т. Г. Шевченка.

³ ...у багатотомному зібраниї Лисенка... — Лисенко М. Зібрання творів у 20-ти томах. К., «Мистецтво», 1953—1956. Вищезгадана кантата вміщена в першому томі.

⁴ ...міняти текст... не годиться. — У листі до М. Рильського (КЛМР, од. зб. А-473). Д. Балацький запитував: «Порадь, чи можна замінити слово в Шевченковому тексті (з Лисенкової кантати «Радуйся, пиво неполітая») в четвертій частині — тенорове соло «Коли, о господи, на землю свята правда прилетить» і замість «Господи» виконувати «Матінко» чи якось інакше.

Я цю кантату Лисенкову... хочу виконувати... капелою з оркестром в Шевченкові дні. Хочу знати твою думку щодо заміни слова. Чи варто це робити? Словісти.

⁵ Наш Інститут... — Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, директором якого був М. Рильський.

⁶ Доля (Верховинець Євдокія Іванівна; нар. 1885) — актриса, дружина В. М. Верховинця.

⁷ Верховинець (Костів) Василь Миколайович (1880—1938) — український радянський композитор, хоровий диригент, хореограф і фольклорист.

⁸ ...до декади української культури, яка мав відбутися у Москві восени. — Декада української літератури і мистецтва в Москві відбулася в червні 1951 р.

323. ДО В. Г. СТРУТИНСЬКОГО.
3 березня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1574.

¹ ...книжку перекладів із Юлія Словакького. — Словакський Ю. Вибрані твори. К., Держлітвидав України, 1952.

² Притягнемо Вас до цієї роботи. — У агаданому

виданні Ю. Словацького вміщено переклади В. Струтинського «Як темна ніч впаде» і «Стокротки».

³ ...сказати... Вервесу... віл уявл на себе органі-
заційний бік справи.—У згаданому виданні вміщено пе-
редмову Г. Вервеса «Юліуш Словацький».

⁴ «Я не маю апетиту» — вірш Піотра Висоцького, взя-
тий з хрестоматії підручника Дворецького, за яким по війні ви-
вчали в університеті польську мову.

⁵ ...може, «Вітчизна» знайде можливим надру-
кувати «Оповідання про життя і смерть Кароля
Вальтера-Свірчевського» В. Броневського.—
Вперше переклад цього твору вміщено в статті Ф. Неуважного
у книжці «Сучасні польські письменники» (Держлітвидав Украї-
ни, 1960).

824. ДО Г. П. ПИНЧУКА.

4 березня 1950 р. Київ

Вперше частково надруковано в щорічнику «Наука і культу-
ра», 1986, вип. 20, с. 374.

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2354.

825. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА.

15 травня 1950 р. Київ

Вперше з певними скороченнями надруковано у вид.:
Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. М.,
«Советский писатель», 1986, с. 301.

Автограф зберігається: Пушкінський Дім, ф. 726, оп. 2, од.
аб. 866.

¹ ...радостно переводить Твою «Россию...» — Поема
О. Прокоф'єва.

² Книжка твоих стихов, переведенных в
основном Малышко и мною, вскоре выйдет.—
Прокоф'єв О. Вибрані поезії. К., Держлітвидав України, 1950.
Крім М. Рильського і А. Малишка у згаданому виданні вміщено
переклади О. Жолдака, П. Дорошка, П. Воронька, Я. Шпорти,
М. Нагибіди, С. Воскрекасенка, Є. Нарубіної, В. Шведя, Т. Ма-
сенка і П. Тичини.

³ ...делую... милую Настю... — Анастасія Василівна Про-
коф'єва — дружина поета.

⁴ ... (именем которой овеяна «Россия»)... — Сестру
героїв поеми «Россия» — братів Шумових — звали Настею.

826. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.

5 серпня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. І. Білецького (Київ).

¹ Галащук Борис Іванович — український радянський лі-
тературознавець.

² Отъявлен.— Відзив на цю дисертацію зберігається у відділі
рукописів ІЛ АН УРСР (ф. 137, од. зб. 1331).

327. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

7 серпня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1640.

¹ ...час «муштра...» — Б. М. Рильський як студент Київського університету перебував на навчанні у військовому таборі.

² ...руш... в подорож... — У другій половині серпня разом із А. Малишком М. Рильський здійснив па автомобілі поїздку по містах і селах Київської, Житомирської та Вінницької областей.

³ Згодіївка — село на Дніпрі біля Трипілля, нині Новоукраїнка.

328. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

19 серпня 1950 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 298.

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1370.

¹ ...При скорбного случая... — Б. Турганов поламав ногу.

² ...«рубать» клубничные плантации... — Гостюючи у М. Рильського в Ірпені, Б. Турганов любив прополювати полуниці.

³ ...калечить Ивана Франка... — так жартома М. Рильський говорив про роботу над редагуванням російських перекладів І. Франка.

⁴ ...украинского Лермонтова... — Лермонтов М. Вибрані твори. Держлитвидав України, 1951. М., Рильський був редактором цієї книжки.

⁵ ...подстрочники Ісаакяна... — М. Рильський був редактором кн.: Ісаакян А. Вибрані твори. К., Держлитвидав України, 1951.

⁶ ...тексты Словацкого... — Словацький Ю. Вибрані твори. К., Держлитвидав України, 1952. М. Рильський був редактором цієї книжки.

⁷ ...по франковским делам... — Йдеється про роботу над 4 і 5-м томами зібрання творів Франка російською мовою.

⁸ ...новый держлитвидавовский однотомник... — Рильський М. Поезії. К., Держлитвидав, 1950.

⁹ Георгий Алексеевич — Г. О. Ярцев.

329. ДО Б. К. та О. І. ДЕЙЧІВ.

2 вересня 1950 р. Ірпінь

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Дейча (Москва).

¹ ...с облезиudem в постигшем Вас горе. — М. Т. Рильський висловлює співчуття у зв'язку з смертю брата Свєнії Кузьмівни — Олександра Кузьмича Малкіна.

330. ДО О. І. ДЕЙЧА.

13 вересня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Дейча (Москва).

¹ ...где провели митинг на могиле кобзаря Кушнерика...— Йдеться про відзначення 75-річчя від дня народження українського радянського кобзаря Федора Даниловича Кушнерика (1875—1941).

² Назаренко Іван Дмитрович (1909—1985) — партійний і громадський діяч УРСР, український радянський філософ. На той час секретар ЦК КП України.

³ Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.— Рядки з поезії П. Г. Тичини «Пісня трактористки» (1933).

⁴ ...Вашей книги о Шевченко...— Повість О. Й. Дейча, написану у співавторстві з Лідією Бать «Тарас Шевченко», вийшла 1951 р. у «Детгизе».

331. ДО Д. Б. БАЛАЦЬКОГО.

18 вересня 1950 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-285.

¹ Копія Д. Д.— на той час голова Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР.

² Казнєвський — український радянський режисер; на той час працював у Комітеті у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР.

³ «Думка» — українська радянська хорова капела. Диригентом у капелі Д. Баладькій не працював.

332. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

3 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1390.

¹ ...передатъ... статьишику «Знамени»...— Стаття М. Рильського «О языке и литературе» була надрукована в журн. «Знамя», 1951, № 3, с. 130—135.

333. ДО Б. К. і О. Й. ДЕЙЧІВ.

12 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...перевод «Dziadów», сделанный Л. Мартыновым...— Переклад поеми Міцкевича «Дяди» (частини II, IV, фрагменти I), виконаний російським радянським поетом Леонідом Миколайовичем Мартиновим (1905—1980).

² Левик (он же перевел...)...— В. В. Левик перевів III і уривок із II частини поеми А. Міцкевича «Дяди».

³ Как здоровье нашей Леси?— Йдеться про підготовку видання Лесі Українки російською мовою в трьох томах, членами редакції якого були М. Рильський і О. Дейч.

334. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

21 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ ...Прокофьеву достается только слава — без денег.— У листі О. Дейча від 18.10 1950 р. є такі рядки: «Про-

кофьев прислал нам письмо и спрашивает, что ему полагается за украинскую книжку — слава плюс деньги или слава без денег». Тут идетесь про книгу: Прокофьев О. Выбраны поэзии. К., Держлитвидав України, 1950.

² ...русской Леси.— У листі від 18 жовтня 1950 р. О. И. Дейч пише: «Леся Українка (трехтомная) пока всем вранится. Деркач и Грудницкая шлют восторги авиапочтой и другими способами. Александр Иванович написал статью для «Известий», но что с ней? Если помесь озорства с раблезианством, тогда держись!»

³ ...в статье для «Известий»... — статья О. И. Білецького «Замечательное издание сочинений Леси Українки» була надрукована в «Ізвестіях» 2 березня 1951 р.

⁴ ...даже два адреса Прокоф'єва... — Прокоф'єв на той час відпочивав у санаторії курорту Кемері Латвійської РСР.

⁵ ...моя статьишка в «Правде»... — Статья М. Рильского «Дни творческого созидания» («Правда», 1950, 16 жовтня).

⁶ «Оживут степи, озера...» — «Оживить степи, озера» — рядок з вірша Т. Г. Шевченка «Ісаїя. Глава 35» (1859).

335. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА.

21 жовтня 1950 р. Сочі

Вперше частково надрукована у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 375.

Подається за автографом: Пушкінський Дім, ф. 726, оп. 2, од. зб. 866.

¹ ...свою «Избранные» на украинском языке... — Прокоф'єв О. Выбраны поэзии. К., Держлитвидав України, 1950.

336. ДО Л. І. РИЛЬСЬКОЇ.

22 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-695.

¹ ...родині Білостоцьких... — Йдеться про родину українського радянського скульптора Юхима Ісайовича Білостоцького (1893—1961), у якого П. П. Остапенко тоді працював помічником.

337. ДО ОСТАПА ВИШНІ.

25 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві Остапа Вишні (Київ).

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...ідея письменницького мисливсько-рибалльського альманаху... — Таке видання було здійснено: Охотники и рыболовы Украины. Сборник. Государственное издательство сельскохозяйственной литературы УССР. К., 1963. У меморіальній бібліотеці поета зберігається така книга з написом: «Высокошановному Максиму Тадейовичу Рильскому від редакції в знак великої вдячності за цінну творчу участь в створенні цієї першої мисливсько-рибалльської книги. Хай вона словнить Ваше серце молодечим чатхненням і дасть через наступні наші книги широким читачам радість читати ще кращі Ваші твори. Київ. 20.III.64».

У цій книзі вміщено статтю М. Рильского «Об охотничьей этике и о поэзии охоты».

838. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

28 жовтня 1950 р. Сочі

Вперше скорочено надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 298—299.

Подається за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1373.

¹ Ал [ександр] Вас [ильевич] — О. В. Бород'цький.

² Конференція переводчиків — У листі до М. Рильського від 25 жовтня 1950 р. (КЛІМР, од. зб. А-1333), Борис Турганов писав: «Помимо української декади, до якої уже не так много днів остается, намечается еще конференція переводчиков (в грудні). Вообще переводческие вопросы получили особую остроту. Создана специальная комиссия по разработке новой системы оплаты переводов (куда вошли, кстати, Рябинина и Ваш покорный слуга). Ваш друг Твардовский на секретariate предложил «пообще не оплачивать повторные издания переводов», так как перевод «не творческое дело». Словом, атмосфера накаляется». Всесоюзна нарада з питань художнього перекладу з мов народів СРСР відбулася у Москві 1—4 грудня 1951 р. М. Рильський взяв участь у цій нараді і виступив на ній.

³ Твардовський Олександр Трифонович (1910—1971) — російський радянський поет і громадський діяч, лауреат Ленінської премії.

⁴ «Треміальни» — можливо, походить від галицького діалектизму «трема» — боязнь, страх, звідси — трепетти.

⁵ «Парціальна» — від слова «парцела» — невелике приватне земельне володіння.

⁶ «Эквилинерностъ» — рівнорядковість.

⁷ Берут Болеслав (1892—1956) — діяч польського і міжнародного комуністичного руху; в 1947—1952 рр. — президент Польської Народної Республіки.

⁸ Плошевський Леон (1890—?) — польський літературознавець і видавець.

839. ДО М. С. ЖИВОВА.

29 жовтня 1950 р. Сочі

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ «Курс славянських літератур...» — Йдеться про курс слов'янських літератур, який А. Міцкевич прочитав у Паризькому Коллеж де Франс, де у 1840—1844 рр. посідав кафедру слов'янських літератур. Курс вміщено у п'ятому томі видання творів А. Міцкевича російською мовою у 5-ти томах (1948—1954).

1951

840. ДО А. К. КОТОВА.

5 січня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 613, оп. 7, од. зб. 632, арк. 30.

¹ ...рецензии Овчарова. — Рецензія критика Григорія Філатовича Овчарова (нар. 1904) на підготовлений до видання п'ятий том творів І. Франка російською мовою.

² Пархоменко Михайло Микитович (1910—1983) — російський та український радянський літературознавець.

341. ДО СЦЕНАРНОГО ВІДДІЛУ КІЇВСЬКОЇ КІНОСТУДІЇ.

15 січня 1951 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2533.

Датується за позначкою секретаря на автографі: «Отправ. 15.I 51».

¹ ...роботи над сценарієм.— Фільм за цим сценарієм поставленний не був.

² ...один із авторів...— М. Рильський працював над сценарієм із письменником Ю. Мокрієвим.

342. ДО В. В. МОЧАЛОВА.

6 лютого 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-615.

¹ ...новую свою книгу...— Очевидно, вид.: Рильський М., Собрание стихов, М., Гослитиздат, 1950.

343. ДО М. К. ГУДЗІЯ.

13 лютого 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-478.

¹ Романін Андрій Артамонович (пар. 1903 р.) — кіноаналітик.

² КВШ — комітет у справах вищої школи при Раді Міністрів СРСР; М. Гудзій на той час був членом експертної ради комітету.

344. ДО Г. М. ПЕТНИКОВА.

17 березня 1951 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2334.

Автограф зберігається: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 440.

Петников Григорій Миколайович (1894—1971) — російський радянський поет і перекладач.

¹ ...об издании «Сказок»... Видання українських народних казок у перекладі Г. Петникова російською мовою було здійснено «Гослитиздатом» 1955 р.

² ...выходит сборник украинских сказок под редакцией Г. С. Сухобруса.— До Декади української літератури і мистецтва в Москві 1951 р. у Державному видавництві художньої літератури вийшли: Українські народні казки. За редакцією члена-кореспондента АН УРСР П. М. Попова; Українські народные сказки. Под редакцией действительного члена АН УССР М. Ф. Рильского. До видання російською мовою М. Рильський написав переднє слово «О сказке». Упорядником та автором вступної статті до обох видань була Г. С. Сухобруса.

³ ...часть Вашего материала...— У вищеагаданому російському виданні українських народних казок перекладів Г. Петникова не вміщено.

345. ДО Г. М. ПЕТНИКОВА.

24 березня 1951 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2334.

Автограф зберігається: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 440.

¹ ...для сборника сказок такие Ваши перево-
ды.—Усі зазначені переклади вміщені у вид.: Украинские на-
родные сказки. К., 1951.

² ...предисловия к гостя гиздатовскому... изда-
нию....—Видання українських казок у перекладі Г. Петникова,
здійснене Гослітиздатом 1955 р., вийшло без передмови М. Риль-
ського.

346. ДО Л. К. ВОЛОШИНОЇ.

14 квітня 1951 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР,
ф. 137, од. 3б. 10 638.

Місце знаходження автографа невідомо.

В о л о ш и н а Лариса Костянтинівна (1906—1975) — українсь-
ка радянська письменниця.

347. ДО ОСТАПА ВИШНІ.

14 квітня 1951 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Огонек», 1985, № 12, с. 25 (пуб-
лікація Н. А. Підпалої «Письма поета»).

Подається за автографом, що зберігається в архіві Остапа
Вишні (Київ).

¹ ...у нас весна...—Лист написано в Харкові (курортне
містечко під Ялтою), де вілочивав Остап Вишня.

² Погребняк Петро Степанович (1900—1976) — український
радянський лісівник і грунтознавець, академік АН УРСР, друг
М. Т. Рильського.

³ Старосілля — село на Дніпрі під Києвом.

⁴ ...редкая птица долетит до средины Днеп-
ра...—Рядок із повісті М. Гоголя «Страшная месть» (1832).

⁵ А успіції — у давніх римлян ворожівня на підставі спо-
стережень за польотом і криком птахів, за небесними явищами;
переносно — види на майбутнє.

⁶ Андрій Самійлович — А. С. Малишко.

⁷ Грінівський будинок.—Будинок творчості пис-
ьменників.

⁸ Наші пові лауреати...—лауреати державної премії в
галузі літератури за 1950 р.—В. Собко, М. Стельмах, А. Малашко,
О. Корнійчук і П. Вороњко.

⁹ Платона — П. М. Вороњка.

¹⁰ ...на ювілеї Бучми...—60-річчя з дня народження Ам-
вросія Максиміліановича Бучми.

¹¹ ...бабахи в таки віршах...—«Амвросіїві Бучмі» («Яки-
ми вславити словами...»).

348. ДО ОСТАПА ВИШНІ.

18 квітня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
Остапа Вишні (Київ).

На конверті листа напис: «Остапові Вишні від Максима Че-
решні».

¹ Стельмашиху — дружина М. П. Стельмаха Леоя Ана-
толіївна.

349. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

23 травня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом КЛМР, од. аб. Р-1375.

¹ ...Избрать Миколу Платоновича в действительные члены Академии — М. П. Бажана обрано дійсним членом АН УРСР 19 травня 1951 р.

² ...на юбиле...— Мається на увазі 150-річчя з дня народження М. М. Гришка.

³ Пашин — на той час голова Комітету у справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР.

⁴ Дейч... не знал дати...— День народження О. Й. Дейча 13 травня.

350. ДО Ю. О. МОКРІСВА.

3 червня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. аб. Р-1481.

¹ Посилаю сценарій...— «Творець пісні», присвячений великому українському композиторові М. В. Лисенку, над яким М. Рильський працював разом із Ю. Мокрісвим. Фільм, за цим сценарієм поставлений не був.

² ...не зможу бути в Києві.— Лист написано на дачі в Голосієві, де М. Рильський оселився з дружиною. На той час Голосієв ще був околодою міста.

³ ...до сповіді.— Ймовірно, йдеться про підготовку оглядової доповіді про поетичні твори останнього часу, з якою М. Т. Рильський виступив під час Декади українського мистецтва і літератури у Москві (15—24 червня): 20 червня — па засіданні президії Спілки письменників СРСР, присвяченому обговоренню здебултків української радянської поезії та 21 червня — у Центральному палаці залізничників на зустрічі письменників Радянської України із трудящими столицею.

⁴ Ольга Олександровна (О. О. О'Коннор; 1850—1930) — перша дружина М. В. Лисенка.

⁵ ...Лисенкового хору.— М. Лисенко був організатором і диригентом хорів студенческої, робітничої молоді, любителів співу. Із своїм хором М. Лисенко підготував у Києві цикл концертів слов'янської музики, здійснив артистичні мандрівки по містах і селах України, пропагуючи українську народну пісню, творчість вітчизняних композиторів.

⁶ Степенко Кирило Григорович (1882—1922) — український композитор і диригент.

351. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

13 липня 1951 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво перекладу, К., «Радянський письменник», 1975, с. 321.

Подається за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Спасибо... за сердечное поздравление.— 12 липня минуло 25-річчя шлюбу Максима Тадейовича і Катерини Миколаївни Рильських.

² Об августовских планах...— Намір Дейчів приїхали до Будинку творчості в Ірпені.

³ ...о Шевченке.— Йдеться про підготовку видання: Шевченко Т. Избранное (Стихотворения и поэмы). Для семилетней и средней школы. Перевод с украинского под редакцией А. Дейча и М. Рильского. М.—Л., Детгиз, 1952.

⁴ Со списком — планом вищезгаданого видання Т. Шевченка.

⁵ Александру Иваюовичу от посыльно отзы-
вам...— Йдеться про внутрішню рецензію О. І. Білецького на план-
цього видання.

352. ДО М. К. ГУДЗІЯ.

23 вересня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-484.

¹ ...із заміткою моєю...— Рецензія М. Рильського на вид.: Русско-украинские литературные связи. М., Гослитиздат, 1951, під назвою «Животворні звязки» була надрукована в «Літературній газеті» 20 вересня 1951 р.

353. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

23 вересня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1378.

¹ ...III том многострадального Мицкевича.— Мицкевич А. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Гослитиздат, 1948—1954.

² ...совещание переводчиков...— Республіканська парада перекладачів відбулася 1—3 листопада.

³ ...доклад о стихотворных переводах.— Доповідь, виголошена М. Рильським, була надрукована в газеті «Радянська Україна» 2 листопада 1951 р. під назвою «Про переклади поетичних творів».

⁴ ...стихотворный цикл — «Подорожки».

⁵ Патлах Ісаак Абрамович — зубний лікар; на той час співробітник Укрлітфонду.

354. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА.

26 вересня 1951 р. Київ

Вперше в перекладі українською мовою надруковано в газ. «Літератури Україна», 1982, 1 квітня (публікація Н. А. Підпалої «На ясні зорі...»).

Подається за автографом: Пушкінський Дім, ф. 726, оп. 2, од. зб. 866.

¹ «Умчался век эпических поэм...— первый рядок «Сказки для детей» (1840) М. Лермонтова.

² «Когда у актера есть деньги, он шлет ве-
письма, а телеграммы...— Шоста замітка на 118-й сторін-
ці Першої записної книжки Чехова. Текстуально: «Когда у ак-
тера есть деньги, то он шлет не письма, а телеграммы» (Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем, т. XII. Государ-
ственное издательство художественной литературы. М., 1949, т. 12,
с. 263).

³ ...записки декабриста Якушкина...— «Записки, статьи, письма декабриста И. Д. Якушкица, М., 1951 р. Іван Дмит-

рович Якушкін (1797—1857) — член Північного товариства дебабристів.

⁴ ...жив у... в ...новом «котедже»... — в голосіївському будинку, споруджена якого завершилось 1951 р.

⁵ ...работаю над новой книжкой... — Очевидно, йдеться про вид.: Рильський М. Наша сила. Поезії. К., «Радянський письменник», 1952.

⁶ ...над українско-руссским словарем... — Українсько-російський словник. К., Видавництво АН УРСР, 1953—1963. М. Рильський — член редакційної колегії.

⁷ «Вива кометы брызнула ток» — рядок із першої глави «Євгенія Онегіна» О. Пушкіна.

⁸ Осипенка — так із 1939 до 1958 р. називалось місто Бердянськ.

⁹ ...во время декады... — Декада української літератури і мистецтва у Москві відбулася 15—24 червня 1951 р.

¹⁰ «Друзья мои, прекрасен наш союз» — рядок із вірша О. С. Пушківа «19 октября» (1825).

¹¹ Николай Леопольдович — М. Л. Браун.

355. ДО Л. М. ВИШЕСЛАВСЬКОГО.

6 жовтня 1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 598, оп. 1, спр. 98, арк. 1.

¹ Братя Крутовы.— Особи не встановлено.

356. ДО І. А. КОЧЕРГИ.

6 жовтня 1951 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Кочерга І. 1881—1952.

Комплект з 2-х буклітів. К., 1982, с. 2.

Дату орієнтовно встановлено за змістом па підставі агадки про 70-річчя І. А. Кочерги.

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 103, од. 3б. 622.

357. ДО Г. М. ЛІТВАКА.

1951 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. ХХV, од. 3б. 1696.

Орієнтовна дата встановлена за часом виходу кн.: Песни и думы Советской Украины в переводе с украинского Г. Литвака. М., Гослитиздат, 1951, у якій вміщено згадуване у листі передне слово М. Рильського «Песни народа Советской Украины».

Литвак Григорій Миколайович (1912—1961) — російський радянський поет, перекладач.

¹ Павлій Павло Данилович (нар. 1912) — український радянський фольклорист.

² Волгіна Т. І.— дружина Г. Литвака.

358. ДО О. І. ВІЛЕЦЬКОГО.

Початок 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві М. Є. Сиваченка (м. Київ).

Орієнтовно дату встановлено за часом входження М. Т. Рильського до складу Республіканського комітету по відзначеню 100-річчя з дня смерті М. В. Гоголя (січень 1952 р.) та відомостей про участь М. Т. Рильського у підготовці до цієї дати.

¹ «Гоголь — міровая культура — наша современность». — Стаття М. Т. Рильського на цю тему невідома.

1952

359. ДО О. Е. КОРНІЯЧУКА.

26 січня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом; ЦДАМЛМ УРСР, ф. 435, оп. 1, спр. 1135, арк. 3.

¹ ...редагуванням драматичної інсценіровки «Тараса Бульби» має йти у запальні ап... — Львівський драматичний театр ім. М. К. Заньковецької на початку березня 1952 р. здійснив постановку за М. В. Гоголем «Тарас Бульба» (інсценіровка М. Рильського і Б. Тягна). Борис Хомич Тягно (1904—1964) — український радянський режисер; на той час головний режисер Львівського драматичного театру ім. М. К. Заньковецької.

² ...ще є робота над «Божественною комедією» Да и те... — Над перекладом «Божественної комедії» М. Рильський працював з П. Карманським.

³ Мельников Леонід Георгійович (пар. 1906) — радянський партійний і державний діяч, в 1949—1953 рр. — перший секретар ЦК КП України.

360. ДО М. В. ХОМИЧЕВСЬКОГО (БОРИСА ТЕНА).

1 лютого 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-755.

Дату встановлено за поштовим штемпелем.

Справа з Словакьким... — Словакський Ю. Вибрані твори. К., Держлітвидав, 1952.

¹ ...до вілей Гоголя. — Йдеться про відзначення сторіччя з дня смерті М. В. Гоголя. До цієї дати М. Рильський писав і надруковував такі статті: «Бесмертне творіння» («Радянська Україна», 1952, 4 березня); «Живий Гоголь» («Літературна газета», 1952, 28 лютого); «Шевченко і Гоголь» («Вітчизна», 1952, № 3, с. 153—155); «Гоголь и Шевченко» («Огонек», 1952, № 10, с. 8).

² Відповідь на псальми — твір Ю. Словакького «До автора трьох псалмів». У вищезгаданому виданні цей твір вміщено у перекладі Я. Шпорти.

⁴ «Лілії» — поема Ю. Словакького «Лілля Венеда».

⁵ ...«список 59»... — У листі від 14 січня 1952 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 7675) Хомичевський писав: «Трапляються мені й переклади п'ес для театрів, але комітет мистецтв доручає цю роботу лише тим 59 перекладачам, список яких йому дала

відповідна секція Спілки письменників, отже, чи не час мені бути в тому списку хоч 60-м?»

⁶ ...в [идавницт] в... зважилося на «Ілліаду».— Держлітвидав включив до перспективного планування переклад «Ілліади» Гомера.

361. ДО В. І. КАСІЯНА.

5 лютого 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 196, оп. 1, сир. 230.

Касіян Василь Ілліч (1896—1976) — український радянський графік, пародист художник СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

¹ ...проречевувати працю Я. П. Затенайдьского про Пимоненка.— Йдеться про монографію Я. П. Затенайдьского «Микола Корнилович Пимоненко», яка вийшла друком 1955 р.

Затенайдський Яків Павлович (1902—1976) — український радянський історик мистецтва.

Пимоненко Микола Корнилович (1862—1912) — український художник.

362. ДО І. К. БІЛОДІДА.

12 лютого 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві І. К. Білодіда (Київ).

Білодід Іван Костянтинович (1906—1981) — український радянський мовознавець, академік АН СРСР та АН УРСР. Автор праць із загального мовознавства, з історії і теорії української і російської мов, методології й історії мовознавства. Перу І. Білодіда належить дослідження «Поетична мова Максима Рильського» («Наукова думка», 1965).

У листі йдеться про роботу М. Рильського над доповіддю «Мовні зв'язки українського і російського народів і співдружність братніх народів у творчості соціалістичної змістом і паціональною формою культури» для паради-дискусії по обговоренню «Російсько-українського словника» в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР 16—18 лютого 1952 р.

¹ ...вертаю «Українську літературу...» — № 5-6 журналу «Українська література» за 1942 р., у якому вміщено статтю Л. А. Булаховського «Українська мова серед інших слів'янських».

² ...передмову до укр[айинсько] -рос[ійського] словника...— «Передмову» до українсько-російського словника в шести томах, який саме в той час готувався Інститутом мовознавства АН УРСР.

³ ...стаття Л[еоніда] А[рсеньевича] Булаховського.— Ця стаття використана в доповіді М. Рильського.

⁴ ...В[аш] вступ...— Йдеться про вступ І. К. Білодіда до «Курсу сучасної української літературної мови», випущений Інститутом мовознавства АН УРСР ім. О. О. Потебні за редакцією дійсного члена Академії наук УРСР Л. А. Булаховського («Радянська школа», т. 1, 1951, с. 3—25).

363. ДО В. О. ТУРГАНОВА.
16 лютого 1952 р. Київ

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 375.

Подастися за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1392.

¹ ...5-й том Франка.—Франко І. Избранные сочинения. В 5-ти т. М., Гослитиздат, 1945—1951 рр.

² Его обвиняют в субъективизме оценок...— Очевидно, М. Рильський має на увазі критичну оцінку трактату І. Франка «Із секретів поетичної творчості», дану М. Пархоменком в його книжці: Іван Франко и русская литература. М., 1950.

³ ...многострадального Мицкевича.—Йдеться про вид.: Мицкевич А. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Гослитиздат, 1948—1954.

364. ДО Л. А. БУЛАХОВСЬКОГО.

20 лютого 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1518.

¹ «Пан Бальцер» — епічна поема польської письменниці Marii Konopnickiej (1842—1910) «Pan Bałzak w Brazylii».

² ...е яка праця про Конопницьку...—У цей час М. Рильський працював над загальною статтею до вид.: Конопницька M. Сочинення. В 4-х т. М., Гослитиздат, 1959. Стаття вміщена у першому томі, с. 5—16.

365. ДО М. Д. КЛИМЕНКА.

26 лютого 1952 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 231.

Автограф знаходитьться в адресата (Житомир).

Датується за поштовим штемпелем.

Клименко Михайло Данилович (нар. 1926) — український радянський поет.

¹ «Дайдро» — щомісячний літературно-художній і політичний журнал, орган ЦК ЛКСМ України. Заснований 1927 р.

366. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО.

16 березня 1952 р. Київ

Вперше частково надруковано у щорічнику «Наука і культура», 1986, вип. 20, с. 375.

Подастися за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 229.

Датується за поштовим штемпелем.

¹ ...щоб «Пекло» вийшло цього, 1952 року...— Переклад першої частини цієї поеми — «Пекло» — вийшов 1956 р.

367. ДО Р. О. НЯХАЯ.

22 березня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 513.

Няхай Ригор Осипович (нар. 1914) — білоруський радянський поет.

¹ «Зміст» моєї книжки.—Maksim Ryl'ski. Vybrannyye taovry. Minsk, 1952, redaktorom якої був Р. Няхай.

368. ДО М. Д. КЛІМЕНКА.

26 березня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-571.
Датується за поштовим штемпелем.

369. ДО ОСТАПА ВИШНІ.

28 березня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається у музеї редакції газети «Радянська Україна».

¹ Йосипенко Микола Кузьмич (1912—1983) — український радянський театрознавець.

² ...про нього написати — 12 квітня 1952 р. у газеті «Радянська Україна» надруковано фейлетон Остапа Вишні «А воно капає...».

³ Чи були вже Ви на «Ревізорі? — Йдеться про виставу комедії М. В. Гоголя «Ревізор», текст якої українською мовою переклав Остап Вишня. Виставу було здійснено на сцені Київського ордена Леніна державного академічного українського драматичного театру імені Івана Франка у 1952 р. (режисер Г. Юра, художник В. Борисовець).

370. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

4 квітня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1699.

¹ ...з лекцієй об українско-руссих языкових связях.— Текст лекції під назвою «Мовні зв'язки українського і російського народів» опубліковано в газеті «Вільна Україна» 11 квітня 1952 р.

² Пелехатий Кузьма Миколайович (1886—1952) — учасник революційного руху в Західній Україні, журналіст, із 1949 р. голова Львівського облвиконкому.

³ ...«В молодой Польше» в переводе Вышеславского.— Переклад поетичного циклу М. Рильського «У молодій Польщі» виконаний Л. Вишеславським для збірки російською мовою «Наша сила». У даному виданні цей переклад Л. Вишеславського вміщено.

⁴ ...жду выхода книги... — Йдеться про вищезгадане видання, над редагуванням якого в той час працював Б. Турганов і яке вийшло 1952 р. у видавництві «Советский писатель».

⁵ ...Ваші сотрапезники... — Переїбувавши у Києві, Б. Турганов жив на міській квартирі М. Рильського з його рідними.

371. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.

18 червня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві М. Є. Славченка (Київ).

¹ ...диссертации «Драматургия Вышневского...» — Дисертація Ольги Константинівни Бородіної — на той час доцента Київського державного університету — «Драматургія Все-волода Вышневского» (1952).

Вышневский Всеволод Віталійович (1900—1951) — російський радянський письменник.

872. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

8 липня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1641.

¹ Марія Яківна — медична сестра, яка доглядала за хворою дружиною поета.

² ...готуюсь до доповіді про Купалу... — Доповідь про життя і громадську та творчу діяльність Янки Кушали М. Рильський виголосив на вечорі, присвяченому 70-річчю з дня народження і 10-річчю з дня смерті білоруського поета.

873. ДО М. В. ІСАКОВСЬКОГО.

9 липня 1952 р. Київ

Вперше надруковано у газ. «Литературная газета», 1975, 26 березня (публікація Р. Я. Пилипчука «Свое, кровное дело»).

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2051. Лист підписаний також О. Дейчем.

Ісаковський Михайло Васильович (1900—1973) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці (1970).

¹ ...в новое собрание сочинений... — Українка Л. Собраніе сочинений. В 4-х т. М., Гослитиздат, 1956—1957. М. Рильський і О. Дейч були членами редколегії цього видання. Переклад «Лісової пісні», здійснений М. Ісаковським, вміщено у 3-му томі цього видання.

874. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

21 липня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1701.

¹ ...за заботу о «Нашей силе». — Йдеться про одноіменну збірку М. Рильського російською мовою (М., «Советский писатель», 1952).

² ...собирались в Пущу... — Б. Турганов мав намір лікуватися у санаторії ім. «30-річчя Радянської України» у Пущі-Водиці під Києвом.

³ ...редактирую II том четырехтомного... Пущина... — Пушкин О. С. Твори в 4-х т. К., Держлітвидав України, 1952—1954. М. Рильський був редактором видання.

875. ДО І. І. ПУЧКА.

80 липня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2390.

Пучко Іван Іванович (1897—1978) — український літератор, перекладач.

¹ Карський Юрій Михайлович (нар. 1915) — український радянський поет, перекладач.

² ...дещо з Ваших перекладів... ми візьмемо... — у першому томі чотиритомника вміщено переклади І. Пучка віршів «До портрета Жуковського», «Пташка», «Як життя тебе обманить», «Аквілов», «Красуня, не співай...», «Передчуття».

376. ДО А. А. РОМІЦІНА.

31 липня 1952 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 433.

Місцезнаходження автографа невідомо.

¹ «Взгляды и нечто» о «Записках...» — Йдеться про роботу над передмовою, яка під назвою «Поезія і народна творчість про возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі» була вміщена у «Наукових записках Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР» (1954, т. 3, с. 52—64).

² Стельмах Григорій Юхимович (1903—1982) — український радянський фольклорист.

377. ДО О. И. ДЕЙЧА.

6 вересня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Дейча (Москва).

¹ ...по родному нам обоим делу издания Леси... — Йдеться про початок роботи над підготовкою видання творів Лесі Українки російською мовою в чотирьох томах (1956—1957).

² Мою «Подорож на Закарпатья...» — Постижний цикл М. Рильського, надрукований в газеті «Радянська Україна» 17 серпня 1952 р.

³ Гейне — фреско-сонеты и «Гренадеров» я перевел давно... — Одразу ж після виходу кн.: Гейне Г. Вибрані поезії. К., Держлітвидав України, 1946, розпочалась робота над повнішим виданням вибраних перекладів із Гейне, і М. Рильський одразу ж переклав і «Фреско-сонети Христіанові», і «Гренадерів», але видання затрималось до 1955 р.

⁴ Михайлов Михайло Ларіонович (1829—1865) — російський поет, публіцист, перекладач. Йому належать переклади із Гейне (збірник «Песни Гейне», 1858).

⁵ ...по редактированию I тома Пушкина... — Пушкін О. С. Твори в 4-х т. Переклад з російської. К., Держлітвидав.

378. ДО П. С. КАРМАНСЬКОГО.

6 вересня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 230.

¹ «Чистилище» та «Рай». — Друга та третя частини поеми. В роботі над перекладом цих частин поеми М. Рильський участі не брав.

379. ДО О. М. РИЛЬСЬКОЇ.

18 вересня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-732.

Рильська Олена Максимівна (нар. 1921) — невістка Максима Рильського, дружина Г. І. Рильського.

¹ Дейвар Микола Антонович (1888—1968) — український радянський співак (бас), приятель М. Рильського.

² Жоржик... подвізся на газетном поїзді — Г. І. Рильський на той час працював кореспондентом Радіо-телеграфного агентства УРСР (РАТАУ).

³ Наталія Октавіановна і Георгий Касьпинович — батьки О. М. Рильської.

380. ДО П. О. КОЗИЦЬКОГО.

3 жовтня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. XXXIX, од. зб. 1585.

¹ Сенача Павло Іванович (1879—1960) — український радищкий композитор і фольклорист.

² ...статьї про Ваш збирник... — Рецензія М. Рильського на збірку хорових обробок: *Козицький П.* Народні пісні чеські, моравські, словацькі, польські, К., 1952, під назвою «Песни братів» була надрукована в журні «Славяне», 1952, № 19, с. 57.

³ ...з текстами Павла Григоровича... — П. Г. Тичина — перекладач текстів пісень.

381. ДО Г. О. БЕГІЧЕВОЇ.

29 листопада 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІІ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 557.

Бегічева Г. О. на той час працювала в газеті «Ізвестия».

¹ IV Всесоюзну конференцію миру — IV Всесоюзну конференцію прихильників миру, яка відбулася у Москві 2—4 грудня 1952 р.

² «Геть паліїв війни» — Цей вірш М. Рильського був опублікований 21 жовтня 1952 р. в газеті «Радянська Україна», а 23 жовтня — в «Літературній газеті»; в «Ізвестіях» не був надрукований.

³ ...«Ізвестия» вмістили мій вірш про слов'янське единання... — Під час Першого Всеслов'янського антифашистського мітингу в Москві, який відбувся у серпні 1941 р., в «Ізвестіях» (13 серпня) було надруковано вірш М. Т. Рильського «К братъям» (українська назва «До поляків») в перекладі автора.

382. ДО П. М. ПОПОВА.

17 грудня 1952 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНБ АН УРСР, ф. 285, од. зб. 6217.

¹ Вступ — йдеться про вступ до видання «Українська народна поетична творчість» (К., «Радянська школа», 1955).

383. ДО М. С. ТИХОНОВА.

20 грудня 1952 р. Київ

Вперше частково надруковано українською мовою у журні «Вітчизна», 1973, № 11, с. 43 (стаття С. Беляєвої «Духовна ед-вість, естетична спорідненість»).

Подастися за автографом ЦДАЛМ СРСР, ф. 1172, оп. 3, од. 36, 227.

¹ В. А. Монастирський — особу не встановлено.

384. ДО В. О. МАМІКОНЯНА.

25 грудня 1952 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ УРСР, ф. 331, од. 1, спр. 1.

¹ ...як говорить Хлестаков, «поиздержался...» — Тут М. Рильський жартівливо використовує улюблений вислів персонажу комедії М. В. Гоголя «Ревізор» Хлестакова: «В дорозі совсем издержался».

385. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

25 грудня 1952 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-862.

¹ Влаштувалися... — М. Рильський перебував на лікуванні у санаторії імені Семашка у м. Кисловодську.

² Романенко Ілля Никапорович (1909—1982) — український радянський економіст.

³ Іваненко Оксана Дмитрівна (нар. 1906) — українська радянська письменниця.

⁴ Євгенія Грагорівна — Є. Г. Щербакова, медична сестра, яка доглядала за хворою Катериною Миколайвною.

⁵ «Старики» — двірник і хатня робітниця в Голосієві.

386. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

26 грудня 1952 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-863.

¹ «Білорусія» — назва санаторію в Сочі.

² ...пушкінську коректуру... — коректуру першого тому пушкінського чотиритомника (Держлітвидав, 1952—1954).

387. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

28 грудня 1952 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1643.

¹ Позаторік... — слово вжито помилково, це господарство М. Рильський відвідав 1951 р.

² Копил — О. І. Копиленко.

³ «Ельдорадо» — в переносному значенні — країна карако-вих багатств; у даному випадку — найбагатіші на дичину місця.

⁴ «Маєток» — так жартома М. Рильський називав голосіїв-ський будинок.

388. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.
29 грудня 1952 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-865.

¹ Лемка — мисливський собака М. Рильського породи ірландський (або червоний) сеттер.

² Лаверак — сеттер-лаверак — порода мисливської мягавої собаки.

³ «Учитель танців» — фільм-вистава Центрального театру Радянської Армії, поставленій головним режисером театру Олексієм Дмитровичем Поповим (1892—1961) за п'есою іспанського драматурга епохи відродження Лопе де Вега (1562—1635).

⁴ Пушкіна вже кінчива... — Йдеться про коректуру першого тому пушкінського чотиритомника (Держлітвидав, 1952—1954).

⁵ ...почав «Руслана і Людмилу...» — переклад лібретто опери М. Глінки на замовлення Київського театру опери та балету.

У листі зроблено приписку до Євгенії Григорівни Щербакової.

Дорогая Евгения Григорьевна!

Спасибо за добре слово. Письма идут медленно, потому прошу писать хоть, понемногу, во чаще. Благодарю за присылку вырезки из «Літ[ературної] газети», хотя, вообще говоря, укр[аинские] газеты, в том числе «Літерат[урку]», здесь получаются. Есть в библиотеке и украинские книги — мало, правда. Ведь санаторий-то это украинский! Все же, если покажется что-либо интересное, высыпайте, пожалуйста, и вперед. Желаю всего доброго.

Ваш. М. Рильский

389. ДО О. Т. ТВАРДОВСЬКОГО.
1952 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Мистецтво переведи. Статті. Виступи. Нотатки. К., «Радянський письменник», 1975, с. 215—220.

Орієнтовно рік написання встановлено на підставі листа О. Дейча до першого публікатора Г. М. Колесника, вміщеного у вищезгаданому виданні (с. 334): «Насколько я помню, письмо это сочили мы с Максимом Фаддеевичем после тщательного анализа перевода Твардовского. Максиму Фаддеевичу очень хотелось напечатать «Гайдамаки» в переводе Твардовского во втором русском собрании сочинений [Т. Г. Шевченко] в пяти томах (первый том вышел в 1955 году) и в «Кобзаре», который вышел в 1954 г. Подготовка этих изданий велась в 1952—1953 годах. Твердо помню, что мы писали это письмо Твардовскому в Ирпене. Письмо отправляли В. А. Мамиконян, который должен был дать его на подпись и Н. Н. Ушакову (третьему члену редакколлегии). Может быть, Николай Николаевич забыл, но мне кажется, что он должен был знать об этом письме. Итак, письмо было написано вернее всего в 1952 году.

...На той взгляд, письмо представляє інтерес, так как во многом отражает взгляды Максима Фаддеевича на искусство художественного перевода. С этой точки зрения достойны внимания письма Максима Фаддеевича (частично наши общие) к М. В. Иса-

ковскому как переводчику Шевченко и Леси Украинки («Лесной песни»).

Подастесь за черновым автографом, написанным М. Рильским (КЛМР, од. зб. Р-101).

¹...позволяем себе сделать некоторые замечания... У первого тома «Сборника творений Т. Шевченка в пяти томах» российской мовою вмещено переклад поэмы «Гайдамаки», адаптированный О. Т. Твардовским, який вражував переважну більшість зауважень, викладених у листі. Про ту увагу, а якою поставився О. Твардовский до порад, свідчить, зокрема, і дарчий напис на окремому виданні (*Шевченко Т. Гайдамаки. М., Государственное издательство художественной литературы, 1961*): «Дорогому Максиму Фаддеевичу Рильскому, высокому редактору этого перевода, с неизменной любовью и уважением. 20.III.61. А. Твардовский». Книжка вберігається в меморіальній бібліотеці поета.

1953

390. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
4 січня 1953 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1394.

¹ Симонов Константин (Кирило) Михайлович (1915—1979) — російський радянський письменник, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії, на той час головний редактор «Литературной газеты».

391. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.
10 січня 1953 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1612.

¹ «Молодята» — Г. І. та О. М. Рильські.

² Вільховий Петро Якимович (1900—1975) — український радянський письменник.

³ Брук Любов Олександровна (нар. 1926) — артистка Ленконцертту, на той час — артистка Ленінградської філармонії.

⁴ Тайманов Марк Євгенович (пар. 1926) — артист Ленконцертту, на той час — артист Ленінградської філармонії; відомий радянський шахіст, гросмейстер.

392. ДО М. П. СТЕФАНОВИЧА.
11 січня 1953 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2517.

393. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.
16 січня 1953 р. Кисловодськ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1395.

¹ Вы пишете о моем однотомнике.— У листі від 9 грудня 1952 р. (КЛМР, од. зб. А-142) Борис Турганов повідомляє: «В Гослитиздате в план редакционной подготовки 1953 года включен Ваш большой однотомник, объемом не меньше 15 листов...» Видання це було здійснено в 1954 р.

² ...к прем'єре... вряд ли успею я приехать...—
Ідеться про запрошення М. Рильського до Костроми на прем'єру
вистави місцевого театру за драмою І. Карпенка-Карого «Сава
Чалий», яку переклав російською мовою Б. Турганов.

³ ...должен быть в Харькове на защите дис-
сертации...—захист дисертації Ю. П. Ступаком на здобуття
вченого ступеня кандидата філологічних наук на тему «Слов'ян-
ська тема в українській літературі першої половини XIX ст.»,
який відбувся 20 лютого 1952 р. в Харківському університеті.
М. Рильський був офіційним опонентом. 21 лютого поет аустрів-
ся із студентами університету.

⁴ Семен — С. В. Стефаник.

394. ДО К. П. ДОРОШЕНКО.

20 січня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом; КЛМР, од. зб. Р-4199.

Дорошенко Катерина Петрівна (1908—1985) — україн-
ський радянський мовознавець; на той час директор Державного
музею Т. Г. Шевченка у Києві.

¹ Михайло Михайлович (М. М. Новицький; 1892—
1964) — український радянський літературознавець, автор праць
про життя і творчість Т. Г. Шевченка; за його участю здійснено
текстологічну підготовку близько 30 видань творів Т. Шевченка.

² Даю характеристику...—у ЦДАМЛМ УРСР зберігає-
ться автограф цієї характеристики (ф. 1, оп. 1, спр. 723):

«Михайла Михайловича Новицького знаю давно. Це працьови-
та і скромна людина, безперечно, найкращий у нас знавець біо-
графії та творчості Тараса Шевченка. Його вказівки щодо худож-
ньої спадщини Шевченка, яка має бути надрукована в останніх
трьох томах зібрання творів Шевченка, надзвичайно цінні. Словом,
де прекрасний науковий робітник, без якого дуже трудно
обійтись нашому шевченкознавству. Інститут мистецтвознавства
Академії наук УРСР, яким я керую, і музей Шевченка в Києві
раз у раз консультируються з М. М. Новицьким. Він працює над вели-
ким коментарієм до поетичних творів Шевченка, для чого,
ясна річ, йому треба бути в Києві.

Депутат Верховної Ради СРСР, дійсний член АН УРСР
М. Рильський
15.XII 1952 р.»

Характеристика писалася для вирішення питання про про-
писку М. М. Новицького у м. Києві.

395. ДО ДЕРЖЛІТВИДАВУ СРСР.

17 лютого 1953 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перево-
да. Статьи. Заметки. Письма, с. 301.

Місце знаходження автографа невідомо.

Подається за першодруком.

¹ ...я пришел к выводу....—На той час готовилось ро-
сійське видання «Кобзаря» Шевченка, що вийшло в Гослитиздате
1954 р. М. Рильський був одним із редакторів видання разом
із О. Дейчем і М. Ушаковим.

² Державін Володимир Васильович (1908—1975) — російський радянський поет і перекладач.

³ Цвельцов Василь Олексійович (нар. 1907) — російський радянський поет і перекладач.

⁴ Перевод В. Державина нуждається в... переработке... — У вищезгаданому виданні вміщена поема «Сон» у перекладі Державіна.

396. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «ВІТЧИЗНА».

1 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за машинописом, підписаним автором: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 435, оп. 1, спр. 1135, арк. 5.

¹ ...мій переклад вірша Пушкіна «Пам'ятник». — Переклад вперше опубліковано: *Пушкін О. С. Вибрани твори. Х.—К., «Книгоспілка», 1930.* Передруковувався у багатьох виданнях, зокрема: *Рильський М. Вибрані переклади. К., Держлитвидав України, 1952.*

² ...відповідно виправляю — для чотиритомника Пушкіна — свій переклад. — У першому томі чотиритомного видання О. С. Пушкіна українською мовою (1952—1954) до перекладу вірша «Я пам'яtnик собі возвіг верукотворний...» внесено зміни: третій рядок першої строфи — «Олександрийський стовп, в гордливості пеaborний» було — Олександрийський стовп, у славі непоборний; четвертий рядок четвертої строфи — «і за упалих обставав» було — і за провиних обставав.

³ ...і ровічне зауваження про славу Олександрийського стовпа... — У замітці, про яку йде мова, пишеться: «У першому катрені вірша Пушкін пише про свій пам'ятник:

Вознесся выше ов главою непокорной
Александрийского столпа.

Олександрийський стовп, як відомо, поставлений «в честь» Олександра I, 1834 року, сам Олександр зображеній нагорі стовпа у вигляді ангела, та й сам стовп називаний Олександрийським по імені царя. Полегги російського народу у Вітчизняній війні, очолюваного Кутузовим, були нахабно присвоєні Олександрові I, якого сам Пушкін називав «власнитель слабий и лукавый, плешивый щеголь зраз труда, вечаяльно пригретый славой». Ясне і вороже ставлення Пушкіна до Олександра I, ясний і зміст наведених вище двох рядків: верукотворний пам'ятник Пушкіна вище від стовпа, поставленого на честь «власнителя, вечаяльно пригретого славою».

Поет М. Рильський перекладає ці два рядки так:

Олександрийський стовп, у славі непоборний,
Йому не досягне чола.

Про яку «славу» Олександра I говорить перекладач?

⁴ ...про «свяшенную память двенадцатого года...» — Очевидно, М. Рильський має на увазі рядки О. Пушкіна із вірша «Полководець» (1835):

Толпою тесною художник поместим
Сюда начальников народных наших сил,
Покрытых славою чудесного похода
И вечной памятью двенадцатого года.

⁶ ...вступну статтю... — У першому томі вид.: *Пушкін О. С.* Твори в 4-х т., яке вийшло за редакцією М. Рильського, вміщено вступну статтю М. Гудаїя «Пушкін».

397. ДО В. В. ЗУБАРЯ,
8 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2028.

Автограф знаходиться в адресата (с. Витилівка Чернівецької обл.).

Зубар Віктор Володимирович (нар. 1923) — український радянський поет.

¹ Підсуха Олександр Миколайович (нар. 1918) — український радянський поет, драматург. У 1953—1958 рр. відповідальний редактор журналу «Дніпро».

398. ДО М. Д. КЛИМЕНКА.
8 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-575.

399. ДО М. Д. КЛИМЕНКА.
8 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2087.

Автограф зберігається в адресата (Житомир).

400. ДО В. Г. ДАНИЛЕЙКА.
25 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Київ).

Данилейко Володимир Григорович (нар. 1930) — літератор; на той час студент 4-го курсу філологічного факультету Харківського університету.

401. ДО М. М. ЗОЛОТАРЕНКА.
25 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 646.

Золотаренко Микола Михайлович (нар. 1924) — на той час учитель української мови та літератури на Кіровоградщині, член літературного об'єднання.

402. ДО М. Д. КЛИМЕНКА.
25 березня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Житомир).

403. ДО І. І. ПУЧКА.
12 червня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2391.

¹ «Скупий рицар» — одна із маленьких трагедій Пушкіна (1830).

² ...віддав цьому перекладу перевагу... — у третьому томі п'ятитомного видання творів Пушкіна українською мовою, що вийшов 1953 р. у Державному видавництві художньої літератури за редакцією М. Т. Рильського і Л. Д. Дмитерка, вміщено «Скупого рицаря» у перекладі А. Малишка.

404. ДО М. І. РИЛЬСЬКОЮ-МАРТИНЮК.

26 червня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-562.

Рильська-Мартинюк Марія Іванівна (1910—1968) — племінниця М. Т. Рильського, дочка І. Т. Рильського.

405. ДО П. Г. ТИЧИНИ.

19 серпня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 484, оп. 1, спр. 7305, арк. 10—13.

До листа додано рукописи трьох віршів М. Клименка.

406. ДО Д. М. ПРИКОРДОННОГО.

19 серпня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1186.

Прикордонний Дмитро Максимович — на той час головний редактор газети «Радянська Україна».

¹ Штогаренко Андрій Якович (вар. 1902) — український радянський композитор, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

² Руставелі Шота (друга пол. XII ст.— поч. XIII ст.) — грузинський поет.

³ «Адам Міцкевич в українській літературі» — книжка вийшла 1952 р. у Держлітвидаві.

⁴ ...схвальну оцінку в «Літературній газеті»... — рецензія О. Й. Дейча «Міцкевич и украинская литература» надрукована в газ. «Літературна газета», 1953, 9 липня.

⁵ Держлітвидав проектує видати... — До 100-річчя з дня смерті А. Міцкевича було видано вибрані твори польського поета у двох томах (К., Держлітвидав України, 1955).

407. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ.

10 вересня 1953 р. Рокитне

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1611.

¹ ...майдрівка ваша... — поїздка М. Рильського по містах і селинах України і Білорусії в кінці серпня — па початку вересня 1953 р.

408. ДО Л. В. НІКУЛІНА.
28 вересня 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 350, оп. 1, од. зб. 251, арк. 2.

Нікулін Лев Веніамінович (1891—1967) — російський радянський письменник.

¹ Большое Вам спасибо за книгу... — роман Л. Нікуліна «России верные сыны» («Советский писатель», М., 1953), присвячений визвольному походові російської армії в Європу в 1813—1814 рр. На кінці автограф: «Максиму Фаддеевичу с глубоким уважением и сердечным приветом. Л. Нікулін. 1953, 11 августа. Москва».

Зберігається у меморіальній бібліотеці поета.

² «Ваша мысль продолжить «русско-польскую лилию»... — У листі від 10 вересня 1953 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 5909) Л. В. Нікулін писав: «Рад, что Вы оценили мой труд и особенно в отношении русско-польских связей эпохи декабристов. К сожалению, очень мало материалов, освещающих деятельность польского «Патриотического союза» и не все участники его мужественно держались, когда декабристы потерпели поражение. В частности, кп. Яблоповский оказался просто предателем. Может быть, в Польше есть некоторые дащные, относящиеся к этому интересному эпизоду. Во всяком случае я отложил эту работу и сейчас занимаюсь романом о Москве 1910—1950 гг...»

409. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.
17 листопада 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1826.

¹ ...первые две папки «Очерка». — Нарис історії української радянської літератури. К., Вид-во АН УРСР, 1954. О. І. Білецький — член редакційної колегії.

² ...на отдельном листе, каковой я прилагая... — На аркуші, доданому до листа, написано: «1 папка. Заметки на страницах 9, 15, 17, 23, 26, 34, 37, 46, 60, 68, 85, 91, 135. II папка. 318, 327, 425, 444.

Общее замечание: Говоря о Тычине, следует сильнее подчеркнуть его связь с пародийным творчеством, в частности, с думами. II папка. 318, 327, 425, 444.

Общее замечание: некоторым поэтам явно «не повезло», напр., К. Герасименко.

Общее замечание: необходимы в большем количестве цитаты, наиболее характерные отрывки из писателей».

410. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.
24 листопада 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві М. Є. Сиваченка (Київ).

¹ ...Вашу статью о стихотворении «Я помню чудное мгновенье». — Йдеться про статтю О. І. Білецького «Стихотворение «Я помню чудное мгновенье», яка надрукована у «Наукових записках Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка», т. 12, вип. 5. Філологіческий сборник, № 5. К., Вид-во КДУ, 1953, с. 83—95.

² ...Часть цикла...— під заголовком «Із наблюдений над стихотворними текстами А. С. Пушкіна» поряд із цією статтею, яка позначена як 1-ша частина, надруковано лише 2-гу частину статтю «Анчар», що вперше опублікована в «Научных записках Киевского университета», т. 18, вып. 2, Сборник филологического факультета, № 12, К., Вид-во КДУ, 1959, с. 5—19. (Див. вид.: Волецкий А. И. Избранные труды по теории литературы. М., Прогресс, 1964, с. 386—421).

³ Керн Анна Петровна (1800—1879) — дружина генерала Б. Ф. Керна, племінниця П. О. Осипової (Вульф), поміщиці с. Тригорського, близького друга О. Пушкіна.

⁴ «Миленевская вещь» — рядки з листа О. Пушкіна до поміщика Полтавської губернії, поета А. Г. Родзянка, від 8 грудня 1824 р.:

«Объясни мне, милый, что такое А. П. Керн, которая написала много нежностей обо мне своей кузине? Говорят, она премиленевская вещь — во славны Лубны за горами». (Пушкин А. С. Полное собрание сочинений в десяти томах, том X, Изд-во Академии наук СССР. М.—Л., 1949, с. 334). А. П. Керн жила в Лубнах.

⁵ ...будучи в Лубенском краеведческом музее... — М. Рильський відвідав музей 16 серпня 1951 р. під час мандрівки автомобілем. Цьому присвятив він один із розділів циклу «Подорожжя» (див. т. 4, с. 366—367 даного видання).

⁶ Сублимированное — від лат. сублімація, що означає перехід речовини з кристалічного стану безпосередньо в пару; слово вживто у перевонному значенні.

⁷ Опечатка — дійспо, треба «по».

411. ДО Б. О. ТУРГАНОВА. 24 листопада 1953 р. Київ

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 299.

Подастися за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1398.

¹ ...будет в Союзе «разговор по душам» о поэзии и... — Розширене засідання президії правління Спілки письменників СРСР, присвячене проблемам сучасної поезії, відбулося у Москві 5—6 січня 1954 р.

² ...предполагается и мое выступление.— М. Рильський на згаданому засіданні не виступав.

³ ...Луговского... участия в переводах для «Советского писателя»... — Йдеться про підготовку книжки М. Рильського «Воля народа» (1954). У ній перекладів Луговського не вміщено.

Луговський Володимир Олександрович (1901—1957) — російський радянський поет.

⁴ ...Железнов перевел «Миргородские записки» не так плохо. Железнов Павло Ілліч (нар. 1907 р.) — російський радянський поет.

У згаданому виданні «Воля народа» вміщено «Миргородські записи» у перекладі російського радянського поета Кудреїка Анатолія (Анатолій Олексійович Зеленяк; нар. 1907 р.).

Переклад «Миргородських записів», виконаний П. Железно-

вим, вміщено у збірці М. Рильського «Сад над морем» («Советский писатель», 1955).

⁶ Однотомник — Рильский М. Т. Избранное. М., Гослитиздат, 1954.

⁶ В том М[ицкевич]а... — Йдеться про вид.: Мицкевич А. Собрание сочинений. В 5-ти т. М., Гослитиздат, 1948—1954.

⁷ ...нашого пленума... — VIII пленум Спілки письменників України, присвячений шляхам розвитку сучасної драматургії, відбувся 25—27 листопада 1953 р.

412. ДО Е. К. і О. Й. ДЕЙЧІВ.

30 листопада 1953 р. Київ

Друкується вперше за автографом, який зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Мауарди. — У своїх спогадах «Дорогою дружби» О. Дейч, розповідаючи про перші відвідання дачі М. Т. Рильського в Голосієві, вгадує: «Максим Тадейович запитав: — Як подобається Вам наш шато?

— Який же це шато? — заперечив я, — це мануар.

Рильський замислився. Потім, зайшовши вже в кабінет, за звичкою віяв товстий словник і почав гортати його. Знайшовши старовинне французьке слово «мануар», він одразу ж погодився зі мною.

— Так, так, звичайно, «шато» — це замок-фортеця, з підйомними мостами і рівчаками, заповненими водою, з гарматами й бійницями. А «мануар», наскільки я зрозумів, просто замок-резиденція.

З того часу незмінно і в розмові, і в листуванні у нас фігурувало слово «мануар» і «мануарці» (Незабутній Максим Рильський, с. 53).

1954

413. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

6 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1613.

¹ Влаштувався добре... — М. Т. Рильський лікувався в санаторії імені 30-річчя Радянської України в Пуща-Водиці.

² Світлана Михайлівна (Є. М. Дмитрієва; 1900—1989) — художниця, приятелька родини Рильських.

414. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

11 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1614.

415. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

14 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за автографом КЛМР, од. зб. Р-1615.

¹ Міхн'юк Анатолій Львович (1909—1970) — український радянський терапевт.

² Іван Яковлевич — колишній працівник ІМФЕ, сусід М. Т. Рильського у Голосієві І. Я. Байдиков.

416. ДО ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ АН УРСР.

15 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2020.

Автограф зберігається у О. Б. Засенка (Київ). На конверті листа зазначено адресу інституту і прізвище О. С. Засенка.

Засенко Олекса Єльсевич (нар. 1907) — український радянський літературознавець, на той час заступник директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

¹ ...макета Іст[орії] укр[аїнської] літ[ератури]... — Йдеться про підготовку вид.: Історія української літератури у двох томах, Державова література. К., Видавництво Академії наук Української РСР, т. 1, 1954. У меморіальній бібліотеці зберігається цей том з написом: «Шановному Максиму Тадейовичу Рильському з глибокою вдячністю за участь в обговоренні цієї праці і цілі поради — від колективу авторів і редакційної колегії». Тут же автограф О. І. Білецького, який був головою редакційної колегії тому. О. Б. Засенко був заступником голови редакційної колегії.

² «Е не їда» — опера М. В. Лисенка (1911).

417. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

20 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Вперше частково надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 299—300.

Подається за ксерокопією автографа: КЛМР, ДФ-157.

¹ ...с трехсот лет исм пашей... дружбы... — 300-річчя віз'єднання України з Росією.

² Горностаев Георгий Васильевич — російський радянський поет і перекладач.

³ читая в «Октябрь»... — Цикл «Над Дніпром» М. Рильського у перекладі Г. Горностаєва був надрукований у журналі «Октябрь» (1954, № 1, с. 88—92).

«Октябрь» — літературно-художній і громадсько-політичний журнал, орган СП РСФСР. Видається у Москві з 1924 р.

⁴ ...опущено несколько строф... — У журналі «Октябрь» цикл надруковано із значним скороченням, зокрема, у розділах відсутні строфи, а саме:

«Заспів» — 5 останніх строф;

«У Києві» — 5-та строфа, 10-та строфа, 13, 14, 15-та строфи;

«Переслав-Хмельницький» — остання строфа;

«Нова Каховка» — 6-та строфа.

Відсутні розділи «Ліричний відступ», «Людині людськості». Розділ «Трошки уяві» названо «Лирическим отступлением».

⁵ ...как редактора обратить... внимание... — На той час Б. Турганов готував два видання творів М. Рильського російською мовою «Воля народу» (М., «Советский писатель», 1954) та «Иебранкое» (М., Гослитиздат, 1954). В обох виданнях цикл «Над Дніпром» вміщено повністю в перекладі П. Карабана.

⁶ Ирина Петровна — І. П. Турганова, дружини Б. О. Турганова.

⁷ Александр Васильевич — О. В. Борецький.

⁸ Георгий Алексеевич — Г. О. Ярцев.

418. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ.
23 січня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1617.

419. ДО М. А. СТАДНИЦЬКОІ.
26 січня 1954 р. Київ

Вперше надруковано у газ. «Вільна Україна», 1985, 2 лютого (стаття В. Мартинова «Рукою Максима Рильського»).

Подавтографом: КЛМР, од. зб. Р-1539.

Стадницька Марфа Антонівна (нар. 1918) — самодіяльна художниця зі Львова.

¹ ...за добре слово про «Тадеуша». — У статті «Рукою Максима Рильського» читаемо: «Лист я писала з хвилюванням, згадус Марта Антонівна. — Повідомляла поету, що мій чоловік, який вчителював у середній школі, українець, а я — полька. Тому я, знаючи обидві мови, могла переконатись, що твір «Пан Тадеуш» у перекладі Максима Тадейовича зазвучав так само чудово, як і мовою його великого автора. Я дякувала за це видатному українському поетові. І водночас надіслала йому власний вірш «Весна в лісі», який писала польською мовою. Звичайно, не сподівалася одержати відповідь від такої зайнятості людей. Однак Рильський знайшов час відповісти мені. Ось ці листівка...»

420. ДО М. І. РИЛЬСЬКОІ-МАРТИНЮК.
10 березня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-563.

¹ ...їхав із Житомира до Романівки... — М. Рильський як кандидат у депутати Верховної Ради СРСР зустрічався із виборцями Житомирської області.

² ...велику доповідь... на пленум Спілки... — XV пленум правління Спілки радянських письменників, присвячений 300-річчю возз'єдання України з Росією, відбувся в Москві 3—4 березня 1954 р. На цьому М. Рильський виступив із доповіддю про історичні зв'язки російської і української літератур.

³ Іван Іванович (І. І. Бердичевський) — на той час директор Романівської МТС.

⁴ 20 березня. — Мається на увазі відзначення дня народження М. Г. Рильського.

421. ДО В. В. ЗУБАРЯ.
12 березня 1954 р. Київ

Вперше скорочено російською мовою надруковано в журн. «Літературная учеба», 1982, № 3, с. 93 (публікація І. Ільєнка «По-своему видеть и выражать мир»).

Подавтографом: ІІІ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2029. Автограф зберігається в адресата (с. Витайлівка, Чернівецької обл.).

422. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

18 березня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1644.
¹ Рябо ви — родина Олексія Пантелеймоновича Рябова (1899—1955), українського радянського композитора.
² Копиленки — родина Олександра Івановича Копиленка.

423. ДО В. О. ТУРГАНОВА.

20 березня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1703.
¹ Старина Ваган — В. О. Маміконян.

² ...«пригвожден»... — «к трактирной стойке»... — Використано слова з вірша О. Блока «Я пригвожден...» (1908).

³ ...«не счасть алмазов»... — Слови з арії індійського гостя з опери російського композитора Миколи Андрійовича Римського-Корсакова (1844—1908) «Садко» (1897). Тут натяк на хворобу нирок у В. О. Маміконяна.

⁴ ...статью Машинского... — Стаття російського радянського літературознавця Семена Йосиповича Машинського (1914—1978) «Украинские классики в русских переводах» («Новый мир», 1954, № 3).

⁵ Сурков Олексій Олександрович (1899—1983) — російський радянський поет, Герой Соціалістичної Праці.

⁶ Длигач Лев Михайлович (1904—1949) — російський радянський поет і перекладач.

⁷ Александр Иосифович — О. И. Дейч.

⁸ Алекс [андра] Петровна и Анат [олий] Конст [антилович] — О. П. Рябініна та А. К. Котов.

⁹ Николай Семенович — М. С. Тихонов.

¹⁰ ...редколлегия «Кобзаря» решила дать Ваших «Гайдамаков». — У вид.: Шевченко Т. Г. Кобзарь. М. Гослитиздат, 1954, вміщено «Гайдамаки» у перекладі О. Твардовського.

424. ДО М. В. ІСАКОВСЬКОГО.

27 квітня 1954 р. Москва

Вперше надруковано у вид.: Рильский М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 302.

Подастися за автографом ЦДАЛМ СРСР, ф. 1373, оп. 5, од. зб. 98, арк. 1.

¹ Вашого перевода шевченковской «Причиной...». — Цей переклад вміщено у вид.: Тарас Шевченко. Собрание сочинений. М., Гослитиздат, т. 1, 1955.

425. ДО М. П. ПОЛОТАН.

30 квітня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2369.

¹ Повертаю Вам збірник... — Рукопис «Збірника пісень для ансамблю кобзаїв-бандуристів», який з переднім словом М. Т. Рильського вийшов 1963 р. у видавництві «Мистецтво». У ме-

моріальний бібліотеці зберігається книжка із написом «Славному кобзареві України — співцеві наших крилатих часів — дорогому Максимові Тадейовичу завжди вдячний М. Полотай 1964».

² Корнієлко — особа не встановлена.

³ В [ашої] капелі... — Київський кобзарський ансамбль, яким керував М. П. Полотай.

426. ДО В. О. ТУРГАНОВА,
4 червня 1954 р. Пуща-Водиця

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1400.

¹ ...скліфосовських врачей.— Б. Турганов перебував на лікуванні у Московській лікарні, яка носить ім'я російського лікаря-хірурга Миколи Васильовича Скліфосовського (1836—1904).

² ...нашій Пущі.— У Пущі-Водиці Максим Тадейович відпочивав у санаторії імені 30-річчя Радянської України. У цьому санаторії бував і Б. О. Турганов.

³ ...перевод «Валленрода». — Переилад твору А. Міцкевича «Конрад Валленрод» (1828).

⁴ ...тагаїрохе Чехов... — А. П. Чехов народився у Таганрозі.

⁵ «Воля народу». — Рильський М. Воля пародію. Стихи. М., «Советский писатель», 1954. Редактором цієї збірки був Б. О. Турганов.

⁶ ...от ашота Граши... — Рецензія вірменського радионського поета Ашота Багдасаровича Граші (Грігорян; 1910—1973) надрукована в газеті «Труд» 20 травня 1954 р.

⁷ ...азербайджанский армянин... — А. Граші народився в столиці Азербайджану Баку.

⁸ «Любовь» я решил не давать... — Поема «Любовь» надрукована у вид.: Рильський М. Избральное. Авторизованный перевод под редакцией Б. Турганова. М., Гослитиздат, 1954.

⁹ ...«ничего, ничего, молчание», как сказал незабвенный Поприцын... — улюблений вислів героя повісті М. Гоголя «Записки сумасшедшего» (1835).

¹⁰ Ирина Михайловна — треба Петровна — дружина Б. О. Турганова.

427. ДО В. В. ЗУБАРІ.
9 червня 1954 р. Пуща-Водиця

Вперше частково надруковано у журн. «Ховтень», № 3, 1975, с. 126 (стаття Н. А. Підпалої «Слово наставника»).

Автограф зберігається: КЛМР, од. зб. Р-589.

¹ Зубарев — описка автора.

² ...не згоден з Вашим товаришем... — У листі від 18 березня 1954 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 4306), В. В. Зубар писав М. Рильському: «А от загальна оцінка моїх поезій прозвучала тяжким вироком, вибила з моїх рук перо. Один мій товариш дуже давно сказав у листі, що я виробив свій почерк. І я сам був певен, що мої образи, скріплені одним, властивим для мене тонусом, являли своєрідний ансамбль. Тепер, дезорганізований і дезорієнтований, не знаю що й робити... Нічого іншого не остается, як послати знову кілька поезій — на цей раз шорткіших

і важчих — може, Вам таки вдастся прочути мої інтонації, і вирок буде пом'якшений».

³ Сєверянін (Лотарев) Ігор Васильович (1887—1941) — російський поет.

428. ДО С. С. ГЕЙЧЕНКА.

Друга половина червня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Пушкінські Гори).

Гейченко Семен Степанович (нар. 1903) — директор Державного ордена Трудового Червоної Прапори музею-заповідника О. С. Пушкіна (с. Михайлівське, Псковської обл.), Герой Соціалістичної Праці. Орієнтовну дату встановлено на підставі листа дирекції Пушкінського заповідника до М. Рильського від 14 червня 1954 р. та на підставі загадки про газету «Радянська Україна».

¹ Ви просили... — У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається лист до М. Рильського від 14 червня 1954 р. за підпіском С. С. Гейченка та заступника директора по науковій частині Л. І. Смоліної (ф. 137, од. зб. 3619): «Многоуважаемый Максим Фаддеевич! Дирекция Пушкинского заповедника убедительно просит Вас прислать в заповедник автограф стихотворения «Венок тебе сплетает Украина». Стихотворение это предполагается поместить в экспозиции Святогорского монастыря, у стен которого покоятся прах А. С. Пушкина, которому Вы посвятили свое чудесное стихотворение». Влітку 1956 р. під час відвідин Пушкінського заповідника М. Рильський побачив при в'їзді у Михайлівське величезний щит, на якому був написаний у перекладі російською мовою вірш «Венок тебе сплетает Украина».

² Матусовський Михайло Львович (нар. 1915) — російський радянський поет і перекладач.

³ Посылаю Вам газету... — Як зазначає С. Гейченко у листі до упорядників, газета із віршами не збереглася. Ймовірно, М. Рильський надіслав йому «Радянську Україну» за 29 травня, де був надрукований вірш «Народна сила».

429. ДО М. М. ГОРДІЙЧУКА.

8 липня 1954 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1911.

Автограф знаходиться в адресата (Київ).

Гордійчук Микола Максимович (нар. 1919) — український радянський музикознавець, па той час завідуючий відділом музики ІМФЕ АН УРСР.

430. ДО А. К. КОГОВА.

14 липня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 613, оп. 7, од. зб. 632.

¹ Дев'ять Аркадій Дмитрович (1897—1969) — на той час співробітник «Гослитиздата».

431. ДО А. К. КОТОВА.

27 липня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 613, од. 7, од. зб. 632.

¹ Бортник Сергій Васильович (нар. 1895) — на той час заступник головного редактора Гослитиздата.

² Цинговатова Катерина Йосипівна — на той час редактор Гослитиздата.

³ Казин Василь Васильович (1898—1981) — російський радиєнський поет.

⁴ ...перевод «Божественной комедии»... — Йдеться про підготовку перекладу першої частини — «Пекло» — поеми Данте Аліг'єрі в співавторстві з П. Карманським.

⁵ ...редактирование мицкевичевского двухтомника... — Міцкевич А. Вибралі твори. В 2-х т. К., 1955.

⁶ ...антологию украинской поэзии... — Антология украинской поэзии. В 2-х т. М., Гослитиздат, 1958. М. Рильський був упорядником першого тому, автором передмови та членом редакційної колегії.

432. ДО О. Е. ЗАСЕПІКА.

6 серпня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Київ).

¹ Ненадкевич Євген Олександрович (1882—1966) — український радянський літературознавець і педагог.

² ...руководства праця... про Шевченка... — Очевидно, йдеться про роботу Е. Ненадкевича «З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка» (Редакційна робота над творами 1847—1858 рр.), що вийшла у видавництві АН УРСР 1959 р.

433. ДО О. П. РЯВІШНОЇ.

11 серпня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-392.

¹ ...автомобильное путешествие... — подорож по Білорусії, РРФСР, Криму, Грузії, Вірменії та Азербайджану М. Рильський здійснив у серпні — вересні 1954 р.

² ...на «вилле»... — на дачі в Голосієві.

³ Андрюша — Рильський Андрій Богданович (нар. 1954) — онук М. Т. Рильського.

434. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

26 серпня 1954 р. Москва

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1623.

¹ Анна Кондратьєвна — медична сестра, яка доглядала К. М. Рильську під час хвороби.

435. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

28 серпня 1954 р. Ясна Поляна

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1540.

¹ ...усадьбу-музей Толстого... — Державний музей-садиба Л. М. Толстого в Щокінському районі Тульської області заснований у 1921 р.

436. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЮ.

29 серпня 1954 р. Харків

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-874.
¹ ...музеї Тургенєва... — Колишня садиба матері І. Тургенєва у с. Спаському-Лутовиново Орловської області, оголошена у 1921 р. музеєм-заповідником.

437. ДО ОСТААНА ВІШНІ.

31 серпня 1954 р. Ялта

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
Остада Вишні (Київ).

¹ Варвара Олексіївна — В. О. Губенко-Маслюченко.

438. ДО Ю. К. СМОЛИЧА.

1 вересня 1954 р. Крим, Нікітський ботанічний сад

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
Ю. К. Смолича (Київ).

Смолич Ю. К.—близький приятель М. Т. Рильського. Його
перу належать роздогі спогади «Рильський», вперше повністю на-
друковано у вид: Смолич Ю. Розповідь про неспокій триває К., Ра-
дянський письменник, 1969.

¹ ...кілька років тому ми з Вами... — М. Т. Рильський з Ю. К. Смоличем та його дружиною Оленою Григорівною
відпочивали в Харківі 1949 р.

² Петро Йосипович — П. Й. Панч.

³ «Беседка Рудиця» — альтанка, яку створюють посаджені
колою віковічні липи. Тут стояв стіл і прості дерев'яні лави.
За розповідями сучасників сюда не раз приходив Тургенев чита-
ти, слухати птахів, працювати над своїми творами. Влітку 1855 р.
І. С. Тургенев писав тут свій перший роман «Рудин». Відтоді
за альтанкою закріпилася ця назва.

⁴ «...городов посетил и обычаи видел...» — Пере-
фразовані рядки із Гомерової «Одіссеї». У перекладі В. А. Жу-
ковського вони звучать так: «Многих людей, города посетил и
обычаи видел» (Песнь первая. М., Гослитиздат, 1958, с. 13).

⁵ ...в «ліпеському городі» за висловом Виборного
го... — У п'єсі І. П. Котляревського «Наташка Полтавка» виборний
Макогоценко, звертаючись до Петра, каже: «І в Харкові був?
Лепський то десь город?» (Действие второе, явление 6).

439. ДО Е. К. та О. Й. ДЕЙЧІВ.

4 вересня 1954 р. Ялта

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. Й. Дейча (Москва).

¹ На Ласточкином гнезде — па листівці, надіслані
Дейчам, зображені архітектурну пам'ятку, так зване «Ластівчине
гніздо».

² ...в стихотворении Теофиля Готье! — переклад
вірша «Що говорять ластівки» Теофиля Готье вміщено у збірці
«Тринадцята весна».

440. ДО О. І. КОПИЛЕНКА.

6 вересня 1954 р. Борт теплохода «Победа» по дорозі з Туапсе до Сочі

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві
О. І. Копиленка (Київ).

Копиленко О. І.—близький приятель М. Т. Рильського.
М. Т. Рильський присвятив йому ряд статей: «Он умел видеть и
слушать» («Литературная газета», 1960, 30 июля); «Хороша книжка,
спасибі!» («Літературна газета», 1961, 22 серпня). О. Копиленко—
автор двох розівок про творчість М. Рильського «Молоді лі-
та» та «Поет щасливого народу» (Копиленко О. Твори в 4-х т. К.,
Держлітвидав, 1962, т. 4).

¹ Ціля Михайлівна—дружина О. І. Копиленка.

² ...філософ Любим...—син Копиленків, який від той час
навчався на філософському факультеті Київського державного
університету.

441. ДО Г. І. РИЛЬСЬКОГО.

6 вересня 1954 р. Борт теплохода «Победа» по дорозі з Туапсе до Сочі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-718.

¹ Максюша—син Г. І. Рильського Максим.

442. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

7 вересня 1954 р. Сухумі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1618.

443. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

8 вересня 1954 р. Кутаїсі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1619.

444. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

11 вересня 1954 р. Тбілісі

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-887.

445. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

14 вересня 1954 р. Ереван

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137,
од. зб. 2408.

¹ ...проводила время в Араратской долине.—
Про відвідування М. Рильським Араратської долини вірменський
письменник Вахтанг Аранян залишив спогад-нарис «У колі дру-
зів», що вміщено у вид.: Максимові Рильському. Збірник. К., «Ра-
дянський письменник», 1980, с. 128—134.

² ...мой литературный вечер.—На вечорі у Спілці
письменників Вірменії 15 вересня М. Рильський прочитав щойно
написаний вірш «Вірменії» («Крізь темряву віків, як світоч не-
вгасимий...»).

446. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

17 вересня 1954 р. Тбілісі

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2409.

447. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.

25 вересня 1954 р. Київ

Вперше скорочено надруковано у газ. «Радянська Житомирщина», 1970, 29 березня (стаття П. О. Омельченка, «Листи незабутнього поета»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-444.

¹ «Міцкевич у Веймарі». — Йдеться про драматичний етюд П. Омельченка, який під назвою «Спомини у Веймарі» з передмовою М. Рильського був надрукований у журналі «Жовтень», 1956, № 4.

² ...з устрічі Міцкевича з Гете.— Зустріч відбулася в серпні 1829 р.

³ Мечислав Яструн (1903—1982) — польський поет, перекладач і критик.

⁴ Одинець — Одинець (Odypiec) Автоні Едвард (1804—1885) — польський поет, перекладач, приятель Міцкевича в студентських років, учасник гуртка філаретів, разом з Міцкевичем був ув'язнений.

⁵ ...в Вашому розпорядженні є матеріали...— У своїй статті «Листи незабутнього поета» П. Омельченко пише: «У своєму листі я розповів, що, пишучи «Міцкевича у Веймарі», користувався бібліографічним царисом про Міцкевича, написаним Петром Хмельовським (1888). Послався також на статтю радянського полоніста М. Живова, вірш Міцкевича «Запрошення до Неаполя», присвячений Генрієті Аякевіч».

448. ДО В. В. ДАНИЛЕВСЬКОГО.

29 вересня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві АН СРСР (Ленінград), ф. 914, оп. 5, од. зб. 345.

Данилевський Віктор Васильович (1898—1960) — український радянський вчений і письменник, академік АН УРСР.

¹ А «Ломоносова» Вашого досі не одержав.— Йдеться про монографію В. В. Данилевського «Ломоносов на Україні» (Ленінградське газетно-журналльне і книжкове видання, 1954) з дарчим написом: «Дорогому Максиму Тадейовичу Рильському — слово про Ломоносова, що шлях його на Україну був не без перешкод — від автора, В. Данилевський. 23.IX.54». Зберігається в меморіальній бібліотеці Максима Рильського.

² Задумавав... Вам і робота...— В. Данилевський у той час працював над темою про російсько-українські наукові зв'язки.

449. ДО В. В. ДАНИЛЕВСЬКОГО.

11 жовтня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві АН СРСР (Ленінград, ф. 914, оп. 5, од. зб. 345).

450. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.

14 жовтня 1954 р. Київ

Вперше частково надруковано у газ. «Радянська Житомирщина», 1970, 29 березня (стаття П. О. Омельченка «Листи незабутнього поета»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-445.

¹ ...на «ідеалізацію». — У статті «Листи незабутнього поета», посилаючись на свій лист, П. Омельченко пише: «Закінчути листа, я навів думку Чернишевського про те, що автор має право на певну ідеалізацію своїх героїв».

² ...у незакінченому творі П. Г. Тичини про Чернишевського і Шевченка. — Йдеться про драматичну поему «Шевченко і Чернишевський». У примітці до першої частини поеми, надрукованої в другому томі творів П. Г. Тичини в шести томах редколегія назначає: «Друга частина поеми загинула під час фашистської навали на початку Великої Вітчизняної війни». Загублена частина все ж була відповлена автором, і повністю поема опублікована в збірнику П. Г. Тичини «Срібної почі» (1964).

³ ...з адум трилогії. — Лист П. Омельченка, на який відповідає М. Рильський, не зберігся. Із подальшого листування дізнаємося, що тема другої частини — зустріч Гарібальді із Герценом у Лондоні 1854 р., третьої — зустріч Леніна і Горького на Капрі 1910 р.

⁴ ...1955 р. буде «міцкевичевським»... — У 1955 р. відзначалося 100-річчя з дня смерті А. Міцкевича.

451. ДО Б. О. ТУРГАНОВА.

18 жовтня 1954 р. Київ

Вперше надруковано у журн. «Вопросы литературы», 1982, № 12 (публікація І. О. Ільснка «Высокий пример беззаветного братства народов (Из наследия Максима Рильского)»).

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4402.

¹ На нашем съезде... — III з'їзд письменників України, який відбувся 27 жовтня — 1 листопада в м. Києві.

² Ваш франковский проспект... — Проспект вид.: Франко. І. Сочинения в десяти томах. М., Гослитиздат, 1956—1959. Разом з О. Білецьким та Б. Тургановим М. Рильський був редактором цього видання.

³ Александр Иванович — О. І. Білецький.

452. ДО О. П. ДЕЙЧА.

19 жовтня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Дейча (Москва).

¹ Есть в «Братьях Карамазовых» такой врач... — Очевидно М. Г. Рильський має на увазі місце із п'ятої книжки роману «Братья Карамазовы» (глава VII «С умным человеком и поговорить любопытно»), де розповідається про припадок, що трапився з Смердяковим: «Федор Павлович под вечер послал за доктором Герценштубе, который и прибыл немедленно. Осмотрев больного тщательно (это был самый тщательный и внимательный доктор во всей губернии, пожалуй и почтеннейший

старичок), он заключил, что припадок чрезвычайный и «может грозить опасностью» что покамест он, Герценштубе, еще не понимает всего, но что завтра утром, если не помогут тщепешные средства, он решится принять другие» (Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы. Роман в четырех частях с эпилогом. М., «Современник», 1981, с. 319).

² Польський театр — Державний орденом Трудового праща 1-го ступеня польський театр, який гастролював на початку жовтня у Києві.

³ «Муж и жена» — інспекцізація роману польського письменника Болеслава Пруса (Олександра Гловачкого; 1847—1912) «Лялька» (1887—1889).

⁴ «Агель и Юліус» — геройко-лірична драма «Юліус і Етель» Леона Кручковського.

⁵ «Сіда» — трагікомедія П'єра Корнеля.

⁶ О Шевченке. — Йдеться про підготовку вид.: Шевченко Т. Собрание сочинений в 5-ти т. М., Гослитиздат, 1955—1956. Разом з О. Дейчем, М. Ушаковим М. Рильський був редактором цього видання.

⁷ Александра Петровна — О. П. Рябініна.

⁸ За В [ашего] «Шевченка...» — Йдеться про вид.: Бать Л. и Дейч А. Тарас Шевченко. Биографическая повесть. М.—Л., Государственное издательство Детской литературы Министерства просвещения РСФСР, 1954.

У меморіальній бібліотеці зберігається ця книжка із дарчим написом: «Максиму Фадлеевичу Гильскому — дорогому другу. Ал. Дейч. Москва, 12 октября 1954 г.»

453. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.

25 жовтня 1954 р. Київ

Вперше частково надруковано у газ. «Радянська Житомирщина», 1970, 29 березня (стаття П. О. Омельченка «Листи незабутнього поета»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-446.

¹ Венгеров Семен Панасович (1855—1920) — російський історик літератури, бібліограф.

² Лелевель Іоахим (1786—1861) — історик, ідеолог польського національного визвольного руху.

454. ДО О. І. БІЛЕЦЬКОГО.

4 листопада 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві М. Є. Сиваченка (Київ).

¹ Та скромная заметка о Вас... — Йдеться про статтю М. Т. Рильського «Видатний радянський філолог. До 70-річчя життєвого шляху і 45-річчя науково-педагогічної діяльності О. І. Білецького», надруковану в «Літературній газеті» 4 листопада 1954 р.

² ...Посылаю Вам свое «Выbrane». — Рильський М. Вибране. К., Держлитвидав України, 1954 р.

³ Мария Ростиславовна — дружина О. І. Білецького.

455. ДО І. Ф. ЧУПРИНИ.

1 грудня 1954 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КІІМР. од. зб. Р-292.

¹ Чупрапа Іван Федорович (1870—1956) — плясько поета по материнській лінії.

¹ ...готував свій виступ... — Очевидно, йдеться про співдоповідь на Другому з'їзді радянських письменників «Художні переклади літератури народів СРСР», над якою М. Рильський працював разом із П. Г. Антокольським і М. О. Аузовим.

² ...мас бути 15 січня. — Другий всесоюзний з'їзд радянських письменників відбувся в Москві 15—28 грудня.

1955

456. ДО К. М. СИМОНОВА.

12 січня 1955 р. Київ

Вперше надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма. 1986, с. 304.

Подається за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 301.

¹ ...спасибо за книгу. — Симонов К. Стихи 1954 года. М., «Советский писатель», 1954. Книга з дарчим відносом автора: «Дорогому Максиму Фаддеевичу Рильскому с глубочайшим уважением и любовью. Ваш Константин Симонов. 29.XII 1954 р.» зберігається в меморіальній бібліотеці М. Рильського.

² ...и реальная разговор — очевидна розмова.

³ ...перевести «Саул» и «Як ти, лілесю такою ж...» — У згаданому в листі видавні перекладів К. Симонова немає.

457. ДО Л. І. СМІЛЯНСЬКОГО.

12 січня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається у ЦДАМЛМ УРСР, ф. 21, оп. 1, спр. 217.

¹ Ацененков Павло Васильович (1813—1887) — російський критик.

² Драгоміров М. І.— російський генерал, військовий теоретик. Командував військами Київського військового округу (1889—1898), був Київським, Подільським та Волинським генерал-губернатором (1898—1903).

³ Михайлівський Микола Костянтинович (1842—1904) — російський соціолог, публіцист і критик.

⁴ Плеханов Георгій Валентинович (1856—1918) — діяч російського і міжнародного соціалістичного руху, теоретик і пропагандист марксизму, один із засновників РСДРП.

⁵ Луначарський Акатолій Васильович (1875—1933) — партійний і державний діяч, літературний критик, письменник.

⁶ ...погравив той... — генерал М. І. Драгомиров.

⁷ ...в своїй «Червоній троянді...» — драма Л. І. Смілянського, присвячена Лесі Українці (1955).

⁸ Суворов Олександр Васильович (1730—1800) — російський полководець.

458. ДО П. В. ЖУРА.
13 січня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-83.

Жур Петро Володимирович (нар. 1914) — російський і український радянський літературознавець, критик і перекладач.

¹ Спасибі за «Звезду», за переклад... — Переклад вірша М. Т. Рильського «Визначення поезії», виконаний П. В. Журом, вміщений у журналі «Звезда», 1954, № 12, с. 129 («Определение поэзии»).

² Ви не повністю передали мою думку... — Переклад П. Жура:

Когда же, как весна-красна,
    Засветит мир Коммуны,—
О вере: еще сильней она
    Затронет сердца струны!

Рядки М. Рильського:

Коли, цемов весна-красна,
    Нам комунізм засяє,—
О вір: тоді лише вона
    На струнах всіх заграс!

³ ...про мій двотомнік... — Рильський М. Избранные произведения. В 2-х т. М., Гослитиздат, 1957.

459. ДО О. ОМЕЛЬЧЕНКА.
13 січня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-447.

¹ ...до вілесю Магомета... — Йдеться про відзначення 65-річчя з дня народження І. Я. Магомета.

460. ДО О. П. РЯБІНІНОЇ.
24 січня 1955 р. Київ

Вперше скорочено надруковано у вид.: Рильський М. Искусство перевода. Статьи. Заметки. Письма, с. 304—305.

Подается за автографом: КЛМР, од. зб. Р-393.

¹ ...ускорить правку «Сна»... — У виданні вміщено «Сон» у перекладі В. Державіна.

² ...карабановскому... — Йдеться про переклад П. С. Карабана.

³ ...более совершенный вариант поэмы «Солдатов колодец»... — У виданні вміщено у перекладі О. Суркова перший варіант поеми (1847).

⁴ Сологуб (Тетерников) Федір Кузьмич (1863—1927) — російський поет-символіст.

⁵ Ахматова (Горенко) Анна Андріївна (1889—1966) — російська радянська поетеса. У згаданому виданні творів Шевченка в перекладі А. Ахматової немає.

⁶ Вишеславський... — Переклад Л. М. Вишеславського вміщено у першому томі згаданого видання.

⁷ Александр Иосифович — О. Й. Дейч.

⁸ ...над завершением... статьи — Статті «Жизнь и

творчество Т. Г. Шевченко», вміщеної в першому томі п'ятитомного видання творів Т. Г. Шевченка російською мовою.

⁹ ...при надлежат и Дейч и... — На той час подружжя Дейчів гостювали у М. Рильського в Голосієві.

461. ДО Н. І. ТИЩЕНКО.

12 лютого 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2559.

Лист написано з приводу підготовки вид.: *Міцкевич А. Виране. К., «Молодь», 1955.* Вийшло за редакцією М. Рильського.

Тищенко Ніна Іванівна — на той час працівник видавництва «Молодь».

462. ДО Ю. С. МЕЙТУСА.

13 лютого 1955 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 662.

¹ Попомаренко Борис Григорович — на той час заступник директора Київського державного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

² ...сда м 1-е д е я с т в и е... — М. Рильський працював над перекладом лібретто опери Ю. Мейтуса «Північні зорі».

Лібретто Вс. Рождественського за мотивами роману М. Нікітіна «Північна Аврора».

³ Глір Рейпгольд Моріцович (1875—1956) — російський радянський композитор і педагог.

463. ДО М. С. ЖИВОВА.

26 лютого 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ ...и а с о л а ю... не сколько своих замечаний. — Йдеться про переклад поеми А. Міцкевича «Конрад Валенрод», викопаний М. М. Асеєвим для вид.: *Міцкевич А. Избранные произведения в двух томах. М., Государственное издательство художественной литературы, 1955* (редактори М. Рильський, М. Живов і Б. Песіс). Окрім зауваження Максима Рильського вражаво.

464. ДО І. Ф. ЧУПРИНИ.

15 березня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-291.

¹ ...п р е н е с т и «ю в і л е й н у с у б т у»... — відзначення 60-річчя з дня народження М. Рильського.

465. ДО О. М. РУМ'ЯНЦЕВА.

25 березня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2429.

Рум'янцев Олексій Матвійович (нар. 1905) — радянський

економіст, академік. На той час голова Відділу суспільних наук АН УРСР.

¹ ...в справі організації Всесоюзної паради...— Всесоюзна нарада з питань вивчення історичного спосу східних слов'ян, організована Інститутом світової літератури ім. Горького Академії наук СРСР та Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР, відбулася в Києві 23—27 червня 1955 р. М. Рильський виголосив доповідь «Шідсумки і завдання вивчення українських дум та історичних пісень».

466. ДО М. С. ЖИВОВА.

1 квітня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР (нове надходження).

¹ ...пглю статейку в «Славяне».— Очевидно, рецензію «Шевченко в польських переводах» на вид.: *Szewczenko T. Utwory wyb. vane. Warszawa. Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955*, вміщено в журналі «Славяне», 1955, № 12.

467. ДО С. Г. МАР.

1 квітня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2501, оп. 1, од. зб. 28.

¹ Александра Савельевна—очевидно, Олександра Василівна Савельєва, яка на той час завідувала редакцією слов'янських літератур Гослітиздана.

² Ващего «Тадеуша»...— Переклад поеми А. Міцкевича, виконаний С. Г. Мар, вміщено у вид.: *Міцкевич А. Избранные произведения. В 2-х томах. М., Гослитиздат, 1955, т. 2.*

³ Спасибо за поздравленіє...— Очевидно, за поздоровлення М. Рильського у звязку із 60-річчям від дня народження.

468. ДО Р. М. ЧУМАКА.

25 квітня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-969.

Чумак Роман Мусійович (вар. 1918) — український радянський письменник, на той час головний редактор Держлітвидаву УРСР.

¹ ...двох томів Міцкевича...— *Міцкевич А. Вибрані твори. В 2-х томах. К., Держлітвидав України, 1955.* М. Рильський був редактором цього видання.

² Коректу «Тадеуша»...— Йдеться про переклад поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш», виконаний М. Рильським.

³ ...залишили переклад «Редута Ордона»...— Переклад виконаний українським радянським поетом Олексою Миколайовичем Новицьким (нар. 1914), вміщений у другому томі згаданого видання.

⁴ ...представити (поряд із Старицьким і Коцюбинським) Франка.— У даному виданні вміщено переклади М. Старицького — «Мазунятко», «Сон», М. Коцюбинського — «Поворот тата» та І. Франка — «Втеча».

469. ДО С. В. ЧЕРВОНЕЦЬКА.
Початок травня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. 2631.

Датується за змістом листа на підставі згадки про V Всеесоюзну конференцію прихильників миру, яка відбулася у Москві 10—12 травня 1955 р.

Червоненко Степан Васильович (нар. 1915) — радянський партійний і державний діяч, дипломат; на той час працював у ЦК Компартії України.

¹ Лазров Федір Іванович (1903—1980) — український радянський фольклорист, на той час завідуючий відділом фольклору Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

470. ДО О. І. БАНДУРИ.
24 травня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві автора (Київ).

Бандура Олександр Іларіонович (нар. 1918) — український радянський письменник; на той час директор Державного видавництва художньої літератури.

¹ Піщевський Мар Михайлович (1930—1984) — український радянський перекладач, автор перекладів творів С. Моєма, В. Сарояна, Е. Хемінгуея, В. Фолкнера та інших англомовних письменників.

471. ДО С. Г. МАР.
1 червня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2501, оп. 1, од. 28.

¹ Песіс Б. А.— член редакційної колегії вид.: Міцкевич А. Избранные произведения в 2-х т., 1955.

² ...любил поэ... издание.— Двотомне видання творів Міцкевича російською мовою приурочено 100-річчю з дня смерті А. Міцкевича.

³ Муз Костянтина.— Очевидно, російська поетеса і перекладач Муз Костянтинівна Павлова (нар. 1916), яка теж перекладала «Пана Тадеуша» російською мовою.

472. ДО О. Й. ДЕЙЧА.
21 червня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Обед молчания.— Колись режисер Г. К. Крижицький надіслав О. Дейчу з Іркутська телеграму такого змісту: «Нарушьте обет молчания», але замість «обет» було написано «обед». Ця помилка телеграфа сподобалась М. Рильському, і він часто жартівливо казав: «Нарушим обед молчания».

² Письма Шевченка...— Йдеться про підготовку листів Т. Г. Шевченка для вид.: Шевченко Т. Собрание сочинений. В 5-ти т. М., Гослитиздат, 1955—1956.

³ ...як оппонент по диссертаций о Стельмахе...— М. Рильський був офіційним опонентом на захисті дисертації А. А. Жаборюка на тему «Проза Михайла Стельмаха».

⁴ Татьяна Николаевна — дружина М. М. Ушакова.

⁵ Одеса нас привяла...— Про спільну подорож в м. Одесу М. Ушаков розповів у своїх спогадах «В затінку жайворонка», виданих у книжці «Незабутній Максим Рильський».

⁶ Лесю буду непременно читать...— Йдеться про підготовку вид.: Українка Л. Собрание сочинений. В 4-х томах. М., Гослитиздат, 1956—1957. М. Рильський був членом редколегії цього видання.

⁷ «Не втипу» — в письмі, где говорится о переводах «Слова о полку Игоревском» — Йдеться, зокрема, про слова з листа Т. Г. Шевченка до А. І. Козачковського від 14 квітня 1854 р.: «Давно ворушиться у мене в голові думка, щоб перекласти на наш прекрасний український язык «Слово о полку Игоря». Так нема в мене подлинника, а перевода читать не втипу».

473. ДО К. Е. ВОРОШИЛОВА.

Не пізніше червня 1955 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1891.

Орієнтовно датується на підставі згадки про 70-річчя Микиши, яке відзначалося 6 червня 1955 р.

Ворошилов Климент Ефремович (1881—1969) — діяч Комуністичної партії і Радянської держави.

¹ Микиша Михайло Венедиктович (1885—1971) — український радянський співак і педагог.

² ...музыкально-драматическая школа Н. В. Лысенко...— відкрита 1904 р., із 1913 р. носить ім'я М. В. Лисенка. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції школу реорганізовано в Музично-драматичний інститут ім. Лисенка, який у 1934 р. був поділений на консерваторію та інститут театрального мистецтва.

³ Мишуга Олександр Пилипович (1853—1922) — український співак і вокальний педагог. У 1905—1911 рр. він був професором співу в музично-драматичній школі М. В. Лисенка.

⁴ ...в украинском театре Н. К. Садовского...— перший стаціонарний український професійний музично-драматичний театр, заснований М. Садовським у Полтаві 1906 р. З осені 1907 р. трупа виступала в Києві, в Троїцькому народному будинку, з 1920 р. припинив своє існування.

⁵ ...вел в Большом Московском театре...— У великому театрі СРСР М. Микиша виступав із 1922 по 1931 рр.

⁶ ...капитальный труд об основах преподавания вокального мастерства...— праця під назвою «Практичні основи вокального мистецтва» вийшла друком у видавництві «Музична Україна» 1971 р.

⁷ ...не присвоено никакого почетного звания.— У 1971 р. М. В. Микиші було присвоєно почесне звання народного артиста УРСР.

474. ДО В. М. ІНБЕР.

1 липня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1072, оп. 3, од. зб. 235.

¹ Спасибо Вам за милые слова.— У листі В. Інбер до М. Рильського від 21 червня 1955 р. (ВРІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 4381) є рядки: «Вернувшись в Москву, нашла Вашу книжку «Сад над морем». Спасибо, что не забыли и прислали ее.

Даже при моем позорно-плохом знании украинского языка, я не могу не наслаждаться Вашим мастерством. Ум и сердце у Вас полностью уравновешены: это бывает не часто. Всегда что-нибудь перетягивает на свою сторону.

Юмор Ваш очарователен. Чего стоит Ваш «живий», «конкретний» «дід» из стихотворения «Кінолюб». А как хороша березка, украинская березка, глядящая на «ширяння кримського орла».

Да только ли это!

Ваше творчество близко и дорого мне еще и потому, что мы с Вами принадлежим к одному поколению. Мне кажется, что молодые не всегда понимают нас. Или я ошибаюсь?»

² Паустовский в «Беспрокойной юности»...— Йдеться про другу частину автобіографічої епопеї «Повесть о жизни» К. Г. Паустовського.

³ ...предполагаемой автомобильной поездки...— В. І. Інбер здійснила подорож автомобілем по Україні в серпні 1955 р. Під час подорожі вона відвідала М. Т. Рильського в Голосієві.

475. ДО О. А. ПРОКОФ'ЄВА.

6 липня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: Пушкінський Дім, ф. 726, оп. 2, од. зб. 866.

¹ ...о моей — нашей — книге...— Рильський М. Избранные произведения. В 2-х томах. М., Гослитиздат, 1957. О. Прокоф'єв разом з М. Брауном був редактором цього видання.

² Мария Ивановна — М. І. Коміссарова.

³ Николай Леопольдович — М. Л. Браун.

⁴ ...ввести в редколлегию Антологии украинской поэзии Брауна.— До складу редакційної колегії антології М. Браун не ввійшов.

476. ДО КІЇВСЬКОЇ КІНОСТУДІЇ ХУДОЖНИХ КІНОФІЛЬМІВ.

18 липня 1955 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1985, 25 квітня (стаття О. Ф. Швачка «Поетичний поклик волі»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1164.

¹ Постилаю Пісню Марка Гущі....— Йдеться про пісню, написану М. Рильським для кінофільму «Кривавий світанок», поставленого за повістю М. Коцюбинського «Фата морган» на Київській кіностудії художніх фільмів кінорежисером Олексієм Філімоновичем Швачком (1901—1988).

Текст пісні подається за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-4163:

Гей, у полі, на роздоллі
Закурився дальний шлях,
Пролітає поклик волі,
Стрепенулись босі й голі
По містах і по ланах!

Не зликають чорні круки,
Не заступить сопця тьма...
Тож берімо зброю в руки,
Відплатім за кров і муки,
Визволяймося з ярма!

Гей у полі при долині
Та зацвів червоний мак...
Ой же буря буде низі,
Чути клекоти орлини
Всім панам на переляк.

Ой ви вітри буйнокрилі,
Розгуляйтесь, зашуміть,
Щоб цвісти народній силі,
Плечі вищростать щохилі,
Світоч правди засвітить!

Гей, у полі при дорозі
Низько стелеться трава...
Ти розвій лихі погрози,
Осуши ти людські слези,
Ясна зоре світова!

² Кілька зауважень до сценарію...— Сценарій до загаданого фільму, написаний українським радянським письменником Юрієм Петровичем Дольд-Михайликом (1903—1966).

477. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.

20 липня 1955 р. Київ

Вперше частково надруковано в газ. «Радянська Житомирщина», 1970, 29 березня (стаття П. О. Омельченка «Листи небутнього поета»).

Подається за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-449.

¹ Йосип Яковлевич — Й. Я. Магомет.

² Сквицька газета.— Нарис П. Омельченка «Щоб сади рясні хилилися» друкувався у семи номерах (липень — серпень, 1955) сквицької районної газети «Сталіно-шлях».

«Україна» — щотижневий громадсько-політичний літературно-художній ілюстрований журнал.

⁴ Мічурін Іван Володимирович (1855—1935) — російський радянський вчений в галузі генетики і селекції.

⁵ Кащенко Василь Васильович (1812—1894) — український садівник і лісівник.

⁶ ...брати Андрійовичі — Іван Андрійович Харченко — родом з Романівки, на той час був завідувачем Житомирським обласним відділом народної освіти. Михайло Андрійович Харченко у повоєнні роки був головою Романівської сільради.

⁷ Мідкевичів ювілей — 100-річчя з дня смерті польського поета, яке відзначалося в кінці листопада 1955 р.

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. аб. 10 335.

В автографі, як зазначає Д. Пойда в листі до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії у датуванні описка — треба 1955 р.

Пойда Дмитро Павлович (нар. 1908) — український радянський історик; на той час завідуючий кафедрою історії КПРС в Дніпропетровському гірничому інституті ім. Артема.

«...Ваше письмо с материалами о моем отце.—
У листі Д. П. Пойди від 21 червня 1955 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. аб. 6388), до М. Рильського є такі рядки: «В Москве в Центральном Государственном историческом архиве, фонда III отделения, I экспедиции, хранится дело № 29 за 1861 год, озаглавленное: «О неблагонамеренных поступках студентов Киевского университета Фаддея и Осипа Рыльских, проживающих в Киевском уезде у отца своего... Розеслава Рыльского». В деле имеется донесение III отделению штаб-офицера корпуса жандармов в Киевской губернии подполковника Грибовского от 21 января 1861 года, в котором он сообщает, что находящийся на казикулах у своего отца Розеслава Рыльского в селе Маковице студент Киевского университета Фаддей Рыльский сблизился с крестьянами, «работал с ними на полях... читал из какой-то тетради историю Украины, пел малороссийские песни, рассказывал о давно прошедших временах Украины, какое в то время терпел народ рабство и угнетение от властей сильных, пока не переполнилась чаша их терпения, и вдруг, по призыву вождя своего Богдана Хмельницкого, восстала вся Украина, мечом и потоками крови своей свергла вражью силу, искупив себе веру в самостоятельную независимость» (л. 1 об.). Из дела видно, что в доме Рильских был проведен обыск, в результате которого найдено много книг, не пропущенных цензурой, и некоторых исторических фактов с XVIII столетия и вышеизиска из «Колокола»: «Права русского народа» (л. 2 об.). У Фаддея Рыльского были отобраны листы написанной им истории Украины и на допросе в следственной комиссии при генерал-губернаторе он показал, что «читал только дворовой прислуге поэму «Наймичка», помещенную в «Записках о Южной Руси» (л. 27).

Над Фаддеем Рыльским и его братом Осипом был установлен полицейский надзор. Киевский губернатор ходатайствовал о высылке их в Казань, но по распоряжению царя братья Рыльские были оставлены в Киеве «под строгим секретным надзором» (л. 25).

В Киеве в Центральном государственном историческом архиве УССР, фонд канцелярии Київського воєнного, Подольського і Волинського генерал-губернатора (по секретному делу), храниться дело № 4 за 1862 год, озаглавленное: «О появившемся сочинении под названием «Основа» и о наблюдении за появлением других возмутительных сочинений и т. д.» Дело начинается рапортом начальника київської земської поліції, в которой говорится, что «под руководством известного студента... Фаддея Рыльского и других... уже издано на малороссийском языке.. под названием «Основа», имеющие целью разрушения правительственною порядка посредством подстрекательства крестьян к возмущению» (л. 1).

В этом же деле имеются указания и на то, что «в Киевской губернии беспокойство между крестьянами происходит от какого-то Трубецкого (не князя) и Фаддея Рыльского, недавно студента и сотрудника журнала «Основа». Она во главе партии малороссийских литераторов, проповедующих учение, что бог есть дух времени и потребности. Текст св., писания.. «власти вице не от бога», толкуют, что власть это есть гений или воля народа» (л. 110).

Из этого же дела видно, что Фаддей Рыльский вызывал особое беспокойство у властей и потому, что он женился на простой крестьянке и что «в разговоре с прислугой употребляет малороссийское наречие и одевается дома в крестьянское платье» (л. 110).

² ...некрологи в «Киевской старине» и «Літературно-науковому віснику» (Ів. Франка).— Некролог «Ф. Р. Рыльский» (під криптонімом «О. Л.», написаний українським істориком, етнографом, письменником, академіком АН УРСР (з 1919 р.) Орестом Івановичем Левицьким (1848—1922), надруковано в «Киевской старине» 1902 р., т. XI, с. 335—348. Некролог «Пам'яті Тадея Рильського», написаний І. Я. Франком, надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1902, т. XII, с. 160—161.

³ Берштейн Михайло Давидович (нар. 1911) — український радянський літературознавець.

⁴ Рубач Михайло Абрамович (1899—1980) — український радянський історик.

479. ДО С. М. НІЖИНСЬКОГО.

4 вересня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1180.

Ніжинський Сергій Миколайович (нар. 1921) — журналіст.

¹ ...альманаху молодих... — Слово молодих. Альманах. К., «Радянський письменник», 1955. До цього видання М. Рильський написав вступну статтю.

² Нарада молодих... — Республіканська нарада молодих письменників України відбулася 26 листопада — 2 грудня 1955 р.

³ ...до повідь про поезію. — Доповідь про творчість молодих поетів М. Рильський виголосив на параді 27 листопада.

480. ДО О. І. ДЕЙЧА.

6 вересня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Дейча (Москва).

¹ ...поклониться останкам Пирогова... — російський хірург, анатом і педагог Микола Олександрович Пирогов (1810—1881) помер у своєму маєтку в селі Вишня (тепер с. Пирогове) під Вінницею, де його забальзамоване тіло і досі зберігається в склепі.

² Пестель Петро Іванович (1793—1826) — керівник та ідеолог Південного товариства декабристів, полковник. З 1818 р. жив у Тульчині.

³ Леонтович Микола Дмитрович (1877—1921) — український композитор, один час жив у Тульчині і працював учителем спархіального жіночого училища.

⁴ ...статейки о Лесе...— очевидно, йдеться про написання статті «Лирика Леси Українки» до вид.: *Українка Л. Собраніє сочинений*. В 4-х томах. М., Гослітизда, 1956. М. Рильський, О. Дейч і М. Браун були членами редколегії цього видання.

⁵ ...еду в Пущу-Водицю.— М. Рильський перебував у санаторії імені 30-річчя Радянської України.

⁶ ...книгу... о Мицкевиче.— «Поезія Адама Мицкевича» вийшла друком в 1956 р. в Гослітиздаті.

481. ДО С. Г. МАР.

29 вересня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2501, оп. 1, од. зб. 28.

¹ А може бути, Ви ще чо-набудь придумаєте? — У другому томі творів А. Міцкевича російською мовою (1955) переклад «Пана Тадеуша», виконаний С. Мар, починається так:

Отчизна милая, Литва! Ты как здоровье,
Тот дорожит тобой, как собственою кровью,
Кто потерял тебя. И о тебе лишь — пыне
Пою и плачу я, тоскуя па чужбине.

482. ДО Й. Я. МАГОМЕТА.

18 жовтня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-4168.

¹ Небіж Петро — П. І. Рильський.

² Вікторія Василівна — дружина Й. Я. Магомета.

483. ДО О. П. РЯБИНИНОЇ.

24 жовтня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦНВ АН УРСР, ф. ХХV, од. зб. 1697.

¹ ...Украинский трехтомник.— Рильський М. Твори. В 3-х т. К. Держлитвидав України, 1955.

² ...«не побрезгуй на подарочке»...— рядок із присвяти «Другу-приятелю Гавріле Яковлевичу (крестянину деревні Шоди Костромської губернії)», яку написав до свого вірша «Коробейники» М. О. Некрасов.

³ ...подчеркивал в свое время Добролюбов...— М. Рильський має на увазі рядки російського літературного критика, революціонера-демократа Миколи Олександровича Добролюбова (1836—1861) із його статті «Кобзарь» Тараса Шевченка (1860): «...В песне вылилась вся прошедшая судьба, весь настоящий характер Украины; песня и дума составляют там народную святыню, лучшее достояние украинской жизни; в них горит любовь к родине, блещет слава прошедших подвигов; в них дышит и чистое нежное чувство женской любви, особенно любви материнской; в них же выражается и та тревожная оглядка на жизнь, которая заставляет казака, свободного от битвы, «искать свою долю». Весь круг жизненных насущных интересов охватывается в песне, сливается с нею, и без нее жизнь делается невозможной». (Первое полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова в четырех томах. Спб. 1911, т. 4, с. 98).

⁴ ...поже Луначарский.—М. Рильський має на увазі рядки А. В. Луначарського із статті «Великий пародний поет» (Тарас Шевченко; 1911—1912): «Украинская музыка и поэзия — самая пышная и ароматная ветвь на древе мирового народного творчества.

Минорная по главенствующему своему строю, грустная даже в веселом порыве украинская песня становится всеми знатоками па одно из первых мест среди песен всех народов. Украинские думы, через столетия переданные гомерами Украины — кобзарями, сияют всеми своими красками: рыцарством в любви и во вражде, размахистой казацкой отвагой, тонкостью чувства и философской вдумчивостью». (Луначарский А. В. Статья о литературе. Государственное издательство художественной литературы. М., 1957, с. 420).

⁵ ...сборник того же Литвака...—«Песни и думы Советской Украины» в перекладі Г. Литвака з передмовою М. Рильського «Песни народа Советской Украины» вийшов в Гослитиздате 1951 р.

484. ДО П. В. ЖУРА.
14 листопада 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-79.

Переклади...— Йдеться про переклади віршів М. Рильського «Друзья» і «Война белой и алой розы», здійслені А. Г. Острозв'ким, і переклади віршів «Розы и виноград» та «Бригадир», виконані Петром Журом. Добірка цих віршів під спільним заголовком «Из пикла «Розы и виноград» опублікована в журн. «Звезда», 1956, № 1.

² До 1-го вірша — вірш «Друзі» («Сходяться друзі в саду, запальні садоводи...»).

³ ...дати примітку...— у журналі така примітка є.

⁴ Щодо останнього рядка 3-го вірша — вірш «Троянди й виноград», останній рядок якого П. Жур переклав так: «Цветы и виноград» — красивое с полезным».

⁵ ...4-го вірша...— вірш «Бригадир» («У виноградарським радгоспі бригадир...»).

⁶ Арсеній Георгійович — А. Г. Острозв'кий.

485. ДО М. К. МАСЛА.
4 грудня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІІ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2242.

Масло Михайло Кирилович (1918—1985) — український радищанський поет.

¹ ...після виходу альманаху «Слово молодих»...— Ви повинні трохи заспокоїтись.— Альманах «Слово молодих» вийшов 1955 р. у видавництві «Радянський письменник». У передмові М. Рильський відзначив вірші М. Масла «Перші кроки». В альманасі вміщено вірші М. Масла.

² Не зваю, що розумів тов. Рябокляч під «педосказавністю».— Йдеться про вступне слово письменника Івана Павасовича Рябокляча (нар. 1914), на той час керівника

Черкаського обласного літературного об'єднання до добірки в російській газеті «Сталинське племя», де зокрема, говорилося, що для віршів М. Масла характерна «пекая недосказаність».

486. ДО П. В. ЖУРА.
31 грудня 1955 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-77.

Повертаю Вам переклади...— Очевидно, йдеться про переклади, виконані П. Журом для першого тому видання: *Рильський М. Избранные произведения. В 2-х т. М., Гослитиздат, 1957.*

1956

487. ДО В. Г. ДАНИЛЕЙКА,
28 січня 1956 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1953.

Данилейко В. Г.— на той час літпрацівник Переяслав-Хмельницької районної газети, збирав фольклор.

Березовський Іван Павлович (нар. 1923) — український радянський фольклорист.

Ваші зауваження до пісень цікаві...— У свіжому листі від 5 червня 1955 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 3925), звертаючи увагу М. Рильського на помилки у публікації текстів народних пісень в різних збірниках, зокрема таких пісень, як «Ой з-за гори кам'яно...» та «Ніч яка місячна, ясная, зоряна...», В. Данилейко писав: «Я взяв лише дві пісні, а так майже на кожному кроці. А з цих збірників, як правило, беруть для виконання пісні і хори, і співаки; їх транслюють по радіо. І люди, слухаючи пісню, з жалем таким, після ця хороша. Тільки співається вона не так». І виключають радіо, співають по-своєму».

Гуслістий Кость Григорович (1902—1973) — український радянський історик і етнограф, на той час заступник директора ІМФЕ АН УРСР.

488. ДО Ю. С. МЕЛЬНИЧУКА.
13 лютого 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 314, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

Мельничук Юрій Степанович (1921—1963) — український радянський письменник, літературознавець; на той час головний редактор журналу «Жовтень».

...інтересну п'есу вчителя Омельченка...— драматичний епіод про А. Міцкевича «Спомин у Веймарі» надрукований у журналі «Жовтень», 1956 р., № 4, з переднім словом М. Рильського.

...ювілею Франка.— 100-річчя з дня народження І. Я. Франка, що відзначалося у серпні 1956 р.

489. ДО П. О. ОМЕЛЬЧЕНКА.
14 лютого 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-451.

490. ДО Е. М. БГОРОВОЙ.

Лютій 1956 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2003.

Орієнтовну дату встановлено за машинописною копією, на якій є дата — «Февраль 1956 г.» Зберігається там же.

¹ ...з поздання с ответом... — це відповідь на лист Е. М. Бгороної від 19 вересня 1955 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 4163).

² Ваши замечания о статье Николая Калениковича — зауваження Е. Бгороної до статті М. К. Гудаїя. «Пoeзия О. С. Пушкина в українських перекладах» («Вітчизна», 1955, № 8).

³ Готовлю новое издание «Онегина»... — Очевидно, йдеться про підготовку вид.: *Пушкин О. Евгеній Онегін. К., «Молодь», 1956.*

⁴ Вышел «Фауст» Гете... — Переклад вийшов 1955 р. у видавництві «Дніпро».

⁵ ...о ней отзывы... — У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається відповідь Е. Бгороної від 17 лютого 1956 р. (ф. 137, од. зб. 5954): «Дуже рада, що Ви все-таки одержали моого листа про статтю М[икола] К[аленикович] і, головне, визнаєте слушність моїх зауважень.

З великою охотою написала б про українського «Фауста», і тому, що це Ваша ініціатива, і тому, що приємно думати й писати про хороші, а тим більше визначні речі, і тому, що це українське мистецтво. М[икола] К[аленикович] був такий ласкавий, що хотів навіть дати мені свій примірник «Фауста». Але до середини квітня у мене хвилини вільності не буде, а кінець квітня — травень це, може, залишо? Крім того, мені буде дуже трудно опублікувати в Москві таку рецензію, а Вас і Миколу Лукаша цікавить, безперечно, публікація, а не просто моя думка».

Як повідомив упорядників М. Лукаш, відгук не був надрукований.

491. ДО М. П. СМИРНОВА.

15 березня 1956 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією: КЛМР, од. зб. ДФ-177.

У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається чорновий автограф, датований 10 березня і без донписки (ф. 137, од. зб. 2489).

Смирнов Микола Павлович (1898—1977) — російський радянський письменник на той час член редакційної колегії літературно-художнього та науково-популярного збірника «Охотничьи просторы».

¹ Против помещения «Журавлей», «Охотников», «Вальдшнепа», «Выставки собак»... — У переліку слово «Журавлей» закреслено, а внизу додісано примітку. У виданні «Охотничий просторы. Книга шестая. М., «Физкультура и спорт», 1956» під назвою «Охотничий стихи» надруковано такі поезії М. Рильського — «Охотники» (переклад А. Гатова), «Вальдшнеп» (переклад Д. Бродского), «Выставка собак» (переклад Е. Благіліпой).

² ...да еще с Буниным, Есениным, Багрицким... — У шостій книзі «Охотничих просторов» вміщено «Стихи

разных лет (1889—1922)» И. Бунина, «Из забытых стихов» («Колдунья» и «Мечта») С. Есенина и «Ночь» Э. Багрицкого.

³ В стихотворении... есть ошибка... — М. Рильський мав на увазі своє помилкове твердження про залишення Голосіївського лісу, висловлене в рядках:

Та як ударила, немов мороз, війна,
І чорні полчища насупули на Київ,—
О, Голосіївський не сторопів! Він діяв,
Як чесний, гордий муж: у битві сам упав,
Та злого ворога під себе підім'яв,
І пе одно під пим застигло враже тіло.
Ти славно, друже, жив — і вмер, герою, сміло!

⁴ Аксаков також переход... объяснял возрастом... — С. Т. Аксаков був пристрасним мисливцем та рибалкою і багато творів його присвячено цим захопленням.

⁵ ...неопубліковані стихи... — Про які саме вірші мова, не встановлено.

492. ДО М. П. ПЕДЕНКО.

25 березня 1956 р. Київ

Вперше надруковано частково в журн. «Литературная учеба», 1982, № 3, с. 95 (публікація І. О. Ільєнка «По своему видеть и выражать мир»).

Подастися за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2330.

Педенко Марія Петрівна (1920—1957) — на той час вчителька української мови і літератури.

493. ДО ПОЗЕМСЬКОГО ВІДДІЛУ АКАДЕМІЇ НАУК СРСР.

Кінець березня 1956 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1792.

Орієнтовно датується за змістом і за підставі телеграми, автограф якої зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1783: «Варшава Дворец культуры Польской Академии наук Выезд Москвы сообщу день дополнительно спасибо заботу Максим Рильский». Тут же зберігається квитанція з поштовим штемпелем: «Киев 25 гор. 29.3.56».

¹ ...до клад для Сессии Польской Академии наук... — З цією доповіддю М. Рильський виступив 18 квітня 1956 р. у Варшаві на сесії Польської Академії наук, присвячений 100-річчю з дня смерті А. Міцкевича.

494. ДО П. С. КАРАБАНА.

3 квітня 1956 р. Київ

Друкується вперше за фотокопією автографа: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2064. Місце знаходження автографа невідомо.

¹ За поздравлениe. — Очевидно, мається на увазі привітання з нагоди дня народження.

² С «Похороном»... — Йдеться про вамір П. С. Карабана перекладати поему І. Франка «Похорон» (1899).

³ ...с этим... делом справитесь...— У 8-му томі десятитомного видання І. Франка російською мовою вміщена поема «Похорон» у перекладі П. Карабана (М., Гослитиздат, 1958, с. 187—224).

⁴ ...и единственным редактором...— разом із О. І. Білельським редакторами вид.: *Франко И. Сочинения*. В 10-ти т. Перевод с украинского. М., Гослитиздат, 1956—1959, були М. Т. Рильський і Б. О. Турганов.

⁵ «Молодость» — очевидно, йдеться про прохання П. Карабана вмістити його переклад поеми М. Рильського «Молодість». Переклад П. Карабана було вміщено у виданні: *Рильський М. Избранные произведения*. В 2-х т. Гослитиздат, 1957, яке вийшло за редакцією М. Брауна і О. Прокоф'єва.

495. ДО Ф. М. НЕБОРЯЧКА.

3 квітня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2277.

Неборячок Федір Матвійович — український радянський літературознавець.

¹ Спасибі Вам за книжку...— *Неборячок Ф. Максим Рильський. Літературно-критичний нарис*. Львів, видавництво Львівського університету, 1955.

² ...приємно було... знайти вірші, про які я й заслухав...— У вищезгаданій книжці вперше надруковано вірш М. Рильського «Радість рибалки», написаний 1908 р., оригінал якого зберігається в рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР.

³ Пацовський Василь Миколайович (1878—1942) — український поет.

496. ДО В. КОПИЛОВА.

7 квітня 1956 р. Київ

Друкується вперше за машинописною копією: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2108.

Копилов Віталій — на той час студент Української сільськогосподарської академії.

¹ Позия — мышление в образах (определение Белинского)...— М. Рильський має на увазі рядки В. Белінського: «Кто не одарен творческою фантазией, способною превращать идеи в образы, мыслить, рассуждать и чувствовать образами, тому не помогут сделаться поэтами ни ум, ни чувство, ни сила убеждений и верований, ни богатство разумно исторического и современного содержания» (*Белинский В. Г. Поли. собран. сочин. В 13 т. М.—Л., 1953—1959, т. 6, с. 591—592*).

497. ДО Д. П. ПОЙДИ.

9 квітня 1956 р. Київ

Вперше скорочено надруковано в газ. «Дніпро вечерний». 1984, 3 квітня (стаття І. М. Шаповала «Находка историка»).

Подастися за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 336.

¹ ...то, что Вы прислали — новое...— На жаль, листа

Д. П. Пойди із цими матеріалами не збереглося. А в листі до музею від 28 червня 1983 р. Д. П. Пойда писав: «...во втором письме М. Рильскому сообщил обнаруженные новые факты со ссылкой на архивные источники. Какие именно факты я сообщил в первом (дев лист використовуется в комментарях до листа М. Рильского до Д. Пойди від 20 липня 1955 р.—Ред.), а какие во втором письме, я уже не помню, а копий этих писем у меня, к сожалению, не сохранилось...»

498. ДО Б. М. РИЛЬСЬКОГО.

18 квітня 1956 р. Варшава

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1645.
¹ ...сесія...—сесія Польської Академії наук, присвячена 100-річчю з дня смерті А. Міцкевича.

² ...я—українською...—М. Рильський на цій сесії прочитав доповідь «Адам Міцкевич і українська література».

499. ДО О. С. ЗАСЕНКА.

21 травня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Київ).

¹ ...для однієї невеличкої роботи...—очевидно, йдеться про роботу пад статтею «Іван Франко и славянство», що була надрукована в журналі «Славянин», 1956, № 7, с. 28—31.

500. ДО В. Ю. ВОВЧКА.

30 травня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Ужгород).

Вовчик Василь Юрійович (пар. 1933) — український радянський поет.

501. ДО К. В. ПОТАПОВА.

25 червня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 1973, оп. 8, од. зб. 467 (особистий фонд М. В. Ісааковського).

В листі від 22 серпня 1967 р. до одного з упорядників М. Ісааковського писав: «...Кирилл Васильевич Потапов — это сотрудник литературного отдела «Правды» (более точно, если не ошибаюсь, это заместитель заведующего литературным отделом «Правды»). Он работал в «Правде» довольно долго, но давно уже ушел оттуда, будучи тяжело больным. О его дальнейшей судьбе я ничего не знаю.

Как попало письмо М. Т. Рильского, адресованное К. В. Потапову, в мои руки, я не помню. Могу только высказать свое предположение. Дело в том, что два стихотворения М. Т. Рильского из цикла «Розы и виноград» перевел на русский я (эти мои переводы неоднократно печатались в моих сборниках; в частности, они напечатаны в разделе «Переводы» в моем двухтомнике, выпущенном Гослитиздатом в 1961 году). Вероятно, что стихи эти я переводил по просьбе «Правды» и что оригиналы прислали

мне К. В. Потапов вместе с письмом Рильского, адресованным ему. Это письмо почему-либо могло остаться у меня, а потом, через некоторое время, я вместе с другими материалами передал его в ЦГАЛИ...». М. Исааковскому належать переклади 2 віршів із циклу «Троїнди й виноград» — «Девчата на винограднике» і «Розы и виноград», які вперше надруковано в «Литературной газете», 1957, 16 квітня.

¹ ...пригодятали они для «Правды»... — У 1956 р. в «Правде» ці вірші М. Рильського не друкувалися.

² «Мазовше» — вірш М. Рильського «На концерті Мазовше» («Мазурка нас в обійми узяла»...)

502. ДО Я. Т. ВІТОШИНСЬКОГО.

2 липня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10478.

Вітошинський Ярослав Теофілович — музикознавець, приятель М. Рильського молодих років.

¹ ...участь у парламентській делегації... — У складі делегації депутатів Верховної Ради СРСР М. Рильський відвідав Австрію у травні 1956 р.

² «Краса» — ця стаття надрукована в газ. «Радянська культура», 1956, 17 червня.

503. ДО М. С. ВІНГРАНОВСЬКОГО.

4 липня 1956 р. Київ

Друкується вперше за чорновим автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 1883.

Вінграповський Микола Степанович (нар. 1936) — український радянський поет.

504. ДО М. І. РИЛЬСЬКОЇ-МАРТИНЮК.

9 липня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-566.

¹ ...двоє відомі місяці... — дві доповіді до 100-річчя з дня народження І. Франка, а саме: «Великий майстер українського слова», — виголошена на пленумі правління Спілки письменників України 29 серпня в Колонному залі Української державної філармонії, та «Іван Франко — великий український письменник і громадський діяч» — виголошена на ювілейній сесії загальних зборів Академії наук УРСР 30 серпня.

² Іван Іванович — І. І. Бердичевський.

505. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

22 липня 1956 р. Ленінград

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-872.

¹ Сошепко Іван Максимович (1807—1876) — український художник, в 1836 р. познайомився з Шевченком, ввів його в Петербурзьку Академію мистецтв і сприяв викупу з кріпацтва.

506. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ.
23 липня 1956 р. Ленінград

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-875.

507. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ.
27 липня 1956 р. Рига

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-866.
¹ Галля — Г. М. Денисенко, медична сестра, яка доглядала хвору Катерину Миколаївну.

508. ДО О. І. КОПИЛЕНКА.
28 липня 1956 р. Рига

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. І. Кошиленка (Київ).
¹ ЗІМ — мається па увазі автомобіль, па якому М. Рильський подорожував.

509. ДО К. М. РИЛЬСЬКОІ.
28 липня 1956 р. Рига

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-873. Да-
тується за поштовим штемпелем.
¹ Ладіс Віліс Тенісович (1904—1966) — латиський радян-
ський лісьменник і державний діяч.
² Л'єоля — О. М. Рильська.

510. ДО П. О. ПАЧЕНКА.
4 серпня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-308.
Паченко Пимон Омелянович (нар. 1917) — білоруський
радянський поет.

511. ДО М. Г. РИЛЬСЬКОГО.
4 серпня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-532.
Рильський М. Г.— внук М. Т. Рильського, на той час
перебував у санаторії в Євпаторії.

512. ДО О. К. КИСІЛЬ.
10 серпня 1956 р. Київ

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1969, № 32, с. 9
(стаття М. Романіки «Друге народження книги»).

Подається за автографом, що зберігається у Чернігівському
обласному державному архіві, Р-1052, оп. 1, спр. 12, арк. 1.

Кисіль Олена Костянтинівна — дружина українського ра-
дянського театрознавця Олександра Григоровича Кисіля (Ки-
сельова; 1889—1942).

¹ ...дам характеристику.— Це відповідь на лист О. К. Кисіль від 8 серпня 1956 р., що зберігається у відділі рукописів ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 4668, де є такі рядки: «Не согласитесь ли Вы помочь мне в деле реабилитации Александра Григорьевича. Обращаюсь к Вам с большой просьбой, как к человеку с большим весом, что мне посоветовали в прокуратуре». Тут же, у відділі рукописів ІЛ АН УРСР, зберігається лист О. К. Кисіль від 27 травня 1957 р., ф. 137, од. зб. 4670: «Глубокоуважаемый Максим Фаддеевич! Сообщаю Вам, что получила уже на руки справку о реабилитации Александра Григорьевича. Спасибо Вам за содействие в этом деле восстановления правды. Не сомневалась в том, что Ваша характеристика имела доминирующее значение. Теперь моя забота — что сделать для его памяти».

513. ДО М. Г. РИЛЬСЬКОГО.

18 серпня 1956 р. Київ

Друкується за автографом: КЛМР, од. зб. Р-522.

514. ДО С. С. ГЕЙЧЕНКА.

Серпень 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Пушкінські Гори, Псковської обл.).

Орієнтовну дату встановлено за змістом листа на підставі згадки про повернення додому після подорожі, з якої М. Рильський повернувся на початку серпня 1956 р.

515. ДО О. І. БАНДУРИ.

25 вересня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в адресата (Київ).

¹ Рудинська Євгенія Яківна (1885—1977) — український радянський літературознавець і перекладач. Лист написаний на підтвердження авторства перекладу Б. Я. Рудинської. «Втрачених ілюзій» Бальзака у звязку з підготовкою видання у Держлитвидаві України. Однак як і в першому виданні 1937 р., так і у виданні, здійсненному 1956 р., прізвище перекладача не було зазначено.

² ...для якого я перекладав вірш...— До перекладу, здійсненого Є. М. Рудинською, М. Рильський переклав низку віршів Т. Готье, Д. Жіардена, Ласайі та невідомих авторів, які були використані Бальзаком у «Втрачених ілюзіях». Ці переклади вміщено і у виданні нового перекладу, здійсненого Д. Паламарчуком («Дніпро», 1986).

У 10-му томі зібрання творів М. Рильського в 20-ти томах надруковано лише переклад поезії Т. Готье «Тюльпан». Тому нижче подаємо решту перекладів:

Невідомий автор

Легке дихання муз і піньзель чарівливий
Не завжди кластимуть ясний узор пестливий
На вбогий мій папір,—

А бистрий олівець коханої моєї,
Що сум і радощі несе мені від неї,
Не втомиться, повір.
Як пальчики її у цих листків спітають
Про дні майбутнього, що так принадно сяють
У любім колі мрій,—
Пильний, хай не згаса вогонь любові,
Щоб спогад радісний про мандри ці чудові,
Як небо, був ясний.

Невідомий автор

ІІ

Із лона світлого, де в славі променястій
Уважні ангели біля господніх піг
Задумливих зірок молитви грають чисті
На систрах золотих,—
Білявий херувим, прекрасний і крилатий,
Згасивши божий блиск на сміливім чолі,
На папері небес лишає срібні шати
І лине до землі.
Він добре наміри господні розуміє,
Втішає генія у муках пелюдських,
Як люба дівчина, весплюпі будить мрії
В недужих і старих.
Злочниця кличе він до каїття й зізнання,
Шепоче матері: молись, вадій не трать.
Він прислухається, як бідарів зітханил
До господа летять.
І серед нашого глухого покоління
Чудовий посланець живе тепер один,
Та зір його смутний, і з рідного склепіння
Очей пе зводить він.
Пречистий гостю паш, я здогадався, хто ти
І звідкіля прийшов — не по чолі яспім
І не по відсвітах божистої чесноти
У погляді твоїм,—
Ні, як душа моя, щоб злитися з твоєю,
Летіла знаджена у пристрасті сліпій,—
В кольчузі став зненацька перед мею
Архангел огняний.
Ох, бережіться всі, щоб він не бачив, гнівний,
Як тихий серафим злітає у блакити,
Вечірніх-бо пісень благання переливне
Він може зрозуміть.

Невідомий автор

І ви побачите: вони, як побратими,
Полинуть у глибину, що зорями ясими
Створитель наш заткав,—
І вам на їх сліди, як на маяк довічний,
Покаже, в темряві признак шукати звичний,
Кмітливий мореплав.

Ласайт

Красуні польові, бліскучі ваші тоня
Не тільки очі нам уранці веселять,—

Ім дано у ясній поемі вихвалять
Любові й прагнення високого закони.

Тичинок золото, що в чистім сріблі гоне,
Нам відкрива скарби, з яких боги твориць,
І тайни світлої навік лягла печать
На біле полум'я зубчастої керони.

Ви розвиваєтесь у дені, той весняний,
Коли з прозорих крил, по смерті знов живий,
Христос розсипав нам пової правди перли,—
І вдруге бачимо ми цвіт ваш восени,
Щоб молодечих днів вернути милі сни
І мрії воскресить, які в душі завмерли.

Д. Жірапден

ДРУГИЙ СОНЕТ

Стокротка

Стокротка звуть мене. Колись усіх малила
Я тільки вродою барвистих пелюстків.
Щаслива, я жила між сестер та братів,
Усюди славлена і всім кохана й мила.

Ой леле! Враз нова злягла на мене сила,
Для мук зростаю я у тиші квітників;
Я правди вісниця для того, хто полюбив,
І розцвіт ніжний мій то разом і могила.

Минувся супокій і щастя осяйне,
Рука допитлива без жалю рве мене,
Аж поки пелюсток не скаже їй окремай,
Що серде любого чи любої тайт,—
І я, без чистої своєї діадеми,
На землю падаю — у поросі зотліть.

Ласай

ТРИНАДЦЯТИЙ СОНЕТ

Камелія

В природі кожен квіт — окреме в кнізі слово:
Троянда в ній — любов жагуча і п'янка,
Чарус скромністю фіалка залашна,
В лілії простота відсвічує чудово.

Але — дитя теплиць німе і загадкове,
Лілея без душі, троянда без вина —
Камелія, я на те вродилася вона,
Щоб тішити пудьгу дівочого алькова.

Люблю, проте, коли у сяєві огнів
Музику пристрасну і переливний спів
Красуні слухають у театральних ложах
І цвіт камелій у косах золотих
Вічна чарівниця, що молимось на них,
До статуй Фідії в своїй пишності схожих.

Невідомий автор

В розкішнім квітнику зійшла чудна рослина,
Що тільки б її рости десь серед бур'янів;
Але казала: «Сяйвом дивних кольорів
Я доведу, що я шляхетного коліна».

Та гостя почала, зухвали й непокліна,
Глушити без жалю і сестер, і братів,—
І квітів пишний гурт дізнатись захотів,
Хто породив її, чия вона дитина.

Ось розцвіла вона — і одностайний сміх
Зустрів народження тих пелюстків бридких,
Що око різали вульгарністю своєю.

Рослину вирвано — звелів так добрий смак,—
І лиш дурний осел прийшов ревти над нею..
Валився на землі розотпаний Будак!

Невідомий автор

Мораль, панове, ми лишім
Нудотникам тверезим;
До біса з розумом тяжким,
Як наш господар — Безум.
Усі годяться нам пісні,
Як дзвонять кубки голосні:
Сам Епікур — п'яница.
Навіщо Аполлон мені,
Як Бахус вигляда на дні?
Життя в вині,
А решта — все дурниці.

Хто добре п'є, тим Гіппократ
Вік довгий обіцяє.
Хай, доганяючи дівчат,
Нога моя й кульгає,—
Байдуже! Руки день при дні
Напої точать запашні
Уміло, як годиться.
Ми всі щасливі, бо п'яці,
У всіх нас голови мідні;
Життя в вині,
А решта — все дурниці.

Всяк знає звідки взявся він,
То річ не загадкова;
Але збагнути смерть і тлін —
Зовсім даремна мова.
Тож пийте, друзі, без турбот
Небесний дар на повен рот,
Нічим не клюпочіться.
Короткі радощі земні,
Співаймо ж, поки не в труні;
Життя в вині,
А решта — все дурниці.

516. ДО О. М. ЛИСЕНКА.

26 вересня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 236.

Лисенко Остап Миколайович (1885—1968) — український радянський музикознавець, син Миколи Віталійовича Лисенка.

¹ ...про роботу над «Тарасом Бульбою», над «Енейдою»... — Йдеться про опери М. В. Лисенка за повістю М. В. Гоголя (1890) і поемою І. Н. Котляревського (1911).

² ...український клуб... — Створена в Києві з ініціативи М. В. Лисенка літературно-мистецька спілка «Родина». Клуб відкрився 1908 р. в будинку по вулиці Володимирській, № 42. М. В. Лисенко очолив раду клубу.

³ ...Невеличкий вступ до Вашої книжки... — 1957 р. у видавництві «Радянський письменник» вийшла книжка: Лисенко О. Про Миколу Лисенка. Спогади сина. У ній вміщено передмову М. Т. Рильського «Спомини О. М. Лисенка про батька».

517. ДО К. М. РИЛЬСЬКОЇ.

1 жовтня 1956 р. Варшава

Друкується вперше за автографом: КЛІМР, од. зб. Р-1620.

¹ ...і почалась декада... — декада української радянської культури в Польській Народній Республіці проходила з 30 вересня по 9 жовтня.

² Гміря Борис Романович (1903—1969) — український радянський співак, народний артист СРСР.

³ Чавдар Єлизавета Іванівна (нар. 1925) — українська радянська співачка, народна артистка СРСР.

⁴ Смерть Остапа Вишні... — Остап Вишні помер 28 вересня.

⁵ Понятовський Станіслав Август (1732—1798) — останній король Польщі.

518. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

25 жовтня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ Вали стихи прелестны... — Свій лист від 22 жовтня 1956 р. О. Й. Дейч починає віршованою подякою за надісланий М. Рильським яблука в Голосієва, де, зокрема, є такі рядки:

Ах как печально, что не я — Блок,
Не то б не так еще воспел
Чарующую прелесть яблок,
Как перл созданья Рыльских дел.

² Мінаев Дмитро Дмитрович (1835—1889) — російський поет.

³ За «Гейне й театр» заранее благодарю. — У меморіальній бібліотеці М. Рильського зберігається книжка: Гейне и театр. М., 1956, з автографом Олександра Дейча: «Дорогому Максиму Фаддеевичу — все гейневское и немного моего. Ал. Дейч, Москва, 30.X.56». У збірнику вміщено драматичні твори

Гейне та його висловлювання про театр і драматургію. Вступна стаття, упорядкування, редакція і коментарі О. Дейча.

⁴ «Эрнани» — драма Віктора Гюго. М. Рильському належить переклад цього твору українською мовою.

⁵ Новая русская орфография... — Очевидно, йдеться про проект нездійсненої реформи російського правопису.

⁶ Станіславський (Алексеєв) Костянтин Сергійович (1863—1938) — російський радянський режисер, актор, педагог і теоретик театру.

⁷ ...подготовить... Лесю Украинку... — Лесь Українка. Стихотворения и поэмы. М., «Советский писатель», 1958 (Библиотека поэта. Малая серия). Тексти та примітки підготували М. Рильський і О. Дейч.

⁸ С Олесем вопрос будет разрешен положительно. — Йдеться про задум підготувати збірку вибраних поезій в перекладі російською мовою українського поета Олександра Олеся.

⁹ Трофимов. — Очевидно, йдеться про українського і російського радянського письменника, літературознавця і перекладача творів української літератури Костянтина Даниловича Трофимова (1904—1987).

¹⁰ ...о последней поездке в Польшу... — у вересні — жовтні 1956 р. Рильський брав участь у декаді української радянської культури в Польській Народній Республіці.

519. ДО О. К. КИСІЛЬ.

29 жовтня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в Чернігівському обласному державному архіві, Р-1052, оп. 1, спр. 13, арк. 1.

¹ ...ценный для меня подарок... — Йдеться про видання праць О. Г. Кисіля «Український театр» (1925 р.), «Український актор Карло Соленик» (1925). У відділі рукописів ІЛ АН УРСР зберігається лист О. К. Кисіль від 24 жовтня 1956 р., ф. 137, од. зб. 4669: «Передаю Вам «Український театр» и «Карло Соленик». Последняя книга — единственный экземпляр, поэтому, к большому сожалению, не могу ее Вам оставить. Александр Григорьевич лично ценил ее больше «Украинского театра».

520. ДО П. С. ПОТРЕБНИКА.

18 листопада 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 2359.

521. ДО М. Д. КЛИМЕНКА.
19 листопада 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: КЛМР, од. зб. Р-576.
¹ Посилаю Вам рекомендацію...— Рекомендацію
М. Рильського М. Клименкові для вступу до членів Спілки
письменників України.

522. ДО Л. В. АНДРІЄВСЬКОГО.
22 листопада 1956 р. Київ

Вперше надруковано в газ. «Молода гвардія», 1988, 13 січня
(публікація Л. В. Таран «Два листи Максима Рильського»).

Подається за автографом: КЛМР, од. зб. Р-1716.

Андрієвський Леонід Васильович (нар. 1905) — на
той час директор і викладач майстерні Харківського державного
художнього училища.

¹ щодо програми...— Йдеться про програму з історії
українського мистецтва, яка була складена Академією архітек-
тури УРСР і надсидалася художнім училищам для
ознайомлення.

523. ДО О. П. ДОВЖЕНКА.
22 листопада 1956 р. Київ

Вперше частково надруковано в кн.: Кученко М. Сторінки
життя і творчості О. П. Довженка. «Дніпро». К., 1975, с. 325.

Подається за автографом: ЦДАЛМ СРСР, ф. 2081, оп. 1,
од. зб. 882.

¹ Вашого двотомника...— у 1958 р. Держлітвидав
України випустив твори О. П. Довженка в 3-х томах. М. Т. Риль-
ський написав до цього видання передмову «Олександр Дов-
женко».

² ...познайомимо з нею Вас...— Цей намір не було
здійснено: О. П. Довженко помер 25 листопада 1956 р.

524. ДО М. М. ЗОЛОТАРЕНКА.
24 листопада 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137,
од. зб. 10647.

¹ «На допомогу молодим» — збірник статей, який
вийшов у видавництві «Радянський письменник» у 1956 р. Тут
вміщено, зокрема, статтю М. Т. Рильського «Розмова про поезію
молодих».

525. ДО Я. Т. ВІТОШИНСЬКОГО.
27 листопада 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137,
од. зб. 10479.

¹ ...про Дмитра...— особу не встановлено.

² Ірчан Мирослав (Баб'юк Андрій Дмитрович; 1897—1937) — український радянський письменник.

³ Михальчук Валентин Костянтинович — український музикант, приятель молодих років М. Рильського.

⁴ Листами Кобилянської Ти мене зацікала вив... — У листі до М. Рильського від 11 вересня 1956 р. (ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 3459), Я. Вітошинський писав: «У батька народного артиста Йісового є листи Кобилянської. Не знаю, як вони до нього попали. Колись зберусь і зайду до нього, і довідаюсь, яким чином до нього попали і саме що це за листи».

526. ДО О. Й. ДЕЙЧА.

3 грудня 1956 р. Київ

Вперше частково надруковано в журн. «Звезда», 1967, № 8, с. 190 (спогади О. Дейча «По дороге дружбы»).

Подається за автографом, що зберігається в архіві О. Й. Дейча (Москва).

¹ ...одно из писем Пушкина... — Мається наувазі лист П. А. Плетнілову від 21 січня 1831 р.: «Вчера присвял я день с Нащокіним, который сильно поражен его смертию,—говорим о нем, называем его покойник Дельвиг, и этот эпитет был столь же странен, как и странен. Нечего делать! Согласился. Покойник Дельвиг» (Пушкин А. С. Полное собрание сочинений в десяти томах, Изд-во Акад. наук ССР. М., ІЛ, 1949, т. X, с. 334).

² Дельвіг Антон Антонович (1798—1831) — російський поет.

³ «Розы». — Йдеться про підготовку вид.: Рильський М. Розы и виноград. М., «Советский писатель», 1957. О. Дейч був редактором цієї книжки.

⁴ ...«вероятам» «Павла Сергеевича... — Йдеться про варіанти перекладу вірша М. Рильського «Івану Франкові», здійсненого П. С. Карабапом. У вищезгаданому виданні цей переклад не вміщено.

⁵ ...две последние строки из Франко... — Вірш М. Рильського «Івану Франкові» закінчується такими рядками І. Франка:

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво зі звірством стає...

⁶ ...украинского Гейне... — Гейне Г. Вибрані твори. В 2-х т. К., Держлитвидав України, 1956.

⁷ «Орлеанская рисуаль» — Вольтер Ф. Орлеанська діва. К., Держлитвидав України, 1956.

527. ДО О. М. ТРЕВИНСЬКОЇ.

6 грудня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ЦДАМЛМ УРСР, ф. 91, оп. 1, спр. 111.

Требинська Олена Миколаївна (1885—1967) — лікар, працювала в дитячому санаторії «Пуща-Водиця»; займалась перекладами; знайома М. Т. Рильського за молодих років.

¹ Тагор Робіндрат (1861—1941) — індійський письменник і громадський діяч.

² Михайлові Івановичу Корниловичу — особу не встановлено.

³ «Україна» — щомісячний історико-етнографічний і беле-тристичний журнал. Видавався Українським науковим товариством у Києві 1907 р. українською мовою як продовження «Кievskoy stariny».

⁴ Етнографічний вісник — орган етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук. Видавався 1925—1932 рр.

528. ДО С. Я. БОРОВОГО.

11 грудня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 622.

Боровий Саул Яковлевич (нар. 1903) — доктор історичних наук; на той час професор Одеського Інституту народного господарства.

¹ ...за Вашу статтю... — стаття С. Борового «Мицкевич пакануне восстания декабристов (Мицкевич в Одессе)», яка вміщена в «Літературному наслідстві», т. 60, с. 412—474. У меморіальній бібліотеці зберігається цей відбиток із папісом: «Вельми-шаповному Максиму Тадейовичу від автора в честь високої поваги. 2.XII.56.»

² ...свою книжку про поезію Адама Міцкевича... — «Великий польський поет Адам Міцкевич» К., Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1955. Те ж російською мовою.

529. ДО О. М. ПІДСУХИ.

11 грудня 1956 р. Київ

Вперше частково надруковано в статті О. Підсухи «Мужайтесь, поете», вміщений у вид.: Син Країни Рад. Слогади про Максима Рильського. К., «Радянський письменник», 1982, с. 230.

Подається за автографом, що зберігається в адресата (м. Київ).

¹ ...статтю Миколи Павлюка... — стаття українського радянського літературознавця Миколи Миколайовича Павлюка (нар. 1934) «Майстерність перекладача (нове видання «Пана Тадеуша» в перекладі М. Рильського)».

530. ДО М. О. ВАСИЛЕНКА.

24 грудня 1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом: ІЛ АН УРСР, ф. 137, од. зб. 10 275.

Василенко Микола Олександрович (нар. 1924) — на той час старший інженер по техніці безлеки на Херсонському виноробному заводі.

¹ Богданович Максим Адамович (1891—1917) — білоруський поет.

531. ДО Л. С. ПЕРВОМАЙСЬКОГО.

1956 р. Київ

Друкується вперше за автографом, що зберігається в родинному архіві Л. Первомайського (Москва).

Орігінально рік встановлено за поозначкою адресата на листі.

¹ Левін Григорій Михайлович (нар. 1917) — російський поет, перекладач, автор статей про українську літературу.

² ...як «повномочному представникові» Гейне на Україні... — Натяк на те, що Л. Первомайському належить ряд перекладів та видань українською мовою творів німецького поета за його редакцією, зокрема: *Гейне Г. Вибрані твори.* В 2-х т. К., Держлітвидав УРСР, 1956.

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

- Абашідзе І. В. 61, 470
 Абовян Хачатур 61, 470
 Абрамов Г. О. 85, 88
 Агуф М. А. 164, 511
 Айбек 303, 597
 Айзеншток І. Я. 157, 272, 507
 Аксаков С. Т. 194, 412, 529
 Алексеев М. Н. 9, 38, 65—67, 127,
     130, 132, 133, 135, 136, 142, 416,
     437
 Алешко В. І. 139, 493
 Амаду Жоржі 93, 97, 100, 479
 Анаиш В. С. 59, 60, 61, 469
 Андреєв Ю. С. 78
 Андрієвський Л. В. 427, 666
 Андрушченко І. М. 146
 Аниченський І. Ф. 18, 449
 Антокольський П. Г. 44, 370, 453
 Антонович В. Б. 7, 16, 436
 Апшенков П. В. 390, 641
 Арагон Луї 48, 79, 115, 454
 Аратуян 105
 Аріосто Лудовіко 274, 581
 Асавов М. О. 254, 567
 Асеев М. М. 238, 239, 266, 270,
     395—397, 557
 Атабегов Т. Н. 62
 Афанасьев 213
 Ахіллес Арістеу 101
 Ахматова А. А. 392, 542

 Бабійчук Р. В. 86, 88, 477
 Багрицький Е. Г. 163, 412, 510

 Бажан М. П. 163, 210, 212, 218,
     234, 248, 276, 278, 304, 307, 309,
     326, 329, 344, 363, 372, 375, 444
 Базилівський М. П. 255, 568
 Байдиков І. Я. 227, 305, 550
 Байрон Джордж-Ноел-Гордон
     361, 490
 Балацький Д. Є. 204, 306, 309,
     316, 599
 Бальмонт К. Д. 149, 501
 Бандура О. І. 398, 423, 645
 Бандурешко С. Ф. 206, 539
 Бантиш Є. Я. 193, 206, 528
 Барабановський А. М. 226, 550
 Бараташвілі М. Г. 62, 470
 Бараташвілі Н. М. 62, 470
 Барщевський С. Я. 116, 117, 123
 Батистіні Маттія 127, 130, 487
 Бать Л. Г. 212, 543
 Баумгартен Александр 118, 484
 Бед'є Жозеф Шарль Марі 443
 Белілович Н. С. 293, 591
 Белінський В. Г. 230, 415, 552
 Берг М. В. 143, 496
 Бердичевський І. І. 368, 419, 631
 Березовський І. П. 410, 653
 Беренгроф М. С. 306, 598
 Берліц 128
 Бернштейн М. Д. 404, 650
 Берут Болеслав 320, 607
 Бечігева Г. О. 68, 343, 400, 472
 Бедний Дем'ян 284, 587
 Бичко В. В. 216, 545

- Бичков С. П. 303, 390, 597
 Бікбай Б. Г. 44, 453
 Білецький О. І. 154, 218, 223, 250,
     251, 262, 266, 267, 269, 272, 273,
     275—278, 300, 313, 317, 321, 327,
     332, 338, 362, 387, 388, 392,
     400, 414, 504
 Білогорська Т. М. 562
 Білодід І. К. 333, 614
 Білостоцький Ю. І. 318, 606
 «Більшовик» 14, 440
 Благініна О. О. 255, 568
 Благой Д. Д. 65, 66, 262, 266, 275,
     283, 416, 471
 Блок О. О. 18, 41, 44, 307, 314,
     443
 Блох Б. Й. 101
 Блюхер 274, 581
 Бобир Д. М. 21, 234, 254, 306, 445
 Бобкова В. С. 24, 447
 Богданович М. А. 431, 668
 Богданович Мілан 88, 431, 478
 Богомолець О. О. 210, 541
 Бодлер Шарль 77, 135, 136, 491
 Бойчук М. Л. 122, 485
 Бойчук С. 122
 Боккаччо Джовані 274, 581
 Болобан Л. В. 297, 594
 Бор Матей 110, 482
 «Борба» 107, 481
 Борецький О. В. 278, 288, 299,
     300, 319, 324, 340, 364, 366, 583
 Борисоглібський О. Д. 268, 576
 Боровий С. Я. 430, 668
 Бортник С. В. 375, 535
 Ботев Христо 80, 83, 84, 475
 Бояновський В. Ф. 210, 541
 Бражнін І. Я. 287, 588
 Братунь Р. А. 116, 483
 Браун М. Л. 29, 65, 167, 169, 170,
     173, 236, 237, 243, 247, 265, 305,
     309, 330, 402, 409, 414, 419, 449,
     514
 Браун М. М. 237, 557
- Брехт Бертольд 484
 Бризгалов М. О. 65
 Бровка Пятрусь 44, 454
 Бродський Д. Г. 230, 266, 277,
     280, 552
 Броневський Владислав 47, 314,
     467
 Брук Л. О. 354, 622
 Брюллов К. П. 29, 449
 Брюсов В. Я. 11, 144, 145, 191,
     264, 286, 439
 Буало-Депрео Нікола 10, 18, 70,
     438
 Булатович 88, 114
 Булаховська Ю. Л. 252, 566
 Булаховський Л. А. 19, 199, 213,
     223, 252, 276, 333, 334, 448
 Бунін І. О. 149, 287, 412, 501
 Бурлака Ф. М. 233, 554
 Бурлюк Д. Д. 156, 505
 Бутенко Г. П. 268, 575
 Бутник-Сіверський Б. С. 227, 550
 Бучма А. М. 191, 206, 325, 521
- Вазов Іван Мінчов 81, 83, 476
 Вап Лерберг Шарль 497
 Василевська В. Л. 283, 302, 586
 Василенко М. О. 431, 668
 Васильченко С. В. 43, 453
 Ватуля О. М. 193, 204, 206, 529
 Веласко 104
 Венгеров С. П. 363, 388, 640
 Венде 94, 104
 Вервес Г. Д. 24, 32, 40, 310, 361,
     447
 Вересай О. М. 40, 452
 Вериківський М. І. 205, 537
 Верлен Поль 41, 47, 48, 77, 143,
     453
 Верн Жюль 26, 103, 448
 Верховинець В. М. 310, 602
 Верховинець Є. І. 310, 602
 Вершилов Б. І. 175, 518
 Версьовка Г. Г. 66, 124, 471

- «Вестник иностранный литературы» 8, 436
- «Вечерний Киев» 10, 438
- «Вечірній Київ» 449
- Віка Казімеж 65, 471
- Винниченко В. К. 177, 425, 519
- Виноградов С. О. 69
- Вирган І. О. 307, 309, 600
- Виспянський Станіслав 45, 67, 121, 387, 454
- Вишеславський Л. М. 253, 330, 337, 392, 567
- Вишневський В. В. 338, 616
- Вишневський Станіслав 123
- Вишня Остап 229, 237, 291, 319, 324, 329, 336, 378, 424, 429, 552, 590
- Відмар Тіто 110, 482
- Вільде Ірина 189, 526
- Вільховий П. Я. 354, 622
- Вінграновський М. С. 418, 658
- Вірський П. П. 123, 485
- Вітошинський Я. Т. 418, 428, 658, 667
- «Вітчизна» 255, 263, 265, 311, 312, 430, 443
- Воблий К. Т. 202, 203, 535
- Вовчок В. Ю. 417, 657
- Вовчок Марко 32, 476
- Вознесенський А. А. 108, 481
- Возняк М. С. 186, 524
- Войтушенко В. Д. 207, 539
- «Вокруг света» 8, 436
- Волгіна Т. І. 236, 255, 259, 270, 305, 331, 556
- Волков 104, 105
- Волкова Г. П. 162, 510
- Волошин І. І. 149, 501
- Волошин М. О. 115, 182, 483
- Волошина Л. К. 324, 609
- Волошина М. С. 182, 522
- Вольпе Генріх 65, 66
- Вольтер 13—15, 18, 32, 159, 440
- Вонгровський 111
- Воробйов В. А. 308, 600
- Воропій М. К. 149, 415, 501
- Вороній М. М. 141, 495
- Ворошко П. М. 82, 253, 325, 418, 476
- Ворошилов К. Є. 400, 646
- Вургун Самед 44, 454
- Вучо Александр 108, 481
- Гавранек Богуслав 252, 566
- Гагарін Г. Г. 63, 470
- Гайдай З. М. 193, 528
- Гайдай М. П. 227, 550
- Гайди Йозеф 274, 581
- Галабутська О. К. 218, 546
- Галан Я. О. 280, 584
- Галащук Б. І. 313, 603
- Галіс Адам 116, 483
- Гамарра Г'єр 72, 473
- Гамзатов Р. Г. 108, 109, 115, 116, 481
- Гамсун Кнут 490
- Гаттон 288, 589
- Гейце Генріх 302, 341, 358, 425, 429, 432, 596, 669
- Гейченко С. С. 373, 422, 634
- Георгадзе М. П. 85, 477
- Герцен О. І. 273
- Гете Йоганн Вольфганг 300, 302, 361, 383, 385, 412, 431, 439
- Гетьман В. В. 253, 567
- Гільдіна З. О. 238, 241, 242, 557
- Гінзбург М. 136, 491
- Гладкевич Г. А. 120, 122, 484
- Глебка П. Ф. 44, 65, 66, 68, 416, 454
- Глебов М. П. 51, 52, 54, 56, 72, 79, 85, 328, 329, 338, 347, 361, 378—382, 468
- Глинський І. В. 295, 592
- Глібов Л. І. 221, 547
- Глієр Р. М. 393, 643
- Глінка М. І. 447
- Глоба А. П. 239, 558

- Гмиря Б. Р. 424, 664
 Гоголь М. В. 9, 14, 18, 309, 315,
     325, 332, 438
 Годовський 87
 Гозенпуд А. А. 186, 190, 272,
     524
 Голоб Звонimir 110, 482
 Голобородько М. Т. 8, 38, 436
 Голованівський С. О. 20, 444
 Головань А. Н. 135, 491
 Головатий Ф. П. 208, 540
 Головченко Ф. М. 244, 251, 269,
     275, 279, 565
 Головко А. В. 20, 444
 Голодний М. С. 238, 557
 Голоскевич Г. К. 145, 497
 Гомер 138, 256, 262, 492
 Гонтар В. П. 218, 546
 Гордеєв С. М. 97, 186, 187, 524
 Гордійчук М. М. 374, 643
 Горкін О. Ф. 93, 96, 105, 479
 Горностаев Г. В. 366, 630
 Городський Я. З. 186, 198, 214,
     249, 524
 Горська О. Г. 210, 211, 541
 Гор'кий Максим 44, 170, 191,
     276, 390, 515
 Готье Теофіль 139, 379, 493
 Гофтейн Д. Н. 198, 532
 Гракх 230
 Граші Ашот 372, 633
 Гребінка Є. П. 90, 187, 478
 Гребінка Л. Є. 183, 523
 Греков Н. 239, 261, 558
 Гречуха М. С. 210, 211, 541
 Грибоєдов О. С. 58, 445
 Григорович І. Г. 135, 491
 Гришко М. М. 244, 326, 560
 Грінченко Б. Д. 7, 17, 35, 184,
     273, 436
 Грінченко Л. П. 227, 551
 Грозін Б. Д. 212, 549
 Гротеволт Отто 81 476
 Грудзинська Т. Є. 295, 592
 Губенко-Маслюченко В. О. 291,
     319, 325, 378, 590
 Губін К. О. 91, 102, 105
 Гудай М. К. 231, 322, 328, 341,
     357, 400, 411, 412, 553
 Гулак-Артемовський П. П. 157,
     507
 Гулак-Артемовський С. С. 167,
     440
 Гундоров О. С. 80, 81, 262, 289,
     475
 Гурко Й. В. 84, 477
 Гурський Конрад 66, 472
 Гус Ян 30, 449
 Гуслистий К. Г. 410, 653
 Гюго Віктор Марі 8, 18, 71, 361,
     436
 Давічо Оскар 108, 109, 481
 Даль В. І. 281, 350, 585
 Данилевський В. В. 384, 638
 Дакиленко В. Г. 358, 410, 625
 Данте Аліг'єрі 26, 31, 259, 288,
     332, 335, 447
 Дейнар М. А. 342, 618
 Дейч Е. К. 68, 69, 269, 285, 287,
     292, 298, 300, 302, 303, 314, 316,
     317, 327, 338, 341, 364, 366, 379,
     388, 400, 406, 425, 429, 472, 487
 Дейч О. Й. 68, 69, 212, 237, 242,
     245, 251, 259, 269, 283, 285, 287,
     291, 297, 298, 300, 301, 303, 314,
     315, 317, 326, 327, 330, 338, 339,
     341, 364, 366, 370, 372, 379, 387,
     392, 399, 405, 425, 429, 472, 542
 Деліб Лео 594
 Дельвіг А. А. 429, 667
 Державін В. В. 356, 370, 391, 392,
     624
 Деев А. Д. 374, 375, 414, 634
 Джамбул 191, 527
 Дзержинський І. І. 15, 440
 Дзержинський Л. 12, 15
 Димитров Георгій 80, 475

- Діккенс Чарльз 8, 496
 Длігач Л. М. 370, 632
 Дмитерко Л. Д. 26, 198, 207, 447
 Дмитрієва Г. М. 365, 629
 «Дніпро» 244, 324, 335, 336, 357—
     359, 615
 Добролюбов М. О. 408, 651
 Довженко О. П. 34, 44, 48, 109,
     427, 429, 454
 Доде Альфонс 73, 74, 473
 Долапський Юліус 252, 566
 Дольд-Михайлик Ю. П. 648
 Дорба І. В. 301, 392, 420, 596
 Дорошенко К. П. 355, 623
 Дорошенко П. 273
 Дорошкевич О. К. 143, 221, 243,
     247, 248, 497
 Достоєвський Ф. М. 39, 452
 Драгоманов М. П. 82, 118, 476
 Драгоміров М. І. 84, 390, 477
 Драй-Хмара М. О. 148, 500
 Дремлюга М. В. 115, 483
 Дроб'язко Є. А. 21, 198, 445
 Дроздюк П. О. 261, 572
 Дронь Ф. Г. 122, 485
 Дудкін В. І. 297, 593
 Дуров В. Л. 27, 448

 Едшмід Казимір 147, 499
 Ейспер Ян 252, 566
 Емар Гюстав 26, 448
 Ередія Жозе-Марія 18, 41, 143,
     157, 401, 443
 Еренбург І. Г. 143, 144, 496

 Євгенов С. В. 186, 524
 Євтушенко Є. О. 109, 110, 481
 Єгорова Є. М. 280, 411, 584
 Єневський Славко 110, 482
 Єрофеїв І. Ф. 224, 549
 Єршов П. П. 15, 441
 Єсенін С. О. 11, 412, 483

 Жаколіо Луї 42, 453
 Жданов В. М. 107
 Жданов С. С. 14, 15, 369, 499
 Железнов П. І. 363, 628
 Живков Тодор Христов 81, 82,
     476
 Живов М. С. 32, 239, 246, 260,
     261, 280, 282—285, 292, 320, 393,
     397, 450
 «Життя і революція» 143, 145—
     147, 497
 «Жовтень» 411
 Жуков Г. К. 88, 478
 Жуков Ю. О. 107, 114, 481
 Жуковський В. А. 190, 262, 526
 Жулавський 87
 Жупанчич Отон 109, 110, 481
 Жур П. В. 391, 402, 408, 409, 642
 Загорський О. О. 248
 Загубіна Н. 127, 129, 488
 Займов В. 84, 477
 Займов Стоян 84, 477
 Залеський Ю. Б. 281, 585
 Залізняк М. 33, 117, 451
 Зальцман С. П. 199, 532
 Зальковецька М. К. 16, 40, 442
 Зарян Наїрі 44, 454
 Засенко О. Є. 376, 416, 630
 «Засів» 9, 437
 Заславський Д. Й. 118, 484
 Затенацький Й. П. 333, 614
 Зволінський Пшемислав 66, 472
 Зелінський К. І. 175, 518
 Зелінський Т. Ф. 39, 452
 Зенкевич М. О. 210, 541
 Зеров К. М. 143, 148, 155, 496
 Зеров М. К. 137, 138, 140, 143,
     144, 148, 153, 155, 158, 492
 Зерова С. Ф. 143, 148, 155, 496
 «Зміна» 448
 Золотаренко І. Н. 274, 581
 Золотаренко М. М. 358, 428, 625
 Золотарьов В. А. 149, 500
 Золотоверхий І. Д. 217, 225, 232,
     545
 «Зоря» 8, 436

- Зорян С. Є. 61, 470
 Зощенко М. М. 237, 556
 Зубар В. В. 357, 368, 373, 625
 Зуммер В. М. 9, 437
 Іваненко О. Д. 345, 620
 Іванов І. І. 158, 508
 Іванов О. А. 121, 485
 Іванов С. П. 145, 483
 Івченко М. Є. 151, 501
 «Ізвестія» 19, 317, 343, 344
 Іконников В. С. 165, 513
 Ільїн В. С. 224, 550
 Ільченко О. Є. 20, 194, 444
 Імбер В. М. 230, 401, 405, 552
 Інголіч Антон 108, 109, 481
 Ірчан Мирослав 428, 667
 Ісаакян А. С. 60, 61, 305, 307,
     308, 314, 470
 Ісааковський М. В. 339, 370, 611
 Іщук А. О. 120, 301, 485
 Йориш В. Я. 167, 229, 513
 Йосипенко М. К. 337, 616
 Кагапович Л. М. 265
 Казін В. В. 375, 387, 635
 Казпевський 316, 605
 Калениченко Л. П. 212, 233, 543
 Каленюк Д. І. 16, 41, 42, 442
 Калесник С. 90, 91
 Калина З. Є. 252, 566
 Калинович М. Я. 19, 213, 223,
     224, 275, 443
 Капралов Є. З. 134, 491
 Карабан П. С. 212, 215, 230, 341,
     356, 370, 392, 414, 429, 543
 Караваєв К. С. 226, 550
 Каравелов Любен Стойчев 82,
     476
 Караджић Вук 112, 242, 482
 Карл Мартел 77
 Карманський П. С. 26, 31, 181,
     259, 288, 300, 335, 342, 364,
     447
 Карський Ю. М. 340, 617
 Касіян В. І. 333, 624
 Кастро Жозеу Аполоніц 97, 480
 Катаєв В. П. 44, 302, 454
 Качалов В. І. 44, 209, 454
 Кашенко В. В. 403, 648
 Квітка К. В. 212, 252, 542
 Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 43,
     453
 Квітко Л. М. 162, 510
 Кедрин Д. Б. 281, 585
 Кеменов В. С. 85, 87, 477
 Кен Ньюль 87
 Кери А. П. 362, 628
 Кирилюк Є. П. 213, 225, 543
 Кириченко 161, 509
 Кириянов С. Л. 167, 514
 Кисіль О. Г. 422, 426, 659
 Кисіль О. К. 422, 426, 659
 Кистяківський В. В. 216, 545
 «Киевская искра» 129, 488
 «Киевская старина» 8, 436
 Кіпура Ян 122, 485
 Клемансо Жорж-Бенжамен 70,
     77, 473
 Клемент Ф. Д. 69, 70, 78, 473
 Клеопатра 274, 581
 Клер Самюель 73
 Клименко М. Д. 334, 336, 357—
     360, 426, 615, 666
 Клопчіч Міле 108, 110, 481
 Ключина П. Ю. 235, 240, 243,
     555
 «Книга и пролетарская револю-
     ция» 440
 Кніпович Є. Ф. 107, 109, 116, 481
 Кобилецький Ю. С. 186, 189, 245,
     250, 524
 Кобилянська О. Ю. 154, 428, 504
 Коваленко О. В. 231, 262, 553
 Коваленко О. К. 127, 487
 Ковальчик Є. І. 254, 568
 Коверга А. С. 54, 55, 469
 Коен Франсіс 71, 72

- Коженьовський Юзеф 139, 493
Козаченко В. П. 20, 181, 444
Козицький П. О. 205, 212, 290, 343, 538
Козланюк П. С. 85, 337, 477
Козовський 94
Коларов Василь 80, 476
Колас Якуб 44, 251, 429, 454
Количев О. Я. 281, 282, 585
Коміссарова М. І. 29, 44, 65, 167, 169, 172–174, 236, 247, 330, 402, 449, 514
Компан О. С. 257, 570
«Комсомолець України» 10, 438
«Комуніст» 19, 439
Конеський Блаже 110, 482
Коношко Галина 121
Копотицька Марія 334, 615
Конрад Джозеф 147, 499
Концевич 88
Коперник Міколай 67, 472
Копилецько Л. О. 380, 420, 637
Копиленко О. І. 20, 193, 201, 273, 312, 328, 329, 346, 369, 380, 420, 444, 637
Копиленко Ц. М. 380, 420, 637
Копилов В. 415, 656
Копиця Д. Д. 248, 316, 563
Кориць П'єр 10, 18, 70, 438
Корпилов Б. П. 167, 514
Корнилович М. І. 430, 668
Корнієнко 371, 633
Корнійчук О. Є. 20, 23, 178, 186, 209, 210, 229, 231, 256, 257, 259, 283, 296, 302, 304, 332, 342, 356, 444
Королевич Марко 114, 482
Короленко В. Г. 38, 40, 390, 452
Коротченко Д. С. 211, 225, 541
Корсакас К. П. 65, 68, 68, 416, 471
Коряк В. Д. 138, 230, 492
Косинін І. 9, 437
Космач Цирил 110, 482
Костомаров М. І. 179, 520
Костюк Ю. Г. 23, 447
Костюшко Тадеуш 121, 484
Котляревський І. П. 287, 588
Котов А. К. 310, 321, 370, 374, 375, 429, 601
Коцюбільський М. М. 37, 43, 154, 184, 398, 403, 451
Кочерга І. А. 18, 20, 198, 200, 210, 269, 271, 272, 276, 312, 331, 439
Кочетов В. О. 108, 481
Кочур Г. П. 47, 48, 467, 487
Крамськой І. М. 121, 485
Красінський Зигмунт 295, 592
«Красная газета» 155, 503
«Красное слово» 152, 503
Крижановський Юліан 66, 472
Крилов І. А. 221, 229, 284, 548
Кримський А. Ю. 189, 262, 526
Кропивницький М. Л. 16, 150, 366, 442
Кротевич Г. М. 20, 195, 215, 444
Кручених О. Г. 204, 211, 537
Кручковський Леон 117, 483
Крушельницький А. В. 156, 505
Ксьонжек 117
Кубіченк 94
Кудаш С. Ф. 44, 276, 293, 453
Кудрейко А. 627
Кузмію М. О. 138, 492
Кузнецов С. Л. 40, 453
Кузьманович Волеслав 110, 482
Куліш П. О. 138, 154, 177, 190, 217, 492
«Культура и жизнь» 254, 568
Кундзіч О. Л. 198, 532
Купала Янка 44, 339, 454
Купер Джеймс Фенімор 26, 448
Куцревич В. Ф. 90, 91, 95, 96, 97, 108, 478
Купрін О. І. 149, 501
Кучер В. С. 216, 545
Кушнерик Ф. Д. 315, 605

- Лаврентьев М. О. 89, 91, 95, 96,
     97, 107, 478
 Лавреньев Б. А. 44, 185, 454
 Лавров Ф. І. 398, 410, 645
 Лалич Іван 108, 114, 116, 481
 Лаліч Радован 88, 478
 Лаптев К. А. 264, 574
 Лапіс В. Т. 420, 659
 Ле Іван 20, 251, 444
 Лебідь А. Д. 147, 148, 499
 Левицький О. І. 650
 Левицький Ф. В. 40, 453
 Левік В. В. 282, 283, 317, 585
 Левін Г. М. 432, 669
 Левітіна С. М. 240, 558
 Левський Василь 80, 83, 84, 475
 Леже Н. П. 79
 Леконт де Ліль Шарль Мари 18,
     443
 Лемавель Йоахим 388, 640
 Ленін В. І. 30, 43, 45, 63, 121,
     261, 315, 390
 «Лепінське знамя» 238
 Леов Іордан 110, 482
 Леонов Л. М. 44, 454
 Леоптович М. Д. 405, 650
 Йсонтьев О. М. 69, 70, 78, 473
 Йермонтов М. Ю. 11, 110, 133,
     134, 164, 192, 193, 199, 314
 Лернер О. І. 120, 484
 Лессінг Готвальд-Єфраїм 230,
     552
 Лин П. Г. 194, 195, 201, 202, 204,
     529
 Лип'ков М. Т. 44, 454
 Лисенко М. В. 8, 14—16, 39, 40,
     205, 310, 321, 327, 337, 366,
     401, 423, 437
 Лисенко О. М. 423, 664
 Литвак Г. М. 331, 407, 408, 612
 Литвин К. З. 85, 210, 278, 477
 Литвиненко-Вольгемут М. І. 193,
     528
 Лівінгстон Давід 26, 448
 Лівшиць Б. К. 154, 504
 Лівінська Л. І. 40, 453
 Ліст Ференц 274, 581
 «Література і мистецтво» 19,
     195, 199, 203, 210, 211, 232, 234,
     443
 «Література и искусство» 19,
     443
 «Літературна газета» 23, 232,
     265, 311, 328, 355, 388, 410, 418,
     439
 «Літературная газета» 23, 170,
     247, 257, 296, 353, 361, 445
 «Літературний Донбас» 167,
     514
 «Літературний журнал» 192, 528
 «Літературний современник»
     167, 514
 «Літературний ярмарок» 502
 «Літературное обозрение» 175,
     518
 «Літературно-науковий вісник»
     8, 9, 436
 Ліхтенштейн А. Я. 68, 472
 Ло Гатто Етторе 66, 416, 471
 Лобанов Л. Г. 249, 564
 Лозинський М. Л. 266, 270, 575
 Лойко В. М. 80, 475
 Лойцкер Х. Б. 201, 534
 Лопе де Вега 621
 Луговський В. О. 363, 628
 Лукаш М. О. 310, 412, 602
 Луковников 69
 Лупачарський А. В. 390, 408, 641
 Луппіол І. К. 165, 174, 513
 Людовік XIV 70, 73, 473
 Лятошинський Б. М. 12, 14, 15,
     19, 439
 Магомет Й. Я. 244, 268, 391, 403,
     407, 560
 Маєзур І. Г. 258, 570
 Майборода П. І. 115, 483
 Макхавейський В. М. 9, 437
 Максимович Десанка 109, 481

- Максимович Т. 150
 Малларме Стефан 140, 145, 495
 Малишев 88
 Малишко А. С. 20, 23, 108, 109,
     116, 117, 222, 262, 305, 312, 314,
     315, 318, 325, 329, 360, 444
 Маміконян В. О. 51, 54, 59, 60,
     65, 68, 69, 80, 186, 194, 209,
     217, 227, 229, 239, 269, 270, 276,
     288—292, 299—304, 314, 315,
     328, 329, 334, 338, 341, 342, 345,
     346, 353, 361, 363, 365, 368, 370,
     372, 378, 380, 382, 405—408, 416,
     422, 429, 468
 Мар С. Г. 235, 261, 265, 266, 270,
     397, 399, 406, 555
 Марія Антуанетта 70, 473
 Марк'є Раймон 72
 Марковський М. Ю. 234, 555
 Марсенак Жан 72, 473
 Мартинов Л. М. 317, 320, 605
 Мартич Ю. М. 20, 444
 Мархлевський Теодор 67, 472
 Мархлевський Юліан 67, 472
 Маршац С. Я. 266, 270, 575
 Мар'яненко І. О. 40, 453
 Масепко Т. Г. 414, 279, 319, 483
 Масленникова І. І. 209, 540
 Масло М. К. 409, 652
 Маслов С. І. 200, 400, 532
 Масловський І. К. 291, 590
 Матвійчук М. Ф. 294, 592
 Матейко Ян Алоїз 67, 472
 Матковський М. В. 105, 106
 Матусовський М. І. 374, 634
 Махар Й. С. 500
 Мацапура М. І. 277, 584
 Майдані Джузеппе 66, 471
 Машинський С. Й. 370, 632
 Маяковський В. В. 44, 89, 104,
     191, 254, 425, 454
 Медведь Л. І. 308, 600
 Меженко Ю. О. 249, 564
 Мей Л. О. 139, 493
- Мейтус Ю. С. 264, 393, 574
 Мельников Л. Г. 332, 337, 340,
     613
 Мельничук Ю. С. 410, 653
 Мережковський Д. С. 39, 452
 Меріме Проспер 38, 332, 452
 Метерлінк Моріс 15, 139, 143,
     144, 441
 Мештрович 88, 478
 Микитенко І. К. 171, 515
 Микиша М. В. 400, 646
 Мирний Панас 218, 231, 546
 Мисик В. О. 152, 502
 Михайлов М. Л. 341, 618
 Михайловський Н. К. 390, 641
 Михалков С. В. 54, 284, 469
 Михальчук В. 428, 667
 Михальчук К. П. 16, 442
 Мишуга О. П. 401, 646
 Мільтон Джон 146, 498
 Мінаєв Д. Д. 144, 425, 497
 Міньківський О. З. 212, 213, 543
 Мірабо Оноре Габріель Рікеті
     74, 76, 474
 Мірошниченко В. Я. 241, 244, 559
 Містраль Фредерік 73, 74, 76,
     183, 473
 Міхалевська В. Д. 105, 481
 Міхеєв І. Ф. 52, 378
 Міхнов А. Л. 365, 629
 Мідкевич Адам 13, 14, 18, 21—
     23, 25, 26, 29, 32, 39, 45, 47,
     65, 67, 78, 105, 120, 121, 124,
     139, 144, 145, 148, 187, 222, 235,
     241, 242, 244—246, 251, 260—
     263, 265—267, 269, 275, 278—
     281, 286—289, 293, 296, 320, 321,
     328, 334, 361, 364, 383, 385,
     393, 397—399, 404, 406, 410,
     413, 416, 430
 Мічурін І. В. 403, 648
 Млипарський 67
 Могиллянський М. М. 140, 141,

- 145, 146, 149, 183, 184, 177, 181,
 183—185, 187, 188, 196, 494
 Мойсеєв І. О. 124, 485
 Мойхер-Сфорім Менделе 535
 Мокрієв Ю. О. 326, 610
 «Молодий більшовик» 187, 524
 Молчановський В. 128, 488
 Мольєр Жан Батіст 10, 18, 70,
     438
 Монастирський В. А. 344, 620
 Монюшко Станіслав 45, 118, 120,
     297, 454
 Мопассан Анрі Рене Альбер Гі
     18, 132, 151, 443
 Мордовець Д. Л. 520
 Мосіна-Бобир М. О. 306, 599
 Моцарт Вольфганг Амадей 30,
     354, 449
 Мочалов В. В. 240, 244, 289, 322,
     449
 Мрожек Славомир 120, 484
 Мусієнко А. Р. 374

 Нагнибіда М. Л. 307, 319, 331,
     338, 372, 418, 599
 Надсон С. Я. 154, 504
 Назаренко І. Д. 315, 356, 605
 Назор Владислав 112, 482
 Наполеон 73, 115, 116, 473
 «Народна творчість та етнографія» 82, 476
 Науменко В. П. 8, 9, 135, 436
 Неборячок Ф. М. 414, 656
 Недвід Є. Я. 40, 453
 Недоля Л. 204, 536
 Неедли Зденек 210, 541
 Некрасов М. О. 11, 65, 407, 439
 Немо Юліуш 122
 Ненадкевич Є. О. 376, 635
 Несторовський П. П. 271, 577
 Нехода І. І. 185, 197, 219, 222,
     236, 238, 345, 348, 528
 Нечуй-Левицький І. С. 408
 Ніжинський С. М. 405, 650

 Нікулін Л. В. 362, 627
 «Нова громада» 9, 438
 Новаковський 104
 Новицький М. М. 355, 623
 Новицький О. М. 398, 644
 Новиченко Л. М. 217, 232, 426,
     545
 Новоборська Н. П. 38, 452
 Норвід Ципріан Каміль 118, 483
 Нушич Бранислав 116, 483
 Няхай Р. О. 336, 615

 Ованесян Р. К. 60, 470
 Овідій Публій Назон 138, 287,
     289, 363, 493
 Очаров Г. Ф. 321, 607
 О'Генрі 147, 499
 Огінський Михал Казимір 119,
     484
 Огілійський Михал Клеофас 119,
     484
 «Огопек» 170
 Одилець Автоні Едуард 383, 638
 Одудъко Т. Р. 221, 222, 547
 Озеров Л. А. 441
 О'Коннот 326, 610
 «Октябрь» 249, 265, 366, 630
 Олександр II 84, 477
 Олександр III 71, 473
 Оленін 52
 Олесь Олександр 48, 128, 154,
     425, 467
 Олеша Ю. К. 194, 201, 202, 238,
     529
 Ольшевський І. 8, 26, 27, 36, 37,
     416
 Омельченко Г. В. 216, 545
 Омельченко П. О. 245, 383, 384,
     388, 391, 403, 410, 411, 561
 Орвід Г. А. 85, 86, 88
 Орловська 117, 118
 Осман-паша 85, 477
 Остапенко П. П. 79, 221, 289, 291,
     318, 337, 475

- Острівська Ц. К. 208, 220, 540
 Острівський А. Г. 188, 408, 525
 Оффенбах Жан 68, 472
 Охотін О. А. 85, 86, 88
 Охременко В. І. 187, 525
 Очкур Р. В. 16, 41, 42, 94, 442
 Очкurenko I. O. 146
 Ошапін Л. І. 65, 471

 Павеліч Анте 110, 482
 Павлєтіч Влатко 110, 482
 Павличко Д. В. 116, 483
 Павлій П. Д. 331, 341, 612
 Павлова Кароліна 287
 Павлова М. К. 399, 645
 Павлюк М. М. 431, 668
 Палецкіс Ю. І. 89, 105, 478
 Панфьоров Ф. І. 249, 253, 277, 564
 Панч Г. П. 217, 546
 Панч О. П. 217, 546
 Панч П. Й. 20, 193, 195, 197, 198, 201, 205, 217, 240, 251, 297, 312, 378, 444
 Панчевський Петро 81, 85
 Пашченко П. О. 421, 659
 Папарук Л. П. 142, 147, 152, 360, 495
 Пархоменко М. М. 321, 607
 Пасічник І. П. 247, 248, 562
 Пастернак Б. Л. 108, 188, 239, 481
 Пастернак Леон 118, 120, 484
 Патлах І. А. 227, 328, 611
 Паторжинський І. С. 193, 264, 303, 523
 Патрус-Карпатський А. М. 115, 483
 Паустовський К. Г. 44, 269, 401, 405, 453
 Пачовський В. М. 415, 656
 Пащян 326, 610
 Педенко М. П. 413, 653
 Пелекатий К. М. 837, 616

 Первомайський Л. С. 20, 286, 360, 432, 444, 669
 Песіс Б. А. 32, 450
 Пестель П. І. 405, 650
 Петников Г. М. 323, 324, 608
 Петрарка 283, 439
 Петрачков 85, 88
 Петро І 28, 115, 483
 Петров В. П. 143, 145, 147, 196, 495
 Петрушевський Б. Д. 12, 14, 163, 440
 Пилинський М. С. 213, 543
 Пилипенко С. В. 146, 498
 Пимоненко М. К. 333, 614
 Пирогов М. О. 405, 650
 Писарев Д. І. 133, 390, 490
 Пігонь Станіслав 67, 320, 472
 Підсуха О. М. 357, 368, 431, 625
 Пікассо Пабло 78, 79, 475
 Пілсудський Юзеф 121, 484
 Пінчевський М. М. 398, 645
 Пінчук Г. П. 312
 Шіхно Д. 178, 520
 Плеханов Г. В. 390, 641
 Плошевський Леон 320, 607
 Погребняк П. С. 325, 426, 609
 Пойда Д. П. 404, 415, 649
 Поліщук В. Л. 145, 497
 Полотай М. П. 298, 371, 594
 Поляк Северин 66, 68, 471
 Польовий К. О. 144, 497
 Помяловський М. Г. 38, 451
 Пономаренко Б. Г. 393, 643
 Пономаренко П. К. 65, 471
 Понятовський Станіслав Август 424, 664
 Попов О. Д. 621
 Попов П. М. 234, 294, 341, 344, 555
 Поповкін Е. Ю. 54, 469
 Порасевич 249
 Поступальський І. С. 153—157, 165—171, 267, 294, 503

- Потапов К. В. 417, 657
 Потапова В. А. 287, 588
 «Правда» 19, 24, 318
 Презент 55
 Пржевальський М. М. 26, 448
 Притара М. А. 194, 214, 218, 219, 248, 529
 Прикордонний Д. М. 238, 360, 557
 Приходов Ю. К. 85
 Пріцкер Л. П. 194, 198, 529
 «Прожектор» 157, 508
 Прокопович С. М. 97, 480
 Прокоф'єв О. А. 29, 44, 65, 167, 170, 174, 183, 237, 247, 257, 312, 317, 318, 328, 402, 409, 419, 449
 Прокоф'єв С. С. 577
 «Пролетарська правда» 164, 511
 Прус Болеслав 640
 Пузіков О. І. 285, 266, 275, 574
 Пушкин 60
 Путрамент Ежи 118, 484
 Пучко І. І. 340, 359, 617
 Пушкін О. С. 11, 13, 15, 18, 22, 23, 26, 38, 39, 44, 61, 65, 67, 105, 109, 134, 139, 158, 162, 178, 179, 192, 224, 260, 281, 287, 289, 290, 298, 329, 340, 341, 342, 347, 356, 357, 361—363, 373, 385, 386, 416, 422, 423, 429
 Пшибось Юліан 118, 484
 Рабле Франсуа 76, 159, 162, 191, 474
 Радзевич С. І. 161, 509
 Радищев О. М. 22, 446
 Радюва А. Д. 190, 526
 Радович 88
 «Радянська Україна» 23, 54, 236, 243, 360, 444
 Разів С. Т. 97, 480
 Расін Жан 10, 18, 70, 438
 Раске Рудольф Еріх 292, 591
 Раскова М. 248
 Рахманінов С. В. 40, 354, 453
 Ревуцький Д. М. 8, 17, 39, 133, 134, 437
 Ревуцький Л. М. 39, 150, 253, 306, 308, 322, 501
 Регаме К. 86, 87
 Рембо Жан Нікола Артюр 77, 473
 Репіп І. Ю. 120, 191, 485
 Рибак Н. С. 20, 195, 197, 198, 225, 295, 312, 444
 Рибак-Корнійчук Є. Є. 209, 540
 Рибникова М. О. 231, 553
 Рильська Г. Ф. 56, 62, 120, 121, 123, 361, 378, 380, 381, 420, 469
 Рильська К. М. 143, 153, 164, 171—174, 177, 180—189, 191, 193—195, 201—204, 206, 208, 209, 219, 220, 228, 230, 241, 245, 253, 262, 266, 269, 284, 285, 287—290, 292, 298, 299, 302, 303, 306, 314, 316—320, 337, 341, 342, 345—347, 353, 360, 361, 364, 365, 367, 368, 376, 377, 380—383, 392, 396, 406, 408, 419—421, 424, 429, 496
 Рильська Іл. І. 191, 193, 194, 208, 213, 214, 219—222, 289, 291, 318, 337, 527
 Рильська М. Ф. 7, 16, 33, 34, 435
 Рильська О. М. 289, 291, 313, 337, 342, 378, 380, 420, 589
 Рильська-Мартинюк М. І. 360, 367, 419, 426
 Рильський А. Б. 376, 377, 380, 381, 421, 635
 Рильський Б. М. 43, 51, 52, 54—56, 59, 61, 62, 79, 85, 90, 114, 119, 121, 123, 124, 164, 173, 174, 181—185, 188, 189, 191, 193—195, 201, 203, 204, 206, 208, 209, 219, 220, 227, 228, 289, 290, 303, 313, 315, 328, 329, 337, 338, 346, 347, 354, 360, 367, 369, 372, 377, 378, 380, 383, 388, 416, 420, 468

- Рильський Б. Т. 7, 16, 34, 35, 39,
     86, 495
 Рильський Г. І. 43, 56, 68, 114,
     153, 209, 219, 222, 289—291, 313,
     337, 338, 342, 347, 354, 377, 378,
     380, 383, 422, 429, 469
 Рильський І. Т. 7, 8, 16, 34, 35,
     39, 86, 149, 158, 161, 435
 Рильський М. Г. 287, 291, 296,
     304, 313, 337, 338, 342, 346, 347,
     380, 381, 421, 422, 588
 Рильський М. І. 209, 213, 220, 541
 Рильський П. І. 147, 407, 499
 Рильський Р. 33, 416
 Рильський Т. Р. 7, 16, 33—35,
     39, 102, 103, 117, 234, 404, 435
 Рід Томас Майн 26, 448
 «Рідний край» 127, 487
 Рістич Марко 86, 478
 Рішельє Арман Жан дю Плессі
     70, 478
 Рогава 57, 469
 Роговий Т. А. 80, 81
 Родіна М. С. 227, 550
 Рождественський Р. І. 107, 109,
     115, 116, 481
 Розанов А. Г. 200, 202, 203, 533
 Розанов В. В. 9, 437
 Розанова А. А. 201, 202, 203, 204,
     533
 Розанова М. В. 201, 203, 533
 «Розвага» 127, 487
 Ромадановський Г. 273
 Романенко А. 36, 37
 Романенко Г. 36, 37
 Романенко І. Н. 345, 348, 620
 Романенко О. Д. 36, 109, 116
 Романченко І. С. 118, 484
 Романченко М. З. 222, 548
 Ромен Жюль 147, 499
 Роменський М. Д. 264, 574
 Роміцин А. А. 322, 323, 340, 608
 Ромм М. І. 79, 475
 Ростан Едмон 20, 445
- Рубач М. А. 404, 650
 Рубо Арман 74
 Рудинська Є. Я. 423, 660
 Румер О. Б. 280, 282, 585
 Рум'янцев О. М. 396, 644
 Русов О. О. 8, 40, 415, 437
 Русов Ю. О. 76, 127, 130, 131, 135,
     474
 Руставелі Шота 15, 361, 626
 Рябінін І. Т. 17, 442
 Рябініна О. П. 176, 181, 191, 237,
     241—244, 262, 266, 267, 290,
     293, 294, 301, 323, 370, 376, 387,
     391, 407, 420, 518
 Рябов І. М. 54, 469
 Рябов О. П. 369, 632
 Рябокляч І. П. 409, 652
- Сабадаш П. А. 258, 570
 Сабадаш П. П. 258, 570
     , Савельєва А. В. 282—285, 293,
     296, 319, 397, 585
 Савенко А. 178, 520
 Савченко С. В. 151, 501
 Садовський М. К. 16, 40, 149, 366,
     401, 447
 Сакович К. 200, 533
 Саксаганський П. К. 16, 40, 149,
     199, 420, 442
 Салахян А. Н. 60, 470
 Сальвіні 66
 Самійленко В. І. 39, 452
 Самоکиш Д. А. 234, 553
 Самохін А. Б. 222, 598
 Саників Г. О. 265, 277, 574
 Сапегін А. О. 212, 543
 Сарду В. 73, 473
 Сар'ян Г. В. 44, 61, 386, 454
 Саянов В. М. 237, 247, 556
 Свєтлов М. А. 44, 176, 284, 454
 Свидницький А. П. 38, 451
 Свірщевська 249
 Сельвинський І. Л. 186, 524
 Семенко М. В. 171, 515

- Семенова М. П. 214, 544
 Сениця П. І. 343, 619
 Сенченко А. Г. 170, 515
 Сенченко І. Ю. 22, 225, 257, 299,
     446
 Северов П. Ф. 194, 198, 202, 313,
     529
 Сєверянін І. В. 379, 634
 Сенкевич Генріх 117, 483
 Симоцов К. М. 353, 389, 392, 622
 Синенко В. І. 68, 299, 472
 Сиповський В. В. 133, 490
 Сирота 194, 529
 Сімович В. І. 186, 524
 Сірченко Я. Т. 219, 547
 Скліфасовський М. В. 372, 633
 Скобелев М. Д. 84, 477
 Скоморовський Р. С. 197, 531
 Скорульський М. А. 308, 600
 Скотт Вальтер 114, 275, 483
 Скрябін О. М. 40, 453
 Славія Л. М. 197, 205, 530
 Славічек Миливой 110, 482
 «Славяне» 244, 560
 Славянинський М. А. 279, 280,
     281, 584
 Слободянюк М. В. 227, 551
 Словачський Юліуш 29, 45, 246,
     256, 271, 295, 307, 311, 318, 332,
     333, 449
 Смагленко 66, 194
 Смирнов М. П. 412, 654
 Смілянський Л. І. 20, 97, 184,
     185, 198, 225, 390, 444
 Смолич О. Г. 20, 378, 379, 636
 Смолич Ю. К. 121, 195, 212, 269,
     287, 312, 378, 405, 444, 636
 Соболев Л. С. 44, 454
 Соболевський Л. Б. 294, 592
 Сова Едуард 272, 579
 «Советская Украина» 19, 194,
     439
 Соколов Ю. М. 189, 526
 Соколова С. Я. 247, 562
 Соловцов М. М. 40, 453
 Сологуб Ф. К. 392, 642
 Сосякін 161, 509
 Сосюра В. М. 20, 141, 194, 208,
     270, 282, 444, 577
 Софокл 439
 Софронов А. В. 307, 599
 Сотченко І. М. 419, 658
 Спасович В. Д. 287, 586
 Співак М. С. 258, 571
 Стадницька М. А. 367, 631
 Сталін Й. В. 58, 62, 63, 104, 192,
     196, 315
 Станіславський К. С. 425, 665
 Старинкевич Є. І. 194, 529
 Старицький М. П. 14, 15, 113,
     179, 221, 312, 358, 482
 Страфф Леопольд 47, 123, 467
 Стапєнська Данута 118
 Ствош Віт 67, 120, 472
 Стебун І. І. 283, 573
 Стельмах Г. Ю. 341, 618
 Стельмах І. А. 325, 609
 Стельмах М. П. 181, 198, 203, 204,
     208, 213, 222, 234, 315, 399,
     532
 Стельмашек Генріх 121
 Стендалт 158, 159, 161, 508
 Стенлі Генрі Мортон 26, 448
 Степанова А. О. 265, 574
 Степовий Я. С. 131, 489
 Стефанік В. С. 154, 504
 Стефанік С. В. 319, 337, 355, 477
 Стефанович М. П. 303, 354, 597
 Стеценко І. 102
 Стєценко К. Г. 327, 610
 Столстов М. Г. 84, 476
 Струтинський В. Г. 307, 310, 600
 Стуцица Міра 116
 Суботін 116
 Суворов О. В. 390, 641
 Сурков О. О. 370, 392, 632
 Сухобрус Г. С. 222, 227, 323, 548
 Суходольський В. О. 198, 209, 532

- Сушацький Ф. П. 9, 134, 437
«Сліво» 9, 437
- Табідає Т. Ю. 59, 469
Тагор Рабіндранат 430, 668
Тайманов М. Є. 354, 622
Талалаєвський М. А. 554
Тарковський А. О. 280, 281, 296, 299, 584
Тассо Торквато 274, 293, 581
Тась Дмитро 164, 165, 428, 511
Татіщев 52
Твардовський О. Т. 319, 348, 370, 401, 607
Тен Борис 250, 256, 270, 287, 332, 565
Теодорович Й. Л. 239, 558
Терехов Г. Г. 291, 590
Терехова О. С. 291, 590
Терещенко М. І. 20, 194, 299, 311, 444
Терчинський 118
Тихонов М. С. 29, 44, 174, 175, 185, 246, 344, 370, 448
Тичина П. Г. 20, 43, 138, 140, 141, 146, 147, 150—152, 154, 163, 164, 171, 176, 178, 180, 188, 193, 198, 206, 209, 216, 217, 221, 246, 257, 315, 343, 360, 368, 372, 375, 385, 444
Тишченко Н. І. 392, 643
Тіто Йосип 115, 242, 252, 559
Ткач М. І. 256, 569
Ткаченко М. М. 197, 531
Товмасян 61
Токар Л. О. 268
Толстая С. А. 53, 379, 469
Толстой Л. М. 52, 53, 377, 379, 388, 390
Толстой О. К. 17, 442
Топчян Е. С. 60, 470
Трабша С. Б. 8, 17, 39, 134, 437
Требінська О. М. 430, 667
Трегубов Є. К. 38, 39, 133, 490
- Треньов К. А. 30, 449
Трякулевська 161
Трипільський А. В. 309, 601
Тришин О. Ф. 89, 72, 78
Тріоле Ельза 46, 79, 454
Тростянецький А. А. 253, 567
Трофимов К. Д. 425, 665
Тувім Юліан 47, 48, 118, 467
Тулубов П. 136, 491
Туманян О. Т. 61, 386, 470
Турганов Б. О. 22, 44, 52, 107, 166, 170—172, 174—177, 180, 182, 184, 186, 188, 195, 227, 229, 231, 235, 238, 239, 242, 244, 251, 253, 256, 260—262, 264—266, 269, 275, 282, 285, 286, 288, 291, 293, 296, 298, 302, 305, 309, 313, 314, 316, 319, 321, 325, 328, 334, 337, 339, 341, 353, 354, 363, 366, 370, 372, 377, 386, 429, 454, 513
Турганова І. П. 366, 370, 372, 387, 630
Тургенев І. С. 8, 195, 377, 379, 436
Турчинська А. Ф. 193, 206, 529
Тутківський В. П. 8, 38, 130, 436
Тутківський М. А. 127, 488
Тютчев Ф. І. 481
Уайлд Оскар 526
Удовіч Йоже 110, 481
Ужвій Н. М. 206, 539
«Україна» 253, 255, 291, 355, 430, 648, 668
Українка Леся 22, 58, 62, 154, 212, 297, 298, 300—302, 317, 339, 341, 400, 406, 425, 504
«Українська література» 195—197, 199, 203, 206, 207, 210, 211, 224, 231, 333, 443
«Українська хата» 9, 437
Улер 290, 590
Умрейко 88
Уоллес 100
Урбан П. 77

- Усенко П. М. 20, 418, 445
 Ушаков Д. М. 281, 329, 350, 445
 Ушаков М. М. 21, 174—176, 184,
     232, 237, 239, 240, 241, 243, 244,
     247, 250, 253, 255, 256, 258,
     267—271, 276, 277, 279, 296, 305,
     370, 372, 399, 400, 517
- Фабр** 66
Фадеев О. О. 44, 89, 254, 264, 269,
     306, 453
Феффер І. С. 198, 532
Филипович П. П. 138, 139, 149,
     153, 157, 493
Флобер Гюстав 10, 438
Фомін Є. П. 198, 532
Фореггер М. М. 9, 437
Фош Фердинанд 71, 473
Франко І. Я. 10, 22, 39, 66, 154,
     186, 187, 189, 192, 193, 244, 245,
     267, 283, 314, 334, 370, 398, 404,
     411, 416, 419, 504
Франсуа 86, 87
Фрумкія Я. П. 308, 600
- Хабасінський Войцех** 105
Харченко І. А. 404, 648
Харченко М. А. 404, 648
Хачатуриян А. І 61, 354, 470
Хачатуриян Гайк 61
Хвильовий М. Г. 141, 495
Хоменко В. Г. 295, 591
Хорава А. О. 59, 382, 469
Храпченко М. Б. 211, 541
Христич Стефан 88, 478
Хрушцов М. С. 85, 178, 198, 225,
     520
- Цанкар Іван** 110, 482
Цвейг Стефан 98, 481
Цвельзов В. О. 356, 624
Цвєтаєва М. І. 108, 481
Цезар Гай Юлій 130, 489
Черетелі А. Р. 58, 469
- Цинговатова К. Й.** 375, 635
Цюпа І. А. 214, 544
- Чабаненко І. І.** 254, 567
Чабуклані В. М. 100, 481
Чавдар Є. І. 424, 664
Чагін П. І. 195, 215, 217, 222, 232,
     235, 237, 242, 245, 530
Чаговець В. А. 309, 601
Чайковський П. І. 15, 63, 354, 441
Чаплін Чарльз Спенсер 473
Чаренц-Егішє 60, 470
Чейшвілі О. М. 62, 470
Чеклу 82
Чекмазова Н. С. 103
Челишев Є. П. 85, 86
Червоненко С. В. 398, 645
«Червоний шлях» 9, 438
Чередиличенко В. І. 20, 186, 444
Чернецький П. Г. 217, 545
Чернишевський М. Г. 29, 385,
     390, 449
Чернишов Б. С. 233, 554
Чехов А. П. 61, 137, 329, 372, 492
Чечньова М. П. 80, 85, 475
Чечот Ян 272, 579
Чикаленко Є. Х. 184, 523
Чиковані С. І. 44, 59, 382, 454
Чорний Саша 489
Чуковський К. І. 190, 191, 526
Чумак Р. М. 397, 644
Чуприна І. Ф. 389, 396, 641
Чуприна К. Ф. 34
- Шабатин П. Ю.** 255, 569
Шавіків Д. М. 234, 553
Шамота М. З. 265, 574
Шаф 87
Шафарик Павел Йосеф 30, 449
Шварцман О. М. 535
Швачко О. Ф. 647
Швець В. С. 207, 539
Шевченко Т. Г. 9, 11, 16, 18, 21—
     24, 29, 30, 39, 43, 48, 53, 61, 79,

- 93, 102, 108, 154, 175, 178, 192,
205, 239, 241, 243, 250, 256, 258,
259, 267, 269, 271–273, 277,
296, 310, 315, 318, 327, 348–
352, 355, 356, 361, 370, 371, 376,
385–387, 389, 392, 399, 400, 419
Шевчик 118
Шекспір Вільям 18, 73, 136, 183,
190, 191, 274, 440
Шемплінська Єльжбета 181, 522
Шепє Марі Жозеф 139, 493
Шереметьєва К. М. 254, 568
Шохтер М. А. 291, 429, 590
Шиян А. І. 232, 554
Шолохов М. О. 110, 308, 440
Шопен Фридрик Францішек 11,
40, 45, 118, 128, 130, 354, 438
Шпилевич В. В. 131, 178, 489
Шпилевич-Тутковська С. А. 131,
489
Шпор Лудвиг 274, 581
Штіллер Іоланта 117
Штогаренко А. Я. 361, 626
Шуберт Франц 274, 581
Шульга І. М. 208, 540
Шумська К. П. 230, 232, 241,
282, 296, 553
Щепкін М. С. 29, 449
Щерба М. Т. 118, 484
Щербаков 214
- Щербакова Е. М. 345, 354, 620
Щербань О. Н. 86, 88, 447
Юра Г. П. 206, 236, 425, 538
Юркевич Й. Я. 8, 35, 102, 436
Юхвід Л. А. 20, 444
Ющенко О. Я. 115, 180, 203, 215,
483
- Яблонська 67
Ягич Ватрослав 66, 471
Яковлевич С. 88
Яковчук К. М. 156
Якубець Мар'ян 66, 67, 471
Якубський Б. Е. 188, 493
Якушев А. 353
Якушкин І. Д. 329, 612
Якшич Мато 115, 116
Янев Дімер 81
Яновська-Яківченко Т. Ю. 163,
211, 224, 510
Яновський Ю. І. 163, 165, 197–
200, 206, 210, 222, 224, 231, 243,
307, 510
Ярон Г. М. 229, 552
Ярцев Г. О. 244, 254, 262, 267,
294, 313, 314, 319, 340, 347, 364,
366, 561
Яструн Мечислав 383, 385, 388,
638
Яцків М. Ю. 304, 305, 597

123 567 //

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Максим Рильський. 1962. Фронтиспіс	
2. Максим Рильський та Микола Зеров. Київ. Друга половина 20-х років	96—97
3. Максим Рильський з дружиною Катериною Рильською та Дмитром Балацьким. Київ. Кінець 20-х років . . .	96—97
4. Максим Рильський з дружиною Катериною Рильською, сином Богданом і племінницею Любою. Київ. Середина 30-х років	96—97
5. Під час перебування на фронти. Зліва направо: Андрій Малишко, Авдій Головко, Володимир Сосюра, Павло Гапочка, Олександр Довженко, Максим Рильський, Микола Бажан, Лев Троскунов. 1943	96—97
6. Максим Рильський серед дітей села Романівки. 1946	128—129
7. Максим Рильський і Юрій Смолич під час подорожі по Україні. 1949	128—129
8. Максим Рильський та Остап Вишня на полюванні. 1951	128—129
9. Максим Рильський і актриси МХАТу СРСР ім. М. Горького Алла Тарасова та Ангеліна Степанова. Київ. 1949	128—129

ЗМІСТ

АВТОБІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

Автобіографія	7	435
[«Я роботаю тепер...»]	10	438
Я щасливий радянський поет	10	438
[«Цими днями я підготував...»]	11	438
Мій рапорт	11	439
Поема, лібретто опери, переклади	12	439
Мої творческие замыслы	12	440
Мій доробок	14	440
[«Прощу не відмовити...»]	14	441
Велике творче піднесення	15	441
Максим Фаддеевич Рильський (<i>Автобіографія</i>)	16	441
Творчий підсумок	20	444
{«В вачале лета...»}	20	445
Рік напруженої праці	21	446
Звіт про роботу дійсного члена Академії наук УРСР М. Т. Рильського в 1949 р.	22	446
[Нелегко буває письменником]	24	447
Творчі задуми і плани	26	447
Подорожі	26	448
Задуми і плани	31	449
Поезія про радісну працю	31	449
Із спогадів	32	450
«Перевожу стихи друзей»	47	467
{«В Києве только что вышла...»}	48	467

ЗАПИСНІ КНИЖКИ

[Київ — Москва — Крим — Кавказ. 1954 р.]	51	468
[Польща. Святкування 100-річчя з дня смерті А. Міцкевича. 1956 р.]	65	471
[Франція. Конгрес товариства «Франція — Радянський Союз». Поїздка у складі делегації Всесоюзного товариства зв'язку з закордоном. 1957 р.]	69	473
[Болгарія. Святкування 80-річчя оборони Шипки. 1957 р.]	79	475
[Югославія. Поїздка на конференцію ЮНЕСКО в складі делегації Радянського Союзу. 1957 р.]	85	477
Мандрівка до Бразилії (1958 р.) [У складі делегації Радянського Союзу на 47-му міжпарламентську конференцію]	88	478

[Югославія. Поїздка у складі письменницької делегації СРСР. 1962 р.]	108	481
[Поїздка до Польщі. 1962 р.]	117	483

ЛИСТИ

1907

1. До О. К. Коваленка, 5 жовтня 1907 р. Романівка 127 487

1911

2. До М. П. Алексєєва. Початок червня 1911 р. Романівка 127 487
3. До М. П. Алексєєва. 24 червня 1911 р. Романівка 130 489
4. До В. В. Шпилевича. Кінець літа 1911 р. Романівка 131 489

1913

5. До М. П. Алексєєва. 12 червня 1913 р. Романівка 132 490
6. До М. П. Алексєєва. 12 липня 1913 р. Романівка 133 490

1914

7. До М. П. Алексєєва. 7 липня 1914 р. Романівка 135 491

1923

8. До М. К. Зерова. 4 квітня 1923 р. Романівка . . . 137 492

1924

9. До П. Г. Тичини. 6 березня 1924 р. Київ . . . 140 494
10. До М. М. Могиллянського. Літо 1924 р. Романівка 141 495
11. До М. П. Алексєєва. 19 вересня 1924 р. Київ . . . 142 495

1925

12. До Л. П. Папарук. 21 січня 1925 р. Київ . . . 142 495
13. До М. К. Зерова. 14 червня 1925 р. Романівка . . . 143 496
14. До М. К. Зерова. 19 липня 1925 р. Романівка . . . 143 496
15. До М. К. Зерова. Кінець липня 1925 р. Київ . . . 144 497
16. До М. К. Зерова. 1 серпня 1925 р. Романівка . . . 144 497
17. До М. М. Могиллянського. 17 серпня 1925 р. Київ . . . 145 498
18. До М. М. Могиллянського. 14 вересня 1925 р. Київ 145 498
19. До М. М. Могиллянського. 22 вересня 1925 р. Київ 146 499
20. До Л. П. Папарук. 11 листопада 1925 р. Київ . . . 147 499

1926

21. До М. К. Зерова. 27 квітня 1926 р. Київ . . . 148 499
22. До М. К. Зерова. 26 липня 1926 р. Чернігів . . . 148 500

1927

23. До В. А. Золотарьова. 27 травня 1927 р. Київ . . . 149 500
24. До П. П. Филиповича. 5 липня 1927 р. Київ . . . 149 500
25. До М. М. Могиллянського. 24 серпня 1927 р. Київ 149 501
26. До Л. М. Ревуцького. 2 грудня 1927 р. Київ . . . 150 501

1928

27. До М. Є. Івченка. 26 січня 1928 р. Київ 151 501

1929

28. До П. Г. Тичини. 16 квітня 1929 р. Київ 151 502
 29. До П. Г. Тичини. 11 липня 1929 р. Ірпінь 152 502
 30. До П. Г. Тичини. 27 жовтня 1929 р. Київ 152 503
 31. До І. С. Поступальського. 28 жовтня 1929 р. Київ 153 503

1930

32. До М. К. Зерова. 27 серпня 1930 р. Романівка 153 504

1931

33. До М. К. Зерова. 5 січня 1931 р. Київ 155 504
 34. До І. С. Поступальського. 12 березня 1931 р. Київ 156 505
 35. До І. С. Поступальського. 5 вересня 1931 р. Київ 156 505
 36. До І. Я. Айзенштока. 26 вересня 1931 р. Київ 157 507
 37. До І. С. Поступальського. 7 жовтня 1931 р. Київ 157 507

1932

38. До М. К. Зерова. 22 березня 1932 р. Київ 158 508

1933

39. До І. І. Іванова. 11 січня 1933 р. Київ 158 508
 40. До видавництва «Література і мистецтво». 21 вересня 1933 р. Київ 158 508
 41. До видавництва «Література і мистецтво». 24 вересня 1933 р. Київ 159 508
 42. До видавництва «Література і мистецтво». 28 вересня 1933 р. Київ 160 509
 43. До видавництва «Література і мистецтво». 3 грудня 1933 р. Київ 160 509
 44. До видавництва «Література і мистецтво». 28 грудня 1933 р. Київ 161 510

1934

45. До Г. П. Волкової. 24 вересня 1934 р. Київ 162 510
 46. До Ю. І. Яновського. 10 листопада 1934 р. Київ 163 510

1935

47. До М. М. Могиллянського. 14 квітня 1935 р. Київ 163 511
 48. До М. М. Могиллянського. 26 липня 1935 р. Кисловодськ 164 511
 49. До І. С. Поступальського. 23 жовтня 1935 р. Київ 165 512

1936

50. До І. К. Лушпола. 13 березня 1936 р. Київ 166 513
 51. До Б. О. Турганова. 25 квітня 1936 р. Київ 166 513
 52. До М. І. Коміссарової. 9 травня 1936 р. Київ 167 514
 53. До М. І. Коміссарової. 8 червня 1936 р. Київ 169 514

54. До Б. О. Турганова. 21 червня 1936 р. Київ	170	515
55. До Б. О. Турганова. 28 червня 1936 р. Київ	170	515
56. До Б. О. Турганова. 2 липня 1936 р. Київ	171	515
57. До П. Г. Тичини. 19 жовтня 1936 р. Київ	171	515

1937

58. До Б. О. Турганова. 23 січня 1937 р. Ялта	172	516
59. До М. І. Коміссарової. 7 травня 1937 р. Київ	172	516
60. До М. І. Коміссарової. 28 жовтня 1937 р. Київ	173	516

1938

61. До М. Л. Брауна. 12 січня 1938 р. Київ	173	516
62. До М. М. Ушакова. 14 травня 1938 р. Київ	174	517
63. До М. С. Тихонова. 8 червня 1938 р. Київ	175	517
64. До Б. О. Турганова. 8 червня 1938 р. Київ	175	518
65. До П. Г. Тичини. 7 серпня 1938 р. Ірпінь	176	518
66. До М. А. Светлова. Літо 1938 р. Київ	176	518

1939

67. До Б. О. Турганова. 30 червня 1939 р. Ірпінь	176	518
68. До Б. О. Турганова. 23 липня 1939 р. Київ	177	519
69. До М. М. Могиллянського. 28 вересня 1939 р. Київ	177	519
70. До В. В. Шпилевич. 21 грудня 1939 р. Київ	178	519
71. До М. С. Хрущова. 1939 р. Київ	178	520

1940

72. До П. Г. Тичини. 9 січня 1940 р. Київ	180	521
73. До О. Я. Ющенка. 16 січня 1940 р. Київ	180	521
74. До Б. О. Турганова. 20 травня 1940 р. Коктебель	180	521
75. До В. П. Козаченка. 26 травня 1940 р. Коктебель	181	522
76. До М. М. Могиллянського. Травень 1940 р. Коктебель	181	522
77. До М. С. Волошиной. 30 червня 1940 р. Київ	182	522
78. До Б. О. Турганова. 30 червня 1940 р. Київ	182	522
79. До М. М. Могиллянського. 13 липня 1940 р. Ірпінь	183	523
80. До М. М. Могиллянського. Серпень 1940 р. Ірпінь	184	523
81. До М. С. Тихонова. 20 вересня 1940 р. Київ	185	523
82. До М. М. Могиллянського. 1 листопада 1940 р. Київ	185	523
83. До Б. О. Турганова. 3 листопада 1940 р. Київ	186	524
84. До Б. О. Турганова. 10 грудня 1940 р. Київ	187	525
85. До М. М. Могиллянського. 16 грудня 1940 р. Київ	187	525

1941

86. До М. М. Могиллянського. 4 січня 1941 р. Ірпінь	188	525
87. До Б. О. Турганова. 16 січня 1941 р. Київ	188	525
88. До Ірини Вільде. 28 березня 1941 р. Київ	189	526
89. До К. І. Чуковського. 1 квітня 1941 р. Київ	190	526
90. До К. І. Чуковського. 1 травня 1941 р. Гагра	191	527
91. До О. П. Рябініної. 3 вересня 1941 р. Уфа	191	527
92. До редакції «Літературного журналу». 15 вересня 1941 р. Уфа	192	528
93. До Спілки письменників України. 15 вересня 1941 р. Уфа	192	528

94. До Є. Я. Бантиш. 20 вересня 1941 р. Уфа	193	528
95. До А. Ф. Турчинської. 20 вересня 1941 р. Уфа	193	529
96. До П. Г. Лина. 25 вересня 1941 р. Уфа	194	529

1942

97. До П. Г. Лина. 19 лютого 1942 р. Уфа	195	529
98. До Є. М. Кротевича. 26 лютого 1942 р. Уфа	195	530
99. До П. І. Чагіна. 7 березня 1942 р. Уфа	195	530
100. До М. М. Могилянського. 14 березня 1942 р. Уфа	196	530
101. До Л. М. Славіна. 17 березня 1942 р. Уфа	197	530
102. До І. І. Неходи. 18 березня 1942 р. Уфа	197	531
103. До Є. А. Дроб'язка. 22 березня 1942 р. Уфа	198	532
104. До Ю. І. Яновського. 22 квітня 1942 р. Уфа	199	532
105. До Ю. І. Яновського. 31 травня 1942 р. Уфа	200	533
106. До А. Г. Розанова. 14 липня 1942 р. Уфа	200	533
107. До О. І. Копиленка і П. І. Панча. 11 серпня 1942 р. Уфа	201	534
108. До П. Г. Лина. 13 серпня 1942 р. Уфа	201	534
109. До Х. Б. Лойцкера. 21 серпня 1942 р. Уфа	201	534
110. До А. Г. Розанова. Серпень 1942 р. Уфа	202	535
111. До П. Г. Лина. 6 жовтня 1942 р. Уфа	202	536
112. До О. Я. Ющенка. 12 жовтня 1942 р. Уфа	203	536
113. До М. В., А. Г. і А. А. Розанових. 25 жовтня 1942 р. Уфа	203	536
114. До П. Г. Липа. Друга половина листопада 1942 р. Уфа	204	537

1943

115. До М. І. Верниківського. 2 лютого 1943 р. Уфа	205	537
116. До П. І. Панча. 28 лютого 1943 р. Уфа	205	538
117. До А. Ф. Турчинської. 7 березня 1943 р. Уфа	206	538
118. До Є. Я. Еалтиш. 20 березня 1943 р. Уфа	206	538
119. До Ю. І. Яновського. 28 березня 1943 р. Уфа	206	539
120. До Л. Д. Дмитерка. 29 квітня 1943 р. Уфа	207	539
121. До В. С. Швеця. 29 квітня 1943 р. Уфа	207	539
122. До К. М. Рильської і Б. М. Рильського. 4 травня 1943 р. Москва	208	540
123. До К. М. Рильської. 13 травня 1943 р. Москва	208	540
124. До К. М. Рильської. 23 травня 1943 р. Москва	209	540
125. До О. Є. Корнійчука. 25 травня 1943 р. Москва	209	541
126. До Ю. І. Яловського. 2 червня 1943 р. Москва	210	541
127. До Ради народних комісарів УРСР. 4 червня 1943 р. Москва	211	542
128. До П. О. Козицького. 12 червня 1943 р. Москва	212	542
129. До О. Й. Дейча. 1 липня 1943 р. Москва	212	542
130. До Л. П. Калениченка. Початок серпня 1943 р. Уфа	212	543
131. До Л. І. Рильської. 5 вересня 1943 р. Москва	213	543
132. До М. С. Пилинського. 13 вересня 1943 р. Москва	213	543
133. До М. А. Пригари. 13 вересня 1943 р. Москва	214	544
134. До Л. І. Рильської. 13 вересня 1943 р. Москва	214	544

1944

135. До П. І. Чагіна. 3 січня 1944 р. Переделкіно	215	544
136. До Є. М. Кротевича. 22 січня 1944 р. Москва	215	544

137. До О. Я. Ющенка. 22 лютого 1944 р. Москва . . .	215	545
138. До П. Г. Тичини. 5 березня 1944 р. Київ . . .	216	545
139. До Г. В. Омельченко. 8 березня 1944 р. Київ . . .	216	545
140. До П. Г. Тичини. 11 березня 1944 р. Київ . . .	217	545
141. До П. І. Панча. 20 березня 1944 р. Москва . . .	217	546
142. До П. І. Чагіна. 5 квітня 1944 р. Москва . . .	218	546
143. До М. А. Пригари. 1 травня 1944 р. Київ . . .	218	546
144. До М. П. Бажана. 16 травня 1944 р. Київ . . .	218	547
145. До І. І. Неходи. 1 червня 1944 р. Київ . . .	219	547
146. До Г. І. Рильського. 6 серпня 1944 р. Київ . . .	219	547
147. До Ц. К. Островської. 8 серпня 1944 р. Київ . . .	220	547
148. До П. П. Остапенка. 9 серпня 1944 р. Київ . . .	221	547
149. До П. Г. Тичини. Серпень 1944 р. Київ . . .	221	548
150. До Ю. І. Яновського. Літо 1944 р. Київ . . .	222	548
151. До М. З. Романченка. 5 вересня 1944 р. Київ . . .	222	548
152. До П. І. Чагіна. 5 вересня 1944 р. Київ . . .	222	548
153. До М. Я. Калиновича та Л. А. Булаховського. 11 вересня 1944 р. Ірпінь . . .	223	549
154. До О. І. Білецького. 3 жовтня 1944 р. Київ . . .	223	549
155. До М. Я. Калиновича. 3 жовтня 1944 р. Київ . . .	223	549
156. До Ю. І. Яновського. 7 жовтня 1944 р. Київ . . .	224	549
157. До М. Я. Калиновича. 8 жовтня 1944 р. Київ . . .	224	550
158. До М. Я. Калиновича. 10 жовтня 1944 р. Київ . . .	224	550
159. До М. С. Хрущова. Початок жовтня 1944 р. Київ . . .	225	550
160. До Б. М. Рильського. 17 жовтня 1944 р. Москва . . .	227	551
161. До Б. О. Турганова. 28 жовтня 1944 р. Гагра . . .	227	551
162. До Б. М. Рильського. 30 жовтня 1944 р. Гагра . . .	228	551
163. До Б. О. Турганова. 6 листопада 1944 р. Гагра . . .	229	551
164. До М. К. Гудаїя. 24 листопада 1944 р. Київ . . .	231	553
165. До О. В. Коваленка. 12 грудня 1944 р. Київ . . .	231	553
166. До Б. О. Турганова. 22 грудня 1944 р. Київ . . .	231	553
167. До ЦК КП(б)У. 28 грудня 1944 р. Київ . . .	232	554
168. До Л. П. Калениченка. 1944 р. Київ . . .	233	554
169. До воїнів Прикарпатського фронту. Кінець 1944 р. Київ . . .	233	554

1945

170. До Д. М. Бобира. 8 лютого 1945 р. Київ . . .	234	554
171. До М. Ю. Марковського. 8 лютого 1945 р. Київ . . .	234	555
172. До П. М. Попова. 5 березня 1945 р. Київ . . .	234	555
173. До П. Ю. Ключини. 9 березня 1945 р. Київ . . .	235	555
174. До Б. О. Турганова. 17 квітня 1945 р. Київ . . .	235	555
175. До видавництва «Советский писатель». 23 квітня 1945 р. Київ . . .	236	556
176. До І. І. Неходи. 30 квітня 1945 р. Київ . . .	236	556
177. До М. І. Коміссарової. 23 травня 1945 р. Київ . . .	236	556
178. До М. Л. Брауна. 14 червня 1945 р. Київ . . .	237	556
179. До Д. М. Прикордонного. 26 червня 1945 р. Київ . . .	238	557
180. До Б. О. Турганова. 11 серпня 1945 р. Київ . . .	238	557
181. До Б. О. Турганова. 4 вересня 1945 р. Київ . . .	239	557
182. До М. М. Ушакова. 5 вересня 1945 р. Київ . . .	240	558
183. До П. Ю. Ключника. 15 вересня 1945 р. Київ . . .	240	558
184. До П. І. Панча. 24 вересня 1945 р. Белград . . .	240	558
185. До О. П. Рябініної. 24 вересня 1945 р. Белград . . .	241	558

186. До Б. О. Турганова. 24 вересня 1945 р. Белград	242	559
187. До М. М. Ушакова. 31 жовтня 1945 р. Київ . . .	243	559
188. До Ю. І. Яновського. 2 листопада 1945 р. Київ . . .	243	559
189. До О. К. Дорошкевича. 6 листопада 1945 р. Київ . . .	243	560
190. До Й. Я. Магомета. 17 листопада 1945 р. Київ . . .	244	560
191. До Б. О. Турганова. 22 листопада 1945 р. Київ . . .	244	560
192. До П. О. Омельченка. 1 грудня 1945 р. Київ . . .	245	561
193. До П. І. Чагіна. 1945 р. Київ	245	561

1946

194. До М. С. Живова. 4 січня 1946 р. Київ . . .	246	561
195. До М. С. Тихонова. 8 січня 1946 р. Київ . . .	246	561
196. До П. Г. Тичини. 26 січня 1946 р. Київ . . .	246	562
197. До М. М. Ушакова. 5 лютого 1946 р. Київ . . .	247	562
198. До І. П. Пасічника. 20 лютого 1946 р. Київ . . .	247	562
199. До М. І. Коміссарової. 27 лютого 1946 р. Київ . . .	247	563
200. До Д. Д. Копиці. 4 квітня 1946 р. Київ . . .	248	563
201. До І. П. Пасічника. 4 квітня 1946 р. Київ . . .	248	563
202. До М. П. Бажана. 23 квітня 1946 р. Київ . . .	248	563
203. До Я. З. Городського. 15 червня 1946 р. Київ . . .	249	563
204. До Ф. І. Панфирова. 15 червня 1946 р. Київ . . .	249	564
205. До Ю. О. Межевка. 28 червня 1946 р. Київ . . .	249	564
206. До Ю. С. Кобилецького. 23 липня 1946 р. Київ . . .	250	564
207. До М. М. Ушакова. 7 вересня 1946 р. Ірпінь . . .	250	564
208. До Ю. С. Кобилецького. 20 вересня 1946 р. Київ . . .	250	565
209. До Б. О. Турганова. 23 жовтня 1946 р. Київ . . .	251	565
210. До П. Й. Панча. 29 жовтня 1946 р. Київ . . .	251	566
211. До К. В. Квітки. 16 листопада 1946 р. Київ . . .	252	566
212. До Л. А. Булаховського. 25 грудня 1946 р. Київ	252	566

1947

213. До Б. О. Турганова. 9 січня 1947 р. Київ . . .	253	566
214. До В. П. Гетьмана. 5 лютого 1947 р. Київ . . .	253	567
215. До М. М. Ушакова. 10 лютого 1947 р. Київ . . .	253	567
216. До І. І. Чабаненка. 18 лютого 1947 р. Київ . . .	254	567
217. До О. О. Фадеєва. 15 березня 1947 р. Київ . . .	254	568
218. До Т. І. Волгіної. 20 березня 1947 р. Київ . . .	255	568
219. До О. О. Благіліої. 31 березня 1947 р. Київ . . .	255	568
220. До М. П. Базилівського. Березень 1947 р. Київ . . .	255	568
221. До М. М. Ушакова. 2 квітня 1947 р. Київ . . .	256	569
222. До М. В. Хомичевського (Бориса Тена). 14 квітня 1947 р. Київ . . .	256	569
223. До М. І. Ткача. 22 квітня 1947 р. Київ . . .	256	569
224. До О. А. Прокоф'єва. 25 квітня 1947 р. Київ . . .	257	569
225. До П. Г. Тичини. 2 червня 1947 р. Київ . . .	257	570
226. До керівників с. Романівки. 13 червня 1947 р. Київ . . .	258	570
227. До М. С. Співака. 16 червня 1947 р. Київ . . .	258	571
228. До Т. І. Волгіної. 17 липня 1947 р. Київ . . .	259	571
229. До П. С. Карманського. 6 серпня 1947 р. Київ . . .	259	571
230. До О. Є. Корнійчука. 20 серпня 1947 р. Київ . . .	259	571
231. До Б. О. Турганова. 21 серпня 1947 р. Київ . . .	260	571
232. До С. Г. Мар. 30 серпня 1947 р. Київ . . .	261	572
233. До П. О. Дроздюка. 1 вересня 1947 р. Київ . . .	261	572
234. До О. В. Коваленка. 1 вересня 1947 р. Київ . . .	262	572

235. До Б. О. Турганова. 15 вересня 1947 р. Київ	262	572
236. До видавництва «Радянський письменник». 24 вересня 1947 р. Київ	263	573
237. До редакції журналу «Вітчизна». Вересень — жовтень 1947 р. Київ	263	573
238. До дирекції Держлітвидаву УРСР. 14 жовтня 1947 р. Київ	263	573
239. До Б. О. Турганова. 14 жовтня 1947 р. Київ	264	573
240. До О. О. Фадеєва. 9 листопада 1947 р. Київ	264	574
241. До О. І. Пузікова. 18 листопада 1947 р. Київ	265	574
242. До Б. О. Турганова. 19 листопада 1947 р. Київ	266	575
243. До О. П. Рябінікої. 21 листопада 1947 р. Київ	266	575
244. До І. С. Поступальського. 2 грудня 1947 р. Київ	267	575
245. До Г. П. Бутенка. 13 грудня 1947 р. Київ	268	575
246. До М. М. Ушакова. 17 грудня 1947 р. Київ	268	576
247. До О. І. Дейча. 18 грудня 1947 р. Київ	269	576
248. До Б. О. Турганова. 18 грудня 1947 р. Київ	269	576

1948

249. До В. М. Сосюри. 6 січня 1948 р. Київ	270	577
250. До М. В. Хомичевського (Бориса Тена). 8 січня 1948 р. Київ	270	577
251. До І. А. Кочерги. 28 січня 1948 р. Київ	271	577
252. До М. М. Ушакова. Січень 1948 р. Київ	271	578
253. До Б. О. Турганова. 10 лютого 1948 р. Київ	275	582
254. До М. Я. Калиновича. 11 лютого 1948 р. Київ	275	582
255. До Л. А. Булаховського. 21 лютого 1948 р. Київ	276	582
256. До М. М. Ушакова. 8 березня 1948 р. Київ	276	582
257. До С. Ф. Кудаша. 29 березня 1948 р. Київ	276	583
258. До Ф. І. Панфьорова. 29 березня 1948 р. Київ	277	583
259. До М. М. Ушакова. Кінець березня — початок квітня 1948 р. Київ	277	583
260. До К. З. Литвини. 2 квітня 1948 р. Київ	278	583
261. До Т. Г. Масенка. 17 квітня 1948 р. Київ	279	584
262. До М. М. Ушакова. 18 квітня 1948 р. Київ	279	584
263. До Я. О. Галана. 26 квітня 1948 р. Київ	280	584
264. До М. С. Живова. 9 травня 1948 р. Київ	280	584
265. До М. С. Живова. 22 травня 1948 р. Київ	282	585
266. До Б. О. Турганова. 29 травня 1948 р. Київ	282	585
267. До О. І. Дейча. 5 червня 1948 р. Київ	283	587
268. До М. С. Живова. 13 червня 1948 р. Київ	284	587
269. До М. С. Живова. 2 липня 1948 р. Київ	284	587
270. До Б. О. Турганова. 2 липня 1948 р. Київ	285	587
271. До Є. К і О. І. Дейчів. 6 серпня 1948 р. Ірпінь	285	587
272. До Л. С. Первомайського. 28 серпня 1948 р. Київ	286	588
273. До М. В. Хомичевського (Бориса Тена). 7 вересня 1948 р. Київ	287	588
274. До О. І. Дейча. 8 вересня 1948 р. Київ	287	588
275. До П. С. Карманського. 8 вересня 1948 р. Київ	288	589
276. До Б. О. Турганова. 17 вересня 1948 р. Будаки	288	589
277. До Б. М. Рильського. 18 вересня 1948 р. Будаки	289	589
278. До О. П. Рябінікої. 23 вересня 1948 р. Приморськ	290	589
279. До П. О. Козицького. 28 вересня 1948 р. Приморськ	290	589
280. До Б. М. Рильського. 29 вересня 1948 р. Приморськ	290	590

281. До Остапа Вишні.	2 жовтня 1948 р.	Приморськ	. . .	291	590
282. До М. А. Шехтера.	2 жовтня 1948 р.	Приморськ	. . .	291	590
283. До О. Й. Дейча.	9 жовтня 1948 р.	Приморськ	. . .	292	591
284. До М. С. Живова.	11 жовтня 1948 р.	Київ	. . .	292	591
285. До С. Ф. Кудаша.	15 жовтня 1948 р.	Київ	. . .	293	591
286. До О. П. Рибіншої.	16 жовтня 1948 р.	Київ	. . .	293	591
287. До О. В. Савельєвої.	30 жовтня 1948 р.	Київ	. . .	293	591
288. До І. С. Поступальського.	2 грудня 1948 р.	Київ	. . .	294	591
289. До П. М. Попова.	1948 р.	Київ	. . .	294	592

1949

290. До І. В. Глинського.	21 лютого 1949 р.	Київ	. . .	295	592
291. До Б. О. Турганова.	26 березня 1949 р.	Київ	. . .	295	593
292. До Б. О. Турганова.	14 квітня 1949 р.	Київ	. . .	296	593
293. До В. І. Дудківа.	19 квітня 1949 р.	Київ	. . .	297	593
294. До Держлітвидаву СРСР.	26 травня 1949 р.	Київ	. . .	297	594
295. До П. Й. Панча.	27 травня 1949 р.	Київ	. . .	297	594
296. До М. П. Полотая.	1 червня 1949 р.	Київ	. . .	298	594
297. До О. Й. Дейча.	9 червня 1949 р.	Київ	. . .	298	594
298. До Б. О. Турганова.	21 червня 1949 р.	Ірпінь	. . .	298	595
299. До В. І. Синенка.	23 червня 1949 р.	Ірпінь	. . .	299	595
300. До О. І. Білецького.	4 липня 1949 р.	Київ	. . .	300	595
301. До П. С. Карманського.	4 липня 1949 р.	Київ	. . .	300	595
302. До О. Й. Дейча.	6 липня 1949 р.	Київ	. . .	300	596
303. До О. П. Рябініної.	6 липня 1949 р.	Ірпінь	. . .	301	596
304. До О. Й. Дейча.	7 серпня 1949 р.	Ірпінь	. . .	301	596
305. До Б. О. Турганова.	9 вересня 1949 р.	Харакс	. . .	302	596
306. До О. Й. Дейча.	10 вересня 1949 р.	Харакс	. . .	303	597
307. До Б. М. Рильського.	14 вересня 1949 р.	Харакс	. . .	303	597
308. До М. Ю. Яцкова.	10 жовтня 1949 р.	Київ	. . .	304	597
309. До М. Ю. Яцкова.	18 жовтня 1949 р.	Київ	. . .	305	597
310. До Б. О. Турганова.	20 жовтня 1949 р.	Київ	. . .	305	598
311. До А. С. Ісаакянна.	21 жовтня 1949 р.	Київ	. . .	305	598
312. До Д. М. Бобира.	14 листопада 1949 р.	Київ	. . .	306	598
313. До Д. Є. Балацького.	28 листопада 1949 р.	Київ	. . .	306	599
314. До О. О. Фадєєва.	28 листопада 1949 р.	Київ	. . .	307	599
315. До В. Г. Струтинського.	1 грудня 1949 р.	Київ	. . .	307	600
316. До Ю. І. Яновського.	12 грудня 1949 р.	Київ	. . .	307	600
317. До Л. І. Медведя.	27 грудня 1949 р.	Київ	. . .	308	600
318. До М. О. Шолохова.	27 грудня 1949 р.	Київ	. . .	308	600

1950

319. До А. В. Тришільського.	7 січня 1950 р.	Київ	. . .	309	601
320. До Б. О. Турганова.	18 січня 1950 р.	Київ	. . .	309	601
321. До М. О. Лукаша.	Січень 1950 р.	Київ	. . .	310	602
322. До Д. Є. Балацького.	16 лютого 1950 р.	Київ	. . .	310	602
323. До В. Г. Струтинського.	3 березня 1950 р.	Київ	. . .	311	602
324. До Г. П. Пінчука.	4 березня 1950 р.	Київ	. . .	312	603
325. До О. А. Прокоф'єва.	15 травня 1950 р.	Київ	. . .	312	603
326. До О. І. Білецького.	5 серпня 1950 р.	Київ	. . .	313	603
327. До Б. М. Рильського.	7 серпня 1950 р.	Київ	. . .	313	604
328. До Б. О. Турганова.	19 серпня 1950 р.	Київ	. . .	314	604
329. До Г. К. та О. Й. Дейчів.	2 вересня 1950 р.	Ірпінь	. . .	314	604
330. До О. Й. Дейча.	13 вересня 1950 р.	Київ	. . .	315	604

331. До Д. Б. Балацького. 18 вересня 1950 р. Київ . . .	316	605
332. До Б. О. Турганова. 8 жовтня 1950 р. Сочі . . .	316	605
333. До Б. К. і О. Й. Дейча. 12 жовтня 1950 р. Сочі . . .	317	605
334. До О. Й. Дейча. 21 жовтня 1950 р. Сочі . . .	317	605
335. До О. А. Прокоф'єва. 21 жовтня 1950 р. Сочі . . .	318	606
336. До Л. І. Рильської. 22 жовтня 1950 р. Сочі . . .	318	606
337. До Остапа Вишні. 25 жовтня 1950 р. Сочі . . .	319	606
338. До Б. О. Турганова. 28 жовтня 1950 р. Сочі . . .	319	607
339. До М. С. Живова. 29 жовтня 1950 р. Сочі . . .	320	607

1951

340. До А. К. Котова. 5 січня 1951 р. Київ . . .	321	607
341. До сценарного відділу Київської кіностудії. 15 січня 1951 р. Київ . . .	321	608
342. До В. В. Мочалова. 6 лютого 1951 р. Київ . . .	322	608
343. До М. К. Гудзя. 13 лютого 1951 р. Київ . . .	322	608
344. До Г. М. Петникова. 17 березня 1951 р. Київ . . .	323	608
345. До Г. М. Петникова. 24 березня 1951 р. Київ . . .	324	608
346. До Л. К. Волошиной. 24 квітня 1951 р. Київ . . .	324	609
347. До Остапа Вишні. 14 квітня 1951 р. Київ . . .	324	609
348. До Остапа Вишні. 18 квітня 1951 р. Київ . . .	325	609
349. До Б. О. Турганова. 23 травня 1951 р. Київ . . .	326	610
350. До Ю. О. Мокрієва. 3 червня 1951 р. Київ . . .	326	610
351. До О. Й. Дейча. 13 липня 1951 р. Київ . . .	327	610
352. До М. К. Гудзя. 23 вересня 1951 р. Київ . . .	328	611
353. До Б. О. Турганова. 23 вересня 1951 р. Київ . . .	328	611
354. До О. А. Прокоф'єва. 28 вересня 1951 р. Київ . . .	328	611
355. До Л. М. Вишеславського. 6 жовтня 1951 р. Київ .	330	612
356. До І. А. Кочерги. 6 жовтня 1951 р. Київ . . .	331	612
357. До Г. М. Литвака. 1951 р. Київ . . .	331	612
358. До О. І. Білецького. Початок 1952 р. Київ . . .	331	613

1952

359. До О. Є. Корвійчука. 28 січня 1952 р. Київ . . .	332	613
360. До М. В. Хомичевського (Бориса Тена). 1 лютого 1952 р. Київ . . .	332	613
361. До В. І. Касіяна. 5 лютого 1952 р. Київ . . .	333	614
362. До І. К. Білодіда. 12 лютого 1952 р. Київ . . .	333	614
363. До Б. О. Турганова. 16 лютого 1952 р. Київ . . .	334	615
364. До Л. А. Булаховського. 20 лютого 1952 р. Київ . . .	334	615
365. До М. Д. Клименка. 26 лютого 1952 р. Київ . . .	335	615
366. До П. С. Карманського. 16 березня 1952 р. Київ .	335	615
367. До Р. О. Няхая. 22 березня 1952 р. Київ . . .	336	615
368. До М. Д. Клименка. 26 березня 1952 р. Київ . . .	336	616
369. До Остапа Вишні. 28 березня 1952 р. Київ . . .	336	616
370. До Б. О. Турганова. 4 квітня 1952 р. Київ . . .	337	616
371. До О. І. Білецького. 18 червня 1952 р. Київ . . .	338	616
372. До Б. М. Рильського. 8 липня 1952 р. Київ . . .	338	617
373. До М. В. Ісаковського. 9 липня 1952 р. Київ . . .	339	617
374. До Б. О. Турганова. 21 липня 1952 р. Київ . . .	339	617
375. До І. І. Пучка. 30 липня 1952 р. Київ . . .	340	617
376. До А. А. Роміціна. 31 липня 1952 р. Київ . . .	340	618
377. До О. Й. Дейча. 6 вересня 1952 р. Київ . . .	341	618
378. До П. С. Карманського. 6 вересня 1952 р. Київ .	342	618

379. До О. М. Рильської. 18 вересня 1952 р. Київ . . .	342	618
380. До П. О. Козицького. 3 жовтня 1952 р. Київ . . .	343	619
381. До Г. О. Бегічевої. 29 листопада 1952 р. Київ . . .	343	619
382. До П. М. Попова. 17 грудня 1952 р. Київ . . .	344	619
383. До М. С. Тихонова. 20 грудня 1952 р. Київ . . .	344	620
384. До В. О. Маміконяна. 25 грудня 1952 р. Кисловодськ	345	620
385. До К. М. Рильської. 25 грудня 1952 р. Кисловодськ	345	620
386. До К. М. Рильської. 26 грудня 1952 р. Кисловодськ	346	620
387. До Б. М. Рильського. 28 грудня 1952 р. Кисловодськ	346	620
388. До К. М. Рильської. 29 грудня 1952 р. Кисловодськ	347	621
389. До О. Т. Твардовського. 1952 р. Київ	348	621

1953

390. До Б. О. Турганова. 4 січня 1953 р. Кисловодськ . .	353	622
391. До К. М. Рильської. 10 січня 1953 р. Кисловодськ	353	622
392. До М. П. Стефановича. 11 січня 1953 р. Кисловодськ	354	622
393. До Б. О. Турганова. 16 січня 1953 р. Кисловодськ	354	622
394. До К. П. Дорошенко. 30 січня 1953 р. Київ . . .	355	623
395. До Держлітвидаву СРСР. 17 лютого 1953 р. Київ	356	623
396. До редакції журналу «Вітчизна». 1 березня 1953 р. Київ	356	624
397. До В. В. Зубаря. 8 березня 1953 р. Київ	357	625
398. До М. Д. Клименка. 8 березня 1953 р. Київ . . .	357	625
399. До М. Д. Клименка. 8 березня 1953 р. Київ . . .	358	625
400. До В. Г. Дашилейка. 25 березня 1953 р. Київ . .	358	625
401. До М. М. Золотаренка. 25 березня 1953 р. Київ . .	358	625
402. До М. Д. Клименка. 25 березня 1953 р. Київ . .	359	625
403. До І. І. Пучка. 12 червня 1953 р. Київ	359	626
404. До М. І. Рильської-Мартинюк. 26 червня 1953 р. Київ	360	626
405. До П. Г. Тичини. 19 серпня 1953 р. Київ	360	626
406. До Д. М. Прикордонного. 19 серпня 1953 р. Київ	360	626
407. До К. М. Рильської. 10 вересня 1953 р. Рокитне	361	626
408. До Л. В. Нікуліна. 28 вересня 1953 р. Київ . . .	362	627
409. До О. І. Білецького. 17 листопада 1953 р. Київ . .	362	627
410. До О. І. Білецького. 24 листопада 1953 р. Київ	362	627
411. До Б. О. Турганова. 24 листопада 1953 р. Київ	363	628
412. До Є. К. і О. Й. Дейчів. 30 листопада 1953 р. Київ	364	629

1954

413. До К. М. Рильської. 6 січня 1954 р. Пуща-Водиця	364	629
414. До К. М. Рильської. 11 січня 1954 р. Пуща-Водиця	365	629
415. До К. М. Рильської. 14 січня 1954 р. Пуща-Водиця	365	629
416. До Інституту української літератури АН УРСР. 15 січня 1954 р. Пуща-Водиця	366	630
417. До Б. О. Турганова. 20 січня 1954 р. Пуща-Водиця	366	630
418. До К. М. Рильської. 23 січня 1954 р. Пуща-Водиця	367	631
419. До М. А. Стадницької. 26 січня 1954 р. Київ	367	631
420. До М. І. Рильської-Мартинюк. 10 березня 1954 р. Київ	367	631
421. До В. В. Зубаря. 12 березня 1954 р. Київ	368	631
422. До Б. М. Рильського. 18 березня 1954 р. Київ . .	369	632
423. До Б. О. Турганова. 20 березня 1954 р. Київ . .	370	632
424. До М. В. Ісааковського. 27 квітня 1954 р. Москва	371	632

425. До М. П. Полотая. 30 квітня 1954 р. Київ . . .	371	632
426. До Б. О. Турганова. 4 червня 1954 р. Пуща-Водиця . . .	372	633
427. До В. В. Зубаря. 9 червня 1954 р. Пуща-Водиця . . .	373	633
428. До С. С. Гейченка. Друга половина червня 1954 р. Київ	373	634
429. До М. М. Гордійчука. 8 липня 1954 р. Київ . . .	374	634
430. До А. К. Котова. 14 липня 1954 р. Київ	374	634
431. До А. К. Котова. 27 липня 1954 р. Київ	375	635
432. До О. Є. Засенка. 6 серпня 1954 р. Київ	376	635
433. До О. П. Рябініної. 11 серпня 1954 р. Київ	376	635
434. До К. М. Рильської. 26 серпня 1954 р. Москва . .	377	635
435. До К. М. Рильської. 28 серпня 1954 р. Ясна Поляна .	377	635
436. До К. М. Рильської. 29 серпня 1954 р. Харків . .	377	636
437. До Остапа Вишні. 31 серпня 1954 р. Ялта	378	636
438. До Ю. К. Смолича. 1 вересня 1954 р. Крим. Нікіт- ський ботанічний сад	378	636
439. До Є. К. та О. І. Дейчів. 4 вересня 1954 р. Ялта . .	379	636
440. До О. І. Копиленка. 6 вересня 1954 р. Борт тепло- хода «Победа» по дорозі з Туапсе до Сочі	380	637
441. До Г. І. Рильського. 6 вересня 1954 р. Борт тепло- хода «Победа» по дорозі з Туапсе до Сочі	380	637
442. До К. М. Рильської. 7 вересня 1954 р. Сухумі . .	380	637
443. До К. М. Рильської. 8 вересня 1954 р. Кутаїсі . .	381	637
444. До К. М. Рильської. 11 вересня 1954 р. Тбілісі .	382	637
445. До К. М. Рильської. 14 вересня 1954 р. Ереван .	382	637
446. До К. М. Рильської. 17 вересня 1954 р. Тбілісі .	383	638
447. До П. О. Омельченка. 25 вересня 1954 р. Київ .	383	638
448. До В. В. Данилевського. 29 вересня 1954 р. Київ .	384	638
449. До В. В. Данилевського. 11 жовтня 1954 р. Київ .	384	638
450. До П. О. Омельченка. 14 жовтня 1954 р. Київ . .	384	639
451. До Б. О. Турганова. 18 жовтня 1954 р. Київ . .	386	639
452. До О. І. Дейча. 19 жовтня 1954 р. Київ	387	639
453. До П. О. Омельченка. 25 жовтня 1954 р. Київ . .	388	640
454. До О. І. Білецького. 4 листопада 1954 р. Київ . .	388	640
455. До І. Ф. Чуприни. 1 грудня 1954 р. Київ	389	641

1955

456. До К. М. Симонова. 12 січня 1955 р. Київ . . .	389	641
457. До Л. І. Смілянського. 12 січня 1955 р. Київ . . .	390	641
458. До П. В. Жура. 13 січня 1955 р. Київ	391	642
459. До П. О. Омельченка. 13 січня 1955 р. Київ . . .	391	642
460. До О. П. Рябініної. 24 січня 1955 р. Київ	391	642
461. До Н. І. Тищенко. 12 лютого 1955 р. Київ . . .	392	643
462. До Ю. С. Мейтуса. 18 лютого 1955 р. Київ . . .	392	643
463. До М. С. Живова. 26 лютого 1955 р. Київ . . .	393	643
464. До І. Ф. Чуприни. 15 березня 1955 р. Київ . . .	393	643
465. До О. М. Румянцева. 25 березня 1955 р. Київ . .	396	643
466. До М. С. Живова. 1 квітня 1955 р. Київ	397	644
467. До С. Г. Мар. 1 квітня 1955 р. Київ	397	644
468. До Р. М. Чумака. 25 квітня 1955 р. Київ	397	644
469. До С. В. Червоненка. Початок травня 1955 р. Київ	398	645
470. До О. І. Бандури. 24 травня 1955 р. Київ	398	645
471. До С. Г. Мар. 1 червня 1955 р. Київ	399	645
472. До О. І. Дейча. 21 червня 1955 р. Київ	399	645

473. До К. Є. Ворошилова. <i>Не пізніше червня 1955 р.</i>			
<i>Київ</i>	400	646	
474. До В. М. Інбер. <i>1 липня 1955 р. Київ</i>	401	647	
475. До О. А. Прокоф'єва. <i>6 липня 1955 р. Київ</i>	402	647	
476. До Київської кіностудії художніх кінофільмів. <i>18 липня 1955 р. Київ</i>	402	647	
477. До П. О. Омельченка. <i>20 липня 1955 р. Київ</i>	403	648	
478. До Д. П. Пойди. <i>20 липня 1955 р. Київ</i>	404	649	
479. До С. М. Ніжинського. <i>4 вересня 1955 р. Київ</i>	405	650	
480. До О. Й. Дейча. <i>6 вересня 1955 р. Київ</i>	405	650	
481. До С. Г. Мар. <i>29 вересня 1955 р. Київ</i>	406	651	
482. До Й. Я. Магомета. <i>18 жовтня 1955 р. Київ</i>	407	651	
483. До О. П. Рябішіної. <i>24 жовтня 1955 р. Київ</i>	407	651	
484. До П. В. Жура. <i>14 листопада 1955 р. Київ</i>	408	652	
485. До М. К. Масла. <i>4 грудня 1955 р. Київ</i>	409	652	
486. До П. В. Жура. <i>31 грудня 1955 р. Київ</i>	409	653	

1956

487. До В. Г. Данилейка. <i>28 січня 1956 р. Київ</i>	410	653
488. До Ю. С. Мельничука. <i>13 лютого 1956 р. Київ</i>	410	653
489. До П. О. Омельченка. <i>14 лютого 1956 р. Київ</i>	410	653
490. До Є. М. Єгорової. <i>Лютий 1956 р. Київ</i>	411	654
491. До М. П. Смирнова. <i>15 березня 1956 р. Київ</i>	412	654
492. До М. П. Педенцо. <i>25 березня 1956 р. Київ</i>	413	655
493. До іноземного відділу Академії наук СРСР. <i>Кінець березня 1956 р. Київ</i>	413	655
494. До П. С. Карабала. <i>3 квітня 1956 р. Київ</i>	414	655
495. До Ф. М. Неборячка. <i>3 квітня 1956 р. Київ</i>	414	656
496. До В. Копилова. <i>7 квітня 1956 р. Київ</i>	415	656
497. До Д. П. Пойди. <i>9 квітня 1956 р. Київ</i>	415	656
498. До Б. М. Рильського. <i>18 квітня 1956 р. Варшава</i>	416	657
499. До О. Є. Засенка. <i>21 травня 1956 р. Київ</i>	416	657
500. До В. Ю. Вовчка. <i>30 травня 1956 р. Київ</i>	417	657
501. До К. В. Потапова. <i>25 червня 1956 р. Київ</i>	417	657
502. До Я. Т. Вітошинського. <i>2 липня 1956 р. Київ</i>	418	658
503. До М. С. Вінграповського. <i>4 липня 1956 р. Київ</i>	418	658
504. До М. І. Рильської-Мартинюк. <i>9 липня 1956 р. Київ</i>	419	658
505. До К. М. Рильської. <i>22 липня 1956 р. Ленінград</i>	419	658
506. До К. М. Рильської. <i>23 липня 1956 р. Ленінград</i>	419	659
507. До К. М. Рильської. <i>27 липня 1956 р. Рига</i>	420	659
508. До О. І. Копіленка. <i>28 липня 1956 р. Рига</i>	420	659
509. До К. М. Рильської. <i>28 липня 1956 р. Рига</i>	420	659
510. До П. О. Панченка. <i>4 серпня 1956 р. Київ</i>	421	659
511. До М. Г. Рильського. <i>4 серпня 1956 р. Київ</i>	421	659
512. До О. К. Кисіль. <i>10 серпня 1956 р. Київ</i>	422	659
513. До М. Г. Рильського. <i>18 серпня 1956 р. Київ</i>	422	660
514. До С. С. Гейченка. <i>Серпень 1956 р. Київ</i>	422	660
515. До О. І. Бандури. <i>25 вересня 1956 р. Київ</i>	423	660
516. До О. М. Лисенка. <i>26 вересня 1956 р. Київ</i>	423	664
517. До К. М. Рильської. <i>1 жовтня 1956 р. Варшава</i>	424	664
518. До О. Й. Дейча. <i>25 жовтня 1956 р. Київ</i>	425	664
519. До О. К. Кисіль. <i>29 жовтня 1956 р. Київ</i>	426	665
520. До П. С. Погребняка. <i>18 листопада 1956 р. Київ</i>	426	665
521. До М. Д. Клименка. <i>19 листопада 1956 р. Київ</i>	426	665

522. До Л. В. Андрієвського. 22 листопада 1956 р. Київ	427	666
523. До О. П. Довженка. 22 листопада 1956 р. Київ	427	666
524. До М. М. Золотаренка. 24 листопада 1956 р. Київ	428	666
525. До Я. Т. Вітошинського. 27 листопада 1956 р. Київ	428	666
526. До О. І. Дейча. 3 грудня 1956 р. Київ	429	667
527. До О. М. Требинської. 6 грудня 1956 р. Київ	430	667
528. До С. Я. Борового. 11 грудня 1956 р. Київ	430	668
529. До О. М. Підсухи. 11 грудня 1956 р. Київ	431	668
530. До М. О. Василенка. 24 грудня 1956 р. Київ	431	668
531. До Л. С. Первомайського. 1956 р. Київ	432	668
Примітки	433	
Покажчик імен і назв	669	
Список ілюстрацій	687	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко
Киевский литературно-мемориальный музей Максима Рильского

*

Литературно-художественное издание

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ

Собрание сочинений в двадцати томах

Автобиографические материалы, записные книжки, письма
Тома 19—20

ТОМ ДЕВЯТИНАДЦАТЫЙ

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ
ЗАПИСНЫЕ КНИЖКИ
ПИСЬМА (1907—1956)

Составители

НИЛА АНДРЕЕВНА ПІДПАЛА
РОСТИСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ ПІЛИПЧУК
КЛАВДІЯ МИХАЙЛОВНА СЕКАРЕВА

Авторы примечаний

НИЛА АНДРЕЕВНА ПІДПАЛА
КЛАВДІЯ МИХАЙЛОВНА СЕКАРЕВА

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

Затверджено до друку вченого радиою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР

Редактор В. Я. Пипченко

Художній редактор В. П. Кузь

Оформлення художника Б. Й. Бродського

Технічний редактор Б. М. Кричевська

Коректори Л. П. Рябцева,

З. А. Брохіна, Н. О. Луцька

ІБ № 8039

Здано до набору 22.01.88. Підп. до друку 02.11.88.

БФ 00160. Формат 84×108½¹. Папір друк. № 1.

Звич. нова гарн. Вис. друк. арк. 22,0+3 вкл. на крейд. ізл.
Ум. друк. арк. 36,96. Ум. фарбо.-відб. 36,96. Обл.-вид. арк. 38,91.

Тираж 5360 пр. Зам. № 8—360. Ціна 4 крб. 20 к.

Видавництво «Наукова думка»
252601 Київ 4, вул. Репіна, 3

Віддруковано з матриці Головного підприємства
республіканського об'єднання «Поліграфініга».

252057 Київ, вул. Довженка, 3

в Київській книжковій друкарні наукової книги.
252004 Київ, вул. Репіна, 4. Зам. 8-890

Рильський М. Т.

P95 Зібрання творів : У 20-ти т. : Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи. Т. 19—20 / Редкол. : Л. М. Новиченко (голова) та ін.— К. : Наук. думка, 1983.— Т. 19: Автобіографічні матеріали. Записні книжки. Листи (1907—1956) / Упоряд. : Н. А. Підпала, Р. Я. Пилипчук, К. М. Секарєва; Ред. Л. М. Новиченко.— 1988.— 704 с.: іл.— ISBN 5-12-009272-3 (Т. 19)

ISBN 5-12-009271-3 (в опр.) 4 крб. 20 к. 5360 пр.

У томі друкуються автобіографічні матеріали різних років, виступи в пресі, подорожні поетатки, листи 1907—1956 рр. до партійних і державних діячів, видавців, письменників, рідних і друзів. Тексти супроводжуються історико-літературними коментарями.

4603000000-512
Р M221(04)-88 передплатне

ББК 84Ук7+83.3Ук7

